RAGIP PAŞA
2287

[illegible]

[illegible]

كليات

شيخ الاسلام

موسى كاظم

دينى، اجتماعى مقاله لر

٢٠٥٥٩

٢٦٥/٧

دار المعرفة العلية

اوقاف اسلاميه مطبعه سى

١٣٣٦

توركيه جمهوريتی
راغب پاشا كتبخانه سی
عدد
عمومی ٢٠٥٩
مخصوص

كليات

شيخ الاسلام

موسى كاظم

دینی، اجتماعی مقاله لر

٢٦٥/٧

R.Y
2638

اوقاف اسلاميه مطبعه سی
١٣٣٦

T.C.
MİLLÎ ... İ
RAGIP ... LIĞI
MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: 2287

مدنيت صحيحه

و

ديانت حقه

مدنیت صحیحه — دیانت حقه

« مدنیت » بر شهرده ، بر کویده ، نره‌سی اولورسه اولسون بر محلده طوپلو اوله‌رق یشامق دیمکدر . بوده نوع بشرك مقتضای خلقت وطبیعتیدر . چونکه معیشت انسانیه معیشت حیوانیه کبی بسیط وساده دکلدر . انسان یشایه‌بیلمسی ایچون باشلی باشنه تدارك ایده‌میه‌جکی بر طاقم شیلره محتاجدر . بناءً علیه انسانلر تا ابتدای خلقتدن بری بری برینه یاردیم ایدرك وبر یرده طوپلو اوله‌رق یاشایه کلمشلردرکه انسانك طبعاً مدنی اولمسنك معناسی دخی بودر .

ایشته انسانلر طبعاً مدنی اولدقلری ایچون هر عصرده بر نوع مدنیت رونما اولمش واولمقده بولنمش ایسه‌ده مدنیت کامله‌یه مظهریت هر قومه نصیب اولمامشدر .

عجایب ؛ بو مدنیت کامله دنیلن شی بر قومك، علوم طبیعیه وریاضیه‌ده ترقی ایتمسی وانواع صنایعی اختراع ایلمسی ؛ واپورلر ، شومندوفرلر ایجاد ایدرك نقلیات ایچون بونجه تسهیلات کوسترمسی ؛ بیوك شهرلر ، واسع جاده‌لر ، عالی بنالر وجوده کتیرمسی وسائره‌سی دکلمی ؟ اکر بونلر ایسه بو کبی شیلره نائلیت پك چوق اقوامه نصیب اولمش والحالة هذه اولمقده بولنمشدر .

خیر ! یالکز بونلر دکل . چونکه مدنیتدن مقصد اصلی بالجمله اهالینك رفاه وسعادت اوزره یشامسیدر . حالبوکه علوم وفنون وصنایع مذکوره‌نك اك چوق ترقی ایتدیکی یرلرده بو رفاهه ، بو سعادته نائل اولانلر انجق یوزده بر نسبتنده‌در . متباقی اهالی بار کران دردومعیشت آلتنده ازلمکده ، حتی ایکی اوطه‌لی بر خانه‌یه بیله مالکیتدن محروم براقلمقده‌در .

بوحالده مدنیت صحیحه انسانلره هر درلو اسباب سعادت ورفاهیتی بخش ایدن بر مدنیتدرکه اوده هر ایشده استقامت، هر خصوصده عدالت، بنی نوعنه معاونت، بتون معایب عقلیه‌دن مجانبت ایله حاصل، بونلرده انجق دیانت حقه ایله قائمدر. زیرا انسانده حسب الخلقه برطاقم قوای حیوانیه ومبادئ شهوانیه واردرکه اکر انسان کندیسنی بر تربیهٔ معنویه آلتنده بولندرمازسه نفسنك برقوهٔ غالبه‌یه ، بر قدرت قاهره‌یه قارشی محکوم

اولدیغنی تصدیق ایتمز ایسه یالکز قوا ومبادئ مذکوره‌نك مقتضیاتنی تحصیله سعی ایدوب ملکهٔ عقلیه‌سنك مقتضیاتنه اصلا اهمیت ویرمز.

بونك بویله اولدیغنه صفات عالیه واخلاق فاضله ایله متصف ومتخلق اولان ذواتك پك نادر اولدیغی شهادت ایتمکده ایسه‌ده بالجمله عقلا نزدنده مسکرات وبالجمله مکیفاتك، قمار وامثالی انواع لعبیات وسفاهتك مضر صحت ومضر اخلاق اولدقلری بلاشك معلوم ومسلم ایکن بو مضر شیلره الك چوق مبتلا اولانلرك ینه عقلا صنفندن اولدقلرینی اخطار ایدر ایسه‌ك ارتق مدعامزك حقیقتده هیچ شبهه قالمز، صانیرم.

حالبوکه انسان دائما قوای حیوانیه ومبادئ شهوانیه‌سنك مقتضیاتنی تحصیله سعی ایدر وهوسات نفسانیه‌سنه مغلوب اولور ایسه هر خصوصده کندی منافع شخصیه ومطالب خسیسه‌سنی نظر اعتباره الەرق غیرك ضرر وزیاننی خاطرینه بیله کتیرمز. کتیرسه بیله «بنم مطلوبم حاصل اولسونده باشقه‌سی نه اولور ایسه اولسون» دیمکدن هیچ‌ده چکنمز. چونکه بومقوله کیمسه نزدنده سعادت دنیلن شی بو حیات فانیه‌ده هر آرزو ایتدیکنه نائلیتدن عبارتدر. بوکا نائل اولمدقدن صکره او حیاتك‌ده اصلا ذکری یوقدر. فعلا تجارك الك چوق دینسزلر میاننده وقوعی دخی بوکا ایروجه بر دلیلدر.

بناء علیه دینسزلره کوره هر فعل وقولده استقامت، هر خصوصده عدالت، لدی الایجاب بنی نوعنه معاونت، بوتون معایبدن مجانبت کبی شیلرك هپ اوهام وخیالات قبیلندن اولدقلری درکار وبو حالده کندی مطالب ذاتیه ومنافع خسیسه‌لرینی تحصیل ایچون عند الاقتضاء هر درلو رذائلی ارتکابدن نکول ایتمیه‌جکلری بدیداردر. شمدی بر قوم، بر ملت فرض ایده‌لم که هپسی دینسز اولسونلر. عجبا بونلرك تشکیل مدنیت ایدرك رفاه وسعادت اوزره یاشایه بیلملری قابل اوله بیلیرمی؟ هیهات! زیرا بویله هر کس کندی مشتهیاتنه، کندی هوساتنه مغلوب اولەرق لدی الایجاب هر درلو فنالغی ارتکاب ایده‌جك اولور ایسه او قوم، او ملت آراسنده منازعه، مناقشه، حتی مجادله، مقاتله حکم فرما اولمزمی؟ وبو حالده روح ملت واسباب مدنیت اولان علمه، معرفته، زراعته، تجارته، صنعته خلل طاری اولەرق اهالی رفاهدن، سعادتدن بالکلیه محروم قالمزمی؟

اگر دینیرسه‌که: بز او قومده علوم ومعارفك‌ده تعمم ایتدیکنی فرض ایدر ایسه‌ك اسباب مدنیته خلل طاری اولمق شویله طورسون، بلکه دها ترقی وتکمل ایدر. انلر دین ومذهب یرینه «انسانیت» نامنه هر فعل وقولده استقامت،

هر خصوصده عدالت ویکدیکرینه معاونت، غیرك حقوقنه تجاوزدن وبتون معایبدن مجانبت ایدرك کمال رفاه وسعادت اوزره یشارلر.

بوکا ایکی درلو جواب ویریرز: اولا دیرزکه: تعمیم معارف دیمك هر کسی بر حکیم ذی فنون ایتمك دیمك ایسه بو ایکی وجهله مردوددر:

١ — بر انسانك حکیم ذی فنون اولمسی انجق بتون حیاتنی، بتون اوقاتنی تحصیل علوم وفنونه حصر ایله اوله بیلیر. حالبوکه انسان بر طاقم احتیاجات مدنیه ومبرمه‌یه محکوم اولدیغندن بر قومی، بر ملتی تشکیل ایدن افرادك جمله‌سی بتون زمانلرینی، بتون وقتلرینی علوم وفنونی تحصیله حصر ایده‌مزلر. چونکه بو تقدیرده کندیلرینی اعاشه، احتیاجلرینی ازاله ایده‌جك کیمسه بوله‌مازلر.

٢ — انسانلر احوال سائره‌ده اولدیغی کبی درایت واستعداد جهتیله‌ده یکدیکرینه مخالف اولدقلرندن بر قومی تشکیل ایدن افرادك جمله‌سی بالفرض بتون زمانلرینی تحصیل علوم وفنونه حصر ایتسه‌لر بیله ینه هپسی او مرتبهٔ عالیه‌یی احراز ایده‌مزلر. بلکه بیکده بری او رتبه‌یه نائل اولور ایسه‌ده متباقیسی ینه کندیلرینی بهیمیتدن قورتاره‌مزلر.

یوق، اگر تعمیم معارف دیمك هر کسه اوقویوب یازمق اوگرەتمك، برازده مقدمات فنونی تعلیم ایتمك دیمك ایسه - بونك امکاننده دخی شبهه اولمقله برابر - بوده حصول مقصده کافی اوله‌مز، بونکله‌ده مدنیت صحیحه حصوله کله‌مز. چونکه انلر بو تقدیرده ترویج مرام وتحصیل مقاصد ایچون بر طاقم حیل ودسائس یوللرینی تعلیم ایتمش، احتراصات نفسانیه وشهوات حیوانیه‌لرینی دها زیاده توسیع ایلمش اوله‌جقلرندن کندیلرینك انسانیتی صیانتدن زیاده منافع خسیسه‌لرینه خدمت وانلره نائلیت ایچون مشروع، غیر مشروع هر درلو واسطه‌یه مراجعت ایده‌جکلری اشکاردر.

ثانیاً دیرزکه: او قومك کافهٔ افرادی حکمادن اولسه بیله مادامکه آنلر الوهیت ونبوتی، معنویات وامور آخرتی منکرلردر، مادامکه هوسات نفسانیه وشهوات حیوانیه‌لری‌ده مقتضیات عقلیه‌لرینه بلا شك غالبدر؛ فرصت الویردیکی یرده منافع ذاتیه‌لری اوغورنده کندیلرینی ارتکاب دنائتدن هانکی شی منع ایده‌جکدر؟

«انسانیت» می؟ بنم بویله بر قوری «انسانیت» نامیله هر دینسزك بنی

نوعنه قارشی اظهار حمیت وابراز مروت ایدرك هردرلو فداکارلقده بولنه‌جغنه، حتی فرصت الویردیکی یرده بیله منافع خسیسه‌سنی، هوسات نفسانیه‌سنی تحصیل ایچون ارتکاب دنائت ایتمیه‌جکنه هیچده عقلم ایرمیور. زیرا بنجه «انسانیت» دیمك استقامتی، جدیتی، مرحمتی، شفقتی، عاطفتی، هرخصوصده عدالتی، الحاصل کافهٔ اخلاق عالیه وصفات فاضله‌یی مستلزم اولان «انسانلق» دیمکدر. بو ایسه دینك، مذهبك، اعتقادك تفرعاتندندر. بناءً علیه دینی، مذهبی، اعتقادی اولمیان هرهانکی برشخص کندیسنی بهیمیتدن خلاص ایده‌مزکه او اخلاق عالیه ایله تخلق، اوصفات فاضله ایله اتصاف ایتسون‌ده منافع شخصیه‌سی اوغورنده ارتکاب دنائتدن اجتناب ایلسون.

نته‌کیم برچوق دینسز فلاسفه‌نك پدر ومادرلرینه، همشیره وبرادرلرینه بیله اثر مرحمت واثر شفقت کوسترمدکلری، حتی آچلقدن اولسه‌لر بیله اصلا متأثر اولمدقلری اکثریا کورلمکده وتواتراً ایشیدلمکده‌در. بویله کندی اقرباسنه، کندی عائله‌سنه مرحمت وشفقت اثری کوسترمین کیمسه‌لرك اجانبه قارشی ابراز مروت واظهار حمیت ایده‌جکلری، هوسات نفسانیه‌لرینه غالب کله‌رك هرخصوصده استقامت وعدالتدن انحراف ایتمیه‌جکلری، لدی الایجاب بنی نوعندن ممکن اولان هردرلو فداکارلغی دریغ ایله‌میه‌جکلری قابلمیدر؟ شبهه یوقکه قابل دکلدر. اویله ایسه هرنه حالده، هرنه صفتده بولنورلر ایسه بولنسونلر دینسز آدملرك بریره کله‌رك بر مدنیت صحیحه تشکیل ایده بیلملری دخی قابل دکلدر. بناءً علیه مدنیت صحیحه‌نك انجق اخلاق فاضله واوصاف عالیه ایله، بونلرك‌ده دیانت حقه ایله حصول پذیر اوله‌جغی هر درلو شبهه‌دن آزاده‌در.

ترجمان حقیقت : ١١ تموز ١٣١٤

***

کچن هفته نشرینه اجتسار ایلدیکم «مدنیت صحیحه و دیانت حقه» عنوانلی بر مقالهٔ عاجزانه‌مده «مدنیت صحیحه» نك اخلاق فاضله واوصاف عالیه ایله، بونلرك‌ده دیانت حقه ایله حصوله کله‌جکنی اثباته چالیشمش، بو بابده خیلی ادله سرد و اتیان ایلمش ایدم. حد ذاتنده دکرسز اولمقله برابر مقالهٔ مذکوره‌نك بعض معتبر غزته‌لر طرفندن اخذ واقتباس اولندیغی، علی الخصوص ادیب شهیر عزتلو محمود کمال بك افندی برادریمزك داعیلرینه خطاباً تحریرینه و «ترجمان حقیقت» غزتهٔ معتبره‌مز ایله ایکی کون نشرینه همت بیوردقلرینه «مدنیت صحیحه» عنوانلی برمقالهٔ بلاغت اساله‌لریله مقالهٔ عاجزانه‌مزك توسیع وتوضیحنه عنایت وبومناسبتله — برشیئه مقتدر اولمدیغم حالده حق داعیانه‌مده پك چوق آثار تشویق کاری یه اجالهٔ خامهٔ فضیلت بیورمش اولدقلرینی کورنجه بوندن طولایی مبر مومی الیه

بورجلی اولدیغم تشکر داعیانه‌می علنا ایفا ایله برابر بحثك اهمیتنه بناءً بومسئله‌یه دائر حکمای اسلامیه‌دن برذات فضائل سماتك مطالعه‌سنی دخی بروجه آتی بیانه جسارت آلدم. ایشته او ذات معالی صفات دیورکه :

طرف الهیدن انسانه تودیع اولنمش برطاقم قوای حیوانیه وهوسات نفسانیه واردر. هرکس اوقوتلرك، اوهوسلرك مقتضیاتنی طبعاً، خلقةً تحصیله مجبوردر. انلری تحصیل ایده‌مدیکی وانلره نائل اوله‌مدیغی تقدیرده او هوسنی تسکین ایلمك، شدت نفسنی کسر ایتمك کندیسنه ممکن دکلدر. بو ایسه برالم وجدانی، برمرض نفسانیدرکه هوس وآرزو اولنان شیلرنه‌دن عبارت ایسه انلره وصلتدن بشقه برشی ایله تداویسی غیر قابلدر. حالبوکه طبیعتده اومطلوبه وصلت ایچون حق، باطل، فتنه وفساد کبی برچوق طرق ووسائل موجود ایسه‌ده طبیعت بونلردن هانکیسنه سلوك ایلدیکی حالده دائرهٔ عدالت وحقانیتده اوله‌رق مطلوب مذکورك حاصل اوله‌جغنی واوالم وجدانی واومرض نفسانینك ینه او دائره‌ده اولمق شرطیله ازاله ایدیله‌جکنی تعیین ایتمه‌مش وبلکه بو بابده انسانی حصول مقصده مدار اولمق اوزره بروجه آتی امور اربعه‌نك بریسنی اختیار وترجیحده مخیر قلیمشدر :

برنجیسی **مدافعهٔ نفس**‌در. یعنی هرکس کندی حقوقنی محافظه، کندی نفسنی مدافعه ایتمك صورتیدر. بو ایسه هرفردك، هرشخصك انواع مهالکه قارشی طورمسی وکیجه کوندوز سلاح بدست اولمسیله ممکن اوله‌بیلیر. حالبوکه اکر هرکس بو صورتله یشامق مجبوریتنده بولنور، کندی غوائل نفسانیه‌سی ایچنده محصور قالیرایسه انسانلرك یکدیکرینه تجاوزات وتعرضاتده بولنه‌جقلری درکار اولدیغندن نعمت عظمای مدنیته نائل اولمق شویله طورسون، روی زمینده فتنه وفساد نمایان، بتون صحرالر انسان قانیله بویان، هرفرد مدافعهٔ نفس ومحافظهٔ حقوق یولنده قربان اولور. زیرا بوتقدیرده قویلر ضعیفلری پریشان، اقران اقرانی دوچار خذلان ایدر. بو حالده نوع بشر یریوزندن زائل اولوب کیدر :

ایکنجیسی **شرف نفس**‌در. اولا شرف نفسك معناسنی بیله‌لم‌ده بعده انك مدار مدنیت ومیزان عدالت اولوب اولمیه‌جغنه نقل کلام ایده‌لم: «شرف نفس» انسانده برصفتدرکه صاحبنی افعال ذمیمه‌یی اتیاندن وحرکات قبیحه‌یی اجرادن منع ایدر.

(شرف نفس) ك شوذكر اولنان معناسنى كورن بر كيمسه يك نظرده انك ميزان مدنيت ومعيار عدالت اوله بيله جكنه حكم ايدر ايسه ده براز تعميق افكار ايدنجه حقيقت حالك بشقه اولديغنه كنديسنده قناعت كامله حاصل اوله جغى شبهه سزدر . زيرا (شرف نفس) دنيلن شيئك بر حقيقت معينه سى يوقدر . مزاجك ، زمانك ، اقوامك اختلافيله اوده مختلفدر .

برچوق شيلر واردر كه بعض قوم عندنده شرف وفضيلت عد اولنديغى حالده ديكر قومه كوره خست ودنائت صاييلرلر . غصب ونهب اموال واسترقاق احرار كبى كه بونلر باديه نشين اولانلر نزدنده بر رفضيلت ، بر رشرافت وبونلرده كسب مهارت ايتمش اولانلر لايق بلند رتبت اولوب اهل امصار واهل قرا عندنده ايسه بونلردن هر برى بر رذالت ، بر نمونهٔ وحشتدر . حيل ودسائس دخى عينى بو حكمده اولوب بعض قوم بونلرى خست ودنائت ، ديكرى ايسه عقل وحكمت عد ايدر . الحاصل طبقات ناسه ، عادات اقوامه ، اختلافات امكنه وازمانه كوره (شرف نفس) دخى مختلف اولوب هر قوم وهر طبقه كنديلرنجه برشيئى شرف عد ايتمشلر ، ديكرينك كنه اوعنوانى ويرمه مشلردر . بونك ايچون هر كس كنديسنك صاحب شرف اولديغى ، بناءً عليه نفسنك شناعتدن ، دنائتدن برى بولنديغى وحائز اولديغى صفتك ديكرينك حائز اولديغى صفتدن دها عالى اولديغى زعم ايده كلمشدر . بو حالده اكر (شرف نفس) صفتى ميزان مدنيت ومعيار عدالت قيلنه جق اولور ايسه بونك بر حقيقت معينه سى اولميوب هر كس كندى زمانه ، كندى مكانه ، كندى اقران وامثالنه كوره برشيئه (شرافت) عنوانى ويرمش وبشقه سنك شرفنه (دنائت) نظريله باقمقده بولنمش ، ياخود اوشرفك كندى شرفك مادوننده اولديغى زعم واعتقادينه دوشمش اولديغندن هر كس كندى شرافتى نامنه اوله رق جلب منافع ودفع مضاره چاليشير .

مع هذا بوده هر شخصك (شرف نفس) نامنه اوله رق هر حالده ، هر خصوصده ابراز جديت وكندى زعمنجه اظهار حميت ايده جكنه كوره در . اما اكر (شرف نفس) دينيلان شى بر قورى سوزدن عبارت اولور وهر كس كندى منفعت شخصيه سنى جلب مقصديله ظاهراً اوصفتله تزين وتجمل ايلديكى حالده باطناً منافع خسيسه سى اوغورنده شناعت ودنائت خفيه يى اجرا وارتكابدن هيچ ده چكنمز ايسه (شرف نفس) ك ميزان مدنيت اولمسنه بدل ، بر وسيلهٔ وهشت ودنائت اوله جغنه

شبهه يوقدر . زيرا مجرد سعادته ، رفاهيته ، وسعت معيشته ، كثرت ثروته نائليت مقصديله زى شرف ولباس عفتده كورونن برآدم بركره وسعت معيشت وكثرت ثروته نائل اولدقدنصكره كنديسنك بردها صفت دنائتله اشتهار ايتميه جكنه قطعياً امين در .

بناءً عليه ارباب عقولك (شرف نفس) ى ميزان مدنيت ومعيار عدالت اتخاذ ايلمسى لايق اوله مز . بر صاحب عقل بو صفتك هر كسه حدينى بيلديره جكنه ، هر شخصى كندى حقنه ارضا ايليه جكنه ، هر درلو تعرضاتدن وتجاوزاتدن منع ايده جكنه احتمال ويرمز .

بريسى چيقوبده : « شرف نفس محبتى هر كسك قلبنه غايت جدى وصميمى اوله رق يرلشمشدر . بناءً عليه بو محبت قلبيه هر شخصى اوشرفله تزيينه سوق ايدر . وبو حالده هر انسان نفسنى دنائتدن ، رذالتدن تنزيه وتبعيد ايلر . » ديرايسه بو سؤاله ايكى وجهله جواب ويررز :

اولا : بين الناس موجب ممدوحيت وباعث محمدت اولان شى ايله ـ كه شرف نفسدر ـ هوسات نفسانيه ومقتضيات قواى حيوانيه تعارض ايتدكده يعنى ايكيسى اجتماع ايلدكده هپ انسانلرك برنجى يى ايكنجى يه بهمه حال ترجيح ايده جكلرينى تسليم ايتميز . چونكه طبقات واحوال ناسه امعانله نظر اولندقده كوريليركه اكثر ناسك مغلوب شهوات نفسانيه ، مجلوب مقتضيات قواى حيوانيه اولدقلرى بلاشك ثابتدر .

ثانياً : بين الناس موجب ممدوحيت وباعث مفخرت اولان « شرف نفس » دكل ، بلكه كثرت ثروت وبلند رتبتدر . زيرا مناصب صاحبى برطاقم ذوات حقنده قصيده لر تنظيم ايدن ، مدحيه لر سويلين شعرا ومؤرخينى اومدحلره ، اوستايشلره سوق ايدن شى ممدوحلرنده كوردكلرى ثروت وبلند رفعتدر . اكر بو ايكى فضيلتى انلرده كورمامش اولسه لر ايدى شبهه يوقكه كنديلرينى مدح وثنا ايتميه جكلر ايدى .

اكثر ناسك انجق بو ايكى فضيلتى تحصيله بذل مقدرت ايتمكده بولندقلرى وباشقه سنه اصلا اهميت ويرمامكده اولدقلرى دخى شومد عامزى تأييد ايدر .

مدار مدنيت وميزان عدالت اتخاذ اولنه جق شيلرك اوچنجيسى ده **حكومت** در . واقعا حكومتسز هيچ بر قوم يشايه مز . چونكه احقاق حق ، دفع مظالم ، مقابلهٔ اعدا ومحافظهٔ مملكت حكومتسز ممكن اوله مز . اكر حكومت اولمسه

اقويا ضعفانى ، اغنيا فقرانى امحا واعدا ممالكى استيلا ايدر . صاحب سعادت افندمز حضرتلرينك « سلطان روى ارضده برظل الهيدر . هرمظلوم اكا التجا ايلر. » مألنده‌كى برحديث شريفلرى دخى بوكاصورت قطعيه‌ده دلالت ايلر.

فقط معلوم يا ، خفاياى اموره وقوف علام الغيوب حضرتلرينه مخصوص اولديغندن « نحو نحكم بالظواهر » فحواى منيفنجه حكومت انجق مظالم ظاهره ومفاسد بينه‌يى دفع وازاله‌يه مأموردر. بوايسه مدنيت حقيقيه وصحيحه‌نك حصول ودوامنده غير كافيدر .

مدار مدنيت اوله‌بيله‌جك اشيانك دردنجيسنه كلنجه اوده **ديانت والوهيتى اعتقاد** دركه اجمالى شودر : بو عالمك بر صانعى واردر . او صانع مضمرات قلوبى وخفاياى امورى عليمدر . عالى القدرت ، واسع القوتدر . خيروشر ايچون مكافات ومجازات تقدير ايتمشدر . بو حياتدن صكره هركس بر حيات ابديه‌يه مظهر اوله‌جق واوراده هرشخص اعتقاد وعملنه كوره مكافات ويا مجازات ايديله‌جكدر .

ايشته بو اعتقاد ايله تزيين ذات وصفات ايتمك انسانى مقتضاى شهواتدن وغيره تجاوزاتدن بلا شك منع ايليه‌جكى كبى اثر غدر ومادهٔ تداييسى دخى محو وازاله ايده‌جكندن احقاق حق وسائلنك افضلى ، ازالهٔ غدر ودفع مظالم اسبابنك اشرفى اولوب هر حالده جالب امن واستراحت، باعث عيش وسعادتدر. شو قدركه بالاده بيان اولنان اسبابه مبنى بر قومك ، بر ملتك يشايه‌بيلمسى هر حالده بر حكومتك تأسيسنه وامامت عامه‌نك موجوديتنه وابسته اولديغى كبى او قومى ، او ملتى عدالت وحقانيت طرفدارى ايدرك سعادت ماديه ومعنويه‌لرينه باعث اولان دين واعتقادك بقا وحمايه‌سى‌ده بر حكومتك تأسيسنه متوقفدر . بناءً عليه مدار مدنيت صحيحه دين واعتقاد ايسه‌ده انى حمايه وابقا ايدن دخى بر حكومت مشروعه اولديغندن « مدنيت صحيحه » نك دين واعتقاد ايله حصوله كله‌جكى ، بونك‌ده انجق بر حكومت مشروعه ايله بقا پذير اوله‌جغى شبهه‌سزدر .

ترجمان حقيقت : ٢٣ تموز ، ٣١٤

ديانت حقه

بوندن اولكى مقاله‌لريمزده (مدنيت صحيحه) نك انجق ديانت حقه ايله حصوله كله‌بيله‌جكنه دائر مطالعات وافيه ذكر وبيان ايتمش ، فقط او مدار مدنيت وميزان عدالت اولان ديانت حقه‌يه متعلق معلومات كافيه سرد واتيان ايلمامش ايدك . حالبوكه بو جهت دخى مهما امكن تفصيل اولنمدقجه مسئله‌يه ختام ويرلمش نظريله باقيله‌ميه‌جغى دركار اولديغندن اكادائر اولان مطالعاتمزى‌ده بيانه شروع ايديورز .

(دين) لغتده اطاعت ، جزا وعوض ، دأب وعادت كبى بر چوق معنالره موضوع اولوب اصطلاع شرعده ايسه (انسانلرى كندى اختيار واراده‌لريله امور خيريه وافعال حسنه‌يه سوق ايدن بر وضع الهى و بر قانون سبحانى) معناسنده مستعملدر .

طرف الهيدن بويله بر قانونك وضع اولنمسى جناب حقك كندى ذاتنه عائد بر منفعت ، بر مصلحت ايچون دكلدر . چونكه حق تعالى بتون عوالمدن مستغنى‌در . بناءً عليه نه بر كيمسه‌نك اطاعتندن مستفيد ، نه‌ده بر شخصك معصيتندن متضرردر. اطاعته مترتب اولان فائده ومعصيته لازم كلن مضرت هپ فاعلنه عائددر .

فقط حق تعالى بتون عوالمدن مستغنى اولمقله برابر عالمينك رب وخالقى وبالجمله راحمينك ارحمى اولديغندن باعث خلقت اكوان ، مدار زينت كون ومكان اولان نوع انسانى حفظ وحمايه حكمتنه مبنى طرف سبحانيدن بويله بر قانون وضع اولنمش وبو قانونى خلقه نشر وتبليغ ايچون ينه نوع بشردن (انبياء) عنوان جليلى آلتنده بر چوق ذوات كرام بعث وارسال بيورلمشدركه بالجمله ارباب اديان واهل اسلامه معلوم اولديغى اوزره بونلرك اولى آدم ، آخرى‌ده صاحبمز رسول اكرم ونبى محترم (صلواته الله على نبينا وعليهم اجمعين) افنديلريمز حضراتيدر .

— « انسانلر كندى عقللريله كندى فكرلريله كنديلرينى حفظ وحمايه ايدرلر؛ بو سايه‌ده سعادت ماديه ومعنويه‌لرينى تأمين ايلرلر ؛ بناءً عليه نه طرف الهيدن بويله بر قانونك وضعنه ، نه‌ده او قانونى خلقه نشر وتبليغ ايچون بر نبينك بعث وارسالنه محتاج اولمازلر. » طرزنده بر اعتراض وارد خاطر اوليور ايسه‌ده

اولکی مقالەلریمز بو اعتراضك جوابنی مع زیادة متضمن اولدیغی ، بوده قارئین کرامه معلوم بولندیغی جهتله بوراده تکرارندن صرف نظر ایلدم .

انجق شوراسنی اخطار ایدەلمکه : نوع بشر روی زمینده همان ظهور ایدر ایتمز کندیلرینـه بویله بر قانون تبلیغ اولنمدی . « قانون تدریج » هرشـیده اولدیغی کبی بو خصوصدەدە حکمنی اجرا ایتدی . بونك سببی ایسه اولاانسانلرك هنوز هوسات نفسانیەلرینی تکثیر واحتسـاسات حیوانیەلرینی توسیع ایدەمامش وبناءً علیه غایت معصومانه بر حال سکونت اشتمالده امرار اوقات ایتمکدە بولنمش اولملری ایدی .

بعده انسانلرده هوسات نفسانیه تکثر واحتساسات حیوانیه توسع ایلدی . بغض وعداوت ، حقدو حسد کبی شیلر ارالرندەظهورایتمکه باشلادی . بوحال نهایت انلری اختلافه ، شقاقەدوشوردی. ایشتەاوزمان جناب حق حاللرینه مناسب بر قانون مقدسله کندیلرینه بر نبی بعث وارسـال ایدوب بینلرندەکی اختلاف ونزاعی رفع وازاله ایتدی . بو امر بعثت تازمان محمده قدردوام ایلدی. نهایت او خورشید عالم تاب ظهور وقرأن حکمت نصاب دخی نزول ایدنجه ارتق احکام شریعت تمامه وامر بعثت ختامه رسـیده اولدی . قارئین کرام شـو سوزلریمزك کندی محصول قریحـەمز اولدیغنه ، بلکەده خلاف شرع شریف بولندیغنه ذاهب اولمامليدرلر . بو سوزلریمزك مأخذی بعض آیات قرأنیه ایله انلری تفسیر صددنده اجلهٔ مفسرین طرفلرندن سرد واتیان ایدلمش اولان بر چوق مطالعـات عرفانیەدر . از جمله سـورهٔ بقرەده « انسـانلر امت واحده ایدی . مؤخراً اختلافه دوشـملری اوزرینه کندیلرینـه انبیـا بعث وارسـال اولندی » مألنی افاده ایدن بر أیت کریمه واردرکه [١] مفسرین عظامدن (قفال) رحمه‌الله بو آیتی تفسیرده شویولده بیان مطالعه ایلمشدر :

«انسـانلر اولا دین واحد اوزره ایدیلر . او دین‌ده اللهه ایمان و حقی اذعاندن‌عبارت ایدی . کفر وطغیاندن عبارت‌دکل ایدی . نته‌کیم (فبعث الخ) قول شریفی دخی بوکا دلالت ایلدی . زیرا بو قول ، بین‌النـاس اختلاف ظهور ایتمسی اوزرینه بعثت انبیایه باشـلانمش اولدیغنی اقتضـا ایدییور . اکر انسانلر قبل الاختلاف حق وایمان اوزره دکل، بلکه کفر وطغیان اوزره

[١] کان‌الناس امة واحدة فبعث‌الله النبيين مبشرين ومنذرين الخ . . .

اتفاق ایتمش بر امت ، بر ملت اولسەلر ایدی او زمان دخی کندیلرینه انبیـا کوندرلمك ایجاب ایلرایدی . چونکه انسـانلرك برقسمی محق ، دیکر قسمی مبطل اولدیغی برزمانده ـ که زمان اختلافدر ـ کندیلرینه انبیا بعث اولنمق اقتضا ایلرایسه هپسی مبطل اولدیغی برزمانده ـ که زمان اتفاقدر ـ کندیلرینه انبیا بعث اولنمق اقتضا ایلیەجکی اولویتده قالیر . »

ینه بو آیتی تفسیر مقامنده اصولیین ومفسریندن ابو مسلم خراسـانی ایله اجلهٔ اهل تفسیردن قاضیٔ همدانی دخی بیانات آتیەده بولنمشلردر :

انسانلر اولا امت واحده اولوب شرایع عقلیەیه تمسك ایدرلر ایدی . اوشرایع عقلیەده صانع عالمك وجود وصفاتنی اعترافدن؛ عقله موافق برصورتده اکا خدمت ونعمتنه شکر ایله اشتغالدن؛ ظلم ، کذب ، جهل کبی قبائح عقلیەدن اجتنابدن عبارت‌ایدی. بوکاده « النبیین » قولیله « فبعث » قولندەکی « فا » حرفی دلالت ایتدی. زیرا « النبیین » لفظی عموم واستغراق، « فا » حرفی‌ده « تراخی » معناسنی افاده ایتمش اولدیغندن نظم کریم بالجمله انبیانك بعثتلری ، اولادکل ، بلکه بین‌الناس اختلاف ظهور ایتدکدنصکره وقوعه کلمش اولدیغنی افاده ایدر . بوحالده اوامت واحدەدن عبارت اولان‌ناسك اول امرده،یعنی قبل الاختلاف، انبیادن غیرمأخوذ برشریعت اوزره اولملری لازم‌کلیرکه‌اوده قریباً بیان‌ایلدیکمز شرایع عقلیەدن عبارتدر . برده خالقه طاعت وعبادتك ، مخلوقه احسـان ومرحمتك ، منعمه شکر ومحمدتك ، هرخصوصده عدالت وحقانیتك کوزل ؛ کذبك، ظلمك، جهلك،عبثك دخی چیرکین برشی اولدیغی‌همان هرزمان‌هرکسه بلاشك معلوم اولمغله اول امرده انسانلرك ایشته بوشرایع عقلیەیه تمسك ایتمش اولملری، مؤخراً برطاقم اسـباب خارجیەنك ظهوریله اختلافه دوچار اولمش بولنملری پك ظاهر برشیدر .

بوندنصکره قاضی مطالعات سابقەسنه برسؤال وجواب دخی علاوه ایدرك دییورکه :

« اول ناس ادم علیه‌السـلام اولوب اوده نبی دکلمیدی ؟ بوحالده بعثت رسـلدن مقدم شرایع عقلیەیه متمسك برقومك وجودینی اثبات نصـل صحیح اولەبیلیر ؟ » دیه بر سؤال ایراد اولنور ایسه جواباً دیرزکه : آدم علیه‌السلام اولا اولادیله برابر شرایع عقلیەیه متمسك ایدیلر . صکرەدن بینلرنده اختلاف ظهوره کلمسیله مشارالیه اولادینه بعث وارسال اولندی .

ایشته کوریلیورکه هرحکمی عین حقیقت ، عین حکمتدن عبارت بولنان قرآن معجز بیان بومسئله‌ده دخی حقیقتی میدانه قویمش، « العلما ورثة الانبیاء » حدیث شریفنك سرینه بحق مظهر اولان مفسرین دخی حکم قرآنه موافق بر صورتده بیان مطالعه‌ده بولنه‌رق شو مسئله‌ده بزم ایچون براساس متین تشکیلنه همت بیورمشلردر .

* * *

شمدی حسب الاقتضا بعثت انبیانك وقوعیله انسانلره تبلیغ اولنمش اولان بو قانون آلهینك احکامنه نقل کلام ایده‌لم :

بوقانون مقدسك احکامی اول امرده ایکی قسمه منقسمدر : بریسی احکام اصلیه، دیکری‌ده احکام فرعیه‌در . احکام اصلیه اعتقاده ، احکام فرعیه‌ده عمله متعلقدر .

احکام اصلیه‌نك خلاصه‌سی : — کچن هفته‌کی مقاله‌مزده بیان اولندیغی وجهله — « بوعالمك برصانعی واردر . اوصانع مضمرات قلوب وخفایای اموری دخی علیمدز ، عالی القوة وواسع القدرتدر . خیر وشری تقدیر ایتمشدر . انلره مقابل بر دار مکافات، بردار مجازات دخی احضار ایلمشدر . هرکس بوحیات فانیه‌دنصکره برحیات ابدیه‌یه مظهر اوله‌جق ، ایشته اوزمان هرشخص کندی عمل واعتقادینه کوره مکافات ویامجازات ایدیله‌جکدر .» کبی حکملردن عبارتدر. بوحکملرده ازمنه‌نك ، امکنه‌نك ، امزجه‌نك اصلا دخلی اولمدیغندن بونلر هیچ برزمان وهیچ برمکانده تبدل وتغیره معروض اولمامش، وبلکه بتون انبیا عیناً بو حکملری تبلیغده یکزبان بولنمشدر .

لکن احکام فرعیه بویله اولمیوب انلرده اختلاف ازمنه‌نك، اختلاف امکنه‌نك، اختلاف امزجه‌نك ازچوق دخلی واردر. بناءً علیه اوته‌دنبری احکام فرعیه‌ده وقوعه کلن جزئی وکلی تبدلات وتغیرات شریعت احمدیه ایله تقرر ایتمش وبوده «تکامل» قاعده‌سنه تمامیله موافق دوشمشدر. یعنی احکام فرعیه ابتدا پك ساده بر صورتدن باشلامش، وبعده انسانلر تکمل ایتدکجه احکام مذکوره دخی اونسبتده تعالی ایتمش، بوسببله باشقه صورتلره افراغ اولنه اولنه نهایت عقل وفکر بشرك ازهرجهت دور تکمله مصادف اولان قرآن حکمت بیانك احکام جلیلهٔ فرعیه‌سنده قرار قیلمشدر .

فی الواقع کتب تورات مطالعه اولنور ایسه اویله ساده حکملره تصادف ایدیلیرکه انسان انلره « احکام آلهیه » نامنی ویرمکه جسارت ایده‌مز . بونکله برابر انلری استهزا واستحقار ایتمکده کلمز .

اوت ؛ بو کون کتب توراتیه‌ده مصادف نظرمز اولان بعض احکامك ساده‌لکنه باقوبده انلری استهزا واستحقار ایتمامیلیدر . زیرا احکام توراتیه ایله مکلف اولان انسانلرك بوندن اوچ بیك سنه اول کلمش اولدقلری وبناءً علیه بشریتك هنوز ازمنهٔ طفولیتی دیمك اولان عصرلرده ظهور ایلمش بولندقلری تأمل ایدیلیر ایسه او ، غریب کوردیکمز احکامك اوزمانلره ، او انسانلره کوره موافق حکمت ومصلحت اولدیغنده پك ده شبهه ایدیله‌مز .

چونکه عبادات وطاعاتی وضعدن مقصد قلوبك اووجود اعظم وباقئ اقدم حضرتلرینه انجذاب ومیلانی، محبت الهیه‌نك سویدای قلبه حلول وسریانی اولوب بوکاوسیله اوله‌بیله‌جك شیلرك ایسه بهمه‌حال عادات واستعدادات ناس ایله متناسب اولملری لازم کلیر . بناءً علیه برقوم نه کبی شیلری واسطهٔ تعظیم ومدار تکریم عد ایدییورلر واجرایه مستعد بولنیورلر ایسه کندیلرینك او شیلره مشابه عبادات وطاعت ایله مکلف اولملری اقتضا ایلر . تا که عبادات وطاعاته ترتب ایده‌جك اولان او انجذاب ومیلان ، اوحلول وسریان قلوب انام وسویدای انسانده حاصل اولسون .

بزاوانسانلری کندیمزه، اوعصرلری عصرمزه قیاس ایلیورزده انك ایچون توراتده تصادف ایتدیکمز وپك ساده کوردیکمز بعض احکامه « احکام الهیه » نامنی ویرمکه جسارت ایده‌میورز . حالبوکه توراتده کندیلرینه بلا تردد « احکام الهیه » عنوان جلیلنی ویره‌بیله‌جکمز احکام دخی موجوددر. قصاص وجهاد کبی که عالم بشریت انلردن هیچ بروقت مستغنی اوله‌میه‌جقدر. بونلر احکام قرآنیه عدادینه دخی داخل اولمش و«شرایع من قبلنا تلزمنا اذا قصها الله اورسوله بلا انکار علی انها شریعة لرسولنا » قاعدهٔ اصولیه‌سنجه رسولمزك شریعتی اولمق اوزره انار ایله عمل ایتمك بزه دخی لازم کلمشدر .

بعضیلری قصاص وجهاد کبی شیلرك عالم بشریته لزومی شویله طورسون بلکه بونلرك مغایر شیمهٔ انسانیت ، حتی انلردن هربرینك بر نمونهٔ وحشت اولدیغی فکرنده بولنمشلر وبوبابده دورودراز برچوق مطالعات سردواتیان ایلمشلر ایسه‌ده

انلر بو مسئله‌ده بداهته قارشی سوز سویله‌یه‌رك حقیقت حال ونفس الامردن فرسخ فرسخ تباعد ایتمشلردر.

زیرا ایشته کوریلیورکه بوکون دنیاده موجود اولان ملل متمدنه دخی کرك قصاصدن، کرك جهاددن هیچ‌ده مستغنی اوله‌میورلر. هپسی اوحکملری مدار مدنیت اتخاذ ایلیورلر. هرایکیسنی‌ده اجرادن اصلا کری طورمیورلر. حتی جهاد یعنی حرب ایچون نیجه‌مصارفات وتدارکات تحمل فرسایی بیله اختیاره مجبور اولیورلر.

فی‌الحقیقه حکم قصاص انسانیتی محافظه ومدنیتی حمایه ایچون محض حکمت وعین مصلحتدر. زیرا فیاض قدرت افراد بشریه‌یی سیما وصدا جهتیله بربرینه مخالف اوله‌رق یراتمش اولدیغی کبی فکر واخلاق اعتباریله‌ده یکدیکرینه مغایر اوله‌رق خلق ایلمش وحالبوکه حسب‌الحیوانیه هرشخص کندی شهوتنه، غضبنه مغلوب اولمق استعدادینی حائز بولنمش اولدیغندن انسانلر علوم وفنونده نه‌درجه‌لره واریرلر ایسه وارسونلر ینه یکدیکرینه تعرض وتجاوزدن، بربرلریله جدال وقتالدن مصون قاله‌میه‌جقلری درکاردر. انلری بوکبی معامله‌ٔ وحشیه‌دن مهما امکن منع ایده‌جك، قوای غضبیه ومشتهیات حیوانیه‌لرینك شدت وسورتنی کسر ایلیه‌بیله‌جك شی ایسه هیچ شبهه یوقکه انجق حکم قصاصك اجراسی واعدام جزاسیدرکه «ولکم فی القصاص حیوة یااولی الالباب» آیت جلیله‌سی دخی شو حکمتی برصورت معجزکارانه‌ده بیان ایتمش؛ بناءً علیه بوبابده بتون علما وحکمایی، بتون فصحا وبلغایی سرفرو بردهٔ حیرت قیلمشدر.

جهاده کلنجه: بوده همان عینی سببلره، عینی حکمتلره مبنی مدار مدنیت وحامی‌ٔ ملیت اولمغله مشروع اولمش ومعقول کورلمشدر. چونکه برقومی تشکیل ایدن افراد ـ قومیتی، ملیتی اعتباریله ـ شخص واحد حکمنده اولدیغندن افراد انسانیه‌نك فکراً واخلاقاً بربرلرینه مغایرتی وحسب البشریت هر شخصك هوسات نفسانیه واحتساسات حیوانیه‌سنه مغلوبیتی وبو سببله فرصت بولدقجه هم جنسنك مالنه، جاننه، عرضنه تجاوزه جرئتی عادتا بر امر طبیعی حکمنده اولدیغی کبی اقوام بشریه‌نك‌ده بویله یکدیکرینه تعرض وتجاوزه جرئت ایتمسی وبعضلری صلح ومسالمت طرفداری اولسه‌لر بیله دیکرلرینك توسیع مملکت وتزیید ثروت داعیه‌سیله انلر ایله محاربه ومقاتله‌یه جرأت ایلمسی عادتا بر امر

طبیعی، برامر ضروری حکمنده‌در. بونك اوکنه کچمك، صلح ومسالمتك حد ذاتنده کوزل برشی اولدیغی هرکسه آکلاتمق غیر قابلدر. بونك ایچوندرکه (حاضراول جنکه اکر صلح وصلاح ایستر ایسه‌ك) سوزی مثل سائر حکمنی آلمشدر. الحاصل ایشته بوکبی حکمتلره مبنی امر جهاد دخی آیات توراتیه ایله امم سالفه‌یه فرض اولدیغی کبی نصوص قرآنیه ایله بزه دخی فرض اوله‌رق «جهاد قیامته قدر باقیدر» مألنده برحدیث شریف ایله‌ده الی یوم القیام تأبیدی تصریح بیورلمشدر.

⁂

واقعا کتب توراتیه‌ده عقل وحکمته بالکلیه مغایر شیلرده یوق دکلدر. هله انبیای سالفه‌یه متعلق قصص واخبار اوقدر غریب وعجیبدرکه برانسان انلرك وحی الهی، خبر سماوی اولدقلرینه اصلا احتمال ویره‌مز.

چونکه کتب مذکوره‌ده یالکز حضرت موسی علیه‌السلام بردرجه‌یه قدر استثنا ایدلدیکی حالده متباقی انبیای عظام حضراتنه اویله مناهی، اویله معاصی اسناد ایدلمشدرکه انلری ارتکاب «نبوت» کبی اقصای مراتب قدسیه‌یی ومنتهای مناصب معنویه‌یی احراز ایلمش اولان ذوات علویت صفاته دکل؛ الوهیته، امور آخرته ایماندن بشقه برمزیت دینیه‌سی وبرفضیلت معنویه‌سی بولنمیان آحاد ناسه بیله ممکن اوله‌ماز. اوت انبیای عظام حضراتندن حسب‌البشریه برزله‌نك یعنی سهواً برصغیره‌نك صدوری جائزدر. فقط آحاد ناسدن براهل ایمانك بیله جرئت ایده‌میه‌جکی کبائرك انلردن ظهوری وجوه آتیه‌یه بناءً قطعیاً جائز دکلدر.

اولا: انبیای عظام حضراتی رهبر هدایت انام اولدقلری ایچون هرقول وفعللرنده کندیلرینه اتباع ایتمك بعث اولندقلری امم واقوامه باامرخدا فرضدر. بناءً علیه اکر برنبی عمداً وقصداً برمعصیت صغیره، یاخود کبیره ارتکاب ایدرسه بعث اولندیغی قومك‌ده اکا اتباعاً اومعصیتی ارتکاب ایلمسی لازم کلیر وبوحالده جناب حقك هم اونبی لسانیله قوم مذکوری ارتکاب معاصیدن منع ایلمش، هم‌ده انلری ارتکاب معاصی‌یه مأمور ایتمش اولمسی اقتضا ایلر. بوایسه بدیهی البطلاندر.

ثانیاً: انبیای عظام حضراتی عبادات وطاعاتی آمر وسیئاتی ناهی اولدقلرندن اکر کندیلری ارتکاب سیأت ایدرلر ایسه قوللرینك فعللرینه مطابق اولمامسی

وبوسببله ناسك انلره اتباع ايتمامسى اقتضا ايلر وبو حالده بعثت رسلده‌كى حكمت ضايع اولور كيدر .

ثالثاً : انبياى فخام حضراتى ، عقول بشرك ماهيتنى تعيندن عاجز قالديغى مرتبهٔ علياى نبوتى احراز ايتمش وبوجهتله ينه عقول بشرك تعيين وتحديدندن خارج نجـه لذائذ معنويهٔ سرمديه ايله تلذذ ايتمكده بولنمش اولدقلرندن انلرك لذائذ حسيهٔ حيوانيه‌يى لذائذ معنويهٔ سرمديه‌يه ترجيح ايده‌جكلرينه هيچ بر عقل ، هيچ برفكر احتمال ويره‌مز .

ايشته شو ذكر اولنان وجوه ثلاثه كبى دها برچوق اسبابه بناءً هيچ شبهه ايتميزكه كتب توراتيه‌ده انبياى عظام حضراتنك احوالنه دائر ذكر اولنان اوكبى شيلر اوكتابلرك مندرجات اصليه‌سندن اولميوب بلكه صكره‌دن بعض ملحدين ومنكرين طرفلرندن علاوه ايدلمشـدر . ملحدينك بوندن مقصدلرى ايسـه ؛ حظوظات نفسانيه‌لرينى قولايجه تحصيله مدار اولمق ايچون « ايشـته انبيا دخى شويله ياپديلر ، بويله ايتديلر » ديه برطـاقم منهياتك كويا مشروع اولديغنى بيان وياخود اوكبى قبايحى انبياى عظام حضراتنه اسناديله كويا انلرك قدر وشرفلرينى بالتنزيل طرفلرندن تبليـغ اولنمش بولنان اديان واحكامك هپ اوهام وخيالاتدن عبارت اولدقلرينى خلقه نشر واعلان ايلمكدر .

چونكه بالجمله تاريخ شناسانك معلوملرى اولديغى وقوم يهودجه دخى مسلماتدن بولنديغى اوزره بنى‌اسرائيلك پك‌چوق دفعه‌لر دوچار فلاكت واسارت اولدقلرى اثناده كتب توراتيه دخى بالدفعات ضايع اولمشدر. بويله مكرراً ضياعه اوغرامش اولان براثردن برچوق شـيلرك غائب اوله‌جغى وديكر برچوق شـيلرك‌ده اكا علاوه ايديله‌جكى ايسه امر طبيعيدر. هله قريباً بيان ايلديكمـز وجهله بوضياع مسئله‌سنه برده غرض فاسد منضم اولور ايسه آرتق اواثرك نه‌حاله كيرمسى لازم كله‌جكنى دوشونمليدر .

يهوديت اوچ بيك سنه‌لك بردين اولديغى حالده بوكون دنياده نهايت اون بر عصردن اول يازلمش برتوراتك بيله موجود اولمامسى نظر اعتباره النور وموجود اولان نسـخ توراتيه‌نك دخى يكديكرينه مخالف ومغايرتى تأمل ايديلور ايسـه معروضات سابقه‌مزك مقارن حقيقت اولديغنده شبهه قالماز صانيرم .

الحاصل هر نبى هادئ امت وحامئ انسانيت اولمق اوزره طرف الهيدن بعث

اولنديغى جهتله انبياى عظام حضراتى موجب نفرت وباعث مذمت اوله‌جق هر درلو قول وفعلدن برى اولوب جمله‌سى انسانيته بحق خدمت ايتمشلر وانسانلر انجق انلرك تبليغات وتعليمات محقانه‌لرى سايه‌سنده نائل رفاه وسعادت اولمشلردر. بناءً عليه كرك عباداته ، كرك معـاملاته متعلق اولان احكام فرعيهٔ توراتيه‌نك ـ عموميتى اعتبـاريله اوزمانلرده وباخصوص اواراضيده‌كى اقوامك احوال وامزجه‌سـنه وعادات واخلاقنه تماميله موافق اولديغى واقوام مذكوره‌نك هر نوع احتياجنى دفعه ومادى ، معنوى اسباب ترقى ومدنيه‌لرينى تحصيله مع زيادة كافى بولنديغى همان مرتبهٔ بداهته وارمقده‌در .

بنى اسرائيلك ايكى عصردن زياده فراعنه‌نك ربقهٔ اسارتى وتحمل فرسا برطاقم تكاليف شـاقه‌سى آلتنده ازيلوب محو اولمقده ايكن مجرد برلطف الهى اوله‌رق ايچلرندن ظهور ايدن جناب موساى صاحب بيضا وخوارق نمانك همت ودلالت نبوت پناهيلرى سايه‌سنده بالجمله اولاد وعياللريله هيچ برتهلكه‌يه معروض اولمقسزين بركيجـه مصردن خروج وفرداسى برصورت خارق‌العاده‌ده بحر قلزمدن مرور ايدرك ايادئ ظلمدن فك رقبهٔ اسارت ايلملرى وبرمدت صكره دخى الك بيوك بردولت والك مدنى برملت اولدقلرينى بتون دنيايه تصـديق ايتديرمكه موفق اولملرى دخى كنديلرينه احسان اولنان احكام الهيه‌نك اوزمانلره نسبتله مكمليتنه وبناءً عليه كنديلرينه مع زيادة كفايتنه واوعصرلرده مرعى‌الاجرا اولان بالجمله قوانين موجوده‌يه ازهرجهت فائقيتنه بيوك بربرهان تشكيل ايتمكده‌در.

فى‌الواقع بنى اسرائيل مصردن خروج وبحر قلزمدن مرور ايتدكدنصكره باعث نجات وسبب حياتلرى اولان اوهادئ معظم ومتبوع مفخملرى طرفندن كنديلرينه تبليغ ايديلان بر امر الهى‌يه امتثال ايتمدكلرى ايچون بو سـيئه‌لرينه مجازات الهيه اولمق اوزره برخيلى زمان تيه صحراسنده وفاران چوللرنده متحيرانه جولان ايتمشلر ايديسـه‌ده مؤخراً ينه مظهر عفو الهى اولوب اوزمانلر « جنة الدنيا » اطلاقنه شايان اولان بلاد شام وارض فلسطينى ضبط واستيلا واوراره‌كى جبابره‌يى ازاله وامحا ايله « مدنيت » عنواننه حقيقةً لايق يكى برمدنيت تشكيل ايتمشلر ايدى . حتى حضرت سليمان زماننده (دولت يهوديه) او درجه توسع ايتمش ايدى‌كه مصر ويمن كبى بعض حكومات مستقله‌يى تحت تابعيتنه الديغى كبى حائز اولديغى حكمت وسطوتيله حكومات سائره‌يى دخى نفوذ سياسيسى آلتنده

بولوندورمغه مجبور قلمش وبوایسه بشقه برشی ایله دکل، انجق مکلف اولدقلری احکام توراتیه‌یه تمسك وانقیاد سایه‌سنده حصوله کلمش ایدی. زیرا نبی مشارالیهك وفاتیله ملت موسویه احکام دینیه واخلاق ملیه‌لرینی محافظه ایده‌مدکاری ایچون همان اختلافه دوشمشلر وبواختلاف نتیجه‌سی اوله‌رق بریسی « دولت یهودیه » دیکری‌ده « دولت اسرائیلیه » ناملری آلتنده ایکی حکومته ایرلمشلر وایشته او زماندن اعتباراً اسباب انقراض یکدیکرینی ولی ایتمکله پیدرپی اجانبك تعرضات وتجاوزاتنه هدف اوله اوله، اسارتدن اسارته انتقال ایده ایده نهایت قیامته قدر بردها عودت ایتامك اوزره حکومتلرینه، استقلاللرینه خاتمه چکمشلردر.

حالبوکه بوکون دخی هرموسوینك بلاشك تصدیق ایلدیکی وجهله اکرانلر حضرت سلیمان علیه‌السلامك وفاتندنصکره دخی احکام دینیه‌لرینی واخلاق ملیه‌لرینی محافظه ایدرك ظلم وتعدی یوللرینه صاپمامش وهوسات نفسانیه‌لرینه مغلوب اوله‌مش اولسه‌لر ایدی نه بینلرنده اختلاف ظهور ایده‌جك، نه‌ده شو اختلافك نتیجه‌سی اولان احوال مذکورهٔ ملالت اشتماله دوچار اوله‌جقلر ایدی. بلکه کیتدکجه ترقی وتعالی ایده‌جکلر، احتمالکه او قوت وشوکت سایه‌سنده از زمان صکره بتون دنیایی استیلا ایلیه‌جکلر ایدی.

اویله ایسه بر مدنیت صحیحه‌نك انجق دیانت حقه ایله حصولپذیر اوله‌بیله‌جکی وبرملتك انجق احکام دینیه‌سنی محافظه ایله بقا بوله‌بیله‌جکی بنی اسرائیل احوالنه عائد اولان وحقایق تاریخیه‌یه مستند بولنان شو معروضات مجمله‌مز ایله‌ده تعین ایتمکده‌در. زیرا ایشته کوریلیورکه بنی اسرائیل احکام دینیه واخلاق ملیه‌لرینی محافظه سایه‌سنده کون بکون ترقی وتعالی‌یه، حتی حضرت سلیمان علیه‌السلام زماننده غبطه بخشای جهان اولان بر مدنیت مکمله‌یه نائل اولدقلری حالده نبی مشارالیهك وفاتی متعاقب بو رابطهٔ معنویه زائل اولمغه باشلایجه اسباب تدنی پیدرپی ظهور ایتمش ونهایت قوم مذکور بالکلیه برباد وپریشان اولمشدر.

***

احکام توراتیه‌دن بحثه بوراده ختام ویره‌لم‌ده برازده احکام انجیلیه‌دن بحث ایده‌لم: بر نبی طرفندن تبلیغ ایدیله‌جك اولان احکامك بهمه‌حال اونبینك بعث اولدیغی قومك حال وشانیله، اخلاق واطواریله متناسب اولمسی مقتضای حکمت اولدیغنی سابقا سویلمش واحکام توراتیه‌یی ایشته بو نقطهٔ نظردن اجمالاً محاکمه ایتمش ایدك. شمدی احکام انجیلیه‌یی دخی بو نقطهٔ نظردن محاکمه‌یه بدأ ایله

دیرزکه: بالاده بیان اولندیغی اوزره سلیمان علیه‌السلام وفات ایدنجه بنی اسرائیلك احکام دینیه واخلاق ملیه‌لرینی محافظه ایده‌مامه‌لرینه وبو سببله بینلرنده اختلاف ظهور ایدوب ایکی حکومته منقسم اولملرینه مبنی بالطبع اسباب تدنی دخی باش کوسترمش وکوندن کونه روح ملت وجسم دولته ضعف وفتور عارض اوله‌رق اجانبك پیدرپی هجومنه هدف اولمشلر واولا دولت ایرانیه، ثانیاً دولت یونانیه، ثالثاً دولت رومیه تحت اسارت وتابعیتنه کیرمشلر ایدی. فقط بونلر عن اصل بیوك برملت ومجسم بردولت عائله‌سی افرادندن بولندقلری وحتی کندی زعملرنجه طرف الهیدن منتخب برملت اولدقلری واره‌صره ایچلرندن ظهور ایدن انبیادن‌ده بهمه‌حال کندیلرندن اولو العزم بر پیغمبرك ظهور ایده‌جکنه وانلری اجانبك تابعیت واسارتندن خلاص ایلیه‌جکنه دائر بر طاقم خبرلر طویدوقلری ایچون بونلر هرزمان بویله برخلاصکارك ظهورینه منتظرلر ایدی.

ایشته بویله بر امر عظیمك ظهورینه شدت انتظارلری اثناسنده ایدیکه حضرت عیسی علیه‌السلام (خلاصکار) عنوانیله ایچلرندن ظهور ایلدی وکندیسنه انجیل شریف احسان بیورلدیکه بو انجیل شریفك احکامی دخی انلرك حال وشانلرینه تمامیله موافق ایدی. فقط آنلر بو حقیقتی تقدیر ایده‌مدیلر. مقصد عیسایی سوء تفسیر ایدرك برطاقم مناسبتسز ایشلره تشبث ایتدیلر. مع هذا بوبابده یاپدقلری شیلری هپ کندی علیهلرینه یاپمش اولدیلر. عیسی علیه‌السلامه هیچ برشی یاپه‌مدیلر. چونکه انلرك مقصدلری دیانت عیسویه‌نك نشرینه مانع اولمقدن عبارت اولدیغی حالده بو مقصدك بتون بتون عکسی ظهور ایتدی. اندنصکره یهودیت همان بالکلیه دینه‌جك قدر محو اولوب عیسویت ایسه کوندن کونه اقطار عالمه انتشار ایتمکه باشلادی ونهایت ایشته شو کوردیکمز درجه‌یه واصل اولدی.

اوت، انجیل شریفك احکامی یهودیلرك او زمانکی احوالنه، اطوارینه پك موافق ایدی. چونکه او زمانلر یهودیلر روما دولتنك تحت اسارت وتابعیتنده بولندقلری جهتله انلرك بو اسارتدن، بو محکومیتدن خلاص اولملری ایچون دولت مشار الیهایه قارشی حرب وجدال کبی تکالیف شاقه ایله مکلف اولملرینه بدل حلم، تواضع، محویت، اخوت کبی اخلاق ملکانه ایله متخلق اولملری وبو وجهله عقد اخوت ایدرك، بنی نوعنه قارشی دائما حلم وتواضع کوستره‌رك نفوذ معنویه‌لرینی توسیع وتزیید ایتملری ایجاب ایدیور وانجیل شریف ایسه انلره بو طریق نجاتی

تماماً کوسترییورایدی. زیرا انجیل شریف توراتك حرب وضرب وسائره کبی شیلره دائر بر طاقم احکامنی نسخ ایدوب انلرك یرینه ذکر اولنان حلم، تواضع، اخوت، محویت کبی بر طاقم اخلاق عالیه‌یی امر ایتمش وبوصورتله بنی اسرائیلك ایادئ اجانبدن خلاص اولمق چاره‌سنی کوسترمش ایدی. واقعا یهود اولسون، نصاری اولسون کتب الهیه‌ده نسخك جواز وقوعنه قائل اولمیوب بونی شدتله رد ایتمکده‌لر ایسه‌ده کتب سالفهٔ الهیه‌نك هپسنده بونسخك وقوعی مصرح ومثبت اولدیغندن انلرك بو مسئله‌یی رد وانکارلری مکابره‌دن بشقه بر شی دکلدر.

⁂

(نسخ) مسئله‌سی اوته‌دنبری علمای یهود ونصاری ایله علمای اسلام ارەسنده بیوك بر معرکه تشکیل ایتمش وشمدی‌یه قدر بومسئله‌یه دائر طرفیندن پك چوق شیلر سویلنمش، پك چوق اثرلر یازلمش ایسه‌ده مسئله‌نك موضوع بحثمزه مناسبتی بولندیغنه بناءً بوراده ینه اوسویلنن سوزلردن، یازیلان اثرلردن خلاصه ایدرك بروجه آتی برقاچ سوز سویلمکی مناسب کوردم.

(نسخ) لغتده برشیئی ازاله وتغییر وتبدیل ایتمك معناسنه موضوع اولوب ارباب شریعت ایسه بو کلمه‌یی (صکره نزول ویا صدور ایدن بر دلیل شرعی ایله اندن اول مشروع وافعال عباده متعلق اولان بر حکم شرعینك انقضای مدتی اعلام وبیان) معناسنده استعمال ایتمشلردر. ایشته بومعناده مستعمل اولان نسخ ایکی نوعدر: بریسی بر نبینك شریعتنده اولان بر حکمك ینه اونبینك شریعتنده اولان دیکر بر حکم ایله نسخ ایدلمسی، دیکری ده بر نبی سابقك شریعتنده اولان بر حکمك نبی لاحقك شریعتنده بولنان دیکر بر حکم ایله منسوخ اولمسیدر.

شو ایکی نوعك ایکیسی‌ده عقلاً ونقلاً جائزدر. چونکه احکام فرعیه بر خسته‌یه ویریله‌جك ادویه مثابه‌سنده اولدیغندن بر طبیب حاذقك استعمال ادویه‌ده خسته‌نك مزاجنه، زمان ومکانه رعایت ایدرك اکا کوره تداوی ایتمسی ولدی‌الایجاب تبدیل دوا ایتمسی موافق مصلحت اولدیغی کبی اسرار مکونات وامور کائناته علم محیط ازلیسی اولان علام الغیوب حضرتلرینه دخی احکام فرعیه‌یی تشریع وتکلیف خصوصنده مصالح عباده رعایت ایلیه‌رك ازمنه‌نك،

امکنه‌نك، امزجه‌نك، استعدادك اختلافیله بعض احکامی زیاده ویا نقصان ویا خود بالکلیه الغا ایله نسخ ایتمسی البته موافق حکمت ومنفعتدر.

(نسخ) نقلاً دخی جائز وواقعدر. زیرا عهدعتیق وعهدجدید کتابلرنده برچوق احکام الهیه‌نك یکدیکرینی نسخ ایتمش اولدیغی کورلمکده‌در. بعضلری بروجه آتی ذکر اولنور:

اولاً: توراتك سفر تکوینك یکرمنجی بابنده تصریح ایدلدیکی اوزره شریعت ابراهیمیه‌ده لاب قزقرنداشی نکاح ایتمك مشروع ایدی. حتی نبی مشارالیهك زوجه‌سی ساره کندیسنك لاب قزقرنداشی ایدی. شریعت موسویه‌ده ایسه کرك یالکز بابا ویا انادن اولسون، کرك هم انادن هم بابادن اولسون قزقرنداشی نکاح ایتمك حکمی نسخ اولندی. توراتك برچوق آیتلریله بومثللو نکاح زنادن عدایدلدی. حتی بویله برشیئه جرأت ایدنلرك قتللری واجب اولدیغی بیلدیرلدی.

ثانیاً: ینه سفر تکوینك طقوزنجی بابنده ذکر اولندیغی وجهله نوح علیه‌السلامك شریعتنده کافهٔ حیوانات، نبات کبی حلال اولوب حالبوکه موسی علیه‌السلامك شریعتنده خنزیر وامثالی حیوانلری اکل حرام اولدیغی سفر اعدادك اون برنجی وسفر استثنانك اون دردنجی بابلرنده تصریح اولندی.

ثالثاً: ینه سفر تکوینك یکرمی طقوزنجی بابنده ذکر اولندیغی اوزره یعقوب علیه‌السلام دایسنك ایکی کریمه‌سنی نکاحده جمع ایتمش ایدی. شریعت موسویه‌ده ایسه بوحکم دخی نسخ ایدلدی.

رابعاً: شریعت موسویه‌ده هرنه سببه مبنی اولورسه اولسون بر زوج زوجه‌سنی تطلیق ایده‌بیله‌جکی وزوجه‌سی دخی طلاق ایله زوجندن آیریلوب خانه‌سندن چیقدقدنصکره دیکر براره وارمغه صلاحیتی اوله‌بیله‌جکی سفر استثنانك اون دردنجی آیتنده مصرح ایکن شریعت عیسویه‌ده زنادن بشقه برسببله برادمك کندی زوجه‌سنی تطلیق ایتمسی جائز اوله‌میه‌جغی وشاید تطلیق ایدرسه اومطلقه‌نك نکاحی زنادن معدود اوله‌جغی تصریح اولندی.

خامسا: شریعت موسویه‌ده پك چوق حیواناتك اکلی حرام اولدیغی حالده شریعت عیسویه‌ده بوحیوانلرك اکلی مباح اولدیغی ذکر ایدلمش، (پولوس) ك فتوٰسیله مأکولات ومشروباته دائر هرشیئك اباحه‌سی ثابت اولمشدر.

سادسا: شریعت موسویه‌ده جمعه ایرتسی کونه تعظیمك واجب اولدیغی

وحتى اوكونده برايش ايله مشغول اولنلرك قتللرى لازم كلديكى پك چوق ايات توراتيه ايله مثبت ايكن شريعت عيسويه‌ده بوحكم دخى نسخ ايدلمشدر .

سابعاً : شريعت موسويه‌ده ختان واجب اولوب حتى حضرت عيسى عليه السلام دخى ختان ايدلمش ايدى . حالبوكه صكره‌دن (پولوس) ك مكتوب وفتوالريله بوحكم دخى نسخ اولنمش وانده هيچ برفائده اولمديغى بيلديرلمشدر .

ثامناً : اعمال حواريونك اون بشنجى بابنده مندرج برمكتوبده تصريح ايدلديكى اوزره حواريون برچوق مذاكره ومشاوره ايتدكدنصكره اصنام ايچون ذبح ايدلمش ويابوغولمش حيوان وقان وزنانك حرمتلرندن باشقه توراتك كافهٔ احكام عمليه‌سنى نسخ ايلمشلردر .

ايشته نسخك جواز ووقوعى شرايع سابقه‌نك هپسنده دخى مصرح اولديغى حالده علماى يهود ونصارانك بونى انكارده اصرار ايتملرى پك آچيق وپك بديهى اولان شيلرى انكار قبيلندن اولمغله مقالهٔ سابقه‌مزك ختامنده انلرك بوانكارلرينه مكابره نامنى ويرمش ايدك . الحاصل برشريعتى وضعدن مقصد انسانلرك سعادت ماديه ومعنويه‌لرينى تأمين اولوب بوايسه انلرك حال واقتدارلرينه ومزاج واستعدادلرينه كوره برنوع احكامه تمسك ايله حصوله كله‌جكندن، بوحال، بواقتدارم بواستعدادك ايسه ازمنه‌نك ، امكنه‌نك، امزجه‌نك اختلافلريله مختلف اوله‌جقلرى اموطبيعيه‌دن بولنديغندن حق تعالى حضرتلرى هرقومه كندى حاللرينه، كندى زمانلرينه، كندى مزاجلرينه موافق احكامى ويرمش وبوشيلرك اختلافيله بعض احكامى دخى تبديل ايلمشدركه حكمة اوفق واليق اولان دخى بودر.

فقط هوسات نفسانيه‌يه مغلوبيت مقتضاى طينت بشريت اولديغندن ازمانك تبدليله بعض احكامكده تبدل ايليه‌جكى بداهت درجه‌سنده اولديغى وبوحالك كندى كتابلرنده‌ده كثير الوقوع بولنديغنى كوردكلرى حالده يهود ونصارا علماسى مجرد كندى منافع خسيسه‌لرينى حفظ وحمايه مقصدينه مبنى بويله برامر بديهنك جواز ووقوعنى انكار ايتمشلر، بوصورتله هم ضال هم‌ده مضل عنوانى آلمشلردر. اويله‌يا كتب توراتيه وانجيليه‌ده بونجه احكامك يكديكرينى نسخ ايتمش اولديغنى كوردكلرى حالده (احكام الهيه دكيشمز بناءً عليه شريعت بردر . دنياده ايكى شريعت اولماز) ديه اعلان صوت ايتملرى تعصبدن، تعنددن، مكابره‌دن ، هوسات نفسانيه‌يه مغلوبيتدن بشقه نه‌يه حمل اولنه‌بيلور .

حتى بوعلما كتم حق خصوصنده اودرجه‌يه واردي‌لركه قرآن كريم نازل اولوب اوصاف محمديه‌يه دائر تورات وانجيلده آيتلر موجود اولديغنى خبرويرنجه اوآيتلرى تحريفه بيله جرأت ايلديلر. فقط امل مراملرينى تماميله اجراايده‌مديلر. چونكه بو آيتلر اوقدر تحريفاته دوچار اولدقلرى حالده ينه اوصاف محمديه‌يى اشعار واخبار ايتمكده‌درلر . اما انلر او آيتلرى تأويل ايديورلر ايمش؛ آيات مذكوره‌نك بعثتنى تبشير ايتديكى ذاتك حضرت محمددن بشقه برپيغمبر اولديغنى ادعا ايديورلر ايمش. وارسون ايتسونلر حقيقت ميدانده!

⁂

حضرت عيسادن صكره رسول اكرم افندمز حضرتلرينك بعث وارسال بيوريله‌جغى بروجه آتى ايكى وجهله پك طبيعى برشى ايدى :

اولاً : جناب حق انسانلرى هيچ بروقت باشى بوش اوله‌رق براقمدى، اره‌صره اقتضا ايتدكجه كنديلرينى تعليم وتبشير ايديجى برطاقم ذوات قدسيت سمات كوندرمه‌يى عادت ايدندى. زمان بعثت محمديه‌ده ايسه برنبينك بعث وارسالنه شدت احتياج وار ايدى. زيرا اوزمان؛ زمان فترت اولوب انسانلر بتون ضلالتده قالمش ايدى . واقعا حضرت عيسانك تأسيس ايتديكى دين كوزل بردين ايدى. حضرت عيسى بودينى انبياى سائره كبى توحيد وامثالى مثللو احكام اصليهٔ حقه اوزرينه بنا قلمش، حواريون‌ده بومسلكى پك كوزل تعقيب ايتمش ايسه‌ده بالذات نبى مشاراليه طرفندن يازلمش برانجيل شريف اولمديغندن عروجلرندن يكرمى بش اوتوز سنه صكره بعض حواريون طرفندن انجيللر يازلمغه باشلانمش وبوانجيللرده ايسه حق باريده محال اولان حلول واتحاد كبى شيلرى مشعر برطاقم آيات متشابهه بولنمش اولمسنه‌مبنى صكره كلنلر بوحلول واتحاد اعتقادينه صاپمشلر ونهايت ميلاد عيسادن ايكى اوچ عصر صكره (تثليث) اعتقادينى ميدانه قويه‌رق بتون نصارايى بواعتقاده محكوم ايتمشلرايدى . اقوام سائره ايسه بتلره، فلانلره طاپينه‌رق عادتا نه‌ياپدقلرينى بيلميورلر ايدى . بناءً عليه بوكبى عقائد باطله‌يى دنيادن ازاله ويرينه حقايق حقه‌يى اقامه ايده‌جك برنبى آخر زمانك وقت ظهورى ارتق كلمش ايدى .

ثانياً : حضرت عيسا عليه السلامك تأسيس ايتمش اولديغى دين كندى زمان وموقعنه كوره پك مناسب، پك كوزل بردين ايديسه‌ده انك موقت بردين

اولدیغی میدانده ایدی . چونکه مقالهٔ سابقه‌مزده اجمالاً بیان ایلدیکمز وجهله قوم یهود اوزمان روما دولتنك تحت اسارت ومحکومیتنده اولوب بو اسارتدن، بو محکومیتدن خلاص اولمه‌نك چاره‌سی ایسه شریعت سابقه‌نك احکامنی بالکلیه اجرا ایله دکل بلکه، انلرك برچوغنی نسخ ایله یرلرینه کندیلرینه مناسب دیکر احکامی اقامه ایلك وبو احکامه لایقیله اتباع ایتمك صورتی ایدی. چونکه بو طریق ایله بنی اسرائیل نفوذ معنویسنی توسیع ایده‌جك ونهایت کندیلرینی محکومیتدن، اسارتدن قورتاره‌جقلر ایدی . لکن بنی اسرائیل بو حکمتی، بو منفعتی تقدیر ایده‌مدیلر . نبی مشارالیه حضرتلری حقنده درلو مفتریاته وسائره‌یه جرأت ایدرك اندن استفاده‌یه بدل کندی کندیلرینی برباد وپریشان ایلدیلر .

بونکله برابر احکام انجیلیه برقومك، برملتك هردرلو احتیاجنی دفعه کافی دکل ایدی . چونکه احکام انجیلیه توراتك برملته، برده‌لته اولدقجه کفایت ایده‌بیله‌جك احکامنی بالکلیه نسخ ایتمش وبرقومك، برملتك بوکبی احکامسز برمدنیت کامله تشکیل ایده‌میه‌جکی ایسه بداهت درجه‌سنده بولنمش وایشته بو جهتله دخی حضرت عیسادن صکره بهمه حال مکمل برقانون ایله برنبینك ظهور ایده‌جکی محققات امور صره‌سنه کیرمش ایدی. ایشته بوکبی حکمتاره بناءً میلاد عیسادن آلتی عصر صکره او خورشید عالمتاب مکهٔ مکرمه‌ده ظهور ایدرك خلقی طریق حقه دعوته باشلادی. کندیسنه احسان بیوریلان قرآن معجز بیانی صدق نبوتلرینه برهان اوله‌رق میدانه قویدی. بو سایه‌ده اقطار جهانی احاطه ایتمش اولان ظلمت جهالت یواش یواش محو ونابدید اولمغه یوز چویردی، نهایت بر معجزهٔ خارق العاده اولمق اوزره ینه کندیلرینك خبرویرمش اولدقلری وجهله نور اسلام معمورهٔ ارضك اکثر قطعاتنی تنویر ایلدی .

چونکه بو کتاب حکمت نصاب انسانلرك هردرلو اسباب رفاه وسعادتلرینی تأمینه مع زیادة کافی اولدیغندن هرهانکی برقومه بونك احکام منیفه‌سی تبلیغ وکوزلجه تفهیم اولوندیسه اوقوم همان ازدل وجان قبول اسلام ایلدی. کندیلرینه قرآن تبلیغ وکوزلجه تفهیم اولنان هیچ برقوم (بو کتابك احکامی بزم اخلاق وعاداتمزه، مدنیت وقومیتمزه موافق دکلدر) سوزینی سویله‌مدی . چونکه حق جل وعلا حضرتلری الی قیام الساعه بالجمله انسانلرك سعادت ورفاهنی تأمین ایده‌جك احکام متینه وآیات بینه ایله بو کتاب خوارق نصابی انزال بیورمش ایدی .

⁂

فی الواقع قرآن کریم کتب سماویهٔ سائره‌نك هیچ بریسنه مقیس اولمیوب الفاظ شریفه ومعانیٔ دقیقه‌سیله حائز مرتبهٔ اعجاز، مضامین لطیفه واحکام متینه‌سیله‌ده ازهرجهت ممتازدر .

قرآن کریمك واصل مرتبهٔ اعجاز اولدیغی فصحا وبلغاء عربك مثلنی ایپاندن عاجز قالملریله ثابتدر. فی الحقیقه بو کتاب مبین فصاحت وبلاغت اوزره ایراد کلام ایتمکی اك بیوك فضیلت واك عالی مزیت عد ایدن وحتی زادهٔ طبیعتلری اولان جواهر کلامی تعلیقه صدر کعبهٔ علیادن بشقه مناسب برمحل بوله‌میان فصحا وبلغای عربه قارشو نازل اولمش ونیجه آیات بیناته انلره تحدی ایدرك یعنی میدان اوقویه‌رق مجموعنه مقابله شویله طورسون اقصر سوره‌سنه بیله برنظیره یاپمقدن جمله‌سنی عاجز براقمشدر :

بلغای عربك اقصر سور قرآنیه‌یه نظیره یاپمقدن عاجز قالملری ایسه وجوه آتیه‌یه مبنیدر .

اولا : عربك فصاحت وبلاغتی آت، دوه، جاریه وحرب وسائره کبی مشاهداتی وصفه منحصر اولوب قرآن کریم ایسه بومثللو اشیانی وصف وبیان ایتمدیکندن فصحا، بین العرب فصاحت وبلاغتلری مشهور ومتفق علیه اولان الفاظی قرآنده بوله‌مامشلردر .

ثانیاً : عربلرك (احسن الشعر اکذبه) قول مشهورلری منطوقنجه برشعرك، اك کوزلی اك کاذبی اولدیغندن کذبی ترك وصدقی التزام ایدن برشاعرك شعرنده، برمنشینك کلامنده افصحیت وابلغیتك تنزل ایده‌جکی امر طبیعیدر . حتی لبید بن ربیعه ایله (حسان) رضی الله عنهمانك داخل دائرهٔ اسلام اولدقلرندن صوکره شعرلرینك تنزل وتدنی ایتمش اولدیغی ارباب وقوفه معلومدر. قرآن کریم ایسه هرآیتنده صدقه کمال درجه رعایت اولنمقله برابر فصاحت وبلاغتك مرتبهٔ قصواسنده اوله‌رق نازل اولمشدر .

ثالثاً : برشاعر نه‌قدر فصیح، نه‌قدر بلیغ اولورسه اولسون انك برقصیده‌سنده انجق بر ویا ایکی بیت بلیغه تصادف اولنه‌بیلور . چونکه (بلاغت) کلماتنك فصیح اولمسیله برابر کلامك مقتضای حاله مطابقتی دیمك اولوب احوال ومقامات کلام ایسه متفاوت ومتخالف اولدیغندن هرکلامی کندینه مخصوص برمقامده ایراد ایتمك واومقامه مناسب اولان امورك جمله‌سنه رعایت ایلمك قدرت بشریه‌نك

خارجنده‌در . حالبوکه قرأن کریمك هرکلام وجمله‌سی کندینه مخصوص اولان حال ومقامده سوق اولنمش واومقامه مناسب اولان امورك کافه‌سنه رعایت ایدلمشدر .

رابعاً : زهدوتقوی ، مسائل فقه وفتوی ، ذم‌دنیا ومدح‌عقبا کبی شیلره‌دائر وتشبیهات‌بلیغه واستعارات دقیقه‌یی شامل برمقالهٔ بلیغه، بر قصیدهٔ فصیحه یازمق ویا سویلمك هیچ برشاعر ومنشی‌یه ممکن دکل ایکن قرأن کریمده بوکبی مباحث عالیه کمال فصاحت وبلاغت اوزرهٔ ذکر اولنمشدر .

خامسا : محققدرکه بعض اشیایی تصویرده کوزل شعرانشادینه مقتدر اولان برشاعره بشقه شیلری وصف وذکرده اوقدرت شاعرانه‌سنی لایقیله کوسترمك ممکن دکلدر. نته‌کیم (امرئ‌القیس) ك شعری آت‌ونسا کبی شیلری وصفده ، (نابغه) نك شعری خوفده ، (اعشا) نك شعری‌ده خمریاتده کوزل اولوب بشقه شیلرده ایسه اوقدر کوزل دکلدر .

حالبوکه قرآن کریم ترغیب ، ترهیب ، وعظ، زجر وسائره کبی پك چوق مباحث ومسائل مختلفه‌یی جامع ایکن جمله‌سنده غایت فصاحت ونهایت بلاغت اوزره وارداولمش وهپسنده‌حسن‌ذاتیسنی بررصورت‌خارق‌العاده‌ده اظهار‌ایلمشدر.

سادساً : کندیسنده علی‌التوالی بر مضموندن دیکر مضمونه انتقال ایدیلن ویا برطاقم اشیای مختلفه‌نك بیانی مشتمل بولنان برکلامك اجزاسی اره‌سنده حسن ارتباط اوله‌میه‌جغی وبناءً علیه کلام مذکورك درجهٔ عالیهٔ بلاغتدن سقوط ایده‌جکی درکار اولدیغی حالده قرآن کریمده بر قصه‌دن دیکر قصه‌یه ، برمضموندن بر بشقه مضمونه متوالیا انتقال ایدلمش‌وامر ، نهی، خبر، استخبار، وعد ، وعید، توحید ، نبوت، معاد ، ترغیب ، ترهیب کبی نیجه مضامین مختلفه‌نك بیانی متضمن بولنمش ایکن ینه حسن ارتباطنی کمال فصاحت وبلاغتیله محافظه ایلمشدر .

سابعا : (ولکم‌فی‌القصاص حیوة یااولی الالباب) آیت جلیله‌سی کبی برچوق ایات بیناتك‌وبا خصوص (ص) سورهٔ شریفه‌سنك سراپاشهادتلریله قرأن کریم‌اکثر مواضعنده الفاظ قلیله ایله معانیٔ کثیره‌یی غایت بلیغانه وفصیحانه اوله‌رق افاده ایتمشدرکه‌بونك‌ده قدرت‌بشریه‌یه نسبتله برامرمحال اولدیغی ارباب وقوفه نمایاندر.

ثالثا : اصحاب بلاغت وفصاحته معلوم اولدیغی اوزره برکلامده جزالت ایله

عذوبت ولطافتی وجه‌لایق اوزره‌جمع ایتمك درجهٔ استحاله‌ده اولدیغی حالده‌قرآن کریم پك چوق ایات‌بیناتی بوایکی‌کیفیت متضاده‌یی وجه‌الیق اوزره جمع ایلمشدر .

تاسعا: قرأن کریم‌رکاکت ، قیاسه، قاعده‌یه‌مخالفت وتنافرحروف وکلمات کبی مخل فصاحت اولان اموردن بالکلیه خالی اولمقله برابر تأکید ، اطلاق ، تقدیم ، تأخیر ، فصل ، وصل وسائره‌کبی بلاغت‌کلامده رعایت اولنمسی لازم کلن امورك کافه‌سنی مشتمل‌درکه هیچ بر بلیغك کلامنده بونك مثلی کورلمامش وکورلمك احتمالندن دخی پك بعید بولنمشدر .

ایشته بوکبی اسبابه بناءً فصحا وبلغا قرآن کریمك اك قیصه برسوره‌سنه‌بیله نظیره یاپمقدن عاجز قالمشلر ونهایت جمله‌سی اوکلام معجز بیانه قارشو سرفرو بردهٔ حیرت اولمشلردر . قرآن کریمك معجز اولمسی وبتون بلغایه قارشوتحدی ایلمسی ، میدان اوقومسی کندی زمان نزولنه مخصوص اولمیوب بیك اوچ یوز بوقدرسنه دنبری بوتحدی‌یی ایتمکده وبومیدانی اوقومقده‌در . واقعا کلامده فصاحتك ، بلاغتك ، جزالتك ، عذوبت ولطافتك نه‌دیمك ونصل اولدیغنی بیلمیان بعض خصمای‌دین وبر طاقم سفهای کوته‌بین قرآن کریمك بعض یاکلش وناقص ترجمه‌لرینه باقه‌رق انك فصاحتنه ، بلاغتنه، اجزاسی اره‌سنده ارتباطنه دائربرچوق هذیانلر سویلمشلر ایسه‌ده انلرك بوهذیانلری عوعوه قبیلندن اولوب شایان استماع بیله دکلدر . چونکه قرآنك درجهٔ علیای بلاغتده اولدیغنی بیلمك یافصحا وبلغای عربدن اولمغه ویاخود فن معانی وبیانده مهارت کامله‌سی بولنمغه متوقف اولدیغندن اولسان عذب‌البیاندن اوعلوم مبین الاحکامدن‌بیکانه اولانلره قارشو قرأنك بلاغتنی وآیات بیناتی اره‌سنده‌کی حسن انسجام وارتباطنی اثباته قالقشمق‌عبث ایله اشتغالدر .

هله بعض علمای روحانیه‌نك ـ کویا قرآنی اکلایورلرمش کبی ـ اوکتاب مبینك مضامن قبیحه‌یی متضمن اولدیغنه دائر سویله‌دکلری هذیانلر اغرب الغرائبدر . عجبا قرآن کریم کندی کتابلری کبی انبیای عظام حضراتنه بر طاقم فحشیاتی اسناد ایتمیوب‌بالعکس مشارالیهمی اوکبی نقایصدن تنزیه وتقدیس‌ایتدیکی ایچونمی مضامن قبیحه‌یی متضمن اولمشدر ؟ انلر امین اولسونلرکه‌قرأن کریم لایعد ولایحصی مضمونلری افاده ایلدیکی حالده هیچ بریسنده عقل وحکمته مغایر برشی کورلمامشدر. ایشته مآل ومرجع مضامین قرآن شونلردن عبارتدر:

توحيد وتنزيه ذات ، ذكر وتفريد صفات ، توحيد خالصه دعوت ، شركدن وبالخاصه تثليثدن شدتله نهی ، انبیای سالفه‌یی ذكر، انلری شان نبوته لایق اولمیه‌جق نقایصدن تنزیه، انبیایه ایمان ایدنلری مدح وثنا، منكرين انبيايی ذم وتقبیح ، انبیانك جمله‌سنه وعلی الخصوص عیسی علیه السلامه ایمانی تأكید، نهایت مؤمنلرك مشركینه غالب اوله‌جقلرینی وعد واخبار ، قیامتك واو كونده هركسك كندی اعماله كوره مكافات ومجازاتك حقیقتنی بیان ، ذم دنیا ومدح عقبا، اشیانك حلال وحرامنی بیان، سیاسته، تدبیرمنزله، ادارۀ مملكته متعلق بالجمله احكامی بیان، اللهه، اهل اللهه محبته تشویق ، وصول الی اللهه وسیله اوله بیله‌جك شیلری بیان، ادانی واسافل ایله مصاحبتدن منع، عبادات مالیه وبدنیه‌ده خلوص نیتی تأكیداً بیان، ریا وسمعه‌دن قطعیاً زجر ، تهذیب اخلاقی مفصلاً ومكملاً بیان، اخلاق ذمیمه اصحابنی تهدید، حلم، تواضع ، كرم، شجاعت عدالت ، جدیت، استقامت ، عفوت وسائره كبی اخلاق حسنه‌یی مدح ، غضب ، تكبر ، بغض ، كین، ظلم وسائره كبی اخلاق قبیحه‌یی ذم، تقوایه ، ذكراللهه وعبادة اللهه ترغیب .

امدی مضامین قرآنیه‌نك خلاصه و زبده‌سی ایشته بو ذكر اولنان شیلر اولوب بونلر ایسه بلاشك عقلاً ونقلاً ممدوح ومقبولدر . بوجهتله جناب حق انلری قرآنده صور واسالیب مختلفۀ حسنه ومقبوله ایله تكرار تكرار بیان ایتمش ومحافظه اولنملرینی صورت قطعیه‌ده فرمان بیورمشدركه نوع بشرك سعادت مادیه ومعنویه‌سنی تأمینه بحق كافی اولان بوقدر مضامین لطیفه ومقبوله‌نك هیچ بر كتاب سماویده بر مثلی دها كورولمامشدر .

اك قیصه بر سوره‌سنك مثلنی اتیان ایتمك قدرت بشریه‌نك فوقنده بولندیغنه وبناءً علیه هیئت مجموعه‌سنك بیكارجه معجزات باهره‌دن عبارت اولدیغنه نظراً قرآن كریمك كرك الفاظ بلیغه واسالیب بدیعه‌سنی، كرك معانیٔ دقیقه واحكام متینه‌سنی بحق تصویر ایتمك واوزمین عالیده كركی كبی تحریك خامه‌یه جرأت ایلمك بزم كبی نوهوسانك وازهر جهت، صاحب نقصانك دائرۀ وسعندن بیرون وحدود عرفانندن پك چوق افزون ایسه ده بر خیلی زماندنبری قرآن كریم حقنده برطاقم مناسبتسز كفت وكولرك كیتدكجه تزاید ایلمسی بزلری حسب المسلك شو موضوع عالیده تحریك خامه‌یه مجبور ایلمش اولدیغندن بو بابده‌كی نقصانیٔ عرفانمزه باقمیه‌رق هم حقایق قرآنیه‌دن بیكانه اولان اخوان دینمزی اولدقجه

ایقاظ ایتمك، همده خصماء دین‌مبینمزه قارشو ممكن مرتبه مدافعه‌ده بولنمق مقصد خیرمرصدیله قرآن معجز بیان حقنده مسرودات سابقه ومعروضات اجمالیه‌مزه علاوةً مباحث آتیه‌یی اتیان ایتمكی دخی اقدم وظائفدن عد ایلدك .

***

مبحث اول : رسول اكرم صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز حضرتلری بوندن بیك اوچیوز بو قدر سنه اول علوم ومعارفدن بالكلیه دینیله‌جك درجه‌ده محروم اولان وحتی [قوم امی] نامنی المش بولنان براهالی ایچنده ظهور ایتمش وهیچ برفرد آفریده طرفندن تعلیم وتربیه دخی كورمامش اولدیغی حالده كندیسنه نازل اولان قرآن كریم اوزمانلرده دنیاده موجود اولان علوم متنوعه ومعلومات بشریه‌نك كافه‌سنی جامع اولدیغی كبی اوعصرلرده هیچ كیمسه‌نك خاطر وخیالنه كلمه‌مش اولان نیجه معارف كونیه وحقایق فنیه‌یی دخی حاوی وبوایسه انك منزل من عندالله بر كتاب خوارق نصاب اولدیغنه پك بیوك بر برهان قاطعدر. ازجمله كرۀ ارضك ساكن اولمیوب بلكه علی الدوام شمسك اطرافنده سیر ودوران ایلدیكی، شمسك‌ده كندی محور ومحل قرارنده جریان ایتمكده اولدیغی كشفیات اخیره جمله‌سندن ایكن قرآن كریم [تقدیر عزیز و علیم ایله شمس كندی محور ومحل قرارنده جریان ایتمكده‌در] و مآلنده‌كی (والشمس تجری لمستقرلهاذلك تقدیر العزیزالعلیم) و [سن بو طاغلری ساكن كوریورسك ، حال بوكه انلر بلوطلر كبی مرور وعبور ایلمكده‌در] مفادنده‌كی (وتری الجبال تحسبها جامدةوهی تمر مرالسحاب آیت كریمه‌لری ایله شو حقیقتی بوندن بیك اوچیوز بوقدر سنه اول بیان واعلان ایلمش وبوصورتله‌ده صدق نبوت محمدیه‌یه شهادت ایتمشدر.

كذلك [كون وفساد] قانونی فلاسفۀ قدیمه‌نك زعم ایتدكلری كبی فلك قمرك جوفنده بولنان عنصریات عالمنه مخصوص دكل، بلكه اوقانونك حكمی ارضیه اولسون ، فلكیه اولسون بالجمله اجسامده جاری اولوب بوعالم حس ومادیده هرشیئك تبدل وتغیره معروض اولدیغی وبناءً علیه هیچ برجسمك كندی صورت مخصوصه‌سنی ابدی اوله‌رق محافظه ایده‌میه‌جكی محققات امور صره‌سنه كیردیكی مخترعات جدیده وكشفیات اخیره جمله‌سندن بولندیغی حالده قرآن كریم بواسرار كونیه ودقایق طبیعیه‌یی دخی [روز قیامتده بالجمله اجسام ارضیه واجرام علویه بشقه صورتلره تبدل ایده‌جك وایشته اوزمان انسانلر واحد قهارك سطوت

وعظمتنی عیناً مشاهده ایلیه‌جکلردر.] معناسنده‌کی (یوم تبدل الارض والسموات وبرزوالله الواحد القهار) آیت جلیله‌سی ایله اخبار ایتمش و(تبدل) لفظیله‌ده ینه کشفیات اخیره‌دن معدود اولان [بوعالمده برشی محواولماز] قاعدهٔ حکمیه‌سنه اشارت ایلمشدر .

کذلك اکثر اجسام سماویه‌نك کرهٔ ارضمز کبی مسکون اولدیغنه وانلرده دخی انسانلر، حیوانلر بولندیغنه دائر حصوله کلن نظریه‌لر دخی کشفیات اخیره جمله‌سندن اولدیغی حالده قرآن کریم [جناب حقك اجرام علویه وسفلیه‌یی شو طرز بدیع اوزره خلق ایدیشی وهرایکیسنده‌ده انواع حیواناتی نشر ایلیشی کندیسنك موجودیتنه ، وحدانیتنه دلالت ایدن براهین قاطعه جمله‌سندندر] مآلنده‌کی (ومن آیاته خلق السموات والارض ومابث فیهما من دابة) آیت حکمت غایتیله شو سر عجیبه دخی بوندن بیك اوچیوز سنه‌اول نظردقتی جلب ایتمشدر . کذا سیارات سائره کبی ارضك دخی فی‌الاصل شمسدن قوپمش برپارچه اولدیغی نظریات جدیده وکشفیات اخیره مسائلندن ایکن بوندن اون‌اوچ عصراول بومسئلهٔ فنیه‌یه دخی قرآن کریمك [منکرلر تأمل ایتمزلرمی‌که سموات وارض فی‌الاصل بیتیشیکدی ؛ صوکره بز انلری بربرندن ایردق ، وحی اولان هرشیئی صودن براتدق . ایمدی بونلری دوشونوب‌ده ایمان ایتملری لازم کلمزمی ؟] مآلنده‌کی (ان السموات والارض کانتا رتقا ففتقناهما وجعلنا من الماء کل شیء حی أفلایؤمنون) آیتیله اشارت ایدیلمشدر .

ایشته قرآن معجزبیان بویله نیجه حقایق فنیه واسرار کونیه‌یی متضمن بولنمش وبو جهتله فنون مادیهٔ صحیحه وعلوم بشریهٔ حقیقیه‌یه مخالفت شویله طورسون، بلکه معاونت بیله ایلمش ایکن غریبدرکه بزلر اوکتاب مبینك بوکبی آیات بیناتنی فنون حاضره‌یه توفیقه وبوصورتله ارباب فندن اولان وذهنلری برطاقم تشوشات ایله مالی بولنان اولاد وطنمزی شریعت غرای احمدیه احکامنی سوه سوه قبوله سوق وتشویقه صرف همت ایتمیورز. بالعکس انلرك نظرلرنده کسب قطعیت ایتمش اولان فنون حاضره‌یی شریعت ، دین نامنه رده چالیشیورزکه بونك تولید ایتمکده اولدیغی مضراتك درجه‌سنی ارتق قارئین کرام تعیین ایتسونلر .

قرآن کریم فنون قدیمه‌نك اکثر مسائلنه طبان طبانه ضد اولدیغی حالده فنون مذکورهٔ عربجه‌یه بالترجمه بین‌الاسلام انتشار ایتدیکی زمان بعضلری علوم

مذکوره‌نك هرمسئله‌سنه حقیقت نظریله باقه‌رق بونلره مخالف کوریلن احکام واخبار قرآنیه‌دن تباعد ایتمکه باشلانجه بوحال اسف اشتمالی کورن اسلاف کرام حضراتی مجرد هم جنسلرینك عقائدینی زیغ وضلالدن محافظه غیرتیله فنون مذکوره‌نك، بطلانی پك ظاهر اولان مسائلنی کندی دلیللریله‌رده ومتباقیسنه مخالف کوزیلن آیتلری‌ده تأویله وایکیسی اره‌سنی توفیقه بذل همت وصرف غیرت ایتمشلر وایشته بوصورتله عالم اسلامه پك بیوك خدمتلر ایلمشلردر. حالبوکه فنون حاضره ایله آیات قرآنیه آره‌سنده همان هیچ‌ده مباینت اولمیوب بالعکس بینلرنده موافقت کامله بولندیغی جهتله ایکیسی بینی توفیق خصوصنده اصلا کلفت یوق ایکن بز بوندن تغافل ایدیشمزه ، حالا اکثر مسائلی تخیلات صرفه‌دن عبارت اولان علوم قدیمه‌یی باالالتزام ایات قرآنیه ایله بینلرنی تألیف وتوفیقه چالیشمه‌مزه نه‌معنی ویره‌جکمزی بیلمیورز .

***

مبحث ثانی : هرخصوصده اجرای عدالت ، حقوق ابوینه رعایت ، اولاده شفقت ، اقربایه مرحمت ، هم جنسنه معاونت کبی شیلر سعادت بشریه ومدنیت صحیحه‌نك اس‌الاساسی اولوب بونلر ایسه برخالق متعال وبرقادر لایزالك موجودیتنه ایناتمغه وبر محکمهٔ کبرانك حقیتنه قانع اولمغه متوقف ایکن کتب سماویهٔ سائره بوایکی مطالب عالیه‌نك هیچ بریسنی عقول کامله‌نك قبول ایده‌بیله‌جکی برصورتده اتیان واثبات ایتمامش وبلکه بونلری اوزمانکی انسانلرك درجهٔ لیاقت ومرتبهٔ درایتلرینه کوره ذکر وبیان ایلمشدر . هله کتب توراتیه‌ده آخرت بحثی اولمیوب مطیعلر نعم دنیویه ایله تبشیر، عاصیلرده افات کونیه ومصائب دهریه ایله تنذیر اولنمش ، ذات الله وصفات اللهیه دائر ایتلر ایسه هپ حق باری‌ده محال اولان برطاقم اوصاف نقیصه‌یی مشعر ومفید بولنان برچوق نصوص متشابهه‌دن عبارت بولنمشدر. کتب انجیلیه‌یه کلنجه فی‌الواقع بونلرده امور آخرت مجملاً بیان اولنمش ایسه‌ده ذات‌الله وصفات‌الالهیه دائر آیتلر کتب توراتیه‌ده اولدیغی کبی همان علی‌العموم متشابه اولوب هیچ بریسی جناب حقك ذاتی، صفاتنی لایقیله بیان وتعریف ایتمه‌مشدر .

حالبوکه قرآن کریم کرك الوهیتی، کرك امور آخرتی هرعقل سلیمك قبول ایده‌جکی براسلوب عالی وبرطرز بدیعده مکمل ومفصل بیان ایتمش، حتی

بوایکی مطلبه دائر شرفنزول ایدن آیات بینات قوجه برعلم کلامه بیله مأخذ اولمش وعلم مذکورك براهینی دخی اوآیتلر ایله تأیید ایدلمشدر . قرآن کریمك مأخذیتی یالکز علم کلامەده منحصر قالمامشدر. تصوف، اخلاق، اصول فقه، صرف، نحو، لغت وسائر علوم وفنون اسلامیەنك کافەسی قرآندن اخذواقتباس ایدلمشدر .

حتی قرآنده علم طب دخی موجوددر . بوبابده بر فقرهٔ مشهوره دخی واردرکه بروجه آتیدر :

اطبای نصارادن بریسی اجلهٔ اسلامیەدن برذاته : [علم ایکی نوع اولوب بری علم ادیان دیکری‌ده علم ابداندر. حالبوکه سزك کتابکزده علم ادیان مکملاً موجود ایسەده علم ابدانه دائر برشی یوقدر.] دیمەسی اوزرینه عالم مسلم [بزم کتابمزده جناب حق علم طبی بر آیتك نصفیله بیان بیورمشدر] جوابنی ویرر . طبیب نصرانی او نصف آیتك بیان ایتمسنی عالم مسلمدن طلب ایدر . اوده [سزه حلال اولان طعاملری ییکز. طاهر وتمیز اولان صولری دخی ایچیکز. فقط بوبابده اسراف ایتمیکزکه الله مسرفلری سومز] مآلنده‌کی [کلوا وشربوا ولاتسرفوا انه لایحب المسرفین] نصف آیتنی قرائت ایدر . بونك اوزرینه طبیب نصرانی حضرت رسول اکرم طرفندن دخی بو بابده بر حدیث شریف ورود ایدوب ایتمدیکنی سؤال ایلر .

عالم مسلم‌ده بو سؤاله جواب اولەرق [معده هر خستەلغك مأوی ومنشیٔ، حمیەده هر دوانك یکانه رئیسیدر . وبدنه آلیشدیردیغك هر غدا واسباب بقائی ویرملیدر .] مآلنده اولان (المعدة بیت الداء الخ) حدیث شریفنی اتیان ایدنجه طبیب نصرانی «الحق نبیکز وکتابکز حفظ الصحەنك وازالهٔ مرضك باشی اولان شیلری بیان ایدوب جالینوسه اصلا احتیاج براقمامشدر » کلام منصفانه‌سیله مقابلەده بولنور .

فی الواقع قرآن کریمده بدن انسانه نافع ومضر اولان شیلرك جملەسی مکملاً بیان اولندقدن صکره اطعمهٔ نافعەیی اکلمزه واشربهٔ طاهرەیی شربمزه علی طریق الاباحه فرمان صدور ایتمش وحق الانصاف حفظ الصحه دخی بوندن عبارت بولنمش اولدیغندن قرآن کریمك علوم سائره کبی علم طبی‌ده جامع اولدیغی وبناءً علیه جالینوسه دکل، هیچ برطبیبه حاجت براقمدیغی شبهەسزدر. ایشته بوده او کتاب مبینك صدق رسالت احمدیەیه دلالت ایدن معجزات باهره جملەسندن اولدیغنی اثبات ایتمکده‌در .

اغستوس ٣١٤

متنوع مقالات

فضائل علم

فضیلت علمه متعلق شمدی‌یه قدر ارباب قلم طرفندن پك چوق مقاله‌لر نشر اولنمش وبناء علیه علمك فضیلت ومزیتنی تقدیر ایده‌میه‌جك برفرد قالمامش ایسه‌ده بو مطلب مهمه‌دائر نه‌قدر سوز سویله‌نیرسه سویلنسون ینه فائده‌دن خالی قالمیه‌جغی جهتله دیانت اسلامیه نقطهٔ نظرندن فضائل علم حقنده شو برقاچ سطرلی مقالهٔ عاجزینك دخی انظار قارئین کرامه عرضنی مناسب کوردم.

فضیلت علم حقنده طرف الهیدن «بیلنلر ایله بیلمیانلر مساوی اولورمی؟ـ ظلمات جهل ایله نورانیت علم برابر طوتیلورمی؟ ـ خدای متعال ارباب علمی درجات عالیاته رفع واعلا ایلر ـ الله تعالی‌دن انجق علما خوف وخشیت ایدر.» مألنده ودها بونلرك امثالی پك چوق آیات بینات نازل اولدیغی کبی حضرت رسول اکرم افندمز جانبندن دخی [اسلامك سعادت مادیه ومعنویه‌لری ایچون تحصیل علم ایدن کیمسه‌نك درجه‌سی درجات انبیادن یالکز بر مرتبه اشاغیدر]، [بر کیمسه‌نك ابواب علمدن بر باب تعلم ایتمسی جبل ابوقبیس قدر آلتونی اولوبده آنی الله یولنده انفاق وتصدق ایتمسندن دها خیرلیدر]، [حق تعالی‌نك نار جحیمدن آزاد بیوردیغی قوللرینه باقمق ارزو ایدن کیمسه تحصیل علم ایدنلره باقملیدر]، [بشیکدن مزاره قدر علم طلب ایتملیدر] مفهومنده ودها بونلره مماثل پك چوق احادیث حکمغایات شرفورود وصدور ایتمشدر.

بو ادلهٔ شرعیه‌دن بشقه ادلهٔ عقلیه‌دخی فضیلت ومزیت علمه دلالت ایتمکده‌درکه بعضیلری بروجه آتی ذکر اولنور:

١ — علمك صفت کمال، جهلك ایسه صفت نقصان اولدیغی عقلایه بالبداهه معلومدر. بونك ایچوندرکه بر جاهله [سن عالمسك] دنیلدکده کندیسنك عالم اولمدیغنی بیلور ایکن بو سوزدن خوشلانور وبر عالم ذاته [سن جاهلسك] دیه توجیه خطاب اولندقده بو سوزك یالان اولدیغنی وبناءً علیه اندن کندیسنه بر نقیصه عارض اولمیه‌جغنی بیلور ایسه‌ده مجرد شو صفت نقصان اولان جهل کندیسنه اسناد اولندیغندن متأذی ومتألم اولور؛ که بونلرك هپسی علمك بالذات شریف ومرغوب، جهلك‌ده بالذات کریه ومنفور اولدیغنه دلیلدر.

٢ — علم نرده وکیمده بولنیور ایسه صاحبی محترم ومکرم اولور، مخلوقات نظرنده مهیب ومعظم کورینور. حتی برحیوان نقدر قوتلی اولورایسه اولسون انسانی کوردکده وانسان النه کچدکده انسانده‌کی کرامت علم وشرافت عقل موهبهٔ الهیه‌سی سببیله اوحیوان اکا اطاعت وانقیاده مجبور اولور.

٣ — شبهه یوقکه انسان حیوانات سائره‌دن افضلدر. بوافضلیت ایسه انسانك قوت وصولتی ایچون دکلدر. زیرا قوت وصولتده حیوانلرك بعضیسی انسانه مساوی، بعضیسی‌ده انساندن زائددر. اکر سبب فضیلت قوت وصولت اولسه ایدی فضیلتجه حیوانلرك کیمیسی انسانه مساوی، کیمیسی‌ده اندن زائد اولور ایدی. بوایسه بالبداهه باطل اولدیغندن بوفضیلتك سببی انجق علم اولدیغی شبهه‌سزدر.

انسانك بومزیت نورانیه ولطیفهٔ ربانیه‌یه اختصاصی اولوب انکله حقایق وماهیات اشیانی ادراك واکا اطلاعه وعبادت مولی ایله اشتغاله استعدادی حصوله کلدیکی ایچوندرکه جناب حق (وما خلقت الانس والجن الالیعبدون) یعنی [انجق بنی بیلسونلر وبکا عبادت ایلسونلردیه انس وجنی یراتدم] بیوردی.

٤ — عالم، اقطار ملکوتده طیران وسیاحت وبحار معقولاتده سیران وسباحت ایدر برحالده بولندیغندن معدوم ایله موجودی، واجب [١] ایله ممکن [٢] ومحالی مطالعه ایلر. بعده ممکنك جوهر وعرضه، جوهرك‌ده بسیط ومرکبه انقسامنی تذکر ایدر. انلردن هربرینی کندی نوعلرینه، هرنوعی افرادینه، هرفردی ترکب ایلدیکی عناصره، هرعنصری اجزای فردهسنه، هرشیئی مابه الاشتراك ومابه الامتیاز اولان جزؤلرینه تقسیم ایتدکدنصکره هرشیئك اثرینی، مؤثرینی، معلولنی، علتنی، لازمنی، ملزومنی، کلیسنی، جزئیسنی، واحدینی، کثیرینی، خاصهٔ لازمه‌سنی، خاصهٔ مفارقه‌سنی ادراك ایلر وبوواسطه ایله انك عقلی تفاصیل واقسامیله کافهٔ معلومات کندیسنده ثبت وقید اولنان برنسخه کبی اولورکه ارتیق بو نسخهٔ نادیده‌یه نائلیت سعادتنك فوقنده برسعادت دها تصور اولنه‌مز.

٥ — برانسان علم سببیله شودرجهٔ کماله رسیده اولدقده انك سایه‌سنده برچوق

---

[١] واجب .- وارلغی کندیسندن بشقه برشیئه محتاج اولمیان شیدر: حق تعالی کبی.

[٢] ممکن .- وارلغی ویوقلغی کندیسندن بشقه برسبب خارج وعلت خارجه‌یه محتاج اولان شیدر: انسان وسائر مخلوقات کبی.

نفوس جاهله‌دخی شرف علم ایله مشرف اوله‌رق سعادت ابدیه وحیات حقیقیه‌یه نائل اولور. چونکه انك نفس زکیه‌سی شمس تابان کبی نشرایلدیکی اشعهٔ نورانیه‌سیله نفوس سائره‌نك بدنلرینه حیات بخش ایلر. زیرا علم، عین روح، بلکه‌ده روح الروحدر. مفسرین کرام قرآن کریمك مواضع متعدده‌سنده ایراد بیوریلان «روح» کلمه‌سنی بعض محلده علم ایله تفسیر ایتمشلردرکه سببی‌ده شودر: روحسز بدن میت وفاسد اولدیغی کبی، علمسز بدن‌ده میت وفاسددر. بناء علیه «علم» روح الروح ونورالنوردر. فنا وتغیردن مصون ومحفوظ اولوب دوام وثبات دخی انك خواصندندر. چونکه نفوس مفارقهٔ کامله ومجرده‌نك تصورات کلیه‌سی زوال وتغیردن آزاده‌در.

٦ — پیغمبر آخرالزمان وملجأ جمله انام سیدنا ومولانا رسول اکرم ونبی محترم افندمز حضرتلری مزیات عالیه واخلاق فاضله‌نك کافه‌سنی جامع ایدی. نصلکه (وانك لعلی خلق عظیم) قول شریفی اکا دلالت ایتدی. مع هذا جناب حق قرآن کریمك پك چوق یرلرنده او سوکیلی پیغمبرینه اول باول بالخاصه فضیلت علم ایله امتنان بیوردی. اکر علمدن اشرف برمزیت دها اولسه ایدی اولا وبالذات امتنان الهی انکله شرفورود ایلر ایدی.

٧ — منصب نبوت ایله سرفراز، عقل وحکمت ایله جمله‌دن ممتاز اولان انبیای عظام حضراتنك کافه‌سی اول عمرلرندن آخر عمرلرینه قدر نظر واستدلال مسلك عالیسنه سلوك ایدرك تعلیم وتفهیم طریقیله خلقی معارف حقه‌یه تشویق وارشاد بیورررلر ایدی. نصلکه هپسنك قصه‌سی قرآن معجز بیانده اولوجهله ایراد بیورلدی. تعلیم علمدن افضل برمسلك عالی بولنسه ایدی انبیای مشارالیهمك اویوله سلوك بیورملری اقتضا ایتمزمی ایدی.

٢٤ تشرین ثانی ٣١١

عقائد دینیه وعبادات شرعیه

دلائل آفاقیه وشواهد انفسیه‌نك دلالت وشهادتلریله عقول سلیمه اربابنه یقیناً معلومدرکه بو سلسلهٔ کائناتده کیف مایشاء اجرای حکم ایدن بر ذات واجب الوجود اولوب ذراتدن شموسه قدر هرشیئك وجود وبقاسی، ابتدا وانتهاسی انجق او ذات فیاض مطلق حضرتلرندن فیضان ایتمش، عد واحصادن

خارج انواع نعم وصنوف کرم دخی محضا آنك الطاف صمدانیه‌سندن ظهوره کلمشدر . بناءً علیه شو الطاف مالانهایهٔ سبحانیه‌لرینه مقابل حق جل وعلا حضرتلرینی توقیر وتعظیم ودرکاه مسجد الوهیتنه شکر وثنالر تقدیم هرکسه وجیبهٔ ذمت وفریضهٔ عبودیت اولمشدر . چونکه صاحب نعمت اولان برذاتی تعظیم وتوقیرك وجوبنه عقل دخی شهادت ایتمکده‌در

حالبوکه جناب حقه قارشی ایفا ایده‌جکمز شکر ومحمدتك وبارکاه احدیتنه عرض ایلیه‌جکمز تعظیم وعبادتك نصل ونه‌یولده اوله‌جغی ینه آنك جانب اقدسندن مقتبس برشرع شریفك بیاننه متوقفدر. چونکه انسانلرك حق‌تعالی‌یه اطلاقنی جائز ومستحسن کوردکلری لغات عند باریده مستهجن ، وسیلهٔ تعظیم دیه ایفا ایلدکلری عبادات اکا کوره موجب توهین ، اجرا ایلدکلری توصیفات دخی اکا نسبةً باعث ذم وقدح اوله‌بیلیر . ایشته عبادك هم بوشکر ومحمدت وعبادت فریضهٔ مقدسه‌سنی مطلوب الهی وجهله ایفا ایتمسی ، هم‌ده انك ضمننده برچوق ثمرات مادیه ومعنویه‌یی اقتطاف ایلمسی ایچون هربری برلطف مخصوص اولمق اوزره طرف سبحانیدن شریعتلر اعطا اولنمش وانلرك‌ده اك آخر واك کاملی اوله‌رق شریعت غرای احمدیه احسان بیورلمشدرکه نعم الهیه‌نك اجل واعظمی، اعز واکرمی‌ده انجق اودر .

چونکه بوشریعت مقدسه ، علوم اولین وآخرینی جامع ، حیات ابدیه وسعادت سرمدیه‌نك اسباب ووسائلنی حاوی اوله‌رق انسانك محتاج اولدیغی احکام دنیویه واخرویه‌یی، هردرلو فوائد مادیه ومعنویه‌یی برصورت معجزکارانه‌ده بیان وایضاح ایتمشدر . بوشرع منیفك احکام جلیله‌سندن بالخاصه اعتقادات وعبادات قسملری نوع بشرك اك زیاده مدار سعادتلری اولمغله بونلره دائر آتیده‌کی ایکی مبحثك انظار قارئین کرامه عرضنی مناسب کوردم :

مبحث اول : اعتقاداته دائردر

اعتقادات — ایمان تفصیلیدن عبارت اولوب اوده رسول اکرم افندمز حضرتلرینك طرف الهیدن کتیردیکی یقیناً معلوم اولان شیلرك جمله‌سنی دیل ایله اقرار وقلب ایله تصدیق ایتمك ایله حاصلدر . علمای اصول « ایمان ، آیات قرانیه واحادیث نبویه‌نك شهادت ایتمسی وهرفرض مطلقك موقوف علیهی بولنمسی سببیله

نقلاً واجب وفرض اولدیغی کبی بوعالمك حادث اولمسی وهر حادثك بر محدثه احتیاجی درکار بولنمسی جهتیله‌ده عقلاً دخی فرض وواجبدر . » دیمشلر بوسوزلریله ایمانك فرضیتی ایچون حدوث عالمك سبب اولدیغنی بیان ایتمشلردر .

فی‌الواقع شومکونات بدیعه ونظامات عجیبه‌یه دقت وامعان ایله نظر اولندقده انلرك برصانع علیم وقادر حکیمك صنع وایجادیله حصول پذیر اولدقلرنده قطعا اشتباه ایده‌یله‌مز . بناءً علیه باب ایمانده برعقل سلیم صاحبی قبول ایله عدم قبول اره‌سنده تردده اصلا محال کوره‌مز . هرحالده حق‌تعالی‌نك وارلغنی، برلکنی قبول وتصدیقدن بشقه کندیسی ایچون بریول بوله‌مز . واقعا بعض عقول سقیمه‌اربابی بونلرك مقتضای طبیعت اوله‌رق حصوله کلدکلرینی اعتقاد ایدیورلر ایسه‌ده بو اعتقادك بطلاننده شك ایده‌یله‌مز . نصل شك ایدیلورکه مؤثرك اثردن دها عالی، دها کامل اولمسی واثرك مؤثره محتاج بولنمسی بدیهیات اولیه‌دن اولدیغی حالده بونلر شو آثار بدیعه وعالیه‌نك ، باخصوص علم واراده کبی صفات کمالیه‌یی حائز اولان، بناءً علیه حقیقةً برنسخهٔ کبری اطلاقنه شایان اولان انسانك خلقت وایجادلرینی عقل و ادراك شانندن اولمیان ، حتی کندی موجودیتنده بیله اثار مذکوره‌یه محتاج اولان طبیعته اسناد ایدییورلر .

طبیعتك حس وادراکدن خالی بر قوت ، بر صفت اولدیغی ، بناءً علیه وجود وبقاسنده بیله غیرك وجود وبقاسنه محتاج بولندیغی ؛ ادنانك عالی‌یی، غیرمدرکك مدرکی ، عرضك جوهری ، محتاجك محتاج الیهنی خلق وایجاد ایلمسی محالات قطعیه‌دن اولدیغی دوشونمیورلر . واقعا بوعالم فانیده جناب‌حق هرشیئی برسببه ربط ایلمشدر. فقط بزم کوردیکمز اسبابك اسباب حقیقیه دکل ، بلکه اسباب عادیه‌دن بولندیغی وهرسببك مسببی ، هراثرك مؤثری انجق حق جل‌وعلا حضرتلری اولدیغی قریباً ذکر ایلدیکمز برهانلر مثللی نیجه براهین قاطعه ایله ثابت اولمش وبناءً علیه خالقیت صفتی خدای‌متعال حضرتلرینه منحصر اوله‌رق قالمشدر .

ایمانك حکمت وفائده‌سی ایسه دنیا وآخرت سعادتلرینی تحصیلدر . زیرا عدالت، عفت ، استقامت ، مرحمت ، شفقت ، حقوقه رعایت ، خالقه عبادت ، بنی نوعنه معاونت کبی اخلاق فاضله‌نك کافه‌سی ایمانه مترتب اولوب بو قدر کمالاتی حائز اولان برذاتك دنیا وآخرتده نائل نجات ومظهر سعادت اوله‌جغی ایسه شمسدن اظهر ، قمردن اجلادر .

مبحث ثانی : عباداته متعلقدر

عبادتك جناب حقه مخصوص اولدیغنه نصوص قرآنیه واحادیث نبویه صراحةً دلالت ایتدیکی کبی بروجه آتی وجوه عقلیه دخی دلالت وشهادت ایتمکده‌در .

اولا : عبادت منتهای تعظیمدر . بوتعظیم‌ده اقصای انعام کندیسندن صدور ایدن برذات کریم الصفاته لایقدر . اوذات ایسه حق جل وعلا حضرتلریدر . اگرچه مظهر توفیق آلهی اولان اغنیای شاکریندن دخی انعام صدور ایدرایسه‌ده انلرك بوانعاملری ینه جناب حقك اقدار وتمکینیله اولمقله برابر قدرت بشر دائره‌سنده حاصل وانعام باری‌یه نسبتله بتون بتون قاصردر . بناءً علیه اللهدن بشقه‌سنه عبادت وطاعت غیر جائزدر . مع هذا هرکس انعام واحساننه نائل اولدیغی کیمسه‌لره‌ده عرض شکران ایتمه‌لیدر . چونکه رسول اکرم افندمز برحدیث شریفلرنده [ناسه شکر ایتمه‌ین اللهه‌ده شکر ایتمز .] بیورمشدر .

ثانیاً : ماسواء اللهدن هیچ برشیئك ـ غناء ذاتیسی اولمدیغی جهتله ـ هیچ برشی کندی کندیسنه موجود اوله‌میوب بهمه‌حال برموجده وبرمؤثره محتاجدر . حالبوکه وارلغنده غیره محتاج اولان هرهانکی برشی باشقه‌سنك وحتی کندیسنك احتیاجنی دفعه غیرمقتدردر . چونکه غناء ذاتیسی اولمیان برشیئك کرك کندیسنك، کرك غیریسنك هراحتیاجنی دفعه قدرتیاب اوله‌میه‌جغی وارستهٔ اشتباه ومستغنیٔ ایضاحدر . غناء ذاتی ایسه حق تعالی‌یه مخصوص اولدیغی ایچون دافع الحاجات مستحق عبادات دخی انجق اودر .

ثالثاً : عبادتك بیوك تعظیمدن عبارت اولدیغی جهتله اجرام علویه وسفلیه‌یی خلق وایجاد ایتمك وهربرینی کندی مدار ومستقر مخصوصنده جریان ایتدیرمك وبو واسطه‌ایله انواع مخلوقاتی ساحهٔ وجوده کتیرمك کبی برقوت قاهره وقدرت بالغه صاحبنه قارشو اجرا اولنمق لابد ولازمدر . اوده انجق حق جل وعلا حضرتلریدر . بناءً علیه‌باب عبادتده انسانك حیوان، جمادات، نباتات کبی مخلوقات ایله حق تعالی‌یی مساوی قیلمسی هیچ بروجهله تجویز وتحسین ایدیله‌مز . چونکه ناقص ایله تام، خسیس ایله نفیس بینی مساوی طوتمق قدر سفاهت وجهالت تصور اولنه‌ماز .

اهل تحقیقك بیانلری اوزره عبادتك اوچ درجه‌سی واردر : برنجیسی ثوابه نائل وعقابدن خلاص اولمق مقصدیله اللهه عبادت ایتمك اولوب عندالناس « عبادت » تسمیه اولنان دخی بودر . فقط عرفا نزدنده عبادتك بودرلوسی درجهٔ اعتباردن بالکلیه ساقطدر . زیرا بو مقصد ایله عبادت ایده‌نك معبودی حقیقت ونفس الامرده ثواب اولوب شو مطلوبنه دخی مطلوب بالذات اولان جناب حقی وسیله قیلمشدرکه بونکله اسقاط فریضه ایتمش اولورایسه‌ده بونك جداً وحقیقةً بیوك بر خساست اولدیغنده شبهه یوقدر .

ایکنجیسی جناب حقه عبادت ویاخود تکلیفلرینی قبول ویا اکا انتساب ایله تشرف ایتمك ایچون اللهه پرستش ایتمکدرکه بونوع عبادت درجهٔ اولیدن اعلی ایسه‌ده بونده دخی مقصود بالذات الله تعالی اولمیوب بلکه اکا عبادت وانتساب وتکالیفنی قبول ایله تشرف اولدیغندن حدذاتنده بودخی غیر کاملدر .

اوچنجیسی حق تعالی خالق واله اولوب عبدده انك قولی بولندیغی، حالبوکه الوهیت هیبت وعزتی، عبودیت ایسه خضوع وذلتی موجب اولدیغی ایچون الله تعالی‌یه عبادت ایتمکدرکه بونوع عبادت اعلای مقامات واشرف درجات اولوب اصل عبودیت نامنه مستحق اولان دخی بودر .

عبادت وطاعته میل ورغبت انك متضمن اولدیغی فوائد ومزیاتی بیلمه‌یه متوقف اولدیغندن برازده انلردن بحث ایده‌لم . اولا : معلومدرکه صفت کمال بالذات محبوب ومرغوبدر . سعادت اولمقده اکمل احوال ایسه عبادت ایله اشتغالدر . چونکه عبادت ایله اشتغال ایده‌نك قلبی نور الهی ایله تنور، لسانی ذکر وقرائت ایله تشرف، اعضاسی جمال خدمت الهی ایله تجمل ایلر . بواحوال ایسه مراتب انسانیه ودرجات بشریه‌نك اشرف واعلاسیدر . بواحوالك حصولی دنیاده اعظم سعادت انسانیه‌یی موجب اولدیغی کبی آخرتده‌ده اکمل مراتب علمیه‌یی مقتضیدر .

ثانیاً : برآیت کریمه‌ده بیان بیورلدیغی اوزره عبادت اللهك بزه برامانتیدر . اماناتی ادا ایسه عقلاً وشرعاً واجبدر . نتکم جناب حق برآیت جلیله‌سنده [الله تعالی سزه امانتلری اهل وصاحبلرینه ادا ایتمه‌کزی امر ایدیور] بیورمشدر . حالبوکه ادای امانت دخی صفت کمال ومحبوب بالذاتدر . برده احد طرفیندن امانتك ادا اولنمسی جانب آخردن‌ده ادا اولنمسنه سببدر . بناءً علیه عبد طرفندن

ادای عبادت ایدیلنجه معبود جانبندن‌ده ایفای اجرت بویوریله‌جغی شبهه‌سزدر.

ثالثاً : عبادتله اشتغال عالم غروردن عالم سروره و خلق ایله اشتغالدن حق ایله اشتغاله انتقال اولوب بو ایسه کمال لذت و بهجتی موجبدر. مقام معراجده حق تعالی‌نك حبیب اکرمنی عبودیتله توصیف بیورمسی دخی عبادتك اشرفیتنه دلالت ایتمکده‌در. زیرا اکر انسان ایچون عبودیتدن دها عالی بر مقام اولسه ایدی حق تعالی حبیب اکرمنی معراجك اك عالی مقامنده عبودیتله توصیف بیورمز ایدی.

ایمدی شو ادلهٔ عقلیه ایله دخی ثابت اولدیکه انسان ایچون اك شرفلی بر خدمت وار ایسه اوده عبادتله اشتغال ایتمك، اك عالی بر منصب وار ایسه اوده مقام عبودیتده بولنمقدر. فقط بو عبادت، بو عبودیتی سوء استعمال ایتمملیدر. یعنی هرکس کندی زعمنجه بر مقام عبودیت، بر فعل عبادت اختراع ایتمه‌ملیدر. بو بابده شریعت محمدیه نه دیمش و بونلری نصل تعریف ایتمش ایسه اکا کوره توفیق حرکت ایتملیدر. شریعتك قباحت طانیدیغی قباحت؛ عبادت طانیدیغی عبادت بیلملیدر.

۲۸ شباط ۳۱۱

حسن مطلق وذوق سلیم

[قلاسیقلر] مسئله‌سنه دائر ترجمان حقیقت غزته‌سیله نشر اولنان مقاله‌لرده بحث «حسن مطلق» ایله «ذوق سلیم»ك حقیقةً وجود و عدم وجودلری مسئله‌لرینه دخی انتقال ایتمش و بو ایکی مسئله‌نك حسب المسلك بزده‌ده تعلقی بولنمش اولدیغندن بو بابده طرف عاجزانه‌مدن بروجه آتی بعض مطالعات سردینه مجبوریت حاصل اولمشدر: انجق برشیئك احوالندن بحث اولا اوشیئك حقیقت وماهیتنی تعریفه توقف ایلدیکی جهتله بن‌ده مقصوده شروعدن اول شو ایکی مسئله‌نك متضمن اولدیغی کلماتك حقیقت وماهیتلرینی تعیین ایدن تعریفلرینی اتیان ایدوب بعده [حسن مطلق] و [ذوق سلیم] ك حقیقةً موجودیتلرینی، یوقسه عدم موجودیتلرینی لازم کله‌جکنی بیان ایتمکی وجیبه‌دن عد ایلدم.

کتب کلامیه واصولیه‌ده بیان اولندیغی اوزره کوزه‌للك دیمك اولان «حسن» کلمه‌سی درت معناده مستعملدر: برنجیسی — برشیئك صفت کمال اولمسی:

علم وشجاعت کبی که بونلرك بر صفت کمال اولملری کندیلری ایچون بر کوزللك اولوب «علم، کوزل برشیدر.» دینیلدیکی زمان [علم بر صفت کمالدر] دیمك اولور.

ایکنجیسی — برشیئك منفعت ومصلحته ویاطبیعته ملایم وموافق کلمسی: عدالت وحلاوت کبی که برنجیسنك منفعت ومصلحته، ایکنجیسنك‌ده طبیعته ملایم وموافق کلمسی کندیلری ایچون بر کوزللك اولوب [عدالت کوزل برشیدر] [حلاوت‌ده کوزل برشیدر] دینلدیکی زمان [عدالت] منفعت ومصلحته، حلاوت‌ده طبیعته موافق ومطابقدر دیمك اولور.

اوچنجیسی — برشیئك متعلق ثواب اولمسی: صلات وصیام کبی که بونلره اجر وثوابك تعلق ایلمسی کندیلری ایچون بر کوزه‌للکدر.

دردنجیسی — برشیئك عندالله ممدوح اولمسی: ینه صلاة وصیام کبی که بونلرك عندالله وعندالناس ممدوح اولملری دخی کندیلری ایچون بر کوزه‌للکدر.

علما بو درت معنادن برنجی وایکنجی معنالرجه حسنك یالکز عقل ایله مدرك ومثبت اولدیغنه اتفاق ایتدکدنصکره اوچنجی ودردنجی معنالرجه حسنك عقل ایله‌می، یوقسه نقل ایله‌می مدرك ومثبت اولدیغنده اختلاف ایلمشلر وهر بری برجهتی التزام ایله هر فرقه کندی مدعاسنی اثبات ایچون برچوق تفصیلاته کیرشمشلردرکه بوراده انلر ایله اشتغال بلا فائده تطویل مقالی موجب اوله‌جغندن تفصیلات مذکوره‌دن صرف نظر ایلدم. زیرا مباحثه‌نك صورت جریانی بوراده «حسن» کلمه‌سنی اوچنجی ودردنجی معنالره حمله مساعد دکلدرکه علمانك اومعنالره دائر سرد ایتدکلری مطالعات ومباحثاتی بز دخی سرد واتیان ایده‌لم. بوراده اومعنالری ذکر ایدیشمز ایسه [حسن] کلمه‌سنك قاچ معناده استعمال ایدلدیکنی وقریباً ذکر اوله‌جغی وجهله اوکلمه‌یی بوراده هانکی معنالره حمل ایتمك لازم کله‌جکنی بیان مقصدینه مبنیدر.

«مطلق» کلمه‌سی‌ده «اطلاق» مصدرندن بر اسم مفعولدر. «اطلاق» لغتده برشیئی برباغ ایله باغلامیوب صالیویرمك معناسنه موضوعدر. بو حالده «مطلق» لفظی برباغ ایله باغلانمیوب صالیویرلمش برشی دیمك اولور.

بعده بو کلمه [برقید ایله مقید اولمیان برحقیقت وبرماهیت مجرده] معناسنه نقل اولنمشدرکه افراد کثیره‌یه شمولنی، انلر اره‌سنده اشتراکنی عقلك تجویز ایده‌بیله‌جکی برمفهوم کلی وبر معنای عمومی دیمکدر.

بو ماهیت ایکی قسمدر : بریسی [مطلقهٔ حقیقیه] ، دیکری‌ده [مطلقهٔ اعتباریه] در. مطلقهٔ حقیقیه ـ برمعتبرك اعتبارندن وبرفارضك فرضندن نظری قطع ایله نفس‌الامرده ثابت ومحقق اولوب شامل وصادق اولدیغی افراد خارجده حقیقةً وکرچکدن موجود اولان بر ماهیتدر .

[انسان] ماهیت مطلقه‌سی کبی‌که بونك ثبوتی بریسی فرض واعتبار ایتسه‌ده، ایتمسه‌ده نفس‌الامرده کندیسی ثابت ومحقق اولوب شامل اولدیغی افراد خارجده حقیقةً موجود وبو سبب ایله کندیسی‌ده دائما انلرك ضمننده متجلیدر .

مطلقهٔ اعتباریه ـ ثبوت وتحقق برمعتبرك اعتبارینه وبرفارضك فرضنه تابع اولوب کندیسنك خارجده برفردی بیله حقیقةً وکرچکدن موجود اولمیان ماهیتدر . [عنقا] ماهیتی کبی‌که خارجدن نظری قطع ایله عقل انك ثبوتی وافراد کثیره‌یه شمولنی وانلر اره‌سنده اشترا کنی تجویز ایده‌بیلیرایسه‌ده بوثبوت، بوشمول ، بواشتراك مجرد عقلك فرض واعتبارینه تابع اولمغله بونك خارجده بر فردی بیله حقیقةً وکرچکدن موجود دکلدر .

ایشته شو تفصیلاته بناءً [حسن‌مطلق] تعبیری [هرزمان هریرده هرطبعه ملایم کوزللك] دیمك دکل، بلکه « علی‌الاطلاق ـ یعنی برقید ایله مقیداولمدیغی حالده افراد کثیره‌یه شمولنی، انلر اره‌سنده اشترا کنی عقلك تجویز ایده‌بیله‌جکی کوزللك » دیمك اولورکه بوده برماهیت کلیه وبر حقیقت مجرده اولمغله خارجده باشلی باشنه موجود اوله‌مزایسه‌ده حقیقیه اولدیغنه کوره افرادی ضمننده دائما متحقق ومتجلیدر . فقط بوماهیته وبوحقیقته [برماهیت مطلقهٔ حقیقیه] می دیه‌جکز، یوقسه [برماهیت مطلقهٔاعتباریه] نامنی‌می ویره‌جکز؟ بوراسنی تحقیق لازم کلدیکندن دیرزکه : [لیس فی‌الامکان ابدع مما کان] قضیهٔ صادقه‌سی منطوقنجه مصنوعات الهیه‌نك هربری برمعناجه حقیقةً حائز حسن اولدقلری کبی جناب شهاب‌الدین‌بك افندی برادریمزك دخی دیدیکی‌وجهله «علم» و«عدالت» کبی صفات‌عالیه‌دخی حقیقةً حسنی‌حائزدرلر. فی‌الواقع صرف کوره‌نکه عائد برطاقم شیلرده واردرکه‌انلر حقیقت ونفس‌الامرده بالاده ذکراولنان معنالرك‌هیچ بریسنجه کوزل اولمدقلری حالده نصل ایسه خلق انلری کوزل اعتبار ایتمشلردر . بو اوقدر طوغری بر حقیقتدرکه اثباته لزوم بیله یوقدر . دیمك اولدیکه [حسن] ماهیت مطلقه‌سی ایکی قسم اولوب بریسی [حقیقیه] ، بریسی‌ده [اعتباریه] ایمش. شمدی

آثار صناعیه وادبیه‌ده « حسن مطلق‌حقیقی » اولوب اوله‌میه‌جغی واولدیغی تقدیرده بوحسنی هانکی معنایه حمل ایتمك لازم کله‌جکی مسئله‌لرینه نقل کلام ایده‌لم :

مسئلهٔ اولی

معلومدرکه بو عالم مدنیتده هرشی برقانونه تابع اولدیغی کبی براثرصنعت ویا براثر ادبی‌ده بهمه‌حال بر قانونه تابعدر. بناءً علیه یاپیله‌جق براثرصناعی، یاخود یازیله‌جق براثر ادبی بهمه‌حال تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یاپیلملی ویازلملیدر . اکر بویله اولمز ایسه او اثر مقبول اولماز . اما بوکا قارشو دینلیرسه‌که : واقعا آثار صناعیه بویله ایسه‌ده آثار ادبیه بویله دکلدر . بز اوقوانین ادبیه‌یه توفیقاً سوز سویلمکه، یازی یازمغه مجبور دکلز. بز کندی افکاریمزی، کندی حسیاتمزی ایسته‌دیکمز صورتده سویلر ویازارز.

بزده دیرزکه: غالبا سز اوقوانینی برطاقم صنایع لفظیه‌دن وتعبیرات عتیقه‌دن عبارت ظن ایدییورسکز. حالبوکه ایش اویله دکل. باقکز بزم «قوانین لسانیه» دیدیکمز شیلرك بعضلرینی ذکر ایده‌لم‌ده اکر انلرك خارجنه چیقمق الکزدن کلیر ایسه چیققز . ایشته اوبعض قوانین شونلردر :

اولا : « سویانه‌جك برسوزده طبعك ، ذوقك خوشلانمدیغی کلمات ثقیله اولماملی » ، ثانیاً : « تقدیم، تأخیر ویابرطاقم لوازم‌بعیده‌یی اتیان‌ایله معنای مقصودی اخلال ایتماملی» ، ثالثاً : « سویلنه‌جك سوزمقتضای حاله‌موافق اوله‌رق‌سویلنملی یعنی مخاطب ویا قارئك حالنه ، موقعنه ، استعدادینه کوره ایراد کلام ایتملی . »

شمدی انصاف ایده‌لم ، شوقانونلر خارجنده سویلنن ویایازیلان سوز مقبول اولورمی وبوقانونلر هیچ بروقت تغیر ایدرمی ؟ مادامکه سن برخطیب ویا بر محررسك، البته سویلیه‌جکك ویایازه‌جغك برکلامده طبعك، ذوقك خوشلانمیه‌جغی کلمات ثقیله وغیرمأنوسه‌یی بولندرمیه‌جقسك. البته‌تقدیم وتأخیر ویالوازم بعیده‌یی اتیان ایله معنای مقصودی اخلال ایتمیه‌جکسك . البته مخاطب ویا قارئك حالنه، موقعنه کوره ایراد کلام ایلیه‌جکسك . هله برنجی وایکنجی قانونلره تبعیته مجبور اولدیغکی سن دخی بلاشك اعتراف ایدوب اوچنجی قانونه تبعیتده‌احتمالکه براز تردد ایدرسك . فقط ازاجق تأمل ایتدکدنصکره انی‌ده تسلیم وقبول ایلرسك ظن ایدرم. چونکه مخاطبك حالنه ، موقعنه، استعدادینه مناسب‌وموافق

اولمیان برسوزی سویلمك عادتا تنها بریرده کندی کندینه سویلنمك کیدر. اکر بومقبول ومعقول برشی ایسه اوده مقبول ومعقول برشیدر .

اویله ایسه یاپیله‌جق بر اثر صناعینك بهمه‌حال تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یاپلمسی لازم ولابد اولدیغی کبی یازیله‌جق براثر ادبینك‌ده بهمه‌حال تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یازلمسی لازمکلدیکی ثابت اولدی . بویله کندی قانوننه توفیقاً یاپلمش ویا یازلمش براثرك ایسه قریباً ذکر اولنه‌جق معنالرك بریسنجه حسن مطلق حقیقی‌یی حائز اوله‌جغنده شك یوقدر !

مسئلهٔ ثانیه

یوقاریده، بحثك ، « حسن » کلمه‌سنی بوراده اوچنجی ایله دردنجی معنالره حمله مساعد اولمدیغنی سویله‌مش ایدك . شمدی‌ده دیرزکه اثار صنعت وادبده حقیقةً «حسن» اولدیغی تقدیرده بوحسنی ایکنجی معنایه حملك صحتنده شك یوقدر. زیرا تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یاپلمش بر اثره . « بواثر کوزلدر » دینلدیکی زمان « بو اثر مصلحته ویا طبیعته موافقدر » معناسی ذهنه سرعتله کلیرکه « حسن » کلمه‌سنك ایکنجی معناسی‌ده بو ایدی .

حسن مذکور برنجی معنایه‌ده حمل اولنه‌بیلر . واقعا برنجی معناجه « حسن » برشیئك صفت کمال اولمسی دیمك اولوب بر اثر صنعت ویا براثر ادبی ایسه « صفت » دکل ، « ذات » اولدیغندن طوغریدن طوغرویه اکا او معناجه « کوزل » عنوانی ویریله‌مز . فقط او اثر کمالی حائز اولدیغی تقدیرده صفتك اسمنی موصوفه اطلاق قبیلندن اوله‌رق اکاده « کوزل » دینیله‌بیلیر .

شمدی آثار صناعیه وادبیه‌یه عطف نظر ایده‌لم :

عجبا بونلرك ایچنده « حسن مطلق حقیقی » یی حائز هیچ بر اثر یوقمیدر ؟ شبهه ایتمیزکه بو سؤاله «واردر» جوابی ویریلیر ، « یوقدر » جوابی ویریله‌مز . زیرا آثار صناعیه ایچنده منسوب اولدقلری فنونه تماميله موافق اوله‌رق یاپلمش بر طاقم عالی بنالر ، مکمل واپورلر، متین شمندوفرلر واردرکه بونلرك مصلحت ومنفعته ویا طبیعته ملایم اولمق، یاخود صفت کمالی حائز بولنمق معناسنجه صاحب حسن مطلق حقیقی اولدقلرینی اکیمسه انکار ایتمز . ایتسه‌ده حکمی اولماز. زیرا مادامکه بونلرك طرز انشالرنده ازهر جهت مکملیت واردر ، مادامکه بونلر

مصلحت ومنفعته ویا طبیعته موافقلردر ؛ بوحالده بریسی انلرك شو معناجه حائز حسن مطلق حقیقی اولدقلرینی فرض واعتبار ایتسه‌ده ایتمسه‌ده « حسن » ماهیت مطلقه‌سی انلرك ضمننده متحقق ومتجلیدرکه « حسن مطلق حقیقی » یی حائز اولمه‌نك معناسی دخی بوایدی. اماایلریده بونلردن دهامکمل آثارصناعیه‌وجوده کله‌جك ایمش‌ده اوزمان بونلره اعتباراولنمیه‌جق ایمش. اوراسی بزه لازم دکلدر. بز « حسن مطلق حقیقی » نك بعض افرادی ضمننده ابدی قاله‌جغنی ادعا ایتمدك. وارسون بوکبی اثرلر ایلریده وجوده کلسون . اووقت‌ده حسن مطلق حقیقی انلرك ضمننده تجلی ایدیویرر . هله تلغرافلرك « موافق مصلحت اولمق » معناسنجه حائز حسن حقیقی اولدقلرنده هیچ شبهه یوقدر .

کذلك آثار ادبیه میاننده‌ده حائز حسن مطلق حقیقی اولان آثار موجود اولوب بونلرده اوچ قسمدر : قسم اول ـ او اثرلردرکه تا زمان تألیفلرندن بو آنه قدر کندی حسن حقیقیلرینی محافظه ایتمشلر والی ماشاءالله ایده‌جکلردر . سلیمان دده مولود شریفی کبی‌که بوأثر عالی فنون لسانیه‌یه تماماً موافق اولمقله برابر مضامین دقیقه‌وتشبیهات لطیفه‌یی متضمن اویله بیتلری حاویدرکه اوقویانلری‌ده، دیکله‌ینلری‌ده مفتون ایدر .

قسم ثانی — او اثرلردرکه تا زمان تألیفلرندن بوآنه قدر حسنلرینی محافظه ایده‌مامش ایسه‌ده برچوق زمانلر حسن مطلق حقیقینك کندیلری ضمننده تجلیسنه مظهر اولمشلردر . ویسیلرك ، نرکسیلرك بعض آثار بلیغه وفصیحه‌لری کبی . بو اثرلرك شمدی‌یه‌قدر حسنلرینی محافظه ایده‌مامرلریله حائز حسن مطلق اولمامرلری لازم کلمز. زیرا بالاده بیان اولندیغی‌وجهله (حسن مطلق حقیقی) دیمك (برمعتبرك اعتبارینه وبرفارضك فرضنه تابع اولمیه‌رق حدذاتنده ثابت ومحقق اولان علی الاطلاق کوزللك) دیمك اولوب بو ماهیت مجردهٔ حقیقیه ایسه بر چوق زمانلر آثار مذکوره ضمننده متجلی ومتحقق ایدی. چونکه آثار مذکوره کندی زمانلرنده‌کی طرز انشا وشیوهٔ افاده‌یه تماميله موافق اوله‌رق یازلمش وحالبوکه براثرك حائز حسن حقیقی اولمسی‌ده انجق بو صورتله حصول پذیر اوله‌بیله‌جکی یوقاریده سویلنمش ایدی. لکن هر عصرده طرز انشا وشیوهٔ افاده بالطبع تبدل وتغیر ایلدیکندن آثار مذکوره حائز ومتضمن اولدقلری (حسن مطلق حقیقی) یی

بو آنه قدر حفظ وحمایه ایده‌مدی . شمدی بو حسن انلردن دیکر آثاره انتقال ایلدی .

قسم ثالث — عصر حاضرده ادبای فصیحه وبلیغه طرفلرندن یازلمش بعض اثرلردر . زیرا بو اثرلرده قوانین لسانیه‌یه تماميله موافق اولدقلری کبی طرز انشا وشیوهٔ افاده‌لری دخی هنوز تبدل وتغیر ایتمدیکی جهتله الیوم (حسن مطلق حقیقی) انلرك ضمننده تجلی وتحقق ایتمکده‌در .

الحاصل آثار صناعیه‌ده اولسون، آثارادبیه‌ده اولسون، ذکر اولنان معنالرك بریسنجه « حسن مطلق » ماهیتنی متضمن پك چوق آثار موجود اولوب بونلردن کیمیسی تا زمان ایجادندن ویازمان تألیفندن ، بو آنه قدر حسننی محافظه ایتمش وایلریده الی ماشاءالله ایده‌جکی دخی درکار بولنمش، کیمیسی‌ده بوزمانده‌دکل ایسه‌ده کندی زماننده حسن حقیقی‌یه مظهر اولمش ، کیمیسی‌ده بوکون حسن مطلق حقیقی‌یی حائز اولدیغی حالده ایلریده نه حال کسب ایده‌جکی هنوز معلوم اولمامشدر .

اما جناب بك برادریمزك دیدیکی کبی « حسن مطلق » لفظنه « هر زمان هر یرده هر طبعه ملایم کوزه‌للك » معناسی ویریلیور ایسه واقعا بومعناجه دنیاده حائز حسن اوله‌جق هیچ براثر صناعی ویا براثر ادبی بولنمق احتمالی یوقدر . چونکه بودعوانی اثبات ایچون میر مومی الیه طرفندن سرد ایدیلن ادله‌نك کافه‌سی واقع ونفس الامره موافق اولوب هیچ بریسی قابل اعتراض دکلدر . لکن کلمهٔ مذکوره‌یه اومعنانی میر مومی الیهدن بشقه کیمسه ویرمه‌مشدر .

ایشته « حسن مطلق » مسئله‌سنه دائر اولان مطالعات عاجزانه‌م بوندن عبارت اولمغله « ذوق سلیم » مسئله‌سنه دائر اولان مطالعات قاصرانه‌می دخی بروجه آتی سرد وتبیان ایدییورم :

ذوق سلیم

« ذوق » لغتده برنوع طعمی ادراك ایتمك معناسنه‌در . صکره اهل بلاغت بو کلمه‌یی « کلامك لطائف ووجوه محسناتنی تعیین ایدن برقوت » معناسنه نقل ایتمشلر وبو قوتك مرتبهٔ کمالنه « ذوق سلیم » عنوانی ویرمشلردر . شو حالده

لفظ مذکورك فن بلاغت اربابنه مخصوص بر اصطلاح اولدیغی تعین ایدر . بو قوت هر کیمده بولنور ایسه بلا تکلف کلام بلیغی ایراده مقتدر اوله‌جغندن یعنی تنافر کلمات وتعقید لفظی ومعنوی کبی مخل فصاحت اولان شیلردن خالی وبری اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولان بر کلامی عادتا بر امر طبیعی کبی سویلیه‌بیله‌جکندن آکا « بلیغ » عنوانی ویریلیر . برانسانده بوقوتك حصولی ایسه فطرت صحیحه وخلقت سلیمه اوزره طوغمش اولمسی شرط اولمقله برابر ارباب لسان اره‌سنده مرعی الاجرا اولان اصول مخاطبات واسالیب ترکیانه توفیقاً ترتیب کلام مسلکنه سلوك ایتمکه وبومسلك اوزره ایراد کلام ایله برچوق زمانلر اشتغال ایلمکه متوقفدر . بونك ایچوندرکه اکثر علمانك بو قوتدن نصیبلری اولماز .

دیمك اولدی که لسان ادباده « ذوق سلیم » لفظی « ملکهٔ بلاغت » معناسنده مستعملدر .

بوحالده « ذوق سلیم انکار ایدیله‌مز . چونکه ذوق سلیمی انکار دنیاده اهل لسانك وجودینی انکار دیمك اولوب دنیاده اهل لسانك وجودینی انکار ایسه بالبداهه باطل اولدیغندن اوملکه‌نك وجودینی انکار دخی بالبداهه باطلدر . واقعا میر مومی الیهك دیدیکی کبی ذوق سلیمك نه دیمك اولدیغنی بیلمین عجزه بونی برسلاح اولمق اوزره استعمال ایدرك براثرك حائز حسن اولدیغنی ذوق سلیمك منتخبی اولمسیله، ذوقك سلامتنی‌ده انتخاب ایلدیکی اثرك حائز حسن اولمسیله اثبات ایدرلر وبوصورتله کندیلرینی « دور »، « مصادره علی المطلوب » کریوه‌لرینه دوشورورلر . لکن بویولده‌کی استدلالك بطلانیله « ذوق سلیم » ك بطلانی لازم کلمز . مباحثه هانکی اثرك کوزللکی حقنده ایسه او اثرده‌کی کوزللکك بطلانی لازم کلیر .

١٠ تشرین اول ، ٣١٣

مدافعه ومقابله

کچن هفته ترجمان حقیقت غزته‌سیله « حسن مطلق » و « ذوق سلیم » مسئله‌لرینه دائر بعض مطالعات عاجزانه‌مزی حاوی برمقاله نشر ایتمش وبومقاله‌ده او ایکی مسئله‌نك عائد اولدیغی علوم وفنونه توفیقاً من غیر حد حلنه چالشمش

ایدم . بوایکی مسئله‌یی میدانه قویان ادیب شهیر جناب شهاب‌الدین بك افندی حضرتلری اولدیغندن اولبابده‌کی مطالعات عاجزانه‌مه انك طرفندن جواب ویرلمسنه منتظر ایکن مذکور غزته‌نك کچن جمعه کوننه مصادف اولان نسخه‌سنی آلوب اوقودیغم صره‌ده « هرزمان کوزللکنی محافظه ایدن حسن مطلقده بولندی » سرلوحه‌لی بر ورقهٔ مخصوصه کوزیمه ایلشدی . مقاله‌یی اوقومغه باشلامه‌دن وامضاسنه کوز کزدیرمه‌دن اول مجرد اوسرنامه‌نك دلالتیله بوورقه‌نك یا میر مومی‌الیه ویا انك هم مسلکلرندن بریسی طرفندن یازلمش اولدیغنه حکم ایتدم ایسه‌ده مؤخراً مقاله‌یی اوقویوب برده امضاسنی کورنجه انك کندی مسلکداشلریمزدن برذات فضائل سمات طرفندن یازلمش اولدیغی تعین ایلدی. او ذات معالی صفات بوورقه‌سنده عاجزلرینه دخی برایکی وجهله اعتراض ایتمش اولدیغندن اول امرده او اعتراضلره مدافعه ایدوب بعده مقابله بالمثل قاعده‌سنه رعایةً ورقه‌نك بر قسم مندرجاتنه دائر بعض تنقیدات اجرا ایتمکی دأب مناظره‌یه موافق کوردم .

برنجی اعتراض :

«برأثر حائز حسن ایکن اخیراً برمؤثر دها ایوسنی اصدار ایدر ایسه شمدی حسن مطلق اسکیسندن انتزاع ایله صکره‌کینك ضمننده متجلی اولور دیمکه لزوم یوقدر . زیرا بواثرلر یکدیکرینك جنس ونوعندن اولمیوب بشقه بشقه زمینده ایسه‌لر برکره بونلر بیننده قیاس ونسبت جریان ایده‌میه‌جگندن بونلری موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سخاسیله عمروك حلمنی ، یاخود بردلبرك جلا دغمزه‌سیله اوبردلبرك عذار کلکونی مقایسه ایتمکه بکزر . یوق بونلر ایکیسی بر نقطهٔ نظر نتیجه‌سی وبرزمین محصولی ایسه‌لر ایکنجینك تفوقیله اوکجه‌کی ینه حسندن مفارقت ایتمز . غایتی اولکندن حسن زائل اولمیوب یالکز صکره‌کنده احسنیت تجلی ایدر . بحثمز ایسه احسنیت مطلقه‌ده دکل ، حسن مطلقده‌در . وبینهما بون بعید »

مدافعه

علم منطقده بیان اولندیغی اوزره بحسب الماده دلیل ، بش قسمدر : برهان ، جدل، خطابه ، شعر ، مغالطه . برهان ــ قضایای یقینیه‌دن ، جدل ــ قضایای مشهوره‌دن، خطابه ــ قضایای مظنونه‌دن ویا کندی حقنده حسن اعتقاد اولنور برذات ممدوح‌الصفاتدن صادر قضایای مقبوله‌دن ، شعر ــ نفسك رغبت

ویا نفرت ایده‌جکی قضایادن ، مغالطه ــ یا حقه ویا مشهوره شبیه اولان، یاخود صرف وهم وخیالك ایجاد کرده‌سی بولنان مقدمات کاذبه‌دن ترکب ایدر . بوبش قسم دلیلدن « برهان » عمده اولمقله برابر برینه کوره « جدل »، «خطابه» ایله دخی استدلال جائز ایسه‌ده « شعر » ، « مغالطه » ایله استدلال غیر جائز اولوب انلرله برشیئی اثباته چالشمق عادتا عبث ایله اشتغال قبیلندندر.

بوراسی معلوم اولدقده دیرزکه : صاحب ورقه‌نك « براثر حائز حسن ایکن الخ » دعواسنی اثبات ایچون سرد ایتدکلری « زیرا اکر بواثرلر » دیه باشلایان دلیل بالاده ذکر اولنان ادلهٔ مقبوله‌دن اولمایوب بلکه کندیسیله استدلال، عبث ایله اشتغال قبیلندن اولان واقسام مذکوره‌نك بشنجیسنی تشکیل ایدن مغالطه نوعندندر . چونکه بودلیل ایکی شقلی اوله‌رق تقریر اولنمش وشق اوله کوره بو ایکی اثری موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سخاسنی عمروك حلمنه قیاس کبی اوله‌جغی وشق ثانی‌یه کوره دخی اوکجه‌کینك ینه حسندن مفارقت ایتمیوب غایتی صکره‌کنده احسنیتك تجلی ایتمش بوله‌جغی لزومی کوسترلمشدرکه بریسی، بودلیله سطحی برنظرایله نظرایتدکده « اویله یا، بشقه‌بشقه زمینده یازلمش اثرلر یکدیکرینه قیاس ایدیلورمی ؟ کذلك ایکیسی برزمین محصولی اولدقلری حالده صکره‌کنك تفوقیله اوکجه‌کندن حسن مطلق بالکلیه زائل اولورمی؟ » دیه حکم ایدر ایسه‌ده مؤخراً برده مقالهٔ عاجزانه‌می دقتله مطالعه ایدرك مندرجاتنه وقوف تام حاصل ایتدکده اودلیلك طوغری‌یه مشابه برطاقم مقدمات کاذبه‌دن ترکب بردلیل فاسدالماده اولدیغی، اکلارکه « مغالطه » نك معناسی دخی بوایدی .

فی‌الواقع بو ایکی مقاله یان‌یانه کتوریله‌رك قرائت اولندقده بزم شو سوزمزك حق اولدیغی بلا شك تحقق ایدر ایسه‌ده قارئینی زحمته دوچار ایتمامك ایچون ایکی شقیله برابر اودلیلك فاسدالماده اولدیغنی تشریح وتوضیحه ابتدار ایدیبوردم :

شق اولك فسادی

صاحب ورقه « شق اوله کوره او اثرلرك بیننده نسبت وقیاس جریان ایده‌میه‌جکندن بونلری موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سخاسنی عمروك حلمنه قیاسه بکزر. » دیبور دکلمی ؟

بزده دیرزکه: بوراده زیدك سخاسیله عمروك حلمنه تشبیه ایدیلن شیلر نه‌در؟

بو اثرلرك حسنلرندن فلانلرندن نظری قطع ایله مجرد کندیلریمی، یوقسه حائز اولدقلری حسنلریمی ؟

اکر کندیلری ایسه بو تشبیه ایکی وجهله باطلدر: اولا ــ او اثرلرك کندیلری حقیقةً ویا حکماً جوهر اولوب سخا ایله حلم ایسه عرض اولدقلرندن تشبیه مذکور دائرهٔ عقلدن بالکلیه خارجدر .

ثانیاً ــ بحثمز اثرلرك کندیلرنده اولمیوب حائز اولدقلری حسنلرده اولدیغندن بحثی اثرلرك یالکز کندیلرینه نقل ایتمك قانون مناظره‌نك خارجنه چیقمق دیمك اولدیغی جهتله صاحب ورقه‌نك « قانون مناظره‌یه رعایت اولنمیور » دیه قوپاردیغی فریادلر هپ کندیسنه عائد اوله‌جغنده شك یوقدر . یوق اکر زیدك سخاسیله عمروك حلمنه تشبیه اولنان شیلر او اثرلرك کندیلری دکل‌ده حسنلری ایسه بو تشبیه‌ینه باطلدر. چونکه بحثمز مختلفة الحقایق بر طاقم انواعه شامل اولان «حسن مطلق » ماهیت جنسیه‌سنده اولوب بر ماهیت جنسیه ایسه علم منطقده بیان اولندیغی اوزره کافهٔ انواع وافرادی بیننده مشترك برجزؤ اولدیغندن بشقه بشقه زمینلرده اولدیغی فرض ایدیلن اثرلرده تجلی ایدن « حسن مطلق » آیری آیری شیلر دکللردرکه بریسی زیدك سخاسنه، دیکری‌ده عمروك حلمنه تشبیه ایدیله‌بیلسونده « بو ایکی اثری موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سخاسنی عمروك حلمنه قیاس کیبدر » دیمك صحیح اولسون .

دیمك اولدیکه بو تقدیره کوره‌ده صاحب ورقه موضوع بحثمز اولان « حسن مطلق » ك بر ماهیت جنسیه اولدیغنی و بو ماهیتك بین الانواع والافراد برجزؤ مشترکدن عبارت بولندیغنی دوشونمکسزین یعنی مادهٔ نزاعی تعیین وتحریر ایتمکسزین اعتراضه قالقمش وبالآخره کندی اعتراضنه ینه کندیسنی هدف ایلمشدر .

شق ثانینك فسادی

صاحب ورقه بو شقی تقریرده دییور ایدی‌که: «اکر بو اثرلر ایکیسی‌ده بر نقطهٔ نظر نتیجه‌سی وبر زمین محصولی ایسه‌لر ایکنجینك تفوقیله اوکجه‌کی ینه حسندن مفارقت ایتمز . غایتی صکره‌کنده احسنیت تجلی ایدر . بحثمز ایسه احسنیت مطلقه‌ده دکل، حسن مطلقده‌در.»

بزده دیرزکه : بو شقده‌کی «ایکیسی‌ده بر نقطهٔ نظر نتیجه‌سی وبر زمین محصولی» سوزلرینك دلالتلریله صاحب ورقه‌نك بو اثرلردن مقصدی ادبی اثرلر اولدیغی تعیین ایدییور دکلمی ؟ حالبوکه بز مقاله‌مزده صکره‌کی بر اثر ادبینك اوکجه‌کی بر اثر ادبی‌یه تفوقی ادعاسنده بولنمامش ایدككه او ادعایه بناءً اوکجه‌کینك حسندن مفارقت ایتمامسی وغایة الامر صکره‌کنده احسنیتك تجلی ایلسی لازم کلسونده حدود مناظره‌دن چیقلمش اولسون .

واقعا بن کندی مقاله‌مده بر اثر ادبینك حائز حسن حقیقی اولمسی انجق منسوب اولدیغی قوانینه توفیقاً تألیف ایدلمش بولنمسیله تحقق ایده‌بیله‌جکنی سویله‌دکدن وبونی‌ده ائمهٔ بلاغتك « بر کلامك حسن ذاتی وحقیقیسی انجق فصاحتیله اولوب اوحسنك تعالیسی‌ده کلام مذکورك مقتضای حاله مطابقتیله‌در»[۱] مألنده‌کی رأی وحکملرینه بنا ایلدکدنصکره بعض اثار ادبیه‌دن اوّلجه حائز اولدیغی حسن حقیقی زائل اولوب دیکر آثاره انتقال ایلدیکنی دخی ذکر ایتمش ، بوکاده ویسیلرك، نرکیسلرك بعض آثارینی مثال اوله‌رق ایراد ایلمش ایدم. اکر صاحب ورقه‌نك مقصدی مقاله‌مزك اوجهتنه اعتراض ایتمك ایسه بو بلاشك مندفعدر .

زیرا بو اثرلر طرز تحریر وشیوه‌جه مسلك جدید ادبیمزه همان بالکلیه دنیله‌جك قدر مخالف اولمقله برابر مشتمل اولدقلری الفاظك پك چوقلری‌ده بوکون ادبامز میاننده غیر مستعملدر . بو حالده اوّلجه حائز اولدقلری حسن، مؤخراً کندیلرندن بالانتزاع آثار ادبیهٔ جدیده‌مز ضمننده تجلی ایتمش اولمزمی؟ و « خیر بو اثرلر حسنلرینی حالا محافظه ایتمکده‌درلر » دیر ایسه‌ك علتسز معلولك، سببسز مسببك وجودینه قائل اولمه‌مز لازم کلمزمی ؟ اکر « بو اثرلر کندی زمانلرنده کوزل دکل ایدیلر » دیه اعتراض اولنور ایسه جواباً دیرزکه: خیر بونلر اوزمان حقیقةً کوزل ایدیلر. چونکه بونلر اوزمانك مسلك ادبیسنه تمامیله موافق اوله‌رق یازلمش اولوب کرك طرز تحریر وشیوهٔ افاده‌لری ، کرك الفاظ مندرجه‌لری هر ادیب طرفندن آلقیشلره مظهر اولیورلردی‌که انلره

[۱] خطیب دمشقینك تلخیص نام اثرنده‌کی «وارتفاع شامه الکلام فی الحسن والقبول بمطابقته للاعتبار المناسب الخ » قولنه وبو قوله دائر علامهٔ تفتازانی وسائره‌نك توضیح وتحقیقلرینه مراجعت اولنه .

دائر یازلمش اولان تقاریض عدیده بوکا شهادت ایتمکده‌در. مع هذا بو برمثالدر. مثالده مناقشه ایسه دأب محصلیندن دکلدر . هایدی فرض ایده‌لم که بو اثرلر اوزمان دخی کوزل دکل ایدی . فقط بوندن مدعامزك بطلانی لازم کلمز . مدعامز نه ایدی : بعض آثاردن اولجه حائز اولدیغی حسنك زوالی مسئله‌سی دکلمی ؟ بونك وقوعنده شبهه ایدیلیور . ظن عاجزانه‌مه قالیر ایسه بو مسئله‌ده شبهه اولمیوب اصل شبهه، بر اثرك حائز اولدیغی حسنی محافظه ایده‌بیلمسی مسئله سنده‌در . زیرا بعض مشاهیرمزك دیدیکی وجه ایله لسانلر بر حالده طورمیوب جزئی ، کلی تبدلاته اوغرامقده‌در .

وقتیله مأنوس اولان برکلمه بوکون غیر مأنوس اولدیغی کبی شمدی مأنوس اولان برکلمه‌ده ایلریده غیرمأنوس اوله‌بیلیر. بناءً علیه اکر ویسیلرك، نرکسیلرك اثرلری بوبابده بزه مثال اوله‌مازلر ایسه بزده باقینك ، بهشتینك تیغی بكك :

او دلربا قاردی باشنه مرغك چمنده کل — شبنم صو وارمیدی سحردن قولاغنی
باقی

رشك رویکدن شود کاو کیجه کریان اولدی کیم — سبلمکیله یکمدی پروانه شمعك یاشنی
بهشتی

ساغر عشرت انجاری شکست ایندی فلك — حمدلله صیدی شمدنکری شیطان ایاغنی
تیغی بك

بیتلرینی مثال اوله‌رق کتوره‌بیلیریز . اکر بوده اولمز ایسه معترضمزه قوجه مصطفی پاشا جوارنده کوچك افندی درکاه شریفنده محفوظ اولان تورکجه برتفسیر شریفه مراجعت ایتمسنی توصیه ایدرز ، چونکه معترضمز او تفسیر شریفه مراجعت بیورر ایسه لسانمز اولجه نه حالده ایمش ، شمدی نه حاله کیرمش . بوراسنی کوزیله کوره‌جك و بناءً علیه بعض آثاردن مقدما حائز اولدیغی حسنك زوالنی بلا شك اکلایه‌جقدر . ایشته او تفسیردن سورۀ اخلاص ایله سورۀ کوثر ترجمه‌لرینی نقل ایده‌یورده باقکز .

ترجمۀ اخلاص

« ایت اول تکری بردر . تکری حاجب اولنور سروردر. طوغرمدق طوغلمدق. دقی اولمدق انك یکداشی کیمسه . »

ترجمۀ سورۀ کوثر

« بایق ویردك سکا . اوچماغدغ ایرماق یا چوق خیر پس نماز قیل چلابك ایچون. یعنی بشی ویا بیرام نمازی . دقی دوه بوغازلا بایق دشمن طوتیجی سنی کوجکدر . »

شیمدی بوراده اوچ قیضه واردر :

قضیۀ اولی : « بو ترجمه‌لر هم شمدی هم ، کندی زمانلرنده کوزلدر. »

قضیۀ ثانیه : « بو ترجمه‌لر نه شمدی ، نه‌ده اول کوزلدر . »

قضیۀ ثالثه : بو ترجمه‌لر کندی زمانلرنده حقیقةً کوزل ایدیسه‌ده شمدی کوزل دکلدر . »

هیچ شبهه ایتمیزکه برنجی وایکنجی قضیه‌لری قبول ایده‌میز. چونکه او ترجمه‌لرده کندی زمانلرینه ، کندی ادبیاتلرینه کوره مخل فصاحت برشی اولمدیغی حالده زمانمزه وادبیاتمزه نسبتله بونلرده «غرابت»می ایسترسك ، «تعقید»می استرسك ، هپسی واردر. اویله‌ایسه اوچنجی قضیه‌یی قبوله‌مجبوریت حاصل اولدی‌که مدعامز دخی بوایدی .

اعتراض ثانی

عندالمتکلمین پك‌ده صاغلام اولمیان (لیس فی الامکان ابدع مما کان) قضیه‌سیله تأیید مدعایه احتیاجمز یوقدر . »

مدافعه

بز او قضیه‌یی برمتکلمه قارشو ایراد ایتمش اولسه ایدك اوزمان بلکه بویله براعتراضه محل اولور ایدی . حالبوکه بز اوقضیه‌یی برمتکلمه دکل، بر حکیم ذو فنونه قارشی ایراد ایلمش وبو صورتله هم مدعامزی تأیید ، همده مباحثه‌مزی « وجادلهم . . » امر شریفنه توفیق ایتمش اولدیغمزدن شو اعتراضه محل اولمدیغی اعتقادنده‌یم .

صاحب ورقه‌نك بزه عائد اولان اعتراضلری وبو اعتراضلرك جوابلری بوراده ختام بولمش اولمغله ورقه‌نك دیکر مندرجاتنه دائر طرف عاجزانه‌مدن ایدیلن مقابله دخی بروجه آتی ایراد اولنور .

مقابلهٔ اولی

صاحب ورقه نفس الامر دائمی ولایتغیر اولوب بر اثرك حائز حسن اولمسی امرنده انی اساس ایدنمك لازم کلدیکنی وحتی حسان « رضی الله عنه » ك، متنبینك بعض ابیاتی و « الحکمة ضالة المؤمن » قول شریفی نفس الامرده کوزل اولوب هر عصرده هر یرده ایدی ٔ تداولده رواجدن ساقط اولمدقلرینی وبو حکمته بناءً علمای اصول کتب منزله احکامنده نسخی تجویز ایتدکلری حالده حکمیات عقلیه وغیوبدن اخباره دائر اولانلره نسخك عدم جوازینی تصریح ایلدکلرینی و « اك شاعرانه واك مقبول بیت اك زیاده طوغری اولاندر » قضیه‌سنك حسن مطلقی انکار ایده‌نلره قارشی بر مادهٔ ناقضه اولدیغنی سویله‌مشدرکه بو سوزلرك هر بری برجهتله منقوض ومجروح اولدیغندن انلری برر مسئله صورتنه بالافراغ هر مسئله‌نك جهت منقوضیت ومجروحیتنی کندی ذیلنه درج ایتمکی مناسب عد ایدوب بروجه آتی سوزه باشلایورم .

مسئله : ١

« نفس الامر دائمی ولا یتغیردر »

جهت مجروحیتی

معلومدرکه بر شیئه « شوشی شویله‌در » دیه حکم ایتمك ایچون اولا اوشیئك کندیسنی بیلمك لازم اولدیغندن بوراده دائمیت ولا یتغیریت ایله حکم دخی اول امرده « نفس الامر » ك نه دیمك اولدیغنی بیلمکه متوقفدر .

بوحالده « نفس الامر » لفظنك معناسنی اولا بیلملیده بعده اکر ممکن ایسه کندیسنه اوحکمی ویرملی . شارح مشهور قاضیمیرك علم حکمتدن « هدایه » نام اثرده‌کی حکمتك تعریفنی شرح وتوضیح ایتدیکی صره‌ده تعریف مذکورده‌کی « فی نفس الامر » قیدینی دخی تحقیق ایلدیکی وجهله « نفس الامر » لفظی « کندی » معناسنه اولان « نفس » کلمه‌سیله « شی » دیمك اولان «الامر» کلمه‌سندن مرکب بر ترکیب اضافی اولوب « برشیئك کندیسی » معناسنی مفیددر . بناءً علیه (فلان شی نفس الامرده موجوددر) دنیلدیکی زمان (اوشی نفسنده وار اولوب

انك وارلغی برفارضك فرضنه وبرمعتبرك اعتبارینه تابع دکلدر . یعنی بریسی انك وار اولدیغنی اعتبار ایتسه‌ده ایتمسه‌ده ینه اوشی کندی کندینه واردر) دیمك اولورکه بز لسانمزده بومعنادن (حقیقةً وکرچکدن واردر) دیه تعبیر ایدرز . اویله ایسه (نفس الامر) دیمك (برشیئك کیمسه‌نك فرض واعتبارینه تابع اولمیان نفس وکندی) دیمك ایمش .

شمدی (نفس الامر) ك نه دیمك اولدیغنی اکلادق یا؟ عجبا بوکا (دائمی ولایتغیردر) دیه حکم ایده‌بیله‌جکمی یز؟ شبهه یوق‌که ایده‌میه‌جکز . چونکه بوحکم بدیهی البطلاندر . زیرا بوحکم صحیح اولسه ایدی هیچ برشیئك نفسی وکندی تبدل وتغیره معروض اولمیوب هرشی ابدی ودائمی اولمق لازم کلیر ایدی . حالبوکه (ذات الله وصفات الله) دن بشقه تغیر وتحولدن منزه ابدی ودائمی هیچ برشی اولمدیغی بیاندن مستغنیدر .

مسئله : ٢

« براثرك حائز حسن اولمسی امرنده نفس الامری اساس اتخاذ ایتمك لازمدر . »

جهت مجروحیتی

قارئین کرامك معلوملریدرکه جناب شهاب الدین بك افندی هیچ بر اثر صنعت ویا ادبك نفس الامرده حائز حسن اولمدیغنی ادعا ایتمش، عاجزلریده بودعوانك خلافنی بالالتزام علمای بلاغتك بیانلری وجهله کندی مدعامی اثباته چالشمش ایدم . دیمك اولیورکه براثرك نفس الامرده حائز حسن اولوب اولمامسی اول مسئله ومحل نزاع اولوب طرفیندن سرد ایدیلان ادله هپ اودعوالری اثبات ایچون سرد ایدلمشدر. بوحالده براثرك حائز حسن اولمسی امرنده نفس الامری اساس ایدنمك نصل ممکن اولور ؟ بوندن مثلا « شوأثر نفس الامرده کوزلدر . چونکه اواثر نفس الامرده کوزلدر . » صورتنده برمصادره علی المطلوب یعنی (دور) لازم کلمزمی ؟

مسئله : ٣

« حسان (رضی الله عنه) ایله متنبینك بیتلری و (الحکمة ضالة المؤمن) قول شریفی نفس الامرده کوزل اولدقلری ایچون هر یرده هر عصرده ایدی ٔ تداولده رواجدن ساقط اولمزلر»

جهت مجروحيتى

مناظرمز جناب شهاب‌الدين بك افندى كتب سماويه‌يى بحثدن استثنا ايتمش وحالبوكه « وما ينطق عن الهوى » ايت جليله‌سى منطوقنجـه احاديث شريفه دخى او جمله‌دن معدود بولنمش اولديغندن « الحكمة ضـالة المؤمن » قولى بر حديث شريف اولديغنه نظراً بالطبع بحثمزدن خارجدر . حسان (رضى‌الله عنه) ايله متنبينك بيتلرينه كلنجه هايدى ديه‌لمكه بونلرده نفس‌الامرده كوزلدرلر . فقط بونلرك كوزللكلرينه نه ايله حكم ايده‌جكز ؟ ينه نفس‌الامرده كوزل اولملريله‌مى، يوقسه فصاحت وبلاغتلريله‌مى ؟ هله برنجى احتمال اول مسئله اولديغندن آنى اختيار وقبوله مجـال يوقدر . بو حالده ايكنجى احتمالى اختيار وقبوله مجبوريت حاصل اوليور دكلمى؟ حالبوكه بزم اكاده حقمز يوقدر . زيرا بز او بيتلرك فصاحت وبلاغتلرينى طوغريدن طوغرى‌يه بيله‌ميز. بلكه يا بر كتابده كورمك ويا بر اهل لساندن ايشتمك ايله بيليرز . اويله ايسه « حسان (رضى‌الله عنه) ايله متنبينك شو بيتلرى غايت فصيح وبليغ اولدقلرى ايچون حائز حسن حقيقيدرلر . » ديه نصل حكم ايدرز ؟ حتى بز هنوز كندى لسانمزى، كندى ادبياتمزى بيله لايقيله بيلميورز . نره‌ده قالديكه عرب لساننك ادبياتندن وانلرده‌كه فصاحت وبلاغتدن دم اوره‌لم . بونك ايچون ايدى‌كه بن كندى مقاله‌مده حسن مطلقى هپ كندى آثار تركيه‌مز ميانندە تحرى ايتمش وادبيات تركيه‌مز خارجنـه بر خطوه بيله آتمامش ايدم. چونكه اودائره‌دن خروج حقمه مالك اولمديغمى يقيناً بيليور ايدم . بوكا قارشى « خير بو بيتلرك نفس‌الامرده حائز حسن اولملرينه فصاحت وبلاغتلريله دكل بلكه مأل ومضمونلريله حكم ايدرز » دينور ايسـه بزده جواباً ديرزكه : بالاده ذكر ايتديكم وجهله بو سـوز قوانين لسـانيه‌يى تأسيس ايتمش واولبابده كتبخانه‌لر طولوسى كتابلر تأليفنه همت ايلمش وبوصورتله بتون جهانى على‌الخصوص بالجمله مسلمانلرى كنديلرينه منتدار ايتمش اولان ائمهٔ بلاغتك رأى صواب وحكم حكمت نصابلرينه مخالف بر سوز اولديغندن انى قبولده معذورز . ائمهٔ مشارالیهمك رأى وحكملرينه مخالف بر سـوز سويله‌ملى ، اما هيچ اولماز ايسـه مثلا علامهٔ تفتازانينك مطولنه معادل بر كتاب يازوب ميدانه قويملى .

واقعا بو مضمون مسئله‌سنى ديللرينه طولايارق اولبابده دور در ازسـوز

سـويليانلر آز دكلدرلر . بونلر ظن ايدييورلركه اكر ائمهٔ بلاغتك شـو حسن مسئله‌سـنده‌كى رأى وحكملرينى قبول ايده‌جك اولورلر ايسـه ايستدكلرى مأل ومضمونى افاده ايده‌ميه‌جكلر . حالبوكه اكر بونلر سوز سويلمك خصوصنده اولا مأل ومضمونك دوشونيله‌جكنى ، ثانياً اومأل ومضمونى البته اصوات حيواناتدن معدود اولان الفاظ غريبه وكلمات غير مستعمله قالبلرينه دكل، بلكه بالجمله قارئين ويا مخاطبين نزدنده زبانزد بولنان الفاظ مشهوره وكلمات مقبوله ظرفلرينه افراغ ايتمك لازم كله‌جكنى ومقتضـاى حالده غايت واسع بر ميدان اولوب او ميدان واسعده هر نه‌درلو اولور ايسه اولسون آرزو ايديلان مأل ومضمونى افاده ايتمك ممكن اوله‌جغنى ، بلكه‌ده يرينه كوره وجوب حكمنى اله‌جغنى تأمل ايتسه‌لر ايدى بويله بر ظنده بولنميه‌جقلر وفى‌الحال ائمهٔ بلاغتك «بر كلامك حسن ذاتيسى فصاحتيله واوحسنك تعاليسى‌ده اوكلامك مقتضاى حاله مطابقتيله‌در» مألنده‌كى حكملرينى بلا شك قبوله مسارعت ايده‌جكلر ايدى .

صاحب ورقه ايسـه بو حقايقى بيلن ذوات فضائل سماتدن اولديغى جهتله انك اويله بر فكر وظنه ذاهب اولماسى اقتضا ايدر.

مسئله : ٤

« بونك ايچوندركه علماى اصول كتب منزله احكامندن نسخى تجويز ايتدكلرى حالده حكميات عقليه‌يه وغيوبدن اخباره دائر اولنلرنده نسخك جائز اولمديغنى تصريح ايدييورلر . »

جهت مجروحيتى

بو مسئله ايكى جهتله مجروحدر . اولا ـ اوت ، علماى اصول محل نسخك حكم شرعى فرعى اولديغنى سويلديلر و « حكم » قيديله اخبار ماضيه ويا حاليه ويا استقباليه‌دن ، « شرعى » قيديله‌ده احكام عقليه وحسيه‌دن ، « فرعى » قيديله دخى احكام اصليهٔ اعتقاديه‌دن احتراز ايلديلر . فقط « بونلرده نسخك جائز اولماسى حائز حسن ذاتى ومتضمن حسن نفس‌الامرى اولدقلرى ايچوندر » ديمديلر . بلكه حق باريده محال اولان كذب وياجهلى مستلزم اولديغى ايچون بونلرده نسخ جائز دكلدر . » ديديلر .

ثانياً ــ احكام فرعيه دخى حسن ذاتى وحسن نفس‌الامرى بولنديغندن انلرده‌ده نسخك جائز اولماسى لازمكلور ايدى .

اما بوكا مقابل « خير ، احكام فرعيه‌ده حسن نفس‌الامری وحسن ذاتی يوقدر » دينله‌جك اولورايسه بزده‌اصول كتابلرنده‌كی « مأموربه » فصلنی ارائه ايله اكتفا ايدرز .

مسئله ٥

الك شاعرانه بيت والك مقبول سوز الك زياده طوغری اولاندر

جهت مجروحيتی

بو مسئله‌ده ايكی وجهله مجروحدر : اولا ــ بحثمز ادبی‌اولوب ادبا ايسه ــ بالاده ذكر اولنديغی اوزره بر كلامك حسن ذاتيسنه صدقنی ، قبح ذاتيسنه‌ده كذبنی علت وسبب قيلمديلر . بلكه فصاحتنی حسن ذاتيسنه، عدم فصاحتنی‌ده قبح ذاتيسنه علت وسبب اولمق اوزره بيان ايدوب صدق وكذب جهتيله حسن وقبحنی علمای اخلاقه ترك‌ايلديلر. بونك ايچون دكلميدركه « احسن‌الشعرا كذبه » قضيه‌سی بينلرنده « مثل سائر » حكمنی آلمشدر .

ثانياً ــ بيتك الك شاعرانه‌سی وسوزك الك كوزلی الك طوغريسی اولسه ايدی مثلا « صدقله ديكله برادر سوزمی . ازميرك چوقدر بلاشك اوزومی » بيتی الك شاعرانه بيت و « ير اياغمزك آلتنده‌در » و « آتش ياقيجيدر » كبی حسه مستند سوزلر دخی الك كوزك سوز اولمق لازم كلير ايدی . حالبوكه بو كبی بيتلره وبو كبی سوزلره كمسه علويت واحسنيت اسناد ايتمز . هر كس بونلری عادی شعرلردن ، عادی سوزلردن عد ايلر .

مقابلهٔ ثانيه

صاحب ورقه حسن مطلق مسئله‌سنده بروجه بالا مقالهٔ عاجزانه‌مه اعتراض ايتدكدنصكره « ذوق سليم » مسئله‌سنی اله آلمش وبو مسئله‌ده جناب شهاب‌الدين بك افندی جانبنه تحويل كلام ايتمش وانی دخی ينه نفس‌الامره بالابتنا اثباته قالقشمش ايسه‌ده او مسئله اوجه طرف عاجزانه‌مدن اصلا سوز كوتورمز برصورتده حل‌ايدلمش اولديغندن آرتق صاحب ورقه‌نك اكا دائر سوز سويله‌مسی بلا فائده تطويل مقالدن بشقه بر شی اولمديغنی بيان ايله ختم كلام ايلرم .

١٠ تشرين ثانی ١٣١٢

حكمت تفاوت خلقت

بعض افكار جديده اربابی « اكر بو كائنات صفات كماليه‌يی مستجمع بر ذات واجب‌الوجودك اثر صنعی اولسه ايدی ، بين‌المخلوقات مشاهده ايتديكمز شو تفاوت وتغاير بولنمازدی . مثلا انسانلرك كيميسی زنكين ، كيميسی فقير ، كيميسی ذكی ، كيميسی غبی ، كيميسی عالم، كيميسی جاهل اولماز وبو عدم انتظام عالمده كورولمز ايدی . زيرا عدالت الٰهيه بونلرك هرخصوصده مساوات اوزره اولملرينی اقتضا ايدر . » ديه خلقتده‌كی بو تفاوت وتغايری عالمده حسن انتظام اولمديغنه وبناءً عليه بتون مكوناتك انجق آثار طبيعيه‌دن عبارت بولنديغنه بر دليل ، بر برهان قيلمشلر ايسه‌ده انلرك بو دليللری ، بو برهانلری باطل اولمغله بروجه آتی ايضاحنه ابتدار اولنور :

بر كره طبيعت نه‌در ؟ اولا انی بيله‌لم‌ده‌بعده انك خالق كائنات ومؤثر مكونات اولوب اوله‌ميه‌جغنی تأمل ايده‌لم :

طبيعت ، « بر جسمك مابه‌الكمالی اولان قوتيدر » ديه تعريف اولنمشدركه بوبابده سرد ايديلن تعريفلرك الك طوغريسی دخی بودر .

شو تعريفدن آكلاشلديغنه كوره « طبيعت » دنيلن شی عادتا « الوان » و«طعوم» وسائره كبی اعراض قبيلندن اولوب اعراض سائره كندی‌وارلقلری ايچون بهمه حال قائم اوله‌جقلری وحلول ايده‌جكلری اجسامه نصل محتاج ايسه‌لر « طبيعت » ده كندی وارلغی ايچون قائم اوله‌جغی ، حلول ايليه‌جكی بر جسمه اويله‌جه محتاجدر .

شمدی تأمل ايده‌لم : عجبا بر شيئك كندی وجودی ايچون محتاج اولديغی ديكر بر شیء ياراتمش اولمسی قابل اوله‌بيليرمی ؟ شبهه يوق كه اوله‌ماز . اويله‌ايسه بو كائناتك ، انجق آثار طبيعيه‌دن عبارت بولنديغنه دائر سرد ايديلن دليلك بطلاننده دخی شك يوقدر . بزم بو بيانمزدن عالمده طبيعتك وجود وتأثيرينی انكار ايتديكمز اكلاشلمسون . بز طبيعتك كرك وجودينی ، كرك تأثيرينی انكار ايتمز. زيرافنون طبيعيه‌نك دلالتندن صرف نظر ايتسه‌ك بيله كتاب الٰهی بزه‌بو عالمده هر شيئك بر سببه مربوط بولنديغنی، سببسز بر شيئك ساحهٔ وجوده كليه‌جكنی بيلديرمش اولديغندن هر جسمده بر قوهٔ كماليه‌نك وجودنی واوقوت

سبیله او جسمه مناسب بر خاصه‌نك ، بر اثرك آندن ظهورینی هرکسدن اول اعتراف وتصدیق ایدرز . شو قدرکه بز طبیعتك او تأثیری اجراسنه « عادة الله » نامنی ویریرزکه موافق عقل وحکمت اولان دخی بودر .

بو مسئله‌یی برازده شویله ایضاح ایده‌لم : طبیعت ، شعور وادراك ، اختیار واراده کبی صفات عالیه‌دن خالی بر قوتدن عبارت اولوب بو مقوله شیدن ظهور ایده‌جك شی ایسه انجق اثر واحد اولمق لازم کله‌جکندن اکر عالمده مؤثر حقیقی طبیعت اولسه ایدی شو تنوعات لاتحصا ومکونات بی انتها حصوله کلمیوب عالم شیء واحددن عبارت قالور ایدی .

بناءً علیه مخلوقات آره‌سنده‌کی تفاوت وتغایر مسئله‌سی نفی مانعه‌دکل بالعکس هم وجود باری‌یه برهان همده بو عالمده مدار حسن انتظام وسبب قوام عالمدر . زیرا حق تعالی‌نك هر فعلی مطلقا بر حکمت وبر مصلحته مستند اولدیغندن ، حتی هر فعلی عین حکمت وعین منفعتدن عبارت بولندیغندن بو تفاوتك دخی بر طاقم حکم ومصالحه مستند اولدیغی ، یاخود عین حکمت وعین منفعتدن عبارت بولندیغی وجوه آتیه ایله دخی ثابتدر :

اولا : معلومدرکه تفاوت وتغایر اولمدقجه تعدد وتنوع دخی اولماز . بناءً علیه اکر بین المخلوقات تفاوت وتغایر اولمسه ایدی ، تعدد وتنوع حصوله کلمز وبو تقدیرده حیرت بخشای عقول اولان شو تنوعات بی نهایه وتکونات بی غایه وجود پذیر اولمز ایدی .

ثانیاً : نسق واحد اوزره اجرای تأثیر ایدن وآثارنده مقتضاسی اصلا تبدل وتغیر ایتمین بر مؤثری ، طبیعتدن بشقه بر شیئه حمل ممکن اولمیه‌جغندن اکر بین الاشیا تفاوت وتغایر بولنمسه ایدی ، عالمك بر حکیم متعال وبر خدای لایزال طرفندن خلق وایجاد بیورلمش اولدیغنه عقول ناس بر یول بوله‌ماز ایدی .

ثالثاً : اکر بو تفاوت وتغایر اولمسه ایدی ، بقای نظام عالم قابل اوله‌ماز ایدی . از جمله انسانلر از هر جهت مساوات اوزره یارادلمش اولسه ایدی ، بربرینه معاونت ایتمیه‌جك ویکدیکرینك خدمت وصنعتندن استفاده ایلیه‌میه‌جك وبو حالده نوع بشر بقا پذیر اوله‌مایه‌جق ایدی .

ایشته بو کبی حکم ومصالحه مبنی جناب حق مخلوقات سائره کبی انسانلری

دخی صور مختلفه واحوال متغایره اوزره یارادوب هربرینی بر درلو فضیلت وصنعته مظهر قیلمش وبعده « بر وتقوی اوزره بربریکزه معاونت ونصرت ایدیکز » مآلنده بر آیت جلیله ایله انسانلرك یکدیکرندن نصل استفاده ایده‌جکلرینی ونه یولده تشکیل مدنیت ایلیه‌جکلرینی بیانه دخی عنایت بیورمشدر .

جناب حق شو آیت کریمه‌سنده « تعاونوا » امر شریفنی مطلق ذکر ایتمیوب « بر » و « تقوی » لفظلری ایله تقیید بیورمش اولدیغندن بو لفظلرك معانیٔ شریفه‌لرینی بر وجه آتی اتیان ایلیه‌لم :

« بر » طاعات واعتقاداتك کافه‌سنه شامل بر اسم اولوب « لیس البر .... » آیت کریمه‌سنده بیان بیورلدیغی اوزره حضرت مولایه ، یوم آخرته ، ملائکه‌یه ، انبیایه ، کتب سماویه‌نك جمله‌سنه ایمان ، اقربا وایتامه ، فقرا وبیچارکانه انعام واحسان دخی اوجمله‌دندر .

« تقوی » لفظ شریفنه کلنجه بوده معانیٔ آتیه‌ده مستعملدر :

١ — تقوی ، معاصیدن نفسی حفظ ایتمك اولوب اوده بالجمله محرمات وبعض مباحاتی ترك ایله حاصلدر . نته‌کیم حضرت ابن عباس (رضی الله عنهما) « متقی ، کبائردن وبالجمله فحشیاتدن کندیسنی حفظ ایدن کیمسه‌در » بیورمشدر . تقوی ، وقایه ، اتقا هپ حجز ومنع معناسنی متضمن اولوب « متقی » اولان کیمسه دخی او امر آلهیه‌یه امتثال ونواهیدن اجتنابی ، کندیسیله عقاب آلهی آره‌سنده بر حاجز ومانع کبی قیلدیغی ایچون بونامی المشدر . حضرت علیدن مروی اولان [اذا اشتد البأس اتقینا برسول الله صلی الله علیه وسلم] حدیث شریفی دخی « محاربه کسب شدت ایتدیکی زمان بزهپمز رسول اکرمی کندیمزه حاجز ومانع قیلارز . یعنی جمله‌مز انك زیر جناح مستلزم الفلاحلرینه التجایه مجبور اولورز » مآلنده‌در .

٢ — تقوی ، معصیته اصراری ، عبادت وطاعته اغتراری ترك ایتمکدن عبارتدر .

٣ — تقوی ، جناب حقك برقولنی نهی ومنع ایلدیکی یرلرده کورمه‌مسندن عبارتدر .

٤ — تقوى ، بتون حركات ومعاملاتنده رسول اکرم واصحابنه اقتدادر .

تقوى، بالجمله معانيسيله « ان الله يأمر بالعدل والاحسان ......» آيت جليله‌سنك احكام منيفه‌سنده داخلدرکه انسانی او خصلت ممدوحه‌یه سوق ایدن واکا ملازمت ایتدیرن شی دخی جناب حق ورسولنی وکتیردیکی احکامی لايقيله بيلمکدن، جناب حقه ورسولنه کمالیله محبت وانلردن خوف ایلمکدن منبعث اولمش ونفسده رسوخ بولمش بر ملکه وبر قوتدن عبارتدر . بو حالده ایت کریمه‌نك موضحاً معنای شریفی :

« ای مؤمنلر ، سزه بیلدیرمش اولدیغم اعتقادات مقبوله‌یی ایمانه، واقربا واجانبدن محتاج معاونت اولنلره انعام واحسانه، وبالجمله محرماتی ترك ایله اثر رسول واثر اصحابه اقتفا واقتدایه مسارعت ایدیکز » دیمك اولور جناب حق بالجمله مؤمنین وموحدینی، قران کریمك بو کبی احکام عالیه‌سنی اجرا وایفایه موفق بیورسون آمین .

٩ شباط ، ١٣١٣

واسطهٔ مدنیت ولسان عربی

انسان خلقةً مدنی اولدیغندن بنی نوعیله مشارکت ویکدیکرینه معاونتسز یاشامسی قابل اولمدی . بو مشارکت ومعاونتده ذهنده تصور ایدیلن برمعنانی، برمقصدی باشقه‌سنه اعلام وتفهیم صورتیله حاصل اولدی . بو اعلام وتفهیمه‌ده انجق لفظ وکلام واسطه اولمق اقتضا ایتدی .

چونکه لفظ اعراض سیاله قبیلندن اولمغله هم قرار وثباتدن، کلفت وازدحامدن آزاده، هم‌ده محل مطلوبه ایصالی ایچون بدندن خارج مواد وآلاندن وارسته‌در.

ایشته بونك ایچون انسان قدرت فاطره‌نك کندیسنه احسان بیورمش اولدیغی الات بدنیه‌سیله حروفاتی یکدیکرندن فرق ایتدیره‌رك استعمالات الفاظه حسب الخلقه مجبور اولدی .

انسانك بویله الفاظ واسطه‌سیله کندی تصورات وادراکاتنی باشقه‌سنه اعلام وتفهیم ایسه حروفات والفاظی وجوه مختلفه وانواع متفرقه اوزره بالترکیب هر لفظی برمعنی لفاسنه وضع وتعیین سببیله حصوله کلدی وبو وضع وتعیین‌ده اشیای سائره‌ده اولدیغی کبی بالتدریج وجود بولدی .

معنی اداسنه لفظ تعیینی اولا امور ضروریه وعادیه‌دن باشلادی. بعده مرور زمان ایله اکثر معانی الفاظ ایله افاده ایدیلیر برحاله کلدی . حتی افاده واستفاده خصوصنده الفاظ ایله تفهیم مرام مسلکی عادتا بر طریقت مشهوره حکمنی آلدی . دها صکره‌لری نوع بشر بالتکثر اطرافه انتشار ایتدکده مکانلرینك، زمانلرینك ، مزاجلرینك اختلافیله السنه‌یه دخی اختلاف عارض اولدی . بو جهتله انواع الفاظی انواع معانی‌یه وضع وتعیین خصوصنده طوائف تشعب وامم تنوع ایتدی. هرقومك لغتی دیکرینك لغتنه، حروفی حروفنه ، ترکیبی ترکیبنه مخالف اولدی . هرطائفه کندی الفاظ ولغاتیله کندی مدنیتنی تشکیل ایلدی . ایش یالکز بونکله‌ده قالمدی : لغات اوائلده ثقلت والتباس کبی شیلر موجود اولدیغی حالده مؤخراً الفاظك معانی اداسنه وضعنده حکم ومصالحه ، نکت ومزایایه رعایت اولندیغی کبی الفاظك کندیلرنده خفت، سلامت، عذوبت، طرح ثقلت، دفع التباس وسائره کبی امور مستحسنه‌یه دخی رعایت ایدلدی. بو خصوصده قوم عرب بالجمله اقوامه تقدم ایتدی . زیرا الك چوق اعتبارات عجیبه‌یی، حکم لطیفه‌یی، نکت دقیقه‌یی حائز اولمق خاصه‌سی انجق لسان عربده کورلدی . بونك ایچون لسان عرب السنهٔ موجوده‌نك احسنی ، بیان وافاده جهتیله اوسعی اولدی .

بو لغت غریبة الشان وبدیعة البرهانده ارباب بلاغتك کثرتی واولسان لطافت بیانده مسابقه‌یه کیریشن شهسواران اصحاب براعتك وفرتی دخی شو مدعامزك بداهت مرتبه‌سنده بولوندیغنه شهادت ایلدی .

بلغای عرب بلاغتده حد اعجازه قریب شعرلر ، قصیده‌لر تنظیم وبونلری کعبهٔ معظمه‌یه تعلیق وانلره سجده ایدرلرایدی . اکر ید اعجاز (قرآن کریم) -

بونلری تعلیق اولندقلری یردن ایندیرمه‌مش اولسه‌ایدی احتمالکه انلر، شمدی‌یه قدر مسجود انام اوله‌رق اوراده قاله‌جقلر ایدی .

فی‌الواقع عربلرك یکانه مدارافتخاری فصاحت و بلاغت اوزره سوز سویله‌مك، انشاد شعر ایتمك ایدی . هرسنه (سوق عكاظ) ده جمع اولورلر واوراده بلیغانه، فصیحانه شعرلر، خطبه‌لر انشاد وانشاسی خصوصنده مسابقه‌یه کیریشورلر ایدی . شعرایه ، خطبایه هرکسدن زیاده حرمت ورعایت ایتمك وعلی‌مراتبهم آنلره جائزه‌لر ، عطیه‌لر ویرمك عربلرجه هرزمان ، هریرده عادت حکمنی آلمش ایدی ؛ بالخاصه مذکور پنایرده برنجیلکی احراز ایدنلری فوق‌العاده تعظیم وتلطیف ایدرلر ایدی . بوسایه‌ده ایدی‌که لسان عرب رسیدهٔ حد کمال اولدی . نته‌کیم اولسان اوزره تدوین اولنوب الحالة هذه المزده موجود اولان کتب عربیه دخی لسان مذکورك واصل مرتبهٔ کمال اولدیغنه دلالت ایدر .

مثلا عربجه یازلمش بر اثر ادبی‌یی باشدن اخرینه قدر مطالعه ایتدیکمزده مجازات رقیقه ، کنایات دقیقه واستعارات لطیفه‌سیله نیجه مضامین عالیه افاده ایتدیکنی کوردیکمز حالده او، یوزلرجه صحیفه‌لر میانده لغات‌اجنبیه‌دن برلغته بیله تصادف ایتمیورز . آثار فنیه‌یی‌ده همان عینی صورتده کوریورز . حالبوکه بویله بر مزیت وفضیلته مظهر اولمش برلسان دها بیلمیورز . لسان عربك بو درجه ترقی وتعالی ایتمش اولمسنك حکمتی‌ده مؤخراً قرآن معجزبیانك اولسان اوزره انزالیله تظاهر ایلدی . چونکه برنبینك منسوب اولدیغی قوم نزدنده اك مقبول واك‌معتبرصنعت نه‌ایسه او نبی‌یه احسان بیوریله‌جق معجزه‌نك‌ده اوصنعت جنسندن اولمسی مقتضای حکمت اولدیغندن جناب حق اولا قوم عربه لسان استعداد فوق‌العاده‌سنی ویردی ، او لسانی مرتبهٔ کماله ایردیردی ؛ فصاحت ، بلاغت اوزره سوز سویله‌مکی انلره برنجی صنعت وفضیلت اوله‌رق قبول ایتدیردی . بعده ایچلرندن رسول اکرم حضرتلرینی عمومه بعث وارسال وذات رسالتپناهیلرینه قرأن بلاغت عنوانی برمعجزهٔ ابدیه اولمق اوزره احسان وانزال بیوردی .

ایشته اوزمانلر لسان عرب رسیدهٔ حد کمال اولدیغی ایچوندرکه تا اووقتدن شمدی‌یه قدر فصاحت وبلاغتده شعرای اولین وادبای متقدمین مرتبه‌سنه‌واران اولمدی . بتون علما وادبا مباحث ادبیه‌ده انلرك سوزلریله استشهاده مجبور

اولدیلر . ینه بونك ایچوندرکه دین مبین ایله تدین وشرف اسلام ایله تشرف ایدن اقوام سائره‌ده دخی اولسانك وسعت ولطافتنه حیران اولوب آنی تحصیله وحتی کندی لسانلرینه بیله ترجیحه کمال شوق وجدانی ایله مسارعت ایتدیلر .

فقط حیفا که شمدیلرده بلاد اسلامیه‌نك برچوغنده اولدیغی کبی بزلرده دخی اولسان متین‌الارکانه اوقدر اهمیت ویرلمز اولدی . علی‌الخصوص بزلره لسان عربی تحصیل ایتمك واجب اولدیغی حالده بوجهت بعضلرمزك همان خاطرلرندن محو اولوب کیتمك درجه‌سنه کلدی . اوت، لسان‌عربی تحصیل‌ایتمك بزلره برقاچ جهتله واجبدر .

اولا : بر قومك مادی ومعنوی سبب حیات وباعث نجاتی دین واخلاق اولوب بزم لسان دین ولسان اخلاقمز ایسه عرب‌لسانیدر .

ثانیاً : لسانمزه ترجمه ایدلمش اولان فنون حاضره‌نك اکثر اصطلاحاتی الفاظ عربیه‌دن متشکلدر .

ثالثاً : لسانمز ترك ، عرب ، عجم لغتلرندن مرکب بر لسان عذب‌البیان اولوب بولسان ظرافت عنوانك رکن اعظمنی تشکیل ایدن شی ایسه لغات عربیه‌در . بونك ایچوندرکه بوکون اسملرینی کمال حرمتله یاد ایتدیکمز علما وادبامز بیوکلك نام مبجلنی هپ اولسان عربه وقوفلری سایه‌سنده المشلردر .

رابعا : حکومت ابد مدت عثمانیه‌مز زیر جناح مستلزم الفلاحلرنده بولنان اهالیٔ اسلامیه اقوام مختلفه‌دن متشکل اولوب عمومیتی اعتباریله بونلرك مقام خلافت عظمایه کمال صدق وانقیادلری ایسه انجق دین نقطهٔ نظرندن اولدیغندن شبهه یوقدرکه ممکن مرتبه اولسان دینك تحصیل وتوسیعی مسلمانلرك مقام مقدس خلافته اولان هم رشتهٔ انقیاد وصداقتلرینی تحکیم، هم‌ده یکدیکرینه اولان محبت واخوتلرینی تقویه ایلیه‌جکدر . فاعتبروا یااولی‌الابصار .

١٩ شباط، ٣١٣

حامیٔ مدنیت

لفظ ولسان واسطه‌سیله انسانلرك تشکیل مدنیت ایتمش اولدقلرینی کچن هفته نشرینه متجاسر اولدیغم « واسطهٔ مدنیت » عنوانلی مقالهٔ عاجزانه‌مده بیان

ایلمش ایدم . شو صورتله حصوله کلمش اولان بر مدنیتك نه ایله بقا بوله جغنی، نه شرط ایله « مدنیت صحیحه » حکمنی آله بیله جکنی بیان دخی مناسب اولمغله بوکا دائر من غیر حد برایکی سوز سویلهمك ایستهیورم .

بر مدنیتك دوام و بقاسی و « مدنیت صحیحه » حکمنی المسی، علم و معرفت، صنعت و تجارتله حصوله کله بیله جکی همان هر کسجه معلوم و مسلمدر . فقط بو علمك، بو معرفتك، بو صنعت و تجارتك ده بر دیانت سماویه واخلاق عالیه یه مقارنتی ده شرط اعظمدر . زیرا مدنیتك خلاصهٔ معناسی « تعاون و تناصر قاعدهٔ اساسیه سنه بالابتنا تشکیل هیئت و تنظیم قومیت » دیمك اولوب بو ایسه او هیئت افرادی میاننده اخوت صحیحه یی و مودت دائمه یی مقتضی بر رابطهٔ قویه نك وجودینه توقف ایدر که اوده انجق دین واخلاقدن عبارتدر .

« اوروپا اهالیسی، دین واخلاقه اوقدر اهمیت ویرمدکلری حالده بوکونکی ترقیات مادیه لری بتون جهانی دوچار حیرت ایدییور . اگر مدنیتك کرك بقاسنده، کرك تعالیسنده دین واخلاقك مدخلی اولسه ایدی انلرده بو ترقیات کوریلهمز ایدی .» طرزنده بر اعتراض درمیان ایدیلیر ایسه بو اعتراضه ایکی وجهله جواب ویریلیر :

اولا : اوروپانك شو ترقیاته نائل اولمسی یالکز علوم و فنون سایه سنده دکلدر . دین واخلاقك ده انده دخلی کلیسی واردر. زیرا اگر افراد اهالینك بر برینه اخوت جدیه و محبت قویه لرینی موجب اولان او رابطهٔ سماویه انلرده اولمسه ایدی، شو کوردیکمز ترقیاته نائل اولملری شویله طورسون، قرون ماضیه اقوامی کبی انلرك ده هرج و مرج اوله جقلری محقق ایدی .

ثانیاً : اگرچه علوم و معارف و صنایع سایه سنده اوروپا اهالیسی بوکون ترقیات مادیه نك اوج بالاسنه ارتقا ایتمشلر کبی کورینیورلر ایسه ده ارباب حقیقت نزدنده بو ترقیاتك، بو مدنیتك اصلا دکری یوقدر . زیرا اوروپاده بر مدت محدوده دن بری مبنای متین مدنیت اولان « تعاون و تناصر » قاعده سنه سوء اخلاق نتیجه سی اوله رق خلل طاری اولمه یه باشلامش اولدیغندن قریباً و اساس قویمك بالکلیه محویله و احتراصات شخصیه نك هرشیئه غلبه سیله سو ترقیاتك بالطبع مدهش بر تدنیانه تحول و انقلاب ایلیه جکی دخی امر ضروریدر . بناءً علیه علوم و معارفك، صنایع و تجارتك ترقیات مادیه یه مدار کلیسی اولمقله برابر جمله سنك ده بر دیانت سماویه و اخلاق عالیه یه مقارن بولنمسی بهمه حال لازمدر . اوروپاده دینسزلك مسلکی هنوز توسع ایده مه مش اولدیغندن

شمدیلك اوقدر تأثر کوسترمیور . هله برازدها توسیع دائره ایتسون ده باقیکز اوزمان اوروپا اهالیسی نه حاله کیره جکدر . نوع بشری مرتبهٔ علیای انسانیتدن درکهٔ سفلای بهیمیته تنزیل ایدن بر مسلك سقیمك مدنیت عالیه، ترقیات صحیحه ایله ائتلافی قابلمیدر ؟

بو مسئله یی بر درجه دها توضیح ایچون مشاهیر حکمای اسلامیه دن بر ذاتك سوزنی خلاصةً نقل ایده لم، باقیکز او ذات نه دییور :

دینسزلر کندی افکار سقیمه و مقاصد فاسده لرینی ترویج ایچون مختلف صورتلرده، مختلف اسملرده ظهور ایدرلر. بعضاً صفت حکماده کورینه رك یکدیکرینه « حکیم » عنوانی ویریرلر، بعضاً ده سیرت امراده ظهور ایدرك کندیلرینی (رافع ظلم)، (دافع جور) اسملریله تسمیه ایدرلر . احیاناده کسوهٔ عرفاده کورینه رك کندیلرینك دقایق اموری عارف و حقایق اشیایی کاشف زمرهٔ عارفیندن اولدقلرندن بحثله کویا اذهان ناسی خرافاتدن تطهیره و عقول بشری انوار معارفله تنویره ساعی بولوندقلری دعواسنه جرأت ایدرلر . بعضاده حامیٔ ضعفا و محب فقرا صورتنه بالتمثل بر طاقم ساده دلانی محال اندر محال امیدلر ایله اغفال و اکثریا دعوای نبوته بیله اجتسار و شوقدر وارکه بیلدیکمز متنبیلره بکزه میوب بونلر کندی دعوالرینی بشقه بر طرز و صورتده اظهار ایدرلر . بو دینسزلر نه صورتله بولنورلر ایسه بولنسونلر، نه طرزده کورینورلر ایسه کورینسونلر و هانکی ماتده ظهور ایدرلر ایسه ایتسونلر کندی ملتیه قومیه لرینه بر صدمهٔ شدیده و میوهٔ ملیه لرینه بر آفت مهلکه درلر . اقوال مزخرفات اشتماللریله قلوب ذی حیاتی جریحه دار و آرای فاسده لری ایله ارواح کائناتی بر سم قاتله کرفتار ایدرلر. دین واخلاق ایسه هر بری وجود امتك بر رکن متینی و هیئت اجتماعیه نك بر عماد قویمی و مدنیت صحیحه نك بر اساس محکمی اولان اعتقادات ثلاثه یی اصحابنه بخش ایتمکده بولندیغندن انسانیت و مدنیته خادم اولوب انلری الی ماشاالله حفظ و حمایه ایدر. دینك کندی اصحابنه بخش ایتمکده اولدیغی او اعتقادات ثلاثه بر وجه آتیدر :

عقیدهٔ اولی :

« انسان ملك ارض واشرف مخلوقاتدر »

شو اعتقاد ایله متصف اولان کیمسه شبهه یوق که خصلت و طبیعت بهیمیه دن تجرد و صنف حیوانیه دن شدیداً تنفر ایدر . بو نفرتی تشدد

ایدنجه البته عالم شهوانی ونفسانیدن عالم عقلی وعرفانی یه صعود ایدرك حصص مدنیه‌دن بر حصهٔ عظیمه‌یه نائل ومدنیت فاضله اربابی عدادینه داخل اولور وصکره قواعد حقانیت واصول عدالت اوزره ادامهٔ حیات واجرای معاملات ایلرکه دنیاده سعادت انسانیه‌نك مرتبهٔ غایه‌سی ،علما وحکمانك ارزوی یکانه‌سی دخی بودر .

بناءً علیه اعتقاد مذکور انسانی معیشت سفلیه وصفات دنیه‌ده حیوانات وحشیه‌یه مشابهت ومشاکله‌دن ، سباع وبهائم آسا یکدیکریله مخاصمه ومجادله‌دن الك بیوك مانع واك شدید دافع اولدیغی کبی نفوس بشریه‌یی انواع رذائلدن تهذیب خصوصنده دخی الك قوی عاملدر .

بو اعتقاد ایله متصف اولمیان وبناءً علیه کندیلرینی حیوانات خسیسه ایله مساوی عد ایله‌ین دینسزلره باقیلیر وکندیلرندن صدور ایدن انواع رذائله دقت ایدیلیر ایسه شو مدعامزك صحت وحقیقتنه بلاشك حکم ایتمك لازم کلیر .

عقیدهٔ ثانیه :

«دنیاده دین حق انجق بر اولوب بشقه‌لری ایسه جهل وضلالدن عبارتدر »[*]

بو اعتقاد ایله‌ده متصف اولان ارباب دیانت بالطبع کندی قوملرینك اشرف اقوام اولدیغنه یقیناً حکم ایده‌جکلرندن بو حکملری باطل اولمامق ایچون البته اخلاق فاضله‌یی؛ صفات عالیه‌یی ؛ عقلیه اولسون، نفسیه اولسون، دنیویه اولسون، اخرویه اولسون، کافهٔ مزایای انسانیه‌یی احراز خصوصنده ملل سائره‌یه تقدمه غیرت ، خارجدن کله‌جك بر ذلت وحقارتی‌ده ال برلکیله دفعه صرف همت ، بر عزت ومزیتی باشقه‌سنده کورمك ایسته‌میوب هر شیئك اعلا وافضلنی دخی کندی ملتلرنده رؤیته بذل مقدرت ایدرلرکه انسانی تحصیل علومه، توسیع فنونه، تکثیر تجارته ، اختراع صنعته وبناءً علیه تحکیم ملیت وتقویهٔ مدنیته بوندن دها زیاده سائق بر قوت اولماز .

عقیدهٔ ثالثه :

« انسان بو عالم فانیدن دها واسع ، دها عالی بر عالمه لایق اوله‌جق کمالاتی استحصال وبو واسطه ایله مدتی قلیل، وکدورتی کثیر اولان وبیت احزان ومقر آلام

[*] تعدد حق بالبداهه باطل اولدیغندن هر صاحب دینك بو اعتقاده سالك اولمسی البته لازمدر .

اطلاقنه شایان بولونان بو عالم سفلیدن او عالم علوی‌یه انتقال ایلمك ایچون کلمشدر . »

بو اعتقاد ایله‌ده متصف اولان بر صاحب وجدان شبهه یوق که جوهر عقلنی علوم نافعه ومعارف صافیه ایله تنویره ، کندیسنی جهل نادانی نقیصه‌سندن تخلیصه وکندیسنه هر بری بر ودیعهٔ الهیه وبر عطیهٔ سبحانیه اولان قوای عالیه، مدارك عقلیه وخواص جلیله‌سنی ماخلق لهنده استعماله وبو سایه‌ده حسب الخلقه طبعنده مرکوز بولنان کمالاتی عالم خفادن عالم ظهوره ، درجهٔ قوه‌دن مرتبهٔ فعله اخراجه سعی وغیرت ایدر .

کذلك بو اعتقاد ایله تزین ایدن بر مرد عاقل نفسنی تذهیبه ورذائلدن تطهیره زیاده اهتمام ایده‌جکندن شبهه یوق که وجوه مشروعه اوزره کسب اموال‌ه سعی ایدرك هر معامله‌سنده خیانت صرفه‌دن ، اکاذیب محضه‌دن، ابواب رشوتدن اعراض وخلقه قارشی تملقات کاذبه‌دن ، حیل ثعلبیه‌دن احتراز اوزره بولنور . مکتسبات مالیه وعلمیه‌سنی محل لایقنه صرف ایدرك عالم انسانیته خدمت ومعاونت ایلرکه اس اساس مدنیت دخی بوندن عبارتدر .

دیمك اولدی که اصول دین و اخلاق انسانه ایشته بو کبی اعتقادات جمیله واوصاف عالیه‌یی بخش ایدر اولدیغندن ، دینسزلك ایسه انسانی شهوات حیوانیه وهوسات نفسانیه وادیلرنده پویان اولمغه سوق ایدر بولندیغندن برنجیسنك حامیٔ مدنیت ، ایکنجیسنك ایسه هادم انسانیت اولدیغنده هیچ شبهه یوقدر .

٢٦ شباط ، ٣١٣

برمطالعهٔ حکمیه

انسانده ، قوای سائره کبی قوهٔ عاقله‌نك دخی بر کمال ذاتیسی واردر ؛ اوده قوهٔ مذکوره‌نك حقایق اشیایی تحری، اسرار کائناتی تحقیق ایده‌رك نور معرفتله تنور وزینت حکمتله تزین ایتمسندن عبارتدر .

بونك ایچوندر که نوع بشر کسب معموریت واحراز مدنیت ایتدیکی زماندن اعتباراً انسانلردن بر صنف ممتاز، حقایق کائناتی تحقیقه ، اسرار مکوناتی تدقیقه باشلامشلردر ونهایت کتاب کائناتدن اخذ واقتباس ایده بیلدکلری محصولات فکریه ومعلومات ذهنیه‌لرینی «علم حکمت» عنوان جلیلی آلتنده تدوین وبو علمی «طبیعیات»

« رياضيات »، « الهيات »، « اخلاقيات » كبي اقسام عديده‌يه تقسيم ايتمشلر وفنون مذكوره ايله عالم انسانيت ومدنيته، معناً، مادةً خدمات ممدوحه‌ده بولنه‌رق الى الابد ابقای نام ايلمشلردر .

بوعلم جليل القدرك هنددن، مصردن، ايراندن، يوناندن، فلاندن طولاشه‌رق نهايت بلاد اسلاميه‌يه‌ده پای انداز اولديغی، اسلامدن‌ده « اساطين حكمت » عنوانه بحق لايق نيجه حكما وعلما يتشديرديكی، حتی قدمانك قرين اطلاعلری اوله‌ميان برچوق حقايق مهمه‌يی انلره كشف ايتديرديكی، بعده اوروپايه‌ده انتقال ايدوب نهايت شمديكی ترقيات ماديهٔ حيرت افزايی اوراده اظهار ايلديكی همان هركسجه معلوم ومسلم اولمغله بوجهتی يالكز شويله براخطار ايله اكتفا ايدرك فن مذكورك اخلاقيات ومعنويات نقطهٔ نظرندن شمدی‌يه قدر كندی اصحابنده نه كبي تأثيرات كوسترمش اولديغنه دائر بعض مطالعات سرد ايتمك ايستيورم. كتب تاريخيه وبعض آثار عاليه‌نك دلالت وشهادتلری وجه ايله اسلامده اولسون، اسلامك غيريسنده اولسون هوسات نفسانيه‌لرينه مغلوب، ياخود غباوت ذهنيه اوزره مجلوب اولان بعض متفلسفين مستثنی اولديغی حالده حكمای متقدمينك كافه‌سی بوعلم سايه‌سنده تربيهٔ ذاتيه‌لرينی اكمال وبناءً عليه فضائل انسانيه وكمالات بشريه‌لرينی استحصال ايله هربری « فيلسوف حقيقی »، « حكيم الهی » نام مبجلنی احراز وهله حكمای اسلاميه اعتقادات اسلاميه‌لرينه اصلا خلل كتيرمدكدن بشقه بوسايه‌ده اصول دينيه واعتقادات منجيه‌لرينك حقايق ودقايقنه واقف اوله‌رق كنديلرينی محققين زمره‌سنه وعارفين جمله‌سنه ادخال ايلمشلردر .

حكمای متأخرين ايسه بوبابده قدما ايله معكوساً متناسب اولوب بصر بصيرتلری آچق اولان بعض ذوات فضائل سمات استثنا ايدلديكی حالده « ارباب حكمت » عنوانی المش بولنان بالجمله ذواتك كنديلری فضائل اخلاقيه ومزيات انسانيه‌دن كلياً تجرد ايتدكاری كبي اسرار خلقت واحوال طبيعته واقف اولدقلرندن بحثله « آدم سن‌ده دين نه ايمش ! اعتقاد نه ايمش ! انسان ايله سائر حيوان اره‌سنده فرق نه ايمش ! هرايكيسی‌ده عينی ماده، عينی اجزا تشكيل ايتميورمی ؟ احساسات وادراكاتده هرايكيسی‌ده اشتراك ايلميورمی ؟ انسانی سائر حيواندن دها عالی، دها شرفلی برمخلوق اوله‌رق عد ايتمك واكا برطاقم احوال عاليه واوصاف قدسيه اسناد ايلمك هپ اوهام وخيالات قبيلندندر . » طرزنده برطاقم اقوال مفسدت

اشتماللريله هم جنسلرينی دخی كرداب ضلاله دوچار ايلدكلری كمال تأسفله كورلمكده‌در .

بونك ايچون دكلميدركه بوندن درت بش سنه اول طرابلس شام علمای بنامندن فضيلتمآب حسين الجسر افندی حضرتلری ماديون وطبيعيونه قارشی « رسالة الحميديه » عنوانلی كتاب حكمت نصابك جمع وتأليفنه، مشاهير علمامزدن استاد فضائل نهاد خواجه اسماعيل حقی افندی حضرتلری دخی كتاب مذكورك ترجمه وتوضيحنه خامه‌ران همت اولمغه مجبور اولمشلردر .

ينه بونك ايچون دكلميدركه شمدی‌يه قدر برچوق آثار عاليه‌لريله اعلای شان اسلاميته بذل مقدرت ايدن فيلسوف حقيقی، حكيم الهی عطوفتلو احمد مدحت افندی حضرتلری دخی امريقا فلاسفه‌سندن « دره‌پر » نام معلمك كويا دين ايله علمك بينی جمع ممكن اوله‌ميه‌جغنه دائر يازمش اولديغی « نزاع علم ودين » اسمنده براثرينك برسنه‌دنبری ترجمه‌سنه وغايت حكيمانه برصورتده مدافعه‌سنه باشلامشلر واثر مذكورك پی‌درپی نشرينه همت ايلمشلر والحق بوهمت ديانتكارلريله‌ده بوعالم اسلاميت وانسانيته پك بيوك خدمتده بولنمشلردر . جناب حق جمله‌سنك سعيلرينی مشكور ايلسون .

عينی فنك كندی اصحابنده بويله مختلف اثرلر كوسترمش اولمسی ايسه قدمانك اصول تعليميلريله متأخرينك اسلوب تعليملری اره‌سنده وجوه آتيه ايله فرق بولنديغنه مبنيدر .

اولا: علم حكمت مسائل عاليه‌دن وعلی الخصوص حكمت طبيعيه فنی اجسامك خواصندن وقوانين طبيعيه دائره‌سنده اوله‌رق تأثيرات وتأثراتندن وبوتأثير وتأثرات سببيله حصوله كلمكده بولنان حادثات متنوعه‌دن باحث اولوب بوكبي مباحث دقيقه‌ده ايسه وهمك عقله غلبه‌سی، باطلك حقه بكزه‌مسی دركار اولمغله حكمای متقدمين بوعلمی غايت عزيز طوته‌رق عقلنده فطانت، فكرنده استقامت اولميان كمسه‌يی مكتب حكمته دخولدن قطعياً منع ايدرلر ايدی . حتی دها صكره‌لری يونانستانده بوعلم بالنسبه مبذول اولديغی حالده افلاطون، تعليم خانه‌سنك اوزرينه (مهندس اولميان بزم خانه‌مزه كيرمسون) عباره‌سنی يازمش ايدی كه بوده براهين هندسيه قطعی وبناءً عليه خطا احتمالندن بری اولمغله اوفنده ممارسه پيدا ايتمش اولان بركيمسه‌نك فكری البته غلط وفساددن سالم اوله‌جغی ملاحظه‌سنه مبنی ايدی .

بزم ابن سينالر، طوسيلر، فخر رازيلرده « مسائل حكمت، معارك ارای متقابله ومصادم اهوای متخالفه اولديغندن، بوعلمی تحصيل ايتمك ارزوسنده بولنانلرك اولا تجريد عقل، تمييز ذهن، تصفيهٔ فكر، تدقيق نظر ايتمش ارلملری بهمه‌حال لازمدر. زيرا بوفنده كسب مهارت ايدنلرك افاضل علما، محققين حكما عدادينه داخل وايده‌مينلرك ايسه اراذل جهلا، اسافل سفهادركه سنه نازل اوله‌جقلری محققات اموردندر. » طرزنده سوزلر ايله اولور اولماز كيمسه‌لره علم حكمتی تعليم وتشميلدن احترازی صورت مصرانه‌ده توصيه‌وتنبيه ايتمشلردر. اوروپا حكماسی ايسه بوجهتی التزام ايتمه‌دكلری وحتی بوكا نعمت معارفدن خلقی منع ايتمك معناسی ويردكلری ايچون هنوز سن رشده بالغ اولمامش شاكردانی بيله مكاتب حكميه‌لرينه قبولدن احتراز ايتمامشلردر.

ثانيا : حكمای متقدمين طلبه‌يه اولا ذهنك معلوماتدن مجهولاته نصل انتقال ايليه‌جكی وبر مطلوبه وصلت ايچون عقلك نه‌يولده حركت ايتمسی لازم كله‌جكنی بيلديرن فن منطق مكملاً تعليم وتدريس ايتدكدن وايشته بوصورتله انلرك ذهنلرينی محاكمات عقليه‌يه كركی كبی الشدردقدنصكره انلری علم حكمتی تحصيله شروع ايتديردكلری ايچون طلبه‌اوفنی تحصيل اثناسنده اسباب حادثات واسرار خلقته واقف اولدقجه كنديلرنده طبيعی الظهور اولان اوهام وخيالاتی درحال براهين عقليه ايله دفع ايدرك اعتقادات مذهبيه‌واخلاق دينيه‌لرينه خلل كتيرمزلر ايدی. حكمای متأخرين ايسه اوميزان العلومه او قدر اهميت ويرميوب طلبه هنوز بر شيئ حقيقتيله بيلمك ويا عرضيات وعلاماتيله تصور ايلمك نصلدر، بر دعوانی اثبات ايچون سرد ايديله‌جك دليل نه يولده ترتيب ايدلمليدر، نه كبی شرطلری جامع اولمليدر؟ بورالرينی كوزلجه بيلمدن وبناءً عليه محاكمات عقليه‌يه ايجه آلشمدن انلری تحصيل حكمت وطبيعياته مباشرت ايتديره كلدكلرندن طلبه او مسائل عاليه ايله اوغراشدقلری صرده آلات فنيه‌نك دلالت ومعاونتيله حس وادراك ايلدكلری حقايق واسراری يا الكر طبيعته، ياخود ماده وقوته اسناد ايتمكه مجبور اولمشلر وآندن اوته‌يه بر خطوه بيله آتمغه لزوم دخی كورمه‌مشلردر.

ثالثا : حكمای متقدمين طلبه‌يه حكمت طبيعيه وحكمت رياضيه ايله برابر (حكمت الهيه)، (حكمت اخلاقيه) علملرينی دخی كوزلجه تعليم وتدريس ايتدكلرندن اوزمانلرده يتشمش اولان ارباب حكمت منسوب اولدقلری قومك

مادی ومعنوی ترقياتنه خدمت ايدرلر وحتی معنويات جهتنه اهميت ويرمينلری حكمادن بيله عد ايتمزلر ايدی. نتكيم ميلادك ايكنجی عصرنده ظهور ايتمش اولان مشاهير حكمادن (جالينوس) دن نقل ايده‌جكمز فقرهٔ آتيه دخی بونی مؤيددر.

مشار اليه افلاطونك « سياسة المدن » نام بر اثرينی شرح وايضاح ايتديكی وآنده‌كی رموزاتك سبب وحكمتنی بيان ايلديكی صيره‌ده ديمشدركه :

« سوق براهين ايله عوام ناسه تفهيم مرام ايتمك مشكل اولديغندن انلر رموزاته زياده محتاجدرلر. چونكه عوام انجق رموزات ايله انتفاع واستفاده ايده بيليرلر. حتی بز بوكون (نصاری) دينيلن بر قوم كوريورزكه دينلرينی رموزاتدن اخذ ايتمش اولدقلری حالده كنديلرندن فلاسفهٔ حقيقيه‌نك افعالنه مشابه فعللر صدور ايديور. ازجمله اولومدن اصلا فتور ايتميورلر، شهوات حيوانيه‌لرينه مغلوب اولميورلر. بوبابده صوك درجه‌يه قدر التزام عفت ايليورلر. حتی بر طاقملری بتون مدت حياتلرينی جماعدن احتراز اوزره امرار ايدوب اولذتدن محروم اولدقلری حالده دنيادن ارتحال ايديورلر. نصاری ناس ايله اولان معامله‌لرنده دخی عدالت وحقانيتی صوك درجه التزام ايدوب كرك احكام دينيه‌لرينه، كرك حقوق شخصيه وعموميه‌لرينه ذره‌قدر خلل كتيرميورلر. ايشته فلسفهٔ حقيقيه دخی بوندن عبارتدر. »

كوريليوركه حكمای متقدمين معنويات واخلاقياته پك چوق اهميت ويرمش اولدقلرندن نصرانيتك حال بكارت وخالصيتی زماننده مجرد معنويات واخلاقياتی مكمل اولديغی ايچون – قوم نصارايی دخی (فلاسفهٔ حقيقيه) عدادينه ادخال ايلمشلردر.

حكمای متأخرين ايسه اولانجه قوتلرينی طبيعيات ومادياته حصر ايله « حكمت الهيه »، « حكمت اخلاقيه » فنلرينه اوقدر اهميت ويرمدكلری وحتی بوايكی فنی « فن خرافات » ه الحاق ايلدكلری ايچون شمديكی اصحاب حكمت منسوب اولدقلری قومك مادةً ترقيسنه خدمت ايتمشلر ايسه‌ده معناً تدنيسنه وبلكه‌ده محو وازاله‌سنه دهشتلی برصورتده ضربه‌ايندیرمشلردر.

ايشته متقدمين ايله متأخرين مسلك تعليملری اره‌سنده بر منوال مشروح شو فرقلر بولنديغندن « علم حكمت » اوللری معناً، مادةً خادم مدنيت ايكن

صكره‌لری خدمتنی یالکز مادیات جهتنه حصر ایله معنویاتدن بالکلیه یوزچویرمش وحالبوکه بوایکی جهت لازم وملزوم قبیلندن اولوب بریسنك دیکری اولمقسزین بقا پذیر اوله‌میه‌جغی درکا بولنمش اولدیغندن بو حال بر از دها دوام ایده‌جك اولور ایسه شوفن جلیل القدرك انسانیته خدمت شویله طورسون بتون عالمی وحشت انکیز برحالده براقه‌جغی وارد خاطر اولمقده‌در. ٥ مارت، ٣١٣

بیان حقیقت

احوال انسانیه واشیای خارجیه‌یه عطف نظر اولندقده کوریلورکه بوعالمده محبوب لذاته ومرغوب لعینه اولان انجق ایکی شی واردر : بریسی لذات جسمانیه، دیکری‌ده صفات کمالیه‌در. بوایکیسندن ماعدا نه‌قدر مطلوبات بشریه وار ایسه هیچ بری مطلوب لذاته اولمیوب جمله‌سی شو ایکی شیئی تحصیل ایچون طلب وآرزو اولنمقده‌در.

زیرا بزه «نیچون کسب تجارت ایله مشغول اولیورسکز؟» دنیلدیکی زمان «تحصیل اموال ایچون.» جوابنی ویریرز. «اموالی نیچون تحصیل اتمك ایستیورسکز؟» دیه ایکنجی برسؤال دها ایراد اولندقده بوکاده «تحصیل مأکولات ومشروبات ایچون» جوابنی اعطا ایدرز. «مأکولات ومشروباتی نیچون تحصیل اتمك ارزوسنده بولنیورسکز؟» دیه اوچنجی برسؤال دخی درمیان ایدیلیرسه اکاده «تحصیل لذات وادامهٔ حیات ایچون.» جوابنی ویررز. «تحصیل لذات وادامهٔ حیاتی نیچون طلب ایدرسکز» دیه دردنجی برسؤال ایراد اولنورسه بوکاده «ارتق سنك بوسؤالك نابجادر. زیرا تحصیل لذات ارزوسی برشی ایله تعلیل ایدیله‌جك اولور ایسه یا دور ویا تسلسل لازم کله‌جکندن هرمطلوبك مطلقا برمطلوب لذاته‌یه ومرغوب لعینه‌یه منتهی اولمسی واجبدر. ایشته بولذات جسمانیه دخی اوجمله‌دندر.» طرزنده برمقابله‌ده بولنورز.

بوتعلیلات عیناً اسباب کمالده‌ده جاری وکمالك کندیسی ایسه هردرلو تعلیلاتدن عاری اولمقله انك‌ده مطلوب لذاته ومحبوب لعینه اولدیغی هر حالده تعین ایدر. قلوب ناسك انبیا واولیایه منجذب اولمسی وهرکسك کندی نفسنده ارباب فضیلته

برمیل وجدانی حس ایتمسی هپ صفات کمالیه‌نك مرغوب لذاته اولمسندن نشأت ایلر.

صفات کمالیه‌نك بریسی، بلکه برنجیسی ایسه علم اولدیغندن مقدمات سابقه ایله انك‌ده محبوب ومرغوب لعینه اولدیغی اولویت ایله تحقق ایدر. حتی لذات جسمانیه جسمه، صفات کمالیه ایسه روحه عائد اولوب روحك جسمدن وجوه عدیده ایله افضلیتی ایسه براهین قاطعه ایله ثابت اولمغله صفات کمالیه‌نك‌ده لذات جسمانیه‌دن او نسبتده افضل اولمسی لازم کلیر.

ایشته بوکبی دقایق حکمیه ونکات بدیعه‌یه مبنیدرکه مسلمانلره بالجمله وظائف انسانیه وفضائل بشریه‌یی برصورت اعجازکارانه‌ده تعلیم وتوصیه ایدن دیانت جلیلهٔ اسلامیه آنلردن اهل علم اولانلری نیجه مواعد جلیله ومکافات معنویه ایله تبشیر وبوصورتله انسانلری هرشیدن زیاده تحصیل علمه تشویق وترغیب ایتمشدر. بوتشویق وترغیب ثمره‌سیدرکه اسلاف کرام بتون قوتلرینی تحصیل علومه حصر وقصر ایله برطرفدن علوم شرعیه واحکام دینیه‌یی حیرت‌افزا برصورتده ضبط وتحصیله بذل مقدرت، دیکر طرفدن‌ده علوم حکمیه وفنون مادیه‌نك مکملاً تحصیلندن باشقه توسیعنه بیله صرف همت ایدرك هر ایکی جهته عائد محصولات مساعیلری اولان بی‌شمار آثار جلیله‌لریله کتبخانهٔ عالمی تزیین ایتمشلردر.

فقط حیفا که علوم حکمیه وفنون مادیه اندلس طریقیله اوروپایه انتقال ایلدیکی تاریخدن اعتباراً بزه بر رخاوت عارض اولمغه باشلامش و بو رخاوت کوندن کونه تزاید ایدرك نهایت بزی علوم و فنون مذکوره‌دن بالکلیه یوز چویرمك درجه‌سنه کتیرمش وبناءً علیه اوروپا ترقیات مادیه‌سنه نسبتله ترقیات مادیه‌مزك پك دون بر درجه‌ده قالمسنه سببیت ویرمش اولدیغندن بوحال اسف اشتمالدن بالاستفاده بعض غرضکاران وظاهرپرستان ترقیات مادیه جهتیله شو حال پسندیده قالیشمزی فرصت عد ایدرك بوبابده آغزلرینه کلن هذیانی سویلمکه جرأت المشلردر.

شوراسی شایان تأسفدرکه بو هذیانلره جرأت ایدنلر یالکز اجنبیلر اولسه ایدی بردرجه‌یه‌قدر معذور کوریله‌بیلیرلر ایدی. بزم کندیمزدن‌ده بو تفوهات نابجایه جرأت ایدنلر واردر. نته‌کیم بونلرك واسطهٔ نشر افکاری اولان بعض جرائد بوماده‌یی آره صیره هرکسه قارشی برصورت ماهرانه‌ده کوسترمکده‌درلر.

دیانت جلیلهٔ اسلامیه، بزه بشیکدن لحده قدر تحصیل علم ایتمکی وحکمتی نرده بولور ایسه‌ك آنی بلاتردد مالمز کبی اخذ وقبض ایلمکی امر وتوصیه وهردرلو لوازم انسانیه واحتیاجات بشریه‌یی فوق ما یتصور ارائه وتعلیم ایتمش اولدیغی حالده بو رخاوتزك اسلامیته عطفی جائز اوله‌مز.

بونلرك فکرلرنجه اخلاق وعادات ملیه‌یی هرج ومرج ایدرك آنلره بدل اوروپا اخلاق وعاداتی عیناً قبول ایتملی ایمش! ادبیاتده، حکمیاتده زولالرك، هوغولرك ودها بیلمم کیملرك اثرلرینه تماميله اقتفا ایتملی ایمش. حاصلی اوروپاده هرنه رذالت وار ایسه جمله‌سنی مدنیت نامنه اوله‌رق مملکتمزه بالادخال - اهالی‌یه قبول ایتدیرملی ایمش! [اما صنایعی دکل ها! چونکه صنایع ایله اوغراشمق اجرای سفاهته مانع اولدیغندن آنی ینه اوروپا اهالیسنه ترك ایتمك وایجابی حالنده پاره ویره‌رك آنلردن اشیا مبایعه ایتمك دها خیرلی دکلمی؟!]

ظاهرپرستانك خلاصهٔ افکاری شو سوزلردن عبارت اولوب بونلرك بطلانی ایسه بیانات سابقه‌مزله بربر تظاهر ایتمشدر. لکن حقسزلغك بو درجه‌سنه قارشی نه‌قدر سوز سویلنمش اولسه ینه آز اوله‌جغندن کچنلرده خانهٔ فقیرانه‌می تشریف بیورمش اولان بر ذات فضیلت سمات ایله بو بحثه دائر بینمزده جریان ایدن بر محاوره‌یی بروجه‌آتی درج ایتمکی مناسب کوردم.

صورت محاوره

— بعض بوالهوسان نظرنده اسلامیت مانع ترقی ایمش ها! عجبا بونلرجه اسلامیت انسانلری علوم وفنوندن منع ایتدیکی ایچونمی؟

— خیر بونك ایچون دکل. چونکه انسانلری علوم وفنونه تشویق ایدن بونجه آیات قرآنیه واحادیث نبویه میدانده ایکن آنلر او مدعای باطللرینی او یولده تعلیل ایده‌مزلر.

— یا نه ایچون؟

— نه‌ایچون اوله‌جق، اسلامیت هوسات حیوانیه‌یه میلدن انسانلری منع ایدوب عفت واستقامت، عدالت وشجاعت کبی اخلاق عالیه وفاضله‌یی توصیه ایلدیکی ایچون.

— عجایب! بوکا «مانع ترقی» نامی ویریلیرمی؟

— آنلرجه پك اعلا ویریلیر. چونکه بوحال مقتضای خلاف طبیعتدر.

طبیعتده هر شی مبذول اولدیغی حالده بونلری منع ایتمك شهراه ترقی‌یه بیوك بر سد ممانعت چکمش اولیور.

— بودها غریب! ترقیات مادیه ایله بو آرزولرك، بوتمنیلرك نه مناسبتی وار؟ هم بونه‌قدر صاچمه! انسانلر باشی بوش حیوانلر کبی ایستدکلری یرده کزر وهر آرزو ایتدکلری شیئی ایشلرلر ایسه هرکس بربرینك مالنه، عرضنه تسلط ایتمزمی؟ بوحالده نظام عالم بوزیله‌رق جمعیت بشریه هرج ومرج اولمازمی؟ بونلر برکره صحائف تواریخه نظر ایدوب بوره نارفته‌نك عالم انسانیته نصل مدهش یاره‌لر آچدیغنی کورمیورلرمی؟ «ایپقور» نام بر طبیعی وبرمادینك اقوام یونانیه‌یی و (مزدك) نام بر دهرینك‌ده قدیم ملت ایرانیه‌یی نه‌کبی فلاکتلره دوچار ایلدکلرینی بیلمیورلرمی؟ یونانیلر فتوحات اسکندریه سایه‌سنده «جهانکیر» نام جلیلنی آلمشلر ایکن کندیلرندن ظهور ایتمش اولان «ایپقور» نام شخص طبیعینك نشر ایلدیکی بومسلك سقیم سببیله اهالی‌یه رخاوت، ضدیت، مباینت کبی شیلر عارض اوله‌رق نهایت قدرت ومکنتلرینك کلیاً محویله رومالیلرك یداستیلاسنه دوچار اولمادیلرمی؟ کذلك ایرانیلر دنیانك اك بیوك دولتلرندن معدود ایکن نوشروانك پدری «کیقباد» زماننده ظهور ایتمش وخلقی تقلید طبیعته تشویق ایلمش اولان «مزدك» نام شخص دهرینك شو طریقت باطله‌سی سببیله اهالی‌یه فوق العاده بر مسکنتلك، بر ارتباطسزلق طاری اوله‌رق نهایت مملکتلرینی الدن چیقارمدیلرمی؟ نه‌حاجت! دها بوندن یکرمی بش سنه اول فرانسه دولتی یالکز باشنه دنیایی تیتره‌تمك درجه‌سنده بر قوت خارقه، بر شوکت فوق العاده‌یه مالك ایکن فرانسه حکمای طبیعیه‌سنك فرانسز عنصرینه یراشدیرلمش اولدیغی شو فکر سقیم ومسلك غیر مستقیم سببیله اوملت معظمه غروقه دهشتلی بر طورغونلق عارض اولوب نهایت المانلره مغلوب اولمدیلرمی؟

— اوت بونلرك هپسی طوغری، جمله‌سی شبهه‌دن بریدر. مع‌هذا آنلر بوحقایقی بیلمیور وکورمیور دکللردر. احتمالکه آنلر بونی سندن، بندن دها ایو بیلیور ودها ای کوریورلر. شوقدرکه بونلر هوسات نفسانیه‌لرینه زیاده‌سیله مغلوب اولدقلری ایچون حقایق مذکوره‌یی باشقه فکر، باشقه نظر ایله مطالعه ایدرك وهربرینی بر درلو تأویل ایلیه‌رك ینه کندی مدعا ومقصدلرینك طوغری اولدیغنه حکم ایدییورلر.

— ادبیاتده زولالرك، هوغولرك؛ حکمیانده وولترلرك، فلانلرك مسلکلرینه کیتمکده وعادات غربیه‌یی اهالیمزه قبول ایتدیرمکده نه‌فائده تصور ایدییورلرکه آنلری بزه توصیه ایدییورلر؟

— واقعا بونده بزم ایچون برفائده تصور ایتمیورلر ایسه‌ده کندیلری ایچون برچوق فوائد تصور ایدییورلر.

— پك ایی اما تمنیاتنده ملکمزك ثروتنه، قوتنه، اهالیمزك سلامتنه، رفاهیتنه عائد نه وار؟

— نه‌اوله‌جق؟ هیچ! اوراسنی دوشونمك آنلرك وظیفه‌سیمی؟ آنلر ایچون آنجق کندی آرزولرینك حیز حصوله کلمسی لازمدر.

— بو حالده غربك کرك ادبیاتندن، کرك حکمیاتندن هیچ برشی اخذ واقتباس ایتمیه‌جکمی‌یز؟

— حکمتی نره‌ده بولور ایسه‌ك آنی کندی مالیمز کبی اخذ ایتمکه وعلم چینده بیله اولسه کیدوب آنی تحصیل ایلمکه دیناً مأموراولدیغمز ایچون غربده اولسون، شرقده اولسون، بزه نافع اولان برشیئی پك اعلا اخذ و اقتباس ایده‌جکز. بوکا کیمسه‌نك هیچ بر دیه‌جکی یوقدر. فقط اخلاق وعادات ملیه‌مزه منافی ومضر اولان شیلری‌ده قطعیاً رد ایلیه‌جکز.

١٩ مارت، ٣١٤

هیئت اجتماعیه ومدنیت صحیحه‌نك اساسلری

من‌القدیم ارباب ادیان میاننده مقتضای دیانت اوله‌رق انتقال ایده‌کلمکده بولنان اوچ خصلت ممدوحه واردر که بونلرك هربری جمعیت بشریه‌نك وجودی ایچون بررکن رکین وهیئت اجتماعیه‌نك بقاسی ایچون برعماد قویم ومدنیت صحیحه ایچون براساس متین تشکیل ایلمکده‌در.

بوخصال شریفه‌نك برنجیسی «حیا» در. حیا لسانمزده «اوتانمق» معناسنه مستعمل اولوب سید شریفك بیاننه کوره اوده ایکی قسمه منقسمدر: بری

امرجبلی، دیکری‌ده امردینی‌در. امرجبلی اولان حیا انسانی حسب‌العاده وعندالناس معایبدن معدود اولان شیلری اجرادن اعراضه باعث برحالت جبلیه اولوب امردینی اولان حیاده الله قورقوسیله ودین محبتیله ارتکاب معاصیدن احتراز وامتناعی موجب برخصلت حسنه‌در.

ایشته بوخصلت کریمه جمعیت بشریه‌یی حفظ وحمایه خصوصنده پك مؤثردر. زیرا نفوس بشر برکره حیاپرده‌سنی ییرته‌رق مرتبهٔ رفعت ودرجهٔ علویتدن حضیض خست ودنائته بالتنزل لاابالیانه حرکاته جرأت ایلدکده اولومدن بشقه هانکی عذاب، هانکی عقاب آنی مخل نظام عالم اولان مفاسدی ایقاع واجرادن منع ایده‌بیلیر؟..

حالبوکه حلیهٔ حیایی اکتسا ایدن برکیمسه‌نك نفسی البته شریف اولمق لازم کلوب حسن جریان معاملات وسلسلهٔ نظامات، بالجمله عقود واحکامنه رعایت قولده اولسون، فعلده اولسون امنیت وصداقت هپ شرافت نفسه منوط وهپ اومزیتله مشروطدر.

شیمهٔ حیا، سجیهٔ غیرت وحمیتله ذاتاً متحد اولوب آنجق جهتلرینك اختلافیله اسماً مختلفدرلر. غیرت وحمیت انسانلری استفادهٔ علوم ومعارفه احراز شرف ورفعته، تقویهٔ شوکت وبسط جناح عظمته، تکثیر مواد غنا وثروته سوق ایدر. هانکی برقومده غیرت وحمیت مفقود ایسه البته اوقوم محروم عزت ورفعت اولور.. حتی اسباب سعادت انلرده حسب‌الظاهر رونما اولسه بیله عاقبت ذلت ومسکنته معروض اوله‌رق وجودلری خریطهٔ عالمدن سیلینوب کیدر.

معاشرات ومعاملاتده بین‌الاهالی روابط الفت دخی آنجق ملکهٔ حیایه منتهی اولور. زیرا رشتهٔ الفتی تحکیم ایدن شی، محافظهٔ حقوق مسئله‌سی اولوب بوایسه آنجق حیا خصلت کریمه‌سیله حصوله کلیر. چونکه بوسجیهٔ شریفه، صاحبنی آداب انسانیه ایله تزیین وشهوات حیوانیه‌دن تنفیر ایدوب هردرلو حرکات وسکناتنه، هرنوع افعال وآمالنه روح اعتدالی افاضه ایلر.

حیا برخلق شریفدرکه صاحبنی ارباب فضائل ایله مصاحبته وکروه اراذل واسافلدن مجانبته سوق، جهل وعناددن، ذلت ومسکنت کبی شیلره رضادن منع ایلر.

حیا بروصف کریمدرکه منشأ صدق ومنبع امانت اولدیغندن بوایکی خصلت شریفه انکله برابر برمحفظه‌ده محفوظ کیدرلر.

حيا تربيهٔ اطفال وتدريس علومه مأمور اولان معلمينك دخی بر حجت قاطعه‌سی و بر آلت تربيه‌سيدر. كرك معلمين، كرك واعظين هپ بونی استعمال ايدرك او واسطهٔ قويه ايله وظيفه‌لرينی حسن ايفايه موفق اولورلر. كورولمزمی كه برمعلم اقران وامثالندن درسجه كری قالمش بولنان برشاكردينی: «اقران وامثالكدن كری قالمغه اوتانميورميسك؟» ديه نصل توبيخ وتكدير ايدر. اكر حيا دينيلن خصلت حسنه اولمسه ايدی نه بوتوبيخ وتكديرك تأثيری اولور، نه ده بركيمسه‌يی علم وفضيلته دعوت ايچون يول بولنور ايدی. بناءً عليه بوسجيهٔ عاليه‌نك مرجع معالی ومنبع فضائل نامتناهی اولديغی شبهه‌سزدر.

برده بوخصلت حيادن عاری برقوم فرض ايده‌لم: عجبا بونلرده فحشيات ظاهره، منافسات علانيه، غلظت طبيعيه ومساوئ اخلاقيه‌دن، خسائس اموره ورذائل شئونه انهماككدن ماعدا نه كوره‌بيليرز؛ شهوات بهيميه‌لرينك كنديلرينه غالب كلمسی وصفات حيوانيه‌لرينك اراده واختيارلرينه مالك وهر فعللرينه مسلط اولمش بولنمسی كنديلرينك شناعت ودنائتلرينه بربرهان كافی اولمزمی؟.

خصائل مذكوره‌دن ايكنجيسی دخی «امانت» در. امانت امين اولمق، بشقه‌سنك امن واعتمادينی قزانمق، يعنی كنديسنده اصلا خيانت بولنمامق معناسنه‌در. بديهيدركه نوع انسانك بقاسی انجق معاملات ومعاونات ايله اولوب روح معامله‌ده انجق امانت كامله وامنيت تامه ايله حصوله كلير. اكر امانت فاسد اولور ايسه معامله‌ده فاسد اوله‌رق اصول معيشت بتون بتون باطل اولور. بو ايسه نوع بشری سريع برزواله ايصال ايدر. اويله ايسه تبين ايتديكه امانت خصلت شريفه‌سی دخی بقای نوع انسانك برعلت مستقله‌سی، براس الاساسی منزله‌سنده‌در. بسط بساط رفاهيت ايله‌ين وعدالته روح وجسم ويرن دخی آنجق اوسجيهٔ شريفه اولوب آنسز برشی حاصل اولمق احتمالی يوقدر.

اصحاب اديانده بولنان خصال ممدوحه‌نك اوچنجيسنه كلنجه او ده «صدق» در. انسانك برچوق احتياجلره، برچوق ضرورتلره معروض اولديغی دركاردر. ابواب احتياجنی سد واسباب ضرورتنی دفع ايده‌جك شيلر ايسه وراء پردهٔ خفاده مستور وتحت حجاب غيبده مكنوندر.

چونكه انسان بيلمديكی برعالم غيبدن ينه بيلمديكی برعالم شهوده كلمش وابتدای نشئتنده تنها برزاويه‌ده، مظلم بركوشه‌ده عزلت نشين اقامت اولمقده

بولنمش اولمغله نه بركيمسه‌نك اسمنی بيلير، نه ده برشيئك رسمنی طانير. انسان بويله كمال ضعفيله برابر قدم نهادهٔ عالم وجود اولديغی حالده كويا اولجه هرشيئی بيلمش اوكرنمش وكنديسنی محافظه وحياتنی ادامه ايچون هر درلو لوازم بشريه واسباب تدافعيه‌سنی احضار ايتمش كبی دنيايه كلير كلمز برچوق احتياجات مبرمه‌يه محكوم اولور.

واقعا فياض قدرت طرفندن كنديسنه احسان بيورلمش اولان حواس خمس ظاهره بو احتياجاتی دفعه وحياتی حفظه مدار ايسه‌ده انسان يالكز كندی حواس ظاهره‌سيله هر مطلوبنی استحصال وهر مضرتنی دفع وازاله‌يه موفق اوله‌مز. بوبابده هم جنسنك معاونتنه دخی محتاج اولور. كرك نافع وكرك مضر بالذات كنديسنك احساس ايده‌مديكی شيلری برمنبع صدقدن استماع واستخبار ايتمك مجبوريتنده بولنور. چونكه كاذب اولان بركيمسه – بعيدی قريب، قريبی بعيد، نافعی مضر، مضری نافع صورتنده كوستردیكی ايچون – برواسطهٔ جهالت ووسيلهٔ ضلالت ومعين شقاوتدر. اويله ايسه «صدق» صفتنك دخی وجود انسان ايچون بر ركن ركين وبقای نوع بشر ايچون براساس رصين وبين الاهالی محبت ومناسبتی تحكيم وتقويه‌يه برسبب متين اولديغی وبناءً عليه كرك الفت مدنيه وكرك الفت منزليه‌نك آنسز تحقق غير ممكن بولنديغی دخی شبهه‌سزدر.

٢٦ مارت، ٣١٤

انسان نه‌در؟

انسان تشكلات عضويه‌سی واجزاء بدنيه‌سی اعتباريله عادتا برحيواندر. هم ده عاجز وناچيز برحيواندر. اوقدر عاجزكه حيوانات سائره حين تولدلرنده مشی وحركته واز برزمان ظرفنده تأمين معيشته مقتدر اولدقلری حالده انسان بر بچق، ايكی ياشنه قدر يوريه‌مز، اكثريا يكرمی ياشنه قدر معيشتنی تأمينه قادر بيله اوله‌مز. اوقدر عاجزكه هر حيوان حائز اولديغی برعضويله كنديسنی مدافعه ومحافظه ايلديكی حالده انسان هيچ برعضويله كنديسنی محافظه ومدافعه ايده‌مز. شوامر محافظه‌ده خارجدن برآلته، برسلاحه محتاج اولور.

حالبوکه انسان بویله کمال عجزیله برابر بالجمله حیواناته تفوق ایتمش وقوت وصولتجه کندیسندن قات‌قات فائق اولان نیجه حیواناتی قبضهٔ تسخیرینه آلمش ونیجه خارق‌العاده فنون وصنایع اختراعیله دنیایه حیرت بخشای عقول اولان شونظامات بدیعه‌یی ویرمشدر . انسانك بوموفقیت عظیمه‌یه نائلیتی ایسه شبهه یوقکه کندیسنه احسان الهی اولان قوهٔ عاقله وملکهٔ ذکائیه‌سی سایه‌سنده‌در .

ایشته جناب حق انسانی بویله جوهر عقل ونور ذکا ایله بالجمله مخلوقاتدن ممتاز وازهرجهت سرافراز بیورمش اولدیغی حالده غریبدرکه بعض کوته‌بین اولان حکمای طبیعیه حیواناتده‌کی احساسات جزئیه وافعال‌طبیعیه‌یی نظراعتباره آله‌رق وبونلره ادراکات انسانیه ومصنوعات بشریه‌دن دها زیاده اهمیت ویره‌رك « ایشته حیوانلرده انسانلر کبی اشیایی ادراك واحساس ایدییورلر وانسانلردن دها غریب ، دها عجیب افعال حصوله کتیرییورلر . بوحالده انسانلر ایله سائر حیوانلرك نه‌فرقاری اوله‌بیلیر ؟ » دیه انسانلری بهایم منزله‌سنه تنزیله ، بلکه‌ده حیوانلری انسانلره ترجیحه قدر وارمشلر وبوصورتله انسانلره حائز اولدقلری شان وشرفی اونوتدرمغه چالشمشلردر .

واقعا احساساتده ، حرکات ارادیه‌ده ، تشکیل جماعت ایدرك برامت اولمقده هرایکیسی‌ده مشترکدر . مع‌هذا اره‌لرنده فرق عظیم واردرکه اوده بریسنك جوهر عقل ونورفکر ایله ممتازیتی ، دیکرینك ایسه بونلردن محرومیتیدر . اوت ! انسانلرده‌فضله اوله‌رق بویله برقوت ، بویله برخصلت واردر . بوده قوت مذکوره‌نك بزلرده‌کی بلاشك موجود اولان آثاریله ثابتدر . اوایسه انسانك جزئیاتدن یعنی صور محسوساتدن بشقه کلیاتی ادراك ایتمسیدر . حالبوکه نوع بهائمده بویله براثر موجود دکلدر . چونکه نوع بهائم یالکز حواس خمس ظاهره‌سی واسطه‌سیله یالکز محسوساتی ادراك ایده‌بیلیر . اومحسوساتدن برطاقم مفهومات کلیه انتزاع ایدرك انلری ادراك ایده‌مز .

مثلا بر (بلبل) نغمه‌ساز اولور . کوردیکی وصداسنی ایشتدیکی افراد نوعیه‌سنك‌ده کندیسی کبی نغمه‌ساز اولدقلرینی حس وادراك ایدر . فقط بو احتساسات وادراکات جزئیه‌سندن برمفهوم کلی انتزاع ایدرك (بلبل) دینلن شی « نغمه‌ساز اولان برحیواندر » دیه تصور وبوصورتله نوع مذکوری تعریف ایده‌مز .

انسان ایسه بویله دکل . برانسان کرك کندیسنك ، کرك کوردیکی افراد نوعیه‌سنك هپ برر حساس ومتحرك بالاراده برجسم نامی وناطق اولدیغنی کورر وبونلرده افراد بشریه‌نك اشتراکنی آکلار . بعده بوآکلایشندن برمفهوم کلی انتزاع ایدرك انسانك « حیوان » ماهیت کلیه‌سندن عبارت اولدیغنی وکافهٔ افراد بشرك ماهیت مذکوره تحتنده مندرج بولندیغنی تصور وملاحظه ایلرکه برکلی‌یی ادراکك معناسی‌ده بودر .

عجبا انسانده بومفهوم کلی‌یی انتزاع وادراك ایدن شی نه‌در ؟ شبهه یوقکه حیوانات سائره‌ده اولمیان برقوتدر . فیاض ازلی آنی نوع انسانه بخش واحسان بیورمش وانك ایله انسانی سائر حیواناتدن ممتاز قیلمشدر . ایشته « عقل » عنوانی حائز اولان شی دخی بودر .

ای ، اما بوقوتك حقیقت وماهیتی نادر ؟

ایشته بوبابده علما عاجز قالوب « روح کبی عقلك‌ده حقیقت وماهیتنی آنجق جناب حق بیلیر » دیدکدنصکره بونی قوای سائره‌دن مهما أمکن تمییز وتفریق ایچون ذاتیاتیله دکل ، عرضیاتیله وجوه آتیه اوزره تعریف ایتمشلردر :

١ ــ عقل ، انسانده برهیئت ممدوحه وبرخصلت کزیده‌درکه انساندن حرکات مقبوله وکلمات مستحسنه‌نك صدورینه سبب اولور .

٢ ــ عقل ، برقوتدرکه قبیح ایله حسن بیننی فرق آنجق آنکله حصوله کلیر .

٣ ــ عقل ، بدن انسانده برنور جاودانیدرکه خارجدن اخذ واقتباس اولنان صورتلر ، معنالر هپ آنك ضیادار ایلدیکی طریقدن مرور ایدرك بتوفیقه تعالی قلبه واصل اولور .

٤ ــ عقل ، برصفت غریزیه وبرخصلت طبیعیه‌درکه ضروریات وبدیهیاتی علم وادراك کندیسنه لازم کلیر .

٥ ــ عقل برعلم مخصوصدرکه آنجق کلیاته تعلق ایلر .

٦ ــ عقل برقوتدرکه نفس انسان آنجق آنکله قبول علمه متهیئ ومستعد اولور .

علمانك عقله دائر سرد واتیان ایتدکلری شو تعریفلر حیرت ایچنده حیرتدن بشقه برشی افاده ایتمامشلر ایسه‌ده بعض اجله‌نك دیدیکی کبی حقیقی

بعدالتحری اعتراف عجز واظهار حیرت، الك بیوك معرفت اولدیغندن شو نظریه‌لرك افاده ایتمش اولدقلری حیرتك دخی بر معرفت عظما اولدیغنده شبهه یوقدر.

اصول اسلامیه‌جه شوراسی محققدرکه کلیات اولسون، جزئیات اولسون هر ایکیسنه‌ده تعلق ایدن علوم وادراکات وبین‌المعانی حاصل اولان ائتلافات هپ او حقیقت و ماهیتی بزه غیر معلوم اولان جوهر عقله مستنددر.

حکمای قدیمه جناب حقه «عقل» اطلاقنی تجویز ایتمشلر وآنلردن برفرقه‌ده «عقل عالم علویدندر، بو عالمك مدبری آنجق اودر، بدنلر اعتداللرینی محافظه ایتدکجه عقل آنلره مقارنت ایلر. حد اعتدالدن خروجلرنده ایسه کندیلرندن مفارقت ایدر» دیمشلردر.

بعضلری‌ده عقلك، نفسك، ذهنك شیٔ واحد اولدیغنه قائل اولمشلر وحصول ادراکاته سبب اولان بو شیٔ واحده بدنده تصرف وتدبیری جهتیله «نفس» واشیایی مدرك اولمسی اعتباریله «عقل» وعلم وادراکه مستعد بولنمسی حسبیله‌ده «ذهن» نامنی ویرمشلردر.

عقلك جوهر ویا عرض اولدیغنده‌ده اختلاف اولندی. اهل سنت عقل وروحه «جوهر» نامنی ویردی. معتزله ایله سائر بعض فرق اسلامیه (عقل)ك روح ویا دماغ ایله برقوت اولدیغنه قائل اولدیلر.

علما عقلك موجب ومعرف اولوب اولمدیغی حقنده دخی اختلاف ایتدیلر. معتزله «ایمانك وجوبنه حکم ایدن وآنك حسنیله کفرك قبحنی بیلدیرن عقلدر» دیدیلر. اشاعره ایسه «عقل خطاب شارعی فهم وادراکه برآلت اولوب کرك ایمانك وجوبنه حکمده وکرك آنك حسنیله کفرك قبحنی تعریف وبیانده عقلك دخلی اولمیوب بونلر آنجق شرع شریف ایله حاصلدر» رأینده بولندیلر. بوبابده حنفیه‌نك قول مختاری شودر:

«ایمانك وجوبنه وآنك حسنیله کفرك قبحنه حکم ایدن شریعت ایسه‌ده عقلده یالکز فهم خطابه برآلت اولمیوب بلکه بونلری شرع شریفی استماعدن اول دخی ادراك وبیان ایده‌بیلیر.»

بو اختلافده‌کی فائده ایسه صبی عاقلده ظاهر اولور: شویله‌که اکر بو صبی کرك توحیدی وکرك شرکی اعتقاد ایتمه‌مش ایسه عندالمعتزله بالغ حکمنده اولدیغندن

معذور دکلدر. اشاعره عندنده ایسه معذوردر. چونکه وجوب ایمان خطاب شرعیله اولوب بو خطاب شرعی ایسه صبی عاقله هنوز توجه ایتمه‌مشدر.

حنفیه‌یه کوره صبی مذکور ایمانی اعتقاد ایتمدیکی کبی شرکی دخی اعتقاد ایتمه‌مش ایسه معذوردر. اما اکر ایمانی اعتقاد ایتمیوبده شرکی اعتقاد ایتمش ایسه معذور دکلدر. احکام فرعیه‌یه کلنجه بونلرده عقلك اصلا دخلی اولمیوب هپسی ادلهٔ شرعیه‌دن معلوم اولمشدر.

عقلك مراتب اربعه‌سی واردر: مرتبهٔ اولی: عقل هیولانیدر. عقل هیولانی معقولاتی ادراکه متعلق براستعداد محض اولوب اوده اطفاله مخصوصدر. بومرتبه‌ده عقل بالجمله معقولاتدن خالی اوله‌رق یالکز آثاری قبوله مستعد اولدیغی وبو وجهله اصل اشیا اولان «هیولا» یه مشابه بولندیغی ایچون اکا نسبت اولنه‌رق «هیولانی» وصفی ایله توصیف ایدلمشدرکه «بتون صور اشیادن خالی بولنمقده وبر شیئی قبوله مستعد اولمقده هیولا کبی اولان عقل» دیمکدر.

مرتبهٔ ثانیه: عقل بالملکه‌در. عقل بالملکه جزئیات کثیره‌یی احساس وآره‌لرنده‌کی مشارکات ومباینتی ادراك سببیله اکتساب نظریاته حصول استعداددرکه مدار تکلیف الهی دخی بودر.

بونی برآز ایضاح ایده‌لم: نفس ناطقه حواس خمس ظاهره‌سی واسطه‌سیله جزئیات کثیره‌یی احساس ایدر. آنلرك صورتلرینی دماغه رسم ونقش ایلر. بعده قوهٔ عاقله بو صورتلرك بعضیسنه بعضیسنك نسبتلرینی ملاحظه ایلر. او زمان جزئیات مذکوره‌یه متعلق برطاقم صور کلیه، برچوق احکام تصدیقیه مبدأ فیاض جانبندن نفسه فیضان ایدر وبوسبیله بدیهیاتدن نظریاته انتقاله نفسده براستعداد قریب حاصل اولور. مثلا برطفل نوزاده ابتدا بیبرك مرارتی، شکرك حلاوتی وبونلرك یکدیکرینه اولان مباینتی غیر معلوم اولدیغی حالده مؤخراً سننك تزایدیله اجرا ایتدیکی تجربه‌لر اوزرینه برچوق بیبرلرك مرارتی، برچوق شکرلرك حلاوتلرینی حس وادراك ایدنجه کندیسنه مبدأ فیاض جانبندن «هپ بیبرلر آجیدر» و«هپ شکرلر طاتلیدر» و«بیبر ایله شکر آره‌سنده مباینت وضدیت واردر.» احکام تصدیقیه‌سی فیضان ایلر. بومنوال اوزره جزئیات سائره‌نك احوالنه‌ده مطلع اوله‌رق آنلره متعلق برچوق احکام تصدیقیه وصور کلیه‌نك فیضانه دخی مظهر اولدقده بو صورتلر وبو حکملر واسطه‌سیله نظریاته

انتقاله ومجهولاتى اكتسابه كنديسنده بر استعداد تام حاصل اولوركه ايشته عقلك بو مرتبه‌سنه « عقل بالملكه » نامى ويرلمش وبو مرتبه‌ده انسان احكام الهيه ايله مكلف اولمشدر.

مرتبهٔ ثالثه : « عقل بالفعل » در. عقل بالفعل بديهيات ايله نظرياتى يعنى عقل بالملكه مرتبه‌سنده استحصال اولنان صور كليه واحكام تصديقيه ايله مجهولاتى استخراج ملكه‌سيدر.

مرتبهٔ رابعه : « عقل مستفاد » اولوب اوده مدركات مستحصله و معلومات مكتسبه‌نك كافه‌سى عندالعقل موجود وحاضر اوله‌رق هيچ بريسى كنديسندن غائب اولمامسندن عبارتدر. بو مرتبه نفوس كامله اربابنه مخصوصدر. چونكه آنلر حسب الظاهر هر نه قدر عالم ناسوتده ايسه‌لرده حقيقتده سلك مجرداته دېزلمش وعالم لاهوته التحاق ايتمش اولدقلرندن دائما معلومات ومعقولاتلرينى مشاهده ايتمكده‌درلر.

عقلك محل ومركزنده دخى اختلاف اولندى. اطبا كبى حضرت امام اعظم‌ده عقلك دماغده اولديغنه قائل اولدى. امام شافعى ايله اكثر متكلمين عقلك قلبده اولديغنه ذاهب اولديلر. بعضيلرى‌ده ايكيسى بيننده مشترك اولديغى رأينده بولنديلر. حضرت على‌دن‌ده : رحم وشفقتك جگرده، رأفتك دالاقده، نفسك‌ده بوركده اولديغى روايت ايدلدى. صوفيه‌ده : « معنالر عالم ارواحدن اولا روحه نازل اولور، بعده قلبه انتقال ايدر، صكره دماغه صعود ايدرك اوراده انتقاش ايلر. » رأينده بولنديلر.

منطقيون انسانى « حيوان ناطق » ديه تصور وتعريف ايتمشلر وبو تعريفه « حد تام » نامنى ويرمشلردركه انسانك جنس قريبيله فصل قريبندن تركب ايتمش ذات وحقيقتنده داخل كافهٔ اجزاسنى حاوى بولنمش و بو سببله افرادينى جامع واغيارينى مانع اولمش بر تعريف ديمكدر. « حيوان ناطق » مفهومنك بويله بر تعريف اولوب اولمديغنى وبر شيئك تعريفك نصل شرطلر اقتضا ايلديكنى، نه كبى اقسامه آيرلديغنى بر تفصيل بيان ايتمك مناسب ايسه‌ده بو تفصيلاتى ويرمك اويله بر ايكى مقاله ايله ممكن اوله‌ميه‌جغى كبى او تفصيلات ايله اشتغال ايتمك صدددن بالكليه خروجمزى استلزام ايليه‌جكندن بو بابده قارئين كرامه يالكز بر فكر اجمالى ويره‌بيلمك ايچون افادات آتيه ايله اكتفا ايتمكى دها موافق كوردك :

« تعريف » موجود خارجيدن اخذ وانتزاع ايديلن بر صورت ذهنيه وبر

ماهيت كليه‌در. بو صورت ذهنيه او موجود خارجينك يا كنه و حقيقتندن يعنى كنديسنى تشكيل ايدن اجزاء وجوديه‌سندن، ياخود اعراض لازمه واحوال مخصوصه‌سندن اخذ واقتباس اولنمش وبرنجى صورته « حد » ايكنجى صورته «رسم» نامى ويرلمشدر. بناءً عليه منطقيون « تعريف » ى « بر شيئك كنه وحقيقتيله ويا بالجمله ماعدادن تميز ايدر بر وجه ايله بيلديرن شى » ديه تعريف وبيان ايتدكدن صكره بر شيئك كنه وحقيقتيله بيلديره‌نه « حد » وماعدادن تميز ايدر وجه ايله بيلديره‌نه دخى « رسم » نامنى ويرمشلر وبونلردن هر برينى « تام » و « ناقص »ناملريله ايكى قسمه آيرمشلردر.

بو حالده ديرزكه: «حيون ناطق» تعريفى‌ده خارجده موجود اولان انساندن اخذ وانتزاع اولنمش بر « صورت ذهنيه » وبر ماهيت كليه‌در. فقط بو ماهيت كليه عجبا انسان موجودك تمامه كنه‌و حقيقتنده‌نى اخذ وانتزاع اولنمش، يوقسه عوارض مخصوصه‌سنده‌نى اقتباس ايدلمش ؟ اولا بوراسنى بيلمك لازمدر. تا كه تعريف مذكورك « حد تام » اولوب اولمديغى اكلاشلسون.

معلومدركه انسان موجود، بر بدن ايله بر ده روحدن عبارتدر. اويله ايسه انسانى تشكيل ايدن شيلر اجزاء فرده وعناصر مختلفه‌دن مركب بر « صورت جسميهٔ حيوانيه » ايله بر ده « صورت نوعيهٔ انسانيه » ديديلن بر طبيعت، بر قوتدر. انسان « صورت جسميهٔ حيوانيه » سى اعتباريله ابعاد ثلاثه‌يى، نشو ونمايى، حركت اراديه‌يى قبوله مظهر اولديغى كبى « صورت نوعيهٔ انسانيه » سيله‌ده ادراكات كليه وافعال فكريه‌يى اجرايه مبدأ اولمشدر.

ايشته منطقيون دخى انسان موجودك كنه و حقيقتنى بويله بوله‌رق آنك « صورت جسميهٔ حيوانيه » سندن « حيوان » مفهومنى « صورت نوعيهٔ انسانيه » سندن‌ده (ناطق) معناسنى انتزاع ايتمشلر وبناءً عليه انسانى « حيوان ناطق » ديه تعريف ايلمشلر وبو تعريفه « حد تام » نامنى ويرمشلردركه فى الواقع « حيوان » حساس، متحرك بالاراده بر جسم نامى ديمك اولديغى كبى « ناطق » ده ــ محلنده بيان اولنديغى وجهله ــ امور كليه وجزئيات مجرده‌يى ادراك وافعال فكريه‌يى اجرا ايدن شى ديمك اولديغندن بو تعريف انسانك كافهٔ ذاتياتنى حاوى، افرادينى جامع، اغيارينى مانع بر تعريف اولوب «حد تام» عنوانتى بحق حائز اولمشدر.

متکلمین وسائر فرق اسلامیه‌ده «حیوان ناطق» مفهومنك انسان ایچون بر «حد تام» اولدیغنی قبول ایتدکدن صکره حقیقت انسانیه حقنده مطالعات آتیه‌ده بولنمشلردر:

انسان بدندن عبارت دکلدر. بوده ایکی وجه ایله ثابتدر:

١ — بدنی تشکیل ایدن شیلر دائما تبدل وتغیره معروض اولدیغی حالده انسان، انسان اولمق اعتباریله اول عمردن آخر عمره قدر باقیدر. برمدت ظرفنده باقی اولان شی ایسه ینه اومدت ظرفنده باقی اولمیان شیئك غیری اولمق لازم کلدیکندن «انسان» لكده بدندن بشقه برشی اولمسی لابددر.

٢ — انسان بعضاً بالجمله اعضاسندن غافل ایکن ینه کندیسنی بیلیر. حالبوکه برزمانده بیلینن شی ینه او زمانده بیلنمین شیئك غیری اولمق ایجاب ایلدیکندن «انسان» لكده بدنك غیری برشی اولمسی ضروریدر. انسان محسوس ومرئی برشی‌ده دکلدر. چونکه محسوس ومرئی اولان شی سطح ولون اولوب، انسان ایسه نه «سطح» نه‌ده، «لون» در.

بوندنصکره علما «انسان» ك حقیقتنی تعیینده اختلاف ایدوب کیمی آنك بوهیکله حلول ایتمش برجسم لطیف اولدیغنه، کیمی‌ده غیرمادی برشیدن عبارت بولندیغنه قائل اولمشلردر. «انسان»ك بوهیکله حلول ایتمش برجسم لطیف اولدیغنه قائل اولانلر دخی ایکی فرقه‌یه ایرلمشلردر:

فرقهٔ اولی: اجسامك تماثلنه ـ یعنی هپسنك، حقیقت واحده افرادندن بولنان اجزاء فرده‌دن ترکبنه ـ ذاهب اولان متکلمیندر. بونلرك قوللرنجه شو هیکل ایله اکا حلول ایتمش اولان وکندیسندن «انسان» دیه تعبیر ایدیلن جسم، متماثل وبالماهیه متحد اولوب بینلرنده اصلا فرق یوقدر. شوقدرکه اجزای بدن اول عمردن اخر عمره قدر بالدفعات تبدل وتغیر ایلدیکی حالده بدنه حلول ایتمش وکندیسندن «انسان» دیه تعبیر ایدلمش اولان جسمك اجزاسی اوکبی تبدلات وتغیراتدن مصون قالمقده واول عمردن اخر عمره قدر حیاتلرینی محافظه ایدرك وقت موعودینك حلولیله اوحیات زائل اولنجه بدنه «موت» دنیلن شی طاری اولمقده‌در.

فرقهٔ ثانیه‌ده: اختلاف اجسامه ـ یعنی هر جسمك بر باشقه ماهیتی حائز اولدیغنه قائل اولانلردندر. بونلرك مذهبلرنجه اجسام ماهیت اعتباریله یکدیکرینه مغایر

ومخالف اولدیغندن شو هیکل ایله اکا حلول ایتمش اولان وکندیسندن «انسان» دیه تعبیر ایدیلن جسم ده یکدیکرینه مغایر ومباین اولوب هیکل عادتا جمادات قبیلندن برجسم کثیف ظلمانی، اکا حلول ایتمش اولان انسان ایسه لذاته ذی حیات نوعندن بر جسم لطیف نورانیدر. هیکل علی الدوام تبدل وتغیره معروض اولدیغی حالده اوجسم لطیف لذاته حی ومنیر اولدیغندن هر درلو تبدلات وتغیراتدن محفوظ اولوب اول عمردن اخر عمره قدر بدنده فعالیتنی اجرا ایلر. اسباب موت بدنه عارض اولدقده اوجسم لطیف نورانی بدندن خروج ایدرك اکر سعید ایسه عالم سماواته وعالم قدس وطهارته، اکر شقی ایسه عالم دوزخ وعالم آفاته واصل اولور.

انسانك غیرمادی برشیدن عبارت بولندیغنه قائل اولانلره کلنجه، بونلرده بروجه آتی مطالعه‌ده بولنمشلردر: انسان بوهیکله حلول ایتمش برشی دکلدر. زیرا انسان غیرمادی اولوب نه متحیزدر، نه‌ده برمتحیز ایله قائمدر. کذلك بوعالمك نه خارجنده، نه‌ده داخلنده‌در. چونکه بودخول وخروج دخی خواص مادیاتدندر. بونك بویله اولدیغی‌ده ایکی وجه ایله ثابتدر:

اولا: انسان کرك فعلاً، کرك عقلاً، کرك وهماً انقسامی قابل اولمیان برطاقیم شیلری بیلیر. جزؤ فردلر ونقطه‌لر کبی. اویله ایسه بونلره تعلق ایدن علم‌ده دماغ ویا سائر عضوده غیر مرتسم وبناءً علیه غیر منقسم اولمق لازمکلیر. چونکه دماغ ویا سائر عضوده مرتسم اولان صور علمیه هپ حواس خمس ظاهره واسطه‌سیله اشیای خارجیه‌دن مقتبس ومنتزع اولوب حواس خمس ظاهره‌نك حس وادراك ایده‌جکی اشیای خارجیه ایسه علی العموم مرکب وقابل انقسام اولدیغندن آنلردن اخذ واقتباس اولنان صور ذهنیه ودماغیه‌نك‌ده مرکب وقابل انقسام اولمسی اقتضا ایدر: اکر بویله اولمز ایسه صورت ایله ذی‌صورتك عدم تطابقی لازم کلیر. بوایسه بلا شك باطلدر. قابل انقسام اولمیان شیلره تعلق ایدن «علم» ده غیر منقسم ودماغ ویا سائر عضوده غیرمرتسم اولنجه اوعلم ایله متصف اولان شیئك دخی غیر منقسم وغیرمادی اولمسی ایجاب ایدرکه ایشته اوده جسم وجسمانی اولمیان وکندیسندن «انسان» دیه تعبیر ایدیلن برجوهر مجرددر.

ثانیاً: انسان واجب الوجود وسائره کبی مجرداتی تصور ووارلقلرینی تصدیق ایلر. اکر انسان بو هیکلدن ویا اکا حلول ایتمش برجسمدن عبارت

اولسه‌یدی شو تصور وتصدیق کندیسنه ممکن اوله‌مایه‌جق ایدی . چونکه هیکل اولسون ، هیکله حلول ایتمش بر شی اولسون جسم وجسمانی اولدیغندن مجردات ایله بر کونا مناسبتلری یوقدرکه آنلری تصور ووارلقلرینی تصدیق ایده‌بیلسونلر . برده قوای جسمانیه‌ده مرتسم اولان صور عاییه‌نك هپ محسوسات ومادیاتدن اخذ واقتباس ایدلمش اولملری لازم ولابددر . بو ، لازم اولنجه صور مجرداتك قوای مذکوره‌ده ارتسام ایتمش اولمسی قابلمیدر ؟ اویله ایسه مجرداتی تصور ووارلقلرینی تصدیق ایدن شیئك جسم وجسمانی دکل ، بلکه غیر مادی بر جوهر اولمسی تعین ایدرکه مطلوب‌ده بوایدی . ٩ تموز سنه ٣١٤

علم انسانه دائر برایکی سوز

علوم انسانی وادراك بشری ایکی قسمدر : بریسی بدیهی ، دیکری‌ده نظری وکسبیدر . بدیهی اولانلر حواس خمس ظاهره واسطه‌سیله دماغه رسم ونقش اولنان صور محسوسات و « برایکینك یاریسیدر » و « کل جزئندن بیوکدر » کبی بعض معقولات ایله وارلغنی ، آچلغنی ، صوسزلغنی بیلمك مثللی اولیات ووجدانیات اولوب کسبی ونظری اولانلرده فکر ونظر طریقیله استحصال ایدیلان معانی وادراکاتدر .

حسیات ایله وجدانیات انسان ایله سائر حیوان بیننده مشترك ایسه‌ده بدیهیه اولسون ، نظریه وکسبیه اولسون ، بتون معقولات انسانه مخصوص اولوب حیوانات سائره‌نك انده نصیبی یوقدر . بونك ایچوندرکه حسیات وادراکات حیوانیه حین خلقتدن بری اصلا ترقی ایتمامش وهمان اولدیغی مرتبه‌ده علی حاله قالمشدر . مثلا آری نوعنك بوندن یوز عصر اول علمی ، هنری نه‌دن عبارت ایدیسه الیوم ینه اندن عبارت اولمش وانواع سائره‌ده عینی حکمده بولنمشدر .

ینه بونك ایچوندرکه بهائمدن هر نوعك افرادی اونوعه مخصوص اولان بر فعله ، بر هنره چالیشه کلش وهپسی او فعلی اجراده همان مساوی قاله‌رق

بریسی دیکرینه تفوق ایده‌مامشدر . انسان ایسه بویله اولمیوب قوهٔ عقلیه وملکهٔ فکریه‌سی سایه‌سنده شمدی‌یه قدر نیجه مخترعات عجیبه وصناعات غریبه ظهوره کتورمش والی ماشاءالله کتوره‌جکی دخی درکار بولنمشدر . انجق شوراسی شایان دقتدرکه انسان بوجهتله‌ده حیوانات سائره‌یه تفوق ایتمش ایسه‌ده معقولات نظریه‌سنی استحصال وافعال فکریه‌سنی موقع اجرایه ایصال ایچون مطلقا بر معلمه ، بر مرشده محتاجدر . حتی بر انسان نه‌قدر یشارسه یشاسون ، ولوکه بیك سنه معمر اولسون ، بر معلم ومرشده ملاقی اولمدقجه ویا اندن تعلم علوم ، تدرس فنون ایتمدکجه اجرای معرفت واختراع صنعت شویله طورسون اولدقجه بر معیشت معقوله‌یه بیله مظهر اوله‌مز ، فیاض قدرت طرفندن کندیسنه احسان بیورلمش اولان قوهٔ عاقله وملکهٔ فکریه‌سنك نصل ونره‌ده استعمال اولنه‌جغنی بیله‌مز . نیجه عصرلردن بری کلمش ، کچمش وبوکون دخی اولاد واحفادلری‌ده کندی عادات واخلاقلرینی محافظه ایتمکده بولنمش اولان ملیونلرجه اقوام وحشیه‌نك احوال واطوارینه امعانله نظر اولندقده شو سوزمزك حقیتنده شبهه قالماز .

زیرا کوریلیورکه اقوام مذکوره بشریتده بزمله مشترك اولدقاری وبناءً علیه بالقوه پك چوق شیلره مقتدر بولندقاری حالده بوانه قدر ایچلرنده بر معلم وبر مرشد ظهور ایتمامش ویاخود ایتمش ایسه‌ده حکمسز قالمش اولدیغندن کمالات بشریه‌دن محروم قالمشلر وشمدی‌یه قدر معیشت حوانیه‌یه قریب بر معیشتله یشایه کلمشلردر .

اکر بر معلمسز وبر مرشدسز کسب کمالات وتحصیل معلومات انسانه ممکن اولسه ایدی اقوام مذکوره بویله حال وحشتده قالماز ایدی وهر قوم بر نسبت متناسبه‌ده کسب معلومات واحراز کمالات ایدرك شمدی‌یه قدر دنیاده علوم ومعارفدن محروم هیچ بر ملت بولنمز ایدی . نه‌حاجت ، ایشته امریقا قطعهٔ جسیمه‌سی میدانده طوریور . بوقطعه اهالیسی اوراده نیجه عصرلر امرار حیات ایتمشلر وحالبوکه اواوزون هم ده پك اوزون مدت ظرفنده هیچ بر هنر وهیچ بر کمال ابراز ایده‌مامشلر وبناءً علیه کندیلرینی درکهٔ سفلای حیوانیه‌دن خلاصه موفق اوله‌مامشلردی . بوندن درتیوز سنه اول قطعهٔ مذکوره کشف اولندی . بعده اورایه برچوق علما وحکما کوندرلدی . اهالی‌یه علوم وفنون تعلیم ایدلدی . اهالی چالیشدیلر ویواش یواش ترقی‌یه باشلادیلر . نهایت شمدیکی درجه‌یه واصل اولدیلر وکندیلرینی بتون جهانه بکندیردیلر . حتی بوکون کندی کاشفلرینه ، کندی مربیلرینه بیله سیاست واصول مدنیت درسنی ویرمکه قیام ایتدیلر .

اوقدر اوزاغه كتميه‌ده لزوم يوق . ايشته بوكون ترقيات ماديه‌سنه حيران اولديغمز اوروپا دخى بوندن درت بشيوز سنه اوله كلنجه‌يه قدر عينى حالده اولوب اهاليسى يكديكرينى يمك درجه‌سنه كلمامشلرمى ايدى ؟ بعده برطرفدن فنون يونانيه ، ديكر طرفدن‌ده علوم اسلاميه‌يه وارث اوله‌رق بوفنون ، بوعلوم سايه‌سنده ترقى ايده ايده نهايت شمديكى حال حيرت اشتمالى احراز ايتمديلرمى ؟

براسه مستند اولميه‌رق كسب كمالات وتحصيل معلومات انسانه ممكن اولسه ايدى قبل الكشف امريقا اهاليسى بونجه عصرلر ظرفنده حال وحشتده قاليرميدى ؟ كذلك اوروپا اهاليسى‌ده درت بش يوز سنه‌سنه اوله كلنجه‌يه قدر وحشيانه برصورتده يكديكرينى اكل وبلعه اوغراشيرلرميدى ؟ مادامكه انارده انسان ايديلر ، تعميق افكار ايدرك برهنر ، برمعرفت كوستره‌مارى ومعقول برصورتده كسب مدنيت ايتلرى وشمدى اولديغى كبى اوزمانلرده دخى بيكلرجه حكما وعلما يتيشدرملرى اقتضا ايتمزمى ايدى ؟

ايشته شو احوال مسروده قطعياً دلالت ايليوركه انسان برمعلم ومرشده ملاقى اولميوب على حاله قالدقجه قوهٔ عاقله وملكهٔ فكريه‌سندن بروجه مطلوب استفاده ايده‌ميور وايتمك احتمالندن‌ده پك بعيد بولنيور . بلكه اونعمته نائل اولمق ايچون هرحالده بررهبره عرض احتياج ايليور . « ابى اما انسانلرى تعليم وارشاد ايدن ، علوم وفنونك اساسنى وضع ايلين ينه انسانلر دكلمى ؟ » طرزنده برسؤال ايراد اولنور ايسه جواباً ديرزكه : اوت انسانلردر فقط بزم كبى عادى انسانلر دكل . انلر مويد من عندالله انسانلردركه كنديلرينه « انبياء » نامى ويرلمش ومشكاةٔ نبوتلرى سايه‌سنده خلق سعادت ماديه ومعنويه‌لرينه نائل اولمش ، بتون عالم اومشكاةٔ منيردن اقتباس انوار وانجق بو سايه‌ده علوم وفنون جهانه انتشار ايتمشدر .

آدم ، ادريس ، شيت عليهم السلامده هنده‌ده ظهور ايتمش اولدقلرى ، علوم وفنونك‌ده اورادن مصره ، مصردن‌ده ايران ويونانه انتقال ايتمش اولديغى حق الانصاف تأمل ايديلير ايسه شوجوابمزك مقارن حقيقت اولديغنده شبهه ايديله‌مز صانيرم . والسلام على من اتبع الهدى .

٣٠ تموز ، ٣١٤

مسالك ارشاد

مسلم ارباب عقولدركه دين ومذهب جسم ملتك روحى مثابه‌سنده‌در ، روحسز جسم پايدار اوله‌مديغى كبى دين ومذهبسزده بر ملت پايدار اوله‌مز . روح ملت اولان دينى ، حفظ وحمايه ايسه الوهيت ، نبوت ، معاد كبى اصول دينيه‌يى هرصنفه حال وشانه موافق براهين ودلائل ايله تعليم وتفهيمدن بشقه برطريق ايله اولمق تصور ايليه‌مز .

هله بو بابده جبروشدت ابرازى اصلا جائز اولماز . چونكه ايمان ، افعال قلبيه‌دندر . قلبه ، وجدانه برشيئى جبراً قبول ايتديرمكه چالشمق اوشى حقنده دها زياده موجب نفرت اولمقدن باشقه برشيئى مفيد اولماز .

علوم وفنونك پك چوق مترقى اولديغى وبناءً عليه دين وعلوم آره‌سنده عادتا برتضاد كامل واردر ، ظن اولنديغى بويله بر زمانده اركان دينيه وحقايق اسلاميه‌مزى دلائل واضحه وبراهين قاطعه ايله ارباب فنون واصحاب معارفه قارشو اثبات ايتمكه وبوصورتله آنلرى دين وملتمزه محبت ايتديرمكه اشد لزوم واردر .

هرمشكلمزى حله ، هراحتياجمزى دفعه كافى ، انسانيت وبشريته تعلق ايدن بالجمله فضائل ووظائفى تعليمه وافى اولان قرآن معجز بيان نوع بشرك نصل تعليم وتربيه ايديله‌جكنى ودائرهٔ انسانيت ومدنيته نه يولده ارشاد اولنه‌جغنى بيان وايضاح ايتمكده‌در . ازجمله (سورهٔ نحل) ك يوز يكرمى بشنجى : (ادع الى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتى هى احسن ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بالمهتدين) آيت جليله‌سى بيانى صددنده بولنديغمز تعليم وارشاد مسلكلرينى برصورت معجزكارانه‌ده بيان ايلمكده‌دركه مآل منيفى « رسول ذيشانم ! مبعوث اولديغك ناسدن هرطائفه‌يى كندى حال وشانه موافق دلائل ايله ارشاد ايله . خواص امتى مقالات محكمه وبراهين قطعيه ، عوام ناسى دخى مواعظ نافعه ودلائل مقنعه ايله دين حقه وطريق سلامته دعوت ايت ! معاندلرى‌ده جمله‌جه ويا آنلرجه مسلم ومشهور اولان مقدمات ايله الزام وآنلره قناعت ويره‌جك مجادلهٔ حسنه‌يه رفق وملايمتله اهتمام ايله . سنك اوزريكه واجب اولان شى بومنوال اوزره خلقه تبليغ احكام وحقايق اسلاميه‌يى هركسه اعلام

اولوب آنلر ایچون حصول هدایت وبالفعل مطلوبه وصلت ایسه سنك وسعك خارجنده‌در . ربك تعالی حضرتلری ضلالت اوزره قاله‌جق اولانلر ایله قبول هدایت ایده‌جك اولانلری بیلور وهر ایکیسنه‌ده مستحق اولدقلری مجازات ومکافاتی ویرر . » دیمکدر .

فخرالدین رازی جناب حقك شو آیتده رسول اکرمنه حکمت وموعظهٔ حسنه ومجادلهٔ مستحسنه‌دن عبارت اولان طرق ثلاثه ایله ناسی دین مبین وصراط مستقیمه دعوت وارشاد ایتمسنی امر وفرمان بیورمش اولدیغنی وبو طرقك بعضیسی بعضیسنه معطوف اولمغله یکدیگرینك عینی اولمیوب هری باشلو باشنه بر مسلك ارشاددن عبارت بولندیغنی ذکر وبیاندنصکره طریق ارشادك شو اوچ قسمه انحصارینی بر وجه آتی اثبات ایدوب دیورکه :

خلقی بر مذهب واعتقاده دعوت بهمه حال بر حجت وبینه‌یه مستند اولمق لازمدر . حجتی ذکردن مقصد ایسه یا او مذهب واعتقادی قلوب سامعینده یرلشدیرمك ، یاخود معاندینی افحام والزام ایتمکدر .

قسم اول ایکی‌یه منقسمدر . چونکه قلوب سامعینده بر مذهب واعتقادی یرلشدیرمك ایچون سرد واتیان اولنان حجت یا نقضیه احتمالدن مبرا ومعرا اولور ویا بویله اولمیوب بلکه ظن ظاهری واقناع کاملی افاده ایده‌جك بر حالده بولنور . بناءً علیه شو تقسیم ایله خلقی بر مذهب واعتقاده دعوت وارشاد زماننده سرد ایدیله‌جك حجتلرك بر وجه آتی اقسام ثلاثه‌یه انحصاری ظاهر اولیور :

١ ـــ عقائد یقینیه‌یی افاده ایدن حجت قطعیه‌در که اشرف درجات واعلای مقامات اولوب حکمت تسمیه اولنمش و (ومن یؤتی الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا) آیت جلیله‌سیله هم کندی ، هم ده متصفی مظهر توصیف ربانی ، نائل تبجیل سبحانی اولمشدر .

٢ ـــ امارات ظنیه ودلائل اقناعیه‌در که موعظهٔ حسنه‌دن عبارتدر .

٣ ـــ کندیسنی ذکردن مقصد الزام خصم اولان دلائلدر که او ده جدلدر .

جدل ایکی قسمدر . بریسی جمله‌جه ویا یالکز خصمجه مسلم ومشهور اولان مقدمات مقبوله‌دن ، دیگری ده هیچ برکیمسه‌جه مسلم ومشهور اولمیان مقدمات باطله وفاسده‌دن مرکب اولان دلیلدر . جدلك بو ایکنجی قسمندن مقصد ایسه نظر سامعینده بر طاقم حیل باطله وطرق فاسده ایله ترویج مرامدر .

بونك ایچون اهل فضلك بو قسم اول ایله استدلالی لایقدر که (وجادلهم بالتی هی احسن) قولیله رسول اکرم افندمز حضرتلرینك معاندلر ایله مکالمه‌سنده مأمور اولدیغی جدلدن مقصد دخی بو قسم اولدر . ایمدی شو بیانمزله ، مقام دعوت وحال ارشادده سرد واتیان ایدیله‌جك حجج ودلائلك بو آیتده ذکر اولنان اقسام ثلاثه‌یه انحصاری قطعیاً ثابت اولیور .

حضرت امام شو مقدماته بناء شو نتایجی دخی اتیانله دیورکه : ناس ، اوچ طائفه‌در . برنجیسی معارف حقیقیه وعلوم نافعه‌یی طالب اولان کامللردر که حین دعوتده بونلرله مکالمه آنجق حکمت یعنی دلائل قطعیه ایله ممکن اوله بیلور .

ایکنجیسی طبیعت وخلقتلرنده سوفسطائیلك خصلت قبیحه‌سی غالب اولان ناقصلردر که زمان ارشادده آنلر ایله مکالمه‌ده آنجق افحام والزامی افاده ایدن مجادله ایله حصول پذیر اولور .

اوچنجیسی شو ایکی طرف آره‌سنده واسطه اولوب دلائل یقینیه ومعارف حکمیه‌یی فهم واذعان استعدادندن محروم بولنان وفقط خلقت اصلیه وسلامت فطریه‌لری اوزره باقی قالان وبو جهتله نه کمالده حکمای محققین مرتبه‌سنه ترقی ، نه ده نقصان ورذالتده معاندین درکه‌سنه تدنی ایتمش اولان کیمسه‌لردر که حال دعوتده بونلر ایله مکالمه دخی آنجق موعظهٔ حسنه ایله قابل اوله بیلیر .

فخرالدین رازی حضرتلری مسالك ارشادی بر منوال سابق بیان وایضاحی متعاقب شو آیت کریمه‌نك ـ ترجمه ایتدیکمز وجهله ـ معانیٔ منیفه‌سنی ومتضمن اولدیغی بعض لطائف شریفه‌سنی ده بیان ایتدکدن صکره بو بابده کندیسنجه مختار ومرجح اولان وجه تفسیری دخی بر وجه آتی اتیان ایدوب دیورکه :

جواهر نفوس بشریه بالماهیه مختلف اولوب کیمیسی عالم جسمانیته قلیل التعلق وعالم روحانیته کثیر الانجذاب اولان نفوس مضیئهٔ صافیه ، کیمیسی ده عالم جسمانیته قوی التعلق وعالم روحانیته عدیم الالتفات اولان نفوس مظلمهٔ جاهله‌در . بو استعدادات ، جواهر نفوسك لوازمندن اولمغله آنلردن انفکاك وزوالی ممتنعدر . بونك ایچون حق جل وعلا حضرتلری حبیب اکرمنه « سن آنجق دعوتله اشتغال ایت ، هرکس ایچون حصول هدایته طمع ایتمه . زیرا ربك تعالی وتقدس حضرتلری نفوس مظلمهٔ جاهله‌نك ضلالتده قاله‌جغنی ونفوس مشرقهٔ صافیه‌نك ده نور هدایتله تنور واشراق ایلیه‌جکنی بیلور » بیورمشدر . نصل که هر نفس ایچون بر فطرت

مخصوصه وبر ماهيت مختصه اولديغنه (فطرةالله التى فطر الناس عليها لا تبديل لخلق‌الله) قول شريفى دخى شهادت ايتمكده‌در .

فخرالدين رازى حضرتلرينك يوقارودنبرى نقل وترجمه ايلديكمز توضيح محققانه وتفسير حكيمانه‌سندن اكلاشيليوركه ناس ، (خواص) ، (عوام) ، (معاندين) طائفه‌لرندن اولمق اوزره اوچ قسمه منقسم اولوب دين حق وطريق سلامته بونلرى ارشاد مقامنده كنديلرينه قارشو سردى لازم كلان ادله‌نك بالطبع بشقه بشقه اولمسى ايجاب ايده‌جكندن (ادع الى سبيل ربك الخ) آيت جليله‌سيله رسول اكرم افندمز حضرتلرى هرصنفك كندى حالنه مناسب براهين ودلائل سوق ايله تبليغ احكام وارشاد انامه مأمور اولمشدر .

طوائف ثلاثه‌نك احوالنه رعايتله تبليغ احكام وارشاد انام هر عصرده موجود اولان علوم وفنونك تحصيلنه متوقف اولديغى ايچون بزم دخى شو عصرده‌كى فنون موجوده‌يى تحصيل ايتمز البته لازمدر . زيرا زمانمزده طائفهٔ عاليه علوم طبيعيه ايله مشغول اولوب حتى برطاقم عمليات ايله قوانين طبيعيه‌نك نه صورتله ابراز آثار ايتديكنى كوردكلرندن بتون كائناتك وكافهٔ مصنوعاتك احداثنى برماده ايله اومادهٔ‌نك قوتنه اسناده قدر واريورلر . اويله ايسه اوفنلرى تحصيل ايتملى كه آنلرك شبهه‌لرى نه‌دن عبارت اولديغى برتفصيل بيلنسونده آكا كوره برهان اقامه‌سيله كنديلرى دوشدكارى كرداب ضلالدن تخليص ايديله بيلسون . زيرا بر مرض تشخيص اولنمدقجه تداويسى غيرقابلدر .

سنه ٣١٤

عدالت

عدالت ، افراط وتفريط بيننده بر امر متوسطدر . عدالتك حائز حسن ذاتى بر صفت عاليه اولديغى مسلم انامدر . چونكه بونك قبحنه قائل اولمش ويا اوله‌جق هيچ كيمسه ، هيچ بر شخص متصور دكلدر . اك ظالم ، اك غدار ، اك وحشى بر كيمسه‌يه بيله عدالتك نه ديمك اولديغنى بيلديردكدن صوكرا « بونك ايى بر شى اولديغنى انكار ايده بيلورميسكز ؟ » ديه صورولسه ، انك

طرفندن : « اصلا ! » جوابى ويريله‌جكنده شبهه يوقدر . حقيقت حال بو مركزده بولنديغى حالده غريبدركه خلقت بشردن برى بو خصلت عاليه‌يى احراز ايدن ذوات پك نادر اوله‌رق كورلمشدر . عجبا بونك سببى نه‌در ؟ أوت ، حسن ذاتيسى هركسجه مسلم اولان بويله بر صفت جليله وخصلت ممدوحه‌يه اكثر ناسك بيكانه بولونمسى نه كبى اسبابه مبنى‌در ؟

بو سؤاله جواب ويرمك ايچون انسانك حائز اولديغى قوتلر وبو قوتلرك هانكيسى هانكيسنه غالب اولديغى ونتايجنى تأمل لازمدر . معلومدركه انسانده درت قوت واردر :

شهوانيه ، غضبيه وهميه ، عقليه . بوقواى اربعه‌دن دردنجيسى اولان قوهٔ عقليهٔ ملكيه تأديب وتهذيبه محتاج دكلدر . چونكه بو قوت ارواح قدسيهٔ علويه نتايجندن اولوب انسانى دائما خيراته ، معالى‌يه سائقدر . بويله پاك ، هر درلو شائبهٔ كدورتدن منزه ، مقدس بر قوتك تأديب وتهذيبه غير محتاج اولديغى شبهه‌سزدر . فقط ديكر قوتلر بهمه حال تأديب وتهذيبه محتاجدر . چونكه اونلر صرف حيوانى ، صرف بهيمى وشيطانى بر طاقم قوتلردر . بونلردن قوهٔ شهوانيه لذائذ شهوانيه‌يى تحصيله ، قوهٔ غضبيه خلقه شر وبلا واذايى ايصاله ، قوهٔ وهميه‌ده خلقك اوزرينه تسلط وتحكمه واظهار رياست ايله ترفع وتقدمه انسانى سائقدر . ايشته كوروليوركه بو قوتلردن انسانى خيره سوق ايدن يالكز برى اولديغى حالده ديكر اوچى انسانى دائما شره سوق سوق ايتمكده‌در . عين درجه‌ده بولنان بوقواى اربعه‌دن يالكز برينك ديكرلرينه مقاومت ايده‌ميه‌جكى ايسه اجلاى بديهياتدندر . بونك ايچون خلقت بشردن برى قوهٔ عقليه‌سنى ديكر قوتلره حاكم ايده‌جك ذوات پك نادر اوله‌رق كلمشدر .

شو حالده بو اوچ قوتى ممكن اولديغى قدر تأديب وتهذيبه چاليشملى كه بين‌القواى بر نوع اعتدال حاصل اولسونده انسان نه بتون بتون عالم لاهوته اتصال ايله شو دار دنياده موجوديت ناسوتيه‌سنه ترتب ايدن وظائفدن محروم قالسون ، نه‌ده بالكليه دركهٔ سفلاى بهيميته تنزل ايله بنى نوعنك باشنه بر بلاى مبرم كسيلسون . چونكه عدالت هر شيده لازم اولديغى كبى انسانك انسان اولمسنده لازم وبلكه‌ده الزمدر . زيرا عدالتى اجرا ايده‌جك انساندر . كندى خلقتنده ، كندى خلقت اصليه‌سى اعتباريله حائز اولديغى قوتلر آراسنده عدالت بولنمازسه بنى نوعنه مكلف اولديغى وظائفده اجراى عدالت قابل‌ميدر ؟

فقط فضائل سائره‌ده اولدیغی کبی بوقوتلری دخی برحد اعتداله کتیرمك پك چوق مساعی‌یه وابسته اولدیغی و بو مساعی ایچون انسانك کندی کندینه ادراك ایده‌میه‌جکی پك چوق طرق ووسائلی بولندیغی جهتله الطاف الهیه ومراحم سبحانیه جمله‌سندن اوله‌رق بو طرق ووسائلی تعلیم وتفهیم ایده‌جك پك چوق انبیا کلمش ونهایت بو وظیفهٔ مقدسه‌یی ذکای بشرك دور تکاملی ایله متناسب اوله‌جق بر صورت مکمله‌ده ایفا مقصد قدسیٔ الهیسی ایله خواجهٔ کائنات علیه اکمل التحیات افندمز حضرتلری کافهٔ امم واقوامه بعث وارسال بیورلمشدر، که « بعثت لاتمم مکارم الاخلاق » [١] حدیث شریفنك مضمون عالیسی دخی بو حقیقتی مبین‌در . فضائل سائره‌دن بحثی بر وقت مناسبه تعلیق ایده‌لم‌ده شیمدیلك عنوان بحثمز اولان « عدالت » ی بر آز تفصیل ایلیه‌لم :

حائز اولدیغمز قوی آراسنده عدالت لازم اولدیغی کبی مکلف اولدیغمز شیلرك جمله‌سنده دخی عدالت لازم‌در . از جمله اعتقادده عدالت لازم‌در ، واجب الرعایه‌در . اعتقادده عدالت اولا بر الهك وجودینی تصدیق ، ثانیاً او الهی بالجمله صفات کمالیه ایله توصیف وبتون نقصان صفتلردن تنزیه‌در . زیرا الهك وجودینی ویاخود صفاتنی نفی ایتمك تعطیل محض اولدیغی کبی ، « الله جسمادر ، جوهردر ، بر طاقم اعضادن مرکب‌در ، بر مکانه اختصاصی واردر » دیمك دخی تشبیه محض‌در . اما « الله واردر ، بتون صفات کمالیه ایله متصف‌در ، جسمیتدن ، جوهریتدن ، اعضا وجوارحدن ، مکان وزماندن منزه‌در » دیمك ایسه بوایکیسی آراسنده بر امر متوسط اولدیغندن ، عین عدالت‌در . سائر مسائل اعتقادیه‌ده‌ده حکم بویله‌در ، مثلا « انسان ایچون قدرت واختیار یوقدر » دیمك جبر محض اولدیغی کبی ، « انسان افعالنده مستقل‌در . کندیسندن صدور ایدن بتون فعللرك موجدی کندیسی‌در » دیه اعتقاد ایلمك دخی قدر محض‌در . چونکه بونلرك بری افراط ، دیکری تفریط اولدیغندن ایکیسی دخی مذموم‌در . حالبوکه « انسانك افعال اختیاریه‌سی واردر . لکن انسان بو افعال اختیاریه‌یی جناب حقك کندیسنه احسان بیوردیغی قدرت وقوی واسطه‌سیله اجرا ایتمکده‌در » دیه اعتقاد ایلمك شو ایکی اعتقاد اراسنده بر امر متوسط اولدیغندن ، عین عدالت ومحض حکمتدر .

---

[١] مکارم اخلاقی اتمام ایچون بعث اولوندم .

کذا اعمالده‌ده عدالت لازمدر ، واجب الرعایه‌در . مثلا بعض اقوامك ظن ایتدکلری کبی تکالیف الهیه‌یی بالکلیه نفی ایتمك تفریط محض‌در . ودیکر بعض اقوامك زعم ایتدکلری کبی لذائذ جسمانیه‌دن بالکلیه اجتناب ایلمك و نفسی تعذیب خصوصنده مبالغه ایتمك ، حتی تزوجدن بیله احتراز واجتناب ایلمك ، کندینی آتشه آتوب یاقمق ، یوکسك بر محله چیقوب کندیلرینی آشاغی طوغرو آتمق صورتیله انتحاره تصدی ایلمك افراط محض‌در . بناءً علیه بو ایکیسی‌ده شرعاً وعقلاً مذموم‌در . حالبوکه بوتون تکالیف الهیه مجرد منافع عبادی تأمین مقصدینه مبنی اولدیغنه بناءً بو تکلیفی بر نعمت عظما بیله‌رك ازدل وجان قبول ایتمك وصحت ابدانه مدار اوله بیله‌جك اغذیهٔ نافعه‌یی تناول ایلمك وهر نوع کمالی تحصیلك موقوف علیهی اولان وجود انسانی‌یی محافظه خصوصنده لازم کلن تدابیر صحیه‌یه توسل ایلمك ونوعك بقاسی تناسله توالده متوقف اولدیغندن نساء ایله تزوجی لازم الاجرا بر امر اولمق اوزره تلقی ایتمك ، شو ایکیسی آره‌سنده بر حالت متوسطه اولمغله ، بوده محض عدالت وعین حکمت‌در . اعضا وجوارحمزه تعلق ایدن افعال سائره‌ده دخی حکم بویله‌در . مثلا : دین موسی علیه السلامده قاتل متعمدی بهمه حال قصاص ایتمك لازم‌در ، بو قاتلی عفو ایتمك اصلا جائز دکلدر . دین عیسی علیه السلامده ده قاتلی بهمه حال عفو ایتمك لازمدر .

بونك برنجیسی تشدید محض ، ایکنجیسی ایسه تخفیف محض‌در . حالبوکه شریعتمزجه بو مسئله‌ده ولی مقتول طلب قصاص ایله عفو آره‌سنده مختاردر . بو ایسه شو ایکی حکم آره‌سنده بر امر متوسط اولدیغندن فی زماننا محض عدالت و موافق مصلحت در . چونکه انسانلر نه زمان موساده (ع) اولدیغی کبی بوتون بوتونه خشین الطبع‌در ، نه‌ده عصر عیساده) اولدیغی مثللو صوك درجه لین الطبع‌در . بو ایکیسی آره‌سنده متوسط بر حالده بولونان اقوامه‌ده بر حکم متوسط اجراسی البته موافق حکمت‌در .

کذا بین الناس جاری اولان معاملاتده دخی عدالت لازمدر . ازجمله بیعده عدالت لازم‌در . بایع بر مالی ذکریله صاتملی‌در . مشتری‌ده آلدیغی مالك ثمننی حین عقدده مقاوله اولوندیغی وجهله ادا ایتملی‌در . اجاره‌ده ، عقود سائره‌ده دخی اولوجهله معامله جاری اولمالی‌در . اکر بویله اولمازسه معاملات ناسه خلل طاری

اولور ، ترقی وتعالی قابل اولماز . چونکه کیمسه کیمسه‌یه امنیت ایتمز . امنیت اولمایجه تجارت‌ده اولماز . چونکه امنیت ، تجارتك اس‌الاساسیدر . تجارت ایسه روح مدنیت ومدار فیض وسعادت‌در .

کذا حکومتده‌ده عدالت لازمدر . زیرا عدالتسز حکومت پایدار اوله‌ماز . نتکیم صحایف تاریخ بوکا بیوك بر شاهددر . دنیانك هیچ بر طرفنده هیچ بر حکومت ظالمه‌نك پایدار اوله‌مدیغنی تاریخ بزه پك آچیق بر صورتده کوسترمکده‌در . تاریخ بو حقیقتی کوسترمه‌مش اولسه بیله بونی انکار ایده‌جك هیچ بر عقل سلیم متصور دکلدر . چونکه بر حکومتده عدالت اولماز وتبعه‌سی‌ده بو عدالتسزلکه قارشی مسکینانه تحمل ایدرك ، هر درلو مظالمه بویون اکه‌رك ، حقوق طبیعیه ومشروعه‌لرینی استحصاله قیام ایتمز ویاخود قیام ایتدیکی حالده العیاذ بالله بوکا موفق اوله‌ماز ایسه‌لر هرج ومرج اوله‌جقلری وبو فرصتدن بالاستفاده حکومات متجاوره‌نك مداخله واستیلاسنه معروض قاله‌رق مملکتلرینی ، ملیتلرینی غائب ایده‌جکلری شبهه‌سزدر .

بناءً علیه بشریتی صوری ومعنوی اوج کماله ، بالجمله اقوام ومللی صراط مستقیمه ، بتون حکوماتی منهاج سعادته ایصال ایده‌جك وسائطك اك مهمی واك برنجیسی هر خصوصده اجرای عدالت وبتون افعال واطوارده حقانیته رعایت‌در .

سنه ٣١٤

علم نه‌در ؟

« علم » لغتده « بیلمك » معناسنه موضوعدر . ایکی شی اقتضا ایدر : بریسی بیلنه‌جك بر صورت وبر مسئله ، دیکری‌ده « بیلمك » کندیسیله بقا بوله‌جق بر قوت وبر ملکه‌در . « علم » لفظی بو ایکی شیدن هر برینه دخی اطلاق اولنور . بوکاده یا حقیقت عرفیه ویا اصطلاحیه ، ویاخود مجاز مشهور نامی ویریلیر . « معرفة » کلمه‌سی‌ده « علم » لفظی کبی « بیلمك » معناسنه ایسه‌ده بینلرنده وجوه ثلاثه ایله فرق واردر :

وجه اول — « علم » کلی ومرکبده ، « معرفة » ایسه جزئی وبسیطده

استعمال ایدیلیر ؛ یعنی بر ماهیت کلیه‌یی ویاخود بر حقیقت مرکبه‌یی ادراکه « علم » ، بر ماهیت جزئیه ویا بر حقیقت بسیطه‌یی ادراکه دخی « معرفة » اطلاق اولنور . بونك ایچون « علمت‌الله » دینمزده « عرفت‌الله » دینور .

وجه ثانی — « علم » بلا واسطه « معرفة » ایسه بالواسطه بر شی ادراك ایتمك معناسنده استعمال ایدیلیر . بو سببله « الله عالمدر » دینلدیکی حالده « الله عارفدر » دینلمز .

وجه ثالث — « علم » بر شیئك کنه وحقیقتنی ، « معرفة » ایسه بر شیئك آثار واوصافنی ادراك معناسنده استعمال اولنور ، بونك ایچون « فلان عارف بالله‌در » دینیله بیلیر ایسه‌ده « فلان عالم بالله‌در » دینیلمز . چونکه کنه وحقیقت باری‌یی بیلمك کیمسه‌یه میسر دکلدر .

ایشته « علم » و « معرفة » لفظلرینك معانی ومواقع استعماللرینه دائر اهل لسان ولغتك خلاصهٔ اقوالی بوندن عبارت اولوب ارباب کلام وحکمتك اولبابده‌کی خلاصهٔ اقوالی دخی بر وجه آتی نقل اولنور .

اولاً شوراسنی اخطار ایده‌لم که بزم « بیلمك » دیه ترجمه ایلدیکمز « علم » ایکی قسمدر ؛ بریسی « علم مطلق » دیکری « علم مقید » در . « علم مطلق » دیمك بر شی ایله تقیید اولنمقسزین یالکز بیلمك دیمك اولوب « علم مقید » دیمك دخی بر شیئله تقیید اولنه‌رق مثلا « ایاصوفیه جامع شریفنی بیلمك » دیمکدر . بوراده موضوع بحثمز اولان « علم » دن مقصد علم مقید دکل ، علم مطلقدر . ایشته بو علم مطلقده بر وجه آتی اوچ مذهب واردر .

مذهب اول : علم مطلق ضروری وبدیهی اولوب تعریفه عرض احتیاج ایتمز وحتی تعریفی قبول بیله ایتمز . امام رازی بو مذهبی اختیار ایتمش وبونك حقیتنه ایکی وجهله استدلال ایلمشدر :

وجه اول : هر کس کندی موجودیتنی یعنی کندیسنك وار اولدیغنی ضرورةً وبداهةً بیلیر وبو بیلیش بلا کسب ولا نظر کندیسنه حل اولور . یعنی بر طاقم امور معلومه‌یی ترتیب ایتمکسزین کندیسنك موجودیتنی حس وادراك ایلر ؛ بو بیلیش ایسه « کندی موجودیتنی » دیدیکمز بر معلوم معین ومشخصه تعلق ایتمش اولدیغندن بر « علم خاص » وبر « علم مقید » اولوب « علم مطلق » آندن جزءدر . زیرا مطلق « مقید » ك ذات وحقیقتنی تشکیل

ایدن اجزادن بریسیدر . ازجمله « کندی موجودیتنی بیلمك » دن عبارت اولان
مثالمز مقید بر علم ومرکب بر ماهیت اولوب « کندی » و « موجودیتنی »
قیدلری ایله « بیلمك » علم مطلقندن ترکب ایتمشدر . بر شیئك جزئی ایسه
خصوصات سائرەده اولدیغی کبی « بیلمك » خصوصندەده کندینه سابق ومقدمدر .
یعنی بر شیئك ترکب ایتدیکی اجزا برر برر معلوم اولمدقجه اوشیئك کندیسنی
بیلمك غیر قابلدر . بو حالده مادامکه « کندی موجودیتنی بیلمك » علم مقید
ومرکبی هرکسه بالبداهه معلوم وبلا نظر ولا فکر حاصلدر ومادامکه « بیلمك »
خصوصندەده بر شیئك جزئی کندینه سابقدر ؛ اویله ایسه شوعلم مقید ومرکبك
ترکب ایلدیکی « کندینی » و « موجودیتنی » قیدلریله « بیلمك » علم مطلقی دخی
آیری آیری هرکسه بالبداهه معلوم وبلا فکر ولا نظر حاصلدر .

وجه ثانی : اکر « علم مطلق » کسبی ونظری اولوب بر شی ایله تعریف
ایدیلەجك اولورسه یاکندی نفسیله ویاخود باشقه بر شی ایله تعریف اولنمق
اقتضا ایدر . اوچنجی بر احتمال دها یوقدر . حالبوکه بوایکی احتمالك ایکیسیده
باطلدر . زیرا علم مطلق کندی نفسیله — یعنی بیلمکی بیلمك ایله — تعریف
دوری مستلزم اولدیغی کبی بشقه بر شی ایله تعریف دخی دوری مستلزمدر .
چونکه « علم »دن بشقه برشی، آنجق « علم » ایله بیلنیر . اکر « علم » ده اوشی
ایله بیلنەجك اولور ایسه « علم » ی بیلمك او شیئی بیلمکه، اوشیئی بیلمكده
« علم » ی بیلمکه توقف ایدرکه استلزام دورك معناسی دخی بودر .

مذهب ثانی : علم مطلق، ضروری وبدیهی اولمیوب بر شیایله تحدیده
یعنی بر طاقم امور معلومەیی ترتیب ایله کندیسنی تعریفه احتیاج واردر .
شوقدرکه طوغریدن طوغری‌یه تحدید وتعریف متعسر اولدیغندن عام مذکور
تقسیم وتمثیل ایله تعریف اولنور. تقسیم ایله تعریف شویلەدر : اعتقاد ایکی
قسمدر . بری واقعه مطابق، دیکری‌ده واقعه غیر مطابقدر. واقعه مطابق دخی
ایکی قسمدر: بری ثابت، دیکری‌ده غیرثابتدر. ایشته بو تقسیمدن واقعه مطابق
ونفسنده ثابت بر « اعتقاد جازم » حقیقتی حاصل اولدیکه اوده علم یقینی دیمك
اولوب « جازم » قیدیله « ظن » دن، « واقعه مطابق » قیدیلەده « جهل مرکب » دن،
« ثابت » قیدیله دخی « تقلید مصیب » دن تمیز ایلدی . عام مطلقی تمثیل ایله
تعریف دخی شویلەدر . « علم » دینیلن شی قوۀ باصرەنك ادراك واحساسی کبی
بر « ادراك بصریت » ویاخود بزم « بر، ایکینك یاریسیدر » دیه اعتقاد ایلدیکمز

کبی بر « حقیقت » در. امام غزالی « منطقده بیان اولنان جنس ایله فصلی جامع
برعبارۀ محررەوموضحه ایله علمی تحدید وتعریف ایتمك امرعسیردر » دیدکدن
ضکره آنفاً ذکر اولنان تقسیمك حقیقت علمی بردرجەیه قدر تمییز وادراك باصره
ایله تمثیلكده بوحقیقتی ینه بردرجەیه قدر تفهیم ایلدیکنی بیان ایتمش وغزالینك
بوسوزندن کندوسنجه دخی علمی، حد حقیقی ایله تحدید وتعریف متعسر ایسەده
تقسیم وتمثیل کبی وجوه سائره ایله متعسر اولمدیغی آکلاشلمشدر .

مذهب ثالث — علم مطلق کسبی ونظری اولدیغی کبی آنی برشی ایله تعریف
متعسردر. بو مذهبه سالك اولانلر علمی بر وجه آتی تعریف ایتمشلردر.
معتزله شویله تعریف ایلدی :

علم — بر شیئی نفس الامرده اولدیغی اوزره اعتقاد ایتمکدر . واقعه مطابق
اولان تقلید دخی بو تعریفده داخل اولوب تقلید مذکور ایسه علمك افرادندن
اولمدیغی جهتله معتزلەنك شو تعریفی اغیارینی غیرمانعدر . اگرچه معتزله مؤخراً
بو تعریفه «بداهت» و«حجت» قیدلرینی دخی علاوه ایدرك علمی « بداهته ویا بر
حجته استناداً برشیئی نفس الامرده اولدیغی کبی اعتقاد ایتمکدر » دیه تعریف ایتمشلر
وبوصورتله تقلید مذکورك تعریف علمده دخولنی منع ایتمشلر ایسەده « اعتقاد
راجح » یعنی دلیل ظنیدن حاصل اولان « ظن قوی » بوتعریفده باقی قالدیغی وبو
ظن قوی ایسه افراد علمدن اولمدیغی جهتله تعریف مذکور ینه اغیارینی مانع
اولەمامشدر. مگرکه « اعتقاد » سوزی حسب الاصطلاح « اعتقاد جازم » تخصیص
ایدلمش اوله . معهذا بوتعریف ینه محذوردن سالم دکلدر. زیرا اجتماع نقیضین
واجتماع ضدین کبی محال اولان شیلره تعلق ایدن علم بو تعریفدن خارج قالدیغندن
تعریف مذکور بوکرەده افرادینی جامع اولەمیور. چونکه بر امر محالك وجودی
اولمدیغی ایچون کنه وحقیقتنی بیلمك کیمسەیه ممکن اولەمزکه : آنی نفس الامرده
اولدیغی اوزره اعتقاد ایتمك قابل اولەبیلسون . بعضلری « ذاتاً محاله علم تعلق ایتمزکه
علم بالمحال ایله تعریف مذکور نقض اولنەبیلور» دیه بو اعتراضه جواب ویرمشلر
ایسەده هرعاقل « اجتماع نقیضین محالدر» قضیەسیله حکم ایتمکده وبوحکم ایسه او
قضیەنك موضوعنی، محمولنی تصور وعلمه توقف ایتمکده اولدیغندن محاله علمك
تعلقنی انکار ایتمك عادتا مکابرەدر . حالبوکه شو انکار منکرك کندی کلامنەده
مناقضدر. زیرا «محاله علم تعلق ایتمز » سوزی محالك عدم معلومیتی ایله بر حکمدر.

بو حكم ايسه منكره محالك معلوميتنى اقتضا ايديور. چونكه اصلا معلوم اولميان بر شى ايله حكم ممتنعدر. مادامكه محاله علم تعلق ايتمزمش او حالده نصل اولمشده بو منكر «محال معلوم دكلدر» ديه حكم ايتمش. انسان بيلديكى برشيئه «شو شى شويله‌در»، ياخود «شو شى اويله دكلدر» ديه حكم ايده‌بيليرمى؟

قاضئ ابو بكر باقلانى دخى علمى شويله تعريف ايلدى:

علم — بر معلومى نفس الامرده اولديغى اوزره معرفتدر. بو تعريفده «معرفت» لفظى ذكر اولنوب معرفت ايسه بالاده ذكر اولنديغى وجهله حق تعالى‌نك برشيئى بيلمه‌سى اطلاق اولنه‌ميه‌جغندن بو تعريفدن علم الله خارج قالمش وحالبوكه قاضئ ابو بكر باقلانى دخى حق تعالى‌ده هر شيئه علم اولديغنى تصديق واعتراف ايلمش اولديغندن قاضينك شو تعريفى ده افرادينى جامع اوله‌مامشدر. برده «معلوم» لفظى «علم» لفظندن مأخوذ اولوب مأخوذ منه علم ايسه، مأخوذى علمدن بالطبع عقدم اولديغندن قاضينك شو تعريفندن — معلومى بيلمك علمى بيلمكه، علمى بيلمك‌ده معلومى بيلمكه توقف ايدرك بديهى البطلان اولان دور لازم كلمشدر.

ابو الحسن الاشعرى‌ده علمى شويله تعريف ايلدى:

علم — بر صفتدركه هر كيم ايله قائم اولورسه آنك عالم اولمسنى اقتضا ايدر. بو تعريفده‌ده «عالم» لفظى اخذ اولنديغى ايچون دور ظاهر واردر. ابو الحسن الاشعرينك بو تعريفدن بشقه ايكى تعريفى دها وار ايسه‌ده او تعريفلر دخى بو تعريف ايله يكمال اولوب بوكا وارد اولان دور سؤالى آنلره‌ده وارد اولديغندن ذكرلرندن صرف نظر ايدلمشدر.

ابن فورك دخى علمى شو يولده تعريف ايلدى:

علم — بر صفتدركه قائم اولديغى كيمسه‌ده وجوه خللدن عارى وبرى بر فعل متين ومستحكمك صحت صدورينى اقتضا ايلر. قدرت صنفى ده قائم اولديغى كيمسه‌ده وجوه خللدن عارى وبرى بر فعل متين ومستحكمين صحت صدورينى اقتضا ايلديكندن بو تعريف قدرت صفتنه دخى شامل اولمش وبو سبب ايله اغيارينى مانع اوله‌مامشدر.

امام رازى‌ده شويله تعريف ايلدى:

علم — بر دليله وياخود بداهته مستنداً واقعه مطابق اولان اعتقاد جازمدر. بو تعريف دور واستحاله ومجاز كبى محذورلردن سالم ايسه‌ده علمدن بر قسم اولان علم تصورى‌يه شامل اوله‌مديغندن افرادينى غير جامعدر. چونكه علم تصوريده حكم اولمديغى ايچون آكا «اعتقاد جازم» نامى ويريله‌مز.

جمهور متكلمين ده علمى ايكى وجهله تعريف ايلديلر:

وجه اول: «علم» بر صفتدركه محل وموصوفى ايچون تعلق ايلديكى شيده بين المعانى نقيضه احتمالى اولميان بر تميز تام ايجاب ايلر.

وجه ثانى: «علم» بر صفتدركه بيلنه‌جك هرهانكى برشى قائم اولديغى ذاته آنجق انكله تجلى ايلر، يعنى انك ايله متصف اولان ذات بيلنمسى قابل وممكن اولان هر نه شيئه صرف ذهن ايدر ايسه كنديسنه او شى درحال منجلى ومنكشف اولور.

حكما دخى علمى ايكى وجهله تعريف ايلديلر:

وجه اول — علم برشيئك عند العقل حاصل اولان صورتيدر؛ يعنى حواس خمس ظاهره‌نك بريسى واسطه‌سيله خارجدن اخذ اولنوب دماغه منتقل واوراده حاصل اولان بر صورتدر.

وجه ثانى — علم بر ماهيت مدركه‌نك آنى ادراك ايدن نفسده تمثل وارتساميدر.

بو ايكى تعريفك يكمال اولدقلرى حسب الظاهر منفهم اوليور ايسه‌ده حقيقت ونفس الامرده بونلرك آره‌لرنده فرق عظيم واردر. بو فرقى بيلمك ايچون اولا شونى اخطار ايده‌لم كه: حكما نزدنده «نفس» دينيلن شى غير مادى بر جوهر مجرد وبسيط اولديغى وبسيطده ارتسام ايده‌جك بر ماهيتك بر صورتك‌ده هر حالده بسيط اولمسى لازم كلديكى جهتله بو غير مادى وبسيط اولان جوهر نفسده حاصل ومرتسم اولان شى دخى بهمه‌حال بسيط اولمق لازمدر. بناء عليه امور كليهٔ بسيطه طوغريدن طوغرى‌يه نفسده ارتسام ايده‌بيلير ايسه‌ده امور جزئيهٔ مركبه آنجق آنك آلتلرنده يعنى دماغده ارتسام ايدر. علمامز حكمانك بو مذهبلرينى نظر اعتباره آله‌رق ديديلركه: ذكر اولنان شو ايكى تعريفدن برنجيسى هم كلياتى هم‌ده جزئيات ومركباتى علمه شامل ايسه‌ده ايكنجيسى يالكز جزئياته مخصوص بر تعريفدر. زيرا تعريف اولده ذكر اولنان (عند) كلمه‌سى حصول صورته ظرف اولوب حالبوكه «شو شيئك صورتى نفس عندنده حاصلدر» سوزى او صورت نفسك كنديسنده حاصل ومرتسم اولديغى زمان صحيح اولديغى كبى آلت نفس اولان قواى باطنه‌ده — تعبير آخر ايله — دماغده حاصل ومرتسم اولديغى زمان دخى صحيح اولور.

ايشته بونك ايچون تعريف اول هم نفسنك كنديسنده حاصل ومرتسم اولان صور كليهٔ بسيطه‌يه هم ده آلت نفس اولان قواى باطنه‌ده ارتسام ايلين صور كليهٔ مركبه‌يه شاملدر . فقط تعريف ثانيده (عند) لفظى ذكر اولنمديغندن صورتك حصول وارتسامنه طوغريدن طوغرى‌يه «نفس» كلمه‌سى ظرف اولديغى ونفسده ايسه ماهيات مركبه ارتسام ايده‌ميه‌جكى ايچون بو تعريفك جزئياته مخصوص وبناءً عليه افرادينى غير جامع بر تعريف اولديغى ثابت اولور . علمامز نزدنده حكمانك برنجى تعريفى ده صاغلام بر تعريف دكلدر . زيرا بو تعريفده ذكر ايلدكلرى (شى) لفظى ظنه ، جهله ، تقليده ، حتى شكه ، وهمه دخى شامل اولوب بونلرك ذهنده حاصل اولان صورتلرينه «علم» تسميه‌سى ايسه هم لغةً، هم عرفاً هم ده شرعاً مخالفدر. واقعا اصطلاحده نزاع اولميوب هركس ايسته‌ديكى شيئى اصطلاح ايده‌بيلير ايسه‌ده مشهور ومعروف اولان اموره موافقته رعايت شبهه يوق كه اولى واليقدر .

سنه ٣١٤

فلسفهٔ اسلاميه

اثبات واجب

بوراده اثبات واجبدن مقصدمز، كنه بارى‌ىى تعيين دكلدر. چونكه كنه بارى‌ىى ادراك، طوق بشرك بالكليه خارجنده‌در. زيرا حقيقت بارى‌ىى ادراك ايچون بشرده هيچ بر آلت وهيچ بر قوت يوقدر. علم بشرك اسبابى حواس خمس وعقلدن عبارتدر. حالبوكه بونلر ممكناته تعلق ايده‌بيلير، بونلرك ادراكاتى ممكنات جمله‌سى دائره‌سنده دوران ايلر. عقلمزك، حسمزك تعلق ايتديكى شيلر ميانده واجب جنسندن بر شى يوقدركه كنه وحقيقت‌واجبه دائر بزده بر فكر حاصل اولسون. بونك ايچون رسول اكرم صلى الله عليه وسلم افندمز حضرتلرى (تفكروا فى آلاء الله ولا تتفكروا فى ذات الله) بيورمش، ومحى الدين عربى حضرتلرى‌ده: (كل ما خطر ببالك فالله غير ذلك) ديمشدر. بناءً عليه بزم بوراده اثبات واجبدن مقصدمز آثاردن مؤثره استدلال طريقيله واجب تعالى وتقدس حضرتلرينك موجوديتنى اثباتدر.

*
* *

اثبات واجب ايچون باشليجه درت مسلك واردر: حدوث، امكان، غايت، اختراع.

مسلك حدوث اوزره اثبات واجب

بونك تقريرى ايكى وجهله‌دز:

اولا: بتون عالم، صورتيله، اجزاسيله، ماده‌سيله، حادثدر. هر حادثك بر محدثى واردر. بناءً عليه عالمك‌ده بر محدثى واردر، كه اوده حدوث وامكاندن منزه اولان واجب الوجود حضرتلرى‌در.

بو دليل، ايكى مقدمه‌دن مركبدر. برى «بتون عالم صورتيله، اجزاسيله، ماده‌سيله حادثدر»، ديكرى «هر حادثك بر محدثى واردر.» قضيه‌لرى‌در. برنجى قضيه‌يه «صغرى»، ايكنجى قضيه‌يه «كبرى» دينير.

معلوم اولديغى اوزره بر دليلك صغرى وكبراسى مسلم اولور ايسه نتيجه‌سنك

مسلمیتی ضروریدر، بوراده کبری بدیهی اولدیغندن آنی اثباته لزوم یوقدر. فقط صغری نظری — یعنی محتاج اثبات — اولدیغی ایچون آنی بروجه آتی اثباته شروع ایدییورز:

عالم، اعیان واعراضدن مرکبدر. اعیان واعراض ایسه حادثدر. بناءً علیه عالم دخی صور وافراد، اجزا ومادهسیله حادثدر.

بو دلیلکده صغراسی بدیهیدر. زیرا فی الواقع عالم اعیان واعراضدن مرکبدر. چونکه عالم دیدیکمز شی برطاقم جواهر واجسام وآنلرله قائم اعراضدن عبارتدر. تعبیر آخرله عالم مادهٔ وقوی وصوردن وبو صورله قائم الوان واکواندن باشقه برشی دکلدر. بونلر ایسه بلاشك حادثدر. فقط کبراسی یعنی اعیان واعراضك حدوثی بدیهی دکلدر، بونی اثبات لازمدر.

اولا اعراضك حدوثنی اثبات ایدهلم: بعض اعراضك حدوثی بالمشاهده وبعضیلرینك حدوثی بالبرهان ثابتدر. حدوث بالمشاهده ثابت اولانلر سکوندن صوکرا حرکت، ضیادن صوکرا ظلمت، حرارتدن صوکرا برودت، خضرتدن صوکرا حمرت کبی عرضلردر. حدوثلری بالبرهان ثابت اولانلرده بونلرك اضدادیدر. بو اضدادك حدوثنی اثبات ایدن برهاندن مقصد، طریان عدم دلیلیدر. مثلا: سکوندن صوکرا واقع اولان حرکتك حدوثی بالمشاهده ثابت اولدیغی کبی آندن اولکی سکونك حدوثیده او سکونه عدم طاری اولمسی دلیلی ایله ثابتدر. زیرا اکر او سکون، قدیم اولسهیدی زائل اولهرق آنك یرینه حرکت عارض اولماز ایدی. چونکه قدیم اولان برشیئك زوالی ممتنعدر. زیرا قدیم ایکیدن خالی دکلدر: یا واجب الوجوددر ویاخود واجب الوجوده بالایجاب [۱] مستنددر. هر هانکیسی اولورسه اولسون زوالی ممتنعدر.

واجب الوجودك زوالی ممتنع اولدیغی ظاهردر. زیرا وجود آنك مقتضای ماهیتی ویاخود عین حقیقتی اولوب مقتضای ماهیتدن ویا برشیئك نفسندن انفکاکی ایسه بلا شك محالدر.

واجب الوجوده بالایجاب مستنده کلنجه، بونکده زوالی ممتنعدر. چونکه معلولك علت موجبهسندن تخلفی بالبداهه باطلدر. بناءً علیه حرکت کبی سکونك دخی عارض وحادث اولدیغی شبههسزدر. سائر اعراضده بونلره مقیسدر.

۱] بالاختیار دکل.

بو دلیله: — «بو عالمده هر شی متحرکدر، هیچ برشیده سکون یوقدر. بناءً علیه نه حرکتك حدوثی بالمشاهده ثابتدر، نهده سکونك حدوثی بالبرهان ثابتدر. زیرا ذاتاً سکون یوق که بونك زوالیله یرینه حرکت قائم اولسونده حرکتك حدوثی بالمشاهده وسکونك حدوثی طریان عدم دلیلی ایله ثابت اولسون.» دیه براعتراض درمیان ایدیلیرسه، جواباً دیرزکه: — هایدی عالمده هر شیئك متحرك اولدیغنی تسلیم ایدهلم. فقط جواهر واجسامدهکی حرکت، اصلی اولمایوب، عارضیدر. زیرا حکمت طبیعیهده بحث مخصوصنده بیان اولوندیغی اوزره جواهر واجسامده عطالت خاصهسی اولدیغندن هر جوهر وهر جسمده اصل اولان سکوندر. بناءً علیه بتون عوالمك انواع وافرادیله، اجزا وصوریله برابر دائما متحرك اولدیغنی تسلیم ایتسهك بیله مادام که جواهر اجسامده اصل اولان سکوندر، شو حالده آنلردهکی حرکتلرك حدوثنده، هیچ اولمازسه حدوث ذاتی ایله حادث اولدقلرنده شبهه یوقدر. بو حرکتلر حادث اولونجه بالاده بیان ایتدیکمز وجهله طریان عدم دلیلی ایله حرکات مذکورهدن — ولوکه بالذات اولسون — اول اولان سکونلرك دخی حدوث ذاتیسی بلاشك ثابتدر. زیرا اکر او سکونلر بالذات قدیم اولسهیدی انلرك یرینه حرکتلر قائم اولمازدی. بناءً علیه کرك حرکت وکرك سکوندن هیچ بریسی بالذات قدیم وازلی اولمایوب هر ایکیسیده هیچ اولمازسه حدوث ذاتی ایله بلا شك حادثدر.

اعیانك حدوثنه کلنجه، بوده بلا شك ثابتدر. زیرا بو عالم مادی یه نسبتله اعیان ایکی قسمدن عبارتدر:

۱ — ماده، یعنی جواهر فرده؛ یاخود عناصر؛

۲ — بونلردن ترکب ایدن اجسامدر.

ماده وعناصر حادثدر. مادهٔ حادثدر. زیرا ماده حرکتدن خالی دکلدر. حرکتك حدوثی ایسه اعراضك حدوثنی اثباتده بیان ایتدیکمز وجهله بلاشك ثابتدر. حالبوکه حوادثدن خالی اولمیان هر شی حادث اولهجغندن مادهنکده حدوثنده شبهه یوقدر.

«حوادثدن خالی اولمایان هر شی حادث اولهجغندن» دیدك. زیرا حوادثدن خالی اولمایان برشی حادث اولمایوبده قدیم اولسه اوشی ایله قائم اولان حادثك دخی قدیم اولمسی لازم کلیر. حادثك قدیم اولمسی ایسه محالدر. چونکه خلاف

مفروضدر. برده اجتماع نقيضيني — يعنى برشيئك هم حادث ، هم ده قديم اولمسنى — مستلزمدر . بو ايسه باطلدر .

اكر معترضلرمز: — « فى الواقع اشخاص حركات حادثدر. فقط بو اشخاصك نوعى قديمدر . بو نوع ، ماده ايله من الازل قائمدر . بونده ايسه هيچ بر محذور يوقدر . چونكه برقديمك ديكر قديم ايله قيامنه هيچ براعتراض وارددكلدر. » ديه‌جك اولورلرسه ، جواباً ديرزكه : — نوعك آيريجه وجودى يوقدر . هر نوعك وجودى كندى افراديله قائمدر . كندى افرادى ضمننده متحققدر . بناءً عليه مادامكه ماده‌نك خالى اولمديغى حركات بربر حادثدر ومادامكه نوع حركات بونلرك ضمننده متحققدر ، شوحالده نوع حركتك دخى حدوثى ضرورى‌در . بو ضرورى اولونجه ماده‌نك قدميله برابر حركات دخى قديم اولديغى تقديرده برشيئك هم حادث ، هم قديم اولمسى لازم كله‌جكى شبهه‌دن وارسته‌در .

بو جوابمزه معترضمز طرفندن : — « اشخاص حركاتك حدوثندن نوع حركاتك حدوثى لازم كلمز . زيرا اشخاص حركات محدود اولسه‌يدى اوزمان او اشخاص ايله قائم اولان وآنلرك ضمننده تحقق ايدن نوع حركاتك دخى حدوثى لازم كلير ايدى . فقط اشخاص حركات ، محدود دكل ، نامتناهى‌در . انلرك نهايت بولديغى برحركت يوقدركه بو اشخاصك حدوثيله نوعلرك دخى حدوثى لازم كلسون ... » طرزنده براعتراض دها درميان ايديله‌جك اولورسه ، جواباً ديرزكه :

اشخاص حركاتك نامتناهى اولمسى باطلدر. زيرا بو تقديرده تسلسل لازم كلير . تسلسلك بطلانى ايسه برچوق براهين عقليه ايله وعلى الخصوص هردرلو اعتراضدن سالم اولان برهان تطبيق ايله ثابتدر . بو باطل اولونجه نوع حركاتك حدوثى دخى شبهه‌سزدر .

عناصر واجسامك حدوثنه كلنجه ، ماده‌نك حدوثى ثابت اولدقدن صوكرا بونلرك حدوثنده هيچ شبهه يوقدر . زيرا عناصر ، اجزاى فرده‌دن واجسام عناصردن مركبدر. حالبوكه مركب اولان برشيئك حدوثى شبهه‌سزدر. چونكه مركبك وجودى اجزانك وجودندن مؤخردر. برمركبك اجزاسى حادث اولونجه آرتق آنك حادث اوله‌جغى اولى بالطريقدر . بناءً عليه اعراض كبى اعيان دخى

بلا شك حادثدر . اعيان واعراض حادث اولونجه بونلردن مركب اولان عالمك دخى حادث اولديغى ثابت اولوركه مطلوب ده بو ايدى .

دليل ثانى: بتون عوالمده هرشى متغير وبرصورتدن ديكر صورته متحولدر ، ازجمله نطفه علقه‌يه ، علقه مضغه‌يه ، مضغه لحم وشحمه تحول ايتمكده وبوكبى تحولات افلاك، عناصر، معادن، نباتاتده دخى وقوعه كلمكده‌در . حالبوكه بو احوال وافعالك حصوله كلمسى ايچون بر مؤثر حقيقى لازمدر ، اومؤثر حقيقى ايسه خلاق متعال وحكيم لايزال اولان واجب الوجود حضرتلريدر. زيرا بتون عقلا وحكمايى حيرتده براقان شو اطوار عجيبه وافعال غريبه‌نك بلا مؤثر حصولى وياخود برفاعل بى شعوردن ظهورى قطعياً محالدر .

شيمدى معترضلرمزك بوبابده‌كى فكرلرينى بيان وبعده آنلره قارشى ويره‌جكمز جوابلرى آتيان ايده‌لم :

ماديون ديورلركه : « بوعالم بتون اجزا وافراديله ، ماده وصوريله حادث د
. فى الواقع بتون صورتيله حادثدر . فقط ماده وقوت حادث دكلدر. بونلر
كسى‌ده ازلى‌در. بونلرك يكديكرندن انفكاك ايتمسى ممكن دكلدر. ماده (اثير)
وصوك درجه برصورت بسيطه ورقيقه‌يى حائز بولنان ذرات غير متناهيه‌دن ،
او ذراتك حائز اولديغى حركات دائمه‌سندن عبارتدر .
بوذره‌لردن هر
الازل برقوۀ جاذبه‌سى ، برده قوۀ دافعه‌سى اولديغندن
بونلر شو فضاى ن
كمال انتظام اوزره حركنده بربريله تماس ايتميه‌رك هرذره كندى محورنده
ودافعه‌سى سببيله آنلردن ايله حركت ايديور، وحائز اولديغى قوۀ جاذبه
حركتندن خارجه چيقمايور ، موازنه‌سنى غائب ايتميور، وكندى دائرۀ
ايدرك دائرۀ حركتندن چيقوب نصلسه آنلردن برى موازنه‌سنى غائب
لشدى . ايكى ذره بر يره كلدى .
بونلر برلشنجه جوارلرنده بولنان
يانلرينه چكمكه باشلاديلر .
بونك اوزرينه بتون ذراتك حركات م
ارى اوله‌رق بونلر برچوق

کومه‌لره انقسام ایتدی . وهر کومه دیکرندن میلیارلرجه کیلو مترو مسافه تباعد ایدرك وهر بری برحیزده تمرکز ایلیه‌رك کندی محوری اوزرنده حرکت ایتمکه باشلادی، بو کومه‌لر کندی محوری اوزرنده حرکت ایده‌ایده نهایت هر بری برشمس اولدی . ایشته ثوابت دنیلن کواکب بونلردن عبارتدر . بو شمسلر بولندقلری حیزلرده کندی محورلری اوزرنده حرکت‌دوریه‌لرینی اجرا ایدرکن کندیلرندن برچوق پارچه‌لر قوپدی ، وبو پارچه‌لریله هر بری برعالم تشکیل ایتدی . ازجمله بزه حاکم اولان وضیای حیات بخشاسیله شو ایچنده بولندیغمز عالمی تنویر ایدن شمس برذرات کومه‌سی حالنه کلوبده بولندیغی حیزده کندی محوری اوزرنده حرکت ایده ایده نهایت بر مایع ناری حالنی آلدقدن صوکرا برچوق پارچه‌لر کندیسندن انفکاك ایتدی . بو پارچه‌لردن هر بری ملیونلرجه کیلو مترو مسافه شمسدن تباعد ایدرك هر بری بر محل معینده قاله‌رق بعده شمسك اطرافده حرکت ایتمکه باشلادی ، وهیئت مجموعه‌سی مسلك شمسیمزی تعبیر دیکرله عالم دنیامزی تشکیل ایلدی . ایشته سیارات دنیلن کواکب بو پارچه‌لردن عبارت اولوب اونلردن بریسی‌ده اوزرنده بولندیغمز کرهٔ ارض‌در. کرهٔ ارض شمسدن بالانفکاك ١٤٠ ملیون کیلو مترو تباعد ایدرك والآن بولندیغی حیزده قاله‌رق سیارات سائره کبی بوده شو فضای نامتناهی ایچنده شمسك اطرافده دونمکه باشلادی. ارض اوزمان طبیعی برکتلهٔ ناریه حالنده ایدی. فقط ایچنده بولندیغی فضا تحت‌الصفر ١٤٢ درجه‌صوئوق اولدیغندن بو کتلهٔ ناریه شو [illegible]ردن متأثر اوله‌رق تصلب وتقشر ایده ایده نهایت شو حاله کلدی [illegible]رضده اولا معادن ، صوکرا نباتات ، صوکر حیوانات ، وصوکرا انسان ظهور ایتدی . عوالم سائره‌ده دخی عین حال وقوعه کلدی . الحاصل» اولوب عوالمك شو هیئت اوزره ظهور وتشکلنه سبب اولان شی « ماده‌لیدر . بونلر ایسه ازلی وابدی‌در ، علت العلل‌در ، تعبیر آخر[illegible] بتون اسباب وعلل ماده وقوته منتهی‌در . بز بونلرك فوق[illegible]سبب دها تصور ایده‌میز. زیرا کورمدیکمز برشیئك وجودینه [illegible] بناءً علیه ارباب ادیانك دیدیکی کبی ماده وقوتدن باشقه بر وا[illegible]سائل اولمق حماقتدر . »

ایشته مادیونك مذهبلری شوندن عبارت اولوب بو ایسه وجوه آتیه ایله :

اولا : بونلرك کندی بیانلرینه کوره اجسام اجزای فرده‌دن ترکب ایتمش، اجزای فرده‌ده مادهٔ اصلیه اولان اثیردن حصوله کلمشدر . فقط اجزای فرده شیمدیکی حالده اك‌مکمل اولان میقروسقوپلرك کوستره‌بیله‌جکی شیلردن یکرمی درجه دها کوچکدر . بناءً علیه بونلری کورمك ممکن دکلدر. بوممکن اولمایجه آنلرك ترکب ایتدیکی مادهٔ اصلیه‌یی کورمك ممکن اولمایه‌جغی اولویتله ثابتدر.

ایشته مادیون اجزای اثیریه وماده حقنده بووجهله بیان وادعاده بولندقدن صوکرا « بز ماده وقوتك فوقنده بر علت وسبب دها تصور ایده‌میز . زیرا بز کوزلرمزله کورمدیکمز شیئك موجودیتنه حکم ایلیه‌میز . » دیملری آره‌سنده آچیق بر تناقض بولوندیغی شبهه‌سزدر . زیرا بونلرك، کوزله کورونمسی ممکن اولمایان ذرات اصلیه‌نك من‌الازل موجودیتنه حکم ایتملری وعالمك شو هیئت اوزره ظهور وتشکلنی او ذرات میانده برینك نصل ایسه موازنه‌سنی غائب ودیکرلریله کسب اتصال ایدرك عالمك ساحه آرای وجود اولمسنه سبب اولمش بولوندیغنه اینانملری هپ کوزله کورمدکلری شیلرك موجودیتنی تصدیق واعتراف دکلمی‌در؟ وایشته بو تصدیق واعترافلری « بز ماده وقوتك فوقنده برسبب وعلت دها تصورایده‌میز . زیرا بز کوزلرمزله کورمدیکمز شیئك موجودیتنه اینانه‌مایز.» دیملرینه منافی ومناقض اولمازمی ؟

ثانیاً : اجزای اثیریادن برینك هرنصلسه موازنه‌سنی غائب ایدرك دیکریله کسب اتصال ایتمش وبونك اوزرینه ذرات عالمك برچوق کومه‌لره انقسام ایلمش اولمسی دعوی بلا دلیل‌در. الده بونی اثبات ایده‌جك هیچ بردلیل وحتی اماره بیله یوقدر . بلا دلیل دعوانك مسموع اولمیه‌جغی ایسه شبهه‌دن وارسته‌در .

ثالثاً : مادامکه ذراتدن هر برینك مساوات اوزره برقوهٔ جاذبه، برده دافعه‌سی اولوب ، بونلر شو فضای نامتناهی ایچنده کندی محورلری اطرافده کمال انتظام اوزره دور ایدییور وحائز اولدقلری قوهٔ جاذبه وقوهٔ دافعه‌لری سببیله هیچ بری موازنه‌سنی غائب ایتمیورمش ؛ عجبا نصل اولوب‌ده آنلردن بری بلا سبب موازنه‌سنی غائب ایدرك محوردن چیقوب دیکریله برلشمش ؟ سببسز بر شیئك حصولی محال اولدیغی حالده نصل اولوب‌ده شو حال سببسز وقوعه کلمشدر ؟

رابعاً : اجزای اثیریه بر چوق کومه‌لره انقسام ایتدکدن صوکرا عجبا نصل اولوب‌ده بونلر بلا سبب یکدیکرندن میلیارلرجه کیلو مترو مسافه تباعد ایدرك

هر بری حیز مخصوص اشغال ایتمش وبعده محیر عقول اولان شو انتظام بدیع اوزره شو عوالم تشکل ایلمشدر؛ بونی بر تصادفه حمل ایتمك بك عامیانه وجاهلانه اولمازمی؛ جسامتلری دائرهٔ ادراك بشردن خارج اولان او ذرات کومه‌لرینك ایلروده تشکیل ایده‌جکلری عالملرله برابر یکدیکرینه تماس ایده‌میه‌جك وبناءً علیه هر بری کندی عالمنی صورت منتظمه‌ده اداره ایلیه‌بیله‌جك صورتده یکدیکرندن میلیارلرجه کیلو مترو تباعد ایتمسی لازم کلدیکنی کندیلری دوشونمشلرده اولوجهله‌می بر برندن آیری دوشه‌رك برر حیز مخصوص اشغال ایتمشلر ؟

خامساً : بو ذرات کومه‌لرندن هر بری بر مایع ناری حالنه کلدکدن صوکرا کندیلرندن بر چوق پارچه‌لرك قوپه‌لری وبو پارچه‌لرك شیمدی بولوندقلری حیزلره قدر کیدوب‌ده بو حیزلرده قالملری بلا سبب اوله‌ماز. زیرا بو کومه‌لرك هر جزئی عین درجه‌ده بر قوهٔ جاذبه ایله برده قوهٔ دافعه‌یی حائز اولدیغندن بر سبب خارجی اولمقسزین بونلردن پارچه‌لرك، حتی بر پارچه‌نك انفکاك ایتمسی محال اولدیغی کبی بو پارچه‌لرك شیمدیکی بولوندقلری حیزلره قدر کیدوب‌ده دها ایلرویه کیتمه‌ملری ویاخود دها کروده قالماملری دخی محالدر.

سادساً : مادیونك قوت، حرکتدن عبارتدر دیمه‌لری دخی قطعیاً باطلدر. زیرا قوت مؤثر، حرکت ایسه آنك اثریدر. بناءً علیه انلرك بو سوزلرندن مؤثرله اثرك عین شی اولمسی لازم کلیور.

سابعاً : مادامکه فضا تحت الصفر ۱۴۲ درجه‌ده صوغوق اولدیغندن شمسلردن آیریلان پارچه‌لر شیمدیکی بولوندقلری حیزلره واصل اولدقدن صوکرا محورلری اوزرنده حرکت ایتمکده ایکن بو شدت برودتدن متأثر اوله‌رق تقشر ایتمکه باشلامشلر ونهایت اشکال حاضره‌یی حائز اولمشلر ایمش، شو حالده عجبا نصل اولوب‌ده بونلرك اصللری اولان کومه‌لر اولجه مایع حالنده دکل ایکن صوکرا بو درجه صوغوق اولان فضا ایچنده حرکت ایده ایده نهایت هر بری بر مایع ناری حالنی آلمش؛ فضاده اولان شو شدت برودت اولجه بونلرك اجزای ناریه حالنه کلمسنه مانع اولمامش ایکن صوکرا نصل اولوب‌ده بونلرده تأثیراتی کوستره‌رك تکرار آنلری صوغوده صوغوده شو حاله کتیرمش وحتی شموسی‌ده ایلروده بو حاله کتیره‌جکمش ؟

ثامناً : فرض ایده‌لم که بو عالم، مادیونك تخیل ایلدکلری وجهله تشکل ایتمش اولسون. فقط بوندن ماده وقوتك فوقنده بر مؤثرك دها اولمامسی وبناءً علیه علت العللك آنجق ماده وقوتدن عبارت بولونمسی ثابت اولماز. زیرا، بالاده بیان ایتدیکمز وجهله، اشیای سائره کبی ماده وقوت دخی حادثدر. حتی حدوث زمانی ایله دخی بونلرك حادث اولدقلری شبهه‌سزدر. زیرا مادیونك نظریه‌لرینه کوره ماده فی الاصل صوك درجه‌ده بسیط ورقیق بر صورتی حائز ایدی. او درجه بسیط ورقیق که آنك فوقنده بر صورت بسیطه دها تصور اولنمق ممکن دکل ایدی. صوکرا بو صورت زائل اوله‌رق ماده‌یه دیکر صورتلر تعاقب ایده ایده نهایت عوالم شو اشکال حاضره‌سیله وجوده کلدی. ایمدی اکر مادیونك بو نظریه‌سی طوغرو ایسه ماده‌نك حائز اولدیغی صورت اصلیه‌نك زماناً حدوثی ضروریدر. چونکه او صورت قدیم اولسه‌یدی عرضك حدوثی اثباتده بیان ایتدیکمز وجهله قدیم وازلی اولان بر شیئك زوالی ممتنع اولدیغندن او صورت ماده‌دن اصلا زائل اولمایه‌جق وبو عوالم شو اشکال حاضره‌سیله قطعیاً وجوده کلمیه‌جکدی. مادامکه او صورت ماده‌دن زائل اولمش وصور سائره‌نك ماده‌یه تعاقبیله شو عوالم وجوده کلمشدر؛ بو حالده او صورت اولانك حدوثی شبهه‌سزدر. او صورت حادث اولونجه ماده‌نك کندیسی دخی بلاشك حادث اولمق لازم کلیر. زیرا صورتك ماده‌دن، ماده‌نك صورتدن انفکاکی محال اولدیغی کبی او صورتدن اول ماده‌نك دیکر صورتلری وحتی بر صورتی بیله حائز اولمش اولمسی دخی محالدر. چونکه او صورتدن دها رقیق بر صورتك وجودینی تصوره امکان یوقدر که آندن غیر متناهی صورتلرك ماده اوزرینه تعاقبی قبول ایدیلسون‌ده ماده‌نك ازلیتنه خلل کلمه‌سون.

تاسعاً : ماده وقوتك ازلی اولدیغی قبول ایدیلسه بیله ینه ماده وقوتك علت العلل اولمسی لازم کلمز. زیرا هر حرکتك بر محرکه احتیاجی درکار اولدیغندن حرکت ماده‌نك دخی بهمه‌حال بر محرکه احتیاجی واردر. غیره احتیاجی اولان شی ایسه حدوث ذاتی ایله حادث اولدیغندن بو حرکتك دخی حدوث ذاتی ایله حادث اولدیغی شبهه‌سزدر. ماده‌یه کلنجه بونك‌ده حدوث ذاتی ایله حادث اولدیغنده شبهه یوقدر. زیرا او، بر محرکك تحت تأثیرنده بولونیور. بر مؤثرك تحت تأثیرنده بولونان شی ایسه، شبهه یوقدر که، علت العلل دکلدر.

چونکه اوشی، تحت تأثیرنده بولوندیغی شیئك معلولیدر. حالبوکه علت العلل اولان برشیده علیت ومعلولیتك اجتماع ایده‌میه‌جکی بیاندن مستغنیدر.

. مادیون : «فی الواقع هر حرکتك بر محرکی واردر. بناءً علیه حرکت ماده‌نك دخی بر محرکی واردر. فقط بو محرك، ماده‌دن بشقه برشی دکلدر. بزم بوراده ماده‌نك محرکی کندیسیدر، سوزمزدن مقصدمزده ذات ماده محرکدر دیمك دکلدر. بلکه بوندن مقصدمز، ماده‌نك عین درجه‌ده حائز اولدیغی ایکی مختلف قوتك - یعنی قوهٔ جاذبه ایله قوهٔ دافعه‌نك - توازنی محرك ماده اولدیغی بیاندن عبارتدر. هر ذره ایشته بوایکی قوتك آراسنده بولونیور. قوتلر مساوی درجه‌ده اولدیغندن وایکی مختلف قوتلر آره‌سنده بولونان بر شیئك حرکت دوریه ایله حرکت ایتمسی ضروری بولوندیغندن، ایشته بو توزان قوی سببیله هرذره من الازل کندی محوری اوزرنده دور ایدییوردی. بناءعلیه ماده برعلت خارجه‌نك تحت تأثیرنده دکلدرکه بوجهتله حدوث ذاتی ایله حادث اولدیغنه حکم ایدیلسون.» دییورلرسه‌ده، آنلرك بوسوزلری دخی باطلدر. زیرا بونلرك کندی اعترافلری وجهله ماده صوك درجه بسیط اولدیغندن وصوك درجه بسیط اولان برشیدن ایکی مختلف اثرك ظهوری محالات عقلیه جمله‌سندن بولوندیغندن هرذره‌نك ایکی مختلف قوتی حائز اولمسی وبوقوتلرك توازنی ذراتك حرکاتنه سبب اولمسی ممکن اوله‌ماز. بوذرات آنلرك دیدکلری کبی صوك درجه بسیط ومن الازل متحرك ایدیسه بهمه‌حال آنلرك بو حرکتلری ایچون بشقه برسببك وجودی لازمدر.

بونکله برابر ماده وقوتك علت العلل اولمسی باشقه بروجهله دخی باطلدر. زیرا ماده وقوتك وجودلریله برابر فضاده تحت الصفر ١٤٢ درجه برودت دخی موجود ایدی. شو حالده هایدی فرض ایدهلم که شو کائناتده موجود اولان صور اشیانك حصول ووجودینه سبب اولان شی ماده وقوتدر، عجبا فضا ایله اوفضاده‌کی برودتك وزمانك وجودینه سبب اولان شی‌ده‌می ماده وقوتدر؟ شبهه یوقکه بونلرك وجودنده ماده وقوتك اصلا دخلی یوقدر. چونکه فضا ماده‌یی محیط اولدیغی کبی برودتده ماده وقوتی محیط وحتی آنلرك نظریه‌لرینه کوره ماده اوزرنده مؤثردر. برمحیطك وبرمؤثرك محاط ومتأثرینه معلول ومسبب اوله‌میه‌جغی ایسه بدیهیات اموردندر.

*
* *

مسلك امکان اوزرینه اثبات واجب

بوعالمده هرشی متأثردر. تأثردن خالی هیچ برشی یوقدر. هرمتأثرك بر مؤثره احتیاجی ایسه درکاردر. بناءً علیه بوعالمك دخی برمؤثره احتیاجی درکار اولوب بومؤثر ایسه واجب الوجوددر.

یعنی سلسلهٔ موجوداتك بهمه‌حال برواجب الوجوده انتهاسی ضروریدر. زیرا بوسلسلهٔ مکوناتك مؤثر حقیقیسنده ایکی احتمال عقلی جریان ایدر:

برنجی احتمال بونك، بومؤثرك واجب الوجود اولمسیدر. ایکنجی احتمال ممکن الوجود اولمسیدر. اوچنجی براحتمال دها یوقدر. چونکه بواوچنجی احتمال اولسه اولسه بومؤثرك ممتنع الوجود اولمسی اولور. حالبوکه ممتنع الوجود اولان برشیئك عدمی کندی مقتضای ماهیتی اولدیغندن، بحثمز ایسه مؤثر عالم حقنده بولوندیغندن، بونك ممتنع الوجود اولمسنه امکان یوقدر. زیرا برشیئك اولا کندیسی موجود اولمدقجه دیکر برشیده اجرای تأثیر ایده‌جکی اصلا تصور اولنه‌مز. شوحالده مؤثر عالم حقنده‌کی احتمال عقلی ایکی‌یه منحصر اولمق لازم کلیر.

بوایکی احتمالدن ایکنجیسی — یعنی عالمك مؤثر حقیقیسی ممکن الوجود اولمق احتمالی — باطلدر. زیرا مؤثر عالمك ممکن الوجود اولدیغی فرض ایتسه‌ك بو، اوچ شیدن خالی دکلدر. بومؤثر ١ — یامجموع عالمدر. یعنی مجموع عالمده مؤثر اولان یه کندیسیدر. ٢ — ویاخود اجزای عالمدن بریسیدر. ٣ — یاخود سلسلهٔ کائناتك الی غیرالنهایه یکدیکرینك علت ومعلولیتیدر.

مجموع عالمك مؤثری مجموع عالم اوله‌ماز. زیرا برشیئك نفسنه علیتی تصور ایدیله‌مز.

اجزای عالمدن برینك مجموع عالمه مؤثر اولمسی دخی اوله‌ماز. زیرا بو تقدیرده‌ده برشیئك نفسنه علت اولمسی لازمکلیر. چونکه فرض ایتدیکمز جزئك مجموع عالمه علت اولمسی اجزای عالمدن هربرینه علت اولمسیله ممکن اوله‌بیلیر. حالبوکه اجزای عالمدن بریسی‌ده کندیسیدر. بناءً علیه اکر اجزای عالمدن برجزء مجموع عالمه علت اولورسه کندیسی‌ده اجزای عالمدن بریسی بولندیغندن اوجزئك کندیسنه دخی علت اولمسی ضرورت حکمنی آلیر. برشیئك نفسنه علت اولمسی ایسه باطلدر.

سلسلهٔ کائناتك یکدیکرینه الی غیرالنهایه علت ومعلول اولمسی‌ده باطلدر.

زیرا بو تقدیرده تسلسل لازمکلیر. تسلسل ایسه مسلك حدوثده بیان ایتدیکمز وجهله براهین عقلیه وعلی الخصوص برهان تطبیق ایله بلا شك باطلدر.

برهان تطبیقك تقریری:

بو سلسلهٔ کائناتك الی غیر النهایه یکدیکرینه علت ومعلول اولمسی باطلدر. زیرا بوکون ظهور ایدوب ده هنوز دیکر برشیئك وجودینه سبب اولمایان بر شیدن، برمعلولدن اعتباراً ازله طوغرو برسلسله فرض ایدرز. صکره بوشیئك سبب قریبی اولوب ده برمرتبه فوقده بولنان شیدن اعتباراً دیکر برسلسله دها فرض ایدرز. شیمدی ایکنجی سلسله‌نك نهایتنی برنجی سلسله‌نك نهایتی حذاسنه عقلاً چکه‌رك بونلری یکدیکرینه تطبیق ایدرز. بونلر یکدیکرینه تطبیق اولونجه دیکر جزءلرده کندی کندینه یکدیکرینه تطبیق اولونور. چونکه آحاد سلسله آره‌سنده علت ومعلولیت بولوندیغندن ایکی سلسله‌نك نهایتنده‌کی جزءلری بربری حذاسنه کلنجه دیکر آحادك دخی یکدیکری حذاسنه کله‌جکی امر ضروریدر. شو حالده بو ایکی سلسله ازله طوغری یا الی غیر النهایه مساوات اوزره کیده‌جك ویاخود سلسلهٔ صغری – یعنی ایکنجی سلسله – برنقطه‌ده نهایت بوله‌جقدر. اکر بو ایکی سلسله مساوات اوزره الی غیر النهایه کیده‌جك اولورسه ناقصك زائده مساواتی لازمکلیر. چونکه ایکنجی سلسله برنجی سلسله‌دن بر ناقص ایدی. زائدك ناقصه مساواتی ایسه قطعیاً باطلدر. یوق اکر ایکنجی سلسله برنقطه‌ده نهایت بولورسه شو حالده برنجی سلسله‌نك دخی آندن برمرتبه ایلریده نهایت بولمسی لازمکلیر. زیرا بر متناهی اوزرینه متناهی برمقدار ایله زائد اولان شی دخی بلا شك متناهیدر. بو ایسه خلاف مفروضدر. چونکه بز سلسلهٔ کائناتك الی غیر النهایه یکدیکرینه علت ومعلول اولدیغنی فرض ایتمشدك. خلاصه اکر کائنات الی غیر النهایه یکدیکرینه علت ومعلول اولورسه بوکا ایکی محال عقلیدن بریسی بهمه حال لازم کلیور. بو ایکی محال عقلیدن بری ناقصك زائده مساوی اولمسی، دیکری ده خلاف مفروضدر. هرهانکیسی اولورسه اولسون قطعیاً باطل اولدیغندن بونلری مستلزم اولان تسلسل دخی قطعیاً باطلدر. تسلسل باطل اولنجه سلسلهٔ کائناتك برواجب الوجوده انتهاسی ضروریدرکه مطلوب ده بو ایدی.

تقریر ایتدیکمز بو برهان تطبیقه: «سز شوراده ایکی سلسله فرض ایدییورسکز. حالبوکه بوراده خارجده ایکی سلسله یوقدر. برسلسله واردرکه او ده الیوم ظهور

ایدوب ده هنوز برشیئه سبب اولمایان معلولدن اعتباراً ازله طوغرو کیدن سلسله‌در. بو ایسه متعدد دکل، واحددر. بناءً علیه بوراده ایکی سلسله یوق که بریننك اوجنی دیکریننك حذاسنه چکه‌رك بونلری یکدیکرینه تطبیق ایله ذکر ایتدیککز محالات عقلیه‌دن بریسی لازمکلسون» دیه براعتراض اولونورسه، جواباً دیرزکه: — فی الواقع بوراده خارجده برسلسله واردر. فقط حد ذاتنده سلسله بر دکل، ایکیدر؛ چونکه معلول اخیرك برمرتبه مافوقنده‌کی شیدن اعتباراً بتون آحاد سلسله‌ده هم معلولیت، هم ده علت واردر. چونکه هر لاحق، سابقك معلولی وهر سابق لاحقك علتیدر. علیت ومعلولیت ایسه برامر اعتباری دکل، برامر حقیقیدر. دیمك اولیورکه بوراده ایکی سلسله واردر. بریسی سلسلهٔ معلولات، دیکری سلسلهٔ عللدر. سلسلهٔ عللی سلسلهٔ معلولاته عقلاً تطبیق ایسه ممکندر.

چونکه سلسلهٔ عللی سلسلهٔ معلولاته تطبیق دیمك، هر معلولی کندی علتی حذاسنده فرض ایتمك دیمکدر. بونك امکاننده ایسه شبهه یوقدر. چونکه آحاد سلسله آراسنده ترتب بولندیغندن سلسلهٔ معلولاتدن بزدن طرفده‌کی نهایتده بولونانك کندی علتی حذاسنده بولندیغنی فرض ایدرسه‌ك دیکر هر معلولك دخی کندی کندینه کندی علتی حذاسنده بولنمسی اقتضا ایدر. وشو حالده تطبیقك امکاننده شبهه قالماز.

بونکله برابر بوکون معترضلرمز دخی سلسلهٔ کائناتك الی غیر النهایه یکدیکرینه ترتبنه قائل اولمایوب بتون مکوناتك اثیرده منتهی اولدیغنه قانعدرلر. بناءً علیه بونلره قارشی ابطال تسلسله حاجت اولمدیغی کبی بو اثیرك واجب الوجود اولمدیغنی یوقاروده مسلك حدوثده تفصیلاً بیان ایتدیکمز جهتله او تفصیلاتی بوراده تکراره دخی لزوم یوقدر.

انکلیز حکماسندن سپنسر سلسلهٔ کائناتك برواجب الوجوده انتهاسنی کویا رد مقصدیله: «سلسلهٔ کائناتك برواجب الوجوده انتهاسی باطلدر. زیرا انسانلر بو عالم حقنده ایکی درلو نظریه‌ده بولوندیلر. برنجی نظریه، بو عالمك بنفسه موجودیتی نظریه‌سی ایدی. بو نظریه‌نك بالآخره باطل اولدیغی تعین ایتدی. بناءً علیه صوکرا عالمك بغیره موجودیتی نظریه‌سنه ذاهب اولدیلر. فقط بوکره‌ده دونوب شو غیرك واجب الوجود – یعنی بنفسه موجود – اولدیغنه قائل اولدیلر. دوشونمدیلرکه بنفسه موجودیت نظریه‌سی ذاتاً باطل اولدیغندن بو غیرك ده

واجب‌الوجود – یعنی بنفسه موجود – اولمسی نصل اوله‌بیلیر؟ شو حالده بونکده بهمه‌حال بر موجده احتیاجی لازمدر . » طرزنده بر اعتراض درمیان ایتمش ایسه‌ده آنك بو اعتراضی باطلدر . زیرا فی‌الواقع انسانلر عالم حقنده بنفسه موجودیت نظریه‌سنك بطلاننی آکلادیلر و عالم حقنده بویله بر نظریه اجرا ایدیله‌میه‌جکنه حکم ایتدیلر. فقط عجبا بونك سببی نه‌ایدی؟ بو بلاسبب می ایدی؟ شبهه یوق‌که بو غایت معقول بر سببه مبنی ایدی . چونکه حقایق اشیایی تحری ایتدیلر . کوردیلرکه بو عالمده تأثردن ، تغیردن خالی هیچ برشی یوق . تأثر وتغیردن خالی اولمایان برشیئه بنفسه موجودیت نظریاسنی تطبیق ایسه قابل دکلدر. بناءً علیه عالمك بغیره موجود اولدیغنه واوغیرك‌ده واجب‌الوجوددن عبارت بولندیغنه حکم ایتمك لازم کلدیکنی آکلادیلرده بونك اوزرینه: « سلسلهٔ کائناتك بهمه‌حال بر واجب‌الوجوده انتهاسی لازمدر » دیدیلر . واجب الوجود حقنده بنفسه موجودیت نظریه‌سنك بطلانه حکم نصل اوله‌بیلیر ؟ چونکه واجب‌الوجود دیمك ، بنفسه موجود دیمکدر . بنفسه موجود اولان برشیئك بنفسه موجود اولمامسنه قائل اولمق تناقض اولمازمی ؟ برکره مؤثر عالم بنفسه موجود اولمق لازم کلدکدن صوکرا دونوب‌ده بو مؤثر ایچون دیکر برمؤثر دها آرامق پك عامیانه دکلمی‌در؟ اوت! حق تعالی حقنده بنفسه موجودیت نظریه‌سی مردود اولوردی ؛ اکر عالمده کورولن تأثرات وتغیرات انده‌ده بولنسه‌یدی . حالبوکه حق تعالی‌ده بویله تغیرات وتحولاتك بولونمسی قطعیاً باطلدر . زیرا بو تقدیرده او ، حق تعالی اوله‌ماز . ممکناتدن برشی اولور . سپنسرك حق تعالایی عالمه قیاس ایدوب‌ده : « عالم حقنده باطل اولان بر نظریه نصل اولوبده حق تعالی حقنده قبول اولونیور » دیمسی موافق حقیقت اوله‌ماز .

*
* *

مسلك غایت اوزره اثبات واجب

[بو مسلك ایله آتیاً ذکر اولونه‌جق مسلك اختراع اوزرینه اثبات واجب ، مسلك قرآندر . قرآن کریم بو ایکی مسلك اوزرینه اثبات واجب وتوحید باری‌یه پك چوق آیات بینات ایله استدلال ایتمکده‌در . اثبات واجب خصوصنده سرد اولونان مسالکك الك مقبولی بو ایکی مسلکدر. چونکه بتون امور دنیویه واخرویه‌ده رهبر نجاتمز آنجق قرآندر . اونك بیاناتی ایسه اوضح‌البیانات‌در .

زیرالفظیله ، معناسیله ، بتون افاده‌سیله ابهر معجزات‌در . بناءً علیه مطالب یقینیه‌نك الك مهمی اولان « اثبات واجب » مطلب اهمنی بو کتاب مبیندن اقتباس ایتمه‌مز الزمدر .

علمای متکلمینك اثبات واجب ایچون سرد ایتدکاری حدوث وامکان مسلکلری دخی بو کتاب مبینك بیاناتنه مخالف اولمایوب ، بلکه آندن مقتبس ایسه‌ده ، بو اقتباس اشارت ودلالت اعتباریله‌در. یعنی بو مسلکلر قرآن کریمك اشارتندن، دلالتندن اقتباس اولونمشلردر . حالبوکه مسلك غایت ایله مسلك اختراع ، قرآن معجز بیانك نیجه آیات بیناتنك صراحتندن اخذ ایدلمشلردر . بو سببله شو ایکی مسلکك مسالك سائره‌یه رجحانی شبهه‌سز اولدیغندن ، اشبو مقاله‌ده بو ایکی مسلکك دخی بر وجه آتی بیانه شروع ایدییورز :]

« غایت » لغتده : برشیئك طرف ونهایتی معناسنه‌در . اصطلاحده برفعله ترتب ایدن حکمت ومصلحت دیمك‌در . برفعله ترتب ایدن حکمت ومصلحت اوفعلك طرف ونهایتنده حصوله کلدیکی ایچون آکا غایت تسمیه ایدلمشدر .

« غایت » ك معناسی بو اولدیغی معلوم اولدقده دیرزکه : بو عالم امکانده هرشیئك خلقتنه برحکمت ومنفعت ترتب ایدییور ، حکمت ومنفعتدن خالی هیچ برشی کورولمیور ، بو مسئله‌ده بتون حکما وعقلا اتفاق ایدییور . ازجمله اجرام علویه‌نك انواریله جمیع مخلوقات نشو ونما بولیور . کرهٔ ارض، پیکی اولان قمر ایله برابر شمسك اطرافنده دور ایدییور، انلرك بو دورلریله ازمان واوقات حاصل اولیور ، ارضك دوریله موسملر ، سنه‌لر؛ قمرك دوریله آیلر حصوله کلیور ، صوکرا بو اوقات وازمان بتون حیوانات ونباتاتك اسباب حیاتیه‌سندن الك مهمنی تشکیل ایتدیکی کبی بونلر ایله بتون مصالح امم دخی کسب انتظام ایلیور. کرهٔ ارض ٢٤ ساعتده برکره کندی محوری اوزرنده دور ایدییور ، آنك بو دوریله‌ده انسان وسائر حیوانلرك مدار معیشتلری اولان ایام وباعث راحتلری بولونان لیالی وجوده کلیور ، دائما تنفس ایتدیکمز هوای نسیمینك‌ده نیجه فوائد عظیمه‌یی محتوی اولدیغی کورولیور . بالتنفس داخله واق جکره واصل اوله‌رق قانی تمیزله‌یور وبو سببله حیات آنکله ادامه اولنیور ، و هرشیدن زیاده آکا احتیاج مس ایدییور ، حتی بونك ایچون هوا غایت چوقدر : ٥٠ الی ٦٠ کیلو مترویه قدر ثخنی تخمین اولونمقده‌در . کذا هوانك بر چوق اسبابدن ناشی

طالغه‌لنمسیله ریاح حاصل اولیور ، بو ریاح بلوطلری سوق ایدییور ، صویه احتیاجی اولان یرلره یاغمورلر یاغدیره‌رق اورالره حیات بخش ایلیور ، بوندن باشقه ریاح اعضای تذکیره‌دن اعضای تأنیثه مادهٔ تلقیحی نقل ایله میوه‌لری تلقیح ، حرارتی تعدیل ، هوالری تجدید ، کمیلری تحریک ایلیور . ابحارك خلقتنه دخی عدو احصاردن خارج نیجه منافع ترتب ایدییور ، ازجمله بیکلرجه انواع حیوانات آنده تعیش ایلیور ، صوکرا بو حیوانلرك برچوغندن انسانلر مستفید اولیور ، انسانلرك برقسم مهمی بالقله تأمین معیشت ایتدکلری کبی ، دکزلردن اخراج ایلدکلری نیجه ذی‌قیمت اشیا سایه‌سنده توسیع تجارت وتزیید ثروت ایلیور ، کذا دکزلر کندیلرنده سهولتله سیرسفائنه صالح بر صورتده یارادلمش اولدقلرندن بوسایه‌ده دخی انسانلر ایچون پك چوق منافع حصوله کلیور . مثلا : اقصای شرق واقصای غربده بولنان امتعه واشیا یکدیکره نقل اولنه‌رق انواع تجارت حصوله کلیور ، حتی بوکون تجارتك اك بیوکنی تجارت بحریه تشکیل ایدییور . ینه بوسایه‌ده بتون بلادك صنایع ومعارفی بربرینه انتقال ایدرك مدنیت کوندن کونه ترقی وتزاید ایلیور . کذا شمسك روی زمینه نشر ایتمکده اولدیغی حرارتیله دکزلردن سمایه بخارلر صعود ایده‌رك واوراده بالتکاثف قار ویاغموره تحول ایلیه‌رك روی زمینه یاغیور . بوقارلرك ، بو یاغمورلرك روی زمینه یاغمسیله ماءالحیات اولان نهرلر ، ایرمقلر حاصل اولدیغی کبی اشجار ونباتات وحیوانات دخی حصوله کلیور ، هله اجسام عضویه‌نك وعلی‌الخصوص اعضای انسانیه‌نك خلقتلرینه ترتب ایدن حکم ومصالح بتون عقلا وحکمایی حیرتده براقیور . فن منافع اعضا کتابلرینی امعانله مطالعه ایدن کیمسه‌لرك عظمت باری‌یه وصنع سبحانی‌یه حیران اولمالری قابل دکلدر . الحاصل شو عالم کونده ساحه‌آرای وجود اولان هر شیئك خلقتنه بر منفعت ، بر حکمت ترتب ایتمکده و بو صورتله انتظام عالم محافظه ایدلمکده‌در . حالبوکه بتون اشیانك خلقتندن بویله غایه‌لرك ، منفعتلرك ترتبی تصادفه حمل اولنه‌میه‌جغندن بونلرك بر فاعل حکیمك آثاری اولدقلری آشکاردر ، او فاعل حکیم ایسه « الله » اسم شریفیله تسمیه اولنان جناب بدیع‌الآثاردر .

*
* *

مسلك اختراع وابداع اوزره اثبات واجب

متشابه‌الاجزا اولان ماده‌دن ، یعنی ماهیتلری بر اولان اجزای ماده‌دن

برچوق عناصر مختلفه‌نك وجوده کلمسی ، بر اثر اختراع و بر ابداعدر . بو کیفیتی اجزای ماده‌نك اختلاف وضعلرینه حمل ایتمك باطلدر . زیرا اختلاف وضعك اختلاف ماهیتی اقتضا ایتمیه‌جکی بدیهی‌در . بونکله برابر اختلاف وضعده آیریجه بر ابداع و بر اثر اختراعدر .

معلومدرکه اجسام مرکبه برچوق عناصر مختلفه‌دن تشکل ایتمشدر . حالبوکه بو عنصرلر عین ماهیتك افراد واجزاسیدر . بناءً علیه بونلر آره‌سنده حسب‌الماهیه اصلا اختلاف یوقدر . جمله‌سی « ماده » دینلن شیئك اقسامندن عبارتدر .

اساساً بونلر ماهیت واحده‌نك اقسامی اولدقلری حالده یکدیکره نسبتله حقیقت وماهیتلری بالکلیه باشقه‌در . چونکه اکر اویله اولماسه‌یدی اجسام تنوع ایده‌مزدی ، کائناتده آنجق بر نوع جسم بولنوردی . حالبوکه بو عالمده ماهیتلری یکدیکرینه مخالف لایعد ولا یحصی اجسام موجوددر . وهر برینه مخصوص نیجه آثار واحکام ترتب ایتمکده‌در .

برکره اجسام جمادیه‌یی نظر تدقیقدن کچیره‌لم ، وبونلردن اولا اجرام علویه‌یی نظر اعتباره آله‌لم ؛ بونلرك جمله‌سی عین ماده‌دن ترکب ایتدیکی حالده هر برینك کندینه مخصوص بر هویتی ، بر وضعیتی ، بر مقدار معینی و بر وقت معلومی واردر . یکدیکرینه نسبتله بعضلری پك کوچك وبعضلری پك بیوکدر . حتی اوقدر بیوکدرکه کرهٔ ارضك آکا نسبتی بر قوم دانه‌سنك بیوك بر طاغه نسبتی کبی‌در . بونلردن هر بری کندی مدارنده کمال انتظام ایله دور ایدییور .

بو اجرامك هیچ برنده سکونت کورولمیور . هر بری کندینه مخصوص بر حرکتله فضاده طولاشیور . حتی شیمدیکی هیئیونك کشفلرینه کوره شمس بیله ثانیه‌ده سکز کیلو مترو بر سرعتله توابعی ایله برابر « هرکل » برجنه طوغرو ایلریلمکده‌در . بعض کواکبك کونی وسنه‌سی بزمکندن دها قیصه وبعضیسنك دها اوزوندر . « زحل » ك بر سنه‌سی بزم سنه‌لرك یکرمی طقوزینه مساویدر . « اورانوس » ك بر سنه‌سی بزم سنه‌لرك یتمش دردی قدردر . « نپتون » ك بر سنه‌سی بزم سنه‌لرك یوز آلتمش دردینه معادلدر . حالبوکه « عطارد » ك بر سنه‌سی بزم سنه‌مزك ربعی قدردر . بر قسمنك حرارتی یوقدر . بر قسمنك حرارتی ایسه پك شدتلیدر . حتی شمسك حرارتی جمع ایدیلسه کرهٔ ارضك تخمیناً اون بیك ایکیوز کیلومتره ثخنده اولان قشرینی بر کونده اریتمکه کفایت ایدر . بو حرارت

شديده‌نك ايكی ميليار اوچيوز سكسان برميليونده برجزئی بزه واصل اوليور وبو صورتله روی زمينده حيات حصوله كليور . ارضك شمسدن اولان بعد مسافه‌سی يوز قرق طقوز ميليون كيلو مترودر. عوالم سائره‌ده دخی عين احوال جريان ايتديكی استدلال ايديليور .

صوكرا بركره‌ده اجسام ذی حياتی نظر اعتباره آله‌لم : بواجسامك جمله‌سی برطاقم معدنی شيلردن تركب ايديور. بونلرك اجزای اصليه‌سنی معدنيات تشكيل ايليور . آزوت ، قاربون ، مولدالماء ، مولدالحموضه‌دن عبارت اولان معدنياتدن، يعنی شبه معدنی اولان شيلردن نباتات ، حيوانات حاصل اوليور. حالبوكه اويله معدنی اولان شيلر ايله حيات آره‌سنده وهله علم ، اراده ، قدرت ، سمع، بصر وسائره كبی صفات عاليه ميانده اصلا مناسبت يوقدر. بونك ايچوندركه برعرب حكيمی : « الذی حارث البرية حيوان مستحدث من جماد — بتون انسانلری حيرتده براقان شی برطاقم جماداتدن حيوان جنسنك حصوله كلمسيدر » ديمشدر. ايشته بونلرك جمله‌سی هپ ابداعات واختراعات قبيلندن‌در .

شمدی بحثی خلاصه ايده‌لم : بتون عوالم اجزای اصليه‌سيله ، اجرام علويه وسفليه‌سيله ، معدنيات ، نباتات وحيواناتيله عدواحصادن خارج نيجه احوال بديعه وعجيبه‌يی محتوی‌در. بونجه بدايعی حاوی اولان شيلرايسه برمبدعك ابداعی وبرمخترعك اختراعيله‌در . اومبدع ايسه « واجب‌الوجود » در. زيرا بوقدر آثار بديعه‌يه مبدأ اولان شيئك ممكنات جمله‌سندن اوله‌مه‌جغی مسالك سالفه‌ده ذكر ايديلن ادله ايله مثبت‌در .

صراط مستقيم : ٥ كانون ثانی ٣٢٤

اثبات حقايق اشيا

خارجده كوروب حس ايتديكمز اشيا ، حقيقتده واردر ؛ آنلر اوهام وخيالات قبيلندن دكلدر .

سوفسطائيه حقايق اشيايی انكار ايتمشلرسه‌ده ، آنلرك بومذهبلری — آتياً بيان اولونه‌جغی وجهله — كلياً باطلدر .

سوفسطائيه اساساً اوچ فرقه‌در : ١ — عناديه ، ٢ — عنديه ، ٣ — لاادريه‌در .

عناديه‌يه كوره هيچ برشيئك ماهيت و حقيقتی يوقدر . كنديلری دخی داخل اولدقلری حالده بتون اشيا اوهام و خيالات باطله‌دن عبارت‌در .

عنديه‌يه كوره ايسه حقايق اشيا اعتقاده تابع‌در . برشی جوهر اعتقاد اولنورسه جوهر ، عرض اعتقاد اولنورسه عرض، حق اعتقاد اولنورسه حق ، باطل اعتقاد اولنورسه باطل، وار اعتقاد اولنورسه وار ، يوق اعتقاد اولنورسه يوقدر .

لاادريه‌يه كلنجه ؛ بونلرده هرشيده شك و تردد مسلكنی التزام ايتمشلر، حتی كندی وجودلرندن بيله شك ايدوب بوشكلرنده دخی شك ايتدكلرينی ادعا ايتمشلردر .

بو مذاهب باطله تقريبا اوچ بيك سنه اول يونانستانده ظهور ايتمش وصوكرا بونلردن دها نيجه باطل مذهبلر تشعب ايدرك دنيانك هرطرفنه انتشار ايلمشدركه الك مشهورلری (آغوئيست) و (ايده‌آليست) لرك مذهبلری‌در . معلوم اولديغی اوزره آغوئيستلر يالكز كنديلرندن باشقه، ايده‌آليستلرده كنديلريله كنديلرندن حاصل اولان صور فكريه و علميه‌دن ماعدا بتون اشيانك وجودينی انكار ايدن برطائفۀ عجيبه‌در .

سوفسطائيلری بو باطل مذهبلره سوق ايدن شی ١ — آنلرك « حواسه عدم امنيتلری » ، ٢ — « حال رؤيايی حال يقظه‌يه قياسلری » در .

آنلر ديورلركه : ١ — اسباب علمك الك قوتليسی حواس‌در ؛ حالبوكه حواسه امنيت يوقدر . زيرا حواسك بعض شيلرده غلط ايتديكی محقق‌در . ازجمله دوز بردكنك صويه صوقيلنجه قيريلمش كبی كورونيور و ايشته بوراده حس بصرك غلط ايتديكی قطعياً تحقق ايليور وبناءً عليه سائر شيلرده‌ده غلط ايتديكنه حكم ايدلمك وياخود هيچ اولمازسه آنلرده‌ده غلط حس احتمالنه كيدلمك وبوحالده حواسه امنيت ايدلمه‌مك لازم كليور . حواسه امنيت ايديله‌مينجه

علمك اسباب سائره سنه امنيت ايديله ميه جكى اولويتده قالير و بنابرين هيچ بر شيئك موجوديته حكم ايديله مه مسى ضرورت حكمنى آلير .

٢ — برده بز حال رؤياده كرك ذهنده و كرك خارجده اصلا موجود اولماياں شيلرى كوريور وحال يقظه ده كورديكمز شيلرى ده آنلره قياس ايديورز. چونكه حال يقظه ده كورديكمز شيلرك حال رؤياده كورديكمز شيلر قبيلندن اولمدقلرينى بزه بيلديره جك بر دليل بولونمديغندن «بونلرك ده آنلر كبى وجودلرى يوقدر» ديه حكم ايديورز .

بالاده بيان اولونديغى وجهله سوفسطائيلرك كيميسى بتون اشيايى ، كيميسى كنديلرندن ماعدا هر شيئى انكار ، كيميسى ده حقايق اشيانك اعتقاده تابع اولديغى ، بعضيلرى ده بو بابده شك و تردد ايچنده يووارلانمقده بولونديغى دعواسنده اصرار ايتمكده اولدقلرندن آنلره قارشى مدافعه و آنلرله مباحثه ممكن دكل ايسه ده ؛ نفس الامرده مذاهب مذكوره نك سخافت ورداءتنى ، درجهٔ بطلان وسقامتنى بيان ايچون بونلره قارشى بر وجه آتى مدافعه يه شروع ايديورز :

١ — فى الواقع قوهٔ باصره ، بر طاقم اسباب معلومه دن ناشى بعض شيلرده غلط ايديور ، مثلا صويه قونولان بر دكنكى انكسار ضيا سببيله قيرلمش كبى كوريور . فقط بوندن شو حاسه نك هر شيده غلط ايتديكنه حكم ايتمك لازم كلمز . ازجمله قوهٔ باصره نك شمسك مضى و مشرق اولديغنى حس ايتمسى غلط حسه حمل اولونه ماز . چونكه بوراده قوهٔ باصره نك غلطنه سبب اوله جق هيچ برشى يوقدر . بونكله برابر صويه قونولان دكنكك قيرلمش كبى كورونمسنى غلط حسه عطف ايتمك ده طوغرو اوله ماز . زيرا ضيانك بر واسطهٔ لطيفه دن ديكر بر واسطهٔ كثيفه يه حين انتقالده منكسر اولمسى لازم كله جكى واشيا ايسه آنجق ضيا واسطه سيله و ضيايه تبعاً كوروله جكى جهتله مذكور دكنكك قيرلمش كبى كورونمسى امر ضرورى و پك طوغرودر . چونكه ضيا و رؤيت قانونلرى بونى مقتضيدر . شو حالده مذكور دكنكك قيرلمش كبى كورونمسنده اصلا غلط يوقدر .

بو حاسه نك غلط ايتديكى ظن اولنان مواقع سائره ده بوكا مقيسدر .

برده فرض ايده لم كه : قوهٔ باصره كرك بوراده ، كرك سائر يرلرده غلط ايديور . فقط بوندن حواس و قواى سائره يه ده امنيت ايديله مه مسى و بناءً

عليه بتون اشيادن وجودك سلب اولونمسى لازم كلمز. چونكه «حواس سائره ده خطا ايديور» سوزى اصلا قبول ايديله مز . زيرا خاطر و خيالمزده يوق ايكن مثلا وراء جداردن دفعةً ظهور ايدن بر صدايى بلا شك ايشيديورز . كذا خبرسز اوله رق بر طرفمزه تماس ايدن آتشك ياقديغنى وياخود بر عضومزه باتيريلان مثلا بر ايكنه نك باتديغنى حس ايدرك درحال متأثر اوليور و همان او شيلرى كندمزدن دفعه فوق العاده بر سرعتله سعى ايديورز . نته كيم مثلا اوطه لرمزده اوطورركن برى خارجدن يانمزه كلوب نزدنده بولنان بالفرض بر مسك قوطوسنى آچسه بو قوطونك آچيلديغنى بز كورمسه ك بيله آندن انتشار ايدن مسك رايحه سنى درحال استشمام ايليورز .

شو حالده سوفسطائيه نك بتون حواسه امنيت ايديله ميه جكنه استناداً بالجمله كائناتك اوهام و خيالاتدن عبارت اولديغنه حكملرى قطعياً باطلدر.

٢ — بونلرك حال رؤيايى حال يقظه يه قياسلرينه كلنجه : بو ده ايكى وجهله مردوددر :

اولا : تسليم ايده لم كه حال رؤياده كورديكمز شيلرك كرك خارجاً كرك ذهناً اصلا وجودلرى يوقدر . آنلر هپ اوهام و خيالات باطله قبيلندندر.

فقط حال يقظه يى حال رؤيايه قياس باطلدر . زيرا آنلر باشقه باشقه عالملردر. حتى بونك ايچون برينه « يقظه » ، ديكرينه «نوم» نامى ويرلمشدر. بويله يكديكرينه مخالف ايكى شيدن برينك احوال واحكامنى ديكرينه قياس ايسه جائز دكلدر . زيرا مواطنك اختلافيله احوال واحكامك دخى اختلاف ايتديكى شبهه سزدر .

كورلمزمى كه مثلا : آتش ذهن و خارجده عين شيدن ، عين حقيقتدن عبارت اولديغى حالده موطنلرينك اختلافى حسبيله احوال واحكام دخى اختلاف ايدرك خارجده آتش ماهيتنه ترتب ايدن حرارت و سائره كبى احكام ذهنده او ماهيتدن ، او حقيقتدن تجرد ايدوب آنلرك يرينه احوال واحكام سائره حقيقت مذكوره يه ترتب ايلمكده در .

ثانياً : رؤيا نه در ؟ حقيقت رؤيايى بيانده باشليجه ايكى مذهب واردر : مذهب اوله كوره : رؤيا . — حال نومده روح انسانينك عالم مجرداته (عالم مثاله) اتصاليله عالم حسده ظهور ايده جك اولان وقايع و حوادثك صورتلرينى اوراده مشاهده سندن عبارتدر. اكثر رؤيالرك مستقبلده عيناً ويا تأويلاً ظهور ايتمكده اولديغى دخى بوكا دليلدر .

مذهب ثانی یه کوره ایسه : رؤیا — حال یقظه ده حواس واعصاب واسطه سیله خارجدن دماغه بالانتقال اوراده ارتسام ایدن وقوهٔ خیالیه نك تشکیلاتیله درلو درلو شکللره کیرن صور محسوساتی حال نومده روح انسانینك ادراك کندن عبارتدر. برطاقم رؤیالرك نائمك کندی حسیات واشتغالات ظاهره سیله متناسباً وقوعه کلمکده اولدیغی دخی بونی مؤیددر.

شو مقدمات معلوم اولدقده، دیرزکه : رؤیاده کورولن شیلرك اصلا وجودلری اولمدیغنی تسلیم ایتمیز. زیرا اوشیلر یا عالم مجرداتده یعنی عالم ارواحده ملأ اعلادن روح انسانی یه فیضان ایدن صور ووقایع آتیه دن، یاخود حال یقظه ده حواس واعصاب واسطه سیله دماغه بالانتقال اوراده انتقاش ایلین صور محسوساتدن عبارتدر. هرهانکیسی اولورسه اولسون، دیمك اولیورکه رؤیاده کورولن شیلر یا روح انسانیده موجود صور معقولات ویاخود دماغده منقوش صور محسوسات اولوب سوفسطائیلرك دیدکلری کبی معدومات صرفه قبیلندن دکلدر. بناءً علیه آنلرك : «رؤیاده کوردیکمز شیلرك اصلا وجودلری یوقدر. احتمال که حال یقظه ده کوردیکمز شیلرده اوقبیلدندر.» دیملری قطعیاً باطلدر.

هله بونلردن ایده آلیستلرك خارجدن حواس واعصاب واسطه سیله کندیلرینه انتقال ودماغلرنده انتقاش ایدن صور فکریه وعلمیه نك کندیلرنده موجودیتنه وآنلرك خارجدن کلدیکنه قائل اولدقلری حالده اوصورتلرك منشأ واصللری اولان اشیای خارجیه نك موجودیتلرینی انکار ایتملری پك عجیبدر. بو، عادتا برحجره نك منفذندن داخله نفوذ ایدن ضیای شمسی اعتراف ایدوبده صوکرا او ضیانك منشأ ومنبعی اولان جرم شمسی انکار کبیدر. تشبیه آخرله آنلرك بوحالی عادتا بلوطلرك ابخرهٔ مائیه دن تشکل ایتدیکنی تصدیق ایدوبده صوکرا ابخرهٔ مائیه نك وجودینی انکار کبیدر. اکر بونلر معقول ایسه اوده معقولدر.

بوراده قدر اسملری سبق ایدن سوفسطائیلردن باشقه عندیه مذهبنك شعباتندن اوله رق عصرمزده پك چوغالمش برطاقم سوفسطائیلر دخی واردرکه بونلره کوره : «حقایق اشیا وارسه ده، اشیادن هیچ برشیده (حسن مطلق ویا قبح مطلق) یوقدر. بتون اشیاده کی حسن، قبح نسبیدر. برقوم ویا برشخصه کوره حسن اولان برشی دیکر برقوم ویا برشخصه کوره قبیحدر. مثلا : بر بنانك طرز انشاسی، برقوم نزدنده کوزل، دیکر قوم نزدنده چرکیندر.

یازلمش براثر علمی ویا ادبی، او اثرك مؤلفیله آکا تابع اولانلره کوره ایی، دیکرلرینه کوره فنادر. اوتادنبری برقومده جاری اولان برعادت، اوقومه کوره مقبول، دیکر اقوامه کوره مردوددر. ادیان، اخلاق دخی بویله در. الحاصل دنیاده حقیقةً کوزل ویا حقیقةً چرکین هیچ برشی یوقدر.»

بو طائفه نك بروجه بالا سوزلرندن اصل مقصدلری، دیانت ومایتی هرج ومرج ایتمك وبوصورتله بتون نوع بشری کندیلری کبی درکهٔ بهیمیته تنزیل ایلمك اولدیغی وبوفکر، زمانمزك اکثریتله نورسیدکاننه استیلا ایتمکده بولوندیغی جهتله ؛ بوفکرك بطلانی بروجه آتی بیان اولنور :

اشیاده کی حسن مطلق ویا قبح مطلقی منکر اولان شو سوفسطائیلرك : «عالمده هیچ برشیده حسن مطلق ویا قبح مطلق یوقدر.» سوزلری قطعیاً باطلدر.

زیرا ایشته علم، اشیادن برشیدر. حالبوکه علمك صفت کمال اولمق معناسنجه حسن ذاتی ایله حسن اولدیغی شبهه سز اولدیغی کبی، بونك ضدی اولان جهلده صفت نقصان اولمق معناسنجه قبح ذاتی ایله قبیح اولدیغنده شك یوقدر. بوکون دنیانك هرطرفنده ازالهٔ جهل ایچون مصارف کلیه اختیاریله نشر علوم ومعارف خصوصنه بذل مساعی ایدلمسی دخی شو حقیقتی اثباته کافیدر.

کذا صو، هوا، ضیا، غدا وسائر مدار حیات نباتیه وحیوانیه اولان شیلر دخی اشیا جمله سندندر. حالبوکه بونلرك دخی طبعه ملایمت معناسنجه حسن ذاتی یی حائز اولدقلری وارستهٔ بیاندر.

نته کیم عدالت دخی اشیادن برشیدر. حالبوکه بونك موافق حکمت ومصلحت معناسنجه حائز حسن ذاتی اولدیغنده کیمسه نك شبهه سی یوقدر.

بو سوفسطائیلرك : «بر بنانك طرز انشاسی برقوم نزدنده کوزل، دیکر قوم نزدنده چرکیندر. یازلمش براثر علمی ویا ادبی، او اثرك مؤلفیله آکا تابع اولانلره کوره ایی، دیکرلرینه کوره فنادر. اوته دنبری برقومده جاری اولان برعادت، اوقومه کوره مقبول، دیکر اقوامه کوره مردوددر. ادیان، اخلاق دخی بویله در. الحاصل دنیاده حقیقةً کوزل ویا حقیقةً چرکین برشی یوقدر.» سوزلری دخی باطلدر.

زیرا بر بنانك طرز انشاسی فن معماری یه تماميله موافق ایسه آرتق آنك

برقوم نزدنده كوزل ، ديكر برقوم نزدنده چركين اولمسی اوله‌ماز ؛ اوطرز انشا ، واقع ونفس الامرده كوزلدر ، موافق مصلحتدر . اما فن معماری‌یی بيلمين بعض كيمسه‌لرك نظرنده كوزل دكل ايمش . وارسون اونلرك نظرنده كوزل اولماسون ، بونك اصلا اهميتی يوقدر . آلتون نه ديمك اولديغنی بيلمين بركيمسه‌نك آلتونه اصلا قيمت تقدير ايده‌مه‌مسيله آلتونك قيمتنه نقصان كلديكی كبی ، فن معماری‌دن بی‌خبر اولان بعض جهلانك بو فنه تماميله مطابق اوله‌رق ياپيلمش اولان بربنانك حسننی ، حسن ذاتيسنی تقدير ايده‌مه‌مسيله حدذاتنده اوبناده حسنك بولونماسی ايجاب ايدرمی ؟

قواعد علميه وفنون ادبيه‌يه موافق وبناءً عليه مصلحته مطابق اوله‌رق يازلمش برأثرده بويله‌در . براثر علمی‌دن مقصد نه‌در ؛ بوراسنی تقدير ايده‌مين آدمك بويله قواعده ، فنون ادبيه‌يه تماميله موافق اوله‌رق يازلمش براثرك حائز اولديغی حسن ذاتی‌يی آكلامه‌مسيله اواثرك قيمتنه خلل كليرمی ؛

طبايع سليمه نزدنده مسلم ونفوس زكيه‌ده مستقر برعادت دخی موافق حكمت ومصلحت معناسنجه حائز حسن ذاتی‌در . چونكه بوكبی عادتلر دنيانك هريرنده مقبول ومعتبردر . بوكون اكثر قوانين مدنيه‌نك بوكبی عادتلره مبنی اولديغی دخی شومدعامزی اثباته كافی‌در .

اديان واخلاقه كلنجه ؛ بركره دين ندر ؛ اولا بونی تعريف ايده‌لم . دين ، انسانلری كندی اراده واختيارلريله كندی حقلرنده نفع محض اولان امور خيريه‌يه سائق برقانون الهی‌در .

بويله برقانونك موافق مصلحت وحكمت معناسنجه حائز حسن ذاتی اولديغی شبهه‌سزدر . ايشته دين اسلام بويله‌در . چونكه بودينده امر اولنان شيلرك كافه‌سی انسانلر ايچون بلاشك نافع اولديغی كبی نهی ايديلان شيلرك جمله‌سی دخی بتون انسانلر حقنده مضر اولديغی مرتبۀ بداهتده‌در . بوكون بوحقيقت بتون عقلانك تحت تصديقنده‌در . بعض سبكمغزان بودين مبينك تعددزوجات ، تسترنسوان وطلاق كبی بعض مسائلنه اعتراض ايديورلرسه‌ده مقالات سائره‌مزده مدللاً اثبات اولونديغی اوزره آنلرك بواعتراضلری قطعياً باطلدر .

صراط مستقيم : ١٢ كانون ثانی ٣٢٤

ابن رشدك مسلك فلسفيسی
و
امام غزالی ايله بعض مسائل حقنده مناظره‌سی

ابن رشد ديانتله حكمتی كنديسنده جمع ايدن حكمای اسلاميه‌دندر . فلسفه‌ده اساس اعتباريله ارسطو مسلكنه سالكدر . بوتون اثرلرنده وبالخاصه تهافتنده ارسطونك اسمنی ياد ومسلك حكمتندن بحث ايتمكده‌در وايتديكی بحثلرده ارسطويه اعتراض صورتيله دكل ، قبول صورتيله ايراد ايتمكده‌در . ابن رشد حكمای يهود ونصارادن دخی بحث ايديور . حقيقت دينان شی تعدداتده ميوب واحددن عبارت بولنمق ضروری اولمغله نصرانيت ويهوديتك حقايقندن بحث ايدن حكمای نصارا ويهودی دخی رد ايتميور . فلسفۀ حقيقيه‌يی دين اسلامه وبالجمله اديان صحيحه اساساتنه موافق كوريور .

دراپه‌رك كنديسنه اسناد ايلديكی وجهله ابن رشد « هرجسم ذی‌حيات كنديسندن مقدم كلمش اولان ديكر برذی حياتدن تولد ايدر . بوعالم مادی دخی برذی حياتدر . بناءً عليه بالطبع ديكر برذی حياتدن تولد ايتمشدركه اوده اللهدر . هرشيئك منبع ومورد اودر . هرشيئی محافظه ايدن اودر . مشهوداتمزك كافه‌سی كندی شكللرينی برقوتله محافظه ايدرلركه اوقوت دخی اللهدن كلور . اوقوت ابطال ايدلسه اوجسملرك محولرينی دخی مقتضی اولور . ابدی الوهيت صورت دائمه‌ده طبيعيات ايچنده حاضر وقيوم اولوب عالم طبيعتی طوتار . يعنی نوعما روح كائناتدر » سوزلرينی عيناً سويله‌مامش ايسه‌ده مألا سويلمشدر . حتی « مخلوقاتك اولومی اصللرينه رجعتك مقدمه‌سيدر » سوزينی عيناً سويلمشدر . فقط « هوای نسيمی ايچنده بالتدريج محو اولان صدا برمدت طنين انداز اولمقده دوام ايله آندن صكره محو اولور . آندن صكره صدانك نه اولديغنی ، نره‌يه كيتديكنی كيمسه بيله‌مز . موجودات بوصدا كبی برر برر كيده‌جكلر . الله هرشی مقامنه يالكز كندی باقی قاله‌جق » سوزلرينی عيناً وياخود مألا سويلديكنه دائر كرك تهافتنده وكرك ديكر اثرلرنده برقيده تصادف ايديله‌مه‌مشدر . بكا قالورسه ابن رشد بوسوزلری سويله‌مز . چونكه ابن رشد عالمك ابديت وازليتنه قائل اولديغندن « موجودات محو اولوب

الله هر شی مقامنه یالکز کندی باقی قالەجق» سوزی آنك قائل اولدیغی اساس ایله متناقضدر. ابن رشدك مسلك حکمتی اصل امام غزالی ایله اولان مناظرەلرندن اکلاشیلور. بو مناظراتك درایار طرفندن قائملری قالدیریلان مباحثه تعلق ایدنلرینی ایشته بروجه آتی اجمال ایدییورم:

ازلیت عالمه دائر مناظره

– امام غزالی حضرتلری دییورکه:

— بالجمله فلاسفه عندنده بو عالم قدیمدر و بلاواسطه بر حادثك قدیمدن صدوری ممکن دکلدر. فلاسفه بو سوزلرینی برچوق دلیللر ایله اثباته قیام ایتمشلردر. بز بوراده او دلیللرك اوچنی ذکر و ابطال ایله اکتفا ایدەجکز، برنجی دلیللری شودر:

« بر حادثك بلاواسطه قدیمدن صدوری محالدر. زیرا فرض ایدەلم که بر قدیم واردر و بو عالم او قدیمدن ازلده صدور ایتمامشدر، صکره صدور ایتمشدر. ایمدی عالمك ازلده او قدیمدن صدور ایتمامسی نه ایچوندر؟ ازلده عالمك وجودینی عدمنه ترجیح ایدەجك بر مرجح بولنمیوب عالم، امکان صرف اوزره قالدیغی ایچوندر، دکلمی؟ پك اعلا، بوندن صکره عالم حادث اولدقده عالمك اشبو حدوثی ایکی صورتدن خالی دکلدر. بو حدوث یا بر مرجح ایلەدر ویاخود بلا مرجحدر. اکر بلا مرجح ایسه عالم حادث اولمایوب کما فی السابق امکان صرف اوزره قالمسی لازم کلور ایدی. زیرا ترجیح بلا مرجح باطلدر. اکر بر مرجح ایله ایسه او مرجحی احداث ایدن کیمدر؟ و او مرجح نیچون مؤخراً حادث اولدیده اولجه حادث اولمدی؟ اکر «بو مرجحی ایجاد ایدن فلان شیدر» دنیلور ایسه او زمان شئ مذکوره نقل کلام اولنور.

مرجحك حدوثنده ایراد اولنان سؤال، او شیئەده وارد اولور. بر ده بو عالم مادام که حادثدر، حادث اولدیغی زماندن دها اول نیچون حادث اولمامشدر؛ اولجه عالمك حادث اولمامسنی حق تعالانك ایجاد و احداثدن عجزینه و او حالدەده حدوثك استحالەسنه حمل ممکن دکلدر. زیرا بو حمل، قدیمك عجزدن قدرته و عالمك ده استحالەدن امکانه انقلابنی مؤدی اولورکه بونلرك هر ایکیسی ده محالدر. بوکا «عالمك حادث اولدیغی زماندن اول بر غرض یوق

ایدی. صکره او غرض موجود اولدیده غرضك موجودیتیله بو عالم دخی میدانه کلدی.» طرزنده بر جواب ویرلەمدیکی کبی «عالمك بر از دها اول حادث اولمامسی اولجه آلتك فقدانه مبنی ایدی» طرزنده دخی بر جواب ویریلەمز. بالکه بو بابده تخیله قریب اولان شویله بر جواب ویرلەبیلەجکدر: «بو عالمك حادث اولدیغی زماندن اول جناب حق عالمك وجودینی اراده ایتمدیکی ایچون عالم اولجه حادث اولمدی» واقعا بو سوز بر از خیاله قریبدر. فقط بوندن ده حق تعالی حضرتلرینك ارادەسی حادث اولمق لازم کلور. حالبوکه جناب حق محل حوادث اولمدیغندن ارادەنك حدوثی ذات باریده محالدر. ارادەنك آخر بر محلده حدوثی ایسه حق تعالایی مرید قیلمز. یعنی فرض ایدەلم که مؤخراً عالمك حدوثنه تعلق ایدن اراده حق تعالاده حادث اولمامشده بشقه بر محلده حادث اولمش. واقعا بو تقدیرجه جناب حقك محل حوادث اولمسی لازم کلمز ایسەده او اراده کندیسنده بولنمدیغندن و اراده اولمینجه اکا مرید نامی ویریلەمیەجکندن بو فرضه کورەده جناب حقك مؤخراً بو عالمك حدوثنی اراده ایتمش اولمسی تحقق ایتمز.

شمدی بز عالمك محل و زمان حدوثندەکی نظریاتمزی ترك ایدەلمده اصل حدوث عالمدەکی اشکالی بیان ایدەلم: عالم نەدن حادث اولدی؟ نیچون حادث اولدیغی زماندن دها اول حادث اولمدیده مؤخراً حادث اولدی؟ اولجه آلت ویا قدرت ویاخود طبیعت (یعنی عالمك مابه الکمالی اولان قوت) یوق ایدیده آنك ایچونمی؟ پك اعلی! فقط شمدی سؤال ایدرز که: بونلر یعنی آلت ویا قدرت ویا غرض ویاخود طبیعت اولجه نیچون موجود اولمدیده مؤخراً موجود اولدی و بو تبدل سببیله عالمده حادث اولدی؟ بوکا جواباً: «مؤخراً بر اراده حادث اولدیغی ایچون عالم بو اراده ایله ساحۀ ظهوره کلدی» دنیلەجك اولور ایسه بوده باطل و مشکلدر. زیرا او مؤخراً حادث اولان اراده دیکر بر ارادەیه محتاج اولور. اکر ایکنجی اراده دخی اوچنجی‌یه و اوچنجی دردنجی‌یه و هلم جرا الی غیر النهایه ارادەلر بر برینه توقف ایدرك کیدر ایسه تسلسل لازم کلور. بو ایسه باطلدر. اکر کیتمز ایسه او حالدەده قدرتسز ویاخود آلتسز، یاخود غرضسز ویا طبیعتسز اولەرق حادثك قدیمدن ظهورینه وارد اولان اعتراض بعینه عودت ایدر. خلاصه عالم حادث اولدیغنه کوره هر نەدرلو توجیه

اولنور ایسه اولدسون محال باش کوسترر . عالمك حدوثی محال اولنجه قدمی ثابت اولورکه مطلوب‌ده بودر . »

ایشته امام غزالی فلاسفه‌نك برنجی دلیللرینی بو صورتده اجمال ایلدکدن صکره کندی مدافعه‌سنی دخی بروجه‌آتی سرد ایدیور . دیورکه :

— فلاسفه‌نك برنجی دلیللری ایشته بو خلاصه‌دن عبارت اولوب بونلرك قدم عالمه دائر سرد ایلدکلری ادله‌نك اك قوتلیسی‌ده بودر . بوایسه بروجه‌آتی ایکی‌وجه ایله مجروحدر: وجه‌اول: ای فلاسفه! سز « بوعالم‌حادثدر وحدوثی‌ده ارادهٔ قدیمه ایله‌در . ارادهٔ قدیمه بوعالمك حادث اولدیغی وقتده عالمك وجودینه و حدوثنه تعلق ایتمش و بو تعلق سببیله عالمده میدانه کلمشدر . وجود باشلادیغی کونه قدر ایسه عالمك عدمی مستمر اولمشدر . » دیینلرك شوسوزلرینی نیچون رد ایدیورسکز ؟ سزی بو اعتقاددن منع ایدن و سزه بونی محال عد ایتدیرن شی نه‌در ؟

الحاصل بوعالم حادثدر وبو حدوثی‌ده ارادهٔ ازلیه ایله‌در . فقط بو ارادهٔ ازلیه عالمك ازلده دکل بلکه حادث اولدیغی وقتده حدوثنه تعلق ایتمشدر وبوتعلق سببیله عالم او وقت میدانه‌کلمشدر ، بونده‌ده هیچ برمحذور متصور دکلدر .

اما سز دیورسکزکه « بوتقدیرده ارادهٔ حقك حادث اولمسی لازم کلور» خیر ! لازم کلمز. اول وقت لازم کلور ایدی که کرك اراده وکرك اراده‌نك تعلقی عالمك حادث‌اولدیغی وقتده وجوده‌کلمش اولسه ایدی . حال‌بوکه بز اویله دیمیورز . بز اراده‌نك قدیم اولوب یالکز تعلقنك حدوثنه قائل اولیورز . بوندن‌ده جناب حقك محل حوادث اولمسی و اراده‌لرك الی غیرالنهایه تسلسل ایتمسی لازم کلمز . بوندن یالکز تعلقك حدوثی لازم کلورکه بو تعلق‌ده برامر اعتباری اولدیغندن بونك‌حدوثی هیچ بر محالی مستلزم اولمز .

وجه‌ثانی: ای‌فلاسفه! خصملریکزك «قدم‌عالم‌محالدر، زیرا قدم‌عالم فلك‌ایچون نهایتسز دوراتی‌اثباته مؤدیدر. حال‌بوکه‌دورات فلکك سدسی، ربعی، نصفی واردر. چونکه‌فلك‌شمس برسنه‌ده، فلك‌زحل‌ده‌اوتوز سنه‌ده [۱] دور ایدیور . بوحالده

[۱] نظریات جدیده‌یه کوره یکرمی طقوز سنه‌ده

دورهٔ زحل‌. دورهٔ شمسك ثلث‌عشری یعنی اوتوزده بری ودورهٔ مشتری‌ده‌ایکی ثلثی اولیور . چونکه مشتری اون ایکی سنه‌ده دور ایدیور . صکره دورات زحلك نهایتی اولمدیغی کبی دورات شمسك‌ده نهایتی یوقدر . حال‌بوکه دورات زحل دورات شمسك ثلث عشری ایدی . بلکه‌ده شمسك شرقدن غربه اولان دورات یومیه‌سنك نهایتی اولمدیغی کبی دورات فلك ثوابتك‌ده نهایتی یوقدر . حالبوکه فلك ثوابت اوتوز آلتی بیك سنه‌ده بر کره دور ایدییور . غیر متناهی اولان شیلرك بویله بربرندن زائد و ناقص اولمسی‌ده محالدر » دیه سویلدکلری سوزی سز نیچون رد ایدیورسکز ؟ اکر برقائل چیقوب‌ده « بونك استحاله‌سی بدیهیدر ویاخود « بو دورات چیفتمیدر تکمیدر ؟ » ویاخود « هم چفت هم تکمیدر ؟ » ویاخود « چفت‌ده‌دکل تك‌ده دکلمیدر ؟ » دیه‌جك اولورسه نه‌جواب ویررسکز؟ اکر « هم چفتدر، هم‌ده تکدر » یاخود « چفت‌ده دکلدر، تك‌ده دکلدر » دیه‌جك اولورایسه‌کز بونك بطلانی آشکاردر. اکر « چفتدر وچفت‌ده برزیاده‌سیله تك اولور » طرزنده جواب ویره‌جك اولور ایسه‌کز بوحالده نهایتی اولمیان برشیئك واحد زیاده‌سیله تك اولمسی نصل ممکن اولور ؟ واوواحد نره‌یه علاوه ایدیلور ؟ واکر « تکدر تك‌ده برزیاده‌سیله چفت اولور » دیرایسه‌کز دمنکی سؤال عیناً وارد اولور .

ایشته حدوث وقدم عالم مسئله‌سنده فلاسفه‌یه مقابل امام غزالینك تهافتده ایراد ایلدیکی مدافعه دخی شوندن عبارت اولوب ابن رشد ایسه کندی تهافتده امام غزالی‌یه جواباً دیورکه :

— غزالینك فلاسفه آغزندن نقل وحکایه ایلدیکی دلیل بردلیل جدلی‌اولوب براهین قطعیه مرتبه‌سنده دکلدر . زیرا بو دلیلك مقدمه‌سی مقدمهٔ عامه‌در . یعنی‌عمومه قارشو سویلنیلن برسوزدر. حالبوکه براهینك مقدماتی امور حقیقیه متناسبه اولملق لازمدر . بونك بیانی شودرکه « الممکن » لفظی بالاشتراك « ممکن اکثری »، « ممکن‌اقلی » و« ممکن‌تساوی »یه اطلاق‌اولنور. [۱] وبونلرده‌ده‌مرجحه احتیاج علی‌السویه اولمز . چونکه ممکن اکثرینك کندی کندینه ترجح ایدرك ماهیتندن خارج برمرجحه احتیاج اولمدیغی ظن اولنور. ممکن تساوی‌ایسه بونك

[۱] « ممکن » : حقیقت وماهیتی نه وجودینی، نه‌ده عدمنی اقتضا ایتمیوب بونلردن هرایکیسنده‌ده خارجدن برمرجحه محتاج اولان شیدر .

خلافنه‌در. بر ده امكاندن بعضيسى فاعلده، بعضيسى‌ده منفعلده اولور. فاعلده اولان امكان امكان فعل اولوب منفعلده اولان امكان‌ده امكان قبولدر. حال بوكه بونلرده‌ده مرجحه احتياجك ظهورى على السويه دكلدر. چونكه منفعلده‌كى امكانك خارجده بر مرجحه احتياجى مشهوردر. ناصيل كه امور صناعيه‌ده بو احتياج حساً دخى ادراك اولنور. واقعا امور طبيعه‌نك اكثريسنده‌ده خارجدن بر مؤثره، بر مرجحه احتياج بولنديغنده شك ايديلور. چونكه امور طبيعه‌نك مبدأ تغيرى كنديلرندن اولديغى ظن اولنور. بونك ايچوندر كه بز آنلردن بر چوغنده متحركى محرك صانيرز. هر متحرك ايچون بر محرك اولديغى وطبيعيات ميانده كندى كنديسنه حركت ايدر برشى بولنمديغى بلادليل بيلمیز. چونكه بونلرك هپسى بيان واثباته محتاجدر. كذلك فاعلده‌كى امكان‌ده بويله‌در. تأثير فاعلك قوه‌دن فعله چيقمسى ايچون خارجدن بر مرجحه محتاج اولمديغى ظن اولنور. زيرا فاعلك عدم تأثيردن تأثيره انتقال ايتمسى اكثريا بر مغيره محتاج اولان تغيردن عبارت دكل كبى كوريلور. كذلك بر مغيره محتاج اولان تغيردخى برقاچ قسمه آيريلور. بونلرك بعضيسى جوهرده بعضيسى كيفيتده، بعضيسى مقدارده بعضيسى‌ده مكانده بولنور. قديمده بو امكان وتغير كبى ايكى قسمه آيريلوركه بريسى قديم بالذات ديكرى دخى قديم بالغيردر. تغيراتدن بعضيسى بعض قوم عندنده قديمده بولنمق جائزدر. كراميه عندنده ارادهٔ حادثه‌نك جناب حقده وقدما عندنده كون وفسادك ماده اوزرنده [١] بولنمسى كبى.

كذلك فاعلده ايكى قسمدركه بريسى اراده ايله بريسى طبيعت ايله اجراى تأثير ايدر. فعل ممكنك بونلردن صدورى كيفيتنده دخى مساوات يوقدر.

بونلرك هپسى مسائل كثيرهٔ عظيمه اولوب كنديلرندن آيرى آيرى بحث اولنمغه احتياج واردر. مسئلهٔ واحده‌يى مسائل كثيره يرنده اتيان ايسه سوفسطائيلره مخصوصدر. چونكه بو مباديدن بريسنده غلط ايتمك موجوداتدن بحثده غلط عظيمه سببدر.

امام غزالينك حكمايه قارشو ويرديكى جوابلره كلنجه: بو جوابلردن وجه اول بر سفسطهٔ محضدر. زيرا فاعل مختار اولدقده يعنى بر فعلى اراده واختياريله ياپدقده مفعولك تأثرى فاعلك تأثيرندن و كذلك فاعلك تأثير اوزرينه عزمندن مؤخر

[١] ماده‌دن بر صورتك زوالنه «فساد» وآنك يرينه ديكر بر صورتك حصولنه‌ده «كون» دينير.

اولمسى جائز اولديغنه قائل اولمق غزالى‌يه ممكن اولمديغى ايچون فعلك ومفعولك ارادهٔ فاعلدن تأخرى جائز اولديغنه قائل اولمشدر. واقعا مفعولك ارادهٔ فاعلدن تأخرى جائز ايسه‌ده فاعلك او مفعولى ايجادندن وآنك اوزرنده تأثيرندن وفاعل مريدك آنى ايجاده عزم وقصدندن تأخرى جائز دكلدر. بو حالده حدوث عالمى ترجيح ايدن مرجحك مؤخراً موجوديتنه دائر ايراد اولنان اشكال، اراده قديم اولديغى وحدوث عالم بو اراده‌نك تعلقيله حادث بولنديغى صورتده‌ده باقيدر. بناءً عليه بو مسئله‌ده غزالى‌يه ايكى شيدن برينى قبول ايتمك واجبدر: عالم حادث اولديغى تقديرده يا «فاعلك فعلى فاعلده خارجدن بر تغير ايجاب ايدر» ديه‌جك وياخود «تغيراتدن بعضيسى، خارجدن بر مغيره احتياجسز اوله‌رق مغيرك بالذات كنديسندن نشأت ايلر» سوزينى قبول ايليه‌جك. اكر شق اولى اختيار ايدر ايسه فاعل ايچون خارجدن بر مغير اولمق لازم كلور. اكر شق ثانى‌يى قبول ايلر ايسه قديمك بر نوع تغير ايله متغير اولمسى اقتضا ايدر. حالبوكه بونلرك ايكيسى‌ده عندالغزالى باطلدر.

وجه ثانى‌يه كلنجه: واقعا زمان واحدك ايكى طرفنده ادوار كثيره صاحبى اولان ايكى حركت تصور اولنور وبعده بو حركتلردن هر برى ايچون بر حد محصور توهم ايديلير ايسه غزالينك بو اعتراضى واردر. زيرا بر جمله‌يى ديكر جمله‌يه نسبت ايتمك او جمله‌لرك اجزالرينكده بر برينه نسبتنى ايجاب ايدر. مثلا دورهٔ زحل اوتوز سنه دينيلن مدتده دورات شمسك بنه او مدت ظرفنده ثلث عشرى اولدقده بو مطلوب حاصل اولور. زيرا دورات شمسدن بر جمله دورات زحلدن بر جمله‌يه زمان محدودده نسبت اولندقده بوندن دورهٔ اولانك جزؤلرى‌ده دورهٔ ثانيه‌نك جزؤلرينه نسبت اولنمق لازم كلور. اما شو ايكى حركت بيننده — بالقوه اولدقلرى ايچون يعنى ايكيسنكده مبدئى بولنمديغى جهتله — نسبت ممكن اولمز ايسه برنجيسنك اجزاسنى ايكنجيسنك اجزاسنه نسبت لازم كلمز. نصل كه بونى فلاسفه دليللريله اثبات ايتمشلردر.

ايمدى وقتاكه قدما مثلا حركت شمسك مبدأ ونهايتى اولمديغنى فرض ايتديلر وحركت زحلكده بويله اولديغنه قائل اولديلر آرتق بو ايكيسى آره‌سنده نسبت آرامق ممكن اولمدى. بناءً عليه دورهٔ شمسه كرك دورهٔ زحل، كرك دورهٔ مشترى‌يه وسائره‌يه نسبت اولنه‌مزكه بوندن هپسى‌ده نامتناهى اولدقلرى

حالده بعضيلرينك بعضيلرندن زائد ويا ناقص اولمسى وكيميسنك چفت وكيميسنك تك بولنمسى لازم كلسون . دورۀ فلكدن هيچ بردوره يوقدركه آندن اول دخى نهايتى اولميان دورات بولنمسون . بوقضيه عندالفلاسفه صحيح ومتفق عليه بر مسئله‌در . وبوده هرحركت متقدمه‌نك حركت متأخره‌يه شرط اولمسى اساسنه مستنددر .

حركت متقدمه حركت متأخره‌نك وجوده كلمسنك شرطى اولديغنه كوره هرنه‌زمان حركاتدن برى بولنسه آندن اول نهايتسز اسبابك ده بولنمسى لازم كله‌جكى ظن اولنمسون . چونكه حكمادن هيچ بركيمسه كفرۀ دهريه كبى نهايتسز اسبابك وجودينه قائل دكلدر . زيرا بوندن سببسز برمسببك ومحركسز بر متحركك وجودى لازم كلور . بوايسه فلاسفه عندنده باطلدر . بناءً عليه برهان قاطع آنلرى بوكائناتده حكمفرما اولان يالكز برمحرك ازلى بولنديغنى وبومحرك ازلينك وجودى ايچون ابتدا وانتها اولمديغنى ، فلكده بو محرك ازلينك وجودندن متأخر اولمامسى ايجاب ايتديكنى اعتقاده مجبور ايتمش وبوجهتله عندالفلاسفه او محرك ازلينك فعلى ايچون برمبدأ اولمامق قطعيت حكمنى آلمشدر .

مع هذا اومحرك ازلينك افعالندن هيچ برفعل يوقدركه بالذات فاعل اولسون. فاعل آنجق كنديسيدر . بعض فعلك بعض فعلدن اول اولمسى ايسه بالذات دكل، بالعرضدر . بونك ايچون حكما بالعرض نهايتى اولميان شيئك وجودينى جائز كورديلرده بالذات نهايتى اولميان شيئك وجودينى جائز كورمديلر. بلكه «ممكناتدن هرنوع ايچون قدم امر ضرورى اولوب مبدأ اول وازلينك وجودينه تابعدر » ديديلر .

فقط بوحكم يالكز حركات متتابعه ويامتصله مثللو شيلرده جارى اولميوب بلكه كنديلرنده متقدمك متأخره سبب اولديغى ظن اولنان شيلرده‌ده جاريدر. انسان كبى كه آنى كندى كبى برانسان توليد ايدر وبوانسان مولدك وجودينك اولى اولميان برفاعل ازلى‌يه قدر ترقى وتناهيسى واجب اولور . اويله ايسه بر انسانك ديكر انساندن ، او ديكركده بشقه برانساندن وهلم جرا كون وحصولى كون بالعرض اولوب كون بالذات دكلدر . (يعنى هر انسان مولد توليد ايلديكى انسانك واسطۀ موجوديتى اولوب يوقسه علت مستقله‌سى دكلدر) الحاصل

وجودينك اولى اولميان فاعلك بلاآلت ياپمش اولديغى فعللر ايچون انتها اولمديغى كبى آلت ايله ياپمش اولديغى فعللر ايچون‌ده انتها يوقدر .

وقتا كه متكلمين كرام حكمانك بويله بالعرض اولان شيلرى بالذات اعتقاد ايدر اولدقلرينى ظن ايتديلر، بونك وجودينى انكار ايله حكمانك قوللرينى حل ايتمش اولميوب كندى دليللرينك ضرورى وبديهى اولديغنى توهم ايلمش اولديلر. حال بوكه بومسئله فلاسفه‌نك كلامندن پك قولاى اكلاشيليور. زيرا آنلرك رئيسلرى اولان ارسطو «اكر برحركتك حركتى اولسه ايدى يعنى برحركت ديكر حركتى ايجاد ايتمه ايدى هيچ برحركت بولنمز ايدى. كذلك برعنصر ديكر عنصرى احداث ايلسه ايدى هيچ برعنصر بولنمز ايدى » سوزينى تصريح ايتمشدر . زيرا بويله نهايتى اولميان شيلر مبدأده دكلدر ، منتهاده دكلدر . بونك ايچون مكوناتدن هيچ برشيئه «شو شى منقضى اولدى » دينله‌مز . چونكه هرمنقضى اولديغى ظن اولنان شى بربشقه صورتده تجلى ايتمشدر . بشقه برصورتده تجلى ايتميان شى ايسه منقضى دكلدر .

بو حكم مبدأ ونهايتك برامر نسبى اولمسندن‌ده بلليدر . بونك ايچون مستقبلده دورات فلكك نهايتى اولميه‌جغنه قائل اولان كيمسه‌يه مبدئى يعنى دورات فلكك ابتداسى اولديغنى‌ده انكار ايتمك لازم كلمشدر . زيرا مبدئى اولان شيئك منتهاسى‌ده اولمق لازمدر . مادامكه دورات مذكوره‌نك منتهاسى يوقدر ، اويله ايسه مبدئى‌ده يوقدر . اول وآخر كلمه‌لرنده‌ده سوز بويله‌در . اولى اولان برشيئك آخرى‌ده اولور . اولى اولميان برشيئك آخرى‌ده اولمز . آخرى اولميان برشيئك اجزاسندن برجزؤ، حقيقت ونفس الامرده منقضى‌ده اولماز. كذلك اوشيئك اجزاسندن هيچ برجزؤك مبدئى‌ده بولنه‌مز . ايشته بونك ايچوندركه « فلان شى منقضى اولدى » دنيله‌مز .

الحاصل حكما عندنده عالمك قدمى اعتقاد اولنوب بونك‌ده معناسى « فعل الهينك اولى‌ده يوقدر، آخرى‌ده يوقدر» مسئله‌سندن عبارتدر . فقط متكلمين بومعنايى اكلاميوب قديمه « كنديسى ايچون علت اولميان شى » معناسنى ويردكلرندن اومعنايه مغايرتده بولنمامش اولمق ايچون قدم عالمى‌ده انكار ايتمشلردر.

ايشته ابن رشدك امام غزالى‌يه مقابله‌سى دخى بوراده ختام بولدى . فقط

خاطردن چیقارمامليدركه امام غزالی فلاسفه‌نك ازليت عالمه دائر اولان دليللرينك بورايه قدر يالكز برنجيسی اوزرينه بنای محاكمه ايلمش ايدی‌ده ابن رشدك مقابله‌سی دخی يالكز او برنجی دليل اوزرينه واقع اولمشدر . بعدما امام غزالی فلاسفه‌نك ايكنجی دليللرينی دخی بالاجمال آندن صكره كندی مدافعه‌سنی‌ده ايراد ايليه‌جكدر . ايمدی امام مشار اليه ديیور كه :

— فلاسفه‌نك ازليت عالمه دائر اولان ايكنجی دليللری دخی شودر :

عالم حادث اولديغی تقديرده جناب حقك عالم اوزرينه تقدمی حركت يدك حركت مفتاح اوزرينه، برشخصك كندی ظلی اوزرينه تقدمی مثللو ياعلتك معلوله تقدمی نوعندن تقدم بالعليه‌در، ياخود برزمانده ظهوره كلن برحادثه‌نك آندن صكره‌كی زمانده ظهوره كلن برحادثه تقدمی نوعندن تقدم بالزماندر . اكر حق تعالانك عالم اوزرينه تقدمی تقدم بالعليه ايسه تقدم بالعليه‌ده متقدم ايله متأخرك زمانده مساوی اولملری لازم كلديكندن ، يا ايكيسی‌ده حادث اولور، ياخود ايكيسی‌ده قديم اولور. مادام كه حق تعالانك سانی ازليتدر، بو حالده ايكيسنك‌ده حادث اولمق احتمالی اولمديغی جهتله عالمك‌ده ازلی اولديغی تعين ايدر . بونلرك بريسی ازلی ، ديكری غير ازلی اولمق محالدر . چونكه بو تقديرده بينلرنده‌كی تقدمك تقدم بالزمان اولمسی لازم كلور . برايسه آنی تقدم بالعليه فرض ايتمش ايدك. اكر حق تعالينك عالم اوزرينه تقدمی تقدم بالزمان اولمق لازم كلسه زمان دخی عالمدن اولديغی جهتله عالم و زمان معدوم ايكن حق تعالانك برزمان ايچنده بولنمسی واو حالده‌ده قبل الزمان برزمان اولمسی لازم كلور . قبل الزمان برزمان اولمق اجتماع نقيضين اولديغندن بالبداهه محالدر . زمانك حدوثی محال اولنجه قدمی ثابت اولور وزمان قديم اولدقده حركتك‌ده قديم اولمسی ايجاب ايدر . چونكه زمان مقدار حركتدر . حركت قديم اولنجه متحركك‌ده قدمی ثابت اولور . زيرا متحركك حركتيله زمان دوام ايديیور .

ايشته حكمانك ايكنجی دليللرينی دخی بو صورتده اجمال ايلدكدن صكره امام غزالی مدافعه‌يه شو وجهله باشلايه‌رق ديیوركه :

— زمان حادث ومخلوقدر. كنديسندن اول اصلا زمان يوقدر. «الله تعالی عالم وزمان وزرينه متقدمدر» قولمزدن مرادمز «عالم يوق ايكن الله تعالی وار ايدی. صوكره عالم دخی الله تعالی ايله وار اولدی» ديمكدر. «عالم يوق ايكن الله تعالی وار ايدی» قولمزدن

مفهوم اولان شی ايسه ازلده ذات بارينك وارلغيله برابر عالمك عدمنی اخبار اولوب «صكره عالم دخی وجود باری ايله وار اولدی» قولمزدن مستفاد اولان شی دخی آنجق ذات باری ايله عالمك وجوده كلديكنی اخباردر . حق تعالانك عالم اوزرينه تقدمندن مقصودمز دخی حق تعالی يالكز اولديغی حالده وجودله تفرد ايتمش اولديغنی افاده‌در . -عالم شخص واحد كبيدر . مثلا بز «عيسی يوق ايكن الله وار ايدی . صكره عيسی دخی وجود باری ايله وار اولدی» دير ايسه‌ك بو جمله عيسانك يوقلغيله برابر حق تعالانك وارلغنی ومؤخراً وارلقده ايكيسنك‌ده اجتماعنی افاده ايدر . اوچنجی برشی دها فرض ايتمك ايجاب ايتمز . واقعا وهم اوچنجی برشيئك دها فرضندن كنديسنی كيرو آلهمز ايسه‌ده غلطات اوهامه التفات واعتبار يوقدر .

ايشته امام غزالينك ايكنجی دليله مقابله‌سی دخی شوندن عبارتدركه دقت ايدیله‌جك اولسه فلاسفه ايله آره‌لرنده اوقدر بيوك برمسافه بولنمديغی دخی كوريلور . ابن رشد ايسه بو دقتی دها بشقه برصورتده كوستريیور . ديیوركه :

— غزالينك بو سوزی دخی مغالطه‌در . زيرا برهان قائم اولدی كه بو عالمده ايكی وجود واردر . بری طبيعت حركتده يعنی حركتك كنديسنده‌دركه بو وجود زماندن اصلا آيرلمز . ديكری طبيعت وماهيت حركتده دكلدركه بو وجود دخی ازلی اولوب زمان ايله توصيف اولنمز . طبيعت حركتده اولان وجود حس وعقل ايله اكلاشيله بيلور برشيدر . اما طبيعت حركتده اولميان وجود حساً معلوم اوله‌ميوب معهذا «هر متحركك برمحركی وهر مفعولك برفاعلی واردر. اسباب محركه الی غير النهايه كيتمز . بهمه‌حال غير متحرك برسببه منتهی اولور» قضيه‌لرينی اعتراف ايدن عقلا نزدنده بودرلو وجودك دخی موجوديتنه برهان قائم اولديغی كبی طبيعت حركتده اولان وجودك زماندن منفك اولمديغنه وطبيعت حركتده اولميان وجودده‌ده زمان لاحق اوليه‌جغنه دخی برهان قائم اولمشدر .

ايمدی بو مقدمه معلوم اولدقده ديرزكه بو ايكی وجوددن برينك ديكرينه تقدمی يعنی زمان كنديسنه لاحق اولميان وجودك دائما زمانه مقارن بولنان وجوده تقدمی برتقدم زمانی اولمديغی كبی برتقدم علی‌ده دكلدر. بونك ايچون موجود غير متحركك موجود متحركه تقدمنی ايكی موجود متحركدن برينك آخره تقدمنه تشبيه ايدنلر خطا ايتمشلردر. زيرا متحرك جنسندن اولان هر ايكی موجود آره‌سنده «شونك برنجيسی ايكنجيسيله برابردر

وياخود ايكنجيسندن زماناً متأخردر » ديه ترديد طوغرى ايسه‌ده موجود غير متحرك ايله موجود متحرك آره‌سنده بو ترديد طوغرى دكلدر . واقعا متأخرين حكماى اسلاميه‌دن بعضلرى ترديد مذكورى موجود غير متحرك ايله موجود متحرك آره‌سنده دخى اجرا ايتديلر ايسه‌ده آنلرك بو فعللرى مسلك قدمايى لايقيله اكلامدقلرى و بيلمدكلرى ايچوندر . بو حالده ذكر اولنان ايكى وجوددن برينك ديكرينه تقدمى تقدم بالوجوددر . بو تقدم بالوجود انواع تقدمدن بر نوع اولوب اوده متغير اولميان و كنديسنده زمان حكمنى اجرا ايده‌ميان بر وجودك ، زمان ايچنده متغير اولان ديكر بر وجوده تقدمدن عبارتدر . بناءً عليه حكماجه « بو ايكى وجود برابردر وياخود بونلردن برى آخره زماناً تقدم ايتمشدر » سوزى طوغرى دكلدر . اويله ايسه امام غزالينك حكماى مومى اليهم اغزندن « عالم حادث اولديغى تقديرده جناب حقك عالم اوزرينه تقدمى يا تقدم بالعليه‌در وياخود تقدم بالزماندر » ديه اسناد ايلديكى سوز دخى بر افترادر .

ابن رشدك امام غزالى‌يه مقابله‌سى دخى بوراده ختام بولدى . دقت ايديلور ايسه كوريلوركه حكما ايله امام غزالينك نقطهٔ مختلف فهملرى بر برينه نه‌قدر يقين ايسه ابن رشدك امام غزالى‌يه مقابله‌سى دخى اوقدر يقين بر نقطه‌ده‌ندر . اما حكمانك سوزلرينى متكلمينك وامام غزالينك اكلامدقلرينه دائر ابن رشد طرفندن بيان اولنان مطالعه‌ده نظر واردر . بز اكلايه‌مامق جهتنه قناعت ايده‌ميز . علم وفهمده آنلر درجه‌سنده بولنان ذوات عاليه‌نك بر مقصدى اكلايه‌مامه‌لرى نصل قابل اولور ؟ بز ديمك ايسترزكه حقايق شرعيه نقطهٔ نظرندن دعوايى او وجهله تصوير ايتمك واو صورتله مصور اولان دعوايى رد ايتمك ايچون بويله ياپمشلردر . يعنى ازليت دعواسى او وجهله تصوير اولنورسه حكمت اسلاميه نقطهٔ نظرندن نه صورتده مقابله ايديله‌جكنى كوسترمك ايچون بويله ياپمشلردر . بوندن ده مقصدلرى حقيقت شرعيه‌يى محافظه‌دركه اوده قدم و بقا و مخالفة للحوادث كبى شيلرك صفات اللهدن اولملرندن طولايى بونلرى اصل حق باريده اثبات ايتمك لزوميدر . يوقسه دعوى ابن رشدك تصوير ايلديكى كبى اولسه يعنى حكماى حقيقيه‌نك اصل تصورلرى اورته‌يه قونلسه امام غزالى طرفندن مدافعه‌يه هيچ لزوم كورلمز ايدى . اما او حالده‌ده امام مشار اليهك اشبو مدافعه‌لرى

وسيله‌سيله ميدان بحث ومناظره‌يه قونيلان دقايقه وقوف ووصولمزك يولى قپانمش اولور ايدى .

بعدما امام غزالى فلاسفه‌نك اوچنجى دليللرينى‌ده بر وجه آتى سرد ايديور . ديبوركه :

— حكمانك ازليت عالمه دائر اوچنجى دليللرى دخى شودركه :

« هر حادث بر ماده ايله مسبوقدر . زيرا هيچ بر حادث ماده‌دن مستغنى دكلدر . بناءً عليه ماده حادث اولميوب حادث اولان شى او ماده اوزرينه جارى اولان صورتلر وعرضلر و كيفيتلردر . بونك توضيحى شودر : هر حادث حدوثندن اول يا ممكن الوجود ويا ممتنع الوجود وياخود واجب الوجوددر . ممتنع الوجود اوله‌مز . زيرا ذاتنده ممتنع اولان بر شى اصلا بولنه‌مز . واجب الوجودده اوله‌مز . چونكه واجب الوجود اصلا فانى اولمز وهيچ بر وجهله تغير قبول ايتمز . بو حالده ثابت اولديكه بر حادث حدوثندن اول ممكن الوجوددر . ايمدى حادث قبل الحدوث ممكن الوجود اولنجه « امكان » دينيلان وصفك قبل الحدوث آنك حقنده ثابت اولديغى تحقق ايلر . حال بوكه او حالده حادث هنوز موجود اولمديغندن بو امكان وصفنك محلى بالآخره او حادثى وجوده كتوره‌جك اولان محل اولمق لازم كلور . چونكه امكان بر وصف اضافى ونسبى اولديغى جهتله بنفسه قائم اوله‌ميه‌جغندن نسبت اولنه‌جق بر محل اقتضا ايدوب او محل ايسه ماده‌دن بشقه بر شى دكلدر . حال بوكه او وصف امكان ايله اتصاف ايدن ماده‌نك ديكر بر ماده‌سى دها اوله‌ميه‌جغندن ماده‌نك حادث اولمسى ممكن كوريله‌مز . زيرا اكر ماده حادث اولسه ايدى قريباً بيان اولنديغى اوزره هر حادثك امكانى دخى كندى وجودى اوزرينه سابق اولمغله بو حالده ماده‌نك امكانى بنفسه قائم اوله‌رق بشقه بر شيئه مضاف اولمز ايدى . حال بوكه امكان بر وصف اضافى اولمغله آنك بنفسه قائم اولمسى ممكن اوله‌مز . ايمدى ماده‌نك حدوثى محال اولنجه قدمى ثابت اولوركه مطلوب دخى بو ايدى . »

فلاسفه‌نك اوچنجى دليلنك اجمالى دخى بوراده تمام اولدى . امام غزالى بوكاده مدافعةً ديبوركه :

— فلاسفه‌نك ذكر ايتدكارى امكان ، حكم عقله راجع اولور . بر شى كه عقل آنك وجود وعدمنى جائز كورر ، بز اكا « ممكن » تسميه ايدرز . بر شى كه

عقل آنك وجودینی تجویز ایده‌مز، اکاده « ممتنع » دیرز. برشی‌که عقل آنك عدمنی جائز کوره‌مز، اکاده « واجب‌الوجود » عنوانی ویریرز. بونلر برطاقم قضایای عقلیه اولوب بر وجوده محتاج دکلدرلرکه حتی آنك وصفی اولسونلر، یعنی امکان وامتناع ووجوب دنیلان شیلر عوارض ذهنیه‌دن اولوب عوارض خارجیه‌دن دکلدرلرکه خارجده قائم اوله‌جق برمحل اقتضا ایتسونلرده کندیلری‌ده او موجودك وصفی اولسونلر. بو حالده حادثك حدوثندن اول بر ماده اولوب او حادثك امکانك قبل‌الحدوث او ماده ایله قائم اولمسی لازم کلمزکه مادەنك قدمی ثابت اولسون.

امام غزالینك مدافعه‌سی دخی بوراده ختام بولدی. بوکاده ابن رشد بروجه آتی مقابله ایلیور:

— امکانك بر مادهٔ موجودی اقتضا ایتمسی بر امر ضروریدر. زیرا معقولات صادقه نفسك خارجنده بر امر موجود اقتضا ایدر. چونکه صادق « خارجده اولدیغی اوزره نفسده‌ده موجود اولان شیدر » دیه تعریف اولنمشدر. بناءً علیه « فلان شی قبل‌الحدوث ممکندر » دیدیکمزده او شیئك حدوثندن اول امکان وصفی ایله متصف بر شیئك خارجده موجود اولمسی لازم کلورکه اوده ماده‌در. کویا بونی « اجتماع نقیضین ممتنعدر » کبی قضیه‌لره قیاس ایدوب‌ده بوراده امتناع ایله متصف بر موجود خارجی اولمق لازم کلمدیکی کبی « عالم قبل‌الحدوث ممکندر » قضیه‌سنده‌ده خارجده امکان ایله متصف بر شی موجود اولمق لازم کلمز دیه استدلال ایتمك بر سفسطهٔ محضدر. زیرا امتناع دخی امکان کبی خارجده بر موضوع اقتضا ایدر. بو ایسه بدیهی وبیندر. چونکه « ممتنع » دنیلن شی « ممکن » دنیلن شیئك ضدی ومقابلی اولوب اضداد متقابله ایسه خارجده موجود برموضوع ومحل اقتضا ایدرلر. زیرا ضدان محل واحدده جهت واحده‌دن اجتماع ایده‌میان ایکی شیئه دینور. بوحالده امکان خارجده برموضع اقتضا ایتدیکی کبی بونی امتناع دخی اقتضا ایدر. چونکه امتناع دنیلن شی برمحل اقتضا ایدن امکانك سلب وازاله‌سندن عبارتدر. ایمدی بونلرك هپسی حد ذاتنده بدیهی اولمغله غزالینك مغالطه‌لرینه اعتبار یوقدر.

ایشته عالمك ازلیتنه دائر فلاسفه وامام غزالی وابن رشد آره‌سنده‌کی مناظره

بوراده تمام اولدی. ازلیت عالمدن بحثی متعاقب ابدیت عالم ذهنه توارد ایتمامك ممکن دکلدر. بناءً علیه ازلیت مسئله‌سنی متعاقباً ابدیت مسئله‌سی حقنده‌کی مناظره‌نك دخی بروجه آتی اجمالنه لزوم کورلدی.

*
* *

ابدیت عالمه دائر مناظره

حضرت امام غزالی اولا ابدیت عالم مسئله‌سنی فلاسفه طرفندن بروجه آتی تصویر ایدییور دییورکه:

— فلاسفه ابدیت عالمی اثبات خصوصنده ازلیت عالم حقنده‌کی دلیللرندن بشقه ایکی دلیله دها تمسك ایتدیلر. ازلیت عالمه دائر اولان دلیللرینی بالاده ذکر وابطال ایتدیکمز جهتله بوراده آنلرك تکرارندن بالطبع صرف نظرله ابدیت عالمه متعلق اولان دیکر ایکی دلیللرینی بروجه آتی ذکر وابطال ایلیه‌جکز.

برنجی دلیللری شودر:

جالینوس دیدی‌که: مثلا شمس قابل انعدام اولسه ایدی مدت مدیده‌دنبری آنده ذبول یعنی تناقص وتغیر ظهور ایدر ایدی. حالبوکه بیکلرجه سنه‌دنبری اجرا اولنان رصدلر آنك نه‌مقدارینه نه‌ده رونق وشعشعه‌سنه اصلا خلل طاری اولمدیغنه دلالت ایتمکده‌در. مادامکه شمسده بوطول مدت ظرفنده ذبول بولنمدی، بوحال آنك اصلا فاسد اولمیه‌جغنه دلالت ایلدی.

جالینوسك خلاصهٔ دلیلی شودر: « مثلا اکر شمس فسادی قبول ایدر اولسه ایدی طول مدتدنبری آنده ذبول بولنمق و مشاهده اولنمق لازم کلور ایدی. بو ایسه باطلدر » یعنی شمدی‌یه قدر آنده ذبول بولنمامش ومشاهده اولنمامشدر. اویله ایسه شمسك قابل فساد اولمسی‌ده باطلدر.

بودلیلی امام غزالی بروجه آتی ردایلیور.

— بودلیل ایکی وجهله باطلدر. وجه اول: فلاسفه‌نك قیاس استثنائی شرطی دیدکلری شوقیاس بوراده مطلوبی غیر مستلزم وغیر منتجدر. زیرا « اکر شمس فسادی قبول ایدر اولسیدی » مقدمه‌سنده‌کی « فسادی » قیدینی یاذبولك فسادی ایله تقیید ویاخود ذبولدن بشقه برطریق فساد اوله‌میه‌جغنی بیان ایتملیدرکه « آنده ذبول بولنمق ومشاهده اولنمق لازم کلور ایدی » مقدمه‌سی‌ده

طوغری اوله‌بیلسون. معهذا ذبولدن بشقه برشی ایله شمسك فاسد اوله‌میه‌جغنی ده
مسلم دکلدر. چونکه ذبول وجوه فسادك یالکز بریسیدر. بناءً علیه برشی
حال کمالنده ایکن بغتةً فاسد اولوب ویرمسی هیچده بعید دکلدر.

وجه‌ثانی: تسلیم ایده‌لم که جالینوسك قولی قیدمذکور ایله تقیید اولنمش اولسون
وذبولدن بشقه‌ده برطریق فساد بولنمسون. فقط جالینوس ذبولك شمسه عارض اولمدیغنی
نه‌دن بیلدی؟ اکر «رصدلردن بیلدم» دیه‌جك اولور ایسه بومحالدر. زیرا رصدلر
شمسك مقدارینی آنجق بالتقریب بیلدیره‌بیلورلر. فلاسفه‌نك قوللرینه کوره شمس
کرهٔ ارضك یوز التمش مثلی[1] اولدیغندن شمسدن مثلا طاغلر قدری کسیلسه بیله عندالحس
تبین ایده‌مز. بناءً علیه جائز که شمدی‌یه قدر شمسدن مقادیر عظیمه نقصان اولسون‌ده
حس اونقصانی ادراك ایده‌مسون. شونی برمثال ایله ایضاح ایده‌لم: عندالفلاسفه
یاقوت ایله ذهب عناصردن مرکب وقابل فساددر. ایمدی برپارچه یاقوت برمحله
وضع اولنسه‌ده اوراده یوزسنه طورسه بومدت ظرفنده اویاقوته عارض اولان
نقصانی حس وادراك ایده‌میز. تاریخ رصددن بری شمسه عارض اولان نقصان
شمسه نسبتله نصل ایسه یوز سنه ظرفنده مذکور یاقوته عارض اولان نقصان
دخی یاقوته نسبتله اویله‌در.

ینه فلاسفه‌نك ابدیت عالم حقنده‌کی ایکنجی دلیللرینی دخی امام غزالی
شووجهله خلاصه وتصویر ایدیور:

— فلاسفه دیدیلرکه: «بوعالم جواهر واعراضدن مرکبدر. حالبوکه
جواهرك عدمنی موجب برسبب معقول یوقدر. زیرا عالم موجود اولدقدن
صکره آنك عدمه کیتمسی اولسه اولسه ارادهٔ قدیمه ایله اوله بیلور. ارادهٔ
قدیمه ایله عالمك عدمه کیتمسی ایسه محالدر. زیرا جناب حق اولا عالمك عدمنی
اراده ایتمیوب بلکه وجودینی اراده ایتمش ایکن مؤخراً آنك عدمنی اراده ایدر
ایسه کندیسنك برحالدن دیکر برحاله تغیر ایتمسی لازم کلور. بوایسه حق
باریده محال اولدیغندن عالمك عدمی دخی محالدر»

[1] شمدیکی رصدلره کوره کرهٔ شمس کرهٔ ارضدن برمیلیون درت یوز بیك
کره بیوك اولدیغی فرض ایتدیرمکده‌درلر. راصدین جدیده شمسك ذبولنه قائل اولوب
حتی نه قدر بیك سنه صکره کاملاً یانمش اوله‌رق سونه‌جکی حقنده‌ده برطاقم حسابات
فرضیه‌یه کیریشورلر.

امام غزالی فلاسفه‌نك اشبو ایکنجی دلیللرینه دخی بروجه آتی مدافعه‌ده
بولنیور:

— بن سزك بودلیللریکزه اوزون اوزادی‌یه جواب ویرمکه قیام ایتمیه‌جکم.
بونلره مختصراً برجواب ویره‌جکم. سز «ایجاد واعدام ارادهٔ قادر ایله‌در»
دینلرك سوزلرینی نیچون انکار ورد ایدیورسکز؟ جناب حق برشیئك وجودینی
اراده ایتدکده آنی ایجاد وبرشیئك عدمنی اراده بیوردقده آنی‌ده اعدام ایدر.
جناب حقك کمال اوزره قادر اولمسنك معناسی دخی بودر. زیرا بووجهله
ایجاد واعدام، قدرتده کمال جمله‌سندندر. سز «جناب حق مؤخراً عالمك عدمنی
اراده ایدر ایسه کندیسنك برحالدن دیکر حاله تغیر ایتمسی لازم کلور» دیورسکز.
خیر! لازم کلمز. چونکه بواراده ایله جناب حقك کندی دکل، فعلی یعنی اراده‌سنك
تعلق ایتدیکی شی تغیر ایدر. بوندن‌ده برمحال لازم کلمز. اکر سز «فاعلدن
برفعلك صدوری لازمدر. عالم معدوم اولدقده جناب حقدن صدور ایدن شی
نه‌در؟» دیر ایسه‌کز بزده دیرزکه اوحالده آندن صدور ایدن شی عدم متجدددر
که بوده برفعلدر.

فلاسفه ایله امام غزالی آره‌سنده ابدیت عالمه دائر سبق ایدن شو مناظره
اوزرینه ابن رشد دیورکه:

— غزالینك جالینوس طرفندن نقل وحکایه ایلدیکی دلیل واقعا غزالینك
دیدیکی کبی مجروحدر. فقط جالینوسك بودلیلی بردلیل تحقیقی دکل، بردلیل
اقناعیدر. معهذا غزالینك بودلیله ایراد ایلدیکی اعتراض دخی مردوددر.
شویله‌که:

اکر شمس ذبولی قابل اولسه ایدی تاریخ رصددن بری آندن تحلل
ایدن اجزا دخی شمسك غایت بیوکلکندن ناشی عندالحس شمسه برنقصان
ایراث ایتمامش اولسه بیله اجزای مذکوره شمسك اطرافنده کوریله‌بیله‌جك بعض
اجرامك حدوثنه سبب اولور ایدی. چونکه شمسك ذبولی دیمك آندن برطاقم
اجزانك تحلل وانفصالی دیمك اولمغله شمس قابل ذبول اولدیغی تقدیرده آندن
تحلل ایدن اجزانك کافه‌سی حول شمسده‌یر برینه التحاق واتصال ایدرك اوراده

برجسم، برکره دها تشکیل ایدر وبوسببله عالمك یا اجزاسنده ویاخود کیفیاتنده برنوع تغیر حصوله کلور ایدی. حال بوکه بونلرك هیچ بریسی واقع اولمدی.

فلاسفه نك ایکنجی دلیللرینه غزالینك ایراد ایلدیکی جوابه کلنجه: بوده سفسطه‌در. زیرا فلاسفه برفاعل برشیئی افساد ایتدکده یعنی صورت مخصوصه‌سنی ازاله ایلدکده حین افسادده اوشیئك عدمنی انکار ایتمدیلر. فقط فعل افسادك اوشیئك عدمنه تعلق ایتدیکنه‌ده قائل اولمدیلر. بلکه آنلر «فعل افساد شیء مذکورك بالفعل موجودیتدن بالقوه موجودیته نقلنه تعلق ایدر وعدمك وقوع وحدوثی‌ده بوتعلقه تابع اولور» دیدیلر. بوحالده عدم دنیلن شی فاعله نسبت اولنور ایسه‌ده بر موجودده فاعلك تأثیرینی متعاقب عدمك وقوعه کلمسیله او فاعلك او عدمی اولاً وبالذات یاپمش اولمسی لازم کلمز. زیرا فاعلك فعلی یعنی تأثیری عدمه اولاً وبالذات دکل، بلکه ثانیاً وبالعرض تعلق ایدر وبوده مفعولی بر وجوددن دیکر وجوده یعنی برصورتدن دیکر صورته نقل ایله اولور وبوفعلی متعاقب عدم دنیلن شی دخی حصوله کلور. نارك هوایه انقلابی کبی که نار هوایه منقلب اولدقده بوفعل انقلابی متعاقب ناره عدم لاحق اولور. فلاسفه‌یه کوره وجود وعدمده دخی ایش بویله‌در. یعنی برمادده‌دن برشیئك عدمی دیمك اوشیئه مخصوص اولان صورتك آندن زوالی دیمك اولوب برشیئك وجودی دیمك دخی زائل اولان صورتك یرینه دیکر برصورتك اومادده حصولی دیمکدر. ایمدی باری تعالانك فعلی اولاً وبالذات حصوله وثانیاً وبالعرض دخی عدم وزواله تعلق ایدر. بوحالده امام غزالینك «عالم معدوم اولدقده حق تعالادن صدور ایدن شی عدم متجدددر» دیمسی سفسطه‌دن بشقه برشی دکلدر.

ایشته ابن رشدك امام غزالی‌یه مقابله‌سی دخی بوراده تمام اولدی. ترقیات علمیه‌نك بوکون پیدا ایلدیکی نقطهٔ نظردن بومناظره‌یه باقیلور ایسه کوریلورکه سوزی بوقدر اوزاتمغه سبب اولان شی فلاسفه‌نك انتخاب ایتمش اولدیغی مثالك اویغونسزلغیدر. شمسده عقللره حیرت ویره‌جك بر دوام وجود اولدیغندن بونی فنا بولمز ظن ایتمشلر. حال بوکه خلقتده‌کی قدرت الٓهیه‌یه نسبتله شمس ایله ذره‌نك نه فرقی واردر؟ بوندن مقدم تحشیه‌مزده دخی بیان ایلدیکمز وجهله شمدیکی رصدلر شمسك ارضدن یوز یتمش کره دکل، برمیلیون درت یوز بیك کره بیوك اولدیغنی فرض ایتدییورلرده اهل رصد بونك بیله فانی اولدیغنی اعتراف

ایله حتی زمان فناسنی تعیین ایچون برطاقم حسابلره بیله کیریشیورلر. ﴿کل من علیها فان ویبقی وجه ربك ذوالجلال والاکرام﴾ حقیقت ازلیه وابدیاسنه حقیقیون فلاسفه متفقاً سرفروبردهٔ قناعت اولمشلردر. ابن رشدك مقابله‌سنده‌دخی بردرجه‌یه قدر ایضاح اولندیغی اوزره امام غزالی ایله فلاسفه آره‌سنده‌کی اصل نقطهٔ اختلاف فنانك نزجه تعقل ایدیله‌بیله‌جکی صورتنده دکلدر. فلاسفه دخی فنای عالمه قائلدرلر. اختلاف یالکز کیفیتنده‌در. حالبوکه حدوث وقدم بحثی اولجه نصل حل ایدلمش ایدیسه بقا وفنا مسئله‌سنك حلی دخی تماميله آنك نظیریدر. نصل که خلقتده اصل تقدم، ذات واارادهٔ الٓهیه‌ده اولوب خلقت دخی آنی تعقیب ایتمش ایسه فناده تقدم دخی ارادهٔ الٓهیه‌یه وابسته اولوب بعد الفنا ینه اراده باقیدر. الحاصل اولجه دخی دیدیکمز وجهله کائناتك برفاعل قادر اراده‌سیله یاپیلوب ینه آنك اراده‌سیله ییقیله‌جغنده بین الفلاسفه والامام اتفاق بدیهی وآشکاردر.

بونلرك کیفیتی خصوصنده‌کی اختلاف ایسه مطالعین ایچون توسیع افکاره خدمت ایده‌جك مباحث نافعه‌دندر دیه تلقی ایدلملیدر. رده‌کی بومخالفتی انظار قارئینده تصویر ایچون علوم ریاضیه وطبیعیه‌نك اتفاقدن متولد اولان فن هیئتی اخطار ایدرز. قدمانك کرهٔ ارضی مرکز عالم اتخاذندن عبارت بولنان مسلکی ایله متأخرینك کرهٔ شمسی مرکز عالم اتخاذ ایتملرندن عبارت بولنان مسلکلری آره‌سنده‌کی مخالفتی دوشونه‌جك اولور ایسه‌ك امام غزالی ایله فلاسفه آره‌سنده‌کی مخالفتی جزء الذی لا یتجزا درجه‌سنده لاشی قبیلندن کورورز. زیرا علم هیئتده متقدمین ایله متأخرین بری برینه طبان طبانه ضددر. بریسی ارض ثابت شمس متحول اولدیغنه ودیکری شمس ثابت وارض متحرك بولندیغنه قائلدرلر. لکن احوال فلکیه‌یی ترصد امرنده بومخالفت عظیمه‌نك برسوء تأثیری کوریله بیلمشمیدر؟ کوریله بیلورمی؟ یالکز حساباتك تحویلاندن بشقه نه تأثیری اوله بیلور؟ تاریخك ظلمات جهلنده مستغرق اوله‌جق قدر قدیم برزماندن چند عصر اولنه دکین علم هیئت اصول قدیمه وجهله بالوضع ترقی ایده‌ریله کلمشدر. قرق اللی عصر دنبری اجرا ایدیله کلن حساباتده متأخرین عادتا هیچ بریا کلشلق بوله‌مامشلردر. جزؤی یا کلشلقلر ایسه متقدمینك قوللاندقلری آلتلر، متأخرینك آلتلرینه نسبتله قاباجه شیلر اولملرندن نشأت ایتمشدر. یوقسه برخسوفی، برکسوفی حساب ایلمکده

متقدمين دخى متأخرين قدر اصابت ايتشلر وبين الثوابته موجود اولان مسافات زاويه‌ويه‌يى متقدمينك مساحه‌لرنده متأخرين طرفدن ذره قدر يا كلشاق بولنه‌مديغى كبى كرك بزم كرهٔ ارضمزك سنين شمسيه وقمريه‌سنى تشكيل ايليان حركات محركه وكرك سيارات سائره‌نك دوراتى حسابلرنده دخى هيچ بر ياكلشاق بوله‌مامشلردر. ديمك اوليوركه اختلاف اصل مقصودده اولميوب اومقصوده وصولك اصولنده‌در. بونسبت عينيله فلاسفه ايله امام غزالى آره‌سنده‌ده واردر .

*
* *

فلاسفه‌نك «الله صانع عالمدر» قوللرنده‌كى تلبيسى

بورايه‌قدر سبق ايدن مناظراته دقت بيورلمش ايسه كورلمش، اكلاشلمشدركه بين الفلاسفه دهريلردن يعنى وجود بارى يى بالكليه انكار ايدن كفرهٔ ضاله ومضله‌دن ماعدا هيچ برفرقه حق تعالى حضرتلرينك وارلغنى قدرتنى انكار ايتمك شويله طورسون خلقت كائناتى دخى او سبحان متعاله اسناد ايتمكدن كيرو طورمديلر . يالكز اثر صنع الٓهى اولان بو خلقتك قديم ويا حادث اولمق ايله فانى وياخود باقى اولمسى آره‌سنده مناظراته كيرشديلر . حتى قدم وبقا اثبات اولنديغى حالده بيله بوندن كائناتك برصانعدن مستغنى عداولنه‌جغى خوفى بولنه‌مز . چونكه مقدارلرى پك آز اولان معاندين منكريندن بشقه بين الفلاسفه بوادعا كيمسه‌ده يوقدر. دهريونه كلنجه: آنلره عالمك حدوث وفناسى اثبات اولنسه بيله دعواى باطللرندن رجوع ايتمزلر . آنلرك شانى مكابره ومعانده‌در . قانون مناظره‌يه رعايتلرى اولميوب آنلرك قانون مناظره‌سى سفسطهٔ منطقيه‌در . مع هذا امام غزالى اقوال فلاسفه‌ده بعض تلبيسلر كوردم ظننده بولنديغندن نمونه‌سى بوندن مقدمكى مباحثده كوريلن دقت موشكافانه‌سيله مشار اليهك بو تلبيس حقنده دخى ايراد ايلديكى تتبعاتى بروجه آتى كورمكه وكوسترمكه لزوم كوردك . ديوركه :

— دهريه‌دن بشقه فلاسفه اتفاق ايتديلركه الله تعالى صانع وفاعل عالمدر

وبو عالم آنك فعلى وصنعيدر . مع هذا فلاسفه عندنده بو عالمك فعل الٓهى وصنع سبحانى اولمسى بروجه آتى وجوه ثلاثه ايله ممكن دكلدر :

وجه اول : فاعلك مختار ومريد اولمسى لازمدر. الله تعالى ايسه آنلرجه مريد دكلدر. بلكه‌ده اصلا صفتى يوقدر. آندن هرنه‌كه صدور ايتمش ايسه حرارتك آتشدن، ضيانك شمسدن صدورى كبى بلا اختيار ولا اراده صدور ايتمشدر. بونك توضيحى شويله‌دركه :

فاعل علم واختيار واراده ايله كنديسندن فعل صدور ايدن شيدر . حال بوكه عند الفلاسفه بو عالمك اللهدن صدورى معلولك علتندن صدورى كبى اولوب شخصلره ظل وشمسه نور نصل لازم كلمش ايسه اللهه‌ده عالم اويله لازم كلمشدر . بوراسى معلوم اولدقده ديرزكه : « سراج ضيانى وشخص دخى كولكه‌يى ياپار » دين برآدم شبهه يوقكه برمجاز سويلمش وبو مجازده حددن آشورى توسع ايتمشدر . يعنى سببيتده سراج ايله شمسى فاعله تشبيه ايدرك آنلره « فاعل » نامنى ويرمشدر . چونكه برشى، مجرد سببيت ايله حقيقةً فاعل وصانع عنوانلرينى آلەمز . بلكه بالاختيار وبالاراده كنديسندن برفعل واقع وصادر اولور ايسه اوزمان فاعل وصانع عنوانلرينى آلور . حتى بركيمسه «ديوار فاعل دكلدر . طاش فاعل دكلدر . جماد فاعل دكلدر. چونكه فعل، حيوانه مخصوصدر» ديرايسه آنك بوسوزى انكار ورد اولنه‌مز. وبو آدم شوقولنده كاذب اولمز. حالبوكه فلاسفه عندنده طاشك وديوارك دخى فعللرى واردركه اوده ثقلتلريله مركزه طوغرو ميل وآنى طلب ايتملريدر . كذلك بونلرجه آتشك‌ده فعلى واردركه اوده تسخيندر .

ايمدى مادامكه اشياى مذكوره‌يه حقيقةً فاعل وصانع عنوانلرينى ويرمك محالدر. بو حالده حق تعالايه دخى فاعل عالم وصانع عالم عنوانلرينى ويرمك محال اولمق لازم كلور. اويله ايسه فلاسفه‌نك «الله تعالى فاعل وصانع عالمدر» سوزلرى تلبيسدن بشقه برشى دكلدر .

وجه ثانى : الله قديم اولوب فعل ايسه حادث اولديغندن وخلقت عالمده آنلرجه قدم بولنديغندن آنلره كوره عالمك فعل الٓهى اولمسى باطلدر. شويله‌كه : فلاسفه اصولنجه فعل ايچون احداث شرطدر. بناءً عليه آنلرجه برشى احداث اولنمدقچه اكا فعل دنيلمز . حالبوكه عند الفلاسفه عالم قديم اولديغى جهتله آنى

احداث ممكن دكلدر. قديمی احداث حاصلی تحصيل اولوب بوده بالبداهه باطلدر. احداث عالم باطل اولنجه عالمك فعل آلهی اولمسی ده باطل اولور.

وجه ثالث: فلاسفه‌يه كوره واحددن آنجق واحد صدور ايدر. مبدأ اول ايسه آنلرجه من كل الوجوه واحد اولوب عالم اشيای مختلفه‌دن متركب اولديغندن آنلره كوره عالمك فعل آلهی اولمسی ممكن ومتصور دكلدر. ايمدی بو ايكی وجهله دخی ثابت اولدی كه فلاسفه‌نك «عالم فعل آلهی وصنع سبحانيدر» ديمه‌لری تلبيسدن يعنی اعتقاد باطللرينی ستردن بشقه برشی دكلدر.

ايشته امام غزالينك فلاسفه‌يه حكم ايلديكی تلبيسك وجوه ثلاثه‌سی بوندن عبارتدر. ابن رشد كندی تهافتنده حضرت امامك بو سوزلرينه دخی مقابله ايليور. ديوركه:

ـ وجه اوله جواب: غزالينك «فاعلك مختار ومريد اولمسی لازمدر» قولی نه حد ذاتنده معروف ونه ده فاعل عالم حقنده قرين اعترافدر. مكر كه اوزرينه برهان قائم اوله ويا خود شاهدك حكمنی غائبه نقل صحيح اوله. زيرا بز اشيای مؤثره‌يی ايكی صنف كوريورز. برنجی صنف يالكز براثر ياپيور، اوده بالذات حصوله كليور. مثلا آتش آنجق حرارتی وبوز دخی آنجق برودتی ياپيور. فلاسفه دخی بونلره «بالطبع فاعل» نامنی ويريورلر. ايكنجی صنف برطاقم اشيادر كه بونلر دخی بر وقت برشيئی وديكر وقت او شيئك ضدينی ياپيورلر. وايشته بونلر مريد ومختار اولوب اشياده تأثيرلری آنجق علم واراده ورويت ايله حاصل اوليور. حالبوكه فاعل عالم اولان حق سبحانه وتعالی حضرتلری بويله بالطبع وبالاراده تأثيرلردن منزهدر. زيرا اراده واختيار دنيلان شيلر انفعالات وتغيرات جمله‌سندن اولوب حق سبحانه وتعالی ايسه انفعال وتغيردن بريدر. كذلك حق تعالی فعل طبيعيدن دها زياده منزهدر. زيرا برشيئك فعل طبيعيسی او شيئك جوهرنده يعنی ذاتنده بالضروره وبالاضطرار حاصل اولوب ضرورت واضطرار ايسه حق باريده بالبداهه محالدر. برده فعل طبيعينك فاعلدن صدوری عن علم يعنی بيله‌رك دكلدر. حال بوكه فعل حقك كنديسندن صدوری عن علم اولديغی مبرهن ومثبتدر. خلاصه جناب حقك جهت فاعليتی يعنی برشيئی نصل ونه ايله ياپديغی كيمسه‌نك معلومی دكلدر. چونكه اراده‌سنك پيشكاه مشاهده‌مزده اولان شيلرده نظيری يوقدر. بو حالده

فاعل لفظنك مفهوم ومعناسی «آنجق برشيئی اراده واختيار ورويت ايله ياپاندر» ديمك وبو تعريفی فاعل شاهد وفاعل غائبه شامل قيلمق نصل اوله بيلور؟

فلاسفه بو تعريفك هر ايكيسنه ده مطرداً شموله قائل اولمدقلری ايچون انفعالات قبيلندن بولنان اراده واختيار ايله حاصل اولان فعلی فاعل اولدن يعنی حق تعالادن نفی ايتمك كنديلرينه لازم كلمشدر. بو ايسه بالطبع وبالذات بين وبديهيدر. بناءً عليه فعل مذكوری اللهه اسناد ايدن اصلا تلبيسده بولنمشدر. فلاسفه تلبيسده بولنمامشدر. چونكه ملبس حقی دكل غلطی قصد واراده ايدن كيمسه‌در. حقده خطا ايدن كيمسه ملبس دكلدر. معلومدر كه فلاسفه طالب حق صددنده‌درلر. بناءً عليه ملبس اوله‌مزلر. «الله تعالی اراده‌ٔ بشره بكزه‌مز براراده ايله مريددر» ديان بر كيمسه ايله «الله تعالی علم بشره بكزه‌مز برعلم ايله عالمدر» ديان كيمسه آره‌سنده اصلا فرق يوقدر. جناب حقك نصل بيلديكی ادراكمزك فوقنده اولديغی كبی نصل اراده ايلديكی ده ادراكمزك فوقنده‌در.

وجه ثانی‌يه ويريله‌جك جوابه كلنجه: واقعا عالم بداً تا قديم وغير متحرك اولمق اوزره موجود اولسه ايدی كنديسی ايچون فاعل بولنمامق لازم كلور ايدی. اما اكر حدوث دائمی ايچنده قديم معناسنه اوله‌رق موجود اولور ايسه يعنی حدوثنك نه ابتداسی نه ده انتهاسی بولنمز ايسه عالم حق تعالانك ايجاد واحداث كرده‌سی اولمق ايجاب ايدر. چونكه حدوث دائمی‌يی افاده واعطا ايدن شی حدوث منقطعی افاده واعطا ايدن شيدن زياده «محدث» و «موجد» نامنه لايق ومناسبدر. بو جهتله عالمه «حدوث» وصفنی ويرمك قدم وصفنی ويرمكدن دها مناسب ايسه ده حكما عالمی «برشيدن بعد العدم برزمانده حادث» معناسندن حفظ وصيانت ايچون آنی «قديم» ايله تعبير ايتمشلردر.

وجه ثالثه كلنجه: «واحددن آنجق واحد صدور ايدر» قاعده‌سی فلاسفه‌نك ملتزم ومسلمی اولسه‌ يدی واقعا بوكا جواب ويرمك پك مشكل اولوردی. فقط متأخرين فلاسفه‌ٔ اسلاميه‌دن بشقه‌لری هيچ بويله برقاعده سويله‌مامشلردر.

ابن رشدك امام غزالی‌يه مقابله‌سی دخی بوراده تمام اولدی. بز بو مسئله‌دن اولسه اولسه بو مناسبتله دخی توسيع افكاره خدمت ايده‌جك سوزلر سويلنمشدر ديه ممنون اوله بيلورز. بوقسه حضرت امام غزالينك مبدأ كلامنده «دهريه‌دن بشقه فلاسفه اتفاق ايتديلركه الله تعالی صانع وفاعل عالمدر وبو عالم آنك اثر فعل

وصنعيدر . جملەلرینی كوردكدن صكره اثبات تلبیس ایچون ایراد ایلدیكی ایضاحاتی تعجبله تلقی ایلرز . چونكه ایضاحات مذكورەنك هیچ برجهتی فلاسفۀ حقیقه سوزلری اولمیوب كاملاً دهریه سوزلریدر . حضرت امام بو سوزلری دهریەیه قارشو مدافعه اولمق اوزره ایراد وبعده ررائمش اولسەلر ایدی بجا كوریله بیلور ایدی. اما بونلری اقوال فلاسفەدر دیه رده قالقشمق بشقەلرینك قصورلریله اوقصورلره هیچ تعلقی اولمیانلری مؤاخذه قبیلندن عد اولنور .

فلاسفه آتشك قوهٔ تسخینیەسنه وبوزك قوهٔ تبریدیەسنه بر « فعل » وبونلرك اوقوتلر آثارینی ارائه ایتملرینه « فاعلیت » معناسنی ویرملری بزجه كورلمش ایشیدلمش شیلردن دكلدر . بلكه دهریەنك شمدی ماتریالیست دنیلن متجددلری بالآخره انكار محضه قدر وارمق ایچون جهانده ماده وقوتدن بشقه موجود تصور ایدەمامكده وخلق وتكوینی دخی مادەدەكی قوته اسناد ایدی ویرمكدەدرلر.

حكمای حقیقیەیه كلنجه بونلر حق تعالی‌یی فاعل وصانع كائنات عد ایتمك ایچون تلبیسه مراجعت شویله طورسون حتی كائناتده ارادهٔ صحیحه ایله فاعل اولەرق جناب حقدن بشقەسنی تصور ایدەمامك درجەسنه قدرده وارییورلر . تصورك بودرجەسنی افراطدن تفریطه انتقاله حمل ایتاملیدر . زیرا « اراده » دنیلن شی بزده كوریلن ایستك ایسه اواراده دخی مخلوق الهیدر. حق سبحانه وتعالی حضرتلرینك كندی مخلوقیله اتصافی مستبعدر . بوراسنی ابن رشد علم وسمع وبصر كبی صفاتی تمثیلاً پك مدققانه برصورتده اشارت ایلمشدر . حق تعالانك علمی سمعی بصری بزده اولان علمه سمعه بصره مقیس اولەمیەجغی كبی آنده اولان اراده دخی بزده اولان ارادەیه مقیس اولەمز . اوبر ارادهٔ كلیەدركه بزم متكلمین كرام حضراتنك آندن برجزؤی انسان ایچون اثبات ایده بیلملری بیله نەدرجەلرده مشكلاتی بادی اولدیغی اصل بوراده تخطر ایدلملیدر .

بزم ارادەمز ارادهٔ الهیەیه مقیس اولمق لازم كلسه ایدی قدریه مذهبی صحیح كورلمك ایجاب ایدرایدی. فقط بزده دخی هرحالده مخلوق الهی اولمق اوزره برارادهٔ جزئیه اثبات اولنمشدر. ائمهٔ اهل سنت درجهٔ نزاكتی محتاج تفصیل اولمیان شوجبر مطلق وقدر مطلق آرەسنی بولمق ایچون بین الجبر والقدر طریق اوسطی ترجیح ایله اصابت بیورمشلردر . بوقسه فلاسفه خلقتی برصانع ازلی وابدی‌یه اسناد ایله برابر

بوعقیدهٔ سالمەلرینی تلبیسه نەدن مجبور اولسونلر ؟ بوتلبیس برخوف واحترازدن اقتضا ایتملیدر . آنلر ایسه مشكاة نبوتدن اخذ فیض ایله برابر عقل وحكمتلرینی دخی حسن استعمال ایله بوحقایقه واصل اولمقدەدرلر . بوحالده كندیلرینه تلبیس اسنادی حقیقهً براسناد مالم یكن اولور . بونیده مسالك فلاسفەیه وقوفی اولان هركس بویله حكم ایدر . یالكز دهریەدركه بو بابده فلاسفەیه مخالفت ایتمكده وفلاسفه دخی آنلره قارشو امام غزالی وبالخصوص ابن رشد كبی مدافعه كوسترمكدەدرلر . اولجه دخی دیدیكمز وجهله حضرت امامك الك بیوك قورقدیغی شی عالمك برصانعدن استغناسی وسیلەسیله انكار واجبه قدر وارلمق مسئلەسی اولوب حقیقیون فلاسفه بوندن بعید اولمقله برابر حضرت امام بوتهلكەیی بروجهله نظر اهتمام اوكندن اوزاق طوتامیور . حتی اشاغیكی بابی دخی محضا بوفكر احتیاط ایله كشاد ایلیور .

*
* *

فلاسفەنك عالم ایچون برصانع اثباتنده عجزلری

امام غزالی بومسئلەیی بروجه آتی سرد ایدەرك دیوركه :

— ناس اوچ فرقەدر : برنجیسی اهل حق، ایكنجیسی دهریه، اوچنجیسی دخی فلاسفەدر . اهل حق عالمك حادث اولدیغنی وهر حادث ایچون برمحدث لازم ولابد بولندیغنی بیلدكلری ایچون « عالم حادثدر وآنی احداث ایدن ده اللهدر » دیدیلر . كه صانع عالمك وجودنه قولده معقول اولان مذهب ده بودر.

دهریه ایسه « عالم اولدیغی حال اوزره قدیمدر » دیوب عالم ایچون برصانع اثبات ایتمدكلری جهتله هرنەقدر بومذهبلرینك بطلانه برچوق ادله قائم ایسەده آنلرك شوسوزلری دخی قابل تفهم برسوزدر .

فلاسفەیه كلنجه بوبابده آنلر برحال كشمكشده قالمشلردر. زیرا آنلر « عالم قدیمدر » دیدكدن صكره برده «عالم ایچون برصانع واردر» دیمشلردركه بوایكی سوزك یكدیكرینه مناقض اولدیغی دركار اولمغله بومذهبلرینی ابطاله حاجت بیله یوقدر .

اما فلاسفه دیەجك كه : — « بز عالم ایچون برصانع واردر » دیدیكمزده

اوصانعدن مقصدمز ترزی کبی، چولحه کبی، دولکر کبی بر فاعل مختار دکل، بلکه بر علتدرکه بزاکا «مبدأ اول» تسمیه ایتمشزدر. اوده کندی وجودینه خارجدن بر علت اولمیوب کندیسی غیرك وجودینه علت وسبب اولان شیدر. کندیسنه «صانع عالم» تسمیه ایدیشمز ایشته شو تأویل ایله‌در. کندی وجودینه خارجدن بر علت اولمیان علتك ثبوتنه ایسه بر وجه آتی برهان قائمدر «عالمده موجود اولان اشیانك یا علتی واردر، یاخود یوقدر. اکر علتی وارایسه او علته نقل کلام ایدرز. او علتك‌ده یا علتی واردر ویاخود یوقدر. اکر وارایسه اکا دخی نقل کلام اولنور وهلم جرا کیدر.

ایمدی بو سلسلهٔ علل یا الی غیر النهایه تسلسل ایدر ویا بر علته منتهی اولورکه آرتق آنك بر دها علتی اولمز. سلسلهٔ عللك الی غیر النهایه کیتمسی براهین عدیده ایله باطل اولدیغندن بو احتمال دخی باطل اولمغله احتمال ثانی یعنی سلسلهٔ عللك کندیسی ایچون بشقه بر علت اولمیان علته منتهی اولمسی تعین ایدرکه بز او علته مبدأ اول وصانع عالم تسمیه ایلرز. واکر بو عالمك علتی اولمیوب عالم کندی کندیسنه موجود اولمش ایسه مبدأ اول ینه ظاهر وثابت اولور. زیرا بزم مبدأ اولدن مقصدمز بلا علت موجود اولان شی اولوب بوایسه شو تقدیرده بالضروره ثابتدر. حالبوکه مبدأ اول سموات اوله‌مز. چونکه سموات متعدد اولمغله توحید دلیلی آنی منع ایدر. بناءً علیه بونك بطلانی مبدأ اول حقنده‌کی نظر واستدلال ایله معلوم اولور. مبدأ اول سمای واحد، یاخود جسم واحد، ویاخود شمس دخی اوله‌مز. زیرا بونلرك هپسی جسمدر. جسم ایسه صورت وهیولادن مرکب اولوب مبدأ اول ایسه مرکب اولمق جائز دکلدر. بوده نظر ثانی ایله یعنی تسلسلك بطلانی اثبات ایدن استدلال ایله معلوم اولمقده‌در. چونکه بو صورتده مبدأ اول غیره محتاج اوله‌جغندن او حالده او محتاج الیه اولان شیئه نقل کلام اولنور ویوقاریده اجرا ایدیلن دلیل بوراده دخی عیناً اجرا اولنه‌رق مبدأ اولك جسم اوله‌میه‌جغی ثابت اولور. الحاصل اصل مقصد کندی وارلغی ایچون بر علته محتاج اولمیان بر موجودی اثبات اولوب بوده بر وجه بالا ثابتدر. اختلاف آنجق آنك صفاتنده‌درکه بزم مبدأ اول تسمیه ایتدیکمز شی دخی اودر.»

امام غزالی شو مسروداتدن صکره جوابه دخی باشلایه‌رق دیورکه:

— فلاسفه‌نك بو سوزلرینه ایکی وجهله جواب ویریلور:

وجه اول: ای فلاسفه، سزك مذهبکزجه بو عالم قدیم اولوب علتی اولمامق لازم کلیور. فی الواقع سز «اجسام عالمك علتی اولمامق نظر ثانی ایله باطلدر» دیورسکز. فقط بز سزك بو سوزیکزی‌ده شو مسئله‌دن صکره توحید ونفی صفات مسئله‌لرنده ابطال ایده‌جکز.

وجه ثانی: موجوداتك الی غیر النهایه علتلری اولمق صورتی فرض وتقدیرده سزك ایچون هیچ بر مانع یوقدر. واقعا سز «الی غیر النهایه علتلرك تسلسلی محالدر» دیورسکز. اما بو سوز سزجه طوغری دکلدر. چونکه سز واسطه ایله اولسون، واسطه‌سز اولسون امور غیر متناهیه‌نك وقوعنی اعتراف ایلدیکز. بناءً علیه بونك ضرورةً باطل اولدیغی دعوایه سزك ایچون یول یوقدر. اوت سز امور غیر متناهیه‌نك وقوعنی اعتراف ایتدیکز. زیرا سز اولی اولمیان حوادثك وقوعنی تجویز ایدرك «سلسلهٔ کائناتك اولی یوقدر» دیدیکز. ایمدی سزجه نهایتسز شیلرك موجودیتی جائز اولنجه الی غیر النهایه او شیلردن بعضسنك بعضسنه علت اولمسی نه‌دن جائز اولمسون؟ اکر حوادث ماضیه‌نك الآن معدوم اولدیغنی زعم ایدرك «معدوم نه تناهی، نه‌ده عدم تناهی ایله موصوف اولمز» دیر ایسه‌کز بزده سزی بدنلرندن افتراق ایدن یعنی موتك ورودیله بدنلرندن آیریلوب کیدن نفوس بشریه ایله الزام ایدرز. چونکه سزجه بو نفوس هم موجود، هم‌ده غیر متناهیدر. زیرا سزه کوره اول انسان اولمدیغی ومن الازل بدنلردن افتراق ایدن نفوس دخی باقی قالدیغی جهتله نفوس مفارقهٔ موجوده نامتناهیدر. ایمدی مادامکه بونلرك موجودیتلریله برابر عدم تناهیلرینه قائل اولیورسکز، سلسلهٔ کائناتك الی غیر النهایه بر برینه علت اولملرینه قائل اولمکز ایچون بر مانع یوقدر. بو حالده ای فلاسفه، سزك عالم ایچون بر صانع اثباتندن عاجز اولدیغکز شبهه‌دن عاریدر.»

ایشته امام غزالینك مدافعه‌سی دخی بوراده ختام بولدی. ابن رشد بو ایشك ایچنده‌کی تداخل واغلاقی دفع ایچون دیورکه:

— اثبات صانع مسئله‌سنده مذهب فلاسفه، اهل حق ودهریه مذهبلرینك

ایکیسندن دها زیاده واضح ومعقولدر . چونکه فاعل ایکی قسمدر : برنجیسی اول فاعلدرکه کندیسندن بر مفعول صدور ایدن وبو مفعولك تمامیٔ وجودی حاصل اولدقده آرتق فاعلندن مستغنی اولور . دولکر کبی که بر خانه‌یی بنا ایتدکده خانه‌نك وجودی. دولکردن صادر اولوب دولکرك فعلی اوخانه‌یه حین حصولنده تعلق ایدر وخانه حاصل اولدقده حفظ وحمایه‌سی ایچون دولکردن مستغنی اولور .

ایکنجیسی اول فاعلدرکه کندیسندن بر فعل صدور ایدر واو فعل بر مفعوله تعلق ایلر واومفعول موجود اولدقدنصکره ده او فاعلدن مستغنی اوله‌مز .

بناءً علیه فاعلك فعلی مفعولك وجودینه مساوی اولمق یعنی او فعلك عدمنه مفعولك عدمی و وجودینه مفعولك وجودی لازم کلمك بو نوع فاعله مخصوصدر وفاعلیتده بو فاعل اولکی فاعلدن اشرف واعلادر . زیرا برنجی فاعل مفعولنی یالکز ایجاد ایدرك حفظنی بشقه سنك حمایه‌سنه ترك ایدیلدیکی حالده بو ایکنجی فاعل کندی مفعولنی هم ایجاد ، هم‌ده حفظ ایدییور . بو فاعل ایسه محرك اولدرکه بونك حرکت نوعیه وبوحرکت واسطه‌سیله حصوله کلن اشیا ایله جاری اولان حالی، قریباً ذکر اولندیغی وجهله‌در . یعنی محرك اول هم حرکت نوعیه‌یی وبو حرکت واسطه‌سیله برطاقم اشیانی خلق وایجاد ایدر، همده آنلری حفظ وحمایه ایلر .

فلاسفه حرکتك بهمه‌حال بر فاعلك فعلی اولوب عالمك وجودی‌ده آنجق حرکتله تمام اولدیغنی اعتقاد ایلدکلرندن بونلر « حرکتك فاعلی کیم ایسه عالمك‌ده فاعلی اودر . اکر بوفاعل کندیسنی بر لحظه‌جق فعل تحریکدن کیرو آلسه بتون عالم باطل اولور» دیدیلر. حتی شویله برقیاس ده یاپدیلر: عالم برشیدرکه وجودی فعل آخره یعنی تحریکه تابعدر. هرفعل ایچون‌ده برفاعل لازمدر. بناءً علیه عالم ایچون‌ده برفاعل لازمدر. واقعا بونلر «قدیمك فعلی قدیم اولمق واجبدر» اعتقادنده بولندیلر ایسه‌ده ، بوندن مقصدلری « بو عالم فعلنك نه اولی ونه‌ده آخری اولمیان برفاعل ازلیدن صدور ایتمشدر» دیمکدر . یوقسه «عالم بذاته موجود وقدیمدر. » دیمك دکلدر . نصل که عالمی زعملرنجه قبل الحدوث عدم ایله وصف ایدنلرك حسابلرینه اویله کلدی واویله ظن ایتدیلر .

ابن رشدك مقابله‌سی دخی بوراده تمام اولدی. بزتوضیح مسئله ایچون عاجزانه شویله دیمك استه‌یورزکه : بوعالم کون وفساده کوردیکمز فاعللرك اثر فاعلیتی میدانه چیقه‌بیلمك ایچون مطلقا حرکت لازمدر . بلا حرکت برفعل وبناءً علیه اوفعلی وجوده کتورن بر فاعل تصور اولنه‌مز . حتی اجسام ثقیله‌نك مرکز ارضه طوغری میلانی دخی برفعل وبناءً علیه اجسام مذکوره‌یی فاعل عد ایدنلرك اعتقادی بیله بواساسدن تباعد ایلیه‌مز . زیرا اوجسمك مرکزه طوغری میل کوسترمسنه موضوع فیهی اولان مکانك صلابت وثقلتی مانعدر . اومانع برطرف اولسه اوجسم دخی مرکزه طوغری حرکتیله اومستعد اولدیغی فاعلیتی کوستررایدی . ایمدی فاعلیتك تحریکدن عبارت اولدیغی نظرظاهر ایله کورنلر ظن ایتدیلرکه اوفعل اوحرکت ایله طوغریدن طوغری‌یه او فاعلدن صادراولیور. خیر! بوحرکت وفاعلیتی برماکنه تماشاسنه تطبیق ایده‌لم‌ده باقکز :

هرکسك هرکون کورمکده اولدیغی برمطبعه ماکنه‌سنه باقلدیغی زمان دینلورکه شوسیاه یووارلاقلر مرکبی ازوب قالب اوزرینه سوریورلر . شو تیمور دیشلر کاغدك برطرفندن چکوب آنی سلندر اوزرینه تفریش ایلیورلر، اوسلندر بوکاغدی قالب اوزرینه تماس ایتدیره‌رك قالبده‌کی حرفلرکاغده منطبع اولیورلر. والحاصل فلان آلت شو ایشی وفلانجه پارچه بو ایشی کوریورلر . اوت ، فعل وفاعلیت حرکتدن عبارت اولدیغنه کوره بو سوز طوغریدر. لکن برده او ماکنه‌نك مانوه‌لاسنه ال قویمش اولان چویریجی‌یی دوشونور ایسه‌ك اولکی حرکتلرك، فعللرك وفاعللرك حکمی قالمز . دیمك اولیورکه بو ماکنه قاچ درلو فاعللر واسطه‌سیله قاچ نوع ایش کوریور ایسه جمله‌سنك فاعل حقیقیسی او حرکتلری ابداع ایلیان عمله‌در . مع هذا بو کبی مسائل مهمه‌ده بو کبی توضیحات بر ر مثالدر . مثال ایسه ممثل له حقنده فکر ونظری تنویر ایده‌بیلور ایسه‌ده بو قیاس وتطبیق ایله اشتغال ایدنلر مثال ایله ممثل له آره‌سنده‌کی نسبت صحیحه‌یی دائما کوز اوکنده طوتمزلر ایسه او مثال ایله واصل حقیقت اولمق شویله طورسون، بالعکس حقیقتدن تباعد خوفی بیله واردر . بوندن اول دخی تحشیه‌لرمزده بونی اخطار ایتمش ایدك . شمدی مرامی برقات دها توضیح ایلیورز .

مثنویٔ معنوینك جلد ثالثنده موسی وفرعون مناقشاتنده :

نيست مثل آن مثالست اين سخن.
قاصر از معنئ نو حرف كهن

بيت شريفنك شرحنده حضرت شارح اسماعيل انقره‌وينك اخطار بيوردقلرى وجهله برشيئك مثالى اوشيئك مثلى اوله‌مز. «ارسلان كبى برآدم كوردم» دنيلديكى زمان كورديكمز آدم ايله شجاعت وقوتده ارسلان آره‌سنده برمشابهت بولنور ايسه‌ده بوآدم آرسلانك وارسلان بوآدمك مثلى اوله‌مز.

«مثل نوره كمشكوة فيها مصباح» آيت كريمه‌سنده ميم ثانينك فتحيله مثال معناسنه اوله‌رق ايراد بيوريلان مثلى ميمك كسرى وثانك سكونيله اوقومق جائز اوله‌مه‌جغى دركاردر. نور خدا مشكاتده‌كى نور مصباحه تمثيل اولنمقله نور مصباحك نور خدايه يالكز مثال اولمسى لازم كلوب مثيل اولمسى لازم كلمز. حق تعالانك نه ذاتنه نه صفاتنه بوعالم كون وفسادده هيچ برشى كسرميم وسكون ثا ايله مثل ومثيل اوله‌بيلمك حكمانك بالاتفاق رد ايلدكارى برشى اولديغى كبى حضرت قرآنك دخى «ليس كمثله شئ» برهانيله قطعياً رد ايلديكى شيدر.

عاجزانه اخطار ايلديكمز شودقيقه‌يه نه قدر اهميت ويريلور ايسه لايقدر. زيرا كفرهٔ دهريون وماديونك حكماى حقيقيه وائمهٔ دينيه‌دن آيريلوب دوچار بطلان وخذلان اوله‌لدقلرى نقطه ايشته اصل بو نقطه‌در. ذات وصفات الهيه ايچون عالم كون وفساددن ايراد اولنان مثاللرى كسرميم وسكون ثا ايله مثل ومثيل معناسنه آلدقلرى ايچون «فاعل شويله‌اولور، فاعله شويله اولمق لازم كلور وهكذا وهكذا...» ديه دوچار خطاوضلالت اولمشلردر. حفظنا الله!

ايمدى شوايضاحات عاجزانه اوزرينه ابن رشدك امام غزالى‌يه مقابله‌سى بر دها اوقونور ايسه ابن رشدك «محرك اول» تعبير ايلديكى فاعل حقيقينك معناى صحيحى واضحاً اكلاشيله‌رق ذهنلرده‌كى شكوك وشبهات كاملاً زائل اولور كيدر.

*
* *

فلاسفه‌نك معاد جسمانى‌يى انكارلرى

اولجه دخى بالمناسبه ايراد ايلمش اولديغمز وجهله ابو حامد امام غزالى حضرتلرينك اصل قورقديغى شى خلقت عالمك قدم ويا حدوثى وبو حالده بر فاعله احتياج وعدم احتياج كبى مسائلدن نهايت مبدأ ومعادى دخى انكاره بر

يول آچلمق قضيه‌سيدر. ايشته بو خوف واحتراز ايله شومسئله‌ده دخى فلاسفه‌يه قارشو مدافعه‌يه لزوم كورمكده‌در. بناءً عليه بورايه قدر ترتيب اولنان مباحثدن صكره نوبت بحث وكلام معاد جهتنه انتقال ايلديكندن حضرت امام ايشته آنى‌ده بروجه آتى ايراد ايديور. ديوركه:

ـــ فلاسفه ارواحك ابدانه رد وارجاعيله حشر اجسادى وجسمانى اوله‌رق نارجهنمى ونعيم وجنانى وحورعين وسائره كبى انسانلره وعد اولنان نعم آخرتى انكار ايدوب «بونلر عوام ناسه مرتبه ودرجه جهتيله جسمانيدن دها عالى اولان ثواب وعقاب روحانى‌يى تفهيم ايچون بطريق التمثيل سويلنمش سوزلردر» ديديلر. آنلرك بو سوزلرى بالجمله مسلمانلرك اعتقادلرينه مخالف اولمغله اولا كنديلرينك امور آخرته دائر اعتقادلرينى تفهيم يولنده بر مقدمه ايراد ايده‌لم‌ده بعده او جمله‌دن اعتقاد اسلامه مخالف اولان شيلرى بيان وآنلردن اعراض ايليه‌لم. فلاسفه ديديلركه:

«نفس انسانى بعدالموت يا وصف احاطه ايتمز بر لذت ايچنده، ياخود تعريف قبول ايتمز بر الم ايچنده بقاى سرمدى ايله باقيدر. صكره بو الم بعضاً مخلد اولور، بعضاً ده اولمز. بلكه طول مدت صكره منقضى وزائل اولور. انسانلر مراتب ولذات دنيويه‌ده لايعد ولايحصى تفاوتلر ايله متفاوت اولدقلرى كبى درجات آلام ولذات روحانيه ايله‌ده لايعد ولايحصى متخالف ومتفاوتدرلر. لذت سرمديه نفوس كاملهٔ زكيه والم سرمدى دخى نفوس ناقصهٔ ملوثه اربابنه مخصوص اولوب، الم منقضى ايسه نفوس كاملهٔ ملوثه ايچوندر. بناءً عليه سعادت مطلقه‌يه آنجق كمال وتزكيهٔ نفس وطهارت روح ايله نائل اولنور. علم وكمالات وتزكيه دخى عمل ايله حاصل اولور.

علمه احتياجك وجهى شودركه: قوهٔ شهوانيه‌نك لذتى اشتها اولنان شيئه نائليتده وقوهٔ بصريه‌نك لذتى‌ده صور جميله‌يه نظر ايلمكده اولديغى كبى قوهٔ عقليه‌نك غذا ولذتى‌ده معقولاتى ادراكده‌در. قواى سائره دخى بويله‌در. نفسى معقولاته اطلاعدن منع ايدن شى‌ده بدن وحواس بدن ايله شواغل نفسانيه وشهوات حيوانيه‌در. بناءً عليه نفوس جاهله‌نك حقى لذائذ عقليه ونفسيه‌يى فوت ايله متألم اولمق ايسه‌ده بدن واحوال بدن ايله اشتغال لذت عقليه‌يى فوت

ایتدیکنی کندیسنه اونوتدیررده اویوشمش بر عضو حرارت و برودت المنی حس ایده‌مدیکی کبی بونفوس جاهله دخی لذت عقلیه‌دن محرومیت المنی حس ایده‌مز.

لکن بونفس حین وفاته قدر بویله حال نقصانیده قالور، یعنی اوزمانه قدر معقولاتدن هیچ بر شی اکتساب ایده‌مامش بولنور ایسه عضو مذکوردن اویوشقلق زائل اولدقده حرارت و برودت المنی حس ایتدیکی کبی بونفس دخی بدندن افتراق ایلدکده ایشته اوزمان لذائذ عقلیه‌دن محرومیت المنی حس ایدر.

برخسته‌نك صفره‌سی غالب اولدقده وجودینه نافع اولان حلویات نفیسه‌یی اکلدن استکراه ایلدیکی و کندی حقنده اسباب حیاتك اتمی اولان اغذیه‌یه اشتها ومیل ایتمدیکی کبی بدن ایله مشغولیت وشهوات ایله انسیت ایله برابر معقولاتی ادراك ایدن نفس دخی اومعقولات ایله حسب الطباع لایق اولدیغی مرتبه ودرجه‌ده تلذذ ایده‌میوب پك نقصان وپك دون مرتبه‌ده تلذذ ایلر.

کذلك برمریضه لذیذ طعاملر عرض اولندقده دوچار اولدیغی مرض کندیسنی ادراك لذتدن منع ایتدیکی برزمانده مرضك دفعةً زوالیله مریض بردنبره لذت عظیمه‌یی ادراك ایلدیکی ویاخود بر محبوبه‌یه مفتون اولان برعاشقك اویقویه واردیغی ویا بایلدیغی بر صره‌ده معشوقه‌سی کلوب آنك باشنی قوجاغنه آلسه و بر مدت قوجاغنده طوتسه عاشق بوندن بی خبر اولدیغی ایچون اصلا لذتیاب اوله‌مدیغی حالده اویاندقده بختیار باسنك آغوش دلرباسنده بولندیغنی کورمسیله لذت وصالی دفعةً ادراك ایلدیکی کبی انواع علوم ایله تکمل ایتمش اولان نفوس کامله دخی بدنلرینه تعلقلری زماننده لایق اولدیغی درجه‌ده علومدن اوقدر لذتیاب اولمدقلری حالده موت طبیعی ایله کسوهٔ بدندن تجرد ایلدکلرنده لذات عظیمهٔ سرمدیه‌یی حس وادراك ایلرلر.

بو لذائذ عقلیهٔ روحانیه‌یه نسبتله لذائذ صوریهٔ جسمانیه پك حقیر اولمغله انسانلره او لذائذ روحانیه‌یی حقیله تفهیم وتعریف ممکن اوله‌مز. آنجق بو لذات، حیات دنیاده انسانلرك مشاهده ایلدکلری بر طاقم مثاللر ایله تمثیل اولنور. نصل‌که برصبی‌یه ویاخود بر عنینه لذت جماعی تفهیم ایتمك ایسته‌دیکمزده لذت مذکوره‌یی صبی حقنده کندیسنجه الذ اشیا اولان لعب ایله، عنین حقنده‌ده فوق العاده آجلق زماننده الذ اطعمه‌یی اکل ایله تمثیل ایدرز. حال بوکه بو تمثیل ایله کرك

صبی، کرك عنین لذت جماعی لایقیله اکلایه‌مزلر. چونکه بولذت آنجق آنی تذوق ایله ادراك اولنور.

ایشته لذائذ روحانیه دخی بونك کبی اولوب بیك درلو اشیا ایله تمثیل اولنسه بنه حقیله اکلاشیله‌مز. بلکه بو لذت دخی انجق عالم روحانی‌یه بالانتقال بحق ادراك ایدیله‌بیلور.

لذت عقلیه‌نك لذت جسمانیه‌دن اشرف اولدیغنه ایکی شی دلالت ایدر:

برنجیسی شودرکه: حال ملائکه، حال سباع وحال خنازیردن اعلا واشرفدر. حال بوکه ملائکه ایچون جماع واکل کبی لذت حسیه یوقدر. آنلر ایچون آنجق کمال وجماللرینه شعور وآنکله تذوق لذتی واردر.

ایکنجیسی شودرکه: انسان دخی بعضاً لذت عقلیه‌یی لذت حسیه‌یه ترجیح ایدر. دشمننه غلبه ایده‌جکی عقلی کسه‌رك کندیسنده بوکا بر اقتدار حس ایلر ایسه درحال مدار تعیش واسباب تزوجی تحصیلدن صرف نظر ایدرك او غلبه لذتیله لذتیاب اولمه‌نك چاره‌سنه باقار. حتی بعضاً انسان شطرنج وطاوله اویونلرنده غلبه لذتیله کوندوز اقشامه، کیجه صباحه قدر یمکی ایچمکی ترك ایلرده الم جوعی حس ایده‌مز اولور. کذلك انسان مثلا معشوقه‌سی طرفندن مهم بر ایش ایله مکلف ومشغول اولدیغی بر صره‌ده کندیسنه بر منصب ویاریاست عرض اولندقده اوایشی ترك ایدرك اقران وامثالنه اظهار مفخرت ایچون اومنصب وریاستی استحصاله بذل مقدرت ایلر. حتی بعض شجیعلر قیامته قدر ابقای نیك نام ایچون اولومی کوزه آلدیره‌رق بر جم غفیره هجوم ایدرکه بونلرك هپسی لذت عقلیه‌نك لذت حسیه‌دن افضل اولدیغنه دلالت ایدرلر.

برده لذت عقلیهٔ اخرویه لذت دنیویهٔ حسیه‌دن افضل اولمسه ایدی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم برحدیث قدسیسنده «اعدت لعبادی الصالحین مالاعین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر قلب بشر» بیورمز ایدی. بونك ایچوندرکه جناب حق دخی قرآن کریمنده «فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین» بویوردی.

علم نافعه احتیاجك وجهی ذکر اولنان شی اولوب علوم عقلیهٔ محضه‌ده علم نافع جمله‌سندندر. علوم عقلیه اللهی وصفاتنی وملائکه‌سنی وکیفیت وجود اشیایی بیلمك اولوب بوندن ماعداسی اکر معرفة الله‌ه وسیله ایسه علم نافع ودکل ایسه صنایع قبیلندندر.

عمل وعبادته احتیاج دخی تزکیهٔ نفس ایچوندر. چونکه نفس بدن ایله مشغول اولدیغی وقتده حقایق اسیایی ادراکدن محروم اولوب بو محرومیت ایسه نفسك بدندن انطباعی ایچون دکل، بلکه بدن ایله اشتغالی وشهوات بدنه انهماکی ومقتضیاتنه اشتیاقی ایچوندر و بو اشتغال وانهماك، نفسك بر ر هیئت ردیئه‌سی و بر ر صفت قبیحه‌سی اولوب نفسك طول مدت اتباع شهواته مواظبتی ومحسوسات متلذذه ایله انسیته ملازمتی سبیله نفسده تقرر وتمکن ایدرلر وبدنه موت عارض اولدقده بو صفات قبیحه وهیئات ردیئه نفسده باقی قالوب نفسه ایکی وجهله اذا وجفا ایتمکه باشلارلر.

برنجیسی او نفسی ملائکه‌یه اتصال وامور جمیلهٔ الٓهیه‌یه اطلاع لذت خاصه‌سندن منع ایدرلر. واقعا صفات مذکوره نفسی موتدن اول دخی بو لذت خاصه‌دن منع ایدییورلر ایدیسه‌ده نفس او زمان بدن ایله برابر بولندیغندن علایق بدن ایله بالاشتغال بو ممنوعیت ومحرومیت المنی حس ایده‌میور ایدی. شمدی ایسه کندیسیله برابر بدن یوق که نفس آنك علایقیله اشتغال ایتسونده قبل الموت اولدیغی کبی شمدی دخی الم مذکوری حس ایده‌مسون.

ایکنجیسی نفس بو صفات قبیحه ایله حین اتصافنده بدندن افتراق ایتدکده دنیا واسبابنه ولذات وشهواتنه حرص ومیل کندیسنده باقی قالور. بو لذاته وصوله آلت ایسه بدن ایدی. حالبوکه نفس آندن ده محروم قالمش اولدیغندن بعد الموت بو نفسك حالی تحت نکاحنده بولنان قادینه فوق العاده محبتی و بر ریاست ومنصب ایله مألوفیتی واولاد واموال کثیره‌یه‌ده نائلیتی وبونلر ایله مفخرتی اولدیغی حالده زوجهٔ محبوبه‌سی قتل اولنمش وکندیسی ریاستدن عزل ایدلمش ودشمنلری طرفندن اولاد وجواریسی اسیر واموالی اخذ اولنمش والحاصل ثروت وحشمتی بالکلیه زائل اولوب کندیسی ناقابل تعریف بر الم محرومیت و بر قسوت مغلوبیت ایچنده قالمش آدمك حالنه بکزر.

ایمدی بو آدم اولجه حشمت ونعمت ایچنده پرورده ایکن بونلردن بالکلیه محروم واعداسنه مغلوب اولدیغی ایچون نصل متألم ومتأذی اولور ایسه دنیاده شهوات نفسانیه ولذات جسمانیه ایله عمر سورن بر نفس دخی بدندن بعد الافتراق هم شهوات ولذات مذکوره‌دن، هم ده آنلری تحصیله مدار اولان بدندن محروم قالدیغی ایچون اویله‌جه متألم ومتأذی اولور.

معهذا بو ذکر ایتدیکمز شی مجرد بر تمثیلدر. چونکه نفسك بو محرومیتی مذکور آدمك محرومیتنه‌ده مقیس دکلدر. زیرا بو آدم هنوز حیاتده اولدیغندن ضایع ایلدیکی سعادتك بر مثلنه دها نائل اولمق امیدنده‌در. چونکه اقبال وادبار دنیا یکدیکرینی تعاقب ایتمکده‌در. حالبوکه بدنك فقدانیله نفسك دنیایه متعلق هر امل وآرزوسی منقطع اولمشدر: دنیاده ایکن بو صفات ردیئه‌دن تخلص ایسه آنجق نفسك هوادن امتناعی ولذت دنیه‌دن اعراض وتقوایه جداً اقبالی ایله حاصلدر. تاکه امور دنیادن قطع علاقه ایدرك امور آخرت مناسباتی استحکام ایلسونده وفات ایتدیکی زمان زنداندن تخلص جان ایله بالجمله مطالبه نائل اولان کیمسه کبی اولسون که انسان ایچون موعود اولان جنت دخی بودر.

فقط ضرورت دنیویه انسانی دائما صفات مذکوره‌یه جذب ایتدیکی ایچون نفسك آنلره اولان علاقه‌سنی تقلیل ممکن ایسه‌ده بونلری نفسدن بالکلیه سلب وازاله ممکن دکلدر. بونك ایچوندر که جناب حق دخی « وان منکم الا واردها کان علی ربك حتماً مقضیا » بیورمشدر. اما انسان دنیاده ایکن مهما امکن لذت حسیه‌یه اولان میل طبیعیسنی تقلیل ایدر ایسه عند الموت مطلع اولدیغی امور الٓهیه ایله عظیم تلذذ ایدرك لذت حسیه‌دن محرومیت المنی اوقدر حس ایتمز وبو محرومیت کندیسنده او مرتبه مشتد اولمزکه بو مقوله نفسك حالی دخی کندی مملکتنده مهم بر سیئه مالك اولمدیغی حالده دیکر بر محله مهاجرتله اوراده منصب عالی وملك متعالی‌یه نائل اولان کیمسه‌نك حالنه بکزر. بو آدم مملکتندن حین خروجنده افتراق اهل وعیال وترك مملکت المیله بر از متألم اولور ایسه‌ده هجرت ایتدیکی یرده نائل اولدیغی ملك ومنصب ایله بالابتهاج کندیسندن بو افتراق اهل وعیال وبو ترك دیار المی بالکلیه زائل اولدیغی کبی نفس زکیه صاحبی‌ده دنیادن آخرته حین انتقالنده لذائذ جسمانیه‌دن بالکلیه محروم قالدیغی جهتله بر از متأثر ومتألم اولور ایسه‌ده بدندن تجردینی متعاقب دنیاده ایکن خاطر وخیالنه بیله کلمامش اولان لذات روحانیه‌یی بالتذوق لذت حسیه‌دن افتراق المی آندن بتون بتون زائل اولور کیدر.

بو صفات ردیئه‌یی سلبده شرعده وارد اولدیغی اوزره ماء فاتر یعنی ایلیق صو کبی هر ایکی طرف مقابل بیننده حد وسطی اختیار ایله حاصلدر. بناءً علیه نه امساك مالده مبالغه ایدرك حرص وطمعی استحکام ایتملی، نه ده انفاقده حدی تجاوز ایدوب

مبذر اولملی . کذلك نه هرشیدن امتناع ایدوب جبین اولملی ، نه ده هرشیئه انهماك ایله متهور بولنملی . بلکه جود وشجاعتی طلب ایتملی که جود بخل ایله تبذیر، شجاعت دخی جبن ایله تهور آره‌سنده بر حال وسطدر . الحاصل انسان کافهٔ اخلاقده ایشته بویله اولملیدر . بو علم اخلاق غایت اوزون بر علم اولوب شریعت ایسه آنی تفصیلاً بیان ایتمشدر .

بناءً علیه تهذیب اخلاقه ، قانون شریعته مراعاتدن بشقه بر یول یوقدر . اویله ایسه انسان هوای نفسنه اتباع ایدر ایسه آنی کندیسنه اله اتخاذ ایتمش اولور . شرعه اتباع ایدوب آنی هر شیئه تقدیم ایتملی و آنجق آنکله تهذیب اخلاق ایتملی . کیم که کرك علمده وکرك اخلاقده بو فضیلتدن آیریلور ایسه بلاشك هالکدر . بونك ایچوندرکه جناب حق دخی « قد افلح من زکیها وقد خاب من دسیها » بیورمشدر وکیم که فضیلت علمیه ایله فضیلت عملیه بینی جمع ایدر ایسه او ده عارف عابددر . سعید مطلق دخی آنجق اودر .

فضیلت علمیه‌سی اولوب ده فضیلت عملیه‌سی اولمیان کیمسه‌ده عالم فاسق اولوب معذب اوله‌جقدر . شوقدرکه آنك نفسی علم ایله تکمل ایتمش بولندیغندن عذابی دوام ایتمیه‌جکدر . شویله که : عوارض بدنیه یعنی دنیاده مألوف اولدیغی لذات جسمانیه‌یه میل و آرزو اکا عارض اولوب اسباب منجیه یعنی اولذاته سبب وصلت اولان آلات بدنیه دخی تجدد ایتمیه‌جکندن بر چوق زمانلر معذب اولدقدن صکره نهایت شرف علم سایه‌سنده نجات بوله‌جقدر .

فضیلت عملیه‌سی اولوب ده فضیلت علمیه‌سی اولمیان کیمسه‌یه کلنجه بو ده عذابدن سلامت والمدن نجات بولور ایسه‌ده دنیاده ایکن علم ایله تکمل ایتمامش اولدیغندن سعادت کامله‌دن حظی یوقدر .

الحاصل « من مات فقد قامت قیامته » حدیث شریفی منطوقنجه وفات ایدن آدمك قیامتی قوپمش اولوب هر نفس بدندن بعدالافتراق فضیلت عملیه وعلمیه‌سی نسبتنده مکافات اوله‌جق و آنلردن محرومیتی درجه‌سنده دخی مجازات ایدیله‌جکدر . بو ده بر طاقم تحسراتدن عبارت اولوب نفسك جهنمی دخی بوندن عبارتدر .

امور آخرته دائر شرعده وارد اولان صورتلردن مقصود ایسه نعم و آلام آخرتی تمثیلدر . یعنی افهام ناس بو لذات وبو عقوباتی ادراکدن عاجز

اولدقلری ایچون ناسك اکلایه‌بیله‌جکی شیلر ایله تمثیل اولنمش وصکره‌ده نعم آخرتك ناسه وصف اولنان شیلر فوقنده ایدوکی دخی ذکر واخطار بیورلمشدر.»

ایشته معاد واحوال معاد حقنده حکمانك مذهبی بوندن عبارتدر .

امام غزالینك مذهب حکمایی تصور واجمالی بوراده ختام بولدی . صورت حاله دقت ایدیلور ایسه کوریلورکه بوراده حضرت امام منکرین دهریه‌نك عقاید واقوالنی حکمانك اعتقادلرینه وسوزلرینه قاتیوب مقصودی طوغری تصویر ایتمشدر . یعنی حکمانك بر صورت مطلقه‌ده حشری، آخرتی وخیر وشر عمللرك مکافات وجزاسنی قبول ایلدکلرینی کوستروب یالکز بونلرك کیفیتلری خصوصنده حکمای مومی الیهمك احکام ظاهرهٔ شرعیه‌دن نه جهتله تباعد ایلدکلرینی ده ایضاح ایچون دیمشدرکه :

— حکمانك احوال آخرته دائر ذکر ایلدکلری شیلرك اکثریسی مخالف شرع شریف دکلدر . زیرا بز دخی آخرتده بو لذات حسیه‌دن دها عظیم ودها عالی انواع لذات بولنه‌جغنی بدندن بعدالمفارقه نفسك باقی قاله‌جغنی انکار ایتمیز . شوقدرکه بز « نفسك بدندن بعدالمفارقه بقاسنی شریعت ایله بیلدك » دیرز . چونکه شریعت معادك وقوعه کله‌جکنی خبر ویروب معاد ایسه آنجق بقای نفس ایله ممکن اوله‌بیلور . بناءً علیه بز فلاسفه‌نك « نفسك بدندن بعدالمفارقه بقاسی مجرد عقل ایله معلومدر » دعوالرینی انکار ایدرز . فلاسفه‌نك قرآنده وصف اولندیغی اوزره حشر اجسادی وجنتده لذات وجهنمده آلام جسمانیه‌یی وجنت وجهنمك وجودلرینی انکار ایتملری ده شرعه مخالفدر . بناءً علیه بز بو مسئله‌ده دخی فلاسفه‌نك اقوالنی رد وانکار ایدرز . زیرا سعادت روحانیه ایله سعادت جسمانیه‌نك، کذلك شقاوت روحانیه ایله شقاوت جسمانیه‌نك بینی جمعده بر مانع یوقدر . جناب حقك قرآنده « فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین » و حدیث قدسیده « اعدت لعبادی الصالحین مالاعین رأت الخ » قوللری ایسه لذائذك کافه‌سنی بیلمیانلر حقنده‌در .

برده آخرتده لذائذ روحانیه‌نك بولنمسی لذائذ جسمانیه‌نك وجودینی نفیه دلالت ایتمز . چونکه بو ایکی شیئك بینی جمع ممکندر . بناءً علیه بونی علی وفق الشرع تصدیق ایتمك واجبدر . اکر « جناب حقك ذاتنه ، صفاتنه دائر آیات متشابهات بطریق التمثیل شرفوارد اولدقلری کبی امور آخرته متعلق آیتلر

دخی بطریق التمثیل شرفوارد اولمشدر » دنیلور ایسه جوابنده دیرزکه بو ایکیسنك آراسنی مساوی طوتمق تحکمدر . بونلر ایکی وجهله یکدیکرندن آیرلمشدر :

وجه اول : ذات اللهه ، صفات اللهه دائر وارد اولان آیات متشابهات استعاره‌ده عادت عرب اوزره تأویله محتمل اولوب جنت وناری وصفه واحوال آخرتی تفصیله دائر وارد اولان ایات ایسه بویله دکلدر . بونلر بر درجه‌یه بالغ اولمشدرکه آنلری تأویله احتمال یوقدر . بناءً علیه بوبابده آنجق مصلحت خلق ومنفعت ناس ایچون حقك نقیضنی بالتخییل یعنی طوغری‌یه مناقض ومخالف اولان شیئی خیال ناسه بالالقا کلامی تلبیسه حمل ایتمك احتمالی قالمشدرکه ، بوده منصب نبوتك کندیسندن قطعیاً تقدس وتنزه ایده‌جکی شیلردندر .

وجه ثانی : مکانك ، جهتك ، صورتك ، ید وعین کبی عضوك ، کذلك بر مکاندن دیکر مکانه انتقالك وبر شی اوزره استقرارك حق باریده محال اولدیغنه ادلهٔ عقلیه دلالت ایتدیکی جهتله بونلرك حق تعالاده بولنمسنه دائر شرفوارد اولان آیتلری تأویل ایلمك واجب اولمشدر . اما وعد واخبار اولنان امور آخرت قدرت الهیه‌ده محال اولمدیغندن آنلره دائر شرفورود ایدن نصوص قرآنیه واحادیث نبویه‌نی ظاهرلری اوزره اجرا وابقا واجبدر .

اکر فلاسفه «ادلهٔ عقلیه صفات واحوال مذکوره‌نك حق باریده محال اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی حشر اجسادك دخی محال اولدیغنه دلالت ایتمشدر . بناءً علیه حشر اجساده دائر اولان آیتلری‌ده تأویل لازمدر » دیرلر ایسه بزده آنلردن حشر اجسادك محال اولدیغنه دلالت ایدن ادلهٔ عقلیه‌لرینی اظهار ایتملرینی طلب ایدرز .

فلاسفه‌نك بو مطلبی اثباتده ایکی مسلکلری واردر . مسلك اول شودرکه : ارواحك ابدانه رجوعنی تقدیر وفرض ایلمك اقسام ثلثه‌دن خارج اولمز . برنجی قسم : «انسان بدندن عبارتدر . بعض متکلمینك ذاهب اولدیغی کبی حیات دخی بر عرض اولوب بدن ایله قائمدر . بالذات قائم وجسمده مدبر نفسك وجودی یوقدر . موتك معناسی دخی حیاتك انقطاعی دیمك اولوب انقطاع حیات ایله‌ده هم حیات هم‌ده بدن معدوم اولور . معادك معناسی‌ده حق تعالانك او معدوم اولان بدن وحیاتی اعاده ایتمسندن عبارتدر » صورتنده‌در . ایکنجی قسم : « نفس موجود وبالذات قائمدر . بناءً علیه نفس بعد الموت باقی اولوب زمان حشرده بدن اوله رجوع ایده‌جك وبوده اجزای بدنك بعینه جمعیله اوله‌جقدر »

طرزنده‌در . اوچنجی قسم ایسه « نفس بعد الموت باقی قالوب حین حشرده بدن اول اولسون ، بشقه‌سی اولسون ، بر بدنه رد وارجاع اوله‌جقدر . چونکه انسان ماده ایله دکل ، آنجق نفس ایله انسان اولدیغندن ماده‌یه اعتبار یوقدر » طرزنده‌در .

ایمدی ارواحك ابدانه رجوعنی تقدیر وفرض ایلمك اشبو اقسام ثلاثه‌دن بشقه بر صورت ایله ممکن اولمیوب حالبوکه اقسام مذکوره‌نك هپسی‌ده باطلدر . قسم اولك بطلانی ظاهردر . زیرا بدن وحیات معدوم اولدقدن صکره بالفرض والتقدیر بونلر احداث وایجاد اولنسه‌لر بیله بو احداث وایجاد آنلرك عینلرینی یعنی تمامی تمامنه اولکی هویتلرینی تکرار اولمیوب بلکه مثللرینی ایجاددر . اما « تراب بدن فانی اولمز . بناءً علیه حیات اکا اعاده اولنور » دینورسه بزده دیرزکه « هایدی فرض ایده‌لم که بدندن حاصل اولان ترابه حیات اعاده اولنسون . فقط بو تقدیرده بر مدت کندیسندن حیات منقطع اولدقدن صکره تراب بدن حی اوله‌رق عودت ایتمش اولور . یوقسه معدوم اولان بدن حیاتیله برابر بعینه عودت ایتمش اولمز وبو جهتله اکا معاد جسمانی نامی دخی ویریله‌مز . چونکه انسان ماده واجزای ترابیه‌سیله دکل ، بلکه نفسیله انساندر . انسانك تغذیسی سببیله اکثر اجزاسی تبدل ایتدیکی حالده انسان تبدل ایتمیوب اول عمرندن آخر عمرینه قدر باقیدر . بناءً علیه روح ویاخود حیات معدوم اولدقده بدندن حاصل اولان ترابه اعاده اولنان روح وحیات اولکی روح وحیاتك عینی اولمیوب بلکه مثلیدر .

بونی برده شویله ایضاح ایده‌لم : جناب حق بدن شجردن ویاخود بدن فرسدن ویا بدن نباتدن حاصل اولمش بولنان ترابده بر حیات انسانی خلق وایجاد بیوردقده بو خلق وایجاد انسانك خلقت ابتدائیه‌سی اولدیغی کبی بدن انساندن حاصل اولمش ترابده‌ده بر حیات انسانی خلق وایجاد بیوردیغی تقدیرجه بو ایجاد دخی انسانك خلقت ابتدائیه‌سی اولور . اویله ایسه معاد دنیلن شی وجود ابتدائی ایله موجوددن واوده صفات حیاته رجعت وانتقال ایلیان ترابدن عبارت اولمغله معدومك بعینه عودت ورجعتی عند العقل محال قطعی حکمنی آلور . تکرار ایده‌لم که انسان بدنیله انسان دکلدر . زیرا بعضاً بدن فرس انسانه غدا اولور وآندن‌ده نطفه خلق اولنور . بو نطفه‌دن‌ده انسان حاصل اولور . حالبوکه بوکا «فرس انسانه منقاب

اولدی» دنیله‌مز. چونکه فرس دخی صورتیله فرسدر. ماده‌سیله دکل. او فرس ایسه معدوم اولوب ماده‌دن بشقه بر شی قالمامشدر. ایمدی فرس ماده‌سیله دکل، آنجق صورتیله فرس اولدیغی کبی انسان ده ماده‌سیله دکل، آنجق نفسیله انساندر.

ایمدی شو بیانمزدن ثابت اولدی که برنجی قسمده تصویر اولندیغی وجهله معاد جسمانی او معنای ظاهریسیله باطلدر.

ایکنجی قسمه کلنجه: بو ده باطلدر. زیرا بدن میت بالانحلال ترابه و صویه و بخاره و هوایه تحول ایدرک کائناتك هواسی و بخاری و مائی ایله امتزاج ایلر. بر حالده که آنی بونلردن استخلاص غایت بعید اولور. اکر قدرت الهیه‌یه اعتماداً بو استخلاص فرض ایدیلور و جائز کوریلور ایسه بو حالده، شویله بر اشکال باش کوسترر: سز معاد جسمانی‌یی زمان حشرده اجزای بدنك بعینه جمعیله نفسك دخی او بدنه رد و ارجاعیله تصویر و تقدیر ایدییورسکز. زمان حشرده جمع اولنه‌جق اجزا هانکی اجزادر؟ اکر بو اجزادن مقصد یالکز زمان موتده بدنده موجود اولان اجزا ایسه الی ایاغی، برونی فلانی کسیك قالدیغی حالده وفات ایدن کیمسه‌لرك ینه اویله کسیك اولدیغی حالده اعاده اولنملری لازم کلور. بو ایسه مستقبحدر. بالخصوص اهل جنت حقنده بو حال اصلا لایق دکلدر. یوق اکر بو اجزادن مقصد عمرك اولندن آخرینه قدر بدندن انفکاك ایدن اجزا ایسه بو اجزانی اعاده ایکی وجهله محالدر:

وجه اول: بعض بلده‌لرده عادت جاریه حکمنده اولدیغی و دیکر بعضلرنده قحط و غلا زماننده اکثریا وقوعه کلدیکی اوزره بر انسان دیکر انسانك لحمی ایله تغذی ایلدکده بونلرك ایکیسنی ده حشر متعذر اولور. زیرا مادهٔ واحده مأکولك بدنی اولدیغی کبی بالتغذی آکلك دخی بدنی اولدی. ایکی نفسی بدن واحده رد و ارجاع ایسه ممکن اوله‌مز.

وجه ثانی: بو تقدیرده جزء واحد هم بدنه، هم قلبه، هم ده آیاغه اعاده اولنمق لازم کلور. زیرا صناعت طبیه ایله ثابت اولدیغی اوزره اجزای عضویه‌نك بعضیسی دیکر بعضیسنك فضله و ماده‌سنی تغذی ایدر. مثلا جکر اجزا و مواد قلبیه‌یی تغذی ایدییور. سائر عضولرده بو حالده دوام ایلیور. بو حالده اعضانك جمله‌سنه ماده اولمش بر طاقم اجزای معینه فرض ایدرز.

ایمدی بو اجزا هانکی عضوه اعاده اولنه‌جق؟ بر ده بو ایکنجی قسمدن

شویله بر محال دها لازم کلیور: اکر بو ارض معموره‌نك احوال ظاهره‌سنی بحق تأمل و تتبع ایدر ایسه‌کز کورر و بیلورسکز که نهایتسز دورلردن بری بو ارض معموره مدفن اموات بنی آدم اولمشدر. بناءً علیه کندیسنه دفن اولنان موتالر ترابه، و بو تراب ده کندیسنده اجرا ایدیلن زراعت و سائره واسطه‌سیله حبوبات و فواکهه، بونلر دخی اغذیهٔ حیوانات اولمق صورتیله لحومه منقلب اولمش، بو لحوم ده انسانلر طرفندن اکل اولنه‌رق بدنلرینه عودت ایتمشدر. بناءً علیه مواد مشهوده و موجوده‌نك اکثریسی بدن انسان اولوب ترابه، تراب دخی نباته، نبات ده لحومه، لحوم ده حیوانه، حیوان دخی انسانه تحول ایتمکده‌در. حقیقت حال بوندن عبارت اولنجه بالجمله اجزای بدن جمع اولنه‌رق نفسك اکا اعاده اولنمسی نصل ممکن اولور؟

اوچنجی قسمه کلنجه: بو ده ایکی وجهله محالدر:

وجه اول: فلك قمرك آلت طرفنده یعنی بزم بو عالم دنیامزده کون و فسادی قابل اولان مواد عادتا متناهی و محدود اولوب بونلردن افتراق ایدن نفوس بشر ایسه غیر متناهیدر. بناءً علیه مواد مذکوره نفوس بشره تکرار کفایت ایتمز که حشر اجساد ممکن اوله.

وجه ثانی: تراب، تراب حالنده ایکن نفس انسانی اکا تعلق، و آنده تدبیر ایلیه‌مز. بلکه نطفه‌نك امتزاجنه مشابه بر امتزاج ایله عناصرك امتزاج ایتمسی لازمدر. هله اودون و تیمور کبی شیلر بو تدبیری و بو تعلقی اصلا قبول ایتمیه‌جکلرندن بدنی تیمور و یاخود اودوندن تشکل ایتمش بر انسانك اعاده اولنمسی ممکن اوله‌مز. چونکه بر شی آنجق اعضای بدنیه‌سی لحمه، عظامه، اخلاطه منقسم اولدیغی وقت انسان اوله بیلور. بر ده بدن و مزاج قبول نفسه مستعد اولدقده، مبادئ واهبه‌دن یعنی فیاض مطلق طرفندن حدوث نفسه مستحق اولور. یعنی بر بدن کندیسنه نفسك تعلقنی قبوله مستعد اولدقده جانب فیاض ازلیدن بر نفس احداث اولنوب او بدنه تعلق ایدر. بناءً علیه معادك وقوعی تقدیرنده بریسی نفس حادثه، دیکری نفس سابقه اولمق اوزره بر بدنه ایکی نفسك توارد و تعلق ایتمسی لازم کلور. بو ایسه باطلدر. اکر «نفس بر بدندن بعد الافتراق کندیسنی قبوله مستعد اولان بر بدنده تدبیر ایله اشتغاله رجوع ایده‌جکندن، و بو رجوع صوك بدنه قدر تسلسل ایده‌جکندن او بدنده زمان حشرده احداث اولنان

بدندن عبارت بولنه‌جغندن قبول نفسه مستعد اولان بو بدنك حدوثیله یكیدن بر نفسك حدوثی لازم كلز » دینور ایسه بزده جواباً دیرز كه: بو، عین تناسخ دیمك اولوب تناسخك بطلاننه دلالت ایدن دلائل و براهین بو مذهبك ده بطلاننه دلالت ایلر .

البته دقت اولنمشدر كه حضرت امام غزالی فلاسفه‌نك اولجه سرد ایلدكلری ملاحظاته كندی طرفندن مدافعه‌یه باشلامغی متعاقب بحث حشر جسمانی‌یه دائر اولان آیات كریمه‌یی‌ده تأویله مجبوریت حاصل اولمق ایچون اجسادك حشری امتناع عقلی ایله ممتنع اولمسنی اثبات ایتمك لازم كله‌جكی قضیه‌سنه واصل اولمغله حضرت امام فلاسفه‌نك بو بابده‌كی سوزلرینی جمعه لزوم كورمش وایشته بو لزوم اوزرینه بالاده‌كی تفصیلاتی سرد ایلمشدر . تفصیلات مذكوره اوزرینه اولان مدافعه‌سنی دخی بر وجه آتی ایراد ایلیور . دیور كه:

— بز ارواحك ابدانه رجوع وعودتلرینك اوچنجی قسمده تصور اولندیغی كبی واقع اوله‌جغنی اختیار وترجیح ایدرز . یعنی « نفوس بذاتها قائم جواهردر وبو نفوس بعدالموت باقی اولوب زمان حشرده علی‌الاطلاق بدنلره رد وارجاع اولنه‌جقدر » دیرز . زیرا نفوسك بذاتها قائم جواهر اولملری وبعدالموت باقی قالملری شرعه مخالف اولمیوب بلكه بوكا « فی سبیل الله قتل اولنانلری اموات ظن ایتمیكز ، بلكه آنلر برحیات اولوب ربلرینك عندنده مرزوق اولیورلر » مآلنده‌كی آیات قرآنیه وینه برمآله قریب نیجه احادیث نبویه وارواحك صدقات وخیراتی وسؤال منكر ونكیری تفهم وادراكه متعلق شرفوارد اولان اخبار سنیه دلالت ایتمشدر . برچوق آیات دخی بعدالموت بعث ونشورك وحشر اجسادك وقوعه كله‌جكنی صراحةً ناطقدر . بو حشر اجساد ایسه نفسك بربدنه رد وارجاعیله ممكندر . اما او بدن ایستر بو بدن اولسون ، ایستر دیكر بربدنك ماده‌سندن تشكل ایتمش بولنسون ، حتی ایستر ایسه یكیدن ایجاد اولنان برماده‌دن حصوله كلسون . چونكه فلاسفه‌نك دخی اعتراف ایتدكلری وجهله انسان آنجق نفسیله انساندر . بدنیله دكل . لذت وعقوبت ایسه نفسه عائد بركیفیتدر . اجزای بدن عمرك اولندن آخرینه قدر بالدفعات تبدل وتغیر ایلدیكی حالده نفس اصلا دكشمدیكندن بدنه اصلا اعتبار یوقدر . حشر جسمانی نفسك نصل اولور ایسه اولسون بربدنه رد وارجاعیله ممكن اولنجه هر ممكن مقدور الهی اولدیغندن بوده مقدور الهیدر .

اما سز ای فلاسفه « نفوس غیرمتناهی اولوب موادایسه متناهی اولدیغندن مواد موجوده نفوس بشره كفایت ایتمز . بناءً علیه حشر جسمانی‌ده ممكن اوله‌مز » دیمك ایستیورسكز . واقعا نفوس غیر متناهیه اولور ایسه سزك بو سوزیكز طوغریدر . فقط نفوسك غیر متناهی اولمسی محالدر . چونكه نفوسك عدم تناهیسی قدم عالمه وعلی‌الدوام تعاقب ادواره مبنی اولوب بز ایسه حدوث عالم مسئله‌سنده آنی ابطال ایلمشزدر . قدم عالمی اعتقاد ایتمیانلره كوره بدندن آیریلان نفوس دخی محدود ومتناهی اولمغله مواد موجوده‌دن اكثر دكلدر . اكثر اولدیغی تسلیم اولنسه بیله الله تعالی یكیدن ماده اختراعنه قادردر . بونی انكار ایسه الله تعالی‌نك احداث وایجاده قدرتنی انكاردر .

بر ده سز بو صورتله حشرك وقوعنه تناسخ نامنی ویره‌رك « تناسخك بطلاننه دلالت ایلیان ادله و براهین بونك دخی بطلاننه دلالت ایدر » دیورسكز . اسماده نزاع یوقدر . شرعده واقع اولان برشیئی ولوكه اوشی تناسخ اولسون تصدیق واجبدر . بز بوعالمده تناسخك وقوعنی انكار ایدیورز . یوقسه بعثی انكار ایتمیورز . اما اكا تناسخ تسمیه اولنه‌جق ایمش . وارسون اولونسون .

بر ده سز « بربدن ومزاج قبول نفسه مستعد اولدقده مبادی واهبه‌دن حدوث نفسه مستحق اولور » دیورسكز . سزك بو سوزیكز حدوث نفسك بالاراده دكل ، بالطبع اولدیغنه راجع اولوب بز ایسه حدوث عالم مسئله‌سنده آنی دخی ابطال ایلمشزدر . مع هذا بو سؤاله « عالمده موجود برنفس بولنمز ایسه بدن ومزاج ایشته او زمان مبادی واهبه‌دن حدوث نفسه مستحق اولور . اما اكر عالمده موجود برنفس بولنور ایسه بدن ومزاج مبادی واهبه‌دن یكیدن برنفسك حدوثنه مستحق اولمز » دیه برجواب دخی ویریلوركه بو جواب سزك مذهبكزه دخی موافقدر .

« نه ایچون بو نفوس موجوده قبل‌البعث والنشور ارحامده‌كی امزجه وابدان مستعده‌یه تعلق ایتمیورده حین حشرده بوعالمده‌كی امزجه وابدانه تعلق ایدیور ؟ » دیه برسؤال دخی ایراد اولنور ایسه بوكاده شویولده برجواب ویریلور : نفوس مفارقه‌نك بشقه‌درلو براستعداد اقتضا ایده‌جكی وبو استعدادك اسبابی‌ده آنجق حشرده تمام اوله‌جغی مأمولدرده آنك ایچون . زیرا نفس كامله‌ٔ مفارقه‌نك بربدنه

تعلقی ایچون شرط اولان استعدادایله ابتداءً حادث اولان و برمدت تدبیر بدندن بالاستفاده تکمل ایتمامش بولنان نفسك بر بدنه تعلقی ایچون شرط اولان استعداد آره‌سنده فرق بولنمق هیچ ده بعید دکلدر . حق تعالی بو شروطی واسبابنی و بونلرك حضور و وجود اوقاتنی هر کسدن دهازیاده بیلور .

ایمدی تصویر اولندیغی وجهله معاد ممکن اولوب شرعده دخی وارد اولدیغندن آنی تصدیق واجب اولور .

حشر اجساده دائر اولان آیتلرك تأویلنی فلاسفه‌نك تحت مجبوریتده طوتملری ایچون امام غزالینك اولجه بونلره اسناد ایلمش اولدیغی ایکی مسلکدن بورایه قدر یالکز مسلك اول حقنده‌کی مناظرات سرد اولنمشدر . مسلك ثانی‌یه باشلامزدن اول شونی اخطاره لزوم کوریورزکه مبادئ نصرانیتده سنت اوکوستن وسنت سیریل کبی آباء کنیسانیه‌نك کریت ارضی رد ایچون ایراد ایلمش اولدقلری مدافعات البته قارئلرمزك خاطرلرنده بولنه‌جغندن بز آنلرك نه‌قدر جاهلانه و فنون علیهنده خصمانه اولدقلرینی دوشونملی ، برده بوراده علمای اسلامیه‌نك حکما ایله یوروتدکلری مناظراتك بر مناظرهٔ صحیحهٔ علمیه‌یه نه درجه‌لرده موافق اولدقلرینی نظر دقته آلملی‌ده « نزاع علم ودین » دنیلدیکی زمان منازعهٔ صحیحه‌نك اسلامدن ماعدا ادیان ایله علوم آره‌سنده ممکن اوله بیلوب حالبوکه اسلام ایله علوم آره‌سنده نزاع دکل ، بلکه مسلك واحده سالك اولان ایکی عالمك مناظرهٔ صحیحهٔ علمیه‌سی کبی بر مناظره موجود اولدیغنی اکا کوره حکم ایتملی .

معاد حقنده دخی امام غزالینك اساساً حکمایه مخالفتی اولمیوب یالکز بعض جهات احترازیهٔ شرعیه‌یه مبنی فروعاً آنلرله مناظره ایتمکده بولندیغنی اخطاره لزوم بیله یوقدر . زیرا حضرت امام کندیسی اعتراف ایدیورکه حشر ایچون نفوس بشریه‌یه بر متعلق اعتبار اولنسون‌ده او متعلق کرك شمدیکی بدنلرك عینی و کرك مثلی ویاخود بالکلیه غیری اولسون . تقرب بر کره بو صورتده حاصل اولدقدن صکره منع مناظره اولنه‌جق نقطهٔ ائتلاف کندی کندیسنه میدانه چیقار .

بعدما حکمانك مسلك ثانیسنی امام غزالینك نه صورتده بسط و تمهید ایلدیکنه نقل کلام ایدهلم . امام مشارالیه دیورکه :

— حشر اجسادك استحاله‌سنه دائر حکمانك سلوك ایتدکلری ایکی مسلکك ایکنجیسی دخی بر وجه آتیدر :

« بر حدیدی یکیدن انسانك تلبس ایده‌بیله‌جکی ثوب منسوجه قلب ایتمك مقدور وممکن دکلدر . بلکه حدیدی اوحاله کتورمك ایچون اجزاسنی کندیسنه عارض اولان بر طاقم اسباب واسطه‌سیله عناصره قلب ایتمك وبعده بو عناصری‌ده جمع ایدرك اطوار خلقتده قطن صورتنه کتورنجه‌یه قدر دور ایتدیرمك وآندن صکره قطنی‌ده ایپلك صورتنه وبعدهٔ او ایپلکی هیئت مخصوصه اوزره اولان نسج انتظام معلومنه قویمق لازمدر . بناءً علیه ترتیب مذکور اوزره شو اطوارده تحولسز ، تقلبسز اوله‌رق حدیدك پاموقدن معمول بر ثوبه قلبی ممکندر دنیلور ایسه بو ، محال عد اولنور .

بوراسی معلوم اولدقده دیرزکه ای حشرا جساده قائل اولانلر ! سز دیورسکزکه زمان حشرده انسانك نفسی بر بدنه عودت ایده‌جك وبو صورتله انسان بعث وحشر اولنه‌جق . اکر بو انسان محشورك بدنی طاشدن ویاخود یاقوت وانجودن ویا تراب خالصدن ایسه بدنی بونلردن بریسی اولان شی انسان اولمز . چونکه بر شی آنجق عظام ، عروق ، لحوم ، اعصاب ، الیاف واخلاطدن مرکب وشکل مخصوصی اوزره متشکل اولمق صورتیله انسان اوله بیلور . زیرا اجزای مفرده اجزای مرکبه‌یه تقدم ایلر . بناءً علیه اعضا اولمدقجه بدن ؛ عظام ولحوم وعروق بولنمدقجه اعضا ؛ اخلاط اربعه اولمدقجه شو اغذیه‌دن متحصل مواد ؛ مواد مذکوره اولمدقجه اخلاط اربعه ؛ حیوانات ونباتات بولنمدقجه غذا ؛ عناصر بولنمدقجه حیوانات ونباتات دخی حاصل اولمز . اویله ایسه بو ذکر اولنان شیلر بولنمدقجه بدن انسان دخی بولنه‌مز . حقیقت حال بوندن عبارت ایکن « کن » خطابیله ترابك انسانه انقلابی نصل اوله بیلور ؟ »

امام غزالی اشبو مسلك ثانی‌یه دخی بر وجه آتی جواب ویریور :

— بدن انسانك لحم وسائره‌دن ترکب ایدرك انسان اوله بیلمسی ایچون بز شو بیان اولنان اطوارده ترقی وتقلب لابد ولازم اولدیغنی تسلیم ایلدیکمز کبی بر حدیدك ثوب منسوج اوله‌بیلمسی ایچون اطوار مذکورده تقلب وترقینك لزومنی دخی تسلیم ایدرز . زیرا بدیهیدرکه تراب تراب اولدیغی حالده بدن انسان اوله‌مدیغی کبی حدید دخی حدید اولدیغی حالده ثوب منسوج اوله‌مز . لکن بز « بو ترقیات وتقلبات ، اطوار کثیره‌ده اولدیغی کبی ، بر آنده دخی اوله بیلور . » دیرز . مع هذا بزه یالکز بعثك وقوعه کله‌جکی بیلدیرلدی . اما بر زمان

طوپلانده‌می، یوقسه بر آنده‌می؟ بوراسی بیان اولنمدی . بناءً علیه بونده منازعه یوقدر . بلکه منازعه ذکر اولنان اطوارده ترقی، مجرد قدرت باری‌ایله‌می، یوقسه اسبابدن بر سبب ایله‌می حاصل اولدیغی مسئله‌سنده‌در . عندمزده بونك ایکیسی‌ده ممکندر . چونکه طبیعیاتك مسئلهٔ اولاسنده اجرای عاداته دائر کلام ایلدیکی اثناده ذکر ایلدیکمز وجهله وجودده یکدیکرینی تعاقب ایدن شیلرك بو امر تعاقبلری بطریق التلازم اولمیوب بلکه آنلرده خرق عادت جائزدر . بناءً علیه وجودده یکدیکرینی تعاقب ایدن شیلر اسباب ظاهره‌سز دخی حاصل اوله بیلورلر . فرض ایده‌لم که بونلر آنجق اسباب ظاهره ایله حاصل اولورلر . لکن سببك سبب معلوم اولمسی شرط دکلدر . بلکه خزائن مقدوراتده نیجه عجایب وغرائب واردرکه بز آنلره مطلع اوله‌مامشزدر . فقط مشهوداتدن بشقه بر وجود وسبب اوله‌میه‌جغنی ظن ایدنلر او عجایب وغرائبی انکار ایدرلر . اصل‌که بو طائفه سحر وطلسماتی ومعجزات وکراماتی‌ده انکار ایدییورلر . حال بوکه بونلر بزم مطلع اوله‌مدیغمز بر طاقم اسباب غریبه ایله ثابتدرلر . حتی مقناطیس ومقناطیسك حدیدی جذب ایدیشنی بیلمیان بر انسانه مقناطیسك بو خاصه‌سی حکایه اولندقده درحال آنی انکار ایدرك « حدیدی جذب ایتمك آنجق آنی ایپ کبی برشیله باغلایوب چکمك صورتیله ممکن اوله بیلیر . » دیر . چونکه عندالحس مشاهده اولونان جذب بوندن عبارتدر . فقط صکره بو انسان فعل جذبك قوهٔ مقناطیسیه ایله دخی حصوله کلدیکنی مشاهده ایدنجه اکا تعجب ایدر واوزمان عجایب قدرتی احاطه‌دن عاجز وقاصر اولدیغنی اعتراف ایلر . ایشته بونك کبی بعث ونشوری انکار ایدن بر ملحدده قبرندن بعث اولنوب عجایب صنع الهی‌یی کورنجه بو حاله تعجب وانکار سابقه شدیداً ندامت ایدر . فقط حیفا که بو ندامت آرتق کندیسنه فائده ویرمز . ایشته او زمان (هذا الذی کنتم به تکذبون) خطاب عزتیله توبیخ اولنور . بو مسئله‌یی برده شویله بر تمثیل وایضاح ایده‌لم : بر انسان فرض ایدیکزکه عاقل وذکی اولدیغی حالده نطفه‌نك مادهٔ انسانیه اولدیغنی بیلمیور.

ایمدی بو انسانه « اجزاسی متشابه ومتماثل اولان یعنی ماهیت جهتیله یکدیکرندن ذره قدر فرقی اولمیان شو نطفه‌یی کوردکمی ؟ نطفه‌نك ایشته بو اجزای متشابه‌سی رحم مادرده لحم وشحم وعظام واعصاب وعروق کبی بر

طاقم اعضای متخالفه‌یه منقسم اوله‌رق آندن مزاجده بر برینه مخالف یدی طبقه‌دن مرکب کوز وبر برلرینه مجاور اولدقلری حالده رخاوت وصلابتده متفاوت لسان واسنان والحاصل فطرتده موجود دها نیجه بدایع حصوله کلیور » دینیلسه شبهه یوق‌که بو آدمك شو سوزلری انکار ایتمسی ملحدلرك بعثی انکارلرندن دها شدید اولور . فقط بعده کیفیت خلقت انسانیه‌یی اوکرندکده شو سوزلرك کافه‌سنی تصدیق وصنع الهی‌یه تعجب ایدرك حیران قالور . ایشته بونك کبی ملحدلرده قبرلرنده بعث اولنوب قدرتده مرکوز اولان عجایب وغرائبی کوزدکارنده حشرك شریعتده بیان بیورلدیغی وجهله وقوعنی تصدیق ایدوب بو حال غرابت اشتماله حیران اوله‌رق تعریفی ناقابل بر درجه‌ده خسرانده قالورلر. اویله ایسه بعثی انکار ایدن ملحدلر اسباب وجودك حس ومشاهده اولنان شیلره انحصاری قطعیاً معلوم اولمدیغنی بحق تأمل وتفکر ایتملیدرلر . چونکه احیای ابدان خصوصنده اومنکرلرك مشاهده ایتدکلری طریقدن بشقه بر طریق دها بولنمق بعید دکلدر . حتی بتون ذی روحلر فوت اولوب زمان حشر دخی تقرب ایتدکده نطفه‌یه مشابه بر یاغمور نازل اوله‌جغی و بونك اوزرینه حشر اجساد وقوعه کله‌جکی حقنده‌ده بر خبر وارد اولمشدر . جائزکه بزم مطلع اوله‌مدیغمز بویله بر سبب دها اولسون‌ده اجسادك انبعاثی ونفوس محشوره‌یی قبوله استعدادینی ایجاب ایلسون . بونی انکار ایچون استبعاد مجرددن بشقه نه سند واردر؟ خلاصه بر وجه آتی اقسام ثلثه‌یی وضعده عندالعقل بر بعد یوقدر .

قسم اول: عالم یوق ایکن الله تعالانك موجود اولوب بعده بو عالمی یاراتمش اولمسی .

قسم ثانی : جناب حقك ایلروده بر ایکنجی نظام جدید اوزره عالمی انشا وایجاد بیورمسی .

قسم ثالث : بوندن صکره دخی عالمی بالکلیه معدوم قیلوب یالکز کندیسنك باقی قالمسی . چونکه ثواب وعقاب وجنت ونارك ابدیتنه دائر نصوص شرعیه وارد اولمسه ایدی بو اوچنجی قسم دخی ممکن ایدی .

معاد جسمانی ایکی مسئله اوزرینه مبتنیدر . آنلردن بریسی عالمك حدوثی وبر حادثك قدیمدن جواز حصولی اولوب ، دیکری‌ده یا بلا اسباب ویاخود اسباب

غیر معتاده ایله مسبباتی خلق وایجاد مسئله‌سیدركه بز آنلرك ایكیسنی‌ده موضحاً بیان ایلدك .

معاد بحثنده امام غزالینك كرك فلاسفه طرفندن وكرك كندی جانبندن ایراد ایلدیكی شیلر بوراده ختام بولدی . بو بابده ابن رشد دخی بروجه‌آتی مقابله‌ده بولنیور . دییوركه :

— نفس انسانی مباحثندن فارغ اولدقدن صكره امام غزالی فلاسفه‌نك حشر اجسادی انكار ایدر اولدقلرینی زعمه باشلادی ایسه‌ده حشر اجساد مسئله‌سی لااقل بیك سنه‌دنبری منتشر اولدیغی وعلوم وفلسفه‌لری بزه انتقال ایدن فلاسفه‌نك مدتلری‌ده بیك سنه‌دن دها آز بولنمدیغی حالده مذهبلرندن بحث اولنان بوفلاسفه‌دن هیچ بریسنك حشر اجسادی انكار ایدر اولدقلری كورولمدی . زبوردن وبنی اسرائیله منسوب اولان صحف كثیره‌دن تبین ایتدیكی وانجیلده‌ده ثابت اولدیغی وعیسی علیه‌السلامدن دخی بالتواتر نقل اولندیغی وجهله الك اول حشر اجساده قائل اولانلر موسی علیه‌السلامدن صكره كلن انبیای بنی اسرائیل اولوب صابئیلر دخی بوكا قائل اولمشلردر . ابو محمد حزم دیمشدركه: بوصابئیه شریعتی‌اقدم شرایعدر . فلاسفه‌نك شرایعی تعظیم‌وهركسدن زیاده احكامنه رعایت ایتمش اولدقلری كندی حال وشانلرندن بروجه آتی تظاهر ایدر . شویله‌كه :

مجرد انسان اولمق اعتباریله انسانك بقای وجودینه وسعادت خاصه‌یه بلوغ ووصولنه مدار یكانه وسبب مستقل اولان تدبیر ناس وصلاح معاش امر مهمی شرایعك هرشیدن زیاده حفظ وتعلیم ایدر اولدیغی عندالفلاسفه معلومدر. زیرا آنلر بیلورلركه انسانك فضائل اخلاقیه وفضائل نظریه وصنایع عملیه‌یی تحصیلنده شرایعه تمسك ایتمسی امر ضروریدر . زیرا حیات انسان یالكز دنیاده صنایع عملیه ایله وهم دنیاده وهم آخرتده آنجق فضائل نظریه ایله وبوایكی حیات‌ده آنجق فضائل اخلاقیه ایله وفضائل اخلاقیه دخی محضا معرفةالله ایله ومعرفةالله ایسه مجرد عبادات وطاعات شرعیه‌یه تمسك وامور آخرتی تذكر ومحرماتدن تجنب ایله ممكن اوله‌بیلور .

الحاصل آنلر بیلورلركه عمله متعلق اولان بالجمله احكام وشرایع مدنیتك حصول ووجودنده لازم ولابد اولدیغی وضرورت حكمنی آلدیغی كبی اعتقاده

متعلق اولان احكام شرایع وازان جمله سعادت وعقوبت آخرته قائل اولمق دخی مدنیتك حصول وبقاسنده ضرورت وقطعیت حكمنی آلمشدر . شرایعك هپسی ذات مبدأ وافعالنده آز چوق اختلاف ایدوب معرفة اللهده ومعرفت صفات وافعالده اتفاق ایتدكلری كبی معادكده كیفیتنده آز چوق اختلاف ایدوب فقط بعدالموت وجود اخروی امرنده اتفاق ایتمشلردر . بناءً علیه بالجمله شرایع سعادت آخرته ایصال ایده‌جك افعالده یعنی بو مقوله افعالك وجودنده اتفاق ایدوب شو قدركه بو افعالی تقدیر وتعیین خصوصنده اختلاف ایتمشلردر .

خلاصه فلاسفه قطعیاً بیلورلركه شرایع بر طریق مشترك یعنی هركسك اكلایه‌بیله‌جكی بر اسلوب دلپسند ایله كافهٔ ناسی جانب حكمته وطرف سعادته سوق ایتدیكی وبونكله برابر هم حكمانك مسلك مخصوصنه تنبیه واشارت، هم‌ده طریقت مشتركه‌سنی تعلیم وبیانه قصر عنایت بیوردیغی ؛ فلسفه ایسه یالكز تعلم حكمته لیاقت واهلیتی اولانه مسلك سعادتی تعلیم وتوضیح خصوصنه حصر همت ایلدیكی ایچون شرایعه تمسك جمله‌یه واجبدر . چونكه صنف خاصك وجودی وتحصیل سعادتی آنجق صنف عامه مشاركت ایله تمام اوله‌بیله‌جكندن بو صنف خاصك وجود وحیاتی وتحصیل سعادتی ایچون تعلیم عمومی دینك اولان شرایعك لزومی ضرورت وقطعیت حكمنی آلمشدر .

تعلیم عمومینك بوصنف خاصه حال صباوت وزمان طفولیتنده لزوم ووجوبنده كیمسه‌نك شك وشبهه‌سی یوقدر . صنف مذكور مسلك مخصوصنه نقل وترقی ایتدیكی زمان ایسه ذهنی مشغول ایدن بعض نقاط شرعیه‌یی استخفاف واستهزا ایتمیوب آنلری بر حسن تأویل ایله تأویل ایتمك وبوندن مقصود اولان شی صنف خاصی دكل، عموم ناسی تعلیم اولدیغنی بیلمك واكر نقاط مذكوره‌ده شكنی تصریح ویاخود آنلری انبیاء عظام حضراتنك بیانلرینه مناقض ویوللرندن خارج بر تأویل ایله تأویل ایلر ایسه بالتكفیر منسوب اولدیغی ملتده كفرك جزاسی نه ایسه او جزا ایله مجازات كندیسنه واجب اولدیغنی و بونكله برابر شرایع حقیقیه‌نك هپسی‌ده حق ایسه‌ده زماننده بولنان شرایعك افضلنی اختیار ایلمك وبوافضلك غیر افضلی ناسخ اولدیغنی اعتقاد ایتمك صنف مذكور ایچون لابد ولازمدر .

١ فلاسفه‌نك شرایعی هر كسدن زیاده تعظیم ایتدكلری بروجه معروض

آنی قبول ایتمك كندیلرینه واجب اولدیغنی بیلدكلری ایچوندركه اسكندریه‌ده تعلیم علوم وفنون ایله اشتغال ایدن حكما كندیلرینه شریعت اسلامیه واصل اولدقده درحال بالقبول اسلام اولدیلر. بنی اسرائیل نزدنده موجود اولوب سلیمان علیه السلامه نسبت اولنان كتابلردن ظاهر اولدیغی اوزره بنی اسرائیلده دخی پك چوق حكما بولندیغنده شبهه یوقدر. دها طوغریسی ارباب وحی اولان انبیا هپ حكیمدرلر. بونك ایچوندركه «هر نبی حكیمدر. هر حكیم نبی دكلدر» قضیه‌سی اصدق قضایادندر. واقعا هر حكیم نبی دكلدر. لكن (العلماء ورثة الانبياء) حدیثنه ماصدق اولان ذوات آنجق حكمادر. هندسه كبی صنایع برهانیه‌نك مبادیسنده «مصادرات» و «اصول موضوعه» اولونجه وحی وعقلدن اخذ اولنان شرایعك مبادیسنده دخی بونلرك بولنمسی اولویتله ثابتدر. وحی ایله اولان هر شریعته عقل قاریشوب حتی ظاهری عقله مغایر اولان جهتلرینی احسن صورتله تأویل دخی ایتمش ایسه‌ده بو عالمده یالكز عقل ایله بر شریعت اوله‌بیله‌جكنی كیمسه تسلیم ایتمامشدر. زیرا صرف عقل ایله اولان شریعت؛ هم عقل، هم ده وحی ایله اولان شریعتدن پك ناقصدر. بناءً علیه بالجمله حكما «مبادئ عملیه‌نك یعنی اعماله متعلق اولان شیلرك انبیایه تقلیداً اخذ اولنمسی واجبدر» دیه اعتقاد ایتمشلر. چونكه عملك برهان وجودینه اعمال شرعیه‌دن حاصل اولان فضائلك وجودندن بشقه بر یول یوقدر. یعنی فضائل مذكوره او اعمالك واجب اولدیغنه برهان قویم اولوب آندن بشقه برهان یوقدر.

ایمدی بوندن تبین ایتدی كه بالجمله حكما شرایعده بو رأیی یعنی انبیایه تقلید رأیی قبول ایتمشلر ومبادئ ضروریه‌ده حكما نزدنده ممدوح ومقبول اولان شی ده عموم ناسی اعمال فاضله‌یه اك زیاده تشویق وترغیب ایلیان شیدر دیمشلردر. تا كه بو اعمال فاضله اوزره نشأت ایلیانلر آندن غیری اعمال اوزره نشأت ایلیانلردن فضیلت جهتیله اتم اولسونلر. شریعتمزده اولان صلات كبی كه بزم بو صلاتمز جناب حقك بیوردیغی وجهله شرایع سائره‌ده‌كی صلاتلردن دها دها زیاده انسانی فحشیات ومنكراتدن نهی ومنع ایدر. بوده طهارت، اوقات، اعداد، اوراد، اذكار وسائره كبی صلاتمزده شرط قلنان وفضائل اخلاقه باشلیجه مدار اولان شیلر سببیله حاصلدر. كذلك معاد حقنده بیان اولنان

اعتقاد دخی بویله اولوب شرایع سائره‌ده اكا دائر اولان اعتقاددن دها زیاده انسانلری اعمال صالحه‌یه سوق وتشویق ایلر. بونك ایچوندركه معادی امور جسمانیه ایله تمثیل امور روحانیه ایله تمثیلدن افضلدر. نته‌كیم جناب حق قرآن كریمنده (مثل الجنة التی وعد المتقون تجری من تحتها الانهار) بیوردی ورسول اكرمده بر حدیث شریفنده (فیها مالا عین رأت ولا اذن سمعت) وابن عباس دخی «دنیاده نعم آخرتدن اسملردن بشقه بر شی یوقدر» دیدی.

ایمدی بونلرك هپسی‌ده او وجودك بر نشئهٔ اخری اولوب بو وجوددن افضل اولدیغنه واو طورك بر طور آخر اولوب بو طوردن اعلا بولندیغنه دلالت ایدر. صور جمادیه‌نك بر طوردن دیكر طوره منقلب اوله اوله نهایت هر برینك بر صورت مدركه اولدیغنی ادراك واذعان ایدن بر عاقله بو نشئهٔ اخرایی انكار ایتمك لایق اولماز. بونده شك ایدوب او نشئهٔ اخرایی انكار ایدنلر شرایع وفضائلی ابطال ایتمك ایسته‌ین اشقیادر كه آنلرده لذت حسیه ایله تنعم وتذوقدن بشقه انسان ایچون هیچ بر غایه اولمدیغی رأی واعتقاد ایدن زنادقه‌در. حال بو كه كرك اصحاب شریعتك وكرك ارباب حكمتك جمله‌سی آنلری قتل ایدر اولدقلرنده كیمسه شك وشبهه ایتمز. غزالینك بو زنادقه‌یه مقابله ومدافعه‌ده سویلدیكی سوزلر پك كوزلدر.

بونلره قارشو شویله بر مدافعه دها لازمدر: نفس باقی دكلدر. روز حشرده اعاده اولنه‌جق شیلر ایسه بو دنیاده‌كی روح وبدنك عینی دكل، مثلیدر. زیرا معدوم بعینه اعاده اولنه‌ماز. وبونك ایچون نفسك بر عرض اولدیغنی سویلیان واعاده اولنه‌جق نفس وجسمكده معدوم اولان نفس وجسمك عینی اوله‌جغنی اعتقاد ایلیان متكلمینك مذهبلری اوزره معاده قائل اولمق صحیح اولماز. چونكه بعد العدم موجود اولان شی واحد بالنوعدر. واحد بالعدد دكلدر.

حشر اجساد یعنی معاد مسئله‌سی حقنده ابن رشدك مقابله‌سی‌ده بوراده تمام اولدی.

شو تفصیلاتی امعان ایله مطالعه بیورمش اولان قارئلرمز البته دوشونمشلردر كه حكما حشر اجسادی بر صورت مطلقهٔ اساسیه‌ده قبول ایتمش اولدقدن صكره طرفین میانده سوزك بو درجه‌لره قدر اوزاتلمسنه حاجت دخی یوق ایدی. بالخصوص كه امام غزالی بر عرض اولان نفسه مابه القیام اوله‌جق بر بدنك هر نه

صورتله اولور ایسه اولسون قبولیله اکتفا ایلدکدن صکره حکمایه دها زیاده اصرار ایچون لزوم دخی قالمامیلیدر. فقط حکمانك حشر مسئله‌سنه جسمیتی ادخال ایتمك ایسته‌مه‌لرینك بر بشقه سبب قویسی بولندیغی کبی حضرت امام غزالی بر بدن، بر جسد قبول ایتدیرمکی اصرارده دخی دیکر بعض اسباب شرعیه‌یه استناد ایتمکده‌در.

حکمانك استناد ایلدکلری سبب شودرکه: ادیان سماویه‌نك غیری ادیان قدیمه‌ده امواتك بو دنیادن مزاره کوتوردکلری اجسادك عینیله حشر اوله‌جقلری معتقد اولدیغی کبی موسویت وعیسویته سالك اولان بعض اقوام نزدنده‌ده بو اعتقاده پك شبیه اعتقادلر پیدا اولدیغندن وحتی اسلامده بیله بعض افهام ضعیفه اربابی امر بعثه همان عینیله بو معنای ویرمکه تقرب ایلدیکندن حکما فی الواقع بر معادی، بر آخرتی وآنده حشر ونشر نفوس قضیه‌ٔ باهره‌سنی انکار ایده‌مامقله برابر روحمزك ترك ایلدیکی قالبك عینه عودتی فرض وتقدیرده نقاط علمیه وفنیه‌جه برچوق محذورلر بوله‌رق مجرد او محاذیری دفع ایچون حشرك روحانیتنی جسمانیتنه ترجیحده بولنمشلردر. حضرت امام غزالی حکمانك کوردکلری محذورلردن برچوغنی آنلرك خلاصهٔ عقایدینی حکایه ایلدیکی صره‌ده یازمش و بونلرك فناً نه قدر نازك ومهم شیلر اولدقلرینه البته قارئلرمز دخی دقت بیورمشدر.

واقعا امام غزالی بو محاذیری دفع ایچون برچوق ادله وبراهین ایراد ایتمش ایسه‌ده بونلرك حکمایه سکوت صحیحه الجا ایده‌بیله‌جکلرنده نظر واردر. مثلا امام غزالی «وعد واخبار اولنان امور آخرت قدرت الهیه‌ده محال اولمدیغندن» دیه حشر جسمانی‌یه دائر اولان آیات کریمه‌نك تأویلدن استغناسنی اثبات ایلدیکی حالده حکما «قدرت الهیه مسئله‌سی بشقه وتحریٔ حکمت وحقیقت مسئله‌سی ینه بشقه‌در. قدرت الهیه مسلم جهاندر. قدرتك تعلق ایده‌میه‌جکی هیچ برشی اوله‌مز. اصل مسئله بزم قدرت عقلیه‌مز مسئله‌سیدر. درمیان اولنان بر صورت قدرت عقلیه‌مزه قریب اولمز ایسه ایمان حقیقی ایله ایمانمز ممکن اوله‌بیلورمی؟» دیه‌جك اولور ایسه‌لر حسن مقابله ایچون دها بشقه دلائل قویه‌یه احتیاج مس ایلر.

مع هذا تکرار ایدرزکه امام غزالینك نفوس آخرت ایچون هرنصل اولورسه

اولسون بر بدن موجودیتیله اکتفا ایتمسی حکمانی اصراردن دوشوره‌جك بر نقطهٔ ائتلاف اوله‌بیلمکده‌در. مثلا حکما «نار جهنم یاقیجی و اورایه القا اولنه‌جق اجساد بشر یاقیجی اولدقلری حالده جهنمده مخلدیت نصل قابل اوله‌بیلور؛ اورایه آتیلان جسدلر یانارلر، محو اولورلر کیدرلر. مخلدیتك امکانی ایچون یا او جسدلر بو جسدلردن ویاخود او نار بیلدیکمز ناردن بشقه درلو برشی اولمق لازمکلور» دیه بیلورلر. هله جسدلرك بو جسدلردن دها بشقه درلو اوله‌بیله‌جکنی (کلما نضجت جلودهم بدلنا جلوداً غیرها) آیت کریمه‌سنی ایراد ایله اثبات دخی ایدرلر. زیرا آتشه آتیلان بر وجودك دریسی پیشوب یاندقدن صکره یرینه بر بشقه درینك بدل اولمسی بو دنیاده‌کی اجساد ایچون تصور اولنور شیلردن دکلدر. بو دنیاده‌کی اجسادمز دکل جهنمدن حتی جنتده‌کی مخلدیت ایچون بیله مستعد دکلدر. اشبو جسد دنیویمز ینه تغذیات دنیویه ایله آنجق بر زمان محدود ایچون دائم اوله‌بیلوب خیالاتك دها زیاده‌سنه متحمل اوله‌میه‌جغی عندالاطبا متفق علیهدر. مکرکه بعض مفسرین کرامك دیدکلری وجهله اغتذا وانحلال جهتدن جنتده‌کی اجساد بر توازن حاصل ایده‌لرده مخلدیته متحمل اوله‌لر.

ایشته بودخی ابدان واجساد اخرویه‌نك ابدان واجساد دنیویه‌دن مطلقا دها بشقه بر طبیعتده اولملرینی اقتضا ایتدیرر. بو حاللر ایسه تماماً دکل ایسه‌ده ضمناً وقسماً ینه بر تأویل صاییله‌مزلرمی؟ والا حضرت امام «نفوس مفارقه‌نك بشقه درلو بر استعداد اقتضا ایده‌جکی و بو استعدادك اسبابی‌ده آنجق حشرده تمام اوله‌جغی مأمولدر، سوزینی وبا خصوص «بو حشر اجساد نفسك بر بدنه رد وارجاعیله ممکندر. اما او بدن ایستر بو بدن اول اولسون، ایستر دیکر بر بدنك ماده‌سندن تشکل ایتمش بولنسون، وایستر ایسه یکیدن ایجاد اولنان بر ماده‌دن ظهوره کلسون» سوزلرینی نه جسارتله سویلیه‌بیلور ایدی؟

حضرت امام ابدان آخرتك ابدان دنیانك عینی اولمسی ضروری کوروله‌مه‌یه‌جکنی بو وجهله قبول ایلدکدن صکره حکما ایله آره‌لرنده همان هیچ بر مخالفت قالمامش دیمك اولور.

شو جهتی اخطار ایده‌لم که کافهٔ علومك یاردیمیله برابر بز خلقت ونشأت اولامز اسرارینی بیله عقلمزه تمامیله صیغدیره‌میورز. نره‌ده قالدی که نشئهٔ اخرامز اسرارینی عقلمزه صیغدیره بیله‌لم؟ بو ایکی اوجك ایکیسی‌ده حدود

علومك خارجنده‌در . حدود علوم داخلنده بولنان شیلری « بیلمك » انسان ایچون ممکندر . حدود علومك خارجنده‌کی شیلری بیلمك ایسه ممکن اوله‌میوب آنلره وحی الٰهی وتعلیم انبیا ایله « ایناثمق » لازمدر. حضرت الله ذوالجلال قرآن عظیم الشانده نشئهٔ اخرامزك نشئهٔ اولامزدن دها کوج اولمدیغنی وخلقت اولایه قدرتی عقللردن خارج آثار ایله اثبات ایتمش بولنان اول صانع حقیقینك خلقت اخرایه دخی مقتدر بولندیغنی قرآن کریمك مواضع متعدده‌سنده بیان بیورمش اولدقلری کبی بو بیانات ایله قناعت مؤمنانه‌ده بولنه‌میوب ﴿ من یحیی العظام وهی رمیم ﴾ سؤالنی ایراد ایدنلره دخی ﴿ یحییها الذی انشأها اول مرةٍ وهو بکل خلقٍ علیم ﴾ جواب باصوابنی‌ده اعطا بیورمشلردر. مسئله علمه عائد اولمیوب ایمانه عائد اولدیغنه کوره بزم ایچون شو بیانات الٰهیه تأیید ایمانه کافیدر . بز بونك خارجنده‌کی معانده‌یی هم جهل وهم مکابره‌دن عبارت کوریرز. علممزك لاحق اولمدیغی برمسئله حقنده جهلاً مکابره‌یی‌ده مسلکمزدن خارج طوتارز .

* * *

خاتمه

حدوث وقدم وفنا وبقای عالم وبرصانعه احتیاج ویاخود آندن استغنا ومبدأ ومعاد وحشر اجساد مسائل مهمه‌سنده امام غزالی حکما حقنده ممکن اوله‌بیلن اشتباهاتی کاملاً سرد ومقابله ومدافعه‌سنی دخی ایراد ایلدکدن صکره کندی عندنده بونقاط نظردن فلاسفه‌نك تکفیری ممکن اوله‌بیلوب اوله‌میه‌جغنه دخی نقل کلام ایله دیبورکه :

— اکر برقائل چیقوب‌ده « سز فلاسفه‌نك مذهبنی تفصیل ایلدیکز . عجبا سز آنلرك کفرلرینه وبو مذهبلری اعتقاد ایدنلرك وجوب قتلنه جزماً حکم ویره‌بیلورمیسکز ؟ » دیر ایسه بزده دیرزکه : اوچ مسئله‌ده فلاسفه‌یی تکفیر ایتمك لازمدر . برنجیسی قدم عالمه قائل اولملری و « جواهرك هپسی قدیمدر » دیمه‌لری ، ایکنجیسی انسانلردن صدور ایدن حوادث جزئیه‌یه جناب حقك علمی محیط دکلدر سوزلری ، اوچنجیسی اجسادك بعث وحشرینی انکار ایتملری قضیه‌لریدر . بواوچ مسئله هیچ بروجهله اسلامه موافق وملایم

کلمز . بناءً علیه بومسائلی اعتقاد ایدن کیمسه بالخاصه حشر اجساد حقنده‌کی خبرلرایچون « انبیا بوسوزلری لمصلحةٍ عوام ناسه تمثیل طریقیله سویله‌مشلردر. » دیه کذب انبیایی اعتقاد ایدن کیمسه کیدر . بوسوز کفر صریح اولوب مسلمانلردن هیچ برفرقه بواعتقادده بولنمامشدر . اما ذکر اولنان اوچ مسئله‌نك ماعداسنده واز جمله صفات الٰهیه‌ده تصرفلری وآنده توحید اعتقاد ایتملری کبی مسئله‌لرده فلاسفه‌نك مذهبی معتزله مذهبنه قریبدر . کذلك فلاسفه‌نك تلازم اسباب طبیعیه‌یه دائر اولان مذهبلری‌ده معتزله‌نك « تولید » مسئله‌سنده صراحةً ذکر ایتدکلری شیدر . الحاصل مسائل ثلثهٔ مذکوره‌دن بشقه فلاسفه‌دن نقل وحکایه ایلدیکمز شیلرك هربرینی اسلامدن برفرقه سویله‌مش وقبول ایتمشدر . بناءً علیه فرق اسلامدن اهل بدعتی تکفیر ایدنلر ذکر اولنان اصول ثلثه‌نك غیری مسئله‌لرده فلاسفه‌یی‌ده تکفیر ایدرلر. فقط بز صدددن چیقمیه‌لم دیه اهل بدعتی تکفیر وآنلردن صدور ایدن شیلری تصحیح وعدم تصحیح تفصیلاتنه قدر کیرشمکی مناسب کورمدك . والله الموفق للصواب

ابن رشد دخی امام غزالی یه مقابلةً دیبورکه :

— غزالی فلاسفه‌یی اوچ مسئله‌ده تکفیرایتدی . برنجیسی معادمسئله‌سیدرکه بز فلاسفه‌نك بومسئله‌یه دائر اولان رأیلرینی یعنی بومسئله آنلرجه مسائل نظریه‌دن اولدیغنی سویلدك . ایکنجیسی فلاسفه‌نك «الله جزئیاتی بیلمز» دیدکاری مسئله‌درکه بوقولك‌ده اقوال فلاسفه‌دن اولمدیغنی مبحث مخصوصنده سویلدك . اوچنجیسی فلاسفه‌نك قدم عالمه قائل اولملری مسئله‌سیدرکه بز آنلرك بو « قدم عالم » سوزندن مقصدلری نه اولدیغنی وآنلرك بوسوزدن قصدایتدکلری معنا متکلمینك قصدایتدکاری وآنك اوزرینه فلاسفه‌یی تکفیرایلدکلری معنادن بشقه برشی اولدیغنی دخی ایضاح ایتدك. امام غزالی تهافتنده «مسلمانلردن هیچ برکیمسه حشر روحانی‌یه قائل اولمدی» دیدی . حال بوکه بشقه اثرنده دخی صوفیه‌نك حشر روحانی‌یه قائل اولدقلرینی سویلدی. دیمك اولدی‌که حشر جسمانی‌یه قائل اولمیوب حشر روحانی‌یه قائل اولانلر بالاجماع تکفیر اولنمدیلر . بوحالده غزالینك فلاسفه‌یی حشر روحانی‌یه قائل اولدقلری ایچون تکفیر ایتمسی ومسلمانلردن هیچ بر فرقه‌نك حشر روحانی‌یه قائل اولمدیغنی سویلمسی نصل جائز اولور؟ بو سوز کندیسی ایچون برتناقض دیمك دکلیدر ؟

بو بحثه دائر اولان سوزیمی بوراده کسمك وسویلدیکم سوزلردن طولایی واقع اولان خطا و عصیانمدن استغفار ایتمك طرفنی رأی و التزام ایتدم. والله العظیم اکر اهلیت ایله برابر طلب حق ضرورتی واهل اولمیان کیمسه‌نك بویله مسائل مغلقه‌یه جرأتی اولمسه ایدی بوبابده حرف واحدیله تکلم ایتمز ایدم. اومارم که جناب حق عذریمی قبول وخطالریمی فضل وکرمیله ستر ایلر. چونکه قصورلری عفو وخطالری ستر ایده‌جك آندن بشقه بر رب دها یوقدر.

ابن رشدك خاتمه‌سی دخی شوندن عبارتدر:

— حمداً لله بورایه قدر ویرلمش اولان تفصیلاتدن بیله‌مرتبهٔ تحققه وارمش اولدیغی وجهله علوم ریاضیه وطبیعیه کبی جدی اولان دانش بشر یعنی برطاقم اوهام وظنیات عندیه‌دن ماعدا حقایق علمیه احکام قرآنیه‌یه مغایر اولمق شویله طورسون، بالعکس توصیهٔ «وعلمنا» ایله توصیه وامر دخی ایدلدکلرندن علمای اسلامیه اراسنده دخی پك چوق فلاسفه وحکما یتشمش، علوم فلسفیه‌یی اساسات دینیه‌مزله تألیف وتوفیقه موفق اولمشلردر. ایشته ابن رشد دخی بونلردن بریدر.

على الاطلاق فلسفه‌نك على الاطلاق اسلامیته عدم موافقتی نقطه‌لرینی ایشته امام غزالی اوچدن عبارت کوروب اویله کوسترمش وحال بوکه ابن رشدك ایضاحنه کوره بو اوچ نقطه‌ده دخی فلاسفه‌یه اصلا قصد ایتمدکلری بعض معنالری اسناد ایتمدکجه تکفیرك یولنی بوله‌مامشدر. مثلا «جواهرك هپسی قدیمدر» سوزندن فلاسفه‌نك مقصودی خلقت جواهر اولبابده‌کی ارادهٔ ازلیه‌یی متعاقبدر، دیمك اولدیغی حالده غزالی: بو سوزدن قصدلری خالقدن استغنادر، حکمیله آنلری تکفیره یورومشدر. حالبوکه بو فکره ذاهب اولانلر، فلاسفهٔ حقیقیه دکل، دهریه‌در. چونکه آنلرجه عالمك خلقتی وبو خلقتده‌کی انتظام بر تصادف نوعندن اولوب حرارت شمسك تراب راطبه اصابتی حالنده اوطوپراق درونده‌کی تخملرك تنبت ایتمسی قابل اوله‌مدیغی کبی بو عالمك تکونی دخی او یولده بر ایجاب واقتضای طبیعتدن عبارت بولنوب هیچ بر کیمسه‌نك اثر صنعی ومحاط علمی دکلدر. بو ایسه پك قوری بر دعوادن عبارت اولوب اثباتی ایچون هیچ بر برهان اقامه ایدیله‌مامشدر.

فلاسفه‌نك احوال آخرته متعلق آیات قرآنیه‌یی تمثیله حمل ایتملری مسئله‌سنه کلنجه: کرك آیات کریمه، کرك احادیث نبویه‌ده طریق تمثیل بالکلیه مسدودمیدر که

فلاسفه‌نك بو مسئله‌ده تمثیل ظننه دوشملری تکذیبه حمل ایدلمك درجه‌سنده مستبعد کورولسون. «ان الله لا یستحیي ان یضرب مثلاً ما بعوضة فما فوقها» شهادت الٰهیه‌سی بو مسئله‌ده فلاسفه‌نك امدادینه یتیشه‌جك براهین قرآنیه‌دندر.

ابن رشد خاتمهٔ کلامنده «اهل اولمیان کیمسه‌نك بویله مسائل مغلقه‌یه جرأتی اولمسه ایدی بوبابده حرف واحدیله تکلم ایتمز ایدم» سوزیله حضرت امام غزالی حقنده بر تعریضده بولنیور. حجة الاسلام حضرتلری حقنده بویله بر تعریضی بز اصلا تصویب ایده‌میز. حضرت امامك کندی زماننده‌کی علومه علمی شامل ومحیط اولدیغی آثار کثیره‌سیله میدانده‌در.

اولجه دخی برقاچ یرده اخطار ایتمش اولدیغمز وجهله ابو حامد حضرتلری عقاید فلاسفه‌یی غایت انجه برالکدن الهمك وممکن اوله بیلان دقتی صرف ایتمك صورتیله شایستهٔ احتراز اوله بیله‌جك نقطه‌لری بوندن عبارت بولوب او وجهله کوسترمشدر. اما فلاسفه‌دن بر فرقه‌نك کلام واعتقادینه دیکر فرقه‌نك کلام واعتقادینی قاریشدیرمق مسئله‌سنه کلنجه بو تخلیط مسائل یالکز امام غزالیده کورلمش شیلردن دکلدر. دها پك چوق بیوك آدملرده‌ده کورلمشدر. بونك سببی ایسه یونانیلردنبری شرقیونه انتقال ایده‌کلن فلسفیاتی بیلمامه‌لری قضیه‌سی دکلدر. بلکه او فلسفیاتك تاریخ تأسس وترقی وانتقالاتی بزم شرقیون نزدنده منتظماً وموضحاً مضبوط اولمامسیدر.

مثلا ارسطو «مقانیق سه‌لست» یعنی میخانیقیت افلاك مسئله‌سنده دوچار خطا اولمش دنیلورسه بو سوز طوغری دکلدر. واقعا مسئله‌نك بوکونکی صورتنه قیاساً ارسطو مخطیدر. اما کندی زماننه قیاساً مخطی اولمق شویله طورسون، بلکه خطایای قدیمه‌یی مصحح اولدیغی محققدر. بو جهتلردن ابن رشد سائر علمای شرقیه‌یه فائقدر. چونکه اندلس رجالندن اولوب یهود ونصارادن کتب قدیمهٔ یونانیه ولاتینیه‌یه وقوف حاصل ایدرك تاریخ علوم وفلسفه‌یی دها طوغری اوله‌رق اوکرنمشدر. علمای سائره ایسه «فلسفه» دنیلدیکی زمان آنی مسلك واحددن عبارت ظن ایتمشلردر. شرایع موجوده‌یه تابع اولمدیغی حالده علوم ایله اشتغال ایدن ارباب کیاستك مبدأ کبی، معاد کبی مسائل حقنده سویلدکلری سوزلری هپ مذهب واحد رجالنك اقوالیدر کبی تلقی ایتمشلردر. بو ایسه خطای فاحشدر. زیرا فلسفه دنیلن شی مسالك عدیده‌یه منقسم اولوب بونلر آره‌سنده‌کی اختلافات اوقدر بیوکدر که غزالی ایله فلاسفه آره‌سنده موجودیتنی یینه غزالینك کوستردیکی مباینتلر مسالك فلاسفه مخالفتلرینه قیاساً

هيچ مرتبه‌سنده‌درلر . هم فلسفهٔ فلاسفه‌یی شریعت احمدیه وحکمت اسلامیه درجه‌سنده مکملدر دعواسنه کیم جرأت ایده‌بیله‌شدر ؟ البته فلاسفه‌نك حکمت اسلامیه‌یه قیاساً برچوق نقصانلری اوله‌جقدر . طرف حضرت قرآندن وجانب نبی ذیشاندن اخبار بیورلدیغی وجهله بز یعنی اسلام « آخرون سابقون » اولمقله مشرفز . ورود جهتیله جمله‌دن آخر وتکمل جهتیله جمله‌یه سابقز . حکمت اسلامیه‌مز یالکز فلسفهٔ فلاسفه‌یه‌دکل، شرایع قدیمه‌یه‌دخی فائقدر. اکمل کلدکده کامل ساقط اولمق قواعد طبیعیه‌دن اولمسیله حکمت وشریعتمز شرایع سالفه‌یی ناسخ اولدیغی کبی حکمت سالفه‌یی دخی ناسخ اولمق ضروریدر. آنلردن هانکی شیلر حکمت وشریعتمزه موافق ایسه باقی ودکل ایسه زائل ومنسوخدر .

مع هذا تاریخ علوم وفلسفه درجهٔ مطلوبه‌ده پیشکاه تتبع وتدقیقه چکیلور ایسه فلسفه‌دن اولسون، شرایعدن اولسون متقدمینك تربیهٔ نوع بشر خصوصنده خدمات عظیمه‌سی مرتبهٔ تحققه وارەرق حقیقت پرستانی کندیلرینه منتدار ایتمامك قابل دکلدر . دوشونملیدرکه اشرف واکمل خلایق اولان نوع بشر نه خالقنی، نه آنك مخلوقنی طانیمه‌رق بهیمیت عادیه منزله‌سنده خذلان ایچنده سرکردان ایکن آنلرك فکر ونظرینی حجر شجر مقوله‌سی معابید مظنونه ومخیله‌دن خالق کائنات اولان حق سبحانه وتعالی جانب معنویسنه جاب واعلا ایلیان فلاسفه اولمشلردر . آنلردن لقمان کبی بعضلرینك نبوت ویا ولایتلرنده بین العلما اختلاف اولدیغی نظر دقت واهمیته آلنملیدر . ارسطو کبی، فلاطون کبی، فیثاغور کبی حکمت الٰهیه‌نك رؤسای مذاهبی خالق تعالی وتقدس حضرتلرینی تأملات حکمیه‌لریله ایلك دوشونوب شاکردلرینه تعلیم دخی ایتمشلردر. هم او زمانلرکه ارض فلسطینده جناب کلیم الله بونجه معجزات باهره ایله بنی اسرائیلی طریق حقه ارشاد ایتمك، آنلر ایسه آلتون بوزاغی‌یه طاپمق وآندن صکره کلن انبیای بنی اسرائیله درلو اذالر جفالر ایتمك ایله مشغول ایکن آق دکزك ممالك شمالیه‌سنده فلاسفه تنزیه وتسبیح الٰهی درسنی تعمیم ایتمکده بولنمشلر ایدی. بونجه خدمات مهمه‌یه مقابل معلمین مشارالیهمدن بیك بشیوز، ایکی بیك سنه صکره کلن وحکمت اسلامیه سایه‌سنده کوزلری وبینلری تنور ایلیان مدققین اسلامیه بونلر حقنده بوله بوله اوچ درت خطا بوله‌بیلمشلر ایسه چوقمیدر؟ حکمای مشارالیهم شو درسخانهٔ حکمت اسلامیه‌یه یتشمك نعمتنه نائل اولسه‌لر ایدی عجبا بو خطالرنده اصرار ایدرلرمی ایدی ؟

سنه ٣١٣

مدافعات دینیه

رد اباطيل

باکو اهالئ اسلامیه‌سندن واوراده منتشر «حیات» غزته‌سی محررلرندن طالب زاده اخوند یوسف (حقیقت اسلام) نام براثرنده تورات وانجیلك دوچار تحریف اولدیغنه وقرآن کریمك هردرلو تحریفدن مصون بولوندیغنه دائر برآز بحث ایتمش، بونك اوزرینه امیرخان نامنده برعالم نصرانی چیقوب اخوند یوسفه خطاباً واو اثره مقابلهً «تورات، انجیلمی تحریف، یوقسه قرآن؟» عنوانلی بر رساله یازه‌رق بو رساله‌یی بوتون بلاد اسلامیه‌یه نشره باشلامش وبونك بر نسخه‌سی‌ده یدمزه واصل اولمشدر.

شو عنواندن دخی آکلاشیلدیغی اوزره امیرخان بورساله‌سنده حاشا قرآنده تحریفات اجرا ایدیلدیکنی ادعا ایتمش وبو دعواسنه بر چوق روایات تاریخیه وآیات قرآنیه وبعض احادیث شریفه ایله استدلاله یلتنمش وبو میانده قرآن حقیقت بیانمزك شان عالیلرینه اصلا یاقیشمایه‌جق بر چوق تفوهات باطله‌یه دخی جرئت ایلمشدر.

علمای اسلامیه طرفندن بوکا قارشی مدافعه نامه‌لر یازیله‌رق بونك شدتله رد اولونه‌جغی درکار ایسه‌ده اویله برخدمت مقدسه‌یه اشتراك فکری بزده دخی علیانه کلدیکندن بو رساله‌یی اوقور اوقوماز همان الیمه قلمی آلوب امیر خان جنابلرینك رسالهٔ مذکوره‌سنده‌کی اودعوای باطلنی اثبات ایچون سرد ایتدیکی استدلالات واهیه‌سنی وتفوهات غیر لایقه‌سنی بروجه آتی رده شروع ایلدم. توفیق اللهدندر.

*
* *

امیر خان جنابلری بو رساله‌سنده «قرآن مسئله‌سی» سرلوحه‌سی آلتنده قرآن کریمه عائد دعوای باطلنی شو صورتله اثبات ایتمك ایستیور:

«تحریفات وتغییرات وتبدیلات دکل تورات وانجیلده، الا قرآنده‌در. بوخصوصده جنابکزه چوق دیه‌جکمز وار ایسه‌ده برنچه مطلب ایله مختصراً اکتفا ایدرز. اولا هیچ معلوم دکل که قرآنی کیم جمع ایلدی. مسلمان علمالرك چوق کونا کون

افكار يازدقلرى ايچون آشكار اولوركه آنلر قرآنك نيجه جمع اولديغنى بيلميورلر.

حاكم جنابلرى اوز مستدرك كتابنده دييور :

« جمع القرآن ثلاث مرات احدها بحضرت النبى الثانية بحضرة ابى بكر والجمع الثالث هو ترتيب السور فى زمن عثمان » وبراوزكه يرده يازييورلر :

« ابو بكر اوّل من جمع كتاب الله » وكويا عليده دييوبدر : « اعظم الناس فى المصاحف اجراً ابو بكر رحمة الله على ابى بكر هو اول من جمع كتاب الله » .

«وعلى خصوصنده دييورلر: « لما كان بعد بيعة ابى بكر قعد على ابن ابى طالب فى بيته فقيل لابى بكر قد كره بيعتك فارسل اليه فقال اكرهت بيعتى قال لا واه قال ما اقعدك عنى قال رأيت كتاب الله يزاد فيه فحدثت نفسى ان لا البس ردائى الا بصلاة حتى اجمعه قال له ابو بكر فانك نعم ما رأيت »

«وابن ايشته كتابنده دييور : « اول من جمع القرآن فى المصحف سالم مولى ابى حذيفه » وعايشه نكده ، ابن عباسكده قرآنى وار ايدى . »

امير خانك مذكور دعواى باطلنه وجه اول ايله استدلالى بورادده نهايت بولدى .

امير خانك بو استدلالنه جوابه شروعدن اول شونى بيان ايدهلم كه قرآن كريم نبوت محمديه نك معجزهٔ باهرهسى، ادلهٔ شرعيه نك اس الاساسى اولوب حضرت رسولك هر نازل اولان برآيت وياخود برسورهيى بتون ناسه تبليغه مأمور اولمسى وتلاوت قرآنك افضل عبادات بولنمسى وحتى ادا ايديله جك هر نمازك هر ركعتنده قرائت قرآنك بتون مسلمانلره فرض عين قلنمسى ومشركاره قارشو قرآن ايله تحدى ايدلمسى ، قرآنك مثلنى اتيانه مشركارك دعوت اولنمسى كبى برچوق اسباب ودواعىدن ناشى حضرت پيغمبر افنديمز كنديسنه هر نه زمان برآيت ويا برسوره نازل اولسه همان اوآيت وسورهيى امته تبليغ وتعليم ايديور وآردهصره منكرلرى دخى قرآن كريم ايله معارضه يه دعوت ايليور وبرطرفدنده « خيركم من تعلم القرآن وعلمه » كبى نيجه احاديث شريفه سيله امتى تعلم وتعليم قرآنه تشويق وترغيبده بولنيور وبناءً عليه ائمهٔ اصحابدن الك دون مرتبهدهكى افراد امته وارنجه يه قدر اركك ، قادين ، چولوق چوجق ، هركس پيدرپى نازل اولان آيات كريمه يى تلاوت وحفظ ايتمكى بتون سعادت دنيويه واخرويه يه نائليتدن دها قيمتلى برنعمت عظما بيليور ايدى .

هركسك شرف ومزيتى، مرتبهٔ رفعتى حفظ ايتديكى آيات كريمه نك مقداريله تقدير اولنيور ايدى . هر نه وقت مسجد نبوى يه كيرلسه انده تلاوت قرآن ايله مشغول نيجه اصحاب كرامك زمزمهٔ لطيفه لرى سامعه نواز اوليور ايدى .

سالم مولى ابى حذيفه ، عبدالله بن مسعود ، ابى بن كعب ، معاذ بن جبل حضراتى بالخاصه تعليم قرآن وظيفهٔ مقدسه سنه مأمور بيورلمشلر ايدى. حضرت رسولك شرف ديداريله مشرف اولميان اهل آفاقهده اصحاب كرامك كزيده قراسندن معلملر كوندريليور ايدى . اكابر اصحابدن برچوق ذوات ايسه بتون قرآنى حافظه لرنده جمع ايتدكدن بشقه هر درلو مشغوليت واستراحتى ترك ايله آيات جليلهٔ قرآنيه نك مدلول ومفهومنى وبونلردن احكام شرعيه نك صورت استنباطنى اول حضرتدن اوكرنمكه سعى وغيرت ايديورلر ايدى .

ايشته اصحاب كرامك محير العقول اولان بوسعى وغيرتلريله قرآن كريم زمان رسول اللهده يوزلرجه ذوات معاليغاياتك حافظه لرينى تزيين ايتدى . يعنى بتون قرآن ايشته عددلرى بودرجه كثرته بالغ اولان اصحاب پروفا طرفندن ازبرلندى.

ارتحال نبى يى متعاقب ظهور ايدن يمامه محاربه سنده اهل اسلام طرفندن شهيد اولنلر ميانده يتمشدن زياده قرانك يعنى حفاظ كرامك بولنمسى زمان رسول اللهده بتون قرآنك نيجه ذوات كرام طرفندن ازبر ايدلمش اولديغنه بيوك برشاهد عادلدر .

حالبوكه بوتلاوت وحفظ قرآن مسئله سى يالكز زمان نبى يه منحصر قالمادى. انك زمان سعادتلرنده عددلرى يوزلره بالغ اولان حفاظ كرامدن ماعدا جزيرة العربك هرقطعه سنك بتون شهر وكويلرنده مليونلرجه خلق برچوق سوره لرى ازبرلرينه آلدقلرى كبى خلافت صديقيه وفاروقيه ده دائرهٔ اسلام برسرعت فوق العاده ايله توسع ايدنجه تلاوت وحفظ قرآن مسئله سى دخى اونسبتده اهميتنى آرتيردى .

اهل اسلام تزايد ايتدكجه عدد حفاظ اونسبتده تزايد ايله دى. كتاب اللهك حاملى اولان مجاهدين عرب آيات قرآنيه يى بحر عماندن قافقاسيه يه وحبشستاندن مصره قدر ساحهٔ معموردده نه قدر شهر ، نه قدر كوى وار ايسه جمله سنه نشر ايتديلر.

حضرت عثمان زماننده ايسه حدود چيندن بحر محيط اطلاسى يه قدر اولان معمورهٔ جهانك ودها صوكرالرى اندلس ايله هندستانك بالجمله مساجدنده بو كتاب كريم اوقونمغه ، ازبرلنمكه باشلادى .

حضرت عثمانك زمان خلافتنده مصاحف شريفه‌نك عددى يوز بيكدن وحفاظ كرامك عددى برقاچ يوز بيكدن اكسيك دكل ايدى. حالبوكه اوزمان مسلمانلر بتون فتوحات ايله مشغول ايديلر . ادوار فتوحاتدن صوكرا ايسه كتاب اللهى حفظ وتعميم ايچون دها زياده اعتنا ايدلدى . حفاظك عددى خاطر وخياله صيغميه‌جق درجه‌ده چوغالدى . بتون معارف اسلاميه تلاوت وحفظ قرآن اساسنه ابتناء ايدلدى . نته‌كيم زمانمزده دخى بويله‌در .

الحاصل قرآنى حضرت رسولدن اخذ وتلقى ايله زمانمزه قدر امتداد ايدوبده هيچ بر وقتده منقطع اولميان سلسلهٔ رواتك هر عصرده بر حلقه‌سنى تشكيل ايدن عدد حفاظ اوعصرك نفوس اسلاميه‌سى نسبتنده چوغالدى .

حتى بوكون دخى كرهٔ ارض اوزرنده موجود اهالئ اسلاميه ميانده ارككك وقادينلردن، بيوك وكوچكدن بتون قرآنى ازبرلمش عدد حفاظك لااقل اوچيوز بيكه بالغ اولديغنى ادعا ايدر ايسه‌ك اصلا مبالغه ايتمامش وبلكه‌ده نقصان سويلمش اولورز .

بيك اوچيوز بوقدر سنه‌دنبرى بلاد اسلاميه‌نك هرطرفنه انتشار ايدوبده ايادئ اهل اسلامده تداول وبوكون عددلرى مليونلرى تجاوز ايليان مصاحف شريفه‌نك يكديكرينه بر كلمه‌ده بيله مخالف اولمامسى وبونلرك تحريف وتبديلدن بالكليه مصون قالمسى دخى ايشته بويله من‌القديم قرآن كريمك عددلرى عد واحصادن خارج حفاظ كرام قلوبنده حفظ اولنه‌كلمسى سايه‌سنده‌در. يوقسه مجرد مصاحف شريفه‌ده يازلمش اولماسى سايه‌سنده دكلدر .

اكر قرآن كريمك عموم مسلمانلر طرفندن تلاوتى بر عبادت مستقله اولمسه وآنك اوتادنبرى قلوب امتده حفظنه اهتمام ايدلميوبده مجرد مصاحفده يازلمش اولمسى ايله اكتفا اولنسه ايدى احتمالكه قرآن كريم بويله تحريف وتبديلدن بالكليه مصون قاله‌مز ومحافظه ايديله‌مزدى .

نته‌كيم ايشته تورات وانجيل محافظه اولنه‌مادى . چونكه آنلر بزم قرآن كبى ازبر ايديله‌مدى . زمان نزوللرندن اعتباراً هيچ بر زمانده هيچ بر يرده هيچ بر كيمسه‌نك حافظه‌سنى تزيين ايده‌مدى. زيرا عموم يهود ونصارا اوكتابلرى تلاوت وحفظه مأمور دكللر ايدى. آحاد ناس آنلرى اللرينه بيله آله‌مازلردى. تورات تابوت سكينه ايچنده محفوظ ايدى .

حتى حضرت موسى عليه‌السلام توراتى هريدى سنه‌ده بردفعه بيرام كوننده تابوت سكينه‌دن چيقاروب بنى اسرائيل جماعتنه اوقوملرينى وينه تابوت سكينه‌نك ايچنه قويه‌رق اوراده حفظ ايتملرينى يوشع عليه‌السلام ايله بنى لاوى كاهنلرينه امر ايتدى [۱] .

يهوديلرك توراتى اوقومسى شويله‌طورسون، ايچنده محفوظ بولنديردقلرى تابوت سكينه‌نك يانه واروبده قپاغنى قالديرمق بيله نيلردن ، كاهنلردن بشقه كيمسه‌نك حدى دكل ايدى . چونكه آحادناسدن آنك قپاغنى قالديروب ايچنه باقان‌اوليور ايدى .

توراتك بيانه كوره برارالق فلسطيلر تابوت‌سكينه‌يى آلوب كوتورمشلر ايدى. صوكرا حضرت داود زماننده بوتابوت استرداد اولنوب بنى اسرائيله كتيرلديكى زمان بونك قپاغنى قالديروب ايچنه باقه‌رق وفات ايدنلرك عددى اللى بيك كشى‌يه بالغ اولدى .

انجيله كلنجه بوده حفظ ايديله‌مدى . چونكه مسيحيلرده تلاوت وحفظ كتاب خصوصنده يهوديلرله همحال ايديلر . زيرا آنلرك دخى عوامى وحتى رهبان كروهى شويله دورسون، حواريونك بيله ازبر ايتمش اولدقلرينه‌دائر هيچ بر كتابده برقيده تصادف ايديله‌مدى .

فقط جناب حق قرآنك قيامته قدر بقاسنى ، حفظنى وعد بيورمش اولديغندن قرآنك نزوليله اهل اسلام طرفندن تلاوت وحفظى عين زمانده باشلايه‌رق عصر سعادتدن اعتباراً هر عصرده قرآنى حفظ ايدنلرك عددى حد تواترك مرتبهٔ قصواسنه بالغ اولمش وبو تواترك بر مثلى دها كورلمه‌مشدر . ايشته قرآن كريم شمدى‌يه قدر بويله مسلسل ومتصل لايعد ولايحصى حفاظك قلوبنده حفظ ايديله كلمش وبو منوال اوزره الى نهايه حفظ ايديله‌جكى دخى قطعياً اكلاشلمشدركه « انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون » ايت كريمه‌سى منطوق منيفنجه قرآن كريمك قيامته قدر حفظ وامان الهيده بولنمسنك معناسى دخى بودر .

بناءً عليه بوكون اليمزده‌كى قرأن كريمك حضرت پيغمبر افندمزك امته تبليغ بيورمش اولديغى قرأنك عينى اولوب آندن بر كلمه فضله ويانقصان اولمديغنه

[۱] سفر ملوك اولك ٦ نجى بابنه باق .

دليل قطعی مز بروجه بالا بونك اول حضرتدن بزه تواتراً نقل ایدلمش اولمسیدر. یعنی وقت رسالتدن زمانمزه قدر هرعصرده کذب اوزرینه اتفاقلرینی عقلك تجویز ایدەمیەجکی جماعت قرا وحفاظك متسلسلاً نقل وروایتلریله بزه واصل اولمش بولنمسیدر .

یوقسه وقتیله مصاحفده یازلمش اولمسی دکلدر. چونکه یالکز کتابت برکتابك الی الابد محفوظ قالمسنه کفایت ایتمز ، امابرکتاب بویله هرزمان بیکلرجه قلوب امتده محفوظ اولور ایسه آنك تحریفنه امکان بولنەمز. بالفرض تحریف اولنسه، حافظلری طرفندن درحال تصحیح اولنەجغی هرکسك معلومی اولدیغندن هیچ کیمسه آنك تحریفنه جسارت ایدەمز. ایتسه بیله ، هیچ برحکمی اولەماز . چونکه درحال تصحیح اولنور .

بونك ایچوندرکه علم قرائتده دخی من القدیم قرأنك نقل بالتواتر جهتی فوق العاده التزام اولنەرق آکا کوره سلسله نامەلری تنظیم ایدلمش وعلم قرائتدن اخذ اجازته موفق اولان حملهٔ قرأنك سلسله نامەلرنده تاحضرت پیغمبره منتهی اولنجیه قدر راویلرك اسملری یازلدیغی کبی عدد رواتك کذب اوزرینه اتفاقلرینی هیچ بر عقلك تجویز ایدەمیەجکی درجەده حد تواتره بالغ اولدیغی کوسترلمشدر .

علم اصول فقهده دخی قرأن کریم ، « طرف الهیدن افندمزه منزل وآندن بزه تواتراً منقول بر نظم شریفدر » دیه تعریف اولنمش وبر نظم منزلك قرأنیتنده نقل بالتواترك شرط اولدیغی صراحةً ذکر ایدلمش وبوکا بناءً حضرت رسولدن بنه قرأن اولمق اوزره بزه نقل وروایت اولنوبده راویلرینك عددی حدتواتره بالغ اولمیان بر نظمه قرأن نامی ویرلمیوب او کبی نظملره قراآت شاذه تسمیه ایدلمشدر .

شو مقدمات معلوم اولدقده دیرزکه قرأن کریمك یالکز کتابتیله اکتفا ایدلمیوب نزولی زماننده اعتباراً بو آنه قدر تلاوت وحفظنەده صوك درجه اعتنا ایدیله کلدیکی ودنیانك هر طرفندن میلیونلرجه اهل اسلامك السنەسی وهر عصرده کذب اوزرینه اتفاقلرینی عقلك اصلا تجویز ایتمیەجکی حملهٔ قرأنك افئدەسی تزییندن بر آن خالی قالمدیغی جهانك معلومی ایکن امیرخان جنابلرینك قرأنده تحریف وقوعنی ادعا ایتمسی وبو دعواسنی بر چوق وجوه باطله ایله

استدلاله قیام ایلمسی پك عجیب بر مناظره تشکیل ایتمکدەدر . بو ، عادتا بر امر محالك وجودینی ادعا قبیلندندر . چونکه قلوبك محل تحریف اولەمیەجغی بیانه حاجت یوقدر . مصاحف شریفه ایسه دائما اوقلوب منوره اصحابنك تحت نظارتنده بولنه کلدیکندن آنلرده دخی اجرای تحریف امکان خارجندەدر . امیر خانك بو دعواسنی اثبات ایچون سرد ایتدیکی وجوه فاسدەنك برنجیسی «جمع قرأن» مسئلەسیدر .

امیر خانك فکرنجه قرأنی کیمك جمع ایتدیکی معلوم دکل ایمش : چونکه بو خصوصده علمای اسلام کویا کون فکرلر یازمش اولدقلرندن آنلر قرأنك نصل جمع ایدلدیکنی بیلمیورلر ایمش وبوندن ده قرانده بر چوق تحریفات وتغییرات بولندیغی ثابت اولیور ایمش . بو نه قدر غریب بر استدلال ! . . .

بر کره بونك قواعد منطقه واصول مناظرەیه اصلا مناسبت وموافقتی یوقدر . چونکه بز قرأنك تحریفدن مصون ومحفوظ اولدیغنی ؛ بو کتاب مبینك حضرت رسولدن هر عصرده کذب اوزرینه اتفاقلرینی عقلك اصلا تجویز ایدەمیەجکی حفاظ کرامك متسلسلاً بزه نقل وروایت ایتمش اولملریله اثبات ایدییورز .

یوقسه بز بودعوامزی قرأنی فلانك ویافلان وفلانك مصاحفده یازمش اولمسیله اثبات ایتمیورزکه امیرخانك بزه قارشو اولوجهله استدلالی قواعد منطقه واصول مناظرەیه موافق اولەبیلسون .

بونکله برابر جمع قرأن مسئلەسی بتون تفرعاتیله علمای اسلامك معلوملریدر. زیرا بتون کتب احادیث وکتب سیر بومسئلەنك تفصیلاتیله مالیدر . چوکتابلرك قرأنه عائد صحیفەلری اوقونور ایسه کوریلورکه شومسئله حقنده طوغری اولەرق نه سویلمك ونه یازمق لازم ایسه کافەسی سویلنمش وجملەسی یازلمشدرکه خلاصەسی بروجه آتیدر :

حضرت علی وحضرت عثمان ومعاویه وسعید ابن عاصك ایکی اوغلی خالد وابان ، شرحبیل ابن حسنه ، علا ابن الحضرمی ، زید ابن ثابت ، ابی ابن کعب (رضوان الله تعالی علیهم اجمعین) حضرت پیغمبرك وحی کاتبلری ایدیلر .

بو ذوات کرام پیدرپی نازل اولان سور شریفهٔ قرأنیەیی آیری آیری صحیفەلره یازییورلر وبشقەلری ده آنلردن استنساخ ایدییورلر ایدی . بناءً علیه

عصر نبیده سور شریفهٔ قرآنیه‌نك هر بری بر کتاب مستقل کبی یازلدی ؛ حضرت پیغمبرك بویله هر سوره‌یی آیری آیری صحیفه‌لره یازدیرمسی‌ده قرآن کریمك بتون خلقه نشر وتعمیمنی تسهیل حکمتنه مبنی ایدی.

چونکه اکر اوزمان بتون سور قرآنیه مصحف واحدده جمع ایدلسه‌ایدی هر جزئی یکرمی صحیفه اعتباریله اوتوز جزؤدن عبارت اولان مجموع قرآنی یازمق ویاخود یازدیرمق پك آز کیمسه‌لره میسر اوله‌جغندن قرآن کریم بین المسلمین سرعتله انتشار ایده‌مز ایدی ؛ حالبوکه بو کتاب مبینك بین المسلمین سرعتله انتشاری لازم ایدی . چونکه هر کس بش وقت نمازینی قرائت قرآن ایله ادا ایده‌جك وکندینه لازم اولان وظائف دینیه‌سنی قرآندن اوکره‌نه‌جك ایدی ؛ بوکا ایسه سور قرآنیه‌نك آیری آیری بر کتاب شکلنده یازلمسندن بشقه دها کوزل بر تدبیر یوق ایدی . بناءً علیه حضرت رسول علیه السلام بونلری اولوجهله یازدیردی . وفی الواقع بو سایه‌ده قرآن کریم بین المسلمین بر سرعت فوق العاده ایله انتشار ایتدی ، هر کس بونك تلاوت وحفظندن حصه‌یاب اولمغه باشلادی، ودها زمان رسول اللهده ایکن بتون سور قرآنیه یوزلرجه حفاظ کرامك قلوبنی تزیین ایتدی ، وبوصورتله مجموع قرآن کریم هم صحائف متفرقه‌ده یازلمش وهم ده قلوب امتده حفظ ایدلمش اولدی ، وبوده هجرتك اوننجی سنه‌سنده حجة الوداعده جبل عرفاتده اقشام اوستی اوکله و ایکندی نمازلری برلکده ادا ایدلدکدن صکره موقفده ایکن (الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دینا) آیت کریمه‌سنك نزولی ایله ختام بولدی . ایشته زمان رسول اللهده قرآن کریمك جمع ایدلمش اولمسنك معناسی بودر .

بوندن اوچ آی صکره یعنی هجرتك اون برنجی سنه‌سی ربیع الاولنك اون ایکنجی پازار ایرتسی کونی وقت زوالدن بر آز اول حضرت پیغمبر ارتحال دار بقا بیوردی وهمان اوکون حضرت صدیق رسول اکرمه خلیفه تعیین اولندی.

بونی متعاقب اطرافده ارتداد غائله‌سی ظهور ایتدی . فقط بعون خدا حضرت خلیفه بوغائله‌یی بش آلتی آی ایچنده بر طرف ایلدی . بوغائله‌ده الك شدتلی محاربه‌ده یمامه‌ده بنی حنیفه قبیله‌سنك رئیسی اولوب ادعای نبوت ایدن مسیلمة الکذاب ایله وقوع بولدی .

زیرا بونك باشنه قرق بیك قدر مرتد طوپلانمش وبناءً علیه آنلرك اوزرینه

سوق اولنان عساکر اسلام عددجه آنلردن پك دون مرتبه‌ده بولندیغی ایچون برقاچ دفعه انهزامه اوغرامش ایدی . نهایت حضرت خالد ابن ولید دخی اوطرفه سوق اولندی . حضرت خالد اورایه واصل اولنجه طرفیندن غایت شدتلی هجوملر اجرا ایدلدی . ابتدای هجومده ینه عساکر اسلام بوزولدی ایسه‌ده بعده دونوب غایت شدتلی بر هجوم دها ایدلدی. مسیلمة الکذابك عسکری تارمار اولدی وبوصره‌ده کندیسی‌ده مشهور وحشینك آتدیغی بر حربه ایله قتل اولندی ، غوغا وغائله‌ده بیتدی . بومحاربه‌ده بنی حنیفه‌نك تلفاتی یکرمی بیکی واهل اسلامك شهداسی ایکی بیکی تجاوز ایلدی . صاغ قالانلرك اکثری دخی مجروح اولدیلر ، شهید اولانلر میاننده حضرت عمرك برادری زید وحضرت زبیرك برادری سائب وخطیب نبوی ثابت ومشاهیر قرادن سالم مولی ابی حذیفه کبی برچوق فقهای صحابه ویتمشدن زیاده قرا دخی داخل ایدی .

بوقدر قرانك بر محاربه‌ده شهید اولمسی حضرت عمرك نظر دقتنی جلب ایتدی. برکون حضرت خلیفه‌یه کیدوب «یمامه محاربه‌سنده یتمشدن زیاده قرا شهید اولدی ، بوندن صکره وقوع بوله‌جق محاربه‌لرده دخی حملهٔ قرآنك بویله شهید اوله اوله نهایت قرآن کریمك اکثری ضایع اولوب کیده‌جکندن قورقیور وبوجهتله قرآن کریمك جمعنی امر ایتمکزك لزومی رأینده بولنیورم » دیدی .

حضرت خلیفه دخی بورأیی تصویب ایدوب همان وحی کاتبلرندن وفقهای صحابه‌دن زید بن ثابتی دعوت ایتدی وبوامر مهمی آنك عهده‌سنه تودیع بیوردی.

زید او کوندن اعتباراً جمع قرآنه مباشرت ایتدی . حضور رسول اللهده یازیلوب‌ده ایادیٔ ناسده بولنان صحائف شریفه‌یی کاملاً طوپلادی ، اوصحیفه‌لردن سور قرآنیه‌یی کما فی السابق یکیدن آیری آیری صحیفه‌لره یازدی وجمله‌سنی کتیروب حضرت صدیقه تسلیم ایتدی .

حضرت صدیق بوصحائف مجموعه‌سنی یاننده حفظ ایلدی . وایشته بومعناجه یعنی صحائف قرآنیه‌یی محل واحدده جمع ایتمك معناسنجه حضرت صدیق (اول من جمع کتاب الله) نامنی آلدی . حضرت صدیقك بوخدمتی بتون مسلمانلر طرفندن ممنونیتله تلقی ایدلدیکی کبی حضرت علینك دخی فوق العاده محظوظیتنی موجب اولمش وحتی صدیقك وفاتندن صکره : (اعظم الناس فی المصاحف اجراً ابو بکر رحمة الله علی ابی بکر هو اول من جمع کتاب الله) یعنی : « مصاحف

شریفه‌یه خدمت خصوصنده اك زیاده اجره نائل اولان ابوبکردر . الله ابوبکره رحمت ایلسون کتاب‌اللهی اول جمع ایدن اودر » دیه حق عالیلرنده ثنا ودعاده بولنمشلردر .

بوحدیث کتب ستهٔ صحیحه‌دن سنن ابوداودده کتاب المصاحفده محرردر وسند صحیح ایله حضرت علی‌یه متصلدر . سنن ابوداوددن بشقه دها برچوق کتب معتبره‌ده دخی موجوددر.

خلاصه عصر نبیده حضور رسالتده آیری آیری صحیفه‌لرده یازلمش اولان قرآن کریمی اوصحیفه‌لردن بالاستنساخ دیکر صحیفه‌لره یازدیران وبونلری برده طوپلایوبده حفظ ایدن حضرت ابوبکردر . ایشته حضرت ابوبکرك (اول من جمع القرآن) اولمسنك معناسی دخی بودر .

اجماع امت دخی بونك اوزرینه اولوب بومسئله‌ده کیمسه اختلاف ایتمامشدر. فی‌الواقع بوکا معارض کبی کورینان بعض روایتلر واردر . آنلرده یکدیکرینه مخالف ایکی روایتدرکه بری بوشرفه ایلك نائل اولانك حضرت علی اولدیغنه ودیکری‌ده بونك سالم مولی ابی حذیفه‌دن عبارت بولندیغنه دائر اولوب امیرخان بوروایتلرك ایکیسنی‌ده بوراده یازمشدر .

قرآنی ایلك جمع ایده‌نك حضرت علی اولدیغنه دائر اولان (لما کان بعد بیعة ابی بکر قعد علی الخ) روایتنی محاکمه ایده‌لم :

بوروایتی سیوطی ، اتقاننده ابن ضریسدن نقلاً یازمش وابن ضریسك ایسه روایت حدیث خصوصنده مبالاتسزلغی جمله‌نك معلومی بولنمش وبالخصوص آنك بوروایتی اجماع وتواتره کلیاً مغایر دوشمش اولمغله بوکا اعتبار ایدیلمیه‌جکی درکاردر . مؤخراً زید بن ثابت واسطه‌سیله قرآنك جمع ایدلمش اولمسی‌ده بوکا آیروجه بردلیلدر .

زیرا اکر اوصره‌ده حضرت علی قرآنی جمع ایتمش اولسه ایدی مؤخراً حضرت صدیق زید بن ثابته قرآنی جمع ایتدیرمز ایدی . مع هذا بونك صحتی تسلیم ایدلسه بیله بوروایتدن مجرد اوصره‌ده یعنی حضرت صدیقك خلیفه تعیین اولنوبده کندیسنه بیعت اجرا ایدلدیکی اثناده حضرت علینك ـ جمع قرآن ایله مشغول بولندیغی ایچون ـ حضرت صدیقه بیعتی تأخیر ایتمش اولدیغی ثابت اولیور . یوقسه قرآنی جمع ایدوبده بیترمش اولدیغی ثابت اولمیورکه بوروایتله

قرآنی اول جمع ایدن حضرت صدیق اولدیغنه دائر ابن ابی داودك نقل ایتدیکی وبتون محدثین کرامك حسن قبول ایله تلقی ایلدیکی روایت سابقه آره‌سنده مخالفت بولنمش اولسون .

قرآنی ایلك جمع ایدن سالم مولی ابی حذیفه اولدیغنه دائر ابن اشته‌دن نقلاً امیر خانك یازدیغی ایکنجی روایته کلنجه : بوروایت دخی بی‌اساسدر . حتی سیوطی بیله بونی غرائبدن ، عجائبدن عد ایتمشدر . زیرا بالاده بیان اولندیغی اوزره سالم مولی ابی حذیفه یمامه محاربه‌سنده شهید اولمش ایدی . یمامه محاربه‌سی ایسه ارتحال نبی‌یی متعاقب ظهور ایدن ارتداد غائله‌سی اثناسنده وقوعه کلمش ایدی . بناءً علیه بوروایتك صحتنی فرض ایدر ایسه‌ك سالم مولی ابی حذیفه‌نك زمان رسالتده یعنی ارتحال نبی‌دن اول قرآنی مصحف واحدده جمع ایتمش اولدیغنی قبول ایتمش اولورز . بوایسه باطلدر . زیرا اوزمان حضرت پیغمبر بیله قرآنی مصحف واحدده جمع ایتمامش ایدی . نره‌ده قالدی‌که مولی ابی حذیفه بونی یاپمش اولسون . حضرت پیغمبرك یاپمدیغی برشیئی آنك اذنی اولمقسزین یاپمق کیمك حدی ایدی .

برده اکر مولی ابی حذیفه قرآنی مصحف واحدده جمع ایتمش اولسه‌یدی بومصحف شریف البته کوریلور ویاخود مشارالیهك بویله برمصحف شریف یازدیغی سویلنور ایدی ؛ حالبوکه بویله‌بر مصحف نه کورلدی، نه‌ده موجودیتی سویلاندی . چونکه اکر بومصحف شریف کورلسه ویاخود موجودیتی ایشیدلسه ایدی حضرت صدیق آنی بولدیروب یاننده حفظ ایدر ایدی‌ده قرآن کریمی یکیدن طوپلامق کلفتنی اختیار بیورماز ایدی . [١]

« عائشه‌نك‌ده، ابن عباسك‌ده قرآنی وار ایدی » فقره‌سنه کلنجه : بوکا جواباً دیرزکه : اوت بونلرك دخی قرآنلری وار ایدی. یالکز بونلرك دکل، حضرت علینك ، ابی بن کعبك ، ابن مسعودك ، معاذ بن جبلك ، زید بن ثابتك ودها پك چوق ذوات کرامك قرآنلری ، مصحفلری وار ایدی . بونی کیمسه انکار ایتمدی . فقط بونلر هپ حضرت صدیقك بروجه بالا قرآنی

[١] الیوم وارنه‌ده بولندیغی آدرسندن اکلاشیلان امیر خان جنابلری طرفندن اسلامیت علیهنده یازلمش ایکی رساله دها اداره خانه‌یه کوندرلدی . ردی صددنده بولندیغمز قرآنك محرفیتنه دائر اولان شورساله‌سی حقنده‌کی جوابمز نهایت بولدقدن صوکرا آنلرك دخی بطلانی بمنه‌الکریم اثبات اولنه‌جقدر .

جمعندن صکره یازلمشلر ایدی . او اثناده ویاخود آندن اول یازلمامشلر ایدی . زیرا ارتحال نبیدن صکره قرآنی ایلك جمع ایدن یعنی حضور رسالتده یازلمش اولان بتون صحف شریفه‌یی طوپلایوبده کمافی السابق سور قرآنیه‌یی آنلردن آیری ، آیری صحیفه‌لره یازدیروب جمله‌سنی یاننده حفظ ایلین حضرت صدیق اولدیغی تواتراً ثابتدر . تواتراً ثابت اولان برخبرك خلافنی قبول ایسه قطعیاً باطلدر. مع هذا فرض ایده‌لم که بوقرآنلرحضرت صدیقك قرآنی جمع ایتدیکی اثناده ویاخود آندن اول یازلمش اولسونلر. فقط حضرت صدیق ایله برابر ویاخود آندن اول بعض ذواتك دخی قرآنی جمع ایتمش اولملریله قرآن کریمك کیمك طرفندن جمع ایدلدیکی غیر معلوم اولمسی لازم کلیور ، یوقسه عین زمانده ویاخود یکدیکرینی متعاقب برچوق ذوات معلومه طرفندن قرآن کریمك مصاحف متعدده‌یه یازلمش اولدیغی می ثابت اولیور ؟ شبهه یوق که بوشق ثانی ثابت اولیور. بو ثابت اولنجه امیرخان کرك بوفقره ایله ، کرك بوندن اول یازدیغی روایتلر ایله قرآنك کیمك طرفندن جمع ایدلدیکی معلوم اولمدیغنی دکل ، بالعکس برچوق ذوات معلومه طرفندن بوخدمت مقدسه‌نك ایفا ایدلمش اولدیغنی اعتراف ایله نقیض مدعاسنی اثبات ایلمش وبوراده دخی کندیلرینك اصول مناظره‌یه وطرق استدلاله اصلا واقف بولنمدقلرینی بتون خلقه اعلان ایتمش اولیور . چونکه بوتقدیرده امیرخان : « قرآنی کیمك جمع ایتدیکی معلوم دکلدر. » دعوا‌سنی اثبات ایچون « زیرا علمای اسلامیه‌نك بیانلرینه کوره قرآن زمان نبیده جمع ایدلدیکی کبی صکره صدیق وعلی وسالم مولی ابی حذیفه وعائشه وابن عباس طرفندن دخی جمع ایدلدی . » دیمش اولیورکه آرتق بودلیل ایله او دعوانك عینی می ، یوقسه نقیضی می ثابت اولدیغنی قارئین کرامك انظار دقیقه‌سنه عرض ایله قرآنك اوچنجی دفعه جمعی کیفیتنی دخی بروجه آتی بیانه شروع ایده‌لم .

*
* *

بالاده بیان اولندیغی اوزره حضرت صدیق زید بن ثابته قرآن کریمك هرسوره‌سنی آیری آیری صحیفه‌لرده یازدیروبده سورشریفهٔ قرآنیه‌یی بلاترتیب جمله‌سنی برمحلده جمع ایتدیردکدن صکره بومصحف مطهره‌یی یاننده حفظ ایتمش، واندن صکره بومصحف مطهره حضرت عمرك یاننده وآنك وفاتیله دخی کریمه‌سی ام المؤمنین حضرت حفصه رضی الله عنهانك خانه‌سنده محفوظ قالمش ایدی . حالبوکه

اوزمانه قدر قرآن کریم بلاد اسلامیه‌نك هر طرفنه طاغلمش وعدد مصاحف پك زیاده چوغالمش ایدی . فقط بومصاحف شریفه وجوه قرائت حسبیله یکدیکرینه آزچوق مخالف ایدی. مع هذا بونده بر بأس یوق ایدی. چونکه بواختلاف، معنی جهتیله دکل، یالکز لغت جهتیله ایدی، حسب الایجاب معنای واحدی الفاظ مترادفه ایله افاده قیلنلمدن ایدی. بوایسه مجرد قرآنك تلاوتنی تسهیل ومعناسنی دها واضح برصورتده تفهیم حکمتنه مبنی ایدی . بوده اذن الهی ایله اجرا اولنیور ایدی . زیرا قرآن کریم اساساً لغت قریش اوزره نازل اولمش ایدی. کرچه بتون قبائل عرب عین لسان تکلم ایدیوردی. قرآن‌ده عربیدر؛ فقط قبائل عربك بعض لغتلری آره‌سنده فرق‌وار ایدی. حتی برقبیله‌نك استعمال ایتدیکی الفاظده بیله بوفرق بولنیور ایدی. نته کیم هرقومك لساننده دخی بو کیفیت موجوددر. عین صنفه منسوب اولوبده آیری آیری قصبه‌لرده ، کویلرده ساکن اولان اهالینك استعمال ایتدکلری الفاظدن برچوغنك معنی جهتیله دکل، یالکز لغت جهتیله یکدیکرینه مخالف اولدیغی هرمملکتده کورلمکده‌در .

ایشته بوسببدن طولایی برچوق کیمسه‌لر قرآن کریمك بعض الفاظ شریفه‌سنی ایلك نازل اولدیغی وجهله کرك تلفظده ، کرك معناسنی تفهمده صعوبت چکیور وبوایسه قرآن کریمك سرعت انتشارینه وبتون قبائل طرفندن معانئ منیفه‌سنك سهولتله آکلاشلمسنه مانع اولیور ایدی . بوحال حضرت رسولك اضطرابات نبوتپناهلرینه باعث اولدی . قرآن کریمك یدی لغت اوزره انزال بیورلمسی ایچون جناب حقه دعا ایلدی . آنك بودعای رسالتپناهیلری قرین اجابتکاه رب العالمین اولدی. بعده جبریل امین قرآن کریمی حضرت رسوله یدی لغت اوزرینه تبلیغ بیوردی، یعنی بین القبائل الفاظنی تکلم ومعانیسنی تفهمده صعوبت چکیلن بعض کلمات قرآنیه‌یی یدی لغت اوزرینه رسول علیه السلامه تلاوت وتعلیم ایلدی . بونك اوزرینه حضرت رسول اصحاب کرامنه وبالخاصه قرا حضراتنه اشبو لغات سبعه‌یی تلاوت وتعلیم بیوردیغی کبی قرا حضراتی دخی حضرت رسولدن اخذ ایتدکلری لغات سبعه‌یی قبائله تعلیم ایتدیلر. یعنی قرا حضراتندن هر بری تعلیمنه مأمور اولدیغی قبیله‌یه یالکز لفظ جهتیله لغت قریشه مخالف اولان یرلرده اوقبیله‌نك کندی لغتلریله قرآن کریمی تعلیم ایتدی .

ازجمله ابی بن کعب حضرتلری ﴿ کلما اضاء لهم مشوا فیه ﴾ آیت کریمه‌سنده‌کی ﴿ مشوا فیه ﴾ لفظ شریفنی بعضاً اصلی اوزره ﴿ مشوا فیه ﴾ وبعضاً مرادفی اولان (سعوا فیه) و بعضاً دیکر مرادفی اولان (مروا فیه) دیه تلاوت وتعلیم ایدییورایدی .

کذا ابن مسعود رضی‌الله‌عنه‌حضرتلری‌ده ﴿ للذین آمنوا انظرنا ﴾ آیتنده‌کی ﴿ انظرنا ﴾ قول شریفنی بعضاً اصلی اوزره ﴿ انظرنا ﴾ وبعضاً مرادفی اولان (امهلنا) وبعضاً دیکر مرادفی اولان (اخرنا) دیه تلاوت وتعلیم ایلیور ایدی.

کذا مشارالیه برکون براعرابی‌یه ﴿ ان شجرة الزقوم طعام الاثیم ﴾ آیتنی تعلیم ایتدیکی صرده‌ده اعرابی‌یه ﴿ طعام الاثیم ﴾ لفظ شریفنی اصلی اوزره قرائت ایتدیره‌مدی . اعرابی ﴿ طعام الاثیم ﴾ یرنده (طعام الیتیم) دییور ایدی. ابن‌مسعود رضی‌الله‌عنه برقاچ کره بولفظ شریفی اعرابی‌یه تکرارایتدیردی ایسه‌ده اعرابینک دیلنی دوزلته‌مه‌ینجه ﴿ الاثیم ﴾ یرنده آنک مرادفی اولان (الفاجر) کلمه‌سنی تلفظ ایده‌بیلیرمیسنک؟ یعنی (طعام الفاجر) دیه‌بیلیرمیسک ؟ سؤال‌ایتدی. اوده: اوت، جوابنی ویردی. ابن‌مسعود رضی‌الله‌عنه : اویله ایسه اویله اوقو دیدی. اوده اویله‌جه اوقودی . دیکر بعض کلمات قرآنیه دخی لدی الایجاب ایشته بومنوال اوزره متعلمک حالنه کوره وجوه عدیده ایله تلاوت وتعلیم اولنیور ایدی .

مع هذا قرآن کریمک بویله بعض کلمات شریفه‌سنک حسب‌الایجاب مرادفلری اولان دیکر بعض الفاظ ایله تلاوت وتعلیمی هیچ کیمسه‌نک نظر دقتنی جلب ایتمیور وهیچ برمؤمنک فکرینی بوزمیور ایدی . زیرا قرآندن برمعنانی لدی الایجاب یدی لغت فصیحه‌دن هر هانکی برلغت ایله ایرادینه اذن الهی لاحق اولمش وبوده بتون قبائل عربک معلومی بولنمش اولمغله بونده فکر بوزه‌جق، موجب اختلاف اوله‌جق برشی یوق ایدی .

بوحال، یعنی بعض کلمات قرآنیه‌نک حسب الایجاب لغات عدیده ایله تلاوتی حالا، بین‌المسلمین اصلا اختلافی موجب اولمیه‌رق حضرت‌عثمان زمانه قدر دوام ایتدی. مشارالیه حضرتلرینک مقام خلافت کبرایه تعیین بیورلدیغندن برسنه صکره یعنی هجرتک یکرمی بشنجی سنه‌سنده شام اردوسنک عراق اردوسیله برلشه‌رک اذربایجان وارمیه اوزرینه سوق اولنمسی مقام خلافتدن امراولندی،

بوایکی اردوحطهٔ عراقیه‌ده برلشه‌رک اول جانبه حرکتله اورالرینی فتح ایتدیلر. فقط بوصرده‌ده عراق اردوسیله شام اردوسی آره‌سنده وجوه قرائتجه اختلاف ظهورایتدی. چونکه شام اهالیسی ابی ابن کعبک، عراق اهالیسی ایسه عبدالله ابن‌مسعودک تعلیمی اوزره قرآن کریمی تلاوت ایدییورلر ایدی . حالبوکه بوایکی قرائت آره‌سنده بعض کلمات قرآنیه‌ده لغتجه اختلاف وارایدی. بناءً علیه بونلر یکدیکرینک قرائتنی انکارایتدی. آزقالدی که بیوک برفتنه ظهورایده‌جک ایدی. بوحال اسف اشتمالدن مداین عسکرینک امیری وحضرت رسولک محرم اسراری اولان حذیفه بن الیمان حضرتلری پك زیاده متأثر اولدی. بتون اهل اسلامی برقرائت اوزره جمع ایتمک لزومنی تأمل ایلدی . اورادن کوفه‌یه عودتنده بو بحثی میدانه قویدی، اوراده بولنان برچوق اصحاب کرام آنک بورأینی تصویب ایتدیلرایسه‌ده ابن‌مسعود رضی‌الله‌عنه مخالفت ایتدی، لغات سبعه‌دن هیچ برلغتک قرآندن قالدیرلمسی اصلا جائزاوله‌میه‌جغی رأینده بولندی، اوده همان کوفه‌دن قالقوب مدینه‌یه کیتدی، بواختلافک عاقبتی غایت وخیم اوله‌جغنی حضرت‌خلیفه‌یه عرض ایلدی . حضرت خلیفه دخی هر یرده مرجع ومأخذ اولمق ویالکز لغت‌قریشه‌قصرایدلمك اوزره برمصحف شریف ترتیبی‌رأینده بولوندی. حضرت علی وسائر بعض اصحاب کرامی دعوت ایدوب بورأینی آنلره سویلدی . آنلر طرفندن آنک شورأیی قبول ایدلدی . بونک اوزرینه حضرت خلیفه زید بن ثابت وعبدالله بن زبیر وسعید بن عاصی وعبد الله بن حارث حضراتنی دعوت ایدوب آنلره لغت قریش اوزرینه بر مصحف شریف یازملرینی امر ایتدی . وزید بن ثابت رضی الله عنه حضرتلرینی بونلره رئیس تعیین ایلدی . بعده حضرت حفصه رضی الله عنهانک نزدنده محفوظ اولان صحف مطهره‌یی جلب ایدوب آنلره ویردی . فقط بوصحف مطهره لغات سبعه‌یی جامع اولدیغندن حضرت خلیفه کندیلرینه : زید بن ثابت ایله قرآندن برکلمه‌ده اختلاف ایدرلر ایسه اوکلمه‌یی بهمه حال لغت قریش اوزره یازملرینی تنبیه ایتدی . زیرا قرآن اساساً لغت قریش اوزره نازل اولمشدر ، دیدی .

بونک اوزرینه ذوات مشارالیهم طرفندن حضرت خلیفه‌نک انضمام رأییله اولا سور قرآنیه بیلدیکمز وجهله ترتیب ایدیلدی . ثانیاً بوسوره‌لر هپ لغت قریش اوزره یازیلان صحیفه‌لردن انتخاب اولوندی. وبوصورتله یکیدن برمصحف

شريف وجوده كتيريلدى . صوكره بو مصحف شريفدن يدى عدد مصاحف شريفه استنساخ ايديلەرك ولايتلره كوندريلدى . بعده لغات سائره ايله يازيلمش نەقدر صحف ويا مصاحف وارسه جملەسى اورتەدن قالديريلدى . شيمدى انصاف ايديلسون ، بونك تحريف نرەسندەدر ؟ عينى معنايى افاده ايدن ايكى لغتدن برينى امحا ، ديكرينى ابقا تحريفميدر ؟ شبهه يوقكه دكلدر . شو حالده امير خان جنابلرينك بو مسئلەيى ديلنه دولايەرق « تحريف تورات وانجيلده » دكل ، الا ق آندەدر . ايشته حضرت عثمان شويله ياپدى ، بويله ياپدى . » ديه يايغرەده بولنمسى سفسطەدن باشقه نەيه حمل اولونەبيلير ؟

* * *

امير خان جنابلرى تورات وانجيل مسئلەسنى دخى بروجه آتى موضوع بحث ايدرك ديبوركه :

« اصل حقيقته موافق تورات وانجيلده هيچ بركلمه تحريف ايدلمامشدر . بو ديديكمك اثباتى مسلمانلر ايچون وعلى الخصوص جنابكز ايچون سزك قرآنكزدر ، سورة المائدەنك ٥٠ ـ ٢ نجى آيەلرنده اشكار بويله اقرار واعتراف اولنوركه عيسى اوزندن اقدم وحى اولنان كتابلرى تصديق ايتدكدن صكره اوزينه انجيل ويريلوركه مسيحيلر اللهك انزال ايتديكى انجيله كوره كرك حكم ايتسونلر ، ومحمد اوزندن اقدم انزال اولنان توراتوانجيلى تصديق ايدر پس اكر تورات وانجيل تحريف وتغيير ايدلمش اولسه ايديلر؛ قرآن آنلرى نيچه تصديق ايدر ايدى وقرآن يهوديلر ومسيحيلره نيچه امر ايدر ايدىكه توراته وانجيله كوره حكم ايتسونلر . »

بوراده امير خان جنابلرينك سوزينى موقةً كسەلم ده دعواى مذكورەسنه شو اوچ آيتله استدلالى طوغرى اولوب اولمديغنى محاكمه ايدەلم ، بعده نوبت كلامى ينه كنديسنه ويرەلم .

امير خانك بوراده شو برنجى مسئلەسنه بزه قارشو حجت اولمق اوزره ٥٠ ـ ٢ نجى رقملريله كوستردىكى آيتلر شونلردر :

﴿ وقفينا على آثارهم بعيسى ابن مريم مصدقاً لما بين يديه من التورية وآتيناه الانجيل فيه هدىً ونور ومصدقاً لما بين يديه من التورية وهدىً وموعظةً للمتقين . وليحكم اهل الانجيل بما انزل الله فيه ومن لم يحكم بما انزل الله فاولئك هم الفاسقون . وانزلنا اليك الكتاب بالحق مصدقاً لما بين يديه من الكتاب ومهيمناً عليه فاحكم بينهم بما انزل الله ولاتتبع اهوائهم عما جاءك من الحق ﴾

بو آيتلرك مآل منيفى : « بوندن اول ذكرلرى سبق ايدن انبيادن صكره عيسى ابن مريمى كنديسندن اول نازل اولان توراتى مصدق اولديغى حالده بنى اسرائيله بعث وارسال ايلدك وآكا دلائل توحيدى كوسترن واحكام شريعتى بيان ايدن وكنديسندن اول نازل اولان توراتى تصديق ايليان ومتقيلر ايچون هدى وموعظەدن عبارت بولنان انجيلى ويروب اهل انجيل اللهك انجيلده انزال ايتديكى شى ايله حكم ايتسونلر ديه امر ايتدك. زيرا اللهك انزال ايتديكى شى ايله حكم ايتميلر فاسقدرلر. سكاده كنديسندن اول نازل اولان كتابى مصدق واكا محافظ وعين حقيقته مقارن كتابى يعنى قرآنى انزال ايلدك ، ايمدى سن اهل كتاب آرەسنده تحدث ايدن مسائلده اللهك سكا انزال ايتديكى شى ايله حكم ايت. سكا كلن حقدن اعراض ايدوبده آنلرك آرزولرينه تبعيت ايلمه . » ديمكدر .

فى الواقع ، بو آيتلرده حضرت مسيحك بالاده ذكرلرى سبق ايدن انبيادن صكره كلوب آندن اول نازل اولان توراتى تصديق ايتديكى وكنديسنه انجيل ويرلديكى ومسيحيلره انجيلده اللهك انزال ايتديكى شى ايله حكم ايتسونلر ، ديه امر بيورلديغى وقرآن كريمك دخى كنديسندن اول انزال اولنان تورات وانجيلى تصديق ايلديكى بيان بيوريليور. فقط قرآنك شو بيانيله امير خانك برنجى دعواسى آرەسنده اصلا مناسبت كورلميور .

چونكه امير خانك هيچ بر كلمەسى تحريف ايدلمديكنى دعوا ايلديكى تورات وانجيلدن مقصدى نزول قرآن زماننده ايادئ اهل كتابده موجود اولان تورات وانجيل اولديغى حالده؛ بو آيتلرده ذكر بيوريلان تورات وانجيلدن مقصد او زمان ايادئ اهل كتابده بولنان تورات وانجيل اولميوب بلكه او كتابلرك اصللريدر ، يعنى حضرت موسايه نازل اولان اصل تورات وحضرت عيسايه ويريلن اصل انجيللردر . بو ده وجوه خمسه ايله ثابتدر :

وجه اول :

شو اوچ آيتدن ايكنجى آيتده انجيل شريف « دلائل توحيدى كوسترن » و « احكام شريعتى بيان ايدن » مآلنده اولان ﴿ هدى ونور ﴾ صفتلريله توصيف اولنديغى كبى قرآنك ديكر آيتلرنده تورات دخى بو صفتلرله توصيف اولنيور. ايمدى اكر بو آيتلرده ذكر اولنان تورات وانجيلدن مقصد اصل تورات

واصل انجيل اولمایوبده نزول قرآن زماننده موجود اولان توراتلر وانجیللر اولسه ایدی او کتابلر شو اوصاف عالیه ایله توصیف اولنماز ایدی .

زیرا نزول قرآن زماننده موجود اولان توراتده جناب حقك طوفانی یاپدیغنه ندامتی وبرچوق زمانلردن بری ات قوقوسنه حسرتی وحضرت یعقوب ایله مصارعه نتیجه‌سنده حضرت یعقوبه مغلوبیتی وبر چوق پیغمبران عظام حضراتنك زنا وسرقت کبی شیلرله تهمتی واناجیل موجوده ده دخی جناب حقك حضرت عیسایه ابوتی وانك جناب حقه نبوتی واب وابن وروح القدسك الوهیتده شرکتی واحکام شریعتك بالکلیه معطلیتی کبی الوهیته ، نبوته وهیچ بر شریعته یاقیشمیه‌جق شیلر موجود اولدیغندن آنلرك (هدی، نور) وسائر کبی اوصاف عالیه‌ایله متصف اولملرینه امکان یوقدرکه ، قرآن کریم او کتابلری اوصاف مذکوره ایله توصیف بیورمش اولسون .

وجه ثانی :

اوچنجی آیتده‌حضرت پیغمبره « اهل کتاب اردسنده تحدث ایدن مسائلده اللهك سکا انزال ایتدیکی قرآن ایله حکم ایت ، زنهار سکا کلن حقدن اعراض ایدوبده انلرك ارزولرینه تبعیت ایتمه، یعنی انلرك باطل سوزلرینی دیکلمه.» دیه فرمان بیوریلیور وبوراده اهل کتابك اللرنده بولنان کتابلر ایله حضرت پیغمبر ایچون حکم جائز اولمدیغنه وانلرده برچوق اباطیل بولندیغنه اشارت ایدیلیور . اکر بو آیتلرده ذکراولنان تورات وانجیلدن مقصد، اصل تورات واصل انجیل اولمایوبده اهل کتابك اللرنده‌کی توراتلر وانجیللر اولسه ایدی ؛ بو اوچنجی آیتده‌حضرت پیغمبره طرف الهیدن اولوجهله فرمان بیورلمازوانلرده‌برچوق اباطیل بولندیغنه‌اشارت ایدلمز ایدی. أوت جناب حق بو آیتده‌اهل کتاب طرفندن سویلنیلن سوزلره (اهواء) تعبیر ایدییورکه باطل فکرلر، باطل سوزلر دیمکدر. اهل کتاب ایسه اوفکرلری ، اوسوزلری شبهه‌یوقکه اللرنده بولنان تورات وانجیلدن نقلاً سویلیورلردی . حالبوکه اصل تورات وانجیلك برنجی وایکنجی آیتلرده قرآن طرفندن وقوع‌بولان‌حسن شهادتله اوکبی اباطیلدن بالکلیه بری اولدقلری ثابت اولمش ایدی . دیمك اولورکه شو اوچ آیت کریمه من حیث‌المجموع اصل تورات وانجیل حقنده حسن شهادتده بولنمقله برابر اوچنجی آیتده‌کی (فاحکم بینهم بما انزل‌الله ولاتتبع اهوائهم عما جاءك من الحق) خطاب الهیسی دخی

ایادی‌ٔ اهل کتابده موجود اولان تورات واناجیل اربعه نام کتابلرك محرف وبرطاقم اباطیل ایله مالی اولدقلرینه قطعیاً دلالت ایتمکده‌در .

فی‌الواقع قرآن کریمك بعض آیتلرنده ایادی‌ٔ اهل کتابده موجود اولان تورات واناجیلك بعض مندرجاتی دخی تصدیق بیورلدیغی کوریلور. فقط قرآنك بو تصدیقی اوکتابلرك اصللرینه راجعدر. یوقسه کندیلرینه عائد دکلدر .

وجه ثالث :

(وقفینا علی آثارهم الخ..) آیت کریمه‌سی حال ماضی‌یی حکایه‌در. یعنی حضرت عیسی علیه‌السلامك بتون انبیای بنی اسرائیلدن صکره کلوب توراتی تصدیق ایتدیکنی وکندیسنه انجیل نام کتاب ویرلدیکنی واو انجیلك‌ده کندیسندن اول نازل‌اولان توراتی‌تصدیق ایلدیکنی وکندیسی (نور،هدی، موعظه) کبی اوصاف عالیه ایله متصف اولدیغنی اخباردر (ولیحکم اهل‌الانجیل الخ..) آیتی دخی او آیته معطوف اولدیغندن انك کبی بوده حال ماضی‌یی حکایه‌دن عبارتدر. یعنی جناب‌حقك حضرت عیسی‌یه انزال ایتدیکی انجیل ایله‌اوزمان‌اهل انجیلك‌حکمه مأمور اولدقلرینی نقل وحکایه‌در .

نیته کم قاضی بیضاوی (ولیحکم اهل الانجیل) قول شریفی (ای وامرنا بان لیحکم اهل الانجیل) دیه تفسیر ایتمشدر .

بوتفسیره کوره (ولیحکم اهل الانجیل بما انزل‌الله فیه) قول شریفی « وبز اهل انجیله انجیلده اللهك انزال ایتدیکی شی ایله حکم ایتسونلر دیه امر ایتدك » دیمك اولورکه بزدخی بالاده بواوچ آیتك مآللرینی ترجمه ایتدیکمز صره‌ده بوقول شریفی‌ده قاضی بیضاوینك شو تفسیرینه مطابق اوله‌رق ترجمه ایتمش وبعده بوآیتك دخی ماقبلی کبی حال ماضی‌یی حکایه واخباردن عبارت بولندیغنی سویلمش ایدك . یوقسه بوآیت امیرخانك ظن ایتدیکی کبی نزول قرآن زماننده مسیحیلرك اللرنده بولنان اناجیل ایله اهل انجیلك حکمه مأمور اولدقلرینی بیان دکلدر .

زیرا اکر اویله اولسه ایدی ، (ولیحکم) یرنده (فلیحکم) بیوریله‌رق بوآیت ماقبلنه تفریع ایدیلور ایدی . حالبوکه بوآیت ماقبلنه تفریع ایدلمدی . بلکه واو عاطفه ایله ماقبلنه عطف اولندی .

برده اکر بوآیتلرده ذکر اولنان انجیلدن مقصد مسیحیلرك اللرنده‌کی

انجیللر اولسه ایدی، (انجیل) یرنده (اناجیل) ذکر اولنور ایدی. چونکه انلرك اللرنده کی برانجیل دکل، اناجیل متعدده‌در. حالبوکه کرك بو آیتلرده، کرك دیکر آیتلرده (اناجیل) تعبیری یوقدر. شو حالده صورت قطعیه‌ده ثابت اولیورکه بو آیت کریمه دخی یهودیلرك ومسیحیلرك اللرنده موجود اولان کتب توراتیه واناجیل اربعه حقنده هیچ بروجهله حسن شهادتده بولنمامشدر.

بناءً علیه امیرخان جنابلرینك بواوچ آیتی ذکردن صکره « پس اکر تورات وانجیل تحریف وتغییر ایدلمش اولسه ایدیلر قرآن انلری نیچه تصدیق ایدردی. وقرآن یهودیلره ومسیحیلره نیچه امر ایدر ایدی‌که تورات وانجیله کوره حکم ایتسونلر. » دیه یایغره یایمسی پك معناسز قالمشدر.

وجه رابع :

سورهٔ مائده‌نك بواوچ آیتنده وسائر سور شریفهٔ قرآنیه‌نك دخی بعض آیتلرنده تورات وانجیلك قرآن طرفندن تصدیق ایدلدیکی بیان بیورلمش اولدیغی کبی سورهٔ بقره‌نك ۷۵ و ۷۹ وسورهٔ آل عمرانك ۷۸ وسورهٔ نسانك ٤٥ وسورهٔ مائده‌نك ۱۳ - ۱۵ - ۱٦ نجی آیتلرنده ایادیٔ اهل کتابده موجود اولان کتب توراتیه وانجیلیه‌نك تحریف ایدلمش اولدقلری دخی بیان بیورلمش وایشته بوکا بناءً مسلمانلره تورات وانجیلك اصللرینه نصل ایمان واجب ایسه نسخ موجوده‌لرینك تحریف ایدلمش اولدقلرینه دخی اویله‌جه ایمان واجب اولمشدر.

ایشته کوریلیورکه قرآن کریمده بوکتابلرك احوالنه دائر ایکی نوع آیات بینات موجوددر. برنده بونلرك اصللری تصدیق ایدلمکده دیکرنده دخی نسخ موجوده‌لرینك برچوق یرلری تحریف ایدلمش اولدیغی خبرویرلمکده‌در. شو ایکی نوع آیات بینات جمع ایدیلور ایسه ایکیسی مجموعنك خلاصهٔ مآلی : « حضرت موسایه تورات وحضرت عیسایه انجیل نامنده کتابلر نازل اولمشدر. بو کتابلر طوغریدر، نوردر، هدایتدر، ذکردر، رحمتدر، مبارکدر. فقط بونلرك نسخ موجوده‌لری محرفدر » دیمك اولورکه بونك بویله اولدیغی دخی مرتبهٔ بداهتده‌در. بونی انکار، وسط نهارده شمسك وجودینی انکار کبیدر.

وجه خامس :

اکر قرآن کریمك کرك بواوچ آیتنده، کرك سائر آیتلرنده تصدیق ایتدیکی تورات وانجیلدن مقصد زمان رسالت محمدیه‌ده موجود اولان توراتلر وانجیللر

اولسه ایدی، قرآنك دیکر آیتلرنده بوکتابلرك تحریف ایدلمش اولدقلری دخی بیان بیورلمش اولدیغندن برکره آیات قرآنیه آره‌سنده تناقض بولنمق لازم کله‌جکی کبی حضرت پیغمبر افندمزك طرف باریدن برشریعت جدیده ایله بعث وارسال وکندیلرینه قرآن حقیقت بیانك انزال بیورلمسنده هیچ بر فائده اولمزدی. زیرا مادام‌که قرآن اوزمان موجود اولان تورات وانجیللرك بتون مندرجاتنی تصدیق ایده‌جك ایدی، اوحالده حضرت محمد علیه السلامك برشریعت جدیده ایله بعث وارسالنه وذات رسالتپناهیلرینه قرآن معجز بیانك انزالنه وکندیلرینك یهود ونصارایی وبتون اقوام سائره‌یی دین اسلامه دعوتنه هیچ بر فائده ترتب ایده‌بیلیرمی ایدی؟ شبهه یوق‌که ایده‌مزدی. زیرا امیر خان جنابلرینك دخی بو رساله‌سنك دیباجه‌سنده اعترافلری وجهله حق تعدد ایده‌میه‌جکندن انسانلر هم یهودی، هم نصارا، هم ده مسلمان اوله‌مازلر ایدی.

حتی سورهٔ مائده‌نك ٤۹ نجی آیتنده، حضرت مسیحك (مصدقاً لما بین یدیه من التوریة) دیه توصیف بیورلمش اولمسی دخی بوقبیلدندر. یعنی بوده حضرت مسیحك کندی زماننده‌کی توراتی بتون مندرجاتیله قبول و تصدیق ایتمش اولدیغنی بیان دکلدر. بلکه بوندن مقصد اوکتابك منسوخ ومحرف اولمیان احکامنی حضرت مسیحك تصدیق بیورمش اولدیغنی بیاندن عبارتدر. زیرا اکر حضرت مسیح کندی زماننده موجود اولان توراتك بوتون مندرجاتنی تصدیق ایتمش اولسه ایدی کندیسنك دخی شریعت موسویه اوزره عمل ایتمسی لازم کلیر ایدی. حالبوکه حضرت مسیح سائر انبیای بنی اسرائیل کبی شریعت موسویه احکامیله عامل دکل ایدی. انك کتابی، شریعتی بشقه ایدی.

چونکه بو شریعتده توراتك بر چوق احکامی نسخ ایدلدی. از جمله طلاق وتعدد زوجات شریعت موسویه‌ده جائز ایکن شریعت عیسویه‌ده بونلر منع اولندی.

هم مذهبلری کبی امیرخان جنابلرینك دخی بونسخی انکار ایده‌رك حضرت مسیحك احکام توراتی نسخه دکل، بلکه اکماله کلدیکنی ادعا ایده‌جکی وبو مدعاسنه اللرنده‌کی انجیلدن؛ « بن شریعتك احکامنی بوزمغه کلمدم. بلکه آنی اکماله کلدم. » مآلنده برآیتله استدلال ایلیه‌جکی معلومدر.

فقط مسیحیلرك بوادعالری وبوادعالرینه شو یولده استدلاللری بیهوده‌در.

زیرا حضرت مسیحك ایشته شوراده ذکر ایتدیکمز تعدد زوجات وطلاق مسئله‌لرینی احکام توراته مخالف اوله‌رق منع ایتدیکی میدانده‌در ؛ نسخك معناسی‌ده بوندن بشقه برشی دکلدر .

کذا حضرت مسیح کندی زماننده موجود اولان توراتك بتون مندرجاتنی تصدیق ایتمش اولسه ایدی قوم یهود ایله بینلرنده خصومته ، عداوته محل قالماز ونهایت شوخصومت وعداوت کندیسنك بوعالم ناسوتدن عالم لاهوته ـ انلرك زعملرنجه ـ فجیع برصورتده انتقالیله نتیجه‌لنمز ایدی .

دیمك اولیورکه حضرت مسیح بیله کندی زماننده موجود اولان کتب توراتیه‌نك بتون مندرجاتنی تصدیق وقبول ایتمامشدر . نره‌ده قالدیکه آندن آلتی یوزسنه صکره کلن حضرت محمد صلی الله علیه وسلم افندیمز کندی زماننده موجود اولان کتب توراتیه وانجیلیه‌نك بتون مندرجاتنی حرفی حرفنه تصدیق وقبول ایتمش اولسون . هیهات ! ایشته حقیقت حال بوندن عبارت اولدیغی وامیرخان جنابلرینك دخی بوکا واقف بولندیغی درکار ایکن اللرنده بولنان کتابلرك تحریف ایدلمش اولدقلرینی خبرویرن آیات قرآنیه‌دن بحث ایتمیوب‌ده یالکز اوکتابلرك اساساً طوغری اولدقلرینه دائر شرفنازل اولان آیات بیناتی علیهمزه حجت اوله‌رق استعمال ایتمسنه نه قدر حیرت ایدلسه سزادر .

دها غریبی شوکه :

امیرخان جنابلری طرفمزدن اهل کتابه قارشو ادعا اولنان تحریف کتب مسئله‌سنی رد مقصدیله بورساله‌سنی یازمش اولدیغی حالده دها برنجی مناظره‌سنده تحریف کتب دینیه خصلت ردیئه‌سنك کندیلرنده برامر جبلی اولدیغنی فعلاً اثبات ایتمشدر . زیرا سورهٔ مائده‌نك ٤٨ نجی آیتنده ﴿ وقفینا علی آثارهم بعیسی ابن مریم مصدقاً لما بین یدیه ﴾ قول شریفی « یوقاریده ذکرلری سبق ایدن انبیادن صکره عیسی ابن مریمی بعث وارسال ایلدك » مآلنده ایکن امیرخان جنابلری بونی تحریف ایده‌رك « عیسی اوزندن اول وحی اولنان کتابلری تصدیق ایتدکدن صکره » دیه ترجمه ایتمشدر .

کذا بوسوره‌نك ٥٠ نجی آیتنده‌کی ﴿ وآتیناه الانجیل ﴾ قول شریفی « وبز آکا انجیل ویردك » دیمك اولدیغی حالده امیرخان جنابلری بونی‌ده تحریف ایده‌رك « اوزینه انجیل ویریلورکه » دیه ترجمه ایلمشدر .

الحاصل امیرخان جنابلری بورساله‌سنده طریق جدله یعنی الزام خصم مسلکنه سلوك ایتمش ایسه‌ده بومسلکك نه درجه‌یه قدر مقبول اوله بیله‌جکنی بیلمدیکندن همان خاطرینه کلانی یازمقدن چکنمه‌مش وبوطریق اوزره آتیان ایدیله‌جك دلیلك خصم طرفندن مسلم اولمسی لازم کله‌جك صورتده تقریری بومسلکك شرائط مهمه‌سندن اولدیغنی دوشونمیه‌رك بویله برطاقم سفسطه‌لر ایله کویا بزی الزامه چالشمشدر .

شمدی نوبت کلامی بنه کندیسنه ویره‌لم . دیورکه :

« بوندن علاوه قرآنده چوق یرلرده تورات وانجیل تصدیق اولنور وهم‌ده سورهٔ یونسك ٩٤ نجی آیه‌سنده محمده خطاباً یازلمشدر . (فان کنت فی شك مما انزلنا الیك فاسئل الذین یقرؤن الکتاب من قبلك) یعنی « یا محمد اکر سکا انزال ایتدیکمز شی ایچون شکده‌سك ؟ پس سندن ایره‌لو اولان کتابی اوقویانلردن سؤال ایله » وکینه آل عمرانك ٨٧ نجی آیه‌سنده بویله محرردر . (قل فأتوا بالتورية فاتلوها ان کنتم صادقین) یعنی « دی . پس توراتی کتوریکز وانی اوخویکز اکر صادقلر ایسه‌کز ، بوکا بناءً اکر محمد بیلسه ایدی که یهودیلر توراتی تحریف وتغییر ایتمشلر قرآنده بوجور سوزلری یازلرمی ایدی ؛ حاشا . »

بوراده دخی امیرخان جنابلرینك سوزینی موقتاً کسه‌لم‌ده شوعلاوه‌سنه‌دخی ویره‌جکمز جوابی یازدقدن صکره نوبت کلامی ینه کندیسنه ترك ایده‌لم .

اوت ؛ قرآنده برچوق یرلرده تورات وانجیل تصدیق اولنیور . بز بونی انکار ایتمدك . معهذا قرآنك برچوق یرلرنده تصدیق اولنان تورات وانجیلدن مقصد هانکی تورات ، هانکی انجیل اولدیغنی دخی بوندن اولکی مناظره‌مزده تفصیلاً بیان ایتدك ، بوراده تکراره حاجت یوقدر .

امیرخانك بوعلاوه‌سنده‌کی شوایکی آیتی اولا تفسیر ایده‌لم‌ده بعده امیرخانك دعوای سابقه بوآیتلر ایله دخی استدلال طوغری اولوب اولمدیغنی بیان ایده‌لم .

سورهٔ یونسك ٤٩ نجی آیتنده‌کی ﴿ فان کنت فی شك ﴾ قول شریفی ایکی وجهله تفسیر ایدلمشدر :

وجه اول :

بوقول شریف ظاهراً حضرت رسوله خطاب ایسه‌ده ، حقیقتده آکا خطاب اولمیوب ، بلکه امته خطابدر . بوده ادلهٔ ثلاثه ایله ثابتدر :

برنجی دلیل : بوسورهٔ شریفه‌نك نهایتنده‌کی ﴿ قل یا ایها الناس قد جاءکم الحق الخ . . ﴾ آیت کریمه‌سیدر .

زیرا بو آیتده حضرت پیغمبره انزال اولنان شیده شك ایدنلرك کیملر اولدیغی صراحةً ذکر بیورلمشدر.

ایکنجی دلیل : بوراده خطاب عزت حقیقةً حضرت پیغمبره توجیه بیورلدیغی تقدیرده بیوك برفسادك لازم کلسیدر .

زیرا اکر حضرت پیغمبر کندینه انزال اولنان شیده شك ایده‌جك اولورسه بو شك بالآخره آنك کندی نبوتنده شك ایتمسی دیمك اولور وشو حالده اشقه‌لرینك دخی آنك نبوتنده شك ایتمسی اولویتده . قاله‌رق شریعتك بالکلیه سقوطنی ایجاب ایدر .

دلیل ثالث : بوراده خطابك حقیقةً حضرت رسوله متوجه اولدیغی فرض ایدلدیکی صورتده ﴿فاسئل الذین یقرؤن الکتاب﴾ قول شریفنده‌کی امر الهیده، خطاب سبحانیده هیچ برفائده تصور اولنه‌ماز .

زیرا حضرت پیغمبر کندیسنه نازل اولان شیده شك ایدیورسه کندی نبوتی منکر اولان اهل کتابه مراجعتله آنلر طرفندن « اوت .. سکا انزال اولنان اوشی طوغریدر. » دینلمسیله حضرت رسولك اوشکنی ازاله ایده‌میه‌جکی شبهه‌سزدر .

برده بوصورتده اهل کتابك خبری وحی الهیدن دها قوی اولمق لازم کلیر. بو ایسه قطعیاً باطلدر . بناءً علیه بوراده خطابك حقیقتده حضرت رسوله دکل، ناسه ، امته اولدیغنده اصلا شك یوقدر .

بویله ظاهرا خطاب حضرت رسوله اولدیغی حالده آندن مقصد بشقه‌لری اولدیغی قرآن کریمده کثیر الوقوعدر .

ازجمله سورهٔ اسراده ﴿ فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولاً کریماً ﴾ آیتنده‌کی خطاب ظاهراً حضرت رسوله اولدیغی حالده حقیقتده بوندن مقصد امت اولدیغی بدیهیدر .

زیرا حضرت پیغمبرك پدری ولادتلرندن اول، والده‌سی دخی زمان طفولیتنده ارتحال دار بقا بیورمش اولدقلرندن بو آیتك نزولی زمانلرنده اول حضرتك پدر و والده‌سی یوق ایدی که آکا «پدر و والده‌که اف دیمه‌و آنلری کوجندیره‌جك سوز سویله ، آنلره قول لین ایله سوز سویله » دیه شرفنازل اولان خطاب الهی توجه ایده‌بیلسون .

ایشته ﴿ فان کنت فی شك الخ... ﴾ آیت کریمه‌سنده‌کی خطاب دخی بو قبیلدندر.

بوکبی خطابات الهیه‌ده مراد الهی یالکز امت اولدیغی حالده او خطابلرك طوغریدن طوغری‌یه حضرت پیغمبره توجیه بیورلمسنده‌کی حکمت ایسه قلوب امتده دها زیاده تأثیر حصوله کتیرمکدر . زیرا برسلطان اعظم طرفندن تبعه‌یه ایدیله‌جك خطاب او تبعه‌نك امور ومصالحنی رؤیته مأمور اولان برذاته مثلا بروالی‌یه توجیه اولنور ایسه بو خطابك قلوب تبعه‌ده دها زیاده اجرای تأثیر ایده‌جکی شبهه‌سزدر .

بوراده دیکر برنکتهٔ لطیفه دها واردرکه اوده حضرت رسولك کمال اتقان وقوت ایمان اوزره بولندیغنی اظهار ایتمك ایدی . شویله‌که :

بو خطاب حضرت رسوله توجیه بیورلدقده حضرت رسول قوت ایمان وکمال اتقان اوزره بولندیغندن بو خطاب کندیسنه توجه ایدر ایتمز کندیسنك درحال (لا اشك ولا اسئل منهم شیأ) دیه‌جکنی حق تعالی بیلور ایدی . فقط خلقه قارشو حضرت رسولك بو سوزی تصریح ایتمسی مطلوب الهی اولدیغندن بو آیتده خطاب ظاهراً اکا توجیه بیورلدی. وفی الواقع بو خطاب عزت کندیلرینه توجه ایدنجه (لا اشك ولا اسئل منهم شیأ) دیه علم الهیده موجود اولان تسلیمیت تامهٔ محمدیه‌سنی اظهاره مسارعت ایتدی .

بو تفسیره کوره آیت کریمه‌نك مآلی :

« ای ناس : اکر سزك پیغمبریکزه انزال ایتدیکم شیده - یعنی بو سوره‌ده ذکر اولنان قصه‌لرده - شك ایدر ایسه‌کز سزدن اول کتاب اوقویانلره سؤال ایدیکز. » دیمك اولور .

وجه ثالث :

بو آیت کریمه‌ده‌کی خطاب اولاً وبالذات حضرت رسوله، ثانیاً وبالتبع امته‌در. فی الواقع حضرت رسول کندیسنه انزال اولنان شیده شك ایتمز. بو، محالدر . فقط بوندن مقصد شو سورهٔ شریفه‌ده انزال اولنان شیلر اهل کتابجه دخی مسلماتدن اولمغله آنلر قرآن وحضرت پیغمبری شدتله منکر اولدقلری وقرآنك خبرلرینی ، حکملرینی اللرندن کلدیکی قدر رده چالشدقلری حالده او شیلر کندیلرندن صورلدقده بونلر اهل کتابجه غایت مشهور شیلردن اولدیغنه بناءً آنلری تصدیقه مجبور اوله‌جقلرینی بیاندن عبارتدر .

بو تفسيره كوره آيت كريمه‌نك مآلى [يا محمد شوسورهٔ شريفه‌ده سكا انزال ايتديكم شيلر ـ يعنى قصه‌لر ـ اهل كتابجه دخى مسلم وغايت مشهور اولديغندن بالفرض والتقدير اكر سن او شيلرده شك ايدوبده آنلرى اهل كتابدن سؤال ايتسه‌ك انلر بيله سنى تصديقه مجبور اولورلر] ديمك اولور .

﴿ مما انزلنا ﴾ ده‌كى ـ ما ـ دن مقصد بو سورهٔ شريفه‌ده شوآيتدن اول ذكر اولنان قصه‌لردر. او قصه‌لرده حضرت نوح ايله قومنه وحضرت موسى ايله فرعون واتباعنه عائد خبرلردر .

ايشته بو قصه‌لر اهل كتابجه غايت مشهور اولمغله بونلرده شك ايدنلرك اهل كتابه مراجعتله شكلرينى ازاله ايتملرى لازم كله‌جكنى بيان ضمننده شو آيت كريمه نازل اولمشدر .

سورهٔ آل عمرانك ٨٧ نجى آيتنه كلنجه :

بو آيتك تمامى شودر : ﴿ كل الطعام كان حلاً لبنى اسرائيل الا ماحرم اسرائيل على نفسه من قبل ان تنزل التورية قل فأتوا بالتورية فاتلوها ان كنتم صادقين ﴾ بو آيت كريمه يهوديلرك [دوه‌نك اتى وسودى توراتده تحريم ايدلمشدر] ديه وقوع بولان ادعالرى اوزرينه نازل اولوب آنلرك شو ادعالرى رد ايدلمشدركه مآل منيفى :

[بتون طعاملر بنى اسرائيله حلال ايدى . لكن اسرائيل يعنى حضرت يعقوب بعض طعامى يعنى دوه‌نك اتيله سودينى كندى ذاتنه مخصوص اولمق اوزره تحريم ايتدى وبوده توراتك نزولندن اول ايدى. اكر يهوديلر بو ادعالرنده اصرار ايده‌جك اولورلر ايسه، دى كه: توراتى كتوروب آنى اوقويكز، اكر شو سوزكزده صادق ايسه‌كز] ديمكدر .

شمدى اميرخانك «تورات وانجيلده هيچ بر كلمه تحريف ايدلمامشدر.» دعواسنده بزه قارشو بو ايكى آيتله استدلالى طوغرى اولوب اولمديغنى بيان ايده‌لم .

بركره اميرخانك شو دعواسنه برنجى آيتله استدلالى طوغرو دكلدر. امير خان شو دعواسنى بزه قارشو بو آيتله اثبات ايده‌مامشدر .

زيرا بو آيتله يالكز شو سوره‌ده ذكر اولنان قصه‌لرك اهل كتابجه دخى مشهور ومعلوم اولديغى ثابت اوليور ؛ وبونكله‌ده بالآخره او قصه‌لرك اوزمان اهل كتاب يدنده بولنان توراتلرده دخى موجود اولديغى اكلاشيليور . قرآن

ايشته بونى تصديق ايتمش اوليور . يوقسه بو آيتله اوزمان موجود اولان توراتده هيچ بر كلمه‌نك تحريف ايدلمامش اولديغى ثابت اولميوركه امير خان بو آيتله بزه قارشو مذكور دعواسنى اثبات ايتمش اولسون. اكر بز : «شمديكى تورات وانجيللرك بتون مندرجاتى تحريف ايدلمش واصل تورات وانجيلدن هيچ بر كلمه قالمامشدر» ديه ادعا وامير خانده : «شمديكى تورات وانجيللرك بتون مندرجاتى تحريف ايدلمامش ، بلكه اصل تورات وانجيلدن بعض پارچه‌لر قالمشدر . » ديه دعوى ايدوبده بو دعواسنى دخى بزه قارشو اثبات ايچون شو آيتله استدلاله قيام ايتسه ايدى ، اوزمان امير خانك بو آيتله بزى الزامه حقى اولور ايدى. حالبوكه اميرخان بو رساله‌سنده اويله بر دعواده بولونمديغى كبى بزده هيچ بر وقت «شمديكى تورات وانجيللرك بتون مندرجاتى تحريف ايدلمش واصل تورات وانجيلدن هيچ بر كلمه قالمامشدر . » ادعاسنده بولنمامشزدر . زيرا اصل تورات وانجيلدن بعض پارچه‌لرك شمديكى توراتلرده وانجيللرده موجود اولديغى مسلمانلرك معلوم ومسلميدر . چونكه بوكا ايشته شو آيت وامثالى كبى بعض آيات قرآنيه دلالت ايتمكده‌در. فقط بو جهت بحثمزدن خارجدر .

ايكنجى آيته كلنجه :

امير خانك دعواى مذكورينه بونكله استدلالى بالكليه باطلدر . چونكه بالاده بو آيتك تفسيرينه دائر بياناتمزدن آكلاشيلديغى اوزره بو آيت كريمه‌يى انزالدن مقصد ، يهوديلرى الزام ايدى . آنلره اللرنده بولنان توراتده ؛ دوه‌نك اتى وسودى تحريم ايدلمش اولديغنه دائر بر حكمك بولنمديغنى اقرار واعتراف ايتديرمك ايدى . حضرت پيغمبرك يهوديلره «اللريكزده‌كى توراتى كتوريكز وآنى اوقويكز ، اكر بو ادعاكزده طوغرى ايسه‌كز ؛ ثابت اولسون.» ديمسيله آنك طرفندن «سزك اللكزده بولنان توراتك هيچ بر كلمه‌سى تحريف ايدلمامشدر.»مى دينلمش اوليوركه امير خانك مذكور دعواسنه بزه قارشو شو آيتله استدلالى صحيح اوله‌بيلسون ؟ هيهات ! . . . دعوا ايله دليل آره‌سنده صورت قطعيه‌ده استلزام بولنمق صحت استدلالك شرط اعظمى ايكن اميرخانك او دعواسنه شو ايكى آيتله استدلالنده بو شرط كلياً مفقوددر . بوراده شو شرط مفقود اولنجه استدلال مذكورك دخى بالكليه باطل ومجروح اولديغى شبهه‌سزدر .

امير خان بو ايكى آيتى ترجمه‌لريله برابر ذكر ايتدكدن صكره ، [وبوكا بناءً

اکر محمد بیلسه ایدی‌که یهودیلر توراتی تحریف ایتمشلر؛ قرآنده بوجور سوزلری یازارمی ایدی ؟ حاشا .] دیه کویا دعوای معهودەسنه بو ایکی آیتله وجه استدلالی بیان ایدەرك بو دلیللر ایله مذکور دعواسی آرەسنده مناسبت بولندیغنی و بو دلیللرك او دعوایی مستلزم اولدیغنی بیان ایتمك ایستەمش ایسەده حقیقتدن پك چوق تباعد ایتمشدر .

زیرا حضرت رسول یهودیلرك توراتی تحریف ایتدکلرینی پك اعلا بیلیور ایدی . چونکه بوکا دائر کندیسنه پك چوق آیتلر نازل اولدی ؛ نته‌کیم بحث سابقمزدەده دخی بوکا دائر تفصیلات ویرلدی . فقط حضرت محمد علیه السلامك یهودیلرك توراتی تحریف ایتدکلرینی بیلمش اولمسی قرآنده بو کبی آیتلرك بولنمامسنی ایجاب واستلزام ایتمز . قرآن کریمده یهودیلرك توراتی بالکلیه تحریف ایتمش اولدقلرینه دائر بر آیت موجود اولسه ایدی ، امیر خانك بو سوزی حقیقته مقارن اوله بیلیردی .

حالبوکه حضرت محمد علیه السلامه اویله بر آیت نازل اولمامش و کندیلری ده بویله بر ادعاده بولنمامشدرکه ذات رسالتپناهیلرینك یهودیلر طرفندن توراتك تحریف ایدلمش اولدیغنی بیلمسیله قرآنده (فأن کنت فی شك الخ . .) کبی اصل تورات وانجیلدن بعض پارچەلرك ایادی اهل کتابده بولنان کتابلرده موجود اولدیغنه دلالت ایدن بعض آیتلرك بولنمامسی لازم کلسون‌ده امیر خانك ذکر ایتدیکی وجه استدلالی صحیح اوله بیلسون . ایشته کوریلیورکه امیر خانك بورادە [بوکا بناءً اکر محمد بیلسه ایدی‌که الخ . . .] سوزلری دخی صرف سفسطەدن عبارت اولوب کندیسنك دعوا نەدر ؟ دلیل نەدر ؟ وبر دعوایی نصل بر دلیل ایله اثبات ایتملیدر ؟ بونلره دائر هیچ بر شی بیلمدیکنی ویاخود بونلری بیلور ایسەده کم حقیقت اوغورنده عقلنه نه کلیرسه آنی یازمقدن چکنمدیکنی اثباتدن بشقه هیچ بر شی افاده ایتمامشدر .

شمدی نوبت کلامی ینه کندیسنه ترك ایدەلم .

سوزینه دوام ایدەرك دییورکه :

« قرآندن سوای‌ده ایکی یوز ایل صکره کلن روایتلر وحدیثلرکزده شهادت ایدرلرکه یهودیلر ومسیحیلر اللهك آنلره ویردیکی مقدس کتابلره کوره یشایورلر مثلا صحیح بخارینك دردنجی جزءك ۲٦۲ نجی صحیفەسنده بویله محرردر [قول الله تعالی قل فأتوا بالتوراة فاتلوها وقول النبی (ص) اعطی اهل التوراة التوراة فعملوا بها واعطی اهل الانجیل الانجیل فعملوا به واعطیتم القرآن وعملتم به] پیغمبرکز اللهك یهودیلره ویردیکی کتابی تصدیق ایدوب دیورکه ؛ یهودیلر اوزلرینه ویریلان توراته کوره ومسیحیلرده اوزلرینه ویریلان انجیله کوره ومسلمانلرده اوزلرینه ویریلان قرآنه کوره ایشلیورلر .

بو حدیث‌ده ایکی یوز سنه هجرتدن صکره تصدیق ایدییورکه مسلمانلر اوزلرینك قرآننه موافق رفتار ایتدکلری کیمی یهودیلر ومسیحیلرده اوزلرینك مقدس کتابلرینه کوره یشایورلر ، دیمك‌که صحابەلر وتابعلر وتبع التابعین تورات وانجیلی قرانه موافق ومطابق بیلر ایدیلر . »

امیر خانك بو سوزنی‌ده شورادە کسەرك ذکر ایتدیکی شو حدیث شریف ایله دخی مذکور دعواسنه استدلالی صحیح اولوب اولمدیغنی محاکمه ایدەلم .

اولا شونی اخطار ایدەلم که : امیر خانك بورادە [قرآندن سوای ایکی یوز ایل صکره کلن روایتلر وحدیثلرکز] سوزی پك عجیبدر . بو سوزك بر محمل صحیحنی بولمق امکان خارجندەدر . زیرا امیر خانك بو سوزدن مقصدی بزم روایتلرك ، حدیثلرك نزول قرآندن ایکی یوز سنه صکره یازلمش اولدیغنی بیان ایسه بو، طوغری دکلدر .

زیرا قرآن ایله قاریشدیرلمسندن خوف اولنمق کبی بعض اسبابدن طولایی اصحاب کرام کندی زمانلرنده احادیث شریفەیی یازمقدن اجتناب ایتمشلر ایسەده حضرت عثمان زماننده سور قرآنیه کبار صحابەدن متشکل بر مجلس عالی معرفتیله مصحف واحده جمع ایدلدکدن و بو مصحف شریفدن مصاحف متعدده یازیلوب ولایتلره کوندرلدکدن صکره بر مدت قلیله ظرفنده بتون بلاد اسلامیەده موجود اهل اسلامك مجموع قرآن حقنده بر علم قطعی حاصل ایتملری اوزرینه آرتق احادیث شریفەنك قرآن ایله قاریشدیرلمسی خوفی بالکلیه زائل اولمغله تابعیندن زهری وربیع ابن صبیح وسعید کبی بر چوق ذوات احادیث شریفەیی یازمغه باشلادیلر . شو قدرکه بو ذوات احادیث شریفەیی ابواب فقه ترتیبی اوزره یازمدیلر . حالبوکه بو منوال اوزره احادیث شریفەیی جمع وترتیبده دها زیاده حسن بولندیغندن انلردن صکره تبع تابعین احادیث شریفەیی اولوجهله ترتیب ایلدیلر .

ازجمله تاریخ هجرتدن ۹۵ سنه صکره تولد ایتمش اولان امام مالك مدینهٔ منورەده موطأ نام کتابنی ابواب فقه اوزره ترتیب ایتدی . کذا مکەده ابو محمد عبدالملك بن عبدالعزیز وشامده عبدالرحمن ابن اوزاعی وکوفەده سفیان ثوری وبصرەده حماد بن سلمه دخی ابواب فقه ترتیبی اوزره حدیث کتابلری یازدیلر .

صكره بخارى ومسلمده صحيحلرينى ترتيب مذكور اوزره تأليف ايتديلر .

ايشته كوريليوركه تابعين دورينك بدايتندن اعتباراً يعنى ارتحال نبيدن نهايت اوتوز بش وياقرق سنه صكره احاديث شريفه‌سلك تقريردن سمط تحريره كچمكه باشلامشدر. شوحالده اميرخانك [ايكى يوز ايل صكره كلن روايتلر وحديثلريكز] سوزينه نه ديمليدر ؟ بكا قاليرسه « بوآدم تاريخ وسير بيلميور وياخود بيليورده مجرد مسلمانلرك افكارينى تشويش ايچون اويله سويليور . » ديمليدر .

يوق ، اكراميرخانك بو سوزندن مقصدى ؛ بزم روايتلرك ، حديثلرك ايكى يوز سنه صكره ايجاد واختراع ايدلمش شيلردن عبارت اولديغنى افاده ايتمك ايسه بوحالده اميرخان اوسوزيله كندى صفتلرينى بزه اسناد وبزى كنديلرينه قياس ايتمش اوليورديمكدر . بوايسه قطعياً باطلدر .

چونكه كرك يهودك علماسى، كرك نصارانك رؤساى روحانيه‌سى من القديم دينلرينى وسيلهٔ دنيا اتخاذ ايده‌كلدكلردن مجرد منافع ذاتيه‌لرينى تأمين ايچون دين نامنه روايتلر ، آيتلر ايجاد ايتمك ، كتابلر تحريف ايتمك ومؤلفلرى اصلا معلوم اولميان ويكديكرينه مخالف بولنان و بومخالفتلرينك حد اصغرى اوتوز بيكدن زياده‌اولان كتب سير وتوازيخه «كتب سماويه» و«كتب مقدسه» نامى ويرمك كنديلرنجه قواعد مرعيه‌دن وعادات جاريه‌دن بولنديغى حالده بزم ائمهٔ دين يعنى اصحاب سيرت كزين ومجتهدين جديت قرين ومحدثين خصلت بهترين افنديلرمز حضراتى هيچ بروقت دينلرينى دنيايه وسيله اتخاذ ايتمامشلر وهيچ برزمان دين نامنه روايتلر، آيتلر ايجاد واختراع كبى احوال شناعت اشتماله جرأت ايتميوب حتى بونك تصورينى بيله محالاتدن عد ايله‌مشلردر. هرايكى قومك احوال تاريخيه وكتب دينيه‌سى دخى بوكا شاهددر .

فى الواقع هرايكى طرفك كتب دينيه واحوال تاريخيه‌سى بحق نظر تدقيقدن كچيريلورايسه بوسوزيمزك صدقى كندى كندينه تحقق ايده‌جكنده شك يوقدر .

اوته‌دنبرى علماء يهود وعلماء نصارانك مجرد منافع دنيويه‌لرينى تأمين ايچون كتب دينيه‌لرينه نيجه اباطيل واكاذيب علاوه ايتملرينه وحتى مؤلفلرى قطعياً معلوم اولميان ومجرد انبياء سالفه‌نك سير واحوال حياتيه‌سنه متعلق بولنان تاريخ كتابلرينه [كتب دينيه] و بوكتابلرك مندرجاتنه وهم‌ده الوهيت ونبوته وعقل وحكمته اصلا توافق ايتميان مندرجاتنه بيله [الهامات ربانيه] نامنى ويرملرينه مقابل

بزم ائمهٔ دين وبالخاصه صحابهٔ كزين افنديلرمز حضراتى ﴿ وما ينطق عن الهوى ان هوالا وحى يوحى ﴾ آيت كريمه‌سنك منطوق منيفنجه حضرت پيغمبر [ص] افندمزدن صادر اولان احاديث شريفه‌نك دخى وحى الهى اولديغنى بيلدكلرى واواحاديث شريفه‌يى بالذات فم سعادتدن استماع ايلدكلرى حالده آنلره [كتاب الله] نامنى ويرمه‌مشلر وحتى اواحاديث شريفه‌نك كتاب اللهه قاريشديرلمسندن خوف ايله كندى زمانلرنده آنلرى يازميوب يالكز حافظه‌لرنده حفظ ايله اكتفا ايلمشلردر. كذا محدثين كرام حضراتى دخى روايات متسلسله ايله حضرت رسوله اتصالى وهرراويسنك عدالت، متانت ، امانت ، صوك درجه جديت ، مروت كبى اوصاف عاليه ايله اتصافى معلوم اولميان احاديث شريفه‌يه اصلا اعتبار ايتمامشلر وبوخصوصده محيرالعقول نيجه تدقيقات وتعميقات اجرا ايده‌رك احاديث صحيحه‌يى جمع وتأليفه وبرطاقم خونهٔ دين طرفندن اختراع ايديلن موضوعاتدن فرق وتمييزه موفق اولمشلردركه ؛ دنياده هيچ برمحلده هيچ بر قومده بونك بر مثلى دها كورولمه‌مشدر .

ايمدى بزم ائمهٔ دين ايله علماى اهل كتاب آره‌سنده بويله بر فرق عظيم بولنديغى ميدانده ايكن امير خان جنابلرينك بزم ائمهٔ دينى كندى علماء دين ورؤساى روحانيه‌لرينه قياس ايدوبده آنلر طرفندن يازيلان وسندات قويه ايله حضرت پيغمبرافندمزه اتصاللرنده شبهه ايدلميان احاديث شريفه حقنده [ايكى يوز ايل صكره كلن روايتلر وحديثلركز] عباره‌سيله بواحاديث نبويه‌نك كويا ايكى يوزسنه صكره ايجادواختراع ايدلمش اولدقلرينه تعريض وايما ايتمسى لايقميدر؟... وامير خان كبى السنهٔ متعدده‌يه وتاريخ احوال اممه واقف اولان برذاتدن بويله برسوزك صدورى مناسبميدر ؟

شيمدى امير خانك بزه قارشو سرد ايتديكى حديث شريفك كندى دعواسنه مطابق اولوب اولمديغنى تحقيق ايده‌لم .

بو حديث شريف بخارئ شريفك سكزنجى جزؤنده كتاب التوحيده محرر احاديث شريفه‌دندر. ابتداسنده ﴿ قل فأتوا بالتورية فاتلوها ان كنتم صادقين ﴾ قول شريفى بحث سابقمزده ذكرى سبق ايدن سورهٔ آل عمرانك ۸۷ نجى آيتك نهايتيدر . اوبحثده بو آيتى انزالدن مقصد ، يهوديلرى الزامدن عبارت اولديغنى ذكر ايلمش ايدك . بناءً عليه بوراده آنى تكراره حاجت يوقدر .

بخارینك بوقول شریفی شوحدیثك ابتداسنده ذکر ایتمسی حضرت رسولك بوقول شریفی شوحدیث شریف ایله برابر ذکر بیورمش اولدیغی ایچون دکلدر. بلکه بخارینك بوندن مقصدی [تلاوت] کلمه‌سنك قرائت وعمل معناسنه کلدیکنی بیاندر . یعنی ارسال وانزالدن مقصود اصلی اولادن تسلیم وانقیادك انواعی که؛ تلاوت ، ایمان وعملدن عبارتدر ؛ ایشته شو انواعك جمله‌سنی بوحدیث شریفده جمع وذکردر .

حدیث شریفك مآلی :

[اهل توراته تورات ویرلدی . آنلر تورات ایله عمل ایتدیلر ، اهل انجیله‌ده انجیل ویرلدی . آنلرده انجیل ایله عمل ایتدیلر . سزه دخی قرآن ویرلدی . سزده قرآن ایله عمل ایتدیکز] دیمکدر .

شیمدی شو حدیث شریفی سبب ومقام ورودندن صرفنظرله مجرد متن حدیثك افاده ایتدیکی مآل ظاهریسنه حمل ایده‌لم .

ایشته کوریلیورکه بونك خلاصهٔ مآلی وقتیله اهل توراتك تورات ایله واهل انجیلك انجیل ایله عمل ایتمش اولدقلرینی اخبار وحکایه‌دن عبارتدر. فقط بوندن نه چیقیور؟ حضرت پیغمبر افندمز بونی اخبار بیورمش اولمسیله تورات وانجیلده هیچ بر کلمه‌نك تحریف ایدلمه‌مش اولدیغنی‌می اخبار بیورمش اولیور ؟ بو خبر رسول ایله امیر خانك شو دعواسی آره‌سنده نه مناسبت وار ؟

امیر خان دخی بو ایکیسی آره‌سنده اصلا مناسبت اولمدیغنی درك ایتمش اولملیدرکه [عمل] ماده‌سنی معیشت یعنی یشامق وبوماده‌دن مأخوذ اولان ماضی صیغه‌سنی یعنی (عملوا) فعل ماضیسنی مضارع یعنی (یعیشون) معناسنه حمل ایده‌رك حدیث شریفی :

[یهودیلر توراته کوره ، مسیحیلرده انجیله کوره یشایورلر] دیه ترجمه ایتمش وکویا بو صورتله [تورات وانجیلك هیچ بر کلمه‌سی تحریف ایدلمه‌مشدر] دعواسیله شو حدیث آره‌سنده بر آز مناسبت بولمغه چالیشمش ایسه‌ده بوراده دخی فعل تحریفك کندیلرنده بر امر طبیعی اولدیغنی اظهاردن بشقه هیچ برشیئه موفق اوله‌مامشدر . زیرا فرض محال اوله‌رق حدیث شریفك مآلی امیر خانك دیدیکی کبی اولسه بیله بوحدیث ایله امیر خانك اودعواسی آره‌سنده ینه مناسبت بولنمش اولماز . بناءً علیه امیرخان اودعواسنی بزه قارشو بو حدیثله دخی اثبات ایتمش اوله‌ماز .

زیرا بوتقدیرده امیرخان بزه قارشو [تورات وانجیلده هیچ بر کلمه تحریف ایدلمه‌مشدر . چونکه پیغمبرکز یهودیلر توراته کوره ، مسیحیلرده انجیله کوره یشایورلر دیدی] دیمش اولیورکه بوسوزك نه‌قدر صاچمه برسوز اولدیغنی بیانه حاجت یوقدر .

حالبوکه بوحدیث شریفك نه‌مقامده ونه مقصدله شرفوارد اولدیغی ملاحظه ایدیلیرسه ، که بونی دخی ملاحظه بهمه حال لازمدر ، اوحالده امیرخانك [تورات وانجیلده هیچ بر کلمه تحریف ایدلمه‌مشدر] دعواسنی بزه قارشو اثبات ایتمك ایچون بوحدیث شریف ایله‌ده استدلالی دها عجیب برمناظره تشکیل ایده‌جکنده شبهه یوقدر .

بتون شراح بخارینك بیانلری اوزره بوحدیث شریف شو اوچ قومك یعنی یهود ، نصارا واهل اسلامك عندالهیده منازل ومراتبنی بیان ضمننده شرفوارد اولمش وفقط غایت مجمل اولدیغی ایچون ینه بو مآلده اولان دیکر بر حدیث شریف ایله توضیح وتفسیر بیورلمشدر. اوده بوحدیثی متعاقباً ذکر بیوریلان وروایات متسلسله‌سی ینه عبدالله ابن عمر رضی الله عنهمایه منتهی اولان :

[انما بقاءکم فی من سلف من الامم کما بین صلاة العصر الی غروب الشمس اوتی اهل التوراة التوراة فعملوا بها حتی انتصفت النهار ثم عجزوا فاوتوا قیراطاً قیراطاً ثم اوتی اهل الانجیل الانجیل فعملوا به حتی صلیت العصر ثم عجزوا فاعطی قیراطاً قیراطاً ثم اعطیتم القرآن فعملتم به حتی غربت الشمس فاعطیتم قیراطین فقال اهل الکتاب هؤلاء اقل منا اجلاً واکثر اجراً قال الله هل ظلمتکم من حقکم شیئاً قالوا لا قال فهو فضلی اوتیه من اشاء] حدیث شریفیدرکه مآل منیفی :

« امم سالفه‌یه نسبتله سزك مدت حیات ومقدار عملکز عصردن غروب شمسه قدردر. صباحلین اهل توراته تورات ویرلدی. آنلر نصف نهاره قدر تورات ایله عمل ایتدیلر . صکره عاجز قالدیلر [یعنی حضرت عیسی‌یی کورمدن اول وفات ایتدیلر] آنلرك هر برینه بر قیراط اجرت ویرلدی . صکره اهل انجیل کلدی. آنلره‌ده انجیل ویرلدی . آنلر دخی انجیل ایله عمل ایتدیلر . وقتا که ایکندی نمازی ادا ایدلدی . آنلر دخی عاجز قالدیلر [یعنی حضرت پیغمبری کورمه‌دن اول وفات ایتدیلر] آنلرك هر برینه دخی بر قیراط اجرت ویرلدی . صکره سز کلدیکز. سزه‌ده قرآن ویرلدی . سزده غروب شمسه قدر قرآن ایله عمل

ایتدیکز. شمس ده غروب ایتدی وسزلره بریکزه ایکیشر قیراط ویردی . بونك اوزرینه اهل کتاب مسلمانلرك عملی بزدن آز وحالبوکه اجرلری بزدن زیاده در دیدیلر. جناب حق: سزه ظلم می ایتدم ؟ بیوردی. آنلر : خیر ، بزه ظلم ایتمدك، فقط آنلره فضله ویردك، دیدیلر . حق تعالی: بو بنم فضلمدندر، فضلمی دیله دیکمه ویریرم ، بیوردی . » دیمکدر .

بوحدیث شریفده زمان موسی علیه السلامدن قیامته قدر اولان مدت برکونه وبومدت ظرفنده شرایع الهیه نك تماماً احکامی ایله عمل، برکون ظرفنده متعدد اجیرلر طرفندن ایفا اولنان عمله ؛ وحضرت موسی زماننده ن حضرت مسیحك زمانه قدر کچن مدت یارم کونه وبومدت ظرفنده تورات ایله عمل ایدوبده حضرت مسیحك زمانه ادراك ایتمه دن وفات ایدن یهودیلر، اجرت معینه مقابلنده ویرکون ظرفنده برعمل معلومی ایفا ایتمك اوزره استیجار اولنوبده نصف النهارده اوعملی ایفادن عاجز قالان عمله یه وطرف الهیدن یهودیلرك احکام تورات ایله عمللرینه مقابل ویریله جك اجر ومثوبات ، مذکور عمله یه عمللرینه کوره موجر طرفندن ویریله جك اجرته وحضرت عیسی زماننده ن حضرت پیغمبر زمانه قدر کچن مدت نصف النهاردن ایکندی وقتنه قدر کچن زمانه واومدت ظرفنده انجیل ایله عمل ایدوبده حضرت پیغمبرك زمانه ادراك ایتمه دن اول وفات ایدن مسیحیلر، نصف النهاردن صکره استیجار اولنه رق نصف النهاردن ایکندی یه قدر عملی ایفا ایدوبده بعده عاجز قالان دیکر عمله یه وبونلره طرف الهیدن ویریله جك اجر ومثوبات مذکور عمله یه عمللرینه کوره موجر طرفندن ویریله جك اجرته وحضرت پیغمبرمز زماننده ن قیامته قدر اولان مدت، ایکندیدن غروب شمسه قدر کچن زمانه وبومدت ظرفنده قرآن ایله عمل ایدن امت محمدیه ایکندیدن صکره اوعملی اکمال ایتمك اوزره استیجار اولنوبده آنی اتمامه موفق اولان بشقه عمله یه وبونلره طرف الهیدن ویریله جك اجر ومثوبات مذکور عمله یه موجر طرفندن ویریله جك ایکی مثل اجرته تشبیه بیورلمشدر :

ایمدی ایشته شو حدیثك صراحت وایضاحاتیله قطعیاً ثابت اولیورکه حدیث اول دخی امم سالفه ایله یعنی حضرت عیسادن اول کلوب کچن واوزمان توراتك احکامیله عمل ایدن یهود ، وحضرت محمددن اول کلوب کچن واوزمان انجیلك احکامیله عمل ایدن نصارا ایله بعثت محمدیه دن قیامته قدر قرآنك احکامی ایله

عامل اولان اهل اسلامك عندالهیده کی مرتبه لرینی ، مزیتلرینی بیاندن عبارت اولوب یوقسه بونك زمان رسالت محمدیه ده کی یهود ونصارایه وانلرك اللرنده کی کتابلره اصلا ؛ تعلقی یوقدر .

بناءً علیه اوحدیث شریفدن نه حضرت پیغمبرك کندی زماننده کی کتب توراتیه وانجیلیه یی تصدیق ایلدیکی اکلاشلمش؛ نه ده صحابه وتابعین وتبع تابعینك او کتابلری قرآنه موافق بیلدکلری ثابت اولمشدر . شو حالده امیرخانك [تورات وانجیلده هیچ برکلمه تحریف ایدلمامشدر] دعواسنه بزه قارشو اوحدیث شریف ایله استدلالی دخی پك معناسز قالمشدر .

برنجی مناظره مزده دخی بیان ایتدیکمز وجهله ، بوکتابلرك محرف اولدقلرینه دائر قرآنك سورمتعدده سنده برچوق آیات بینات موجود اولدیغی وعلی الخصوص سورهٔ بقره نك ۷۹ نجی آیتنده ﴿ فویل للذین یکتبون الکتاب بایدیهم ثم یقولون هذا من عندالله ﴾ بیورلدیغی حالده امیرخانك دعوای معهوده سیله اصلا مناسبتی اولمیان ، شوراده بزه قارشو سرد ایتدیکی حدیث شریفی یازدقدن صکره :

[وایشته بو حدیث ده ایکی یوز سنه هجرتدن صکره تصدیق ایدیورکه مسلمانلر اوزلرینك قرآنه رفتار ایتدکلری کیمی یهودیلر ، و مسیحیلرده اوزلرینك مقدس کتابلرینه کوره یشایورلر ؛ دیمك که صحابه لر وتابعلر وتبع التابعین تورات وانجیلی قرآنه موافق ومطابق بیلورلر ایدی .]

دیمسی نه قدر عجیب برمناظره تشکیل ایتدیکنی قارئین کرامك وجدانلرینه حواله ایده رك نوبت کلامی ینه کندیسنه ترك ایدرز . دیورکه :

[بو خصوصده چوق حدیثلر ، واردر . از انجمله البخارینك بو حدیثنی ده بوراده ذکر ایدرزکه عبدالله بن عمر رضی الله عنه دیوبدر « ان الیهود جاؤا الی النبی صلی الله علیه وسلم برجل منهم وامرأة قد زنیا فقال لهم کیف تفعلون بمن زنی منکم قالوا نحممهما و نضربهما فقال لا تجدون فی التوراة الرجم قالوا ألا نجد فیها شیئاً فقال لهم عبدالله بن سلام کذبتم (فاتوا بالتوراة فاتلوها ان کنتم صادقین) فوضع مدارسها الذی یدرسها منهم کفه علی آیة الرجم فطفق یقرأ مادون یدها ورأوها ولایقرأ آیة الرجم فنزع یده عن آیة الرجم فقال ماهذه فلما رأوها قالوا هی آیة الرجم فامر بهما فرجما »

امیرخان بوحدیثك ترجمه سنی روضة الاحبابدن نقلاً یازدقدن صوکره بوندن شو نتیجه یی چیقاریور .

« پس هر براهل فراست اولان مسلمان بو صحیح حدیثدن چار وناچار بیلرکه اکر یهودیلر توراتی تحریف ایتمش اولسه ایدیلر همان بورجم آیه تی دکل ال کیزلدور ایدیلر اللا

بر يهودى ارك و يهودى عورتك رجمنى بيلدكلرى سببندن هرحالده تحريف وحتى محو ايدرلر ايدى ، لكن بويله بر حال هجرتك دوردنجى سنه‌سنده بيله يوق ايدى و بوندن علاوه بوده معلوم دركه اكر پيغمبركز سزك كبى ظن ايلسه ايدى‌كه يهوديلر توراتى تحريف وتغيير ايتمشلر او يانه كتوريلن زانى وزانيه جزاسى باره‌سنده توراتى كتورتمز ايدى . وروضة الاحباب كتابى بو حكايه‌نك ختامنده بونوده يازار « وهم بو سالده پيغمبر بيوردى : زيد ابن‌ثابته تا توراتى تعلم ايده آنك ايچون‌كه مبادا يهوديلردن توراتده بر تحريف وتبديل واقع اوله زيد ابن ثابت اون بش كونده تمام توراتى اوكرندى » ايندى بوبر قصه‌روايتدن كنه آشكاره معلوم اولور كه هجرتك دوردنجى سنه سنه قدر توراتده تحريف يوق ايدى واكر اولسه ايدى زيد توراتى اون بش كونده تعلم ايتديكى ايچون پيغمبرينه ومسلمانلره دير ايدى‌كه تحريف واردر . لكن بو حديث‌ده سز مسلمانلر ايچون برقوى دليلدركه پيغمبركز توراتك تحريفسزلغنى هجرتك‌دوردونجى سنه‌سنده بيلير ايدى . »

بوراده امير خانك سوزنى ينه كسه‌لم‌ده اولا بوحديث شريفك مآل منيفنى بيان ايده‌لم : بوحديث شريف بخاريتك آلتنجى جزؤنده كتاب تفسير القرآنده محرر اولوب مآلى :

[بركون يهوديلردن برجماعت ذات‌الزوجه برزانى ايله ذات‌الزوج برزانيه‌يى حضور حضرت رسوله كتيروب بونلر حقنده لازم كلن حكمك اجراسنى اول حضرتدن طلب ايلديلر . حضرت رسول‌ده آنلره بومقوله زنا يعنى ذات‌الزوج وذات‌الزوجه اولان كيمسه‌لرك زناسى حقنده نه‌معامله ايدرسكز ؟ ديه سؤال ايتدى . انلر بوكبى زانى وزانيه‌نك يوزلرينه قره‌سورر وكنديلرنى ضرب ايله‌رز ديديلر . حضرت رسول بوكا دائر توراتده رجم حكمنى بوله‌مازميسكز؟ ديه سؤال‌ايتدى . انلر: خير، توراتده بوكا دائر برشى بوله‌ميز ، يعنى توراتده بومقوله زنا حقنده هيچ برحكم يوقدر ، ديديلر . بوصيره‌ده عبدالله بن سلام دخى اوراده حاضرايدى . مشاراليه همان قيام ايدوب: يالان سويلديكز ، توراتى كتيروب اوقويكز ، اكر بوسوزكزده صادق ايسه‌كز، ديدى . بونك اوزرينه درحال تورات كتيرلدى ، يهوديلره توراتى تدريس ايدن بريهودى‌يه ويرلدى . اويهودى توراتى آچه‌رق ، ورجم آيتنك اوزرينه النى وضع ايده‌رك ماقبلنى‌اوقومغه باشلادى . عبدالله‌بن‌سلام آكا : الكى‌چك، ديدى . مرقوم يهودى النى چكدى . عبدالله بن سلام : بونه‌در ؟ ديه اويهودى‌يى تكديروتوبيخ ايلدى . وقتاكه رجم آيتى ظاهر اولوب جمله‌سى آنى كوردى ؛ اوراده بولنان يهوديلر هپ بر آغزدن: بوآيت رجم آيتيدر ، ديديلر . بونك اوزرينه حضرت پيغمبرده اوآيت موجبيله حكم ايدوب اوزانى ايله زانيه رجم اولنديلر] ديمكدر .

شمدى امير خانك بوحديث ايله‌مذكور دعواسنه استدلالى طوغرى اولوب اولمديغنى ايضاح ايده‌لم .

بوزانى ايله زانيه خيبر يهوديلرى اشرافندن ايديلر . اعيان مملكت ؛ شو دعوانك حل وفصلنى مدينه‌ده ساكن بنى قريظه يهوديلرى واسطه‌سيله حضرت پيغمبره حواله ايتمشلر وحضرت پيغمبره رجمدن بشقه برشى‌ايله حكم ايتديرملرنى اكيداً تنبيه ايلمشلر وفقط حضرت پيغمبرك آنلره توراتده بوزنانك حكمى نه‌دن عبارت اولديغنى سؤال ايده‌جكنى ونهايت تورات كتيريله‌رك حقيقت حالك ميدانه چيقه‌جغنى خاطرلرينه بيله كتيرمامشلر ايدى .

چونكه حضرت پيغمبرك هر خصوصده كندى شريعتيله حكم ايتديكنى وقرآنده ايسه زنانك حكمى يوز دكنك اورمقدن عبارت بولنديغنى بيلدكلرى ايچون بودعواده دخى اولوجهله حكم‌ايدلمسى كنديلرنجه امر قطعى‌ايدى ؛ بوندن مقصدلرى‌ده هم اوزانى وزانيه‌يى رجمدن‌خلاص ايتمك ، هم‌ده حضرت رسولك توراتده رجم آيتى اولديغنى بيلمديكنى خلقه اعلان ايله كويا انك نبوتنى جرح ايتمك ايدى . فقط حضرت پيغمبر دائما حفظ امان الهيده بولنديغندن بودعوى كنديسنه عرض اولنور اولنماز ، بوكبى زنانك حكمى هرنه قدر قرآنده مصرح دكل‌ايدى‌ايسه‌ده شريعت محمديه‌ده دخى بونك حكمى‌رجم اولديغندن آنلرك شو تزويراتنه اصلا اهميت ويرميوب مجرد آنلرى الزام ايچون توراتده بوزنانك حكمى نه‌دن عبارت اولديغنى آنلردن سؤال ايتدى .

بونلر هرنه قدر توراتده بوكا دائر برحكم يوقدر ديديلر ايسه‌ده فائده ويرميوب نهايت تورات كتيرلدى و يهوديلرك بومسئله‌ده دخى حيله وخدعه‌سى ميدانه چيقدى ؛ صكره اوزانى ايله زانيه رجم اولندى . اكر يهوديلر حضرت پيغمبرك بومسئله حقنده توراتده‌كى حكمك نه‌دن عبارت اولديغنى‌سؤال‌ايده‌جكنى وانلر طرفندن بوكادائر برحكم يوقدر ديلسه بيله حضرت پيغمبرك اغفال ايديله‌ميه‌جكنى ونهايت تورات كتيريلوب كنديلرينك رذيل اوله‌جغنى بيلسه‌لر ايدى ، اساساً دعوانك حل وفصلى ايچون حضرت پيغمبره مراجعت ايتمزلر وياخود ايده‌جك اولسه‌لر بيله بويله براحتمالى نظر اعتباره آله‌رق اولجه اوآيتى دخى تحريف وبلكه‌ده بالكليه محوايدرلرايدى. اماصكره‌دن بويله برشى يابه‌مزلر ايدى . چونكه بونى يابمغه وقت مساعد دكل ايدى . بوصره‌ده ياپيله‌جق برشى

وارایدیایسه اوده رجم آیتنك اوزرینه وضع یدایده‌رك اوآیتك ماقبلنیاوقومق ایدی كه اوده یاپیلدی . فقط فائده‌ویرمدی . بلكه مضرت ویردی . چونكه هم اوزانی ایله زانیه رجم ایدلدی ، هم‌ده بالاخره كندیلری رذیل اولدی . ایشته كوریلیوركه ؛ بودعواده حضرت پیغمبرك توراتی كتیر تدیرمسی توراتك غیر محرف اولدیغنی بیلدیكندن‌طولایی دكل ،بلكه توراتك محرف اولمقله‌برابرایچنده رجم آیی بولنـدیغنی بیلدیكی ایچون مجرد یهودیلری الزام مقصـدیله توراتك كتیرلمسنی فرمان بیوردی .

بناءً علیه دیمك اولیوركه امیرخانك بوحدیث ایله استدلالی دخی بوشـه كیتدی .

هجرتك دردنجی سنه‌سنده زید ابن ثابتك باامر رسالتپناهی توراتی اون بش كونده اوقویوب اوكرنمش اولدیغنه دائر امیرخانك روضة الاحبـابدن یازدیغی روایته كلنجه : آنك بوروایتله اسـتدلالی دخی قطعیاً باطلدر . چونكه روضة الاحبابك بوروایتی دخی بی‌اساسدر .

زیرا حضرت رسـول هیچ برمسلمانه كرك توراتی ، كرك انجیلی اوقومغه مسـاعده ایتمیوردی. حتی بر كون حضرت فاروقك توراتدن برصحیفـه‌یی النه آلوب اوقودیغنی كورنجه ؛

(امتهوكون كما تهوكت الیهود والله لوكان موسی حیاً لما وسـعه الا اتباعی) بیورمش ایدی. مآلی [سزده یهودیلر كبی حیرت وترددمی ایدیبورسكز ؟ اللهه قسم ایده‌رم‌كه اكرموسی صاغ اولسه ایدی ؛ بكا اتباع ایتمكدن بشقه چاره‌سی یوق ایدی] دیمكدر .

حضرت فاروقك تورات اوقومـه‌ـسنه مساعده ایتمیان برپیغمبر قابلمیـدركه زید ابن ثابتـه امر ایتسون‌ده بتون توراتی تعلم ایتدیرسون ؟

فرض ایده‌لم كه ، زید ابن ثابت توراتی اوقومش اولسـون . فقط صكره توراتده تحریف واردر ، دیمدیكی نایله ثابتدر ؟ .

هایدی فرض ایده‌لم كه دیمامش اولسون . بوندن نه چیقار ؟ قرآن كریمده برچوق آیات بینات ایله تورات وانجیلك محرف اولدقلری بیان بیورلمقده ایكن زید ابن ثابتـك توراتده تحریف واردر ، یاخود یوقدر ، دیمسـنك نه حكمی اوله‌بیلور ؟ شبهه یوق كه اوله‌ماز .

زیرا زید ابن ثابتك كلامنك كلام اللهدن دها قوتلی اولمسنه امكان بوله‌ماز وبوحالده امیرخانك یازدیغی شـو روایتله دخی دعوای مذكور ینه اسـتدلالنه سفسطه‌دن بشقه برمعنا ویریله‌مز .

امیر خان بوسوزلری متعاقب اخوند یوسـفه خطاباً بعض مسـتهزیانه الفاظ استعمال ایتدكدن صكره ینه حضرت پیغمبر وقرآن كریمك كندی كتـابلری حقنده حسن شهادتیله دعوای مذكور ینه استدلاله قیام ایدرك دیبوركه :

[بونی‌ده منشور طریق ایله خاطركزده طوته‌جقسكزكه سز مسلمانلر قرآنه فرقان دیدیككز كبی قرآن اوزی‌ده توراته فرقان دیبور مثلا سورة البقره‌نك ٥٠ نجی آیه‌سنده و ٢٠ نجی سوره‌نك ٤٩ نجی آیه‌سنده اوخویكز وبوندن ماعدا توراتی « اماماً ورحمةً وضیا وذكر وهدی ونور وبصایر ومبارك وكلام الله تسمیه ایدر .

پس قرآنك بو ملاحظه‌سی واضح اولدیغی حالده آیا ؛ ممكنمیدركه قرآنه ایناتان بر مسلمان‌قرآننك‌تورات وزبور وكتب‌انبیا وانجیل خصوسنده بو كوبا شهادتلر دیدكدن صكره بو مقدس كتابلر باره‌سنده اوطرز بحرمت فكرلر اظهار ایلسون . من ظن ایتم ولیكن اكر بر مسلمان تورات وزبور وكتب انبیاء وانجیل باره‌سـنده بو ذكر اولنان فكرلری دیسه معلوم‌اولوركه نه تورات وانجیله ونه قرآنه ومحمده ایناتور . اما بزمسیحیلر ایسه پیغمبركز كتب مقدسه‌حزی نه قدر اعلای كلام ایله مدح ایتمش ایسـه قرآنك بو منوال سوزلرینه چوق اعتبار واعتماد ایتمزز زیرا پیغمبركز امی یعنی بی سـواد اولوب اللهك انزال ایتدیكی‌مقدس كتابلرینی اوخومامش ایدی واوسببدن قرآنده اوجور سوزلر ونقللر یازاركه یهودیلرك ونصارالرك بوش وبیهوده آغزلرندن ونه‌اینكه عهد عتیق وعهد جدیددن استماع ایدوبدر]

امیرخان بوراده برنجی مسئله‌سنه استدلالاتنی بیتیرمشدر . شمدی شو صوك اسـتدلالنی دخی محاكمه ایده‌لم . اوت ؛ قرآن برچوق آیتلرنده توراته فرقان ، امام ، رحمت ، ذكر ، هدی ، ضیا ،بصائر ، مبارك ، كلام الله تسمیه ایدیبور . بز بونی انكار ایتمدك وایتمیورز . فقط قرآنك شو اوصـاف عالیه ایله توصـیف ایتـدیكی تورات وانجیلدن مقصد هانكی تورات وهانكی انجیل اولدیغنی و او كتابلرك بو كبی اوصاف ایله توصیف‌بیورلمش اولمسیله ، ایادیٔ اهل كتابده موجود اولان كتابلرده هیچ بركلمه‌نك‌تحریف ایدلمدیكنی اثباته محل اولمدیغنی دخی‌برنجی‌مناظره‌مزده‌تفصیلاً بیان‌ایتمشدك. آنلری بوراده تكراره‌حاجت‌یوقدر .

پیغمبرمزامی اولوب اهل كتابك اللرنده‌كی كتابلری اوقومدیغندن آنلرده اولمیان برچوق‌سوزلری قرآنده یازمش وبو سوزلری‌ده یهودو نصارانك بوش

آغزلرندن استماع ایتمش بولندیغی جهتله پیغمبرمزك تورات وانجیل حقنده‌کی حسن شهادتی مسیحیلرجه اهمیتسز اولدیغی مسئله‌سنه کلنجه :

برکره امیرخانك بوسوزی اده‌مخالف اولمقله برابر عقل وحکمته‌ده مغایردر.

اوت، پیغمبرمز امی‌در . بونی قرآن بیله ناطقدر . فقط امیت سائر ناس حقنده بر نقیصه اولدیغی حالده بر پیغمبر حقنده بیوك بر کمالدر . چونکه اکر بر پیغمبر امی اولمایوبده مکتب ، مدرسه کورمش، برچوق علوم وفنون تحصیل ایتمش کیمسه‌لردن اولورسه آنك الله نامنه تبلیغ ایتدیکی کتابك کتاب الله اولدیغنه ایناتمق پك مشکل اولور . زیرا او پیغمبرك مذکور کتابی اوقودیغی کتابلردن خلاصه ایدوب یازمش اولدیغنه حکم اولنور . آنك وحی الهی اولدیغنه دلیل بولمق عادتا محال درجه‌سنه وارر . اما اکر بر پیغمبر کندیسی امی اولدیغی حالده برچوق سنه‌لر تحصیل علوم ایله اشتغال ایتمش وبتون خلقه کندی فضیلتنی تصدیق ایتدیرمش کیمسه‌لرك بیله سویلیه‌میه‌جکی ویازه‌میه‌جغی بر کتابی الله نامنه تبلیغ ایدر ایسه او پیغمبرك احوال ذاتیه‌سی وادوار حیاتیه‌سی ایله تبلیغ ایتدیکی او کتاب آره‌سنده اصلا مناسبت بولنه‌میه‌جغندن کندیسنك نبوتنه واو کتابك سماویتنه حکم ایتمك ضروری اولور ، یعنی بداهت حالنی آلیر . دیمك اولیورکه بر پیغمبر حقنده امیت صفتی بر نقصان صفت دکل، بلکه بر صفت کمالدر. بو برحقیقتدرکه اهل بصیرت اولانلر نزدنده بونی انکار بیوك بر جهالتدر . اما امیرخان کبی بصیرتسز کیمسه‌لر بونی ادرا کدن عاجز اولدقلری ایچون صفت امیتی پیغمبرمز حقنده وسیلهٔ اعتراض ایده‌کلمشلر وفقط بو کبی اعتراض ایله کندیلرینك حماقتنی ، جهالتنی اظهاردن بشقه هیچ برشیئه موفق اوله‌مامشلردر.

مسیحیلر پیغمبرمزك تورات وانجیل حقنده‌کی حسن شهادتنه ، مدح وثناسنه اعتماد ایتمیورلر ایمش . وارسونلر ، ایتمسونلر . بزم ایچون بونك اصلا اهمیتی یوقدر . انلرك عدم اعتمادلری بزه اصلا مضر دکلدر . فقط کندیلرینه مضردر . بوعادتا کفران نعمتدر . چونکه اکر حضرت پیغمبر وقرآن اولمسه ایدی کرك یهودیت ، کرك نصرانیت برظلمت مجهولیت ایچنده غائب اولوب کیده‌جك ایدی . زیرا یهود و نصارانك اللرنده‌کی کتابلره باقیلور ایسه ؛ نه‌حضرت موسی وعیسی نامنده پیغمبرلر کلمش ، نه‌ده آنلره تورات وانجیل نامنده کتابلر نازل اولمشدر .

چونکه بوکتابلرك اکثر مندرجاتی اوقدر عادی، اوقدر بیاغی شیلردرکه بونلرك کتب سماویه اولدقلرینه واوذاتلرك طرف الهیدن بعث وارسال بیورلدقلرینه ایناتمق ایچون بهمه‌حال عقل وحکمتك بالکلیه خارجنه چیقمق لازمدر وبوده بوکون بتون حکما ، بتون علمانك تحت تصدیقنده‌در . فقط بر کت ویرسون پیغمبرمز کلمش وکندیسنه قرآن حقیقت بیان نازل اولمشده ، قرآن کریم اوذاتلری انبیایه لایق اوله‌جق اوصاف ایله واو کتابلری کتب سماویه‌یه لایق صفات ایله توصیف ایده‌رك شمدی‌یه قدر کلوب کچن میلیارلرجه مسلمانلره تصدیق ایتدیرمش وملل غیر مسلمه‌یه‌ده هیچ اولمازسه آنلرك اساسنه دائر معقول فکرلر بخش ایلمشدرکه؛ یهود ونصارا ایچون بونك نه‌قدر بر نعمت عظما اولدیغی انکاره مجال یوقدر .

حضرت پیغمبر تورات وانجیلده اولمیان برچوق شیلری برطاقم یهودونصارانك بوش آغزلرندن ایشیده‌رك قرآنده یازمش ...

بو، نه‌قدر باطل برسوزدر . او یهود ونصارا کیملر ایمش ؛ آنلرك کیملر اولدقلرینی امیرخان سویلیور . شمدی امیرخانه سؤال ایدرزکه: او یهود ونصارا دیدیکك کیمسه‌لر اکر اولجه یهودی ویا نصرانی اولوبده صکره جداً اهتدا ایتمشلر ایسه بونلرك تورات وانجیلده اولمیان شیلری آنلردن نقلاً حضرت پیغمبره سویلیوب یازدیرمش اولملرینه اصلا امکان یوقدر .

زیرا آنلرك بالآخره تورات وانجیلده اولمدقلری میدانه چیقه‌جغندن حضرت پیغمبرك یهود ونصارایه وبتون خلقه قارشو حاشا کذبنی موجب اوله‌جق اویله برحالك وقوعه کلمسنی ایسته‌میه‌جکلری بدیهیدر. واکر او کیمسه‌لر منافقلر ایسه بوکاده امکان یوقدر . زیرا آنلر کندی کتابلرینه معتقد اوله‌جقلری ایچون مجرد حضرت پیغمبری اغفال ایتمك مقصدیله کندی کتابلرنده اولمیان برشیئی او کتابلر مندرجاتندن اولمق اوزره حضرت پیغمبره نقل وحکایه ایتملری کندی کفرلرینی موجبدر . چونکه کتاب اللهدن اولمیان برشیئی انکار کفر اولدیغی کبی کتاب اللهدن اولمیان برشیئی کتاب اللهه اسناد دخی کفردر. یوق ، اکر او کیمسه‌لر ظاهراً وباطناً یهود ونصارا ایسه ینه عینی محذوره بناءً او شیلری کندی کتابلری مندرجاتندن اولمق اوزره حضرت رسوله نقل وحکایه ایتمش اولملرینه اصلا امکان یوقدر . برده بالاده بیان ایتدیکمز وجهله حضرت پیغمبر اصحاب کرامك تورات و انجیلی اللرینه آلوب اوقوملرینه بیله مساعده ایتمیور ایدی ،

حتى بخارئ شريفك سكزنجى جزؤنده محرر اولديغى اوزره اول حضرت كندى اصحابنه :

(لاتصدقوا اهل الكتاب ولاتكذبوهم) يعنى (اهل كتابى نه تصديق ايدك ، نه ده تكذيب ايدك) بيورمش و بو حديث شريفله انلرك انلرك كتابلرندن نقل اولنان شيلرك شايان اعتماد اولمدقلرينه وچونكه او كتابلرك تحريف ايدلمش بولندقلرينه اشارت ايتمشلر ايدى . شو حالده نصل اولورده كنديلرى يهود ونصارانك بوش آغزلرندن برطاقم بى اساس شيلرى آلورده قرآنده يازمش بولنور ؟

اكر اوكيمه‌لر اولجه يهود ونصارادن اولوبده مؤخراً ظاهراً مسلمان وباطناً ملحد ايسه‌لر مادام كه بويله بوش آغزلريله حضرت پيغمبره برطاقم شيلر تلقين ايتديكى شيلرى وحى الهى اولمق اوزره حضرت پيغمبره نشر ايتديره‌جك قدر قدرتلرى وار ايمش ، يعنى حضرت محمده پيغمبرلك ايتديريورلر ايمش ، نبوت كبى عالى ومقدس برمقامى حضرت محمد انلرك سايه‌سنده احراز ايليوز ايمش ، بويله بردعوايه آنلرك قياملرى ايچون نه‌مانع وار ايمش ! بويله برشرفى كنديلرى حضرت محمده نه‌ايچون فدا ايتمشلر ؟ برطرفه چكيلوبده كنديلرى نه ايچون بويله برشريعت ، بويله بردين تأسيس ايده‌رك قيامته قدرناملرينى ابقا ايتمه‌مشلر ؟ وبونلر حضرت پيغمبره بوشيلرى نره‌ده تلقين ايتمشلر ؟ آنك اطرافده بولنان بيكلرجه صحابه ، بيكلرجه عقلا بونى نه ايچون آكلامامشلر ؟

امير خانك بويله چوجقلرك بيله قبول ايده‌ميه‌جكى سوزلرى شو رساله‌سنه يازمش اولمسى علم ومعرفت نامنه شايان تأسفدر .

سياسيات اسلاميه

اسلامده اصول مشورت وحریت

بعثت سنیه‌لری ذکای بشرك دور تکاملنه شرفصادف اولان نبی آخر زمان، پیغمبر انس وجان صلی الله علیه وسلم افندمز حضرتلرینك طرف الٰهیدن بتون خلقه تبلیغنه مأمور اولدقلری احکام الٰهیه، اول امرده ایکی قسمدر: احکام اخرویه، احکام دنیویه. صوکرا بونلردن هر بری دخی ایکی قسمه منقسمدر: بری اصلیه، دیکری فرعیه‌در.

(احکام اصلیهٔ اخرویه) عقائده، (احکام فرعیهٔ اخرویه) ده عباداته متعلقدر. صوکرا (احکام اصلیهٔ دنیویه) ادارهٔ امور مملکته، (احکام فرعیهٔ دنیویه) ده معاملات وعقوباته دائردر.

احکام اصلیهٔ اخرویه اولمقسزین احکام فرعیهٔ اخرویه‌یی ایفاده اصلا فائده یوقدر؛ مثلا: جناب حقك وارلغنه، برلکنه ایمان ایتمین بر کیمسه‌نك عبادات وطاعات ایله اشتغالنه هیچ بر فائده ترتب ایتمیه‌جکی بدیهیدر. بونك کبی احکام اصلیهٔ دنیویه اجرا ایدیلمدکجه احکام فرعیهٔ دنیویه‌یی اجراده دخی هیچ بر منفعت متصور دکلدر؛ مثلا: عدل وحقانیته رعایت ایدلمدکجه اصحاب جرائمه اجرای عقوباتده فائده تصور اولنه‌ماز.

احکام اصلیهٔ دنیویه‌نك اس الاساسی:

هر ایشده امتله مشورت،

هر خصوصده عدل وحقانیته رعایت،

صرف امانة الله اولان امور مملکتی ومصالح امتی اهلنه تودیع ایتمکدر.

بوکا دلیلمز: ﴿ وشاورهم فی الامر ... الخ.. ﴾

﴿ وامرهم شوری بینهم ﴾

﴿ واذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل ﴾

﴿ اعدلوا هو اقرب للتقوی ﴾

﴿ واذا قلتم فاعدلوا ولو کان ذا قربی ﴾

﴿ ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها ﴾

کبی آیات جلیلهٔ قرآنیه وبو مآلده دها نیجه احادیث شریفه‌در.

بو آيتلردن برنجی آيتده جناب حق، رسولنه هر ايشده امتله مشاورەيی امر ایدييور. علم اصول فقهده بيان اولونديغی اوزره برشی ايله امر او شيئك ضدينك حرمتنی موجب اولديغندن، بو آيت كريمه منطوق منيفنجه مظهر وحی الٰهی اولان او رسول الثقلينه بيله امت ايله ترك مشاورەنك حرمتی قطعياً ثابت اوليور. بويله مظهر وحی الٰهی اولان برذات اقدس هر ايشده امتی ايله مشاورەيه مأمور اولورسه بتون مسلمانلرك وبالخاصه خلفا حضراتنك هر ايشده امتله مشاورەيه مجبوريتی اولويتده قاليور.

ايكنجی آيتده جناب حكيم مطلق، مسلمانلرك ايشی بينلرنده مشورتدن عبارت اولديغنی كوستريور. بونكلەده امر مشاورەنك اركان اسلاميەنك ركن اعظمی اولديغی صورت قطعيەده تحقق ايليور. شوحالده بو امر الٰهی يه، بو فرمان سبحانی يه «مسلمان» عنوان جليلی آلتنده بولونان بتون خلقك انقياد ايتملری تحت مجبوريتده بولنيور.

اوچنجی آيتده جناب باری، بين الناس عدل وحقانيتله حكم ايتمەمزی فرمان بيورييور و بونكلەده هر خصوصده اجرای عدالتك بر امر دينی اولديغی كوروليور.

دردنجی آيتدەده: «عدالت ايدك، كه تقوايه الك يقين اولان اودر.» بيوروليور.

كذا بشنجی آيتده «سز هر سوزكزده ولو كه الك يقين اقرباكز حقنده اولسون عدالتدن آيرلمايكز.» بيوروليور.

آلتنجی آيتده «اماناتی اهلنه توديع ايتمكزی الله امر ايدييور.» بيوروليور. امر ماده‌سی وجوبه موضوع اولديغندن شو آيت كريمه منطوقنجه اماناتك الك بيوكی، الك مهمی وظائف ملتی، امور حكومتی اهل وارباببنه توديع ايتمك اولی الامرك واجبهٔ ذمتی اولديغی صورت قطعيەده اكلاشيلور.

بو امانت مقدسەيه اهل اولانلری‌ده جناب كبريا، ﴿ ان اكرمكم عندالله اتقيكم ﴾ آيت كريمه‌سی ايله تعيين بيورييور. بو آيت جليلهٔ الٰهيەدن اكلاشيليور كه وظائف ملتی درعهده ايدەجك ذواتك حائز اولەجغی الك برنجی مزيت، تقوادر. حسب ونسبك، اصالت ونجابتك بو بابده اصلا تأثيری يوقدر. تقوی، كه اللهك حقوقنه، قوللرك حقوقنه تجاوزدن مجانبتدر؛ شبهەسزدر كه بو، او حقوقی

بيلمكه وابستەدر. شو حالده وظائف ملتدن بر وظيفەيی درعهده ايدەجك كيمسەنك او وظيفەيه عائد معلوماتی حائز، استقامت ورويتله متمايز ارباب اقتدار ولياقتدن اولمسی لازمەدندر.

ايشته بونك ايچوندركه خواجهٔ كائنات عليه اكمل التحيات افندمز حضرتلری بالذات كنديلری عمومه عائد اولان هر خصوصده دائما امتی ايله مشورتی التزام بيوررلردی. مدت حياتلرنده وظائف حكومتی اهل وارباببنه توديع ايدييورلردی. بو خصوصده خصم، اقربا، دوست، احبا جهتنی اصلا نظر اعتباره آلمايورلردی. بتون توجهات نبويه اهليت جهتنه منعطف ايدی. هر ايشده عدل وحقانيتدن ذره قدر انحراف بيورمديلر.

استقامت، اهليت، عدالت ... ايشته حضرت رسولك ايستەديكی اوصاف! ايشته جناب پيغمبرك آراديغی مزيات! دنياده ايكن، دنيادن كيدييوركن، دائما، دائما انعطافكاه آمالی بونلردی: استقامت، اهليت، عدالت!..

مشهوردر، عالم آخرتی تشريفلرندن اوچ كون اول منبر سعادته چيقوب:

— ای امت واصحابم! هركيمك مالنی آلدم ايسه ايشته مالم، كلسون آلسون!.. هركيمك آرقەسنه اوردم ايسه ايشته آرقەم كلسون اورسون!..

كلام علويت اتسامليله ذات رسالتپناهيلرينك بر عدالت مجسمه اولديغنی صوك نفسندە‌بيله بتون اصحاب وامتنه كوستردیلر. وبوكبی خصائل بركزيدەلريله ذات رسالتپناهيلرينه الی الابد قلوب امتده ناقابل زوال بر محبت، صاف، صميمی هردرلو ريادن عاری بر محبت براقديلر. كنديلرندن صوكرا او مقام مقدسله شرفياب سعادت اولان خلفای راشدين حضراتیده شوائر عالیٔ رسول كبريايه حرفياً اقتفا ايتديلر. بوصورتله ظلام جهالت ايچندە‌پويان اولان، زنجير اسارت آلتنده ايكلەين بتون اقوامه انسانيت، مدنيت، حريت، مساوات، عدالت، رفاه وسعادت نەديمك اولديغنی ارائه بيورديلر.

ايشته حضرت پيغمبر افندمزك وضع ايتديكی شومتين اساسلرله روی زمينده مثلی كورولمەمش بر حكومت فاضله تأسس ايتدی و بو شمس تابان حقيقت، خلفای راشدينك مساعیٔ جديه واقدامات متواليەلريله بتون اقطار جهانه شعشعه پاش عدالت اولدی. آز زمان ظرفنده يوز ميليونی متجاوز متحسر حريت، مشتاق عدالت، مفتون مساوات بيچارەلری مستغرق انوار سعادت ايلدی.

اویله برحکومت فاضله‌که زیرحمایه‌سنه، زیرجناح رأفتنه التجا ایدن بتون اقوام، مسلم، غیر مسلم، عیسوی، موسوی ... بتون افراد بشر حقوقده مساوی ایدی. نظرشرعده برعیسوینك، یاخود برموسوینك حقی خلیفه‌نك حائز اولدیغی حقوق قدر مبجل، محترم ایدی.

اونه عدالت، اونه حریت، اونه مساوات ایدی!.. برموسوی کلیور، برخلیفه ایله محاکمه اولیور. بری اوطورورسه دیکری آیاق اوزری طورماز. بری اسمیله یاد اولنورسه دیکری کنیه‌سیله، عنوانیله چاغریلماز.

بونلر هپ مسلم حقایق. ایشته تاریخ، تاریخ انسانیت!.. ایشته آثار، آثار اسلامیت!.. تتبع ایدیکز، تدقیق ایلیکز! ذره قدر برمساواتسزلك، ذره‌قدر برعدالتسزلك، ذره‌قدر براستبداد نشانه‌سی کورمك ممکنمی؟ اسلامك جنس ومذهب، دین وملت تفریق ایتمیه‌رك هرکسی برطوتدیغنه، هرکسك حریت شخصیه‌سنی و بتون حقوق مشروعه‌سنی تمامیله بخش ایلدیکنه دلیل‌می ایسترسکز؟

ایشته سزه برمحاکمهٔ مشهوره! اویله برمحاکمه‌که حضرت علی مدعی علیه، برموسوی مدعی. قاضی شریح حضورنده ایکیسی‌ده محاکمه اولیور. حضرت حسن باباسنك لهنه شهادته کلیور. حاکم رد ایدییور. حضرت علی قبول ایدر، هیچ براثر اغبرار کوسترمیور. حاکم، موسوی‌یی اسمیله چاغیرر، حضرت علی‌یی:

— یا اباالحسن!.. دیه کنیه‌سیله یاد ایدر. حضرت خلیفه ایشته بوکا حدت ایدر. بونده برشمهٔ عدم مساوات حس ایدر. بویله ایدی اوحکومت فاضله.. بویله ایدی اوحکومتك ارکانی.. بویله ایدی اوحکومت افرادینك مظهر اولدیغی عدالت، مساوات، حریت..

بواویله متحقق برحقیقتدرکه بوکون کرهٔ ارضك هرطرفنده بولونان بتون اقوام متمدنه بونی تسلیم واعتراف ایتمك مجبوریتنده‌درلر.

ایشته کورولیورکه اصول مشورت، مساوات، حریت، عدالت کبی انسانیت ومدنیتك اس‌الاساسنی تشکیل ایدن ارکان بوندن بیك اوچیوز سنه اول طرف الٰهیدن مسلمانلره و بتون انسانلره بخش اولونمش برحق مشروعدر. بوحقی بزه مجرد جناب حکیم متعال ویرمشدر. هیچ کیمسه‌نك بوحقی ویرمش اولمق ادعاسنده بولونمغه صلاحیتی یوقدر، فقط وا اسفاکه خلفای راشدیندن صوکرا

احکام سیاسیهٔ دینیه باشقه قالبلره دوکولدی، مقام خلافته کان ذوات منافع ذاتیه‌لرینی دوشوندیلر. اغراض نفسانیه‌لرینه رام اولدیلر، بومقصدلرینی تأمین اوغورنده جناب حکیم مطلقك امت اسلامیه‌یه و بتون انسانلره برلطف واجب الشکرانی اولان بوحقوقی، بوحریت، بومساوات، بوعدالتی غصب ایتدیلر. علی‌الاطلاق (اولی الامره اطاعت فرضدر) دیه‌رك بواطاعتك نه کبی شرطلرله مشروط اولدیغنی قطعیاً نظراعتباره آلمدیلر. رکن رصین اسلامیتی بالکلیه اساسندن چیقاردیلر. دها صوکرا کلنلرده‌ده براسوهٔ سیئه اولدیلر. احوال صدر اسلامه واحکام شرع مبینه وقوفی اولمیان برطاقم جهلانك عقیده‌سنی [اسلامیت مانع ترقی‌در] دیه افساد ایتدیلر. شوفکر باطلك روزجلوس میمنت مأنوس حضرت تاجداریلرینه قدر بتون اقطارجهانده حکمفرما اولمسنه سبب اولمشدر.

جناب حق بودین مبینك حامئ حقیقیسی اولدیغی والی‌الابد شریعت غرای محمدیه‌نك احکام حریت بخشاسنی حفظ وصیانتی وعد بیوردیغی جهتله پادشاهمز افندمز حضرتلری مقام خلافت کبرایه کلیرکلمز من‌طرف‌الله مکلف بیورلدقلری وظیفهٔ خلافتی ایفا ایتمك مقصد عالیسیله اصول مشورتی میدانه قویدیلر، قانون اساسی‌یی اعلان ایتدیلر.

فقط بعض خونهٔ دین وملتك تسویلات والقاآت ملعنتکارانه‌سیله بوقانون منیفك احکام مندرجه‌سنی موقع تطبیقه وضع ایتمیه‌موفق اوله‌مدیلر. لله‌الحمد والمنه بوکون اوکبی موانع باطله بوسبتون برطرف ومندفع اولدیغندن ذات همایونلری اوقانون منیفك آرتق موقع تطبیقه وضعی زمانی کلدیکنی درك بیوره‌رق من‌طرف‌الله عهدهٔ شاهانه‌لرینه ترتب ایدن بر وظیفهٔ مقدسه‌یی ایفایه تشبث ایلدیلر. و بوسببله بتون عالم اسلامیت وانسانیتی کندینه مجبور شکران قیلدیلر. جناب حق ذات همایونلرینی توفیقات صمدانیه‌سنه مظهریتله کامین وکامران، ملت اسلامیه وامت عثمانیه‌یی بویله نعمت حریته نائلیتله هرآن شاد وخندان بیورسون آمین.

رسالهٔ مخصوصه: ١١ تموز سنه ١٣٢٤

حريت - مساوات

جناب حقك عون صمدانیسی واحرار امتك سنه‌لردنبری بذل مساعیسی واردومزك شان عسکری‌یه بحق لایق اوله‌جق والی‌الابد قلوب امتده ناقابل زوال برحس منتداری وکمال احترامکاری ایله یرطوته‌جق وتاریخ عثمانیمزك اك شانلی صحیفه‌لرینی تزیین ایده‌جك غیرت قهرمانانه وحمیت دیندارانه‌سی سایه‌سنده زنجیر اسارتدن تخلیص کریبان ایتدك . برات حریت وبرهان مساواتمز اولان قانون اساسیمزی استرداد ایلدك . وبونك بتون مواد مندرجه‌سی احکامنه حرفیاً رعایت ایده‌جکمزه جمله‌مز یمین ایتدك .

فقط مملکتمزده علوم ومعارف هنوز لایق اولدیغی وجهله انتشار ایتمه‌مش وایدنلر میانده‌ده مع‌التأسف سوء اخلاق ظهوره کلمش اولدیغندن بوقانون منیفك احکامنه رعایت خصوصنده دوچار حیرت اولدق .

قانون اساسی نه‌در ؟ بونك حاوی اولدیغی احکام وبزه بخش ایتدیکی حقوق حریت ومساوات نه‌دن عبارتدر ؟ اکثر اهالیمز بونلردن غافل ، برقسمی‌ده متغافل اولدیغی وبناءً علیه بویوزدن :

— حریت وار ، مساوات وار ! .

دیه شوکونلرده قانون مذکور ایله اصلامناسبتی اولمایان شایان تأسف بعض احوال غیرلایقه وقوعه کلمکده بولوندیغی جهتله بوبابده بروجه آتی بعض مطالعات سردینه مجبور اولدم .

— ۱ —

حریت

حریت مطلقه وارمیدر ؟

اولا « حریت » دن بحث ایده‌لم : [حریت] آزاده‌لك ، آزاده اولمق معناسنه‌در . اما هرقیددن آزاده اولمق معناسنه دکل . چونکه حریت مطلقه ، یعنی هرقیددن آزاده اولمق کیفیتی ، دنیانك هیچ بریرنده ، حتی سلسلهٔ کائناتك هیچ برنده یوقدر . سرتکلیف بتون کائناته ساری‌در . بتون عوالمده‌کی نظام وانتظام آنجق سرتکلیفك هرشیئه سریانی سایه‌سنده ساحه آرای وجوداولمشدر.

اکر سرتکلیف اولماسه‌یدی کائنات تشکل ایتمز ، هیچ برشی وجوده کلمز ، عوالمده مشاهده ایتدیکمز شوبدایع اصلا ظهور ایتمزدی . ازجمله برمحرك ازلینك امرتحریکی ، مبدأ عالمه حرکتله تکلیفی اولماسه‌یدی ؛ اساساً اصل ومبدأ کائنات اولان اجزای فرده وجوده کلمزدی . چونکه تحریك اولمایجه حرکتك ، حرکت اولمایجه اجزای فرده‌نك وجودی متصور دکلدر . زیرا بونلر یکدیکرینه لازم وملزوم‌در . ملزومك لازمدن انفکاکی ایسه غیرقابل‌در .

کذا بردافعك دفعی ، برجاذبك جذبی تکلیفی اولماسه‌یدی بتون قوانك مرجع اصلیسی اولان حرکت وجوده کلمیه‌جکی کبی ، شوفضای نامتناهی‌یی دولدوران اجزای فرده‌دن حیرت افزای عقول اولان شواجرام بدیع‌الانتظام دخی حصول پذیر اولمازدی .

کذا الکتریق ، ضیا ، حرارت وسائره کبی قوای طبیعه‌نك بتون مکونات اوزرنده اجرای تأثیراتی اولماسه وآنلرکده بوتأثیراته قارشی برانقیاد طبیعیسی بولنماسه‌یدی عوالمده عددلری عد واحصادن افزون اجناس وانواع مخلوقات ظهور ایده‌مزدی .

کذا اجسام عضویه‌دن برجسمك هربرعضوی برنوع وظیفه ایله مکلف اولماسه واوعضو مکلف اولدیغی وظیفه‌یی ایفایه مجبور بولونماسه‌یدی عالمده « اجسام عضویه » دنیان مخلوقاتدن اثر بیله بولونمازدی .

کذا هرنوعك بقاسی ایچون کندی مقتضای طبیعتی اولان اوامر واحکامنه اونوعك افرادی انقیاد ایتمیوب‌ده خلافنه حرکت ایتسه‌لردی انواع مخلوقاتدن هیچ برنوع کندی بقای موجودیتنی محافظه ایده‌میه‌جك ودرحال معروض انقراض اولوب کیده‌جکدی .

مثلا : آکل‌النبات اولان حیوانات مقتضای طبیعتلری اوله‌رق کندی بقای نوعلری ایچون یالکز نبات ایله تغذی‌یه مأمور ولحم ایله تغذیدن ممنوع اولدیغی کبی ، آکل‌اللحم اولان حیوانات‌ده کندی مقتضای طبیعتلری اوله‌رق بونك خلافنه محکوم‌در . بناءً علیه اکر بونلر کندی طبیعت نوعیه‌لرینك شو امرلرینه ، شو حکملرینه انقیاد ایتمیوب‌ده آکل‌النبات اولمق اوزره یارادلمش اولان حیوانات لحم ایله و آکل‌اللحم اولمق اوزره یارادیلمش حیوانات‌ده نبات ایله تغذی یوللرینه سلوك ایتسه‌لردی برمدت قلیله ظرفنده بوجنس حیوانلرك محو اوله‌جغی بدیهی ایدی . مخلوقات سائره‌ده دخی حال بویله‌در .

ایشته كوروليوركه حيواناتده، جماداتده وحتى ذراتده‌بیله حریت مطلقه يوقدر. هرشی برچوق قیود ایله مقيد وبرچوق احكام ایله مكلفدر. هر مخلوق بهمه‌حال كندی فوقنده برآمرك امرينه، بر مؤثرك تأثيرينه تابعدر. وبوده برامر طبیعی وبرامر جبلیدر. ﴿ وان من شیءٍ الا يسبح بحمده ﴾ نظم جليلی كبی نیجه آيات بينات ایله دخی بودقیقه اشارت بیورلمشدر.

بناءً عليه زبدهٔ كائنات وخلاصهٔ موجودات اولان انسانده حریت مطلقه‌نك اوله‌مایه‌جغی اولی بالطريقدر. نته‌كیم «انسان ظن ایدرمی‌كه باشی بوش اوله‌رق براقيلمشدر؟» مآلنده اولان ﴿ أيحسب الانسان ان يترك سدی ﴾ آيت كريمه‌سیده ایشته شوحقیقتی بيان صددنده شرف نازل اولمشدر.

انسانده حریت مطلقه نصل اوله‌بیلیر وانسان نصل «باشی بوش براقيلمشدر» دينله‌بیلیركه انسان حیات جسمانيه‌سنی محافظه ایچون برچوق قوای طبیعیه‌نك تحت حكمنده بولونمق وبرچوق قوانین خلقتك تأثيراتيله مقيد اولمق خصوصنده حيوانات سائره ایله همحال اولدقدن ماعدا، فطرةً اعتدال مزاجی وطبعاً مدنی اولمسی جهتيله حيوانات سائره كبی اغذیهٔ بسيطه والبسه ومساكن طبیعیه ایله اكتفا ایده‌میه‌جكندن اغذیه والبسه ومسكننی تدارك خصوصنده برچوق امور صناعيه‌یه محتاجدر. بوامور صناعيه‌نك حصولی ایسه بين البشر تعاون واشتراك حصولنه وابسته‌در. چونكه هیچ كیمسه كندینه لازم اولان هرشيئی يالكز باشنه ياپمغه مقتدر دكلدر. بونكله برابر انسانده قوای بهيميه قوای ملكيه‌یه غالب اولديغندن وبوجهتله على الاطلاق جلب منفعت ودفع مضرت داعيه‌سی هركسده برامر جبلی بولونديغندن بينلرنده عدل ونظامك خللدن محفوظ قالمسی ایچون بتون افراد بشر يكديكرينه تعاون واشتراك خصوصلرنده برطاقم قوانین موضوعه احكامنه دخی انقياد مجبوريتنده‌در. وبومجبوريت، دنيانك هرطرفنده حكمفرمادر. شوقدركه بوقانونلر هريرده عين درجه‌ده، عين مآلده اولمايوب هرمملكتك، هراقليمك مزاجنه، عرف وعادتنه، قواعد مذهبيه‌سنه كوره تنظيم ايدلمشدر.

بوندن باشقه انسان شوجسم صغيريله برابر برنسخهٔ كبری اولمق واو جسم صغير لطيفه برده هیچ برنوع حيواناتده اولمايان برروح علوی منضم بولونمق حسبيله جسمانی احتياجاتنی تدارك ایچون برطاقم قوانین طبیعیه وموضوعه‌یه انقياده مجبور اولديغی كبی، روحانی احتياجاتنی تدارك ایچون برچوق قوانین شرعيه احكامنه انقياد ایله‌ده مكلفدر.

شوحالده قرآن معجز بيانمزك دنيایه متعلق احكام سياسيه‌سنك بعض اقسامنی بياندن باشقه برشی اولمايان قانون اساسيمزك بزه بخش ایتديكی حریتدن مقصد، بوندن اول تحت قهر واستبدادنده ازيلديكمز غير معقول وغير مشروع برطاقم قيود باطله‌دن آزاده برحریتدركه اوده قوانین موضوعه وقواعد دينيه‌مز وعادات مليه‌مز دائره‌سنده سربستانه حركتدن عبارتدر.

*
* *

حریتی تقیید ایدن شیلر:

بوندن اولكی مقاله‌مزده قانون اساسيمزك بزه بخش ایتديكی حریتك قوانین موضوعه، قواعد مذهبيه وعادات مليه‌مز ایله مقيد اولمسی لازم كله‌جكنی اجمالاً كوسترمش ایدك. شمدی بوقيود ثلثه‌نك فوائدینی براز دها ايضاح ایتمك ایستيورز.

١) قوانین موضوعهٔ عادله:

اوت، انسان حر اولمقله برابر بولنديغی مملكتك قوانین موضوعه‌سی احكامنه اتباعه مجبوردر. وبواتباع لوازم انسانيه وضرورات مدنيه‌دندر. زيرا مادامكه انسان مدنی الطبع اولوب برهيئت اجتماعيه ایله ياشامق مجبوريتنده‌در؛ شوحالده هيئت اجتماعيه‌یی تشكيل ایدن هرفردك دائما اوهيئته عائد منافع عموميه‌یه خادم اولمسی، حتی كندی منافع شخصيه‌سنی بيله او منافع عموميه ضمننده كوزتمسی وبوهيئت اجتماعيه‌نك منافعنه متعلق هرتكليفه انقياد ایتمسی وهرفعل وقولنده وبتون اطوار وحركاتنده منافع عموميه‌یی اخلالدن صوك درجه توقی ایتمسی ولدی الايجاب كندی منفعت شخصيه‌سنی منفعت عموميه‌نك حصولنه فدا ایتمسی لازمدر. چونكه اكر بويله اولميوبده هركس دائما مجرد كندی منافع شخصيه‌سنی نظر اعتباره آلیر وبومقصدك حصولی ایچون هرخصوصده ایستديكی كبی سربست قالیر ایسه فطرت بشريه‌ده هوسات حيوانيه غالب وبوسببله هرشخص كندی نفسنه، كندی طبيعتنه، كندی آرزوسنه موافق اولانی جلبه، اولميانی دفعه طالب بولونديغندن هرشخصك هرنه صورتله اولورسه اولسون مجرد كندی منافعنی تأمين وتحصيل ایچون غيرك حقوقنه تجاوزدن اجتناب وهيئت اجتماعيه‌نك مدار قوامی اولان تكاليفه انقياد ایتميه‌جكی وبوصورتله منافع عموميه‌نك مختل

اولمسنه سببيت ويره‌جكى و بالآخره منسوب اولديغى هيئت اجتماعيه‌نك شيرازهٔ انتظامنى خللدار ايليه‌جكى امور بديهيه‌دندر .

شوحالده حيات اجتماعيه‌نك عدالت و حقانيت دائره‌سنده جريانه شدتله لزوم واردر . برهيئت اجتماعيه‌يه عدالت وحقانيتى كوستره‌جك شى ايسه آنجق قانوندر . زيرا عقول بشر متفاوت اولديغندن ، يعنى هركسك عقلى و درايتى برسويه‌ده بولنمديغندن ، برقانون عدالت اولمقسزين هرخصوصده حقى باطلدن تفريق و تمييز ايتمك هركسك كارى دكلدر .

بونك ايچوندركه خلقت آدمدنبرى هرنرده‌ده برجمعيت بشريه تشكل ايتمش ايسه او جمعيت طرفندن اوراده كندى حيات اجتماعيه‌لرينى محافظه‌يه كافل بر قانونك وجودينه احتياج حس اولنه‌رق كندى احتياجلرى نسبتنده بر قانون وضعنه واو قانونك احكامنه اتباعه مجبوريت حاصل اولمش وبواصول دنيانك هر يرنده جارى اوله‌كلمشدر .

*
* *

٢) قواعد دينيه :

هر قوم كندى حيات اجتماعيه وسلامت قوميه‌لرى ايچون بويله بر طاقم قوانين موضوعه احكاميله مقيد ومكلف اولدقلرى كبى ينه عين حكمته بناءً برچوق قواعدمذهبيه احكاميله دخى مقيد ومكلفدر . بوده برامرضروريدر، زيرا انسان روح ايله بدندن مركبدر . حالبوكه بدن فانى، روح ايسه باقيدر . بو عالم فانيده ابدان فانيه‌نك اسباب حيات وسعادتنى كوستره‌جك ، بيلديره‌جك بر طاقم قوانين موضوعه احكاميله مقيد اولمق لازم كلنجه عالم باقيده ارواح باقيه‌نك سعادت ورفاهيتى يوللرينى بيلديره‌جك وحتى بو دنياده بيله محتاج اولوبده عقول قاصره‌مزله ادراك ايده‌ميه‌جكمز نيجه حقايقى بزه كوستره‌جك بر طاقم قواعد دينيه احكاميله مكلف اولمق لازم كله‌جكى اولويتده قاليور .

قواعد مذهبيه ، قوانين شرعيه ديمكدر . بوده بر لطف سبحانى اوله‌رق انسانلرك دنيوى واخروى ، صورى ومعنوى اسباب سعادتلرينى تعيين وتامين ايتمك اوزره طرف الهيدن بر نبى واسطه‌سيله انسانلره تبليغ اولنان احكامدر . بو احكام ، اعتقاد ، اعمال ، واخلاقه متعلق اولوب بو احكامه رعايت ايدنلرك اقصاى مراتب سعادته تعالى ايده‌جكلرى وايتمينلرك دركهٔ سفلاى مذلته دوشه‌جكلرى شبهه‌سزدر .

بالخاصه شريعتمز ، جهتينى ، يعنى احكام دنيويه واخرويه‌يى جامع اولديغى واكثر قوانين موضوعه‌مز وعلى الخصوص قانون مدنيمز ، احكام حقوقيه‌مز منحصراً قوانين شرعيه‌دن مقتبس بولنديغى جهتله بزم قواعد دينيه احكاميله مقيد اولمه‌مز كندى حيات اجتماعيه ومنافع مليه‌مز اقتضاسندن بولنديغنى بيانه حاجت يوقدر .

*
* *

تستر نسوانه :

بو قواعد جمله‌سندن بريده تستر نسوان مسئله‌سيدر . قانون اساسيمزك اعلان اولنمسى اوزرينه بعض يرلرده بو مسئله‌يه رعايت ايديلمه‌مكه باشلانلديغى مع التأسف كورولمكده وبويوزدن معاذاه بين المسلمين بر فتنهٔ عظيمه‌نك ظهورى قوهٔ قريبه‌يه كلديكى ايشيديلمكده‌در . بوده طبيعى بر شيدر . چونكه يوزلرجه مليون مسلمانلرك جانلرندن دها عزيز ، روحلرندن دها مقدس بيلدكارى بر دين عالينك احكامندن بر حكم شرعى‌يه قارشى مسلمان عنوانى آلتنده بولنان بعض كمسه‌لر طرفندن بو كبى مبالاتسزلق كوسترلمك وحتى بونى تحقيره قدر وارديرمق بتون اهالئ مسلمه‌نك حقوق مقدسه‌لرينه تجاوز ديمك اولمغله بويله معناسز بر ايشدن ، بر هيچدن طولايى دنيانك هر طرفنده بولنان كافهٔ اهل اسلامك حسيات دينيه‌لرى غليانه كله‌جكى بديهيات اموردندر .

بونكله برابر بعض مسلمانلرك بويله بر حال ناروايه جرأت ايتملرى هر درلو سعادت دنيويه‌مزه حجت بيلديكمز و محافظه‌سنه يمين ايتديكمز قانون اساسى احكامنه‌ده منافى اولديغندن حكومتمزك بوبابده تدابير مؤثره‌يه توسل ايتمسى لازمدر . زيرا قانون اساسينك دردنجى واون برنجى ماده‌لرى حكمنجه دولت عثمانيه‌نك دينى ، دين اسلامدر ؛ وذات حضرت پادشاهى حسب الخلافه دين اسلامك حاميسى‌در . بودولتك دينى دين اسلام اولوب ذات حضرت پادشاهى‌ده بودينك حاميسى اولنجه تبعهٔ دولت عليه‌دن بولنان هر مسلمان بو دين عالينك بتون احكامنه رعايته مجبور اولديغى كبى ، عكس تقديرده قوهٔ اجرائيه ديمك اولان حكومتمز دخى او مثللو كيمسه‌لر حقنده تدابير زجريه اتخاذينه مجبوردر . زيرا بو دولت عليه‌نك تابعيتنى حائز اولان بر مسلمانك احكام دينندن بر حكمه رعايت ايتمه‌مسى واوحكمى تحقيره قدر وارمسى قانون اساسيمزك شو ايكى مادهٔ مهمه‌سى احكاميله

قابل تأليف اولەميەجغندن بو كبی كمسەلری حلومتمزك تأديب و تربيەيە مجبوريتی كنديسنە تعلق ايدن وظائف مهمە جملەسندندر .

شريعت غرای احمديەدە امر اولنان شيلرك كافەسی نافع اولديغی كبی ، نهی اولنان شيلرك جملەسی دخی مضردر . بوكون بو حقيقت بتون عقلا وحكمانك تحت تصديقندەدر .

ايشتە شريعتمزدە امر اولنان شيلردن بریدە مخدرات اسلاميەنك كنديلرينە محرم اولميان كيمسەلردن تستر ايتملريدركە اودە صاچلری دخی داخل اولديغی حالدە وجودلرينی زينتدن عاری برشی ايلە ، جالب شهوت اولميەجق برلباس ايلە اورتمكدن عبارتدر .

شيمدی بوحكم شرعينك موافق حكمت ومصلحت اولوب اولمديغنی محاكمە ايدەلم : بز ديیورزكە شريعتمزك احكام سائرەسی كبی بوحكم منيفی دخی موافق حكمت ومصلحتدر ، لوازم انسانيە وضرورات مدنيە جملەسندندر . بودە وجوه عديدە ايلە ثابتدر :

اولا : قادينلر طبعاً نازك وتعرضكاه رجال اولدقلرندن آنلر حقندە اغياردن تستر كنديلری ايچون بيوك برنعمت ، بيوك براثر شفقتدر . چونكە بتون تجملاتی ايلە برقادينك باخصوص كنج وكوزل بر قادينك اغيار و اجانبك انظار شهوتنە عرض اندام ايتمسی وعلی الخصوص بتون قوای شهوانيەنك ابدان بشريە اوزرندە كمال دهشت وشدتيلە اجرای احكام ايتديكی بويلە برزماندە ارككلرلە ، هم دە كنديسی ايلە مناسبت غيرمشروعەدە بولنمق آرزوسنە صوك درجە مغلوب ومنهمك اولان ارككلر ايلە مصاحبتدە بولنمسی آنك قيمت نسوانيەسنی تنقيصدن باشقە هيچ برشيئی منتج دكلدر . بونك بويلە اولديغی تفصيلاً بيانە حاجت يوقدر . چونكە بواوقدر بديهی ، اوقدر جلی برحقيقتدركە بونی انكار ، عادتا « ايكی كرە ايكی درت ايدر . » حقيقتنی انكار منزلەسندەدر .

ثانياً : معلومدركە برعائلەنك تأمين سعادتی ايكی نوع وظائف مهمەيە مربوطدر . بونلردن بری وظائف بيتيە ، ديكری وظائف خارجيەدر . بو ايكی نوع وظائفی يالكز زوجە ايفا ايدەميەجكی كبی ، يالكز زوج دخی ايفا ايدەمز . شو حالدە بو وظيفەلری تقسيم ايتمك اقتضا ايدر . وظائف بيتيەيی زوجەيە ، وظائف خارجيەيی دە زوجە تحميل لازم كلير . بونك عكسی اولماز . زيرا قادينلرك

خلقت اصليەلرندەكی نزاكت وظرافت اقتضاسنجە آنلرك برطاقم افعال شاقەدن عبارت اولان امور خارجيە ايلە اشتغاللری موافق حكمت ومصلحت اولەميەجغی كبی ، ارككلرك امور بيتيە ايلە اشتغالە حصر وجود ايتملرينیدە هيچ برعقل سليم تجويز ايدەمز . چونكە بو عادتا قانون طبيعتی تبديلە ، قادينلری اركك ، ارككلری قادين ياپمغە قالقشمق ديمك اولوب بونك بطلاننده ايسە هيچ كيمسە تردد ايتمز .

بردە قادينلرك غايۀ خلقتلری ، مجرد آنلرك دنيايە چوجق كتيرمك واو چوجقلری برمدت تربيە ايتمكدن عبارتدر . بناءً عليە اكر قادينلر امور خارجيە ايلە اشتغالە حصر وجود ايدەجك اولورلر ايسە خلقت نسوانە ترتب ايدەجك اولان شو حكمت مهمە ومصلحت عظيمەنك فوت اولەجغی و بو حال بالآخرە نسل بشرك دنيادن انقطاعنە سببيت ويرەجكی شبهەسزدر .

مادامكە قادينلرك عهدەلرينە ترتب ايدن وظائف صرف امور بيتيەيی تسويەدن ودنيايە كتيردكلری چوجقلری تربيەدن عبارتدر ؛ شو حالدە آنلرك بتون زينتلرينی طاقەرق آچيق صاچيق اولدقلری حالدە كندی قيمت نسوانيەلرينی خللدار ايدەجك اولان محللرە كيتملرينە و بتون تجملاتلريلە برطاقم شهوتپرستان رجالك اجتماعكاهی اولان محللردە بولنملرينە هيچ برفائدە ترتب ايدەمز . بالعكس وظيفۀ مكلفەلری مختل اولەرق آنلرك بو حركاتندن تلافيسی غير قابل برچوق مضرتلر حصولە كلير . نهايت سعادت عائلە بالكليە محو اولور .

برعائلەنك بلا مزاحم اوج كمالە يوكسلە بيلمسی ، زوج ايلە زوجەنك يكديكرينە شدتلە ارتباطنە منوطدر . بو شدت ارتباط ايسە آنلرك بربرينە صوك درجە محبتيلە قائمدر . چونكە زوجين بيننده محبتدن بشقە بر مدار ارتباط يوقدر . زيرا اساساً بونلر يكديكرينە اجنبيدر . ايكی اجنبيی بربرينە ربط ايدن ، هر ايكيسنك نقطۀ آمالنی توحيد ايلين شی محبتدن باشقە برشی اولەميەجغی بديهيدر . حالبوكە بو محبتك بقا ودوامی ، زوجينك عفت وعصمتلرينی صوك درجە حفظ وصيانتلرينە وابستەدر . بونلرك كندی عفت وعصمتلرينی صوك درجە حفظ وصيانتلری ايسە بهمە حال قادينلرك مستورە اولملرينە متوقفدر . چونكە انسانلردە وعلی العموم حيوانلردە حس رقابت وغيرت برامر جبليدر . اكر برقادين غير مستورە اولەرق راست كلديكی ارككلە كوروشمكدە ، قونوشمقدە وحتی ايستديكی براركك كندی خانەسنە

قبول ایتمکده و آرزو ایتدیکی مجالس ومحافل رجالده بولونمقده سربست قالیرسه زوجندن دها ظریف، دها لطیف ارککلره طبیعی وغیر اختیاری اوله‌رق کندیسنده برمیل ومحبت حاصل اوله‌جغی وبالآخره زوجنی تعریفی ناقابل بر عذاب وجدانی‌یه دوچار ایده‌جکی وبوصورتله زوجیله کندی بیننده‌کی رابطهٔ محبتی، سعادت عائله‌یی اساسندن محو ایلیه‌جکی درکاردر.

بو محذور زوج حقنده دخی جاری‌در. چونکه بتون قادینلر غیر مستور اولورسه برزوج زوجه‌سندن دها کوزل، دها کنج برقادین کوردیکی زمان اوقادینه میل ایتمه‌مك، بتون قلبیله آکا منجذب اولمامق آنك ید اقتدارنده دکلدر. بو ایسه هم کندیله زوجه‌سی بیننده‌کی رابطهٔ محبتی، هم‌ده اومنجذب اولدیغی قادینله او قادینك زوجی بیننده‌کی ارتباطی کلیاً ازاله ایده‌جکی وشو حالده هرایکی عائله‌نك سعادتنی محو ایلیه‌جکی شبهه‌سزدر. نته‌کیم بو کبی احوال فجیعه‌نك امثال عدیده‌سی کورلمکده‌در.

ایشته بو کبی حکمتلره بناءً شریعت محمدیه قادینلره تستری امر ایتمشدر. معهذا برقادین مستوره اولمقله هیچ برحق مشروعنی ضایع ایتمز. بر ارککك نه‌کبی حقه مالك ایسه برقادین‌ده عین حقه مالك‌در. مثلا برارککك کندی مالنده ایستدیکی کبی تصرف ایدر، برقادین‌ده اویله‌در. برارککك سعادت عائله‌یه متعلق مکلف اولدیغی وظائفی اخلال ایتمه‌مك شرطیله ناموس وعفت دائره‌سنده اذواق مدنیه‌دن حصه‌یاب اولور، برقادین‌ده اویله‌در. ازجمله برارککك وظیفهٔ اصلیه‌سنی ایفا ایله برابر اختلاس وقت ایتدکجه تفرج ایچون برمسیره‌یه کیدر. اوراده هم جنسیله برابر مصاحبت ایدر. متاعب معیشتله بیتاب قالان بینی دیکلندیرر. صوکرا ینه وظیفهٔ مکلفه‌سنه مباشرت ایدر. بر ارکك لدی‌الایجاب بر اجتماعکاه رجاله کیدر. اوراده ویریلن، قونفرانسلره اشتراك ایدر. قادینلرده کندیلرینه مخصوص بر ادب، بر تربیه دائره‌سنده کندیلرینه مخصوص مسیره‌لره کیده‌بیلیرلر. کندیلرندن جمعیتلر تشکیل ایدرك بربرلرینه قونفرانسلر ویره‌بیلیرلر. شریعتمز بو کبی شیلره اصلا مانع اولماز. کذلك قادینلر مستوره اولمقله مآثر مدنیه‌دن محروم اولمازلر: علوم ومعارفله تزیین ذات وصفات ایدرلر، چونکه بشیکدن لحده قدر تحصیل علومی امرایدن شریعت محمدیه قادینلری بو امردن استثنا ایتمه‌مشدر. تحصیل علومی رجال ونسایه فرض قیلمشدر.

شوقدرکه تحصیل علومه محل اولان مکاتبه دوام خصوصنده قادینلرواررککلر آراسنده براز فرق واردر. ارککلر ابتدائی، رشدی واعدادی مکتبلرنده تحصیل ایتدکدن صوکرا بونلرك جمله‌سنك فوقنده اولان مکاتب عالیه‌ده، دارالفنونلرده تحصیله دخی مجبوردرلر. بو مجبوریت عمومی دکلسه‌ده برقسم رجال حقنده ضروری‌در. حالبوکه قادینلر بویله دکلدر. چونکه ـ بوندن اولکی مقاله‌مزده ذکر ایتدیکمز وجهله ـ قادینلرك خلقتنده‌کی حکمت انلرك برارککله ازدواج ایده‌رك دنیایه چوجق کتیرمك وصوکره اوچوجقلری تربیه وامور بیتیه‌یی تسویه ایلمکدن عبارتدر. قادینلرك بووظائفی بحق ایفا ایده‌بیلملری ایسه اویله سنه‌لرجه مکاتب عالیه‌یه دواملرینی استلزام ایتمز، چونکه بووظائفی اوکرنمك ایچون ابتدائی، رشدی واعدادی مکتبلری کافی‌در. آندن صوکرا برخانم قیزك کندینه مناسب برارککله ازدواج ایتمسی وبیهوده یره زمان فوت ایلمه‌مسی ایجاب ایدر.

دیمك اولیورکه اساساً تحصیل علوم قادینلره‌ده لازم‌در. چونکه جاهل برقادین کرك امور بیتیه‌یی محور لایقنده، کرك تربیهٔ اولادی اصول مشروعه وقواعد حفظ‌الصحه دائره‌سنده ایفایه مقتدر دکلدر. فقط نوع بشرك بقاسنه، نفوس انسانیه‌نك تکثرینه یکانه مدار اولان ازدواج مسئله‌سی برقادینه ترتب ایدن وظائفك الك برنجیسنی تشکیل ایتدیکندن ابتدائی، رشدی واعدادی تحصیللرینی کوردکدن صوکرا بوکا قناعت ایتمیوب‌ده ارککلر کبی دارالفنونلره دوام ایده‌جك واورالردن مهندس، معمار وسائره اوله‌رق چیقمه‌یه چالیشه‌جق اولورسه خلقتنه ترتب ایدن وظیفه‌یی سوء استعمال ایتمش وبالاخره انسانیته اهانت ایلمش اوله‌جغی شبهه‌سزدر.

بز: قادینلر دارالفنونلرده اوقونان علوم وفنونی هیچ اوقومامالیدرلر، دیمك ایستمیورز. چونکه تحصیل علوم ایچون برحد، برغایت یوقدر. الك بیوك فضیلت‌ده علم ومعرفتدر. فقط ارککلر حقنده بیله هرکسك آیری آیری اوله‌رق بتون علومی تحصیل ایتمسی امکان خارجنده‌در. بو؛ ممکن اولسه بیله؛ موافق حکمت دکلدر. زیرا برمملکتده هرکس علوم عالیه‌یی تحصیله قالقشه‌جق اولورسه صنایع خسیسه‌یه رغبت ایده‌جك کیمسه قالماز وشوحالده اومملکتده عمراندن اثر بولنماز. بتون ارککلر ایچون بیله علوم عالیه‌یی تحصیل موافق حکمت

ومصلحت اولمينجه بونك قادينلر ايچون موافق حكمت ومصلحت اولميه‌جغى اولويتده قالير . بناءً عليه بر خانم قيز كندى وظائف اصليه‌سنه تعلق ايدن ابتدائى، رشدى واعدادى تحصيللرينى اكمال ايتدكدنصكره همان بر ارككله ازدواجى لوازم مدنيه جمله‌سندن بولنمغله بعدالازدواج ارزو ايدرسه اختلاس وقت ايتدكجه كندى خانه‌سنده علوم عاليه‌يى ده تحصيل ايده‌بيلير . بو ، فضله ، مبجل بر مزيتدر . بر قادين اكر قدرتى وارسه بونى ده الده ايده‌بيلير . شريعتمز بوكا مانع اولماز، بلكه تشويق ايدر . شريعت محمديه قادينلرمزه صوك درجه شفقت ومرحمت كوسترمش وآنلرك بتون حقوقنى تحت تأمينه آلمشدر. بوندن باشقه برچوق امتيازات دخى بخش ايلمشدر. ازجمله بر اركك هم كندى نفقه‌سنى، هم زوجه‌سنك وچوجقلرينك بوتون محتاج اولدقلرى شيئى تداركه مجبوردر. حالبوكه بر قادين بونلردن هيچ برينى تداركه مجبور دكلدر. نفقه، سكنى وسائره كبى شيلرى تدارك منحصراً اركلره تحميل ايدلمشدر. بر قادينك قبل‌الازدواج بتون مصارفى باباسنه عائددر. باباسى يوق ايسه قارداشنه عائددر . اوده يوق ايسه ، باباسندن‌ده كنديسنه بر مال انتقال ايتمه‌مش ايسه بيت الماله لازمدر. بعد الازدواج دخى حكم بويله‌در. يعنى زوجنه ، وفات ايتمش ايسه، مالى‌ده يوق ايسه باباسنه ، قارداشنه ، ذى رحم محرمنه ، بونلرك‌ده مالى بولنمديغى تقديرده ينه بيت الماله عائددر .

ايشته كوروليوركه شريعت محمديه‌ده بر قادين هيچ بر وقت معيشت جهتنى دوشونمكه مجبوردكلدر. حتى بر قادين يمك پيشيرمه‌يه ، چماشير ييقامه‌يه ، بعض شرائطك وجودى تقديرنده چوجغنى امزيرمه‌يه بيله – حسب‌الديانه مجبورسه‌ده – قضاءً مجبوردكلدر. يعنى بونلرى ياپمق ايچون حاكمك جبر ايتمه‌يه صلاحيتى يوقدر.

شيمدى انصاف ايده‌لم، قادينلره بوقدر امتيازاتى شريعت محمديه‌دن باشقه هانكى قانون، هانكى شريعت بخش ايتمشدر ؟.. بونك ايچوندركه قادينلرمز اقوام سائره‌نك قادينلرى كبى تجارته وسائره‌يه سلوك مجبوريتنده دكلدر. فى الواقع فاطمه عليه خانم حضرتلرينك ديديكى كبى قاعدهٔ تستره رعايت شرطيله بزده‌ده هر هانكى بر قادين تجارت ايده بيلير، اخذ واعطا ايليه‌بيلير. بوكا بر مانع يوقدر. نته‌كيم بلاد اسلاميه‌نك اكثريسنده بوحال مشاهده اولونمقده‌در. فقط بزم بحثمز اساساً بونلرك شو كبى معاملات ايله مشغول اولملرينه شرعاً مجبوريتلرى اولمديغى

سويلمكدر . هم‌ده اولمامليدر . چونكه قادينلرك بويله اركلره مخصوص اولان وظائفله مشغوليتلرى كندى وظائف اصليه‌لرينى اخلاله بادى اوله‌جغندن آنلرك بوكبى شيلر ايله اشتغاللرى موافق حكمت ومصلحت دكلدر .

*
* *

بعض اعتراضاته جواب :

بو سرلوحه ايله (صراط مستقيم) رسالهٔ اسبوعيه‌سنه مقاله يازمغه بزى مجبور ايدن شيئك ندن عبارت اولديغى برنجى مقاله‌مزك مقدمه‌سنده بيان ايتمش ايدك . اومقدمه‌يى بوراده تكراره حاجت يوقدر . يالكز شونى علاوه ايده‌لمكه اومقدمه‌ده مندمج اولان مقاصد خالصانه‌مزدن برى ، بلكه‌ده برنجيسى هم شريعت احمديه‌نك امر بيورديغى تستر نسوان ، تعدد زوجات وطلاق كبى مسئله‌لرينه قارشو اوته‌دنبرو آوروپا محافل ادبيه و فلسفيه‌سنده كوستريلن هجوملره و بو بابده عليهمزده ايديلن مؤاخذه‌لره وحتى بو اوچ مسئله‌دن طولايى بز مسلمانلرى بتون عالم مدنيته قارشو « وحشى بر قوم، ظالم بر ملت » ديه طانتمق اوزره صرف ايديلن غيرتلره ، يازيلان سوزلره مدافعه ايتمك ؛ همده شو افكار سخيفه‌يى اسوه اتخاذ ايدوبده انلره پيرو اولمق استعدادنده بولنان وقانون اساسينك اعلانى اوزرينه بو استعدادلرينى اظهاره يلته‌نن بر صنف، هم‌ده مهم بر صنف نسوان ورجالمزى دائرهٔ انصافه دعوت ايتمك و بو كبى حكملرك قادينلريمز وملتمز حقنده عين حكمت وعين رحمت اولديغنى كوسترمك ايدى . نته‌كيم سلسلهٔ مقالاتمزا طرافيله تتبع ايديليرسه اك برنجى املمزك بوندن عبارت اولديغى كنديسنه تعين ايده‌جكى شبهه‌سزدر. ايشته حقيقت حال بوندن عبارت ايكن وا اسفا كه شو حسن نيتمزه واقف اولميان ومقالاتمزى دقتله اوقوميان بعض ذوات طرفندن دوچار اعتراض اوليورز.

اوچنجى مقاله‌مزده اركلر كبى قادينلرمزده كنديلرينه مخصوص بر ادب وتربيه دائره‌سنده كنديلرينه مخصوص مسيره‌لره كيده‌بيله‌جكلرينى و كندى بينلرنده جمعيت تشكيل ايدرك قونفرانسلر ويره‌بيله‌جكلرينى يازمش ايدك . ايشته اصل معترضلريمزك اعتراضلرى بو ايكى مسئله‌يه متوجه اولديغنى كوريوررز . حالبوكه بونده تلاش ايده‌جك ، فريادلر قوپاره‌جق هيچ برشى يوقدر . زيرا

اصاساً بو ایکی مسئله‌یی یازمقدن مقصدیمز، بعض نسوان اسلامیه‌مزك وحتی بر چوق رجالمزك نظر دقتلرینی جلب ایتمك و بتون احکام دینیه‌مزی آنلره سودیرمکه چالشمق ایدی. آنلره قارشو دیمك ایسته‌دك كه : « نسوان اسلامیه ، سزك ظن ایتدیککز کبی، اسیر دکلدر. آنلرده حردر. آنلرك مستوره اولملرینی بر طاووغك کومسه قپادلمسنه تشبیهکز باطلدر. شریعتمز آنلرك بتون حقوق طبیعیه ومشروعه‌سنی تحت تأمینه آلمش وکندیلرینه مخصوص بر ادب وتربیه دائره‌سنده آنلرك ده اذواق مدنیه‌دن ولذائذ دنیویه‌دن حصه‌مند اولملرینه مانع اولمامشدر. قادینلرمزك اك زیاده آرزو ایتدکاری شی ارککلر کبی مسیره‌لره کیدوب کلمك وبعضاً جمعیتلر یاپه‌رق یکدیکرینه قارشو نطقلر ایراد ایتمك، مذاکره‌لرده بولنمق دکلمی؟ شریعتمز نسوان اسلامیه‌مزك بو کبی حرکاتنه مانع اولمز. مسیره‌لره کیده‌بیلورلر؛ فقط مسلمانلغه لایق بر ادب ، بر تربیه دائره‌سنده کیده‌بیلورلر. قونفرانسلر ویره‌بیلورلر؛ فقط ینه اسلامیته مخصوص بر ادب ، بر تربیه دائره‌سنده. »

قادینلریمزك کرك مسیره‌لره کیده‌بیلملری وکرك کندی بینلرنده کندیلرینه مخصوص قونفرانسلر ویره‌بیلملری بویله ادب وتربیه ایله تقیید اولندقدنصکره بونده فریاد ایده‌جك، برچوق قال وقیله میدان ویره‌جك سیئك نه‌دن عبارت اولدیغنی بردرلو آکلایه‌مدق. زیرا کندیلرینه مخصوص ادب وتربیه‌دن مقصد، ادب دینی وتربیهٔ ملیه‌مز اولدیغنی بیانه حاجت یوقدر. بر قادینك ادب دینی وتربیهٔ ملیه‌مز داخلنده بر یره کیدوب کلمسنده رفاقتنده محارمندن بر کمسه‌نك بولنمسی داخل اولدیغنی بیانه حاجت وارمی؟ زیرا بتون زمین سلسلهٔ مقالاتمز وسیاق وسباق کلاممز بوکا صراحةً دلالت ایتمکده‌در. مقصد بو اولدیغی تقدیرده بونده نه محذور شرعی تصور اولنه‌بیلیر؟

بینلرنده قونفرانس ویرملری مسئله‌سنه کلنجه : بونده‌ده تلاش ایده‌جك برشی یوقدر. چونکه بو کلمه لغات اجنبیه‌دن اولوب بزده بونلرك مقابلی « مسامره ، مذاکره ، مصاحبه » دیمك اولدیغی شو مقاله‌لریمزله کندیمزه مخاطب اتخاذ ایتدیکمز ذواتك معلوملریدر. حتی آنلرجه اوقونفرانس کلمه‌سی « مسامره ومذاکره » کلمه‌لرندن دها مأنوسدر. ایشته بونك ایچون بز او مقاله‌ده « مسامره ومذاکره » یرنده « قونفرانس » کلمه‌سنی استعمال ایتمشزدر. قادینلرمزك کندیلرینه مخصوص بر محلده طوپلانوبده «مسامره» ایتملری یعنی مصاحبه‌ده بولنملری، ادبی، دینی، حکمی، اخلاقی، اقتصادی وسائره کبی مسائل حقنده بحثلر ایتملری، بو یولده نطقلر ویرملری و بو کبی مسائله وقوفی اولمیان قادینلری بویله مباحثات عالیه‌دن خبردار ایتملری شبهه یوق‌که موافق مصلحت وحکمتدر. بونك ممنوعیتنه دائر کتب دینیه‌مزده بر مسئلهٔ شرعیه وار ایسه میدانه قونسون. بزده کوره‌لم ده خطامزی تصحیح ایده‌لم.

اکر بوراده موضوع بحثمز اولان مسامره‌یه برده « موسیقی » قیدی علاوه ایدیلیور ایسه اوحالده حکم بشقه‌لشیر. معهذا بو حکمده‌ده قادینلر ایله ارککلر آره‌سنده بر فرق وار دردە ، دیمه‌مز. بر مسامرهٔ موسیقیه‌نك حکمی قادینلر حقنده نه ایسه ارککلر حقنده دخی اویله‌در. فقط بز او کلمه‌ده اویله بر قید ملاحظه ایتمدك وایده‌میز. چونکه بز بو کلمه‌یی ادب وتربیه ایله تقیید ایتدك. بزم ادب وتربیه‌دن مقصدیمز ادب دینی وتربیهٔ ملیه اولدیغنی‌ده یوقاروده سویلدك. بوراده مقصدیمز ادب دینی وتربیهٔ ملی اولوب باشقه برشی اولمدیغنه بر قرینه‌ده « شریعتمز بو کبی شیلره اصلا مانع اولماز » سوزمزدر. زیرا شریعتمزك اصلا مانع اولمیه‌جغی مسامره‌دن مقصد کندیسنده لهویاتدن برشی بولنمیان مسامره اولدیغی بدیهیدر. بر مؤمنك سوزینی محمل صحیحنه حمل ایتمك ممکن ایکن بویله سوء تفسیره اوغرادوبده یار واغیاره قارشو بویله نازك بر زمانده بر چوق سنه‌لردنبری موجودیتمزی تحت تضییقنده آزن، محو ایتمك درجه‌لرینه کتیرن بریوکدن، استبداد یوکندن تخلیص کریبان ایدرك کنیش بر نفس آلمق ایستدیکمز ، دها برچوق یاپیله‌جق شیلرمزی هپ ال برلکیله کمال استراحت وسکونتله یاپمق ایچون اولیای امورك ارباب عقول سلیمه‌دن معاونت بکلدیکی بویله بر زمانده خلقی دغدغه‌یه دوشورمك ، خواص وعوامی هیجانه کتیرمك و بالآخره کندمزی حقسز هجوملره دوچار ایله : « خواجه‌لر ینه بر بزلریله اوغراشمغه باشلادیلر » دیدتدیرمك صد هزار شایان تأسف احوالدندر.

*
* *

تعدد زوجات :

شریعتمزك امر ایتدیکی وتستر نسوان مسئله‌سی کبی معترضلریمزك اعتراضات شدیده‌سنه هدف اولدیغی مسئله‌لردن ایکنجی واوچنجیسی‌ده تعدد زوجات ایله

طلاق مسئله‌لریدر. اولا تعدد زوجات مسئله‌سنه عطف نظر ایده‌لم. معلومدرکه ازدواجده ایکی بیوك مقصد واردر: بری «تناسل»، دیکری «محافظهٔ عفت» در. ایشته بو ایکی مقصده بناءً ازدواج مشروع اولمشدر. چونکه الی ماشاء الله بو نظام عالمك دوامی نوع بشرك بقاسیله‌در. نوع بشرك بقاسی ایسه تناسل ایله‌در. تناسلده شبهه یوق که ازدواج ایله حاصلدر. حالبوکه برچوق ازدواجلر واردرکه انلره بو فائدهٔ عظمی ترتب ایتمز. بناءً علیه اکر تعدد زوجات مشروع اولمسه‌یدی برچوق کمسه‌لرك نسللری منقطع اولوردی. انقطاع نسل او کمسه‌لر حقنده بر ضرر اولدیغی کبی عموم بشریت حقنده‌ده بیوك بر ضرردر. چونکه نوع بشرك محافظه‌سی وظیفه‌سنده علی العموم انسانلر مشترك اولدیغندن بعضیلرینك امر مهم تناسله خدمت طریقیله بو وظیفه‌یی ایفا ایلمه‌ملری کندیلری ایچون بر مضرت اولمقدن زیاده نوع بشرده بیوك بر اهانتدر. شو حالده تعدد زوجات بو کبی کیمسه‌لر حقنده ضروریدر. مع هذا اکتساب قطعیت ایتمش مسائل اجتماعیه‌دندرکه بر ملتك، بر دولتك تعالیسنه اك بیوك مدار، تکثر نفوسدر. تعدد زوجاتك تکثر نفوسه نه درجه‌لرده خدمت ایتدیکی ایسه بیاندن مستغنیدر.

کذا برچوق ازدواجلر دخی واردرکه انلرده ده غایهٔ ازدواجدن بری بولنان محافظهٔ عفت مقصد مهمی ترتب ایتمز. مثلا زوجه بر مرض مزمنه مبتلا اولور ویاخود بر ضعف مدهشه دوچار بولنور. بو حاللر برچوق زمانلر امتداد ایدر. بو زمانلر اثناسنده ایسه زوج مجبور بولندیغی مقتضای رجولیتنی قضا ایده‌مز و بوکا تحمل ایتمك ده الندن کلمز. چونکه انسانلرده بو حال بر امر اختیاری دکل، بر امر جبلیدر. شو حالده بو کبی آدملر طریق حرامه سلوك ایدرك برچوق عائله‌لری محو و پریشان ایدر و نهایت کندیلرینی ده دوچار اضمحلال ایلرلر.

بناءً علیه شو کبی نقاط مهمه‌دن تعدد زوجاتك مشروعیتی ضرورت حکمنی آلیر. بر ده — حاجی ذهنی افندی حضرتلرینك «کتاب المناکحات والمفارقات» نام اثر معتبرنده بیان ایتدیکی اوزره — ازدواج مقتضای جبلت اولدیغی کبی؛ ازدواجده تعدد و تنوعه میل دخی مقتضای طبیعتدر. نته‌کیم حیوانات سائره‌ده دخی بو حال مشاهده اولنمقده‌در. قبل الاسلام تعدد زوجات اصولی حد معینه تابع دکل ایکن شرع منیر تعدد زوجه‌یه مساغ کوسترمکله برابر دردتدن زیاده اولمامسنه دخی امر ویرمشدر. اوته‌دنبری انسانلرك حال بهیمیتلرینی تحدید ایده کلمکده

اولان شرایع الهیه نوع بشره بر لطف و مرحمت اولمق اوزره بونك جوازینی دخی شو صورتله بر حد معینه تابع قیلمشدر.

تولدات انائیه ذکوریه‌دن اکثر اولمقله برابر قادینلرك حیض و حمل کبی عوارضه معروض بولنملری و سن ایاسه واروب نسلدن کسلملری دخی تعدد زوجات مسئله‌سی ایچون ارککلره بر حق ویرمکده‌در. کاشکی متعدد زوجه‌لر اداره‌سنه مقتدر آدملر اولسه‌ده مزارع انسال اولان برچوق نسوان اولرده معطل قالوبده قوجه مسه‌لر.

تعدد زوجه‌یه قولاً معترض اولانلرك دخی فعلاً بر قادینه منحصر قالمالری‌ده تعدد زوجه‌یه میلك بر امر جبلی اولدیغنی کوسترمکده‌در. حتی انلرجه‌ده تعدد فراش واقع و فقط نسل و ذریت ضایعدر. شو حالده بونلرله اهل اسلام اره‌سنده‌کی فرق اسلاملر تعدد فراشك دائرهٔ مشروعیتده اولمسنه و نسل و ذریتك مشروعاً تزاید ایتمسنه خدمت ایتمکده بولندیغی حالده انلرك قبول ایتدیکی تعدد زوجاته بو خدمت مقدسه‌نك ترتب ایتمامسیدر.

بونکله برابر شریعت غرای احمدیه تعدد زوجاتی علی الاطلاق انسانلره واجب قیلمیوب بلکه حین حاجتده زوجه‌لر بیننده کمال عدل و حقانیته رعایت شرطیله مباح قیلمش و شاید زوجه‌لر بینلرنده کمال عدل و حقانیته رعایت ایده‌یله‌میه‌جکندن خوف اولنورسه زوجهٔ واحده ایله اکتفانك لزومنی امر ایتمش و بناءً علیه بویله نازك بر مسئله‌یی سوء استعمال ایدرك بو شرطلره رعایت ایتمین زوجات متعدده صاحبلرینك شایان مؤاخذه اولدقلری درکار بولونمشدر.

ایشته کورولیورکه تستر نسوان مسئله‌سی کبی تعدد زوجات مسئله‌سنده دخی مغایر انسانیت و مدنیت بر شی یوقدر. بوده او مسئله کبی صرف انسانیته بر منفعت محضه اولمق اوزره مشروع اولمشدر. بناءً علیه کرك قادینلرمزك، کرك ارککلرمزك خارجك اغفالاتنه قاپیلوبده حقایق احوالی، منافع ملیه‌یی نظر اعتباره آلمرق شریعتمزك بو کبی او امرینه کردن دادهٔ انقیاد اولملری و بونی قانون اساسینك بخش ایتدیکی حریته منافی کورمه‌ملری و او حریتك بو کبی انسانیت و بشریت ایچون نافع قیدلرله مقید اولدیغنی بیلملری و اکا کوره حرکت ایلملری شیمهٔ انسانیت و حمیت ایجاباتندندر.

*

* *

طلاق :

شريعت محمديه‌نك مساعده كوستر‌ديكى طلاق مسئله‌سنه كلنجه : بوده تستر نسوان وتعدد زوجات مسئله‌لرى كبى لوازم مدنيه وضرورات بشريه‌دن اولوب قانون اساسينك بخش ايتديكى حريت وعدالته منافى دكلدر .

فى الواقع طلاقده اصل اولان حرمتدر . [١] چونكه طلاق قيد نكاحى اورته‌دن قالديريور. بو ايسه بر عائله‌يى پريشان ايتمك ديمكدر . حالبوكه بشريتك نصب انظار تحسر ايلديكى اوج مدنيته، نقطهٔ كماله يوكسله‌بيلمسى عائله ارتباطندن باشليور . ممكن مرتبه تكثير عائله‌يه چالشمق ايجابات مدنيه‌دندر . نكاح، كه فوائدى بى پاياندر ، اويله معروض اندراس اولماملیدر . زيرا صكره ترقى قابل اولماز . حتى نظام عالم محافظه ايديله‌مز .

من وجه عبادت صاييلان نكاحك درجهٔ اهميتى هركسجه معلومدر. بركره زوجين يكديكرندن استفاده ايده‌رك برچوق فنالقلرك اوكى آلنير، صكره زوجين يكديكرينه ظهير اوله‌رق متاعب دنيويه‌يه مقاومت ايدرلر. چونكه انسان بو محنتزار فناده مطلقا برانيس غمكساره ، برمعين مساعى‌يه محتاجدر. اقدامات متواليه ايله يورولان وجودلر ، بينلر عائله آره‌سنده اوچان نفخات محبت وصميميتله يورغونلقلرينى اونودور . چالشمق ايچون قوت اكتساب ايدرلر . ازدواج سايه‌سنده انسانلر تكثر ايدر . ازدواج سايه‌سنده جمعيت پايدار اولور . ازدواج سايه‌سنده تهذيب اخلاق ايديلور . ينه ازدواج سايه‌سنده عالم انتظام بولور .

ايشته « طلاق » بوقدر مقاصد دينيه ودنيويه‌يى كسر ايتديكى ايچون انده اصل اولان حرمت وممنوعيتدر. نته‌كيم « اكر قادينلريكز سزه اطاعت ايدرلرسه آنلرك عليهنه بر يول آراميكز . يعنى آنلرى تطليق ايتميكز » مآلنده اولان ﴿ فان اطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ﴾ نص جليلى و « قادينلرى تزوج ايديكز، فقط صكره تطليق ايتميكز. يعنى بلا سبب بوشه‌ميكز. زيرا طلاق اويله برشيدركه عرش الرحمان آندن اهتزاز ايدر » مفادنده اولان (تزوجوا ولا تطلقوا فان الطلاق يهتز منه العرش) و « جناب حقك اك سومديكى حلال، طلاقدر» مدلولنده بولنان (ابغض الحلال الى الله عز وجل الطلاق) و « مجرد تجديد ذوق ايچون

[١] « شرنبلالى‌يه باق .

قادين آلوب بوشاميكز. زيرا محضا بويله تجديد ذوق ايچون قادين آلوب بوشايان اركك‌لرى وقوجه‌يه واروب بوشايان قادينلرى الله سومز». معناسنى افاده ايدن (تزوجوا ولا تطلقوا فان الله لا يحب الذواقين ولا الذواقات) احاديث شريفه‌سى طلاقده‌كى ممنوعيت اصليه‌يه صراحةً دلالت ايتمكده‌در . [١]

فقط احتياج وضرورته بناءً طلاق مشروع اولمشدر . زيرا زوجين بيننده تباين اخلاق حسبيله بغض وعداوت حصوله كلور و بوحالده دوام ايده‌جك اولور وعلى الخصوص زوجه موجب تهمت بر حالده بولنورسه بونلردن چارهٔ خلاص انجق طلاقدر . حتى تعدد زوجات كبى طلاقه قولاً معترض اولنلر دخى شو كبى اسبابه مبنى انك مشروعيتنى قلباً تمنى ايتمكده اولدقلرى شبهه‌سزدر. «برشى ضيق اولدقده متسع اولور » قاعده‌سى شرعى اولديغى كبى همده طبيعيدر . مادامكه كچنملرى قابل دكلدر، افتراقلرى ضرورت حالنى آليور؛ آنلرك آيرلمسى لازمدر ، موافق حكمتدر .

زيرا بينلرنده عدم امتزاج بولنان زوجينك شو حال منافرت اوزره قالملرى كنديلرينى هر درلو سعادت دنيويه واخرويه‌دن محروم ايدن احوالدندر . انسانلرك اصل حيات مسعودانه‌سى عائله‌سيله برلكده كمال صميميت ومحبتله كچر-ديكى حياتدر . مدنيتك ترقيسى نسبتنده بر چوق احتياجاته معروض قالان انسانلر تدارك حوايج ايچون پك چوق چالشمق ، چالامق مجبوريتى آلتنده زبوندرلر. بو زواللیلر ايچون سعى‌دن متحصل آلام واكدارى دفع ايده‌جك، يارينكى مبارزهٔ حياتيه ايچون قوت اعداد ايده‌جك عائله محبتندن بشقه نه‌واردر؟ يابو محبت اولمزسه او عائله‌نك حياتى نصل اولور ؟ هر دقيقه يكديكرينى تحقيره آماده ايكى قلبك دوچار اولديغى عذابلر ، فلاكتلر قابل تصوريمیدر ؟ نه وقت بونلر استراحت ايده‌جك ؟ نه وقت آخرت ايچون زاد وذخيره حاضرليه‌جق ؟ هله بر زوج زوجه‌سنك آخر بر كمسه ايله مناسبت غير مشروعه‌ده بولنديغنى ، حتى بولنمق ايستديكنى حس ايتدكدنصكره ، ارتق انكله حسن امتزاج ايدرك اولونجه‌يه قدر مسعود الحال ومسرور البال ياشامسى قابلمیدر ؟

بناءً عليه زوج ايله زوجه‌نك بينلرنده مسعودانه يشاملرينه مانع اوله‌جق بو كبى احوالك وقوعى تقديرنده ؛ طلاقه مساغ كوسترلمسى جناب حقك نوع بشره اولان الطاف سبحانيه‌سى جمله‌سندندر، يعنى بوده بر نعمت عظماى الهيه‌در .

[١] امام شعرانينك «كشف الغمه» نام كتاب مستطابنك طلاق بحثنه مراجعت اولنه.

حتى بوكون ملل متمدنه‌نك اكثریسی دخی طلاقك ضروریات بشریه‌دن اولدیغنه كسب قناعت ایتمشلر وطلاقی قبول ایلمشلردر. شوقدركه انلرك قبول ایتدكلری طلاقك كیفیتی بشقه‌در. شریعت احمدیه‌جه طلاق زوجك النده اولدیغی حالده انلرجه امر طلاق محكمه‌یه تودیع ایدلمشدر. فقط شریعت غرای احمدیه‌نك شو مسئله‌ده دخی رجحانی بدیهیدر.

زیرا اساساً طلاقك لزومی قبول ایدلدكدن صكره یالكز صورت اجراسی قالوركه بونده اوچ احتمال جاریدر:

برنجی احتمال: امر طلاقك زوجه‌نك یدینه ویرلمسیدر. بو احتمال ایكی وجهله باطلدر:

اولا: قادینلر تشكلات بدنیه‌لری اقتضاسنجه سریع الانفعال اولوب جزئی بر شیدن متأثر اولورلر. اكثریسی اهمیتسز بر شیدن، بر هیچدن طولایی همان طلاقه جرأت ایدرك ایچنده بولندقلری عائله‌لرینك محو وپریشان اولمسنه سببیت ویررلر. صكره‌ده دوچار ندامت اولورلر. فقط چه فائده‌كه هر شی بتمشدر. اگر امر طلاق قادینلرك النده اولسه ایدی صحنهٔ ارضده رشتهٔ ارتباطنی محافظه ایده‌جك پك آز عائله‌لر قالور، بوصورتله شیرازهٔ عالم بوزولور كیدردی.

ثانیاً: امر طلاقی برحق ذاتی اولمق اوزره زوجه‌نك ید صلاحیتنه براقمق، اكا برنوع حاكمیت بخش ایتمك دیمكدر. بوایسه طوغری اوله‌مز. زیرا عائله‌نك بتون امور شاقه‌سیله مكلف اولان زوجك اوزرینه هیچ برشیله مكلف اولمیان زوجه‌نك حاكمیتنی تصدیق ایده‌جك هیچ برعقل سلیم تصور اولنمز. بناءً علیه آنلره بویله براقدارك ویرلمسی مغایر عقل وحكمتدر. بونك ایچوندركه جناب حق قرآن حكیمنده «الرجال قوامون على النساء» بیورمشدر.

معهذا «امر طلاق» زوجه‌نك یدنده اولمق اوزره عقد نكاح ایدیلور وایجابده - یعنی اولاً سویلنان سوزده - زوجه طرفندن وقوعبولورسه بوصورتده شرعاً نكاح صحیح وشرط معتبر اوله‌جغندن لدى الاقتضا قادین‌ده كندوسنی تطلیق ایده‌بیلور. فقط بوحكم قادینلر ایچون برنوع رخصت وتسهیل شرعی اولوب بونك اساسه تعلقی یوقدر.

ایكنجی احتمال: امر اطلاقك محكمه‌یه تودیع اولنمسیدر. بوده ایكی وجه ایله باطلدر: اولا: شبهه یوق كه بحثمز عاقل، ممیز، بالغ اولان زوجینك

طلاقی مسئله‌سنه دائردر. حاكمك ولایت عامه‌سی وار ایسه عاقل وبالغ اولان كیمسه‌نكده كندی نفسنه ولایت خاصه‌سی واردر. حالبوكه ولایت خاصه ولایت عامه‌دن اقوادر.

ثانیاً: بالاده بیان اولندیغی وجهله طلاق برطاقم اسباب مجبره‌یه مبنی ضرورةً مشروع قلنمشدر. بواسباب مجبره‌نی ایسه زوج ایله زوجه‌دن ماعداسنه افشاء جائز دكلدر. زیرا بو اسباب یا «تباین اخلاق» در ویا زوجه‌نك «موجب تهمت» بر حالده بولنمسیدر. برنجی تقدیرده حاكم نه یاپه‌جق؟ یكدیكرینی سومین زوجینی زورله بربرینه‌می سودیره‌جك؟ اولسه اولسه پدرانه نصیحت ایده‌جك. یوقسه «بن حكم ایتدم: سویشكز، نزاع ایتمیكز» دیه‌بیلورمی؟ هایدی دیمش، نه اهمیتی اوله‌بیلور؟ بونكله مقصد تأمین ایدلمش اوله‌جقمی؟ بوكبی شیلر امور حسیه و وجدانیه‌دندر. محكمه‌نك حكمیله حصوله كلمز. بونلر حاكمه حرمةً «پكی» دیه‌جكلر؛ دكلمی؟ فقط دها محكمه قپوسندن چیقار چیقماز، ینه قاوغایه باشلایه‌جقلر. آره‌لرنده‌كی امتزاجسزلق برقاتدها تزاید ایده‌جك واولونجه‌یه قدر هرایكیسیده عذاب الیم ایچنده قاله‌جق.

هایدی فرض ایده‌لم كه بوتقدیرده حاكم بینلرینی تفریق ایده‌بیلسون، یالكز نصیحتله اكتفا ایتمسون. عجبا بو، معقول برمعامله‌میدر؟ شبهه یوق كه دكلدر: زیرا یوقاریده بیان ایتدیكمز وجهله اكثر قادینلر سریع الانفعال اولوب پك جزئی برشیدنطولایی همان متأثر اوله‌جقلرندن اگر محكمه‌یه بویله برصلاحیت ویریله‌جك اولور ایسه پك‌چوق قادینلر زوجلریله بینلرنده ظهور ایدن جزئی بر منافسه‌دن، برمنازعه‌دنطولایی آنلرك همان محكمه‌یه قوشه‌جقلری، وزوجلریله بینلرنده تباین اخلاق اولدیغندن بحثله طلب طلاقده بولنه‌جقلری وبالآخره امر طلاق زوجه‌نك یدنده اولدیغی صورتده لازم كلان محذورك بوكاده لازم كله‌جكی، یعنی برچوق عائله‌لرك شیرازهٔ انتظامدن چیقاریلوب محو و پریشان ایدیله‌جكی شبهه‌سزدر.

ایكنجی تقدیره كلنجه، بونده‌ده فائده شویله طورسون، پك‌چوق مضرت واردر. چونكه بوحالده دعوایی محكمه‌یه ویرمك او قادینی جمعیتدن طرد ایتمك دیمكدر. معلومدركه مدار حكم اولمدن، بینه بولنمدن حاكملر حكم ایده‌مز. شمدی او زواللی زوجك حالنی دوشونكز: وجداناً موجب تهمت برحالده بولندیغی

تصديق ايتديكى زوجه‌سنك حال تهمتنى اثبات ايچون بينه حاضرليه‌جق مختاره، قومشولره مراجعت ايده‌جك: « بنم زوجه‌م شويله بر حالده بولنيور » ديه‌جك. شاهدلرله برابر يقالامغه چاليشه‌جق. حتى اسبابنه توسل ايده‌جك. بونلرى سويلمكه، يابمغه يوز، وجدان ايستر. بو اوله‌جق شيمى؟ بوده حياتمى؟

فرض ايده‌لم كه زوج زوجه‌سنك حال تهمتده بولنديغنه بينه حاضرلدى. صكره حاكمه، ياخود مدعئ عمومى‌يه مراجعت ايده‌جك. مدعئ عمومى بر چوق تحقيقاته لزوم كوره‌جك. اوراقى استنطاقه حواله ايده‌جك. قادين جلب اولنه‌جق. صوريله‌جق. طبيعى انكار ايده‌جك. بلكه‌ده بايله‌جق. چونكه اوله‌بيلور كه برئ الذمه‌در، ناموسليدر؛ فقط زوجى خلافنى ظن ايتمشدر. بونكله‌ده قالمز. لزوم محاكمه‌سنه قرار ويريلور ايسه محكمه‌يه كيديله‌جك. محاكمه خفى اولمغله برابر ينه بر هيئت حاكمه، كاتبلر، شاهدلر وار. شيمدى محكمه يادعوايى رد ايده‌جك، ياخود طلاقه حكم ايده‌جك.

اكر طلاقه حكم اولنور ايسه اوقادينك حال تهمتده بولنمش اولديغى محكمه سجلاتنه قيد اولنه‌جق. شيمدى بويله برقادينى جمعيته قويكز. عجبا او قادين بوندن صكره بردها سعادت يوزى كوره‌بيله‌جكمى؟ شبهه يوق كه كوره‌ميه‌جك. آنك حقنده يشامقدن ايسه اولمك دها خيرلودرز زيرا بوعذاب معنوى اولومدن دها دهشتليدر.

محكمه اسبابى كافى كورمزده دعوايى رد ايدرسه نه اوله‌جق؟ اوآدم رسماً حال تهمتده بولنديغنى ادعا ايتديكى قادين ايله نصل حيات كچيره‌جك؟ بوندن صكره انلرك بريرده بولنملرى بيوك، پك بيوك جنايتلره سببيت ويره‌جكنده شبهه‌مى قالور؟

حالبوكه امر طلاق زوجك يدنده اولوبده بوكبى سببلرى كمسه‌يه افشا ايتمكسزين زوجه‌سنى تطليق ايدرسه بوتطليق زوجه ايچون بر عبرت مؤثره اوله‌جغندن كسب صلاح ايدرك ديكر كمسه ايله عقد ازدواج ايدر. واندنصكره حياتنى مسعودانه امرار ايلر.

شو حالده امر طلاقك — جمعيت بشريه‌نك ابتداى تشكلندنبرى رئيس عائله عد اولنان — زوج يدينه ويرلمستك موافق حكمت اولديغى وشريعت جليلهٔ احمديه‌نك بومسئله‌ده دخى احراز تفوق ايتديكى بلاشك تحقق ايديور.

مع هذا شريعتمزده بعض اسبابدن ناشى قادينك وياخود وليسنك محكمه‌يه مراجعتله زوجيله بينلرينى تفريق طلبنده بولنمسى، ودرميان ايتديكى اسبابك ده تحقق ايتمسى اوزرينه بينلرينى تفريق ايتمك وطرفينك حقوقنى صوك درجه محافظه ايتمك حكام شرعك وظائفى جمله‌سندندر.

فى الواقع شو زمانلرده مسئلهٔ تأهلك سوء استعماله اوغرامش اولديغى ده قابل انكار دكلدر. هردرلو مزاياى انسانيه‌دن محروم برچوق كمسه‌لر كوريورز كه كنديلرنده تشكيل عائله‌يه اهليت ولياقت اولمديغى حالده مجرد هوا وهوسنه تابع اوله‌رق كيف مااتفق تأهل ايديورلر. صكره بالطبع كچينه‌ميورلر. بعضلرى مجرد تجديد ذوق ايچون متصل تأهل ايدوب صكره ترك ايديورلر. بعضلرى ده آلدقلرى اوزواللى قادينلره درلو اذا وجفالر ايتدكلرى حالده براقمقده ايسته‌ميورلر. چونكه براقدقلرى تقديرده كنديلرندن نكاح ونفقه وسائره كبى برچوق شيلر ايسته‌جكلرينى وبونلرى ويرمكه مقتدر اوله‌ميه‌جقلرينى بيليورلر، اولنجه‌يه قدر تحت نكاحلرنده بولنان اوزواللى بيچاره‌لرى سوروندیره‌رك هردرلو لذائذ انسانيه‌دن محروم براقيورلر.

فقط بوقصور حاشا شريعتده دكل، شبهه‌سزكه بزده‌در. تربيهٔ عموميه‌ده‌كى نقصاندن ونكاحه متعلق اولان احكام شرعيه‌يه تماميله عدم رعايتدن ناشيدر. زيرا شريعت احمديه نكاحك صحتنده وبرروايتده لزومنده - يعنى فسخى عدم قبولنده - زوجك زوجه‌يه نسبده، ديانت واخلاقده، ثروت وصنعتده، ودها برچوق اوصافده كفو اولمسنى شرط قيلديغى كبى تأهل ايتديكى تقديرده زوجه‌سنه جور وجفا ايده‌جكى وانى انفاق واعاشه‌دن عاجز قاله‌جغى، الحاصل حقوق زوجيتى ايفا ايده‌ميه‌جكى متيقن اولان كمسه‌يه دخى تزوجى حرام قيلمشدر.

بناءً عليه اكر تربيهٔ عموميه منتظم بر حالده اولوبده طرفين تماميله بوشرطلره رعايت ايتسه‌لر بويله مناسبتسز احواله هيچ‌ده ميدان قالماز.

شو مناسبتله نكاحك صفات وبعض آدابنى اجمالاً بيان ايده‌لم: نكاح: مهر ونفقه وسائره‌يه اقتدارله برابر حال اعتدالده سنت موكده‌در. توقان حالنده يعنى نفس ارتكاب زنادن منع ايده‌بيله‌ميه‌جك درجه‌ده نسايه اشتها زماننده واجبدر. خوف جور يعنى حقوق زوجيتى لايقيله ايفاده قصور ايده‌جكندن خوف حالنده مكروهدر. حقوق زوجيتى ايفا ايده‌ميه‌جكى متيقن اولديغى تقديرده حرامدر.

وقبل العقد خاطبك [١] مخطوبه‌يه [٢] نظر ايتمسی ومخطوبه‌نك سن ومال جهتيله خاطبك دوننده وتربيه وادب وعفت وجمال حسبيله خاطبك فوقنده اولمسی مندوبدر.

بناءً عليه تأهل ايتمك آرزوسنده بولنان بر كيمسه‌نك ايشته شو شرائط واوصافی نظر دقته آلمسی واكا كوره حركت ايتمسی لازمدر.

خلاصه طالب تزوج اولان بر آدمك اولا تزوجه طالب اولديغی قيز ويا قادينه كفائتی مهر، نفقه، سكنايه، تشكيل عائله‌يه وحقوق زوجيتی تماميله ايفايه قدرتی تحقق ايتملی وطرفين يكديكرينی بكنملیدر. بونلر تحقق ايدرسه اولنملی. تحقق ايتمديكی حالده تأهلدن صرف نظر ايدوب امر تزوجك توقف ايتديكی شيلری تحصيل ايده‌جك وشرائطنی اكمال ايليه‌جك اسبابه توسل ايتملی. بعده ينه كفوی اولديغی بر قيز ويا قادينله تزوج ايتملی. حكام شرعده بو بابده‌كی تقيداتی بر قاتدها توسيع وتزييده همت ايتمليدر.

اكر بويله اولورسه حسب الايجاب امر طلاقك زوجك يدنده اولمسی مسئله‌سنه دخی هيچ كمسه‌نك اعتراض ايتمسنه حقی اولماز. شريعت احمديه‌نك احكام سائره‌سی كبی بو حكمنك دخی موافق مصلحت اولديغنده تردده اصلا محل قالماز. حاشا قانون حريت وعدالته منافی اولديغنه كيمسه حكم ايده‌مز.

*
* *

٣) عادات مستحسنهٔ مليه:

قانون اساسيمزك اعلانی اوزرينه نائل اولديغمز حريتی تقييد ايدن شيلردن بری ده عادات مستحسنهٔ مليه‌مزدر. عادت، نفوس ذكيه‌ده مستقر وطبايع سليمه نزدنده مسلم ومعتبر اولان امور متكرره‌دن عبارتدر.

هر مملكتده او مملكتك نفوس ذكيه‌سنده تقرر ايتمش وطبايع سليمه نزدنده مظهر قبول اولمش برچوق عادتلر واردر. بو كبی عادتلر هر يرده قوانين ونظامات قوتلرينی حائزدر. حتی بو كون دنيانك هر طرفنده تحكيم ايدلمش يعنی حادثات واقعه‌نك احكامنی اثبات ايچون حكم قلنمش وبتون اقوام متمدنه‌نك قوانين موضوعه‌سی كندی عادات مليه‌لرينه توفيقاً ترتيب وتنظيم اولنمشدر.

[١] طالب تزوج اولان اركك
[٢] تزوجی طلب ايديلن قادين

نزده‌ده «ماراه المؤمنون حسناً فهو عندالله حسن» حديث شريفندن مأخوذ اولان «عادت محكمدر» قاعدهٔ كليه‌سی نيجه مسائل فقهيه‌يه اساس اتخاذ ايدلمشدر كه بوندن نظر شرعده دخی عادات مقبوله‌نك نه درجه حائز اهميت اولديغی مستبان اولمقده‌در.

اصطلاح شرعمزده «عادت محكمدر» ديمك (حقنده نص اولميان وقايعك احكام شرعيه‌سنی اثبات ايچون بالاتفاق عرف وعادته مراجعت اولنمق لازمدر. يعنی بو كبی ماده‌لرده عرف وعادت حكم قلنه‌رق مقتضاسيله عمل واجبدر.) ديمكدر. حتی حقنده نص وارد اولان خصوصلرده نص ايله عادت تعارض ايتدكده امام اعظم ايله امام محمدده وامام يوسفدن بر روايته كوره اعتبار نصه ايسه‌ده امام يوسفدن ديكر بر روايته كوره بو بابده بروجه آتی تفصيل واردر:

شويله كه اكر نص عرف وعادته مبنی ايسه اعتبار عرف وعادته‌در. واكر نص عرف وعادته مبنی دكل ايسه اعتبار نصه‌در. مثلا: بغدای وآرپه وطوز وخورمانك اخذ واعطالری اولچی ايله آلتون وكموش معاملاتنك طارتی ايله اولمسی حقنده نص يعنی بر حديث شريف وارد اولمشدر. فقط بو نصك اولوجهله شرف وارد اولمسی عصر سعادتده ناسك عرف وعادتی اويله اولمسنه مبنيدر. حالبوكه امام يوسفدن منقول اولان ايكنجی روايته كوره بو كبی عرف وعادته مبنی اولان نصك حكمی عرف وعادتك تبدلی ايله تبدل ايده‌جكندن بوراده وبونك امثالنده اعتبار عادته‌در.

بعض محققين امام يوسفدن منقول اولان اشبو ايكنجی روايتی ترجيح ايتمشلردر. اليوم ناسك طوزی، خورمايی طارتيله، آلتون وكموشی صايی ايله آلوب ويرملری امام يوسفك ايكنجی روايتنه توافق ايتمكده وامام مشار اليهدن منقول شو ايكنجی روايت دخی عادتك بر قات دها درجهٔ اهميتنی كوسترمكده‌در.

عرف وعادتك محكم اولمسی يالكز معاملاته منحصر دكلدر. اصول معيشت وطرز حياتمز دخی عرف وعادت مليه‌مزه تابعدر. نته كيم هر مملكتده دخی حكم بويله‌در. بناءً عليه (نائل حريت اولدق) ديه همان هر خصوصده آوروپاليلره تقليده يلتنمك، عرف وعادت مليه‌مزك خلافنده اوله‌رق اصول معيشتمزی، طرز حياتمزی بالكليه تبديل وتغييره قالقشمق موافق حكمت ومصلحت دكلدر.

بز آوروپانك يالكز علوم وصنايعنى اخذ وقبوله مجبورز . زيرا حكمت بزم غائب ايتديكمز مالمزاولمغله آنى بولديغمز يرده البته آليرز . «الحكمة ضالة المؤمن اخذها حيث وجدها» . فقط آنلرك بتون عادات واخلاقنى واصول معيشت وطرز حياتنى قبول ايده‌مز . زيرا صوكره متضرر اولورز . برقومك علوم وصنايعنى قبول ايتمك اوقومك بتون عادات واخلاقنى وطرز حيات وصورت معيشتنى قبوله توقف ايتمز . نته كيم بزم كبى ژاپونلر دخى بوندن اوتوز سنه اول فنون وصنايع حاضره‌دن بى‌خبر ايديلر . چونكه غفلتده ايديلر . بردن بره كوزلرينى آچديلر . آوروپا علوم وصنايعنى آله‌رق مملكتلرنده تطبيقه باشلاديلر . آز زمان ظرفنده آوروپاليلره مساوى اولديلر وحتى برچوق خصوصاتده آنلرى كچه‌رك بتون عالم مدنيتى كنديلرينه قارشو حيرتده براقديلر . حالبوكه آوروپا عادات واخلاقندن هيچ برشى مملكتلرينه قبول ايتمديلر . برطرز حيات وصورت معيشتلرينى ، حتى طرز تلبسلرينى بيله اصلا دكشديرمديلر .

ايشته كوريليوركه برمملكتك فنون وصنايعنه تقليد اومملكتك عادات واخلاقنه وطرز حياتنه تقليدى مستلزم اولميور ، همده اوله‌ماز . چونكه بوايكيسى آره‌سنده هيچ بر مناسبت تصور ايديله‌مز . زيرا هرمملكتك ، هرملتك كنديسنه مخصوص برطرز حيات واصول معيشتى و برعادت مقبوله‌سى واردر . فقط هيچ برمملكتك ، هيچ برقومك كنديسنه منحصر برصنعتى ، برفنى وبرعلمى يوقدر . علوم وفنون وصنايعده بتون انسانلر وبتون قوملر مشتركدر . ديمك اوليوركه علوم وصنايع ايله طرز حيات ، عادات ، اخلاق آره‌سنده مناسبت آرامق عبثدر .

شوحالده بزه‌ده لازم اولان شئ ژاپونلردن عبرت اله‌رق اوروپانك علوم وصنايعنى بتون قوتمزله وكمال سرعتله اخذوقبوله وبونارى مملكتلريمزده حرفياً تطبيقه سعى وغيرت ، بذل مقدرت ايتمكله برابر انلرك عادات واخلاقنه ، اصول معيشت وطرز حياتنه تقليددن اجتناب ايتمكدر . چونكه اكر بز شوكمال ضعفمزله برابر برده كندى عادات مليه‌مزى ترك ايله آوروپا عاداتنى وطرز حياتنى تقليده قالقيشيرسه‌ك ترقى وتعالى شويله طورسون ، بالاخره كندى موجوديتمزى اساسندن محو ايده‌جكمز شبهه‌سزدر .

زيرا يوقاريده ذكر ايتديكمز وجهله هرمملكتك كنديسنه مخصوص برطاقم عاديات قوميه واخلاق مليه‌سى وطرز حياتى اولديغندن برمملكته ، برقومه مخصوص اولان اخلاق وعاداتى ديكر برمملكته وطرز حياتى ديكر برقومه تطبيق قانون طبيعتى تغيير ديمكدر . بوايسه محالدر . بونكله برابر هايدى اوروپا حيات وعاداتنك مملكتمزده حرفياً تطبيقنى فرض ايده‌لم . فقط بونى ياپه‌بيلمك بزم اوروپاليلر قدر ثروته مالكيتمزه متوقفدر . بزده ايسه او ثروتك يوزده برى وبلكه‌ده بيكده‌برى موجود دكلدر . ازجمله اوروپاليلرك طرز تلبسلرينى اله آله‌لم : عجبا بزم طرز تلبسمز اوروپاليلرك طرز تلبسى كبى اولمق ممكنميدر ؟ شبهه يوق كه بوكا امكان يوقدر . زيرا بركره بزم نسوانمزك طرز تلبسلرى اوروپا نسوانك طرز تلبسلرى كبى اوله‌ماز . چونكه قاعدهٔ تستر نسوانمزك اوروپا نسوانى كبى كينوب قوشانمسنه مساعده ايتمز . كذا بزم علماء صنفى اوروپا علماء روحانيه‌سنك كيديكى البسه‌يى كيه‌مز . چونكه بوحال احكام دينيه‌مزله توافق ايده‌مز . صنوف سائره‌ده دخى حكم بويله‌در . صوكرا ثروت مليه‌مزده بوكا كفايت ايتمز . زيرا آوروپا عاداتنجه هركسك بولنديغى زمانه ، مكانه كوره آيرى آيرى البسه‌سى واردر . بو البسه‌لرى تدارك ايتمك بزم ايچون مستحيلدر . مستحيل اولمسه بيله بو كبى شيلر حدذاتنده اسراف وتبذيردن عبارت اولوب انلرك انسانيت ومدنيتله اصلا مناسبتلرى يوقدر . ذاتاً اوروپا حكماسى دخى كنديلرينك بويله برطاقم قيود مضره التنده بولنملرينى شدتله رد وتقبيح ايتمكده‌در . شوحالده (بز حراولدق) ديه بتون كندى عادات مليه وطرز حياتمزى ترك ايله اوروپا حيات وعاداتنى حرفياً تقليده يلتنمك كنديمزى (حريت) عنوانى التنده مدهش بر طاقم اسارتلره القايه ، نهايت كندى موجوديت مليه‌مزى امحايه چاليشمقدن باشقه برشى دكلدر .

مع هذا شونى‌ده اخطار ايده‌لم‌كه هر يرده اولديغى كبى بزده‌ده انسانيت و مدنيت ايله هيچ ده مناسبتى اولميان بر طاقم عادات قبيحه واردر . بو كبى عادتلرى التزام معناً ومادةً بر چوق مضرتلرى توليد ايتمكده اولمغله بونلرى ممكن اولديغى قدر تركه ، مملكتمزدن دفعه چاليشملى‌در .

— ٢ —

مساوات

برنجی مقاله‌مزده بیان ایتدیکمز اوزره کائناتده حریت مطلقه اولمدیغی کبی مساوات مطلقه ده یوقدر . بونلر هپ نسبی شیلردر . زیرا مساوات مطلقه برشیئك دیکر شیئه هر خصوصده یعنی ذاتده ، صفاتده ، بتون اعراض واوصافده مساوی اولمسی دیمکدر . بو ایسه ایکی وجهله باطلدر :

اولا : خلاف واقعدر . چونکه بتون اشیانك یکدیکرینه مخالف اولدیغی مرتبهٔ بداهتده‌در . ازجمله اول امرده کائناتده بر چوق اجناس مختلفه مصادف نظرمز اولمقده‌در . صوکرا هر ماهیت جنسیه‌نك بر چوق انواعی واردر . حالبوکه بو انواع ، او ماهیت جنسیه‌ده مشترك و متحد اولمقله برابر آنلرك کندی آره‌لرنده مباینت کلیه موجوددر . زیرا هر نوع کندیسنی دیکر انواعدن تمییز ایدن بر ویا برقاچ فصللری مشتملدر . کذا بر ماهیت نوعیه‌نك لایعد ولایحصی افرادی واردر . بو افراد دخی او ماهیت نوعیه‌ده متحد ایسه‌ده یکدیکرینه کلیاً مباین‌در . چونکه هر فرد دیکر افرادده بولونمایان بر چوق تشخصات وتعیناتی حائزدر .

ثانیاً : بر شیئك دیکر شیئه هر خصوصده مساواتی قبول ایتمك خلاف مفروضی مستلزمدر . چونکه بوراده اولا ایکی شی آره‌سنده مساوات مطلقه تصور ایدییورز . حالبوکه اکر فرض ایتدیکمز ایکی شی آره‌سنده مساوات مطلقه بولنور ، یعنی آنلر ذاتده ، صفاتده وبتون اعراضده بربرینه مساوی اولورسه بو وجهله مساوات تعدده منافی اوله‌جغندن ایکی فرض ایتدیکمز شیئك برشیدن عبارت اوله‌جغی وشو حالده خلاف مفروض لازم کله‌جکی شبهه‌سزدر .

دیمك اولیورکه عالم کونده مساوات مطلقه‌نك وجودینی ادعا ایتمك عادتا بر امر محالك وجودینی ادعادن باشقه بر شی دکلدر . حتی صوك درجه بسیط اولدیغی فرض ایدیلن ذرات آره‌سنده بیله مساوات مطلقه یوقدر . چونکه ذراتك ماهیت وطبیعتلری بر اولدیغی تسلیم ایدلسه بیله وجود وتشخصلری اعتباریله یکدیکرینه مباین اولدقلری شبهه‌دن وارسته‌در . زیرا اکر هر ذره‌نك کندینه مخصوص بر تشخصی ، تعینی وبر وجود خاصی اولمایوبده هر ذره‌نك

تشخص ووجودی بر اولسه‌یدی ذراتده تعدده امکان قالماز وبناءً علیه عالمده بر ذره‌دن باشقه دیکر بر ذره دها بولنماز وشو حالده عوالمده وجوده کلمز ایدی .

ایشته کورولیورکه بتون کائنات ذاتده ، یاخود صفاتده بهمه‌حال اختلاف اوزرینه ساحه آرای وجود اولمش وبوده هرشیئك ، حتی هر ذره‌نك بیله آثار جمالیه وجلالیهٔ الهیه‌یه مظهر تجلیات اولمسندن ایلری کلمشدر .

بتون کائناتك بویله یکدیکرینه مخالف اوله‌رق وجوده کلمسی جناب حقك موجودیتنه صورت قطعیه‌ده دلالت ایدن بر اهین جمله‌سندندر . زیرا اکر بو عوالم صنع الهی اولمایوبده مقتضای طبیعت اولسه‌یدی . . بر طبیعتك مقتضاسی او طبیعتك آثارنده سیان اوله‌جغندن . . کائناتده اعراض و اوصاف اعتباریله تخالف ، تباین شویله طورسون ، عالم کونده اجناس وانواعك وجودینه امکان بولونه‌ماز وشو حالده موجودات عین ماهیتك افرادندن اوله‌رق عوالم شو بدایعله اصلا وجوده کله‌مزدی .

ایمدی شو مقدماتی سرد ایتدکدن صوکرا دیرزکه : قانون اساسیمزك اعلانی اوزرینه نائل اولدیغمز مساواتدن مقصد ، « حقوقده ونظر قانونده مسات »‌در . نته‌کیم قانون اساسینك اون یدنجی ماده‌سنده مساواتدن مقصد بو اولدیغی تصریح ایدلمکده‌در .

فی الواقع انسانلر بالجمله حقوق ومعاملاتده نظر قانونده مساوی اولمق لازمدر . چونکه اکر اویله اولمازسه حقوق بشریه پایمال اولور . اقویا ضعفانك حقوقنه تجاوز ایدر . ترقی ، تمدن قابل اولماز . حالبوکه تمدن اولمانجه حیات بشریه‌نك دوام وبقاسنه امکان قالماز . ایشته بونك ایچوندرکه حقوق ومعاملاتده بین البشر مساواته رعایت ارکان اسلامیه‌نك رکن اعظمنی تشکیل ایلمشدر . بوندن بیك اوچیوز سنه اول قرآنك نزولیله حکومت اسلامیه‌یه تابع اولان بالجمله انسانلر ، حامیٔ مدنیت وانسانیت اولان مساوات وعدالته بحق نائل اولمشلردر .

صاحب شریعتمز صلی الله علیه وسلم افندمز حضرتلری بو مساواته تمامیله رعایت ایتمشلر وامتنده‌ده کندی ذات رسالتپناهیلری کبی رعایت ایتملرینی فرمان بیورمشلر ایدی . شریعتمزك امر ایتدیکی مساوات اودرجه عالی ایدیکه انسان بونك درجه‌سنی دوشوندکجه حیرتده قالیور . مظهر وحی الهی اولان بر پیغمبر کندیسنه اصلا وجود ویرمیور ، هرنه یاپارسه ، هرنه امر ایدرسه الله نامنه یاپیور ،

الله نامنه امر ایدییور . حسبةلله امتك سلامتنه چالیشیور . خدمتنه مقابل بيت المالدن برحبه بیله قبول ایتمیور . كندی مساعیسی ایله اولمدیغی ایچون اوپاره‌دن برحصه آلمغه وجدان پاکی قائل اولمایور . « سز چالیشسك ، بن یه‌یم ... بونصل اولور ؟ .. » دییور . بتون افعال وحركات ومعاملاتنده كندیسنی اصحابیله ، اتباعیله مساوی طوتیور . خدمتكارلرینه ، كوله‌لرینه یدیکندن یدیرییور . كیدیکندن كیدیرییور . آنلره افعال شاقه‌دن هیچ برشی تكلیف ایتمیور . حتی آبدست آلیرکن آنلردن برینه آبدست صویی بیله دوكدیرمیور .

مشهوردر: اون سنه‌یی متجاوز خدمت سنیه‌لرنده بولونان، فوق العاده برصداقت وجدیتله برموقع ممتاز احراز ایلین انس رضی الله عنه حضرتلرینه بركون تجدید وضوء بیوره‌جقلرندن بحث ایله صو احضار ایتمسنی فرمان بیوردیلر . حضرت انس درحال صو احضار ایلدی . حضرت رسول تجدیدو ضوئه قیام ایتدی . انس كمال خواخشله صودوكمكه تشبث ایلدی . بونك اوزرینه حضرت رسول ذات رسالتپناهیلری بوخصوصده معاونته محتاج اولمدقلرینی بیان ایله آنك بوخدمتنی قبول بیورمدیلر، « صویی براقده اورادن چكیل! » امرینی ویردیلر.

كذا : رسول اكرم حال سفرده بولندقلری بركونده اصحاب كرامه برقیون ذبح ایتملرینی امر بیوردیلر . اصحابدن بری : « قویونی بن كسرم » ، دیكری : « بن‌ده یوزرم » ، برباشقه‌سی دخی : بن‌ده پیشیررم ، دیدی . رسول اكرم‌ده : « اویله‌ایسه بن‌ده‌سزه‌اودون ، یونغا طوپلارم » بیوردیلر . بونك اوزرینه اصحاب كرام: « یارسول الله ! سز استراحت بیورك . نه لازمسه بزیاپاریز » دیدیلرسه‌ده ، رسول اكرم : « بیلیرم ، یاپارسكز ، لكن بن سزدن ممتاز بر حالده بولونمه‌یی قبول ایتمم . سزچالیشك ، بن‌طوره‌یم ... بویله شی اولماز ، اوله‌ماز . چونكه بوكا الله راضی اولماز » بیوردیلر .

حتی حضرت رسول مساواته رعایتده اودرجه ایلری وارمشلردی كه اصحابنی كندیسنه قیامدن بیله منع بیورمشلردی . « لاتقوموا » حدیث شریفی اربابنه معلومدر . حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم افندمز مساواته رعایتی یالكز مسلمانلره دكل ، ملل غیرمسلمه‌یه‌ده [لهم مالناوعلیهم ماعلینا] حدیث شریفلریله تشمیل بیوردیلر .

حضرت پیغمبر حقوق ومعاملاتده كندی ذات رسالتپناهیلرینی امتیله مساوی

طوتمق خصوصنده ابتدادن انتهایه قدر جدیتنی اصلا اخلال ایتمدیلر. شرف نبوتی ایلك احراز بیوردیغی زمانده‌كی حالی نه ایسه آخر عمرنده‌كی حالی‌ده اویله ایدی . سكز اون میلیونه قریب اولان اهالئ مسلمه‌نك كندیسنه صوك درجه انقیاد واطاعت ومحبت كوسترملری آنك اولكی حالنی اصلا دكیشدیرمدی . بوقدر اهالینك ذات رسالتپناهیلرینه انقیاد ومحبتلرندن بالاستفاده بوسایه‌ده بركونا منافع شخصیه تأمینی جهتی اصلا خاطر وخیال نبوتپناهیلرندن بیله كچمدی .

بوكا دلیل‌می ایسترسكز ؟ ایشته ارتحال دار بقادن صوكرا براقدقلری ، همده بیت الماله صدقه اولمق اوزره براقدقلری تركهٔ نبویه‌لری : برقات البسه ، ایكی كلیم ، بر چارشف ، بر قاچ صوقابی ، قاواته ، طراق ، مقاص ، مسواك ، بر كموش مهر ، برسریر ، یكرمی قدر صاغیلیر دوه ، یوزقیون ، التی یدی قدر كچی ; .. بوحیوانلردن هركون ایكی قربه سوت كلیور و بوسوتلر كندی ازواج مطهراتنه صرف اولونیور . فضله‌سی‌ده اصحاب صفه‌یه احسان بیورولیوردی . برده مدینهٔ منوره‌ده براز اراضیسی وفدك وخیبر اراضیسنده‌ده برمقدار حصه‌سی واراپدیسه‌ده حال حیاتنده بونلری وقف ایتمش ومحل صرفلرینی تعیین بیورمشلر ایدی . اومحل صرف‌ده خارجدن كلن ایلچیلر ایله مسافرلر ایدی .

حضرت رسولدن صوكرا اصحاب كرام‌ده اثر رسوله قدرتلری یتدیكی قدر توفیق حركت ایتدیلر. برنجی خلیفه‌سی حضرت صدیق ایلك خطبه‌سنده : « ای ناس! اكر ایيلك ایدرسه‌م بكا اعانه ایدیكز ، فنالق ایشلرسه‌م بكا طوغرو یولی كوستركز . طوغرولق امانت ، یالانجیلق خیانت‌در . سزك ضعیفكز بنم عندمده قوی‌در ، زیرا آنك حقنی آلیرم . قویكز بنم نزدمده ضعیفدر ، چونكه آندن باشقه‌سنك حقنی آلیرم . » بیوردی. حضرت صدیق ذاتاً تجارتله كچندیكندن خلیفه تعیین اولوندیغی كونك فرداسی صباحلین برمعتاد اوموزینه برمقدار بز آلوب صاتمق اوزره پازاره كیتدی . یولده حضرت عمر وحضرت ابوعبیده‌یه راست كلدی . آره‌لرنده شو یولده بر محاوره جریان ایتدی :

— نه یاپیورسك؟ مسلمینك امور ومصالحی سزه تفویض اولوندی. سزبویله چارشوده پازارده بز صاتاجق اولورسه‌كز مصالح عبادی كیم رؤیت ایده‌جك ؟

— پكی ، اما بن عیالمی نصل انفاق ایده‌یم ؟

— بز سكا مال مسلمیندن یومیه نفقه تقدیر ایدرز .

بو محاوره‌دن صوکرا اصحاب کرامك اتفاقیله حضرت خلیفه‌یه یومیه یاریم قیون ویازلق، قیشلق ایکی قات البسه، سنوی ایکی بیك درهم کموش تخصیص قلندی. آندن صوکرا کلن خلفای راشدینه‌ده عین تخصیصات اعطا اولوندی. هیچ بریسنه بو تخصیصاتدن فضله بر شی ویرلمدی. حتی حضرت فاروق زماننده ممالك اسلامیه بر سرعت خارق‌العاده ایله توسع ایتدیکی ویوز میلیونه قریب اهالینك حوزهٔ اسلامه داخل اوله‌رق بیت‌المال مسلمینه میلیونلرجه نقود وسائره ییدرپی کلدیکی بر زمانده بیله حضرت فاروق تخصیصات سابقه‌سنه برحبه علاوه ایتمدی. برآره‌لق اصحاب کرام حضرت فاروقك تخصیصاتنی برمقدار آرتیرمق ایستدیلرسه‌ده کندیسی بونی شدتله ردایلدی. چونکه بوخصوصده برنجی خلیفه ایله کندیسی آراسنده عدم مساوات کوریور وحالبوکه بونی شیمهٔ انسانیت وحمیتنه موافق بولمایور ایدی. کذا آندن صوکره حضرت عثمان، حضرت علی رضی‌الله عنهماده عین تخصیصاتدن فضله برشی قبول ایتمدیلر.

ایشته خلفای راشدین بویله جزئی برتخصیصات ایله قناعت ایدرك وظیفهٔ مودوعه‌لرینه کمال جدیتله وبین الامت مساوات وعدالته صوك درجه رعایتله ایفای وظیفه بیوردقلرندن طولایی ایدی‌که یکرمی اوتوز سنه ظرفنده شمس منیر اسلامیت بتون جزیرة العربی انوار عدالت ومساواتله تنویر ایلدکدن صوکرا حدود چیندن بحر محیط اطلاسی‌یه قدر اولان معمورهٔ جهانك کافه‌سنی دخی وایه‌دار فیوضات ایلدی. فاعتبروا یااولی الابصار!...

صراط مستقیم: ۲ تشرین‌اول، ۳۲۴

اسلام وترقی

ادیان موجوده ایچنده دین اسلام قدر اخلاقی، اجتماعی، اداری، سیاسی اساسلره استناد ایتمش بردین دها موجود اولمدیغی، بودینك احکام اصلیه وفرعیه‌سنه واقف طرفداران حقیقت اولان ذواتك معلوملریدر. فقط برچوق عصرلردن بری کابوس استبدادك عالم‌اسلام اوزرنده اجرا ایده کلدیکی تخریبات مدهشه نتیجه‌سی اوله‌رق اهل اسلامك هر یرده، هرخصوصده اقوام سائره‌دن

کیری قالمش اولمسی و بو یوزدن برچوق حکومات اسلامیه‌نك منقرض اولمش بولنمسی وعالم اسلامه مدار تسلی واستنادکاه اوله‌جق یالکز عثمانلی حکومتی قالمش ایسه‌ده آنك‌ده استبداد سیئه‌سیله بین الحیات والممات بردرکه‌یه دوشمش اولمسی وبو حکومتك قدرت ومکنتنی اعاده ایتمك امیدیله استحصال مشروطیت ایدلمش ایسه‌ده اعلان مشروطیتی متعاقب ظهوره کلن احتراصات داخلیه وخارجیه سببیله مملکتك هرطرفنده نفاق وشقاقك بتون دهشتیله باش کوسترمسی وبو احوال فلاکت اشتمالك نهایت بالقانلر حربنه سببیت ویره‌رك، دولت علیه‌نك خاطر وخیاله کلمیان برمغلوبیتیله نتیجه‌لنمسی دین اسلام علیهنده برطاقم افکار باطله‌نك انتشارینه میدان ویرمشدر.

دین اسلام مانع ترقی ایمش!.. نه‌بیوك برافترا، نه عظیم بربهتان! زیرا دین اسلام مانع ترقی دکل، بالعکس آمر ترقی، سائق تعالیدر. چونکه بودین برملتك تمدن وترقی ایتمسی ایچون اقتضا ایدن اصول واساسانك جمله‌سنی حاویدرکه بونلردن بعضیلری بروجه آتیدر:

شورای امت:

فی الواقع بواساساتدن بری شورای امتدر. شورای امتك مشروعیتی قرآن کریمك: [هر ایشده امتکله مشاوره ایت] و [بتون مسلمانلرك ایشی بینلرنده شورادن عبارتدر. یعنی مسلمانلر کافهٔ امور ومعاملاتنی اصول مشورتله حل وفصله مأموردر.] مآلنده‌کی ایکی آیت کریمه‌سیله ثابت اولمش و بناءً علیه حضرت پیغمبر بوامر آلهی‌یه امتثالاً بتون مصالح مهمهٔ امتی مشورت اصولیله حل وفصله اهتمام بیوردقلری کبی کندیسندن صکره اصحابی‌ده بو اثر عالی‌یه بالاقتفا کافهٔ مصالح مهمهٔ عادی اصول مذکوره ایله حل وفصله صوك درجه اعتنا ایتمشلر ایدی.

فی الواقع دین اسلامك وضع ایتدیکی شورای امت زمانمزده‌کی شورای امت طرزنده دکل ایدی. فقط نتیجه اعتباریله شمدیکندن دها نافع ودها عالی ایدی. دها نافع ایدی: زیرا اوزمانك ارکان شوراسی وظائف وطنیه‌لرینی کمال جدیتله وبلا اجرت ایفا ایده‌کلری حالده زمانمزك ارکان شوراسی وظائف مودوعه‌لرینی مهم برمقداره بالغ اولان اجرت مقابلنده ایفا ایتمکده‌درلر! دها عالی ایدی:

چونکه آنلر احتراصات شخصیه ویا قومیه‌دن ومنافع خسیسه‌دن بالکلیه بری ایکن شمدیکیلردن برچوقلری او کبی خصائل مذمومه‌دن کندیلرینی بر درلو خلاص ایده‌مه‌مکده‌درلر و بو یوزدن منفعت یرینه مملکته مضرتدن خالی قالمامقده‌درلر .

بو ایکی شورا آره‌سنده بشقه برجهتدن‌ده فرق عظیم واردر . زمانمزده شورای امتك محل انعقادی مرکز سلطنتده احضار ایدیلان برمکان مخصوصه ومدت اجتماعی سنه‌نك برقاچ آینه منحصر اولدیغی حالده اوزمانلرده شورای امتك محل اجتماعی بتون محله مسجدلری ، جمعه وبایرام جامعلری ونمازکاهلری وسنه‌ده برکره عالم اسلامك هرطرفندن کلن وحجاجك اجتماعکاهی بولنان عرفات طاغی اولوب بونلرك هر بری بردارشورا ایدی .

زیرا بوذکر اولنان محللر یالکز عبادته منحصر دکل ایدی . بونلر مصالح امتی‌ده رؤیته محل ایدی؛ فقط مرور زمان ایله عالم اسلامك باشنه‌چوکن کابوس استبداد بومهم دارشورالری یالکز عبادت ودعایه حصر ایلدی. و بوصورتله بتون امتك دیلنی باغلادی . ایشته بونك نتیجه‌سی اوله‌رق نهایت عالم اسلام درلودرلوفلاکتلره معروض قالدی. خلاصه : دین اسلام ، مدنیتك اس‌الاساسنی تشکیل ایدن شورای‌امت اساس متیننی واجب الرعایه برقاعدهٔ مهمه اولمق‌اوزره غایت واسع برصورتده وضع ایتمش ایکن مع التأسف صکره‌دن ظهور ایدن مستبدلرك بواساس متین ایشلرینه کلمدیکندن بوکوزل قاعده بالکلیه لغو ایدلمش وآنك یرینه ادارهٔ کیفیه اقامه ایدلمشدرکه عالم اسلامك باشنه کلن فلاکتلرك یکانه سببی‌ده بودر.

*
* *

حریت :

اساسات‌اسلامیه‌دن بری‌ده حریتدر. دین‌اسلامك حریت کلمه‌سندن‌مقصدی انسانیتك باعث فلاکتی ، مدنیتك الك مدهش آفتی اولان حیوانی برحریت اولمیوب انسانیت ومدنیتك سبب تکمل وتعالیسی اولان علوی برحریتدر . اوده بشقه‌سنك حقوقنه تجاوز ایتمامك شرطیله ، ولوکه برحکمدرادن صادر اولسون ، هرهانکی برحقسز معامله‌یی رده وهرهانکی برحقی مدافعه‌یه بتون ملتك صلاحیتدار اولمسندن عبارتدرکه عقل وحکمتك قبول ایتدیکی حریت‌ده

بودر. ایشته دین اسلامك بخش ایتدیکی بوحریت سایه‌سنده ایدی‌که بین‌المسلمین حقسز برمعامله‌یه پك اندر تصادف اولنور ، اوده درحال ازاله ایدیلورایدی . حتی آحاد ناسدن برفرد بیله حقسز اولدیغنی ظن ایتدیکی بر مسئله‌یی بالذات حضرت پیغمبردن ویا خلیفه‌سندن استیضاح ایدییور ، آنك بواستیضاحی درحال قبول اولنیور ، ایضاحات لازمه اعطا ایدیله‌رك صاحب استیضاح اولان ذات اقناع ایدیلیور ایدی . اکثریا بو استیضاح وایضاح مسئله‌لری حضرت پیغمبر ویا خلیفه‌سنك جمعه ، بایرام وعرفات خطبه‌لرینی ایراد ایتدیکی اثناده وقوعه کلیور ایدی .

ینه بوحریت سایه‌سنده ایدی‌که وضعیت اجتماعیه‌سی اعتباریله ادنا برمرتبه‌ده بولنان برفردك لدی الایجاب خلیفهٔ زمان ایله حضور حاکمده‌مدافعه‌لری بلا مشکلات اجرا ایدیلیور ایدی. نتکیم حضرت علینك خلافتی زماننده بریهودینك خلیفهٔ مشارالیهك علیهنده اقامه ایتدیکی بززره دعواسی اوزرینه هر ایکیسی‌ده قاضی شریحك محکمه‌سنه دعوت اولنه‌رق حضور قاضیده مدعی علیهك قیاماً ویان یانه اوله‌رق مرافعه‌لری اجرا ایدلمش ونتیجهٔ محاکمه‌ده حضرت خلیفه‌نك علیهنه حکم صادر اولمش ایدی. وبوحال هیچ کیمسه‌نك نظر دقتنی جلب ایتمامش ایدی .چونکه اوزمانلر بوکبی احوال امور عادیه وطبیعیه‌دن معدودایدی .

دین اسلامك بخش ایتدیکی حریتك درجهٔ قوتنه ومرتبهٔ علویتنه باقمکزکه حضرت پیغمبر برحدیث شریفنده برحکمدارظالمه قارشو دوغری سوز سویلمکی افضل جهاد اولمق اوزره خبرویردیکی کبی دیکر برحدیث شریفنده‌ده ینه بویله برحکمداری اجرای عدالته وظلمدن مجانبته دعوت ایدوب‌ده آندن دولایی اوحکمدار طرفندن قتل اولنان هرهانکی برفرد غیور ایله عم عالیلری سید الشهداء حضرت حمزه‌یی سیدالشهدا اولمق مرتبهٔ علویه‌سنده مساوی طوتمشلردرکه حق وحقیقتی محافظه ومدافعه اوغرنده حریت کلامیه‌یه بوندن دها زیاده رواج ویرمك امکان خارجنده‌در .

*
* *

عدالت :

اساسات اسلامیه‌دن بری‌ده عدالتدر. بلااستثنا بتون اهل اسلام هرخصوصده وصورت مطلقه‌ده اجرای عدالته وهرنوع ظلمدن مجانبته دیناً مأمور ومجبوردر.

بوبابده شرفوارد اولان آيات قرآنيه واحاديث نبويه حددن افزوندر . بناءً عليه زبورادە يالڭز دين اسلامڭ عدالتە عطف ايتديكى اهميتڭ درجەسنى وظلمە قارشو كوستردیكى شدت ونفرتڭ مرتبەسنى ايضاحە كفايت ايدەجك بعض دلائلڭ بروجه آتى ذكريله اكتفا ايدييورز .

قرآن كريمڭ [مشركلره اولان شدت بغضكز سزى آنلر حقندە عدالتسزلكه سوق ايتمسون . آنلر حقندە دخى اجراى عدالت ايديكزكه نفسكزى حقسز برمعاملەدن، ظلم وجوردن صيانتە الڭ يقين واسطه، عدالتدر] و [جناب حق اماناتى اهلنه تأديه وتوديع ايتمكزى وبين الناس عدل ايله حكم ايلمكزى سزه امر ايدييور . يعنى بونى سزه واجب قيليور] مآلندەكى ايكى آيت كريمەسى وحضرت پيغمبرڭ [برساعت اجراى عدالت ايتمك برسنه عبادت ايتمكدن افضلدر] و [بتون سماوات آنجق عدل ايله قائمدر .] مفادندەكى ايكى حديث شريفى ظن ايدييورمكه بتون كائنات نظرندە دين اسلامڭ بواصل متينه نەدرجه اهميت ويرديكنى ايضاحه بالغاً مابلغ كافيدر .

دين اسلامڭ ظلمه قارشو كوستردیكى شدت ونفرته كلنجه : قرآن كريمڭ [ظالملر ايچون اصلا فلاح ونجات يوقدر] و [هيچ كيمسەيه قارشو عدوات جائز دكلدر. فقط ظلمه بوحكمدن مستثنادر. يعنى آنلره قارشو اعلان خصومت واظهار عداوت جائز وبلكەدە واجبدر] و [ظالملر بنم عهدمه يعنى نامه اجراى حكومته واحراز خلافته نائل اولمغه لايق دكلدر . بومهم وظيفەيى درعهده ايدەجك ذواتڭ شائبۀ ظلمدن مبرا اولمسى لازمدر .] مآلندەكى اوچ آيت كريمەسى دخى بومطلبى صورت واضحەدە اثبات ايتمكدەدر .

*
* *

مساوات :

اساسات اسلاميەدن برىدە مساواتدر . دين اسلامڭ بوكلمەدن مقصدى دخى على الاطلاق مساوات اولميوب حقوقدە وسائر بالجمله معاملاتدە مساواتدركه ذاتاً بشريتڭ رفاه وسعادتنى تأمينه اساس اولەبيلەجك مساواتدە بودر. فى الواقع انسانلر بالجمله حقوق ومعاملاتدە نظر قانوندە مساوى اولمق لازمدر . زيرا اويله اولماز ايسه حقوق ناس ضايع اولور . قويلر ضعيفلرڭ حقوقنه تجاوز

ايدر. بالنتيجه تمدن وترقى قابل اولماز. حالبوكه تمدن اولمينجه حيات بشريەنڭ بقا ودوامنه امكان قالماز .

ايشته بونڭ ايچوندركه حقوق ومعاملاتدە بين البشر مساواتە رعايت ، اركان اسلاميەنڭ پك بيوك برركننى تشكيل ايتمشدر .

حضرت پيغمبر بومساواته تماميله رعايت ايتمشلر وامتنەدە كندى ذات رسالتپناهيلرى كبى رعايت ايتملرينى فرمان بيورمشلر ايدى .

ايمدى بيك اوچيوز بوقدر سنه اول دين اسلامڭ تأسيس ايتديكى قاعدۀ مساوات اودرجه عالى وواسع ايديكه شوعصر حاضر مدنيتده بيله هيچ برملت بودرجه مساواته نائل اولەمامش و بوندن صكرەدە نائل اولەميەجغى شبهەدن وارسته بولنمشدر . [حريت ـ مساوات عنوانلى مقالەمزدە بوبابدە دها زيادە تفصيلات واردر.]

*
* *

اخوت :

اسلاميتڭ مهم اساسلرندن برىدە اخوتدركه برملتڭ حيات وبقاسى ايچون برنجى درجەدە الزم اولان شىدە بودر. زيرا انسان طبعاً مدنى اولوب پك چوق احتياجاته معروض بولنديغى وحالبوكه محتاج اولديغى شيلرڭ بردانەسنى بيله يالڭز باشنه تداركدن عاجز بولنديغى جهتله يشامق ايستيان برملتڭ افرادى آرەسندە غايت صميمى براخوتڭ تأسسنه اشد لزوم واردر.

دين اسلام قرآن كريمڭ [مؤمنلر قرداشدر] مآلندەكى برآيت كريمەسيله وحضرت پيغمبرڭ مدينۀ منورەيى تشريف بيوردقلرندە هرشيدن اول بين المسلمين عقد اخوته مباشرت بيورمش اولمسيله و او زمانلر بواخوتڭ ميراثه قدر تأثير ايتمش بولنمسيله بين المسلمين اخوت اساسنى تأسيس ايلمشدر .

دين اسلام بومهم اساسى غايت متين برصورتدە وضع ايتدكدن صكره بونى الى الابد محافظه ايدەجك اسبابىدە احضار ايتمشدر. بو دينده زكاتڭ ، تعاون وتناصرڭ فرضيت ومشروعيتى ، عداوت وخصومتڭ ، غيبت وبهتان ويلانڭ ، نفاق وشقاقڭ ، تفرقه ، فتنه وفسادڭ ، ادعاى قوميت وجنسيتڭ شديداً ممنوعيتى هپ اخوت اسلاميەيى الى الابد محافظه ايدەجك اسباب جملەسندندر. فى الواقع برملتڭ فقراسى اوملتڭ اغنياسندن معاونت كورمز وهيچ اولماز

ایسه آنك ثروتندن لااقل قرقده برنعمتنده استفاده ایتمز ایسه اویله برملتك بتون افرادی آره‌سنده صمیمی وجدی بر اخوتك تأسسنه امکان قالماز . کذا برملت عداوتدن ، خصومتدن، غیبتدن، بهتاندن ، یلاندن ، نفاق وشقاقدن ، تفرقه ، فتنه وفساددن ، ادعای جنسیت وقومیتدن شدتله منع ایدلمزسه اوملت آره‌سنده اخوتدن اثر بولنه‌ماز وبناءً علیه اویله برملتك یشامسی‌ده قابل اولماز .

* * *

اعداد قوت :

اسلامیتك اساسات مهمه‌سندن بری‌ده اعداد قوتدر. بواساس قرآن کریمك [دشمانلریکزه قارشو اقتداریکز یتدیکی قدرقوت حاضرلایکز] مآلنده اولان بر آیت کریمه‌سیله بتون مسلمانلره فرض اولمشدرکه بالجمله ترقیاتك اسباب حصولنی تأمینه کافی براساسدر . زیرا برشی فرض اولنجه آنك توقف ایتدیکی شیلرك دخی بالطبع فرض اولمسی لازم کلدیکندن اعداد قوتك فرضیتی آنك موقوف علیهی اولان استحصال ثروتك فرضیتنی واستحصال ثروتك فرضیتی‌ده آنك توقف ایتدیکی معرفت ، صنعت ، تجارت ، زراعت ، فلاحت کبی شیلرك کافه‌سنك فرضیتنی تضمن ایتمکده‌در . شوحالده دین اسلام دشمنه قارشو اعداد قوتی بتون مسلمانلره فرض قلمش اولمسیله آنك موقوف علیهی اولان ثروت ، معرفت ، صنعت ، تجارت ، زراعت وسائره کبی شیلرك کافه‌سنی دخی فرض قیلمش اولیور دیمکدر . سعادت بشریه‌نك تأمینی ایچون کلمش اولان بر دین سماوینك انسانلرحقنده یاپه‌جغی ایولك‌ده ایشته بوقدراوله بیلور . بواساس متینی تطبیق وموقع اجرایه وضع ایسه انسانلرك کندی غیرت وفعالیتنه منوط برکیفیتدر.

بونك ایچوندرکه صدر اسلامده عطالت اصلا کورولمیور ایدی . بتون مسلمانلر متمادیاً چالیشیورلر ، یشامق ویشاتمق ایچون علی الدوام اوغراشیورلر ایدی . سنه‌ده ایکی بایرام کونلرندن ماعدا آنلرك ایام تعطیله‌لری یوق ایدی . حتی جمعه کونلرنده بیله کسب وتجارتله اشتغاله مأمور ایدیلر . نتکیم قرآن کریمك [جمعه اذانی اوقوندیغی وقت ادای صلاته سرعتله کیدیکز و بواثناده بیع وشرایی ترك ایدیکز ونمازی ادا ایدنجه درعقب داغیلوب ینه بیع وشرا ایله بالاشتغال اللهك سزه فضلندن تقدیر ایتدیکی رزقکزی طلب واستحصاله

چالیشیکز] مآلنده‌کی برآیت کریمه دخی بوحقیقتی قطعی برصورتده بیان ایتمکده‌در .

ایشته صدر اسلامده مسلمانلر دین اسلامك کندیلرینه بخش ایلدیکی بروجه بالا درج ایتدیکمز اساسات مهمه‌یه صوك درجه رعایت ایتدکلرندن دولاییدرکه یکرمی ، اوتوز سنه ظرفنده شمس منیر اسلامیت بتون جزیرة العربی انوار فیوضات بخشاسیله تنویر ایتدکدن صکره حدود چیندن بحرمحیط اطلاسی‌یه قدراولان معمورهٔ جهانك کافه‌سنی دخی وایه‌دار فیوضات ایلمشدر .

* * *

خاتمه :

شمدی « دین اسلام مانع ترقیدر » دین ذواته صورارم : بو مقاله‌مزده بیان ایتدیکمز اساسات مهمه دین اسلامدن بشقه هانکی دینده وهانکی ملتده واردر. وملت اسلامیه‌نك کندی عطالت وجهالتلری یوزندن اوغرادقلری فلاکتلرك اسبابی اوقدر علوی اولان دین اسلامده آرامق موافق انصافمیدر؟ لطفاً بوسؤاللریمه جواب ویرملرینی کندیلرندن بکلرم .

اسلام مجموعه‌سی : ٢٧ شباط ، ٣١٩

قونفرانسلر

کتب کلامیه‌نك احتیاجات عصره کوره اصلاح وتألیفی

بین المسلمین مذاهب مختلفه‌نك توحیدی

مدرسه‌لرده تدریساتك اصلاحی [۱]

صدر اسلامده یالکز احادیث و آیاتك معانیٔ ظاهره‌سیله اکتفا اولنوردی. بالخاصه پیغمبرمز زماننده هرکس شبهه ایتدیکی مسئله‌یی بالذات حضرت رسوله صورار، حل ایدردی. کتاب یازمغه، اوقومغه لزوم یوقدی. کرك دینه، کرك دنیایه عائد شیلر، هرنه اولورسه اولسون، هپ بویله حل اولنوردی. کتاب تألیفنه لزوم کورولمزدی.

صوکرا تابعین زماننده اختلاف ظهور ایتدی. بونك اوزرینه اتحاد اسلام ایچون کتابلر یازلمغه باشلاندی. چونکه اکر تشتت آرا وقوع بولورسه، اختلاف آرا حاصل اوله‌جق؛ اهالیٔ اسلامیه آره‌سنده تفرقه میدانه کله‌جك، حالبوکه تفرقه میدانه کلنجه قوت زائل اولوب صوکرا معاذ الله بتون أمت محو اوله‌جق ایدی. بونك ایچون اختلافلری قالدیرمه‌یه چالیشدیلر. حقی باطلدن تفریقه اوغراشدیلر. ایشته اووقت کتابلر تألیفنه باشلاندی.

بالخاصه علم کلامه دائر کتابلر یازیلدی. ارباب بصیرت اولانلر حتی قبول ایتسون، دینلدی. وفائده‌سی کورولدی.

فقط بونلرده فلسفه‌دن بحث یوقدی. زیرا علوم فلسفیه هنوز اسلامه انتقال ایتمه‌مشدی. هرمسئله بر آیت، بر حدیثله اثبات اولنوردی. علمای متقدمینك مسلکی بو ایدی. چونکه احتیاج اونسبتده ایدی.

صوکرا علوم فلسفیه عربجه‌یه انتقال ایتدی. ترجمه ایدیلدی. بونك اوزرینه برچوق مسلکلر، مذهبلر دها ظهور ایتدی. مثلا اووقته قدر «مشائیون» مذهبنی بیلمزلردی. چونکه اوکا دائر بحث یوقدی. اولاً او، میدانه چیقدی. صوکرا «طبیعیون» نه دیمك اولدیغنی کیمسه بیلمیوردی، بویله برفکر یوقدی.

---

[۱] بوقونفرانس، ۲۰ اغستوس ۳۲۵ ده شهزاده قلوبنده ویرلمشدر.

بو فکرلر ایشته هپ او مسلکلرك ایچنده کورولدی. سالکی اولانلرده اولدی. اما آز ایدی. صوکرا مشائیون مسلکی اك چوق میدان آلدی. اکا سالك اولانلر پك چوغالدی. بو جهتله اونلره قارشی دینی مدافعه لازم کلدی.

بویله کرك اشراقیون، کرك مشائیون مسلکلرینه قارشی دینی مدافعه لزومی حس ایدیلنجه او یولده کتابلر یازلمغه باشلاندی؛ یعنی علم کلامه فلسفه قاریشدیریلدی، چونکه اویله ایجاب ایتدی. ایشته علمای متأخرینك علم کلامی بودر.

فقط بو، نصل اولدی؟ اولا علما او علملری تحصیل ایتدیلر، صوکرا عقائد اسلامیه‌یی فلاسفه‌یه قارشی مدافعه ایلدیلر. او یولده کتابلر یازدیلر.

برخیلی زمان بویله دوام ایتدی. صوکرالری اشراقیون مذهبی پك رواج بوله‌مدی. اك چوق مدافعه مشائیونه قارشی ایدی.

نهایت مشائیون مسلکی‌ده منقرض اولدی. یعنی فنلر دکیشدی، فنلر دکیشنجه مشائیونك استنادکاهی اولان اساسلرده آلت اوست اولدی. بناءً علیه اونلره قارشی مدافعه‌ده‌ده برفائده قالمادی.

چونکه او فنلرك ملتزمی یوق، او مسلکی التزام و ترویج ایدن کیمسه بولونمایور؛ که اونلره قارشی مدافعه‌لر میدانه قویه‌لم‌ده او صورتله احکام دینی محافظه ایده‌لم.

بونلر منقرض اولونجه یرینه «مادیون» قائم اولدی. طبیعیون مسلکی‌ده کرکی کبی رواج بولدی. شیمدی بونلره قارشی مدافعه لازم کلدی.

نصل که علمای متکلمین و بالخاصه متأخرین هم طبیعیون، هم مشائیون، هم اشراقیونه قارشی مدافعه‌ده بولوندیلر، و موفق‌ده اولدیلر؛ شیمدی بزه‌ده زمانمزده‌کی معارضلره قارشی مدافعه‌ده بولونمق لازم کلیر.

— بز کندیمزدن برشی قاتارسه‌ق نصل اولور؟ بز اونلرك مدافعاتی تعقیب ایده‌لم، کیده‌لم...

دینیرسه، دیرزکه: — پکی، فقط کیمه قارشی؟ شیمدی بو مسلکده ارباب علومدن، تعبیر آخرله فلاسفه‌دن هیچ برفرقه یوقکه اونلره قارشی بو مدافعاتی سرد ایده‌لم.

«بو عالم اون اوچ کره‌دن عبارتدر. ایشته برنجیسی طوپراق، ایکنجیسی

صو، اوچنجیسی هوا، دردنجیسی نار، طقوزده افلاك وار. بونلر بربرینك ایچنده‌در. و بو افلاك ازلی و ابدی‌در. سائرلری‌ده نوعاً و جنساً ازلی و ابدی‌در. بو صورتله عالم، قدیمدر»

شیمدی بویله دین بر آدم یوق. او حالده اسلامی مدافعه ایده‌جکز دیه: «خایر، سزك قدیم دیدیککز طوغرو دکلدر، بلکه حادثدر.» بویله کندی کندمزه باغیره‌لم. نه چیقار؟ بوکونکی فلاسفه بزم دیدیکمز کبی دییور:

— أوت، کرهٔ ارض حادثدر. و اوزرنده‌کی مخلوقات‌ده حادثدر.

صوکرا: «افلاك دیدیکمز شی، اویله بطلمیوسك دیدیکی کبی طقوزی بربرینك ایچنه کیرمش دکلدر. بویله افلاك‌ده یوقدر.» بز: واردر دیه‌لم، کیم دیکلر؟ خصم برکره افلاکك وجودینی قبول ایتمیورکه «حادثدر» دیه آنی الزام ایده‌لم. شیمدیکی فلاسفه‌نك اعتقادی:

«شو فضا نامتناهی‌در. ایچنده بولونان اجرام‌ده کذلك نامتناهی‌در. و بو اجرام من حیث الصوره حادثدر. یالکز قدیم اولان اجزای اصلیه‌سی، اجزای فردیه‌سی‌در. بو عالمده هیچ برصورت یوقدرکه حادث اولماسون، هپسی حادثدر؛ لکن اجزای فردیه ابدی‌در.»

ایشته بوکونکی فلاسفه‌نك فکری بو. شیمدی قالقوب‌ده بونلره قارشی: «افلاك قدیم دکلدر، حادثدر.» دیرسه‌ك بزه کولرلر.

— نه سویلیورسك؟ دیرلر.

— صوکرا انسان قدیم دکل، حادثدر.

— البت حادثدر. ارض برچوق طبقاته منقسمدر. طبقهٔ علیاده انسان حادث اولمشدر. سنك دیمك علم ارضی‌ده بیلدیکك یوق. بو بدیهی برشی. کیم دیمش: انسان قدیمدر؟

— بیلمم ایشته وقتیله دیمشلر. اوکا قارشی سویلیورم.

— اونلری بولده اونلره قارشی سویله!..

دیرلر. شو حالده کورولیورکه زمانمزده درسلری بوکا کوره اصلاح لازمدر. زمانمزده‌کی فلاسفه‌یی رد ایده‌جك کتابلر تألیفنه احتیاج شدید واردر.

اما: — نه اولور ایسه اولسون بز اولجه سویله‌نن سوزلری تکرار ایده‌جکز...

دینیرسه، او باشقه. فقط اونکله دین مدافعه ایدیلمش اولماز.

صوکرا مشائیون جناب حقك وجودینی مصدقدر : « الله واردر ، البتبو کائناتك علت اولاسی واردر ، که واجب الوجوددر . فقط او واجب الوجود فاعل موجبدر ، فاعل مختار دکل . بونك ایچون عالم قدیمدر . چونکه فاعل موجبدن صدور ایدن شی ازلی اولور . بناءً علیه الله موجب ، عالم قدیمدر . چونکه عالم اوندن صدور ایتمش وبالایجاب صدور ایتمش ... » دییورلردی .

بز بوکا قارشی اوزمانلر دیمشدك که : « خایر ، الله فاعل موجب دکل ، فاعل مختاردر ... » شیمدی فلاسفهٔ حاضره یه قارشی بونی سویلرسه‌ك بزه کولرلر :

— سز نالر سویلیورسکز ؟ دیرلر .

اونك نظریاسنجه الله یوق . نرده قالدی که موجب ، یاخود مختار اولسون . شوحالده بونلره قارشی فاعل موجب ، فاعل مختار مسئله‌لرینی ذکرده فائده یوق .

اسکی حکما دیمشلرکه : « جناب حقك صفاتی یوقدر . کندیسی واحد حقیقیدر . بناءً علیه اونده بر طاقم صفت تصوری باطلدر . مادامکه واجب الوجوددر ، احتیاجدن وارسته‌در . اکر کندیسنده صفات اولورسه نصل واحد حقیقی اولور ؟ صوکرا صفاته‌ده احتیاجی لازم کلیر . حالبوکه احتیاج واجب الوجوده منافیدر . او بذاته قائم ، بذاته عالم ، بذاته قادر ، بذاته مریددر . الخ . . علم ، ذاتنك عینی ، قدرت ، ذاتنك عینی ، بتون صفات دیدیکمز شیلر ذاتنك عینیدر . »

معتزله‌ده بوکا سالك اولدیلر . قبول ایتدیلر . شیمدی بویولده مدافعه‌ده بولنسه‌ق : « خایر ، جناب حقك صفاتی واردر ؛ الله علمیله عالم ، قدرتیله قادر ، حیاتیله حیدر . ارادهسیله مریددر ، کلامیله متکلمدر . . »

دیه معارضلرمزه قارشی سوز سویلیه‌جك اولورسه‌ق بزه دیرلرکه :

— بز اساسی قبول ایتمیورز . نرده‌ده قالدی ، صفات مسئله‌سی . . .

خلاصه بوکون بزم معارضلرمز ، یعنی فلاسفه الوهیت ونبوتی قبول ایتمیورلر . واقعا طبیعیوندن بعضلری الوهیتی قبول ایتمشلر . لکن اونیده تعمیق ایدرسه‌ك آنلرك الله دیدیکی شی ینه طبیعت اولیور .

شوحالده بزه الك لازم جهت ، علم کلام کتابلرینی احتیاجات حاضره یه کوره تألیف ایتمکدر . بوده نایله اولور ؟

برکره معارضلرمزك فنونی بیلمکله اولور . بیلمزسه اونلره قارشی سوز سویلیه‌مز . نته‌کیم علمای سلف اویله یاپدیلردی : زمانلرنده‌کی فلاسفه‌نك فنلرینی تحصیل ایتدیلر ، صوکرا اونلرك سوزلریله اونلری الزام ایتدیلر .

شیمدی بز قالقارده معلومات حاضره‌مزله مدافعه‌یه یلته‌نیرسه‌ك کولونج اولورز . چونکه بیلمیورز . اولا اوفنلری تحصیل ایده‌لم . صوکرا اوفنلرك اساساتی دائره‌سنده اسلامیتی مدافعه ایده‌لم .

آرتق بو احتیاجی حس ایتملی یز . بوخصوصده تعصب کوسترمه‌نك فائده‌سی یوقدر . بالعکس مضرتی واردر .

ایشته آثار کوستریور که بتون اعصارده‌ده اویله یاپدیلر . بتون علما هر عصرك احتیاجنه کوره کتاب یازدیلر .

شوحالده متکلمینك متأخرینی نصل فلسفه‌نك عربجه‌یه انتقالیله اوزمانکه علم کلامك اصلاحنه لزوم کوردیلر ؛ او علمه طبیعیاتدن ، الهیاتدن برچوق مباحث علاوه ایتدیلر ایسه بزده عینی احتیاجده‌یز . بزده زمانمزك احتیاجنه کوره علم کلام کتابلرینی اصلاح ایتملی یز .

* * *

اوندن باشقه فرق اسلامیه آرسنده برچوق نزاعلر اولمش ، اسلام تفرقه‌یه دوشمش . برچوق مذهبلر چیقمش . اومذاهبدن برقسمی الآن باقی . مثلا : شافعیه ، حنبلیه ، مالکیه وار . بونلر اهل سنت اولمقله برابر احکام فرعیه‌ده بزه مخالفدر ، هپسنده دکلسه‌ده برچوغنده مخالفدر . واقعا اساسده اختلاف یوق ، فقط بعض فروعده وار .

بواختلافی یکدیکرمزه قارشی خصومت صورتنده کوسترمه‌ملی یز . مثلا شافعی‌یی کندمزه قارشی برخصم عد ایتمه‌ملی . اونلر اویله یاپار ، بزده بویله . احتمال که بزم ، احتمال که اونلرك یاپدیغی موافقدر . بونلر مسائل اجتهادیه‌در . حالبوکه مسائل اجتهادیه ادلهٔ ظنیه‌یه مستنددر . هرایکی طرفکده دلائلی ظنیدر ، قطعی دکلدر .

شوحالده اجتهادلر آراسنده برفرق اوله‌ماز . انك ایچون دیرلرکه : اجتهاد ایله اجتهاد نقض اولونه‌ماز .

مثلا : حنفی مذهبنده بولونان برفقیه بالاجتهاد برمسئله حقنده برحکم ویرر . صوکرا دیکر مجتهدك او حکمی بوزمغه حقی یوق . حتی برشافعی‌یه کوسترلسه اوده بوزه‌ماز . امضایه مجبور اولور . نه‌دن ؟ چونکه کندی اجتهادی اوته‌کینك اجتهادندن فضله دکل که . اوده ظنی ، اوده ظنی . شوحالده « بزاو مسئله حقنده بویله اجتهاد

ایتمشز ؛ فلان‌ده شویله‌اجتهاد ایتمش ، اماخلط‌ایتمش، اوقدر ایلری کتمه‌ملی . »
دیمك حماقت اولور .

ایشته بوحال ، تفرقه‌یه سبب اولمشدر . قوت ، اسلامك قوتی طاغلمشدر .
شایان تأسف‌در . ای برشی دکل . الله بزه اتحادی امر ایتدیکی حالده کندی
کندمزه اختلافلر چیقارمشز ، کندی کندمزی طاغتمشز . بربرمزی خصم
کورمه‌ملی‌یز . برمذهب دیکر مذهب اهلنی قطعیاً خصم عد ایتمه‌ملی .

آرتق بو احتیاجی اکلاملی‌یز . یعنی بو احتیاجی بیلملی‌یزکه آرامزده‌کی بو
اختلافلری ازاله‌یه چالیشه‌لم .

مثلا بسمله حقنده حنفی شافعی‌یی اکفار ایتمز . چونکه ایکیسنك‌ده دلیللری
قوتلی . هرایکی طائفه دیکرینی معذور کورور .

صوکرا برشیعی مذهبی وار . شیعیلرله سنیلر آره‌سنده‌کی خصومت ، عادتا
عداوت‌درجه‌سنه وارمش. بلکه دها شدتلی. شبهه‌یوقکه بو، ای برشی دکل. هله
بوکون بوخصومتی قالدیرملی . بوکون بتون اسلاملرك اتحادی لازمدر .
قطعیاً وقاطبةً بویله‌در. چونکه بواتحادی یاپه‌مازسه‌ق قطعیاً بیلملی‌یزکه دهایارم
عصر سورمز اوروپالیلر بزی بلع ایلیه‌جکدر ، بتون مسلمانلر محو اوله‌جقدر .
بزی محافظه ایچون اتحاددن باشقه چاره یوقدر .

شیعی‌اولسون ، سنی اولسون، دکلمی‌که (لااله‌الاالله محمدرسول‌الله)دییور ،
کندینی مسلمان عدایدییور ؛ اونی دائرهٔ اتحاده آلملی‌در .

اوت خطالری‌واردر ، یوق دکل ، فقط خطالرینی‌اصلاح‌ایده‌لم . یکدیکرمزه
قارشی اعلان عداوت ایلمیه‌لم . خطالری وارسه اخطار ایدرك دائرهٔ انصافه
دعوت ایده‌لم . اما خصمانه دکل ، حسن نیتله . هرکسك عقلی ، فکری وار .
البت‌تصحیح افکار ایدر. آرقه‌دن آرقه‌یه بزاونلری تضلیل،اونلربزی‌تضلیل...
بونلر چوجق ایشلری‌در ، بویله شانلی برأمته یاقیشماز .

اونلری دعوت ایده‌لم ، قارشی قارشی‌یه کله‌لم ، علماسیله کوروشه‌لم ،
انسانجه‌سنه قونوشه‌لم ، آکلاشه‌لم :

— هپمز مسلمانز . نه‌در بینمزده‌کی بومجادله ، بوقاوغا ؟ برمجلس مناظره
تشکیل ایده‌لم . بینمزده‌کی اختلافلی مسئله‌لر نه‌ایسه حل ایده‌لم ...

خلاصه شیعی علماسنی دعوت‌ایلملی‌یز . برمجلس تشکیل‌ایده‌رك اختلافلری
حل ایتملی‌یز . بوحال تفرقه‌یه نهایت ویرملی‌یز. والسلام

ایکیمزده قرآن اوقورز ، ایکیمزده الله‌بر ، پیغمبر حق اعتقاد ایدرز .
صوکرا آنلره کوره بزباطل ، بزه کوره اونلر باطل . قوتك طاغیلمسی ،
مسلمانلرك انحطاطی بوندن نشأت ایتدی . بوفکرلر بوکونکی احتیاجله
متناسب دکلدر . ادب دائره‌سنده مناظره ایتملی . طوغروسی بودر . مباحثه
ایدرسه‌ك بن امیم‌که اونلر دائرهٔ انصافه کله‌جکدر .

بن‌سزه شیعی علماسندن بریله ایتدیکمز برمباحثه‌یی حکایه ایده‌یم ، مأمول
ایدرمکه سزده‌ده بوامنیت کلیر. هم غایت متعصب برشیعی ایدی؛ فقط عالم، جدی
برذات‌ایدی دیدم‌که:

— نه‌در سزك بزمله‌اولان‌اصل‌محل نزاعکز، خلافکز؟ نرده‌شبهه‌ایدرسکز؟

— اصل‌خلافت مسئله‌سنده ! . . . دیدی .

— اونده نزاع ایده‌جك برشی یوق. بکا قالیرسه نزاعه دکمز.

— یوق ، غایت مهمدر . اسلامی بومسئله ، بیتیرمشدر محو ایتمشدر ،
دینی آلت اوست ایتمشدر . . . پیغمبردن صوکرا خلیفه علی اولملی‌دی ...

دیدم‌که : — « خلافت پیغمبردن صوکرا علی‌یه عائددر » سوزی ردعوادر.
دلیل ایستر . بوکا دلیلکز نه‌در ؟

اوبرچوق شیلر صایدی ، دوکدی . اماهپسی واهی . دیکله‌دم، دیکله‌دم،
نهایتنده دیدم‌که : — بوسوزلرك هیچ بریسی دلیل دکل. بونلر هپ ظن افاده
ایدر . سن اورته‌یه بر دعوا قویدك‌که مطالب یقینیه‌دن‌در . مسائل اعتقادیه‌دن
برشی ظنی شیلرله اثبات اولنه‌مز . هابدی مسئلهٔ فرعیه اولسون‌ده ظنی دلیللرله
اثبات اولنه بیلسون . ینه اویماز .

صوکرا بشقه شیلره صایدی ؛ سویلدی ، سویلدی . فقط هپ واهی شیلر .
نهایت دیدم‌که :

— حضرت پیغمبردن خلافه دائر ، یعنی کندیسندن صوکرا کیمك
خلیفه اوله‌جغنه دائر قولاً هیچ برشی صدور ایتمه‌مشدر . بو ، قطعی‌در . دلیلم:
اکر حضرت پیغمبرك کندیسندن صوکرا مقام خلافته کیم کله‌جکنه دائر
کندیسندن برقول صریح شرف‌صدور ایتسه‌یدی بومسئله‌ده اصحاب کرام اختلاف

ايتمزلردی . چونكه اصحاب كرامك حضرت پيغمبره درجهٔ اطاعتی هركسجه
معلوم . حتی حضرت پيغمبرك ارتحال دار بقا بيوردقلری كون انصار ايله مهاجرين
خلافت مسئله‌سنی مذاكره ايتدكلری صره‌ده بينلرنده اختلاف ظهور ايتدی .
انصار كرام : برامير بزدن برامير سزدن اولسون ، ديديلر . صديق چيقوب‌ده
(الائمة من قريش) حديثنی اوقوينجه انصار طورديلر :

— مادامكه پيغمبر بويله بيورمش ، بزم بوندن صوكرا نزاعمز يوق ،
كنديكز انتخاب ايديكز ! .. ديديلر ...

كوروليوركه حضرت رسولدن صوكرا كيمك خليفه اوله‌جغنه دائر كنديسندن
صراحت قوليه شويله طورسون ، ايماء قولی بيله يوقدی . ديمككه حضرت پيغمبر
بومسئله‌يه دائر هيچ برشی سويلمدی . خسته اولنجه صديقی امامته كچيرمشدی . بوندن
استدلال ايتديلر : امامته بونی لايق كوردیكه كچيردی ، ديديلر . فقط حضرت
علی حقنده بويله برشی‌ده اولمادی .

خلاصه بومسئله حقنده حضرت پيغمبرك كنديسندن هيچ برحديث
شرفصدور ايتمامش اولديغندن اول امرده اصحاب كرام مقام خلافته كيمك تعيين
اوله‌جغی حقنده اختلافه دوشديلر . نهايت بالاجتهاد صديقه قرار ويرديلر .
صوكرا حضرت صديق عمری ولیعهد ياپدی . حضرت عمرك وفاتندن صوكرا
برشوری ياپيلدی . شوراده حضرت عثمانی انتخاب ايتدی . صوكرا حضرت علی مقام
خلافته كلدی . شيمدی بونك اساس دينه تعلقی نه ؟ « دين محو اولمش ... »
بو ، نصل لاقيردی ؟

صوكرا صديق خلافته كلمش ، نه ياپمش ؟ مسلك رسولی تبديل می ايتمش ؟
سزده بيليرسكزكه مسلك رسولی حرفياً تطبيق و محافظه ايتمشدر . صوكرا عمرده
اويله ياپمش . بتون فتوحات اسلاميه‌يی ياپان حضرت عمردی . حتی سزی اسلام
ايدن اوايدی . بوقدر فتوحات اولمش ، حضرت عمر زماننده نيجه بلاد فتح
ايديلمش ويوز مليونه قريب نفوس حوزهٔ اسلامه كيرمش . بونكله برابر ابتدای
زمانده حال نه ايسه نهايتده‌ده اوايدی . اكثريا يالين اياق كزردی كه اياق قابلری
اسكيمسون‌ده بيت المال متضرر اولماسون . شوحالده « دين محو اولدی » نك
معناسی نه ؟

بويله سويلينجه مناظرم طوردی . برشی ديمدی . صوكرا علاوه ايتدم :—

ايشته بوذوات كرام مسلك نبی‌يی حرفياً تطبيق ايتدكلرندن بزاونلری تقديس
ايدرز . ذره قدر انصافی اولان برمسلمان‌ده اويله ياپمق لازم كلير . عقول
سليمه اربابی بونك خلافنی رد ايدر .

— حضرت علی پك عالم ايدی ، پك فاضل ايدی ، اسرار قرآنه واقف
ايدی .

— طوغرو . اوكا شبهه يوق .

— اويله ايسه نيچون خليفه او اولمامش ؟

— سن مسئله‌يی دكيشديريورسك : علی دها فاضل ، دها عالم اولديغی
ايچون لايق اولان او اولمليدی ، ديمك استيورسكز . او حالده سزجه دين
اساسندن بوزولمامش . اولی اولان شی ترك ايديلمش ، ديمك اولور . بوندن
« دين اساسندن صارصيلدی » ديمك اولورمی ؟

بونی سويلينجه :— برادر ، ديدی ، سن لاف سويلتميورسك . حضرت علی
اسرار قرآنه دها زياده واقف اولديغی ايچون ايلك خليفه او اولسيدی نيجه
خدمتلر ياپه‌جقدی . يعنی اسلام پك چوق تعالی ايده‌جكدی . مقصدم بودر .

ديدم :— سن دعواكی دكيشديردك . معهذا صوكرا كنديسی‌ده خليفه
اولدی . بيلمديكمز برشی وارسه نه‌يه ميدانه چيقارمدی ؟ باقيليرسه ، سزك
دعواكزه كوره ، علی خليفه اولونجه عالم بتون بتون باشقه‌لاشملی ايدی ...

ايشته بويولده دها برچوق شيلر سويلدك . اونك اوزرينه بوذات دائرهٔ
انصافه كله‌رك :— طوغروسی ، بوسياسی برمسئله‌در ، آره‌مزه تفرقه قويمق
ايچون وقتيله قورولمش برپلاندر ، ديدی .

ايشته كوريليوركه اونلر منصف آدملردر . كوروشورسه‌ك ، مداولهٔ افكار
ايدرسه‌ك طبيعی برلشه‌جكز . ملل غير مسلمه‌يه قارشی بيله اظهار خصومت جائز
دكلدر . نره‌ده قالدی كندی دين قارداشمزه قارشو جائز اولسون . بو حال
پك مضردر . بوكا آرتق نهايت ويرملی . افكار مضره‌يی قالديرملی ، تأليف بينه
چاليشملی . بزم ايچون بوكون باشقه چاره يوق . هركسله اتحاد . احتياجات
زمانيه‌يی تقدير ايتملی ، اكلاملی‌ده اوكا كوره هركس كندی وظيفه‌سيله مشغول
اولملی .

الحاصل برچوق نقطهٔ نظردن علم كلام كتابلرمزى اصلاح واكمال ايتملى يز. بالخاصه عصر حاضرده‌كى فلاسفه‌نك مذاهبنى اوقوملى، اوكرنملى. عقائدمزه مخالف اولان نقطه‌لره قارشى كنديمزى مدافعه‌ايتملى. فقط هردرلو مدافعه‌مزى «وجادلهم بالتى هى احسن» حكم جليلنه توفيق ايتملى يز. يعنى ادب دائره‌سنده مباحثه، مناظره ايتملى. اختلافلرى قالديرملى. چونكه حضرت پيغمبرده بويله ياپاردى.

*
* *

شيمدى مدارسمزك اصلاحى جهتنه كلنجه، او، دوشونولمكده‌در. الويركه سز اصلاحك لزومنى تقدير ايده‌سكز. [طلبه: — بديهى برحقيقت. اصلاحنه غيرت اولنمسنى رجا ايدرز] سز مخالفتده بولنورسه‌كز بزده برشى ياپاميه‌جغز. سز بونى تقدير ايدك. بز بو اصلاحاتى ياپه‌جغز. هرشيدن اول بو اصلاحاتى ياپمغه مجبورز.

بوكون، ظن ايدرم‌كه علوم جديده‌دن مدارسه هيچ اولمازسه بش آلتى درس قويملى. شيمدى‌يه قدر تعقيب ايتديكمز اصولدن برچوقلرينى تعديل ايتملى. مثلا: حاشيه، حاشيه اوزرينه تعليقات... بركره اونلرى قالديرملى. متنلرى كوزلجه اوقوملى. فقط لغت وادبياتله برابر اوقوملى.

او حاشيه‌لر، تعليقاتلر نه‌در؟ بيلديكمز برلسانك قواعدى حقنده يازيلمش تنقيدات! اولا بركره لسانى بيلملى.

— اى اما بز عربجه اوقوميورز، بلكه عربى لسان اوزره يازلمش برطاقم علملر اوقورز... دينيور. بو نه ديمك؟ بز كتابمزى كتاب اللهمزى بيلميه‌جكمزمى؟ دنياده هيچ برقوم يوقدركه كتابنى بيلمسون. توراتى يهوديلر بيلير، چونكه كندى لسانلريله يازلمش. قرآن كريم بزم لسانمز اوزره نازل اولمامشدر. او حالده ترجمه ايده‌لم. بيلديكمز برلسان واريا، اولسانه ترجمه ايده‌لم. ترجمه ايچون نه لازم؟ عربجه‌يى ايى بيلمك، اكر عربجه ايى بيلنمزسه ايى ترجمه‌ده اولماز. بناءً عليه علمانك عربجه بيلمسى ضرورى.

شو حالده «بز عربجه اوقومايورز، عربجه يازلمش علملرى اوقورز» سوزى سوزمى؟ ادبياتنى اوقويه‌جغز، قواعدينى متوندن بلله‌يه‌جكز. ايجاب ايدرسه بعض شرحلر اوقورز. حتى بكا قاليرسه طلبه كندى كندينه شرحلرى مطالعه ايتملى. ذاتاً اسكيدن اويله ايدى. بيلم نصل اولمشده متن براقلمش، شرح اوقومغه باشلامش.

نه تحف حاله كلمش: اولا برشرح، صوكرا برحاشيه، برحاشيه دها، صوكرا برتعليقات دها... بويله بركتابى انجق بش آلتى سنه‌ده اوقويه بيليرز صوكرا: بوكتابدن نه آكلادك، نه كبى مسائل اوكرندك؟ ديه صورسه‌ك، هيچ برشى يوق. بوندن ماعدا عربجه بربيتك برمصراعنى اكلامق شاندن دكل. چونكه بتون زمان مناقشاتله كچدى. عصام شويله ديدى، عبدالغفور بويله ديدى، يوق بيلمم كيم بوراده «فافهم» ديمش. وجه تفهم نه ايمش؟ هپ ديمش ديمش. هپ قال، قيل. پك اعلا. فقط بز نه اوقويه‌جغز؟ عربجه تنقيداتىمى؟ اولا ادبياتنى بيلمه‌يز. هنوز قواعدينى اوكرنمكه چاليشيورز. شيمدى عبدالغفورك، عصامك صيره‌سى‌مى؟

بونلر؟ نه‌در؟ دوشونمك لازم كلمزمى؟ برى برمتن يازمش. قواعدى خلاصه ايتمش. تحصيل لسان ايچون قولايلق ياپمش. صوكرا برى چيقمش، اومتنى تنقيد ايتمش. ايده‌بيلير. صوكرا برى دها چيقمش، اوتنقيدى تنقيد ايتمش. پك اعلا، بوده برمباحثه‌در، وارسونلر قواعد متخصصلرى اوغراشسونلر. طبيعى بو تنقيدات اوقواعدك فلسفه‌سى ديمكدر. بونلرله اشتغال ايده‌جك ائمه‌ده بولنه‌بيلير. فقط هنوز لسان اوكرنمكه باشلايان برآدمك او لسانك قواعد فلسفه‌سيله، عصام، عبدالغفور قاوغاسيله وقت كچيرمسى طوغروسى هيچ عقله صيغماز برشى‌در.

اعتراضكز وارسه سويليك، بز متن اوقويه‌جقدق. نه بلله‌يه‌جكدك؟ قواعد. نه‌يه عائد؟ عربجه‌يه. پكى اوقويه‌لم. بو لازم. فقط صوكرا اوقواعد اوزرينه بركتاب يازيلمش. واقعا برشرح، اما اوده تنقيددن عبارت. چونكه اعتراضلر، [قال، قيل]لرطولو. صوكرا اونك اوزرينه حاشيه‌لروار. بونلرده فلان شويله‌ديدى، فقط بن حتمليم، اودكل، اوا كلامامش، طوغروسى بنم ديديكم‌در... تنقيدك تنقيدى، تنقيدك تنقيدينك تنقيدى. فلسفه‌نك فلسفه‌سى، فلسفه‌نك فلسفه‌سنك فلسفه‌سى...

واقعا بو، پك بوش دكل. لكن بو نه وقت اولور؟ بركره لسان بيلنملى. صوكرا بونلر مطالعه كتابى اولملى. اصول تنقيدى، دها طوغروسى اصول انتقادى اوكرنمك ايچون برطاقم فلسفه دوشونمشلر؛ بونلرى ترتيب ايتمشلر.

مقصدی بیلملی‌ده اوکا کوره تحصیلده بولنملی . هر شیئك صره‌سی وار ، زمانی وار ، فقط مع‌التأسف بز بوصره‌یی ، بوزمانی بیلمیورز .

ایشته انك ایچون عربجه بیلمیورز . بربیت کلیر ، شاشوب قالیرز . نه عبدالغفوردن امداد وار ، نه عصامدن . هایدی قاموسه مراجعت . لغتلری حل ایده‌لم . اونك‌ده آرامه‌سی ایچون برچوق زمان غائب ایدیورز . نه‌ایسه بولدق ، فقط اویمایور . تحف شی . چونکه اولغتی لایقیله اکلامق ایچون ادبیات لازم .

خلاصه بودرسلری اصلاح ایتملی . متنلرله برابر لغت وادبیات اوقونملی . صوکرا لایقیله فقه اوقومایورز . زیرا وقت بوله‌میورز . تفسیر ، حدیث . اونلره هیچ اهمیت بیله ویرمیورز . بونصل تحصیل ؟ بویله شی اولماز .

بوتون طلبه بریره کلملیسکز . ایشته بواحتیاجی سزه سویلیورم . سزده دوشونملی‌سکز . زیرا آرتق بوحاله نهایت ویرملی . چاره‌لر تحری ایتملی . مثلا مصرده کوزل پروغرام یاپمشلر ، اونی کتیرتملی . نصل یاپمشلر ، اوپروغرامی کورملی . دوشونملی . احتیاجات حاضره‌یه کوره برپروغرام ترتیب ایتملی . برکره بوعربجه جهتنی تأمین ایتملی ، صوکراده فنون جهتنی صوك درجه نظردقته آلملی .

— ای اما بز نصل کچنه‌جکز ؟

اوجهتی بز دوشونه‌جکز . اوراسی سزه عائد دکل . امین اولوکز سزك حاصلاتکز پك چوقدر . فقط اوته‌کنك ، بریکنك النده قالمش . طلبه‌نك مخصصات وقفیه‌سی کندیلرینه تماميله ترك اولنسه بشبيك طلبه وارسه ظن ایدرم آیده اوچرلیرا دوشر . بوندن ، باشقه ملتکده سزه قارشی فدا کارلق کوستره‌جکی محققدر . الویرکه سز برموجودیت کوستره‌سکز . شبهه یوقکه استقبال امین‌در . یالکز سزه عائد شی ، بواحتیاجی بیله‌رك بونی دفعه چالیشمقدر .

صوکرا براجنبی لسان لازمدر . بوخصوصده تعصب کوسترمه‌ملی‌در . باشقه چاره یوقدر . هم بونده برباس‌ده یوق . چونکه معلوم یا — عقلمزوار ! دوشنورز — دیانته مخصوص ومنحصر برلسان اولماز .

مثلا عربجه التی بیك سنه‌لك برلساندر ، دین اسلام ایسه بیك کسورسنه‌لك بردیندر . اویله دکلمی ؟ برده ازجمله کریدده مسلمانلر وار ، هیچ ترکجه بیلمزلر ، عربجه‌ده بیلمزلر . بونلرك لسانی رومجه‌در . شیمدی بونلر مسلمان

دکل‌می ؟ بونلره مسلمان دیمیه‌جکمی یز ؟ صوکرا بزترکجه قونوشیورز . قرآن کریمك نازل اولدیغی برلسان دکل بو . قونوشمایه‌لم ... اولورمی ؟ صوکرا عرب یهودیلری عربجه قونوشیورلر . فقط دینلری اسلام‌می ؟ خایر .

شوحالده فرض ایده‌لم بزم دینمزه مخصوص اولان لسان ، عربجه‌در . پکی ، نه‌دیمك ایسته‌نیور ؟ مادام دیانت اسلامیه‌یه مخصوص لسان ، عربجه‌در ، حسب‌الدیانه باشقه لسان تکلم ایتمیه‌جکزمی ؟ « ایتمیه‌جکز » دینیورسه اوحالده بزآثم اولدق . بونی هانکی عقل ، هانکی منطق قبول ایدر ؟ هانکی آیت ، هانکی حدیث بونی سویلر ؟

ایشته ترکجه نه‌ایسه فرانسزجه‌ده ، انکلیزجه‌ده اودر . اوده عربجه‌نك غیری برلساندر . ترکجه جائز اولیورده انکلیزجه نه‌دن جائز اولماسون . کذلك جامعه‌ده ترکجه لساناله درس اوقونیور . کناه اولیورمی ؟ خایر . پکی فرانسزجه سویلسه‌ك نه اولور ؟ عربجه‌یه نسبتله ترکجه نه ایسه فرانسزجه باشقه برشی‌می ؟

شوحالده نه‌دن مدرسه‌ده اجنبی برلسان تحصیل ایدیلمسون ؟ ترکلر مسلمان اولمشلر ، ترکجه ای اولمش ، دینیرسه ایچنده مسلمان اولمیان‌ده چوق . ایشته چین بتون ترکدر . حالبوکه اکثریسی مشرکدر .

دیمك که لسان مسئله‌سنی دینه قاریشدیرماملی . دین باشقه ، لسان باشقه ، بونلری تفریق ایتملی . چونکه هم عیبدر ، هم‌ده کولونج اولورز . بوراده تعصب ، اظهار جهالتدن باشقه برشی دکلدر .

صراط مستقیم : آغستوس ۳۲۵

قوتك اساسی اتحاد واتفاقدر

— بالیکسریده ویریلن برقونفرانسدن —

افندیلر ،

برقومك ، برملتك بقا وتعالیسی انجق قوت ایله‌در . اکر برملتده ، برقومده قوت وارایسه اوقومك بقا وتعالیسی محققدر واوقوت موجود اولدقجه متعالیدر . قوت یوقسه اوقوم باقی دکلدر ، دائما انقراضه ، محوه محکومدر . بو ؛ بدیهی

بر مسئله‌در . مع‌هذا بديهياتك خفى قسمندندر . بناءً عليه بونى ايضاحده فائده واردر .

ديدك‌كه « بر قومك بقا وتعاليسى انجق قوتله‌در . » زيرا قوت اولمازسه اوقوم داخلى وخارجى دشمنلرندن كنديني محافظه ايده‌مز. يعنى نه آسايش مملكتى محافظه ايده‌بيلير ، نه‌ده خارجدن اومملكته وقوع بولان تجاوزاته قارشى كله‌بيلير. بناءً عليه قوت اولمالى‌كه هم آسايش محلى‌يى تأمين ايتسين ، هم‌ده خارجدن واقع اوله‌جق تجاوزاته قارشى كله بيلسين . ايشته بونك ايچون برملتك بقاسى انجق قوتله‌در . قوت ايسه اوقومك اتحاد واتفاقيله حاصلدر . احضار قوتك اس‌الاساسى اتحاددر ، اتفاقدر .

بوده بديهى بر مسئله‌در. چونكه اكر بر قومده اتحاد اولمازسه اوقومك محتاج اولديغى شيلر وجوده كلمز. مثلا داخلده اسباب انضباطيه، خارجه قارشى اسباب تدافعيه نه‌دن عبارت ايسه بونلر حاصل اولماز . زيرا بونلر برملتك ، ايچندن بر قسمنك ياپه‌جغى شيلر دكلدر . بونلر اويله شيلردركه بتون ملت بر يره كله‌رك چاليشسه انلر ميدانه كله‌بيلير وبواسبابدن قوت حاصل اولور. بناءً عليه قوتك احضارى ايچون برملتك متحد ومتفق بولنمسى لازمدر .

ايشته بوحكمته مبنيدركه پيغمبرمز صلى الله عليه وسلم افندمز حضرتلرى مكه‌دن مدينه‌يى تشريف بيوردقلرنده ايلك ايشى بين‌الاسلام اتحاد خصوصنه چالشمق اولدى ، اولا بونى ياپدى . مسلمانلرى بربرينه قرده‌ش ايتدى . مهاجريندن هرذاتى انصاردن هر برذات ايله قرده‌ش ايتدى. سيرده بوكا (عقدمؤاخاة) ديرلر، يعنى قرده‌شلق عقدى . نهايت كندى ذات رسالتپناهيلرى‌ده حضرت على (كرم الله وجهه) ايله عقد مؤاخاة ايتديلر . بو اخوت اوقدر قوتلى ايدى‌كه ميراثه قدر تأثير ايدييوردى . اوقرده‌شلر بربرينه وارث اوليوردى . بونى نيچون ياپيوردى ؟ زيرا بوياپلمازسه (اتحاد) اولميه‌جق، اتحاداولمانجه (قوت) اولميه‌جق، او اولمازسه وظيفه ايفا ايديله‌ميه‌جك. چونكه وظيفه‌سى غايت كوچ ايدى. وظيفه‌سى تبليغنه مأمور اولديغى احكام شرعيه‌يى خلقه قبول ايتديرمك ايدى. انك ايچون اول باول قوتك تداركى چاره‌سنى دوشونديلر. قوت‌ده انجق اتحاد ايله اوله‌جغندن اول‌باول آنى ياپديلر. (كتاب‌الله)ده بونى تأييد ايتدى: (انما المؤمنون اخوة) آيتى

نازل اولدى . بونك مألى (مؤمنلر انجق قرده‌شدر) ديمكدر. شايد بينلرنده بر فنالق ظهور ايدرسه (فاصلحوا بين اخويكم) يعنى (بينلرينى اصلاح ايدك) بيورلدى .

ايشته اسلاميت بواساس متين اوزرينه ، يعنى اخوت ومحبت اوزرينه تأسس ايتدى . بومهم اساسى محافظه ايچون دها برچوق شيلر لازمدى . چونكه بر اساس قوريلور ، فقط صكره ضايع اوله‌بيلير. او، عارضه‌يه اوغرار. او، ابدى قالماز . بناءً عليه اخوت اساسنى قيامته قدر محافظه ايتمك ايچون برچوق احكامك وضعى لازم ايدى .

اولا شونى سويله‌يم كه : انسانلر طبعاً منفعتپرستدر . منفعت ذاتيه‌سنى هرشيئه ترجيح ايدر . هرنه‌ياپارسه مطلقا اندن اول كندى منفعتنى دوشونور . بو، طبيعى بر حالدر. انك ايچون علماى متكلمين « افعال عباد معلل بالاغراضدر. » ديرلر. حقيقةً انسانك غرضدن، عوضدن خالى برفعلى يوقدر. انسانلر غرضسز، عوضسز برشى ياپمازلر. بو غرض، عوض‌ده انسانك ذاتنه، نفسنه عائد اولمق لازمدر. انسانلر طبعاً بويله اولديغندن تأسيس اولنان شو اساس قوى‌يى الى‌الابد محافظه حكمتنه بناءً جناب حق قرآن كريمنده (تعاون)ى امر ايتدى : (تعاونوا ...) آيت كريمه‌سى نازل اولدى، (اى مسلمانلر بر بريكزه ايلك خصوصنده ياردم ايديكز) ديه طرف الهيدن امر بيورلدى . كذا فقرايه اعطاى زكات وصدقهٔ فطر وسائر صدقات فرض وواجب اولدى. بونلرك حكمتى، حكمت دنيويه‌سى ايشته (اخوت) اساسنى تأييد ايدى . چونكه انسانلر بربرينه دائما نصرت ومعاونت ايدرلرايسه بينلرنده‌كى (اخوت) زائل اولماز .

صكره اهل اسلام بهتاندن، افترادن، غيبتدن، قوميتدن شدتله منع اولندى. زيرا انسانلر اكر بربرينى غيبت ايدرسه ، يكديكرى عليهنده افترا و بهتانده بولنورسه، قوميت تفرقه‌لرينه دوشرسه اواخوت اساسى محو اولور، اخوت يرينه خصومت، عداوت قائم اولور . بويله اولنجه (قوت) كيدر، قوت زائل اولنجه طبيعى ملت‌ده محواولور .

دها بويله برچوق اوامر الهيه ايله اخوت اساسى تأييد اولندى . حتى او اساسى محافظه ايچون برذات عاليقدر حقنده نازل اولان آيت كريمه‌ده بيلميه‌رك خطا اوله‌رق [حال بوكه خطا ونسيان بوامتدن مرفوعدر. آندن مسئول دكلدر.]

یاپدیغی برایشدن طولایی ﴿ ان جاءکم فاسق بنبأ... ﴾ بیورلدی. اوذاته (فاسق) اطلاق ایدیلدی. بونك تفصیلی: (بنی‌مصطلق) قبیله‌سندن زکات شرعیه‌یی تحصیل ایچون ، صاحب رسالت افندمز حضرتلری برینی کوندردی . آنلر بوذاتك کلدیکنی خبر آلدیلر . هپسی استقباله چیقدیلر . او ذات بونلری کورنجه قورقدی ، ظن ایتدی که کندیسنی اولدیرمکه کلیورلر . درحال کیری دوندی، قوشه‌قوشه مدینه‌یه کلدی. دیدی که: «قبیله زکات ویرمه‌مك ایچون سلاحلانمشلر، آز قالدی بنی اولدیره‌جکلردی.» بوخبر بین‌المسلمین فوق‌العاده غلیانی موجب اولدی. آز قالدی قتال وقوعه کله‌جك ایدی . صکره‌دن ایش آکلاشلدی که اویله برشی یوق !

بونك اوزرینه (ان جاءکم....) آیتی نازل اولدی (سزه برفاسق کلیرده فنابرخبر ویررایسه اوخبری ای تحقیق ایدك . بلا تحقیق برشی یاپه‌جق اولورسه‌کز سزه مصیبت اصابت ایدر ، صکره نادم اولورسکز) بیورلدی. حال بوکه اوذات؛ اصحابدن ای بر آدم ایدی ، فاسق دکلدی . فقط بیلمیه‌رك کتوردیکی خبر پك فنا بر خبر ایدی . اخوت اسلامیه‌یی اخلال ایدییور ایدی . بوندن دولایی آنك حقنده بونظم شریف نازل اولدی. ایمدی بر کیمسه بیله‌رك بویله برشی یاپارسه؟ آرتق آنك تعبیری نه اوله‌جغی دوشونلسون.

ایشته بوکبی دها برچوق آیات بینات ایله بودیدیکمز اساس متین محافظه ایدیلدی وبوسایه‌ده از برزمان ظرفنده مثلا ٢٠ ، ٣٠ سنه ظرفنده یوزمیلیوندن زیاده نفوس حوزهٔ اسلامه داخل اولدی. فقط انسانلر دائما برحالده بولنمیور . اخلاق کیتدکجه بوزولمغه باشلادی . بین‌المسلمین فتنه ، فساد ، نفاق وشقاق ظهور ایتدی . اندن صکره مسلمانلر بللرینی دوغرولده‌مادیلر . دنیانك پك چوق یرلرنده حکومتلر تشکیل ایتدیلر ـ ده حکومتلری پایدار اوله‌مدی. کافه‌سی اجانبك استیلاسنه معروض قالدی .

مثلا (اندلس) بیوك برحکومت اسلامیه ایدی. نهایت محواولدی. سببی؟ بینلرنده‌کی نفاق وشقاق !.. تاتار حکومتی اپی مهم برحکومت ایدی . نهایتی نه اولدی؟ اوده محو اولوب کیتدی. دها بویله برچوق حکومتلر نفاق وشقاق یوزندن محو اولدی . سببی ؟ بین‌المسلمین ظهوره کلن نفاق وشقاق ! یتمش میلیون نفوس اسلامیه‌یی حاوی اولان (هندستان) محواولدی ؛ انکلیزحکومتنك

زیرادارہ‌سنه کیردی . ایشته زمانمزده کوریورسکزکه (فاس) حکومتی بوکون فرانسه‌نك حمایه‌سنه کیردی . سبب نه ؟ ـ تحقیق ایدك ـ نفاق وشقاق !... ایران حکومتی اپیجه برحکومت ایدی. حتی مشروطیتی بزدن اول آنلر اعلان ایتمشلرایدی. بز آنلره غبطه‌ایتمشدك. آفرین ایرانیلره، بزدن دها زیاده کوزلرینی آچمشلر، عقللرینی طوپلامشلر ، نهایت مشروطیت اداره‌یی استحصال ایتدیلر ، دیمشدك وسویمشدك. صکره نه اولدی؟ بوکون ایکی دولتك استیلاسنه معروض اولیور. برطرفدن بردولت عظیمه، اوته‌طرفدن دیکر بردولت عظیمه کلمش، بونلری تماملیه‌استیلا ایتمشدر. سبب؟ نفاق وشقاق! بشقه هیچ برشی دکل!... اودولتلر ایرانه دیدیلرکه: سز واقعا مشروطیتی استحصال ایتدیکز ، اما آسایشی تقرر ایده‌مدیکز. بویله‌دائما قتال، دائما جدال اوله‌ماز. بز آسایشی محافظه ایده‌جکز... بویله دیدیلر ، مداخله‌ایتدیلر .

ایشته بونلر بزم ایچون بیوك بیوك عبرتلردر. دیمك اولیورکه عموم کرهٔ ارضده موجود ٣٠٠ میلیونی متجاوز مسلمانلرك بر ملجأی قالمش ایسه اوده بوراسیدر. آرتق بورادن بشقه اسلام ایچون برملجأ یوقدر. منقرض اولان حکومات اسلامیه‌نك اسباب انقراضی نه اولدیغی آکلاشلدی. بوحالده بومرضك تداویسی چاره‌سنه چالشمق جمله‌مزك بورجیدر .

بالیکسری : ١٨ مارت ، ٣٢٨

متنوع مقالات قسمنه عائد :

لزوم دیانت

حیات مدنیه دیانتله قائمدر . زیرا حیات مدنیه‌نك حصول وبقاسی انسانلرك یکدیکرینه معاونت وهرخصوصده عدل وحقانیته رعایت ایتمه‌لرینه توقف ایدر . چونکه اکر اویله اولمازسه ، انسانلر بربرینك حقوقنه تجاوز ایدرك، مدنیت حاصل اولسه بیله ، آز زمان ظرفنده وحشته انقلاب ایلر .

انسانلرك بربرینه معاونتی وهرشیده عدالت وحقانیته رعایتی ایسه ؛ آنجق دیانتله اولور ؛ حب انسانیت وياخود خوف سیاستله اولماز . زیرا هرشیده مجرد

منافع شخصيه يه خدمت وخطوظات نفسانيه يه مجلوبيت فطرت بشريه مقتضياتندن اولمغله ؛ هيچ بر وجهله مسئوليت ماديه ترتب ايتميه جكى يقيناً معلوم اولان خصوصلرده صاحب ديانت اولميان كيمسه نك حدود عدالتى محافظه ايدرك كندى منافع ومطالبى ايچون لدى الايجاب غيرك حقوقنه تجاوز ايتمه سى ممكن اوله ماز . قلبنده نور ايماندن اثر بولنميان بر منكرى بو كبى خصوصلرده خيانتدن ، كذبدن ، غدردن ، نفاقدن هانكى شى منع ايلر ؟ . . .

بو عالمك غيرى بر عالمك ثواب وعقابنه ؛ حساب وعتابنه ايمان ايتمه مش بر ملحدى ، قبايحنى ستره مقتدر اولديغى وطريق مظالمه سلوكنده كنديسى ايچون بر منفعت حاضره دخى كورديكى حالده افعال قبيحه يى ارتكابدن واعمال سيئه يه انهماكدن هانكى شى نهى ايلر . ؟

هانكى بر سائق آنى هيئت اجتماعيه نك لوازمندن اولان معاونت ، مرحمت ، مروت ، عدالت كبى اخلاق عاليه يه سوق ايدر ؟

حالبوكه ديانت ، انسانلرى دائما امور خيريه ونافعه يه سائق اولديغندن حقيقةً ديندار اولان بر كيمسه هر حال وكارده وبتون افعال واطوارنده حقانيت واستقامت اوزره حركت ايدر . على الدوام قلبنده قوم وقبيله سنه جدى بر محبت وبتون هم نوعنه صميمى بر اخوت حس ايلركه مدنيتك اسباب اوليه سى دخى ايشته بو كبى شيلردن عبارت اولمغله حيات مدنيه نك آنجق ديانتله دوام ايده جكى ومعاملات بشريه نك آنكله انتظام پذير اوله جغى بداهت حكمنى آلير .

حيات شخصيه يه كلنجه : بوده آنجق ديانتله قائمدر . زيرا انسان جسمندن زياده ، روحيله انساندر .. بناءً عليه بر حكيمك ديديكى كبى انسان كندى حسيات قلبيه وادراكات روحيه سى اقتضاسنجه هر آن بر كمالك غايه سنه وصلت آرزوسنده بولنور . اكر آرزو ايتديكى كماله واصل اوله مازسه صوك درجه معذب اولور . شو حالده ، عجبا هر كمالك منتهاسى اولان حقيقة الحقايقى ، اصل مؤثر عوالمى غائب ايدرك شو كون هائلده بر صمت مدهش ، بر سكوت مهيبدن باشقه بر شى كوره مزسه نه ياپار ؟

كنديسنى هر جانبدن محيط ونامتناهى عوالمك بر سميع ومجيبدن خالى اولديغى ، شو عوالمده تضرعات قلبيه ومناجات روحيه سنى ايشيده جك بر شى بولنمديغنى توهم ايتمك واويله اعتقاد ايلمك انسانه الم وكدر ويرن شيلردن دكلده نه در ؟

من القديم انسان ايمانى دائما زمان مصائبده كنديسنه بر معين اشفق ، بر ظهير ارحم اولمق اوزره تلقى ايتمشدر . اكر ايمان اولمسه يدى آلام ومصائبله مضطرب نيجه يوركلر پاره پاره اوله جق ، نيجه جكولر يانه يانه اريوب كيده جكدى . انسانى نهايت فانى ولاشى اوله جغنه وديار عدمه كيدوب اوراده ابدياً قاله جغنه دائر غايت مزعج فكرلره سوق ايدن وحتى لذائذ جسمانيه دن آرزو ايتديكى بر لذته نائل وياخود طالب ماديه دن تعقيب ايلديكى بر مطلبه واصل اوله ميان نيجه كيمسه لرده فكر انتحار توليد ايلين شى ، بتون صفات كماليه يى جامع قادر متعاله عدم ايماندن بشقه نه در ؟

شو حالده ديانت لوازم انسانيه وضروريات حياتيه دن اولمازمى ؟ و « آنى كيم غائب ايدرسه بتون دنيايه مالك اولسه بيله لذت حياتيه يى غائب ايتمش وهر كيم آنى حائز اولورسه دندانه احتياج شديد وپنچه فقر مديد آلتنده بولنسه بيله راحت ابديه يه نائل اولمش اولور » ديه حكم ايتمك لازم كلمزمى ؟

مصباح : ٣ تشرين اول ٣٢٤

بیاننامه‌لر

اسلامده جهاد

بالجمله ارباب علم وعرفانك وذوق آشنای حقایق بینانك معلوملری اولدیغی اوزره بتون عوالم ، علویات وسفلیاتیله ، کلیات وجزئیاتیله اول حکیم لایزال وعلیم ذوالجلال حضرتلرینك مظاهر اسماءالهیه وآثار صفات جمالیه وجلالیه‌سندن عبارتدر . نوع انسان ایسه بومظاهر وآثارك خلاصه وزبده‌سیدر .

بونك ایچوندرکه انسان (لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم) آیت کریمه‌سنك منطوق منیفنجه صورت وشکل اعتباریله احسن مصنوعات و (وعلم آدم الاسماء . . .) نظم جلیلی مفاد منیفنجه سیرت وصفت جهتیله اعلم مخلوقاتدر . انسانك روی زمینده خلافت کبرای الهیه ایله ممتاز اولمسی ونظام عالمك بقاسی نوع انسانك بقاسنه وابسته بولنمسی‌ده ایشته بوحکمته مبنیدر .

فقط انسان زبدهٔ کائنات وخلاصهٔ موجودات اولمق اعتباریله جامع الحقایق اولوب بالجمله آثار جلالیه وجمالیهٔ الهیه‌نك مظهر تامی اولدیغندن جسم انسانی اجزای مختلفه وعناصر متضاده وبهیمیت ، ملکیت کبی ایکی نوع قوای متباینه‌دن تشکل ایتمش وبوایکی نوع قوانك یکدیکریله علی الدوام جدال ونزاعنه معرکهٔ کبرا اولمشدر .

حالبوکه انسانده عمارت ارض وسیاست ناس کبی سر خلافتك تمامیٔ تجلیسی وبوصورتله نظام عالمك وجه اکمل اوزره بقاسی انسانك حائز اولدیغی اوایکی نوع قوانك توازن وتعادل ایتملرینه وبو توازن وتعادلك حصولی ایسه انسانلرك خالقه عبادت ، هرخصوصده عدالته رعایت ، بنی نوعنه معاونت ، ضعفایه مرحمت وعموم مخلوقاته شفقت واولوالامره اطاعت مثللو مکارم اخلاق ایله تخلق ودیانت حقه ایله تدین ایتملرینه وابسته اولدیغندن جناب حکیم متعال حضرتلری مجرد الطاف سبحانیه‌سی آثارندن اوله‌رق عبادینه بووظائف قدسیه‌یی تعلیم وآنلری حقیقت انسانیه ایله متناسب برصورتده تمدین حکمتنه مبنی انسانلری باشی بوش براقیوب ابتدای خلقت بشردن اعتباراً بووظائف عالیه ایله مکلف نیجه انبیا ومرسلین حضراتنی بعث وارسال بیورمش ونهایت (انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق) حدیث شریفنك دلالت صریحه‌سی وجهله بووظائف قدسیه‌یی نبی آخرالزمان وپیغمبر ذیشان افندمز حضرتلرینه اتمام واکمال ایتدیرمشدر .

فی الواقع بتون انبیاء عظام حضراتی تبلیغ احکام وارشاد انام وظیفه‌سیله مکلف اولدقلری وآنجق بوصورتله تکملات بشریه‌نك حصولنه ساعی بولندقلری جهتله اول امرده بتون همتلرینی ، بتون قدرتلرینی یالکز ارشاد انام وتبلیغ احکام جهتلرینه صرف ایله اکتفا ایتمشلردر .

فقط انسانلرده حسب الفطره هوسات حیوانیه ملکات انسانیه‌یه غالب وبناءً علیه انسانلر علی الاکثر تغلب وتحکم طریقیله جمع اموآله راغب اولدقلرندن انبیاء عظام حضراتنك بومساعیٔ خداپسندانه‌سی لایق وجهله ثمره‌دار اوله‌میوب بعثتلرنده‌کی مقصد علوینك حصولنه مانع اولمق ایچون اکثرناس کرك کندیلرینه وکرك دعوتلرینه اجابت وامرلرینه اطاعت ایتمش اولان امتلرینه اظهار خصومتدن ومال وجانلرینه تعرضه جرأتدن خالی قالمدقلری ایچون انبیاء عظام حضراتندن بعضیلری بالآخره طرف سبحانیدن جهاده مأمور اولوب بوصورتله نشریله مکلف اولدقلری دین الهی‌یی اعلا واعزازه وامتلرینك سعادت وسلامتلرینی تأمینه موفق اولمشلردر .

شارع تعالی حضرتلرینك هرامر ایتدیکی شیده بهمه‌حال یابالذات ویاخود بالواسطه برنوع حسنك بولنمسی لابد اولوب حالبوکه جهاد حدذاتنده قتل عباد وتخریب بلاددن عبارت اولمغله انده بالذات حسن اولمامقله برابر بالواسطه حسنك موجود اولدیغی واو واسطه‌نك کلمة اللهی اعلادن ودفع شرور اعدادن عبارت بولندیغی ومع هذا بوراده واسطه ایله ذی الواسطه آره‌سنده مفهوم جهتیله مغایرت وار ایسه‌ده وجود خارجی اعتباریله یکدیکرینك غیری اولمدیغی وبو سببله جهادك ایمان وصلاة کبی حسن ذاتی‌یی حائز اولان مأمور بهلره التحاق ایلدیکی علماء علم اصولك بالاتفاق بیاناتی جمله‌سندندر .

ایشته بروجه معروض اسبابه مبنی امر جهاده مأمور اولان اولوالعزم انبیادن بری‌ده سرتاج ابتهاجمز ، صوری ومعنوی باعث فوز ونجاتمز ، فخر الانبیاء وقافله سالار اصفیا علیه اکمل التحایا افندمز حضرتلریدر . سائر انبیاء عظام حضراتی کبی رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز حضرتلری دخی ابتدای بعثتلرنده مکهٔ مکرمه‌ده اون اوچ سنه یالکز فضائل اسلامی ، مکارم اخلاقی تعلیمه بذل اهتمام و (ادع الی سبیل ربك بالحکمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتی هی احسن) آیت جلیله‌سنك احکام منیفه‌سنه اتباعاً حکمتله موعظهٔ حسنه ومناظرهٔ مستحسنه ایله قومنی ارشاده

صرف اقدام بیوردقلری حالده قومندن پك آز ذوات اول حضرتك بوتعالیم الهیه‌سندن مستفید وارشادات نورانیه‌سندن مستنیر اولوب قومنك اكثریت عظیمه‌سی اوزرنده ایسه شوتعالیم علویه وارشادات نورانیه هیچ بر وجه ایله حسن تأثیر اجرا ایتمدكدن بشقه انلرك اول حضرت واصحابنه قارشی بغض وعداوتلرینی وغیظ وكینلرینی جاب ایتمش وبو بغض وعداوت وغیظ وكینلر كوندن كونه تزاید ایده‌رك اول حضرت واصحابی حقنده آنلرك انواع اذا وجفایی روا كورملرینه ونهایت اووجود اقدسی زعم باطللرنجه اورتادن قالدیرمغه قرار ویرملرینه سبب اولمش ایدی. بونك اوزرینه آرتق اول حضرتك مكه‌ده اقامت ایتمسنده هیچ بر فائده اوله‌میه‌جغی تحقق ایتمش وحالبوكه هرسنه موسم حج وسیله‌سیله مدینه‌دن مكه‌یه كلمكده اولان حجاج ایله مناسبتده بولنه‌رق آنلردن بر چوق ذوات مهمه‌یه دین مبین اسلامی قبول ایتدیرمش و بو واسطه ایله اول حضرتك مدینهٔ منوره‌ده صیت نبوتی عظیم بر تأثیر اجراسنه باشلامش واول بلدهٔ مباركه‌ده دین مبین اسلامك سرعتله انتشارینه پك زیاده مساعد بر زمین احضار ایدلمش اولدیغندن بامر الهی رسول اكرم افندمز حضرتلری وطن اصلیسندن قطع علاقه ایله مدینهٔ منوره‌یی شرف قدوملریله مشرف قیلمشلردی.

فی الواقع رسول اكرم افندمز حضرتلری مدینهٔ منوره‌یی تشریف بیوردقدن صكره پك جزئی بر زمان ظرفنده اهل اسلامك عددی تكثر وقوتی تزاید ایده‌رك نور اسلامك اطفاسنه بتون قوتلریله علی الدوام چالیشان دشمنلردن اخذ انتقام زمانی آرتق حلول ایلمش اولدیغندن ﴿ وقاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونكم ولاتعتدوا ان الله لایحب المعتدین ﴾ و ﴿ واقتلوهم حیث ثقفتموهم واخرجوهم من حیث اخرجوكم والفتنة اشد من القتل ﴾ و ﴿ فمن اعتدی علیكم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیكم واتقوا الله واعلموا ان الله مع المتقین ﴾ و ﴿ وانفقوا فی سبیل الله ولاتلقوا بایدیكم الی التهلكة ﴾ و ﴿ كتب علیكم القتال وهو كره لكم وعسی ان تكرهوا شیئاً وهو خیر لكم وعسی ان تحبوا شیئاً وهو شر لكم ﴾ و ﴿ ومالكم لاتقاتلون فی سبیل الله والمستضعفین من الرجال والنساء والولدان ﴾ و ﴿ یا ایها الذین آمنوا مالكم اذا قیل لكم انفروا فی سبیل الله اثاقلتم الی الارض ارضیتم بالحیوة الدنیا من الآخرة فما متاع الحیوة الدنیا فی الآخرة الا قلیل ﴾ و ﴿ انفروا خفافاً وثقالاً وجاهدوا باموالكم وانفسكم فی سبیل الله ﴾ كبی نیجه آیات قرآنیه‌نك نزولیله حضرت رسول اكرم افندمز دخی جهاده مأمور اولمشدر.

جهادك مشروعیت وفرضیتی حقنده شرف نازل اولوب بالایه درج ایتدیكمز شو آیات جلیلهٔ قرآنیه‌نك افاده ایتدیكی معانی واحكام براز تدقیق ایدیلور ایسه دین اسلامده فرضیت جهادك نه كبی قیود احترازیه واحوال ضروریه وقواعد اخلاقیه ومسائل حقوقیه ایله مقید بولندیغی وبناءً علیه جهادك فرضیتیله سماویتی آره‌سنده هیچ بر وجه ایله منافاة بولنمدیغی بلاشك تحقق ایدر.

زیرا برنجی آیتده (ای مسلمانلر! سزكله مقاتله‌یه جرأت ایدن دشمنلر ایله فی سبیل الله جهاد ایدیكز. فقط حدی تجاوز یعنی اختیارلره، قادینلره، چوجقلره وسزكله معاهد اولان ملتلره تعرض ایتمیكز كه جناب حق بویله حدی تجاوز ایدنلری سومز) بیوریلیور وایشته بو آیتله اهل اسلامه جهادك فرضیتی اول امرده دشمنلرینك كندیلریله مقاتله‌یه مباشرت ایتملریله تقیید واثنای جهادده مجاهدین اسلام حدی تجاوزدن منع اولنیوركه بویله بر حالك وقوعنده هرهانكی بر ملتك دشمنه قارشو حربه كیریشمسی ودینی، وطنی، عرضی، ناموسی، مالی، جانی محافظه‌یه غیرت ایتمسی وظائف انسانیه واحوال ضروریه ایجاباتی وارددوی اسلامك اثنای محاربه‌ده عاجزلره، بیطرفلره تعرضدن ممنوع اولمسی‌ده عصرلردن بری حقوق دول علماسنك چالیشه چالیشه نهایت كوج حال ایله یالكز نظری اوله‌رق دولتلره قبول ایتدیره‌بیلدكاری وفقط تمامیٔ تطبیقنی هیچ بریسندن كوره‌مدكاری حرب حقنده‌كی حقوق بین الدولك اساساتی جمله‌سندندر.

*
* *

ایكنجی آیتده (ای اهل اسلام! دین ووطنكزه تعرض ایدن وسزی وطنلریكزدن چیقاران دشمنلریكزی نره‌ده بولورسه‌كز قتل ایدیكز وآنلری سزی چیقاردقلری یرلردن چیقاریكزكه آنلرك سزی وطنكزدن چیقارمش اولملری بر فتنه اولوب فتنه ایسه قتلدن اشددر.) بیوریلیوركه بر ملتك دینه، مال وجانه، وطنه تعرض ایدن واوملتی وطن اصلیسندن اخراج ایدن دشمنله جهاددن ودشمنك ید استیلاسنه كچمش اولان وطنی استرداده سعی وغیرتدن دها معقول ودها مشروع بر شی اوله‌میه‌جغی اثباته حاجت یوقدر.

*
* *

اوچنجی آیتده (هرهانكی بر قوم سزه تعرض وتجاوز ایدرسه سزده آنلره مقابلهٔ بالمثل صورتیله تعرض وتجاوز ایدیكز واللهدن قورقوب كندیلریله محاربه‌یه

مأذون اولمدیغکز کیمسه‌لره تجاوزدن اجتناب ایدیکز وجناب حقك بویله منهیاتدن اجتناب ایدنلر ایله برابر اولدیغنی بیلیکز) بیوریلیور وبورادەده برنجی آیتك حکمی تأیید وتأکید اولنەرق اثنای حربده بیله عدالته صوڭ درجه رعایت اولنمسی ومحافظهٔ موجودیته ممکن اولدیغی قدر غیرت ایدلمکله برابر مهماامکن مصائب حربك تحدید وتخفیفی جهتنه کیدلمسی صورت قطعیه‌ده فرمان بیوریلیورکه دنیا طوردقجه ، بشریت شو احتراصاتیله دوام ایتدکجه عقلك ، حکمتك ، مصلحتك ، ناموس وحیثیتك ، حقوق وعهودك خلاصهٔ مقتضیاتی‌ده بوندن عبارتدر .

احضار قوتك فرضیتنه وبونکله برابر دشمن صلحه طالب اولورسه اکا قارشو ایدیله‌جك معامله‌نك کیفیتنه دائر شرفنازل اولوب (ای مسلمانلر ! دشمنلریکزه قارشو وسعکز یتدیکی قدر قوتلر وباخصوص سواری آلایلری تشکیلی ایچون آخورلرده باغلانمش اولان نجیب آتلر حاضرلیکز . زیرا بونلر ایله اللهك وسزك معهود دشمنلریکزی واللهك بیلوب‌ده سزك بیلەمدیککز دیکر دشمنلریکزی قورقودرسکز وفی سبیل الله جهاد ایچون اموالکزی بذل وانفاقکز مکافاتنی بلا نقصان کورورسکز وبوبابده اصلا غدر وظلمه اوغرامازسکز . بوندن صکره شاید دشمنلریکز احضار ایتدیککز قوتدن قورقوب‌ده صلح ومسالمتك دوامنی سزدن طلب ایدرلرسه جهاده حاجت قالمیه‌جغندن سزده آنلره موافقت ایدیکز . یعنی آره‌کزده صلح ومسالمتك دوامنی سزدخی التزام ایدیکز) مآلنده اولان (واعدوالهم مااستطعتم من قوة ومن رباط الخیل ترهبون به عدوالله وعدکم وآخرین من دونهم لاتعلمونهم الله یعلمهم وماتنفقوا من شئ فی سبیل الله یوف الیکم وانتم لاتظلمون وان جنحوا للسلم فاجنح لها) آیت جلیله‌سی دخی دشمنلره قارشو اعداد قوتك لزوم ووجوبنی وبوندن‌ده مقصد دشمن طرفندن تعرض وقوع بولسون بولمسون بهمه‌حال حربه مباشرت دکل ، دشمنلره القاء خوف وخشیت وبوصورتله محافظهٔ موجودیت واستقلالیت اولدیغنی ودشمنلر صلح ومسالمتی طالب اولورلر ایسه بوجهتك التزامی لازم کلدیکنی افاده ایتمکده‌درکه بوکون دخی محافظهٔ موجودیت واستقلالیت خصوصنده بتون اقوام متمدنه‌نك التزام ایتدیکی اصول‌ده بوندن عبارتدر .

*
* *

دردنجی آیتده (دشمنلریکزله فی سبیل الله جهاد ایچون اموالکزی انفاق ایدیکز . بوخصوصده بخل وامساك ایله کندیکزی تهلکهٔ اسارته ومصائب ذلته القا ایتمیکز) بیوریلیور وبوآیتله لدی الایجاب دشمن دین ووطنله حرب ایتمك ایچون لوازم حربیه ووسائط جهادیه‌یی تدارکده هرمسلمك قدرتی یتدیکی قدر اشتراك ایتمسی وعکسنی التزام ایله کندینی تهلکهٔ اسارته ومصائب ذلته القادن اجتناب ایلمسی فرض عین قیلنیورکه بونکده برقومك حیات وبقاسی ایچون نقدر لازم برحکم قوی وبراساس متین اولدیغی بیاندن مستغنیدر . اکر بوکون دنیاده موجود اقوام اسلامیه وقتیله بوکبی احکام جلیلهٔ قرآنیه ایله عامل اولسه ایدیلر شبهه یوقکه هیچ برحکومت اسلامیه استقلالنی غائب ایتمیه‌جك وتهلکهٔ اسارته ومصائب ذلته کرفتار اولمیه‌جق وهراسلام دولتی قیامته قدر حاکمیتنی کمال شان وشرفله محافظه ایلیه‌جك ایدی .

*
* *

بشنجی آیتده (ای اهل اسلام ! سزه جهاد فرض قلندی . حالبوکه جهاد سزك ایچون کریهدر . فقط سزك کریه کوردیککز وخوشلانمدیغکز برچوق شیلر واردرکه سزك ایچون خیرلیدر . وسزك سودیککز برچوق شیلرده واردرکه انلرده سزك ایچون شر محضدر) بیوریلیور . فی الواقع جهاد بذل اموالی وفدای جانی ایجاب ایتدیکی جهتله شبهه یوقکه منافئ طبیعت وفقط دشمنك تجاوز وتعرضنه قارشو مملکتك مدافعه‌سی ، دین وناموسك محافظه‌سی ، وملیتك بقاسی ایچون‌ده موافق مصلحتدر . چونکه حیات ملی وحیات دینی حیات شخصی‌یه مرجحدر . ایشته‌بوآیت کریمه دخی بوحقیقتی برصورت اعجازکاریده بیان ایتمکده‌در .

*
* *

آلتنجی آیتده (ای اهل اسلام ! سزه نه اولدیکه دشمنلریکزك تحت قهر واسارتنده بولنان رجال ونسا وصبیان کبی ضعفا ومظلومینی خلاص ایتمك ایچون فی سبیل الله جهاد ایتمیورسکز ؟) بیوریلیور وبوآیتله اعداء دینك ربقهٔ اسارتنده قالمش اولان ضعفای مسلمینك تخلیصی ایچون جهادك لزومی تذکار اولنیورکه بویله برحاله قارشو لاقید قالمیوب‌ده همان جهاده مبادرتك مقتضای حمیت وشیمهٔ انسانیت اولدیغنی انکار ایده‌جك هیچ برملتك وجودی متصور دکلدر . زیرا

اعدانك تحت قهرنده ورbقهٔ اسارتنده قالمش وانواع مظالمه معروض بولنمش اولان همدين وهمعرقلك، باخصوص نسا وصبيان كبی بيچاركانك فريادوامدادينه يتشمك ايستميان برملتك انسانلق دفترنده يری يوقدر .

*
* *

يدنجی آيتده (ای اهل ايمان ! سزه نه اولديكه دين ووطنكزه سوء قصد ايدن دشمنلريكز ايله جهاده مسارعت ايديكز ! دنيلديكی زمان بوتكليفی پك آغر كوريبور ، جهاده كيتميوب اولريكزده اوطورمغه ميل ورغبت كوستريبورسكز ؟ يوقسه حيات ابديه‌يه بدل شو موقت ومحدود اولان حيات صوريه‌يه راضی‌می اولديكز ؟ حالبوكه نعم حقيقيهٔ ابديه‌يه نسبتله شوراحت صوريهٔ دنيويه انجق برشیٔ قليلدن عبارتدر .) بيوريليور وبوآيت جليله ايله‌ده دينه ، وطنه سوء قصد ايدن اعدايه قارشو سريعاً جهاده كيتمنك وجوبنه دائر وقوع بولان تكليفی بالاستثقال بويله برزمانده جهاده كيتميوب‌ده اولرنده اوطورمغه ميل ورغبت كوسترنلر صورت شديده‌ده تقبيح وتوبيخ اولنيورلركه بونك‌ده نه قدر مصيب ومحق اولديغنی انكار ايده‌جك هيچ برفرد عاقلك بولنه‌ميه‌جغی بديهيدر . چونكه استقلاليت وحاكميتنه ، شرف وحيثيتنه دشمن طرفندن سوء قصد ايديلان وياخود ايديله‌جكی محقق اولان وكنديلرينه « كنديكزی مدافعه ايچون دشمنلريكز ايله جهاده قوشوكز » ديه وقوع بولان تكليفی‌ده حسن تلقی ايتميوب حالا اولرنده اوطورمق جهتنی محافظهٔ ديانت ومدافعهٔ مملكت اوغرنده فدای مال وجانه ترجيح ايدن برقوم وبرملت شبهه يوق‌كه هروجهله تقبيحه ، توبيخه سزادر .

*
* *

سكزنجی آيتده (ای امت محمد ! كنج، اختيار ، پياده، آتلو الی سلاح طوتان نقدر آدملريكز وار ايسه جمله‌كز تهاجم اعدايه قارشو كمال سرعت وجديتله نفسكز ومالكز ايله فی‌سبيل‌الله جهاد ايديكز) بيوريليور وبونكله‌ده اعدا طرفندن وقوع‌بولان تهاجمه قارشو نفير عام صورتيله جهادك وجوب ولزومی كوستريليوركه بونك‌ده موافق مصلحت وايجاب ضرورت اولديغنده شبهه يوقدر. زيرا بوكون دخی بويله برحاله معروض قالان هرهانكی برملت ايچون ياپيله‌جق معامله‌نك بوندن بشقه برشی اوله‌ميه‌جغی شبهه‌سزدر .

*
* *

ايشته رسول اكرم افندمز حضرتلری معانیٔ عاليه واحكام منيفه‌سی بر چوق قيود احترازيه وحقوق انسانيه واحوال ضروريه والجاآت طبيعيه ايله مقيد اولوب بالايه درج ايتديكمز آيات جليلهٔ قرآنيه‌ده مندرج اوامر الهيه‌يه حرفياً امتثال ايدوب جهاده مأمور اولديغی كوندن اعتباراً ارتحال دار بقالرينه قدر مرور ايدن سكز طقوز سنه ظرفنده يكرمی سكز كره دشمنلريله جهاد ايتمش وجمله‌سنده بعنايته تعالی احراز مظفريتله عصرلردن بری بتون جزيرة العربده كمال دهشتله حكم سورن وحشتلره ، ظلم وتغلبلره ، نهب وغارتلره نهايت ويرمش واوحوالی‌يی لوث كفر وبليهٔ ظلمدن بالكليه تطهيرواون ميليونی متجاوز بركتلهٔ بشريهٔ سفليه‌يی نور هدايت وشعاع مدنيتله تنوير و بوصورتله اوقطعهٔ مباركه‌ده دنياده مثلی كورلمامش.برمدنيت فاضله تأسيس ايلمش ايدی .

*
* *

ذات رسالتپناهيلرندن صكره خلفای راشدين حضراتی دخی بواثرعالیٔ نبوی‌يه حرفياً اقتفا ايتمش اولملری سايه‌سنده اوتوز قرق سنه ظرفنده معمورهٔ ارضك الك مهم قطعاتی فتح واستيلايه و يوزميليونه قريب نفوس بشريه‌يی دائرهٔ منجيهٔ اسلامه ادخاله موفق اولدقلری كبی آنلردن صكره كلوب‌ده بوطريق نجاته اتباعی كنديلری ايچون اقدم وظائف بيلن و (واعدوا لهم ما استطعتم ...) آيت جليله‌سی حكم منيفنه توفيق حركتله دشمنلره قارشو وسعی يتديكی قدر احضار قوتله لدی الايجاب جهاددن كيروطورميان ملوك وسلاطين اسلاميه دخی بوسايه‌ده نيجه بلاد جسيمه‌نك فتحنه و بوصورتله ممالك اسلاميه‌نك شايان حيرت برشكلده توسيعنه واهل اسلامك اوچيوز ميليونه قريب مهم برمقداره قدر تكثيرينه وبوممالكك تجاوزاعدادن بحق محافظه‌سنه موفق اولمشلر ايدی .

فقط وا اسفا كه ايكی اوچ عصردن بری هر يرده اهل اسلامه عارض اولان فساد اخلاق ، اسلامك جديتنی سفاهته ، فعاليتنی عطالته ، غيرتنی مسكنته ، استقامتنی سقامته ، عزتنی ذلته تبديل ايتمش اولديغندن بواحوال مؤسفه‌نك نتيجهٔ طبيعيه‌سی اوله‌رق اكثر ممالك اسلاميه بر بر يد اعدايه كچمش واسلام حكومتلرينك برقسمی بالكليه محو وپريشان اولمش، برقسمی‌ده استقلاليتنی غائب ايلمشدر. اونلردن يالكز بری استقلالنی محافظه ايده بيلمشدركه اوده يوزلرجه ميليون اهل اسلامی تحت اسارتلرنده بولنديران ودين اسلامك دشمن بی‌امانی

اولان روسیه وانکلتره وفرانسه دولتلریله بوکون حال جهادده بولنان دولت علیهٔ عثمانیه‌در.

* * *

شو صورتده دولت علیه‌مزك بو دولتلره قارشی اعلان جهاده مجبور اولمسنك سببی ایسه؛ جهادك فرضیتی حقنده نازل اولوب بالایه درج ایتدیکمز آیات جلیلهٔ قرآنیه‌نك احکام منیفه‌سنه اتباعاً:

اولا؛ بوکون آوروپاده اشتعال ایدن نائرهٔ حربك بتون اقطار جهانه صاچمقده اولدیغی اومدهش شراره‌لرینه قارشو کندوسنی قورومقدر.

ثانیاً؛ جناب حقك عنایت سبحانیه‌سیله ظهور ایدن شو فرصتدن بالاستفاده هم کندی استقلالیتنی متین وامین اساسلره ربطه چالشمق، هم ده عصرلردن بری بو دولتلرك ربقهٔ اسارتنده بولنان یوزلرجه میلیون مسلمین مظلومینك دوچار اولدقلری ظلم وغدرلردن ممکن اولدیغی قدر خلاصلرینه برچاره بولمغه اوغراشمقدر.

زیرا بو خائن دولتلرك اوته‌دنبری غایهٔ امللری عالم اسلامك یکانه استنادکاهی اولان مقر خلافت اسلامیه‌مزه هرهانکی بر وسیله ایله تعرض ایتمك و کندیلرنجه مناسب بر زمانك حلولیله همان بو مقام معلایی اورته‌دن قالدیرمغه جرأت ایتمك و بو مقصد ملعنتکارانه‌لرینك حصولندن صکره آرتق بز عثمانلیلری دخی تحت حاکمیت ظالمانه‌لرینه آله‌رق کرهٔ ارضده موجود بتون اسلامی ایستدکاری کبی ازمك ومحو ایلمکدر.

اعلان مشروطیتمزك بدایتنده بو دولتلرك آغوش معاونتلرینه کمال خلوص ونیتله التجا ایتدیکمز وحتی او صرده‌ده انکلتره دولتنك درسعادته کوندردیکی بر سفیرینی او زمانه قدر هیچ بر سفیر حقنده کوسترلمامش اولان فوق‌العاده بر صورت شعشعه‌ده استقبال ایلدیکمز وینه او صرده‌ده بو دولتلرك مملکتمزده اك چوق اعتمادلرینی قازانمش بولنان ذواتدن بر قابینه تشکیل ایتدیکمز و بو قابینه‌نك ریاستنه‌ده تام معناسیله انکلیز طرفداری اولان بر ذاتی کتیردیکمز حالده بزم بو صمیمانه محبتلریمزه، خالصانه تسلیمیتلریمزه، معصومانه آلقیشلریمزه اهمیت ویرمیوب بو قدر تظاهرات جدیه‌مزه قارشی آنلر او کوندن اعتباراً اللرینه تسلیم ایتدیکمز کندی سلاحمزله بوینمزی اورمغه باشلامش وتدویر ایتدکاری بر

دولاب تزویر ایله بر «کشوف» مسئله‌سی میدانه چیقارتمش و بونی متعاقب حیات مملکته واستقلال دولته متعلق بر چوق مسائل مهمه ظهورینه سببیت ویرمش و بو مسائلك کافه‌سنی علیهمزه حل ایتدیره‌رك تمامیت ملکیه‌مزه مدهش بر ضربه دها ایندیرمش و بونکله‌ده قناعت ایتمیوب مشروطیتمزی بسبتون حکمسز براقمق ایچون میلیونلر صرفیله خارجدن وداخلدن بولدقلری پروپوغانداجیلر واسطه‌سیله مشروطیت ارکانی علیهلرینه خاطر وخیاله کلمیان انواع تزویرات ومفتریاته باشلامش و بو صورتله درت سنه ظرفنده مملکتك هر طرفنی عادتا بر فتنه و فساد اوجاغی حالنه کتیره‌رك و بتون اهالیمزی یکدیکرینه دشمن ایده‌رك مملکتك قوای مدافعه‌سنی کوکندن صارصمش و نهایت بالقان اتحادینی تأسیس ایتمش واو زمانه قدر مملکتمزده اویاندردقلری اومدهش فتنه وفسادلره رغماً وطنلرینی حالا کمال حرارتله مدافعه ایدن اتحاد وترقی قابینه‌سنی اسقاطله یرلرینه کندی اسکی محبلری ومروج امللری اولان و بو دولتلك آنجق ائتلاف مثلث دولتلرینك تحت حمایت وحاکمیتنده یاشایه بیله‌جکی قناعتنده بولنان ذواتدن بر قابینه تشکیل و بو قابینه‌یه مجلس ملی‌یی سد وروم ایلیده بولنان یوز یکرمی بیك معلم عسکریمزی ترخیص ایتدیردکدن صکره بالقان حکومتلرینی اوزریمزه هجوم و بو حکومات اوردولرینه بتون روم ایلی قطعه‌سنی یکرمی اوتوز کون ظرفنده تا استانبولك سورلرینه قدر استیلا ایتدرمش و بو استیلا اثناسنده روم ایلینك هر طرفنده نهرلر کبی آقان اسلام قانلرینه ومعصوم ومظلوم یوز بیکلرجه اهل ایمانك ومخدرات اسلامك واطفال وصبیانك عیوقه چیقان آه وانینلرینه، الحاصل او زمان بو اردولر طرفندن روم ایلی اهالیٔ اسلامیه‌سی حقنده روا کوریلان وشمدی‌یه قدر دنیاده مثلنه تصادف ایدلمیان و بوندن صکره‌ده تصادف ایدیله‌جکنه احتمال ویرلمیان ظلملره، اشکنجه‌لره، وحشتلره قارشی لاقید بیله قالمیوب کمال شطارت ومسرتله اظهار شادمانی ایلامش و بوکره‌ده آلتی سنه‌دنبری بو زواللی فقیر ملتك دیشندن طرناغندن آرتیروب ده کوچ حال ایله اشتراسنه موفق اولدیغی سلطان عثمان ورشادیه درتنوتلریمزی هیچ بر سبب مشروع ومعقول یوق ایکن مجرد بزی حیاتمزی قورتاره‌جق مهم بر قوتدن محروم ایتمك مقصد خائنانه‌سیله غصب ایتمش اولملری، انکلیز حکومتنك بو غصبنی دیکر رفیقلرینك‌ده موافق کورملری کبی بزه قارشی ابراز ایتدکاری واتمکده بولندقلری نجه احوال مؤسفه

وحرکات غیرلایقه‌لرندن هر بری دخی بو دنی دولتلرك غایهٔ امللری خلافت اسلامیه‌یی بای‌حال اورته‌دن قالدرمق ودنیاده موجود بتون اهل اسلامی بهمه حال محو ایتمك جهتنه معطوف بر برهان جلیدر .

بناءً علیه بومدهش دشمنلریمز طرفندن معروض اولدیغمز شو تهلکهٔ عظمادن دینمزی، وطنمزی، خلافت کبرای اسلامیه‌مزی ، دنیاده موجود بتون اخوانمزی قورتارمق ایچون بوصره‌ده آنلره قارشو اعلان جهاد ایتمك احکام دینیه ومنافع اسلامیه‌مز ایجاباتندندر .

فی‌الواقع جهادك فرضیتی قدرت وقوتله مشروطدر. قوتی اولمیان بردولتك، برملتك قوت وقدرت صاحبی اولان بردشمن ایله جهاد ایتمسی ممنوعدر .

چونکه : بودرلو جهاد حیات ملیه ونفوس اسلامیه‌یی بتون معناسیله تهلکه‌یه القادر . بوایسه قطعیاً باطلدر .

شوحالده عجبا بوکون بزه جهاد فرض اولمق ایچون شومدهش دشمنلر ایله جنك وجهاده قدرت وقوتمز وارمیدر ؟ اوت واردر .

زیرا : بوکون بودشمنلردنیانك اك بیوك واك‌قوی ایکی دولتیله حربه باشلامش وآمال جهانکیرانه‌لرینك حصولی ایچون بتون قوتلرینی اوایکی دولت معظمه‌یه توجیه ایلمش اولدقلرندن ومعاذالله نتیجه‌ده غالب کاورلر ایسه اوعظیم قوتلرینی بزده توجیه ایده‌رك اوزمان بلاشك عالم اسلامك وجودینه خاتمه چکه‌جکلری درکار بولندیغندن شوصره‌ده ظهور ایدن بیوك برفرصت بزه الویرمش، بناءً علیه المزده‌کی موجود قوتله بونلر ایله جنکلشمك امکانی بزم ایچون حاصل اولمش وبو امکانك حصولیله جهادك فرضیتنه متعلق اولوب بالایه درج ایتدیکمز خطابات الهیه بزه آرتق قطعیاً توجه ایتمشدر .

*

* *

بوکون اسلام دشمنی اولان بواوچ دولت ایله جهادیالکز بزه دکل ، افغان ، ایران ، فاس کبی بو اثناده اوظالم دولتلر ایله جنکلشمك امکانی کندیلری ایچون حاصل اولان بتون اسلام حکومتلرینه وبتون اسلام ملتلرینه‌ده فرض اولمشدر .

شوحالده بوکبی حکومتلر وملتلرده بردقیقه فوت ایتمیوب همان اواسلام خائنی اولان دولتلره قارشو اعلان جهاد ایتملی وبتون موجودیتلریله چالیشه‌رق کندیلرینی آنلرك تحکملرندن ، تغلبلرندن قورتارملی‌در .

زیرا : اکر بویله یاپمزلرسه شوفرصت بردها ظهور ایتمیه‌جکندن هم کندیلری بودولتلرك تحکم ظالمانه‌لری آلتنده محواولوب کیده‌جك، هم‌ده او دولتلرك کندی بیوك دشمنلریله صوك درجه مشغول اولدقلری بویله برزمانده آنلر ایله جنکلشمك ودینلرینی ، مملکتلرینی ، ملتلرینی خلاص ایتمك امکانی وار ایکن ترك جهاد ایتدکلرندن طولایی طرف سبحانیدن عقاب شدیده مستحق اوله‌جقلردر .

*

* *

سوزمی بوراده خلاصه ایدوب دیرم‌که اسلامیتك خصم جانی وبتون اهل اسلامك جلاد بی‌امانی اولان انکلتره ، روسیه ، فرانسه دولتلری بوکون آلمانیا واوستریا کبی دنیانك اك بیوك واك قوتلی ایکی دولتیله حربه کیریشمش وبتون قوتلرینی بوایکی دولتك اوزرینه توجیه ایلمش وزعم باطللرنجه بو ایکی دولتی مغلوب ایتدکدن صکره خلافت اسلامیه‌مزی دخی اورته‌دن قالدیره‌رق بتون جهانه حاکم اولمغی ومسلمانلری‌ده بالکلیه محو ایتمکی تحت قراره آلمش اولدقلرندن وحالبوکه عالم اسلامك خلاص واستقبالنك تأمینی ایچون بو اوچ دولت ایله جنکلشه‌رك بتون اهل اسلامی بونلرك ظلملرندن قورتارمق امکانی‌ده حاصل اوله‌رق اولدقجه قوت وقدرت صاحبی اولان نه‌قدر اسلام حکومتی ونه‌قدر اسلام ملتی وار ایسه جمله‌سنه بودولتلره قارشی بالایه درج ایتدیکمز آیات جلیلهٔ قرآنیه‌نك احکام منیفه‌سی موجبنجه جهاد فرض اولدیغندن بوکون خلیفهٔ اسلام حضرتلری بواوچ دولت ایله مستعیناً بالله تعالی جهادی اعلان ایلمشدر .

بناءً علیه ، ای افغانده ، ایرانده ، فاسده وسائر محللرده بولنوب‌ده شوصره‌ده مذکور اوچ دولت ایله جنك وجداله کندیلرنده امکان حاصل اولان امت محمد ! عصرلردن بری دوچار اولدیغکز اسارتلردن ، اوغرادیغکز فلاکتلردن قورتلمق وبوظالم دشمنلریمزدن انتقام آلمق وبعده کمال شان وشرفله یاشامق وجهاد ایله وقوع بولان اوامر الهیه‌یی آرتق یرینه کتیرمك زمانی حلول ایتمش اولدیغندن شو مساعد زمانی بردقیقه فوت ایتمیوب همان اثر حضرت خلیفه‌یه اقتفاءً بو ظالملره قارشو اعلان جهاد ایدیکزکه معینکز الله ورهبریکز رسول‌اللهدر .

سنه ٣٣١

بياننامه

﴿ ايحسب الانسان ان يترك سدى ﴾ آيت كريمه‌سى منطوق منيفنجه انسان بهايم كبى باشى بوش اوله‌رق ترك ايدلمش دكلدر. انسانك طرف باريدن احسن تقويم اوزره يارادلمش وصفات كماليهٔ الهيه‌يه مظهريتى حسبيله امانت كبراى سبحانيه‌يى حائز بولنمش و بقاى شخصى ونوعيسنك تأمينى حكمتنه مبنى بوباده اقتضا ايدن اسباب ماديه ومعنويه‌نك كنديسنه احضار ايدلمش بولنمسى وبتون كليات وجزئياتك ادراكنه وانواع صنايع و اختراعاتك انكشاف وانجلاسنه محل اولمسى وبوسايه‌ده هر عصرده او عصرك مقتضياتنه كوره نيجه آثار علميه ومدنيه‌يى وجوده كتيرمكه موفق بيورلمسى كبى عد واحصادن خارج نعم جليلهٔ الهيه‌يه مظهريتندن طولايى مجرد بو نعمتلره قارشى لاشى حكمنده اولان برمقابلهٔ شكرانيه اولمق اوزره برچوق وظائف عبوديه واحكام دينيه ايله مكلف اولمشدر.

شو مقابلهٔ شكرانيه‌يه «لاشى» حكمنى ويريشمز موافق نفس الامردر. زيرا جناب فاطر كائناتك بنى بشره احسان بيورديغى نعم جليله‌نك وجيبهٔ شكرانى ادايه اساساً امكان يوقدر. چونكه حقه قارشو ايفا ايديله‌جك وظيفهٔ عبوديت بر كره حقك عبادينه احسان بيورديغى قوت وقدرت سايه‌سنده‌در. اكر او قوت وقدرت اولماسه انسانك هيچ بر وظيفه‌يى ايفا ايده‌ميه‌جكى بياندن مستغنيدر.

برده انسانلرك خالق ذيشانه ورب ذوالجلاله قارشو وظائف عبوديتى ايفايه مسارعتلرى ينه كنديلرينك خير وسعادتلرينه عائددر. جناب واجب الوجود هر شيدن مستغنيدر. عبادات وطاعاتك مكافاتى، معاصينك مجازاتى هپ عباده راجعدر. شو حالده جناب رب كريمك عبادينه احسان بيورمش اولديغى نعمتلره قارشى اداى شكران مقصديله عباد طرفندن ايفا اولونه‌جق عبادات وطاعات، ضعفايه مرحمت، مخلوقات الهيه‌يه شفقت وهر خصوصده حقانيت وعدالته رعايت كبى مكارم اخلاقله تزيين ذات وصفات ايتمسنه سبب مستقل تشكيل ايتديكندن عبادك ايفا ايتديكى بتون عبادات وطاعاتك منافعى كنديسنه وبنى نوعنه عائد اوله‌جغنده تردده محل يوقدر. بناءً عليه دين مبين اسلامك احكام عاليه‌سنه توفيق حركتله اخروى ودنيوى، صورى ومعنوى اكتساب سعادته غيرت بالعموم مسلمانلرك منافعى ايجابندندر.

دين مبين اسلامك احكام عاليه‌سنه توفيق حركتله اخروى ودنيوى اكتساب سعادته غيرت بالعموم مسلمانلر ايچون وجائبدندر. على الخصوص خلافت مبجلهٔ اسلاميه ودولت معظمهٔ عثمانيه‌نك تعالئ دين ودولت ومحافظهٔ حيات ملت ايچون اعلان جهاد وهر حال وحركاتنده عنايت جليلهٔ صمدانيه‌يه استناد ايتديكى ولله الحمد والمنه مجاهدين اسلاميه وعساكر عثمانيه‌نك غزا ساحه‌لرنده نيجه توفيقات سبحانيه‌يه مظهر اولديغى دوشونيلنجه وظيفهٔ عبوديتمزك نه‌درجه كسب اهميت ايلديكى كماليله تظاهر ايده‌جكى شبهه‌سزدر. شو حالده منعم حقيقى ومحسن ازلينك الطاف جليلهٔ الهيه‌سنه قارشى قلبمزدن ودلمزدن شكر وحمدنى بر لحظه آيرمامق وهر خصوصده رضاى باريسنى استحصاله چاليشمق وظيفه‌مزك پك مقدس اقسامنى تشكيل ايلديكى آزادهٔ بياندر.

الطاف و عناياتنه پايان اولميان حضرت خداوند رحيم طاعات ايله مألوف قوللرينه وسع ويسرينى قرآن كريمنده تبشير بيورمقده‌در. وادئ معصيتده پويان اولانلرك حاللرى ايسه دنيا وآخرتده پك وخيم واليمدر.

غفران الهى ايله مبشر بولونان شهر صيام تجليسـاز اوله‌جغى معالياتدن بحقٍ حصه‌مند اوله‌جق صورتده امراره غيرت بالعموم مؤمنين ومؤمناتك سعادت ذاتيه‌لرى مقتضياتندندر. اعلاى شان اسلام ايچون قانلرينى ايثاره آماده بولونان وبيك درلو مشاق سفريه‌يه كوكس كرن سوكيلى عسكرمزك آنجق فريضهٔ جهادى ايفاده عجز طريانى خوفيله بعده قضا ايتمك شرطيله على اولميه‌رق افطار ايلملرى جائز اولديغنه نظراً اهلنك فريضهٔ صومى اداده قطعياً قصور ايتمه‌ملرى لازمدر. تقدير علويتنه امكان اولميان صلاتك وقت وزمانيله اداسنده‌كى وجوب قطعى ايسه دركاردر. مكارم اخلاقى تتميم ايچون بعث بيوريلان فخر كائنات عليه اكمل التحيات افندمز حضرتلرينك امت پاكيزه‌سى هر يرده وهر زمانده محاسن اخلاقك انموذجى اولمق كركدر. زهد وصلاح اسلاميتك لازم غير مفارقيدر.

نسوان اسلام عفت وعصمتك ذى حيات تمثاليدر. تستر ده‌كى حكمت وقيمت پك بالاترندر. مخدرات اسلاميه بو حكمت علويه‌نك ايجاباتنه رعايتده ذره قدر قصور ايتمه‌مليدر. استقبال مملكتك مهد حياتى آنلرك دست فضيلتنه مودوعدر. ملتلرك شوكت وعظمتلرينى تأمين خصوصنده حسيات دينيه و فضائل اخلاقيه‌نك تأثيرى پك مهمدر. دينمزك علويتى، ملتمزك نجاتى سرمدى سعادتلرمزدر.

شعائر دينيه‌مزه تماميله رعايت وفضائل مليه‌مزى حقيله ابرازه غيرت ، معناً ومادةً تعالى وترقيمزك اك متين اساسلريدر . هرزمان اوامر آلهيه‌يه مطاوعت‌ونواهئ صمدانيه‌دن مجانبت ايتملرى مقتضى بولونان مؤمنين ومؤمناتك رمضان مغفرت‌نشانده صوم وصلاة كبى فرائض مبجله‌يى حسن ادايه صوك درجه اهتمام ايله وعد جليل صمدانى‌يه احراز لياقت وملتمزك موقع بلند اخلاقيسنى هركس نظرنده اثباته بذل مقدرت ايتملرى شريعت‌غراى اسلاميه نامنه توصيه اولونور .

٢ رمضان ١٣٣٤ ، ٢٠ حزيران ١٣٣٢

بياننامه

حقايق اشيايى تحرى وتدقيق ايله اشتغال ايدن ذوات‌معالى صفاتك معلوملرى اولديغى اوزره بوعالمده تصادفى وعبث اوله‌رق وجوده كلمش هيچ برشى يوقدر: هرشيئك خلقتى برسببه مستند وهرخلقته برغايه مترتبدر ، حتى هرذره بيله بر قانون وانتظام دائره‌سنده كندى خلقتيله متناسب بر وظيفه ايفا ايتمكده وايفا ايتديكى اووظيفه‌يه برغايه ترتب ايله‌مكده‌در .

سر تكليفك ذراتدن شموسه قدر بوتون اشيايه سرايتى وهر شيئك طبعاً وفطرةً مكلف اولديغى وظيفه‌يى حسن ايفايه مجبوريتى واجناسك انواعده ، انواعك افرادده كمال انتظام اوزره تجلى‌يه مظهريتى سايه‌سنده احتوا ايتديكى بى‌نهايه محاسن وبدايع ايله شو سلسلهٔ كائناتك ساحه آراى وجود اولديغى شبهه‌دن وارسته‌در.

بوعالمده وجودينى اصلاحس ايده‌مديكمز هرهانكى برذره‌نك بيله سر تكليفدن آزاده اوله‌رق وجوده كله‌مديكى ثابت اولنجه صورت اعتباريله زبدهٔ كائنات ، سيرت جهتيله‌ده اكمل مخلوقات اولان انسانك هر نوع تكليفدن وارسته اولمق اوزره قدم نهادهٔ عالم دنيا اوله‌مديغى اولويتله ثابتدر .

« وان من شئٍ الا .. الخ » آيت كريمه‌سنك دخى شهادتى وجهله بوتون اشيا لسان حاللريله ربلرينى تقديس ايتمكده‌لر ايكن ملائكه‌نك بيله مسجود ومطاعى اولان انسانك خالقنه قارشى لاقيد قالمش اولمسى ممكنميدر؟ شبهه يوق كه انسانك دخى خالقنه قارشى ايفاسنه مجبور اولديغى برچوق وظائفى واردر . معهذا بو وظائفه ترتب ايدن فوائد حاشا خالقنه دكل ، كنديسنه عائددر .

چونكه بوتون عوالمدن غنى اولان جناب فاطر كائنات ، رب العالمين وارحم الراحمين

اولديغندن اسما وصفاتنك مظاهرى اولان شو عالمده هرشيئك كندى استعداديله متناسب تكاملنه خدمت ايده‌جك برقانون وبروظيفه تعيين ايتديكى كبى انسانكده كندى خلقت كامله‌سيله متناسب ، تعالى وترقيسنه مدار اوله‌بيله‌جك برچوق احكام شرعيه ووظائف دينيه وضع ايله‌مش وبوصورتله انسانك قدر وشرفنى برقات دها اعلا ايتمشدر .

فى الواقع جناب رب العزته عبادت واوامرينه اطاعت ونواهيسندن مجانبت يته انسانلرك سعادت واعتلاسنه خادم ، دنياده وآخرتده مسعود اوله‌بيلمك آنجق وظائف عبوديتى ايفا ايله قائمدر . بالخاصه دين مبين اسلامك احكام عاليه‌سى سعد ونجاتك اركان علويه‌سيدر. چونكه شريعت غراى احمديه محاسن اخلاقك ، فضائل وكمالاتك ، مادى ومعنوى ترقيات وتعالياتك كافل اكمليدر .

بونك ايچوندركه ديناً مأمور اولديغى وظائفى ايفا ايدن ونهى اولونديغى شيلردن اجتناب ايله‌ين هرهانكى برمسلم هروجهله مسعود وهريرده ممدوحدر. زيرا دين مبينمزك امر ايتديكى هرشيئك منفعت محضه ونهى ايله‌ديكى هر فعلك مضرت صرفه اولديغى بوكون جهانك مسلميدر .

حلم ، تواضع ، عدالت ، حقوقه رعايت ، عرض وناموسه حرمت ، ضعفايه مرحمت ، فقرايه معاونت ، هرمخلوقه شفقت ، هرفعل وقولده صدق واستقامت ، صورى ومعنوى بوتون اموردە جديت ، اسراف وتبذيردن قطعياً مجانبت ، هر خصوصده اقتصاده رعايت وهرزمان سعى وعمله اقدام وغيرت ونفسنى لغويات وفحشياتدن وهردرلو سفاهتدن صيانت وامام المسلمينه خيرايله دعا ومحبت‌واوامر حكومته اطاعت وكمال طهارت ونظافتله خالقه عبادت كبى شيلرك موجب سعادت واضدادينك باعث فلاكت اولدقلرينى انكار قابلميدر ؟

كمال طهارت ونظافتله رب العالمينه قارشى ايفاسى لازم كلان تعظيماتك اك مقبول واك معقول اشكالنى جامع اولان صلاتك بحق ايفا ايدلديكى تقديرده روحه ويرديكى معنوى لذت وقلبه بخش ايتديكى صفوت ونزاهت وبدنه تأمين ايله‌ديكى صحت قدر سعادت متصورميدر ؟ كنديسنده رياوسمعه‌نك مداخله‌سنه امكان اولميان وبوسببله عبادات بدنيه آره‌سنده ممتاز برموقع احراز ايدن صومك لذائذ معنويه‌سى حظوظات ماديه ايله قابل قياسميدر ؟

خلاصه مادى ومعنوى يوكسلمك ايچون طاعات وعباداتده هيچ برزمان

قصور ایتمامیلیدر . علی الخصوص جناب خداوند کریمك غفران ایله تبشیر بیوردیغی مبارك رمضانده وعد جلیل الٰهی یه احراز لیاقت ایچون صوك درجه چالشملیدر . بلامعذرت ترك صلات ونقض صوم فضاحتنی ارتکابدن حذر ایتملیدر . هله قصداً وعلناً نقض صیامدن اجتناب قطعیاً لازمدر . چونکه بو حال، هم خالقه معصیت، هم آداب عمومیهٔ اسلامیه یه سرکشانه برمخالفت، دها طوغریسی حال صیامده بولونان بوتون مسلمانلره بویوك برحقارتدر .

زیرا نقض صوم ایچون بهمه‌حال علی ملاءالناس ییوب ایچمك مجبوریتی اولمدیغی، چونکه اکل وشربك هرهانکی تنها برمحلده دخی اجراسنه هیچ برمانع بولونمدیغی حالده مسلمان عنوانیله قصدی وعلنی اوله‌رق بوتون اهل اسلامه قارشی نقض صیامه جرأتك هم صومی استخفاف، هم‌ده حال صیامده بولونان بوتون اهل اسلامی استحقار مقصدینه ابتنا ایده‌جکی شبهه‌سزدر وبو حکمته مبتنیدرکه شریعتمز بلامعذرت علی ملاءالناس عمداً نقض صیام ایدنلری پك آغیر جزالره لایق کورمشدر .

هیچ برمسلمان بوکبی احواله جرأت دکل، تنزل بیله ایتمه‌ملیدر. زیرا آداب اسلامیه فضائل اخلاقیه ایله توأم اولدیغندن مکارم اخلاقی اتمام ایچون بعث بویورلمش اولان برنبی ذیشانك امتی محاسن اخلاقك تمثالی اولمق کرکدر .

نسوان اسلامك دخی بوجهتی کمال اهمیتله نظردقته آلملری لازمدر . بالخاصه عفت وعصمت، نسوان اسلامك زینت ممتازه‌سیدر. ملت ومملکتمزك ترقی وتعالیسنی تأمین ایده‌جك خصائل ممدوحه خانملرمزك دست تربیتنده یتیشه‌جکدر. حالبوکه هرتربیه فضائل اخلاقیه وحسیات دینیه اساساتنه استناد ایتملیدر . چونکه حسیات دینیه ومحاسن اخلاقیه تعالیٔ ملت وترقیٔ مملکت خصوصنده اڭ مهم عاملدر .

بناءً علیه بالعموم مؤمنین ومؤمناتك صوم وصلوة کبی فرائض مبجله‌یی وسائر بالجمله وظائف دینیه‌یی حسن ادایه بذل مقدرت وبتون شعائر اسلامیه‌مزه تمامیله رعایت وفضائل ملیه‌مزی حقیله ابرازه غیرت ایده‌رك تعالیٔ دین ودولت ومحافظهٔ ملك وملت ایچون اعلان جهاد ایدن ودائما عون جلیل باری‌یه استناد وروحانیت مقدسهٔ پیغمبریدن استمداد ایله‌ین حکومتمزك ظفر نهائی‌یه مظهریتی وملتمزك، مملکتمزك هر وجهله رفاه وسعادتی وسائل معنویه‌سنی احضاره کمال جدیتله مسارعت ایتملری دیانت جلیلهٔ اسلامیه وملت نجیبهٔ عثمانیه نامنه توصیه اولونور .

رمضان ۱۳۳۵ ، ۲۱ حزیران ۳۳۳

صوڭ

فهرست

مدنیت صحیحه — دیانت حقه

صحیفه

٥ مدنیت صحیحه انجق دیانت حقه ایله حصوله کله‌بیلیر
٦ دینسز برقوم تشکیل مدنیت ایدرك رفاه وسعادتله یاشایه‌ماز
۹ مدافعهٔ نفس، شرف نفس، حکومت کبی شیلر مدار مدنیت اوله‌بیلیرمی ؟
۱۲ دینی حمایه ایچون برحکومت مشروعه‌یه احتیاج
۱۳ دینك تعریفی
۱۳ قانون الهی وضعنك واوقانونی خلقه نشر ایچون انبیا ارسالنك حکمتی
۱٦ قانون الهینك احکامی
۱۹ احکام توراتیه حقنده بعض انتقادات
۲۲ احکام انجیلیه حقنده بعض انتقادات
۲٤ نسخ مسئله‌سی
۲۷ بعثت محمدیه‌یه اولان احتیاج طبیعی
۲۹ اعجاز قرآن
۳۳ معارف کونیه وحقائق فنیه‌یی محتوی اولان قرآن جلیل سعادت بشریه ومدنیت صحیحه‌یی نه‌صورتله تأمین ایتمشدر ؟

متنوع مقالات

۳۹ فضائل علم
٤۱ عقائد دینیه وعبادات شرعیه
٤٦ حسن مطلق وذوق سلیم
٦٥ حکمت تفاوت خلقت
٦۸ واسطهٔ مدنیت ولسان عربی
۷۱ حامیٔ مدنیت
۷٥ برمطالعهٔ حکمیه
۸۰ بیان حقیقت

صحیفه

٨٤ هیئت اجتماعیه ومدنیت صحیحه‌نك اساسلری

٨٧ انسان نه‌در ؟

٩٦ علم انسانه دائر بر ایکی سوز

٩٩ مسالك ارشاد

١٠٢ عدالت

١٠٦ علم نه‌در ؟

٣٠٥ لزوم دیانت

اسلامده فلسفه

١١٥ مسلك حدوث اوزره اثبات واجب

١٢٥ مسلك انکار اوزره اثبات واجب

١٢٨ مسلك غایت اوزره اثبات واجب

١٣٠ مسلك اختراع وابداع اوزره اثبات واجب

١٣٢ اثبات حقائق اشیا

١٣٩ ابن‌رشدك مسلك فلسفیسی وامام غزالی ایله بعض مسائل حقنده مناظره‌سی

١٤٠ ازلیت عالمه دائر مناظره

١٥٣ ابدیت عالمه دائر مناظره

١٥٨ فلاسفه‌نك «الله صانع عالمدر» قوللرنده‌کی تلبیسی

١٦٣ فلاسفه‌نك عالم ایچون بر صانع اثباتندن عجزلری

١٦٨ فلاسفه‌نك معاد جسمانی‌یی انکارلری

مدافعات دینیه

١٩٩ بر نصرانینك قرآن جلیل حقنده‌کی اسناداتنه ردیه

٢٠٠ تلاوت وحفظ قرآن مسئله‌سی

٢٠٢ تورات وانجیلك حفظ اولنه‌مامسی

٢٠٥ جمع قرآن مسئله‌سی

٢١١ قرآنك یدی لغات اوزرینه تلاوت وتعلیمی

٢١٤ کتب توراتیه وانجیل حقنده‌کی آیات قرآنیه واحادیث شریفه‌نك توضیح وتشریحی ـ اصل تورات وانجیل ایله محرف تورات وانجیلك تفریقی

سیاسیات اسلامیه

صحیفه

٢٤٣ اسلامده اصول مشورت وحریت

٢٤٨ حریت مطلقه واریمدر ؟

٢٥١ حریتی تقیید ایدن شیلر: (قوانین موضوعهٔ عادله ـ قواعد صحیحهٔ دینیه ـ عادات مستحسنهٔ ملیه)

٢٥٣ تستر نسوان

٢٦١ تعدد زوجات

٢٦٤ طلاق

٢٧٠ عادات مستحسنهٔ ملیه‌مزی ترك ایله اوروپایی تقلید ، اسارتی موجبدر

٢٧٤ مساوات حقنده اسلامك نقطهٔ نظری

٢٧٨ اسلام وترقی

٢٧٩ شورای امت حقنده اسلامك نقطهٔ نظری

٢٨٠ حریت « «

٢٨١ عدالت « «

٢٨٢ مساوات « «

٢٨٣ اخوت « «

٢٨٣ اسلامده قومیتك ممنوعیتی

٢٨٤ اعداد قوت

قونفرانسلر

٢٨٩ کتب کلامیه‌نك احتیاجات عصره کوره اصلاح وتألیفی

٢٩٣ بین‌المسلمین مذاهب مختلفه‌نك توحیدی

٢٩٨ مدرسه‌لرده تدریساتك اصلاحی

٣٠١ قوت اتحاد واتفاقدر

بیانامه‌لر

٣١٠ اسلامده جهاد

٣٢٢ / ٣٢٤ ارکان وشعائر اسلامیه‌نك وجوب محافظه‌سی

فیئاتی ٢٥ غروشدر

مندرجات کلیات :

مدنیت صحیحه و دیانت حقه : مدنیت صحیحه آنجق دیانت حقه ایله حصوله کله‌بیلیر — دینسز بر قوم تشکیل مدنیت ایدرك رفاه وسعادتله یاشایه‌ماز — دینی حمایه ایچون بر حکومت مشروعه‌یه احتیاج — دینك تعریفی — قانون الهی وضعنك وانبیا ارسالنك حکمتی — احکام توراتیه وانجیلیه حقنده بعض انتقادات — نسخ مسئله‌سی — بعثت محمدیه‌یه اولان احتیاج طبیعی — اعجاز قرآن — معارف کونیه وحقایق فنیه‌یی محتوی اولان قرآن جلیل سعادت بشریه ومدنیت صحیحه‌یی نه صورتله تأمین ایتمشدر ؟...

متنوع مقالات : فضائل علم — عقائد دینیه وعبادات شرعیه — حسن مطلق وذوق سلیم — حکمت تفاوت خلقت — واسطهٔ مدنیت ولسان عربی — حامئ مدنیت — بر مطالعهٔ حکمیه — بیان حقیقت — هیئت اجتماعیه ومدنیت صحیحه‌نك اساسلری — انسان نه‌در ؟ — علم انسانه دائر — مسائك ارشاد — عدالت — علم نه‌در ؟ — لزوم دیانت ...

اسلامده فلسفه : اثبات واجب : حدوث ، امکان ، غایت ، اختراع وابداع مسلکاری اوزره — اثبات حقایق اشیا — ابن رشدك مسلك فلسفیسی وامام غزالی ایله بعض مسائل حقنده مناظره‌سی — ازلیت وابدیت عالمه دائر مناظره‌لر — فلاسفه‌نك « الله صانع عالمدر » قوللرنده‌کی تلبیسی — فلاسفه‌نك عالم ایچون بر صانع اثباتندن عجزلری — فلاسفه‌نك معاد جسمانی‌یی انکارلری ...

مدافعات دینیه : بر نصرانینك قرآن جلیل حقنده‌کی اسنادانه ردیه — جمع قرآن مسئله‌سی — قرآنك یدی لغات اوزرینه تلاوت وتعلیمی — کتب توراتیه وانجیلیه حقنده‌کی آیات قرآنیه واحادیث شریفه‌نك توضیح وتشریحی .

سیاسیات اسلامیه : اسلامده اصول مشورت وحریت — حریت مطلقه وارمیدر ؟ — تستر نسوان — تعدد زوجات — طلاق — عادات اجنبیه‌یی تقلید — اسلام وترقی — شورای امت ، حریت ، عدالت ، مساوات ، اخوت حقنده اسلامك نقطهٔ نظری — اسلامده قومیتك ممنوعیتی — اعداد قوت ...

قونفرانسلر : کتب کلامیه‌نك احتیاجات عصره کوره اصلاح وتألیفی — بین المسلمین مذاهب مختلفه‌نك توحیدی — مدرسه‌لرده تدریساتك اصلاحی — قوت اتحاد واتفاقدر ...

بیانامه‌لر : اسلامده جهاد — ارکان وشعائر اسلامیه‌یی محافظه وجوبی .

مرکز توزیعی : باب عالی جاده‌سنده سبیل الرشاد کتبخانه‌سیدر .